

INLEYDING
tot de
HOOGE SCHOOLE
der
SCHILDERKONST:
anders de
ZICHTBAERE WERELT.
door
SAMUEL VAN HOOGSTRATEN.

TOT ROTTERDAM
BY FRANSOIS VAN HOOGSTRAETEN. 1678.

INLEYDING
TOT DE HOOGE SCHOOLE DER

SCHILDERKONST:

Anders de

ZICHTBAERE WERELT.

Verdeelt in negen Leerwinkels, yder bestiert door eene der

ZANGGODINNEN.

Ten hoogsten noodzakelijk, tot onderwijs, voor alle die deeze edele, vrye, en hooge Konst oeffenen, of met yver zoeken te leeren, of anders eenigzins beminnen.

Beschreven door

SAMUEL VAN HOOGSTRAETEN.

Tot ROTTERDAM.
By *Fransois van Hoogstraeten*, Boekverkooper,
M. DC. LXXVIII.

OP DE TYTELPRINT.

De Schilderleerling ſtaet hier in de Tytelprint,
Omringt van't negental der ſchrandre Konſtgodinnen:
Euterp hem wakkerheyt aen ſlaep en hielen bind:
Polymnia beveelt opmerklijk te beginnen:
En Klio wijſt hem 't ſchoonſt der Zichtbre Werelt *aen:*
Terwijl hem Erato met wapens heeft omvangen:
Thaleye blaeſt hem in ordentlijk voort te gaen,
Daer hem Melpomen licht in gloryrijke gangen:
't Gekroont Penſeel ontfangt hy van Terpſichore,
Om nae den Palmtak van Kalliope te ſtreeven:
Urania bereyt hem Lauwren, om daer meê
Bekranſt in Famaes hof onſterfelijk te leeven.

1969
DAVACO PUBLISHERS
Holland

OPDRACHT

Aen de Edele, Geſtrenge, en Grootachtbare Heeren,
mijn HEEREN,

De Heer KORNELIS POMPE van MEERDERVOORT, *Ridder : Heere van Henrik-iden-en Schildmans-Kinderen-Ambachten, enz: Schout der Stadt Dordrecht :*

De Heer MATHEUS van den BROECK, *Preſident Burgemeeſter :*

De Heer ADRIAEN van BLYENBURG: *Ridder : Heere van Naeldwijk :*

De Heer POMPEJUS BERK, *Vryheer van Godſchalk-oord :*

De Heer PIETER BRANDWYK van BLOKLAND:

Tegenwoordig Regeerende Burgemeeſteren : Mitsgaders
de Oud-Raeden of Vroedſchappen van onze Stadt,
en de goede Luiden van den Achten.

GElijk de vruchten van een welbeplanten hof,
En't weelig aerdgewas, den Landheer toebehooren,
Schoon zy door keur van aert, en ongelijke ſtof,
Niet even aengenaem de tong en 't oog bekooren :
Want d'eene is zerp of zuur ; en dient gezoet, gezult,
De wrange Quee vereyſcht de koſten van de keucken,
Zoo doet al't Winter-ooft : noch heeftmen al gedult,
Men ſnoept de Miſpel niet, of laetſe eerſt leggen meuken:
Maer daerenteegen ſchijnt de milde en rijpe Kers,
De Pers, en d'Abrikoos, en jong en oud te nooden :
De voedzaeme Appel, en de Suikerpeer, noch vers
En goudgeel, tart Ambroos en Nektar van de Goden :
Ik zwijg van Vijg en Pruim, van Moerbey, van Miloen,
Granaet, en al't ſieraet der overbergſche hoven,
Van Chine-oranje, van de ſappige Sitroen,
En van de rijpe Druif, die 't alles gaet te boven.

O P D R A C H T.

Zoo, zeg ik, als dit al den Landheer eygen heet,
Zoo hoort al 't Pennewerk, in wel beſtierde ſteeden,
Aen d'Opperoverheit der zelve: ſchoon men weet
Dat Pen en Pen verſchilt, na ſtoffen dieze ontleden.
Want d'eene Pennevrugt is dienſtig voor 't gemoedt:
Een ander om den geeſt in konſten op te wekken:
Een ander tot gerief van't lichaem: geen is goedt
Ten zy ze nut geeft, en tot vordering kan ſtrekken.
Ik dit bedenkende, toen ik mijn Hooge ſchool
Had opgezet, om na mijn macht de Konſt t'ontvouwen,
Vond my verplicht, om aen ons Dordrechts kapitool,
Dat 's aen uwe Achtbaerheen, dit Penwerk te betrouwen:
Dewijl't geplukt is in den trans van uw gebiedt:
En noch te meer, om dat gy hooft voor hooft om't beſte
De Konſt begunſtigt. Wel, al is't zoo ſmaeklijk niet,
Zoo geef dit Penooft maer een plaetsje by de leſte:
Om voor het ongediert, voor vorſt en winterweêr,
Bewaert te zijn; ik zeg niet voor het nijdig knijpen
Der Laſtertongen: want ik acht het geen oneer
Gelaekt te zijn, maer tracht al rottende te rijpen.

Deze myne ſchuldige plicht dan afgeleit hebbende ruſt ik, en blijve Edele Geſtrenge en Grootachtbaere Heeren

In Dordrecht, dezen 1 Maert 1678.

Uw Onderdanige Dienaer

S. v. Hoogstraeten.

Op

HOOGSTRAETEN, DIE 'T PENSEEL VERWISSELT MET DE PEN,
WILDAT ZYN VADERLAND HEM DUS NAER 'T LEEVEN KEN,
MIN IN ZYN BEELD, DAN KONST OP LOUTRE REEDENS GRONDEN,
GEROEMT IN CESARS-HOF TE ROOME, EN BINNEN LONDEN.

J. Oudaan.

Op de

RYM-EN SCHILDERKONST

van

Sr. *S. v. Hoogstraten.*

DE Griekſche Lier gehecht aen't oud penſeel
Herplant ons Eeuw op Dordrechts vreucht Toneel:
Terwijl zijn Rol hier Sam'wel dubbel ſpeelt;
Wat is'er dat zijn hand of breyn verveelt?

J. v. Someren
Cameræ bipartitæ a ſecretis.
ΜΑΚΑΡΙΤΗΣ.

Aen de Heer SAMUEL van HOOGSTRATEN *op zijn Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkonſt.*

ALs men eertijts pleeg te zoeken,
Negen Suſters, negen Boeken,
Uyt een breyn-vernufte ſchoot,
Waren 't die van Herodoot.
Maer nu moet het anders weſen,
Negen zijn 'er nu gereſen,
Uyt de Geeſt van u verſtand,
En door u beroemde hand.
Dies wil ik den Griek met 't ſchrijven,
Laten by zijn Oudheyd blijven,
En hier zeggen op dit pas,
Dat hy d' Eer van Grieken was.
Maer u die u Stad verpligten:
Door 't Paneel en u gedichten,
Sal ik geven voor het mijn,
Dat gy zult Apelles zijn.
Of zoo gy wilt hoger huyſen,
En vertrekken by de Muſen,
Dochters van den Helicon,
Gy daer wezen zult de Son.

C. van SOMEREN.

Op de Beeltenis van de Heer *Samuel van Hoogstraten*, in zijn Hooge Schoole der Schilderkonst.

NAtuur *genegen om haar zelve te verbeelden*,
Verkoos daer toe't Penceel van Hem, die Ferdinand
In diepe bezigheyd van Staten *noit verveelde*:
En roemde dus de kragt van't hoog-begaefd verstand:
Apelles *ik wel eer om zijn vernuft beminde*,
En Orpheus *trof mijn hart door zijn volmaekt gedigt*,
Maer ziet Hem, waer in wy te zamen zijn te vinden;
Wat prijs ik meer? de Zon behoeft geen fakkelligt.

Jacob van Someren, *J.Ctus.*

Op de Beeltenis van S. v. H.

D*Ees schaduwe verbeelt* Hoogstraetens *aengezicht*;
Hy dicht in Schildery, en schildert in zijn dicht.

B.T.V.

Op d' Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkonst door *S. v. Hoogstraaten.*

IN d' oog verlokbr'e beemd der Schilderkonst te weyde,
Geef Ariadnes draad ons 't veylige geleyde;
Of anders loopenwe, in de dwerling (dat 's gewis!)
Van zoo veel kronkelpaan, de rechte doorgang mis:
Held Theseus, op zijn moed, ter Doolhof ingelaten,
Ontzag geen Stierenkind; maar 't log van zoo veel gaten,
Dat staag den weg, in 't gaan, hem breydelende kruyst:
Het norsse bul-gedrocht verwon hy voor de vuyst,
Maar eerst behoefd' hy 't snoer aen d' ingang vast te maken,
Om langs dat kluwe weer geveyligt vry te raken,
Die Doolhof, dat Gevaarte, en onuytvind'lijkheyd,
Wanneer de weg ons hier, en daar, en derwaarts leyd,
Gelijkt de Schilderkonst, met haar vernuft en vonden;
Een losheyd, uyt zijn grond geheel aan een gebonden;
Een vastheyd, van zijn losse ontbinding door gesneen;
Een kluchtig veelderley, een mengel-strijdig een:
Of zouw zich in dat Woud geen monster vinden laten,
Van qualijk t' saamgevoegde of schrikse ledematen,

Meer

Meer dan een Stierenkind, of Halfmanosgedrocht?
Wat of dan in zijn droom de Lierman rev'len mocht,
Die in de Dichtkonst zoekt zijn Leerling te onderwijzen:
Gewis hy vondt 'er een; maar kon die vond niet prijzen:
Want alhoewel hy 't al den Schilders, en de ry,
Van zijne Dichters schijnt te laten los en vry,
Dat 's echter onder 't snoer van deze voorbepaling,
Dat hen die vryheyd niet vervoer tot zulk een dwaling,
Daar 't wrange en 't mollige zich t'samen voegen, daar
De Slang met Voog'len, 't Lam zich met den Tijger paar'.
Nu luyster na 't bericht, het voorbeeldt, en de lessen
Van Negen Zinlijkheen; zeg, zoo veel Toovereſſen,
Die niet den Leerling, maar d' Aanschouwer, reys op reys,
(Als waar 't in Amadis betooverde paleys)
Geleyden in een Hof, daar zich, ten allen zyen,
De veel Verdiepingen, Gewelven, Galeryen,
Bekleeden met een pracht, en rijkdom van vernuft,
Daar d' alderschranderste Konst-Dedaal voor versuft:
Hoe zal ik 't konst verdek, van boven tot beneden,
Dat lieflijk puyk-cieraad, der kameren ontleeden?
Waar uit de wangestalte, indienze 't oog mishaagt,
Waar uyt het schrikgedrocht der wanschik word verjaagt:
Doch zoo niet, dat het schijn van 't konstspoor te verwilderen,
Indien men, met Virgiel, den toestel koom' beschilderen
Gelijk zijn schaduw-bruyne en donkere ingang eyst,
Daar Vorst Eneas met Sybil naar ond'ren reyst,
Met Briareuzen, met Chimeren, en Centauren;
Want eyndlijk daagt het veld met mirten, en met lauren,
En laat de lieflijkheyd van een gedreven dag,
Daar 't schoon op schaduwen in glans afsteken mag:
Zoo mogen w' in de konst het wrang' en 't hard gedoogen,
Behoudens dat de konst het heb in haer vermogen;
Het breyd'le met den toom van voegzaam overleg:
En alswe dus den Hof, en alswe dus den weg,
En alswe dus het Huys, met alle zijn vertrekken,
Zijn veelderleyheyd zien verdomm'len en ontdekken;
Zoo schijnt de Schilderkonst ons eene droom gelijk,
Die lieflijk, aengenaem, invallig, vonde-rijk,
En, niet te zamen hangt, en, schakelt aan elkander;
Elk is een eygen lidt, daar echter 't een aan 't ander,
Als in een zachten droom, ons breydelt, ons weerhoud,
En noodigt dat men dit zoo wel als dat aanschouwt:

Maar

Maar droomen in der daad zijn vliegende gedachten
Een herſſenſchildery, door 't duyſter van de nachten
Gekoetſtert, door den damp bevangen, zoo men weet,
Als in 't bewindſel van een ſchaduwachtig kleed;
Waar van de dag al 't werk en toeſtel doet verdwijnen:
Hier is dit onderſcheyd, dat als de nachtgordijnen
Geſchoven worden, hier dees zoete droom begint,
De dag haar koetſtert, 't licht maakt datm' haar ſchoonheyd mint:
Indienme voor 's hands niet die Doolhof zoekt te ſchuwen,
't Is noodig datme zich van Ariadnes kluwen,
Dat 's van uw' onderwijs en welbedreven pen,
HOOGSTRAATEN, eerſt voorzie, en zoo de paden ken;
Om niet by 't wangeſchep te dwerlen en te dwalen;
Om in die maalſtroom niet oneyndelijk te malen:
Dan zeg hy die vernoegt, en vry te rugge koomt,
't Is zoet gedwaalt, gedwerlt, getoovert, en gedroomt.

J. Oudaan.

Op d' Inleyding tot de Schilder-konſt, enz. Door den Wijd-vermaerden Schilder, en Zinrijken Poëet.

SAMUEL van HOOGSTRATEN.

D*E Brave* SCHILDER-KONST, *noch noyt nae eyſch beſchreven,*
Noch, 't Nut dat zy behelsde, op 't pronk-toneel gebragt:
Werd door HOOGSTRATENS *pen, van yver aengedreven,*
Ten Eeren-Throon gevoerd, met luyſter, glans, en pracht.

MATTHIJS BALEN.

Aen Sr. S. van Hoogſtraeten; *konſtich Schilder, en vermaert Poëet, op zijn Inleyding tot de Schilderkonſt. &c.*

DEn zichtbren aartkloot, in 't geheel,
Aenzietme als vaſt in 't ydel zweven:
Die met u hant, door 't konſt penſeel,
Recht wort verbeelt als 't ware leven.
U groote geeſt klimt ſteilder op,
Doorluchtich in beſpiegelingen,
Tot op den alder hooghſten top,
En vliecht door al de Hemelringen.

Niet

Niet ruſtende ghy ruſt geniet,
En jockend' kont ghy ernſt verklaren,
Daer 't hooft van and'ren kookt, en zied,
Eer zy haer denkbeelt openbaren.
U Zangodinnen, zullen wy,
Als yder op zijn beurt zal ſpreecken,
Beluiſtren, dat haer reden zy
Een medecijn voor ons gebreecken:
Waer door uw naem by yder is,
In eeuw'ge lofs gedachtenis.

P. van Bracht.

TETRASTICHON, Ad Auctorem.

TE cum pictorem, SAMUEL, *natura crearat,*
Caſtalidum ſacris juſſit adeſſe ſimul:
Hinc ornas patriam metris; hinc Cæſaris aula, &
Anglia picturis eſt decorata tuis.

Op S. v. Hoogſtraetens ZICHTBAERE WERELD, *of Inleiding tot de Hooge Schoole der Schilderkonſt.*

NAtuur, die duizenden van jaeren
Noit mat of moede wiert in 't baeren
Van kinderen vol ſchranderheden;
Men zou, al waert gy ſchoon gebeden,
Van u met geenerley gedachten
Iet wonderlijkers kunnen wachten,
Dan dat gy zoo veel geeſt en leven
Den menſchen hebt in 't brein gegeven,
Dat zy het wezen achterhaelen
Der Zichtbre Wereld, daerze maelen,
Met doode verwen en penceelen,
Op blinde doeken en paneelen.
De Schilders hebben ſneeg en ſchrander
Geſchildert, ſedert Alexander,
Apelles gunſtling, allerwege
De wereld doorzworf met veel zege.
Wie kon hunn' glans en luiſter dooven?
Zy kleedden Koninklijke hoven,

Ge-

Gewelven, Kloofteren en Kerken,
Met onvergankelijke werken.
Men zag hun uit de laegte rijzen
Gekroont met koftelijke prijzen,
Van hun verovert en geftreeken.
Italien heeft uitgefteeken
In keur van Schilders, 't groot Britanje,
Hoogduitsland, Vrankrijk en Hifpanje.
Men heeft ons Nederland zien deelen
Wel diep in dierbre konftjuweelen;
Ja neemt de konft ging elders onder,
Noch zouze in Holland als een wonder
Weêr rijzen, en de zaelen cieren
Met onnavolgelijke zwieren.
Daer, om den leerluft aen te drijven,
Des Schilders hand haer gaet befchrijven,
En toont met welgegronde reden
Hoeze is te handlen en t' ontleden.
Werd oit volkomener voor dezen
Den Schilders leerling 't fpoor gewezen,
Om, van het Negental gedraegen,
Met levens verwen op te daegen,
En noit in 't flijm der konftgebreecken
Te flibbren of te blijven fteeken?
Noch minder zou 't pinfeel verflenffen,
Zoo nu de zinlijkheid der menfchen,
Daerze als verzet ftaet en verwondert
Op zulk een konft de keur uit hondert,
Uit dit gemael na zichtbre dingen
d' Onzichtbre Godheid lof ging zingen,
En haeren Schepper needrig eerde,
Die aen den menfch die wondren leerde;
Of die hem fchonk zoo rijke gaven,
Dat hy met zijnen geeft de haven
Der konft bezeilde, en wift te treffen
Al 't zichtbre op doeken vlak en effen.

F. v. H

OP

OP DE ZELVE.

WAt drift van Digtlust geeft aen my
Bequaemheid van volmaekte reden,
En klimmende hoogdraventheden,
Om met gewÿde Poëzy
Dien langgewensten Dag te zingen?
ô ZANGGODINNEN! noopt my aen,
Gewoon met hem ten dans te gaen,
Die deftig in bespiegelingen
Uw ongeschonden lof verbreid,
Zoo ver de Faem met snelle pennen
Zig reppende, noit moê van rennen,
Hare onbetoombre tongen spreit.
Men spreek' niet stout van Protogenen,
Eertÿds by d'Oudheid voortgebragt,
En van Apellen, zoo geagt,
En aengebeden lang voorhenen.
Hier leert de schrandre BATAVIER,
In puik van kostlÿke Juweelen,
En Hemelsch Manne ons mêe te deelen,
Zig eigenen den Lauwerier,
Vol van triomf, den prÿs van braven.
Hier brand de Leerling in een gloet.
Hier zwemt hy weder in een vloed
Van zoeticheên, om zig te laven.
Hier word een Helikon gesticht,
Betreên van wÿze Zangeressen,
Die, zuigende geleerde lessen,
Op't flikkren van dat fakkelligt
Eerbiedig haren weg bestieren;
En volgen met bevreest gelaet,
In't maegdelÿke Koorgewaed,
Om deze waerdicheên te vieren.
'k Verheug my blÿde op zulk een trant.
En wie zou mÿne tong beletten,
Wierd zy door Maroos Loftrompetten
Gesterkt, te loven uw verstand?
Nu zwigten we, Oom, voor Zonneligten,
Te groot voor tedere gedigten.

D.V.HOOGSTRATEN.

VAN DE

SCHILDERKONST.

DEwijl 'er onlangs niemant geweeſt is, die de geheele Schilderkonſt met alle haeren aenkleeven heeft gelieven te beſchrijven, want de groote meeſters, die dit werk beſt machtig waren, zijn door de groote winſt, die hen d'oeffening der konſt gewoonlijk geeft, zoo karig, of liever zoo gierig geworden, at zy niets van den tijdt, die hen zoo vrugtbaer was, hebben willen miſſen, om de elve aen de armzaelige penne te beſteeden, zoo heeft dit gebrek noch een veel grooter ıae zich geſleept, namentlijk, dat de Schilderkonſt, by de meeſte menſchen, als :en andere gemeene konſt of handwerk is geacht geworden: en hier op is gevolgt, lat 'er duizenden aen de konſt gevallen of gevoert zijn, zonder de zwaerigheden, die 'er .n ſteeken, eens te overweegen, jae min noch meer, dan of zy een Schoenmaekers amoacht hadden by der hand genomen: zonder eens te weeten dat deeze konſt de geheele *Zichtbaere Wereld* behelsde; en dat 'er naulijx eenige konſt of weetenſchap is, daer een Schilder onkundig in behoorde te zijn. Men heeft dan meeſt luk op raek echter Schilders gemaekt, en hoe? Men beſteede de jeugt by d'een of d'ander Schilder, of die men zoo noemde, om quanſuis het teikenen te leeren, dat was mannetje nae mannetje te maeken, en hier wat gelukkig in zijnde, zoo quam men tot het penſeel, en dus kreegen zy metter tijdt by d'onkundige de naem van meeſters in de konſt te zijn, eer zy zelfs in 't minſte wiſten wat de Schilderkonſt was. Waer uit dan gevolgt is, dat de gelukkigſte by geval eenig deel van de konſt hebben aengetroffen, dat met hunne natuur en den trant des tijds over een quam, waer doorze, doch als blindeling, tot een goede Fortuine geraekt zijn: terwijl de reſt, noch blinder, en als nae den weg taſtende verlooren liep: vermits de laetdunkentheyt, ſpeelnoot van de jongelingſchap, het meeſte deel op hun eygen werk deê verlieven: en zy, nu volwaſſen, en met den naem van Schilder pronkende, zich ſchaemden langer ergens te leeren. Jae 't en baete veelen niet, datze van natuere weegen met een bequaemen geeſt begaeft waren, vermits zy die door onkunde geheel averechts beſteedden, daerze, indienze te recht in de *Hooge Schoole* dezer konſt waren onderweezen geweeſt, wêl iets gevonden zouden hebben om treflijk in uit te munten. En die geene, die tot de konſt onbequaem waren, zouden haer gebrek tijdelijker zijn gewaer geworden, en dit zoude hen liever by tijts hebben doen aftreeden, en iets anders by der hand neemen, dan haer leeven als breekebeenen in de konſt te verſlijten.

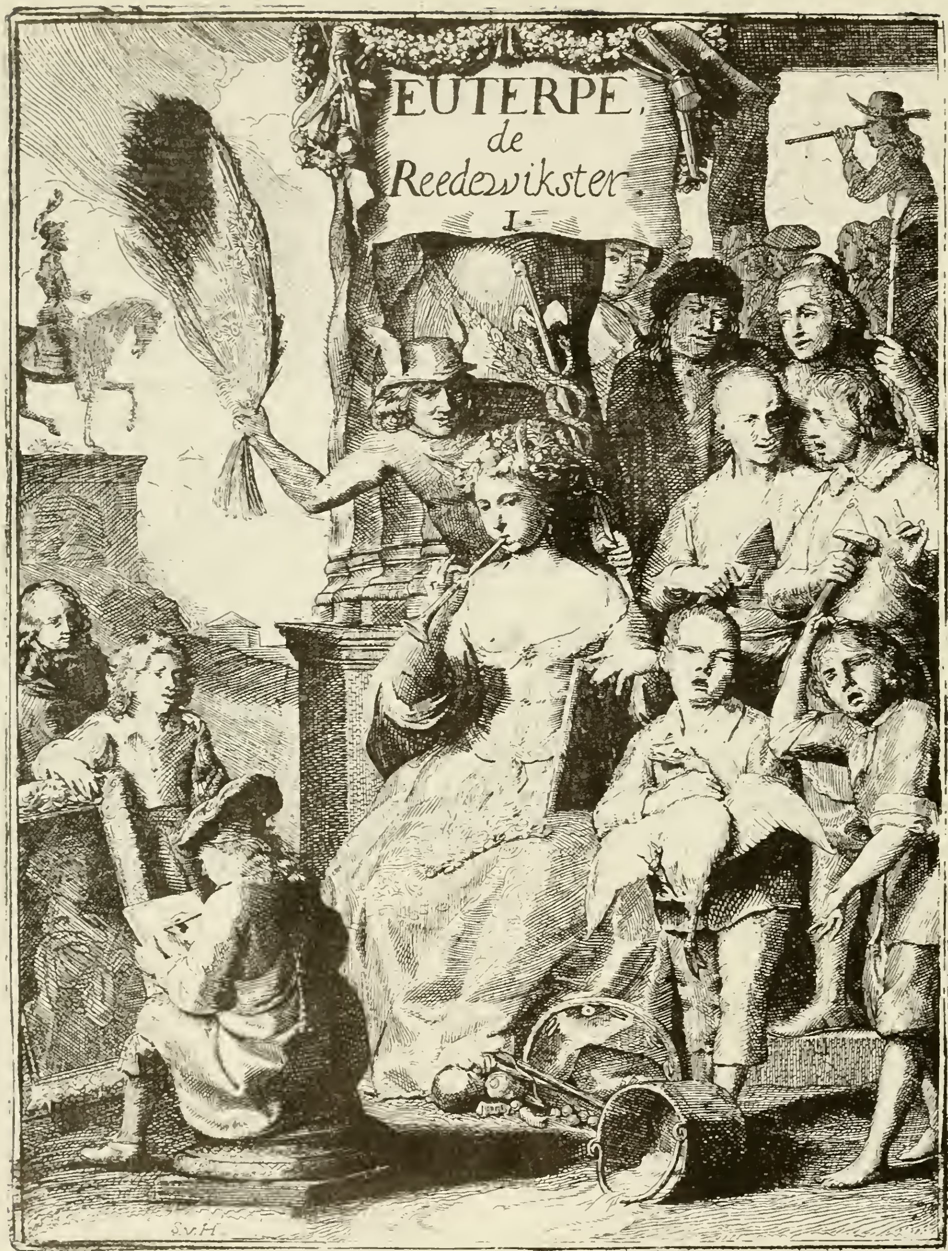
Ik deeze gebreklijkheden in 't leeren der konſt al vroeg gemerkt hebbende, wiert bewoogen, om met ernſt t'overweegen, of 'er niet een weg te vinden waere, zoo voor my zelfs, als voor andere, waer door een bequaeme geeſt in d'oprechte *Hooge Schoole der*

Schil-

Schilderkonst mocht geraeken. In welke men mocht leeren, wat 'er al tot de konst behoort, om zich zelven door oeffening daer in meester te maeken. Maer de gewichtigheyt dezer stoffe, en 't onprofijtelijk tijd verzuim, dat aen 't schrijven vast is, nevens den naeryver, die de gulde Schilderkonst port, om haeren oeffenaer geheel alleen te bezitten, hebben mijn voornemen geweldig doen inkrimpen, zoo dat ik niet verder als tot een *Inleiding* tot deeze *Hooge Schoole* heb durven komen. Een *Inleiding* zeg ik, dat is, dat wy de leerlingen als met der hand in de *Schoole* geleiden, die wy in negen Leerwinkels verdeelt hebben, en wy wijzen hen dan aen, wat 'er in yder te leeren is, en in wat deelen der konst zy zigtraps gewijs hebben te oeffenen, daer wy dan zoodanig onderwijs by doen, als ons te dier steede gereetst en bequaemst voorkomt. En schoon dit werk maer een *Inleiding* is, zoo maecken wy ons sterk, dat niet alleen de leerlingen hier door zullen geholpen worden, om met een zekerder voet nae den top der konst op te stappen: maer dat zelfs meesters in de konst hier uit een lichtigheit zullen raepen, om haere Discipelen wel te onderwijzen; door de schifting, die wy in de leeden der konst hebben aengeweezen. Want schoon zy de konst by avontuuren in 't geheel beeter verstaen mochten, dan wy, zoo zal 't henlieden juist niet gelust hebben, de zelve zoodanig in leeden te verdeelen, dat zyze bequaemelijk aen een ander kunnen overleeren. En behalven dit, zoo zullen zy haere eygene werken, hoe konstig die ook zijn moogen, zeer gemakkelijk tegen onze regels kunnen toetsen. Want ik houde onder verbetering stoutelijk staende, dat de Schilderyen, hoe hoog menze ook waerdeert, die geen proef kunnen houden tegen de lessen van *Polymnia*, aengaende 't geene tot de welschapenheyt van een mensch behoort: die te kort schieten, in 't vertoonen der lijdingen des gemoeds, en de doeningen der leeden, gelijkze *Clio* leert; of in 't aerdig versieren met bywerk mist, daer *Erato* van spreekt: die de behaeglijke ordening niet en hebben, daer *Thaleye* van rept: die nae de lessen van *Terpsichore* niet gekoloreert en gehandelt zijn: daer de zorgvuldigheyt in 't schaduwen en daegen van *Melpomen* in mank gaet: en daer de Gratien van *Calliope* uit verbannen zijn; louter beuzelnart, en voor grollen te schatten zijn; gelijk alle rechtschape Schilders, meen ik, met my zullen toestaen. Zoo komt dan deze onze *Inleiding* ook zeer wel te pas voor alle Liefhebbers van de Schilderkonst, schoon zy in de zelve onervaere zijn, om in 't koopen van Konststukken niet bedrogen te worden, want zy zullen die waerdeeren nae de maete der deugden, die in de zelve zijn waergenomen, en geen naemkoopers blijven, gelijk'er tans veel zijn, die van d'een of d'anderen snoeshaen verleyt, kaele vodden in grooter waerden houden, om dat hun is wijs gemaekt, datze van d'een of d'ander groot Meester geschildert zijn. Zeker een belachlijke liefhebbery, als men iets voor konstich en hoog acht, daer men niet konstigs noch hoogs in zien kan. Niet dat ik zeggen wil, dat deeze mijne *Inleiding* allen Liefhebbers de oogen zoo zal openen, dat zy zelfs strax van de kunst zullen kunnen oordeelen: dat zy verre; maer zy zullen uit ons werk gemakkelijk kunnen begrijpen, waer van dat men oordeelen moet, en dan zullen zy, met behulp van een ervaren Schilder, de deugden en feilen, die in eenig werk zijn, klaer

en

en onderſcheidelijk kunnen naeſpeuren. Belangende onze ordening, wy meenen in het werk zelfs daer reeden genoeg van te geven: hebben ook onzes weetens geenig deel der konſt overgeſlagen: maer of iemant anders vond, en eenige ſtellingen kon optellen, die by ons verzuimt waren, of eenige duiſterheden bemerkte, zeker hy zoude ons ten hoogſten verplichten met die aen te wijzen, en 't zoude ons een luſt zijn deeze negen boeken, de Muzen toegewijt, met een tiende voor *Apollo* te verrijken. Maer wat mag ik dit voorſtellen? daer my noch heugt, hoe ik dit zelve, niet lang geleeden, op een van onze vermaerde Schilders uit vrientſchap verzocht, die my daer op antwoorde: Dat hy dit werk wel begeerde te leezen, maer dat hy op geenderley wijze zijn gevoelen daer van ſchriftelijk wilde bekent maeken: want, meende hy, dus zoude hy my de geheymen van zijn konſt meededeelen, en onderwijzen, 't welk hy aen niemand, dan aen zijn Leerlingen of Diſcipelen, ſchuldig was. Zeker, dacht ik, zoo moet ik dan niet alleen dapper milt, maer zelfs quiſtig zijn, daer ik hier niet alleen mijn onderwijzingen met honderden aen mijn vrienden, maer zelfs aen mijn vyanden, indien ik'er heb, meededeel, zonder daer ander genot van te wachten, als het opbouwen van de konſt, die ik van harten wenſche dat hoe langs hoe hooger mag rijzen; En ik zal nimmer verflaeuwen in de hand daer aen te houden. Belangende onzen trant ofte ſtijl, wy bekennen dat wy ſomtijts te wijt af weyden, en elders te ſchaers zijn, 't eene ſpruit uit een vryicheyt van de Poëten ontleent, en 't ander, om dat men dikwils meent, haeſt genoeg van een zaek gezegt te hebben, die eender zelfs gemeenzaem is. Maer wat heb ik zoo veel reekenſchaps van mijn doen te geeven? daer ik zekerlijk weet, dat ik de beſcheydene wel eenig vernoegen zal geven, maer dat ik den wangunſtigen nimmermeer zal voldoen: zeker, ik zoude my bedroeven, wanneer ik ongelaſtert bleef, daer andere, die veel waerdiger werken in 't licht gebracht hebben, zoo dapper geheekelt zijn. Echter ſtae ik in 't minſte gevaer, om dat ik noch de haeſtgeraekte Godsdienſt, noch de teedere ſtaetkunde, noch de bitsſe Philoſophie, maer de ſtomme Schilderkonſt ontleede: en ik mijne Leezers, onbeſmet van partyſchap, meer vermakelijkheden, dan duiſtere twiſtreedenen, toebrenge.

EUTERPE,
de
Reedeswikster.
I.
S.v.H.

EUTERPE,
De Redewikster.

Het eerste Boek.

Inhoudt.

De Minnelijke Euterpe, *aenleydster tot de Kunst,*
Lokt hier de Jeugt wel aen met een bekoorlijk pijpen,
Maer waerschuwt ook, die niet lichtvaerdig aen te grijpen,
Ten zy men voele een drift van Goddelijke gunst.
Zy stelt de proeven voor van recht bequame geesten,
En hoe Natuur en Les te zamen dient gepaert:
Voort van de Teykenkonst haer eygenschap en aert,
E*n weg en onweg, van den minsten tot de meesten:*
Wat grooter nut men uit dees oeffening ontfangt,
Daer wel te Schildren meest aen wel te teyknen hangt.

Op de Print.

Dees Print vertoont de Konst, diens lokkende vermogen
De Jonkheid tot zich trekt: een vleyende Sireen,
Die Koot-en Kinderspel met voeten doet vertreên:
Met recht Merkuur gewijd, die Argus hondert oogen
In slaep zong. Liefde ontsteekt door 't zien van 't Tafereel
Of Pronkbeelt: maer 't geval kan zich hier ónder mengen:
Want Rafel door de gans, en Maerten door het plengen
Van Melk*, en Smit Quintijn aenvaerden het Pinseel:*
Een Metser Polydoor, een Visser, en een Herder;
Maer die op 's meesters nek getilt zijn, zien licht verder.

INLEIDING.

O *Euterpe*, die *Nazo* den Minnedichter begenadichde, die door Goddelijke gunst een zoeten toon speelt, en de teedere jonkheid best behaegt! Kom ontdek ons, wie tot de Schilderkonst bequaem of onbequaem is; en wat weg men zal inslaen, om't einde der loopbaene, daer zoo veele ten halven weege langs struikelen, en verdoolt loopen, te geraeken. Gedoog dan voort, dat ik, met hulpe uwer Zusteren, de *Konst* queele, daer ik 't grootste deel van mijn leeven in besteet hebbe, en dit kleine Werk, ten aenzien van d'oneindlijke grootheit der zelve, ten einde breng. En al is't dat ik geen roemwaerdich Boek volvoere, zoo zal ik ten minsten in deeze uitspanning my oeffenen, en mooglijk aen andere dienstich zijn. De Pen was al van overlang aen't Pinseel vermaegschapt, en als een spreekende Schildery; gelijk de Schilderkonst ook als een stomme Poëzy wort gehouden; Gezusteren van gelijke vryheit, gelijk *Horatius* zingt:

De Schilders hebben oyt de macht, als de Poëten
Van vrylijk te bestaen, al't geene dat zy weeten.

Eenige die van de Schilderkunst geschreven hebben.

Maer nochtans hebben weynich Schilders onzes tijts zich met van de Konst te schrijven bemoeit: van de ouden zeytmen wel, dat zulks by *Antigones*, *Protogenes*, *Theophanus*, *Euphranor*, *Xenocrates*, *Apelles*, 't welk hy zijnen leerling *Perseus* toeëygende, gedaen is: desgelijks van eenen *Duris*, *Hippias*, *Melanthius* en *Juba* Koning der Mauren; maer hunne boeken zijn door d'alverslindende tijt lang verloren. By d'italiaenen schreef *Leon Baptista Albertyn* Florentijn dry boeken van de Schilderkonst, in't Latijn, en tien van de Bouwkonst, nevens meer andere, en, zoo men zeyt, beter, dan hy die konde in't werk stellen; hy leefde tot den jaere 1455. *Leonardo da Vinci* heeft van de Schilderkonst, Teykenen en Koloreeren, kloek en verstandich geschreven: maer zijn Schriften zijn meest verlooren, hoewel'er noch eenige overblijfselen onder zijn naem uitgaen. Gelukkiger zijn die van den Ridder *Georgio Vassary* bewaert, die de aenteyckeningen van *Laurens Giberti*, *Dominiko Girlandai*, en van den grooten *Rafaël Urbyn*, gebruikt heeft. *Karel Vermander* heeft van de Konst, behalven zijn levens der Schilders, in Vlaemsche verzen gezongen; maer hy valt kort, en heeft meerder kracht om den geest op te trekken, dan te onderwijzen. Voorts hebben sommige andere (ik stel hier buiten onzen *Junius*, die de Schilderkonst der ouden met grooten vlijt ophaelt) Schrijvers, die de pinseelen niet

gevoert

gevoert hebben, veel arbeyts aengewent: Maer zy zijn, behoudens hare gratie, de zaek onmachtich, en schoonze menichmael met heerlijke Spreuken het doelwilt treffen, zoo doen zy dikwils, met *Alexander*, Apelles leerlingen lacchen: en varen als de Scholist *Phormion*, die in tegenwoordigheid van *Hannibal*, een oversten Veltheer met welsprekentheid wilde uitbeelden.

Hoe noodich het nochtans is, dat de Schilderjeugt, wegens de regelen en gronden der Konst, berecht wort, verneemt men doorgaens van de geene, die de pinseelen tot haren ouderdom toe gehandelt hebben: en nochtans zich meest beklaegen, van noit eenich volkomen onderwijs gehoort te hebben. En zeker, ik wenschte mijn zelfs tans wel wederom jong, om de regelen der konst, zoo alsze van onze *Muzen* hier worden opgestelt, met een nieuwen yver in't werk te stellen: hoe wel het my aen de gemeene middelen, door welke de konst tot noch toe geleert is, niet en heeft ontbrooken. Gebrek van onderwijs doet veel braeve borsten als blindeling den rechten wech zoeken, en een iegelijk heeft het geluk niet van by een goet meester, in't gezelschap van brave metgezellen, de Konst, als een voedsame Melk, in zijn jeugt in te zuigen. Noch ten valt ieder konstgierige niet te beurt, op koste van Koning *Louys* van Vrankrijk, te Romen, by daer toe beloonde meesters, te leeren, en onder de veertich, daermen van zeyt, dat laetst een leerschool voor opgerecht is, getelt te worden. Koninklijk zeker, ik wensch dat *Lowijs* door deze daet onsterflijker naem, als met al zijn oorlogen, mach nalaten. Leeve de gedachtenis van *Laurens de Medicis*, die in zijn hof een Schoole voor jonge Schilders en beeltsnijders oprechte, de zelve versierende met marbere beelden, en overblijffelen der Konstrijke Outheid. Leve, zeg ik, al die de jeugd zoo de hand reiken, en hunne middelen tot zoo waerdigen onderwerp besteden; waer in zich noch heden veel Prinsen en Kardinalen in Italien verlustigen. Dit port my ook te meer aen, om het weynige, dat ik tot, opwekkinge hebbe aengeteyckent, hier by een te schikken; het zal, hoe onvolmaekt het is, den leergierigen ten minsten tot prikkel dienen wanneer zy gewaer zullen worden, dat zoo veel aenmerkingen wel een wakkere geest vereyschen. Ik ben ook niet beschreumt een bestraffing, gelijk als *Aristoteles* van *Alexander* verkreeg, van de meesters dezer Konst te hooren, want ik antwoorde met dien Filosoof: Hoewel dit werk allen Konstliefdigen, als een licht en fakkel om veel duisterheden t'ontdekken, en om den geest te vermaeken kan dienen: dat echter niemant volkomen verstant uit dit geschrift zal trekken, ten zy hy in de leeringen dezer Konst tot zweetens toe arbeyde. Want voorwaer de Schilderkonst is geen handgreep om octroy of een gunstbrief van te verkrijgen, noch geen weten-

ſchap, diemen elkander licht kan byzetten; maer zy vereyſcht een bequamen geeſt, een vlijtige betrachting, en een geduerigen arbeit. Wel overgelukkich is een wakkere geeſt, die in den waren padt, van begin af aen, beſtiert wort! daer andere dikwils, deze gelegentheit miſſende, zoo lichtelijk verdoolt loopen, of voor ſtaen blijven. d'Oude zijn zeer vrek geweeſt in haer onderwijs voor ſlechten loon mede te deelen. *Pamfilus* om de Konſt in eeren te houden, nam niet min, dan een talent, in tien jaeren, of, zoo andere zeggen, tien talenten 's jaers, en zoo veel betaelden hem *Apelles* en *Melantius*, hoewel ik op andere plaetſen vint, dat *Apelles* een talent 's jaers gaf. Maer deezen *Pamfilus* leerde ook de maet-en getal-konſt; zonder welke hy zeyde, dat de Schilderkonſt onvolmaekt was. Doch hy onderwees niemand, dan Edelluiden en groote heeren Kinderen; want het was ongeoorloft de Konſt aen onvrye of ſlaeven te leeren; die nochtans de geneeskonſt en andere gewoonlijk oeffenden, en zoo komt het by, dat de gantſche outheid nergens gewach maekt van eenig ſtuk Schilderys, dat door de hant van een Slave gemaekt is, daer de dienſtbaerheit zommige nochtans niet belet heeft groote Filoſofen, Geneesmeeſters en Poëten te worden. Hy ſtelde haer vooreerſt, als allernootzakelijkſt, aen de Teykenkonſt, op Tafelkens van Busboom hout; en voerde de Schilderkonſt ten top boven alle vrye Konſten.

Leergelt der Ouden.

Een talent is 600 kroonen.

Wie de konſt mocht leeren.

Waerom dit boek onder den naem van de Muzen uytgaet.

Maer het zal mogelijk veele vremt dunken, dat ik dit Werk onder den naem van de negen *Muzen* uitgeef: Ten eerſten, dewijl dezen Tijtel, wel eer aen de Hiſtorien van den ouden *Herodotus* gegeven, de geloofwaerdicheit der zelve by eenige geweldich heeft verdacht gemaekt: zoo datze gemeint hebben, dat hy, door de vryheid der *Muzen*, zommige dingen om den geeſt te vermaken, een weinich te ruim en te weelich uitgebreyt heeft; maer dit en heeft my niet kunnen af keeren, dewijl ik geen Hiſtorie, maer een vrye konſt ontleede, daer de driftige aenporringen dikwils meerder, dan de ſimpele en waerachtige regels, gelden. Ten anderen zal iemant voorgeven, datmen de *Muzen* wel voor Meeſtreſſen der Poëzie, maer voor geen Schildereſſen plach te houden. Hier op antwoorde ik: Dat men van outs met den naem van de *Muzen* allerleye wijsheden, geleertheden, en ſchranderheden, te kennen gaf, en dat, behalven de Zuſterſchap tuſſchen de Schilderkonſt en Poëzie (uit *Horatius* boven aengeroert) de ampten dezer Godinnen tot de byzondere leden der Schilderkonſt zoo eygen zijn, als ofze tot geen anderen eynde waren ingewijt. Gelijk in't vervolg by alle verſtandigen zal beſpeurt worden. Dat ik het ook de *Zichtbare Werelt* noeme, is, om dat de Schilderkonſt al wat zichtbaer is, vertoont. Maer dit heb ik te liever gedaen, vermits ik zeeker ander Werk, dat miſſchien aen veelen vermaek zal geven, met den Tijtel van *d'Onzichtbare Werelt* gedoopt heb.

Mar-

Marsilius Ficinus wil, dat de geene, die haer tot vrye Konsten begeven, drymael dry dingen tot leitsluiden hebben. Eerstelijk dry van den hemel, te weten, de begunstiging van de dry planeten *Mercurius*, *Sol*, en *Venus*. Ten tweeden dry in 't gemoed, als de leergierige wil, het vatzaem begrijp, en het goed onthout. De dry leste stelt hy als tot steunzels: goede ouders, een getrouw en verstandich leermeester, en een bequaem en ervaren Medecijn. Wy geven aen onze leerlingen der Schilderkonst, in stede van drymael dry leitsluiden, negen meesltressen, die zelf van outs over al de planeten, starren hemel, en der zelver maetgangen gestelt zijn. Want onze *Euterpe* staet over *Merkuur*, die de jeugt tot vinding van geheime zaken aenport. *Melpomene* beheert het Zonnelicht, oorzaek van den dach, en *Erato Venus*, hoewel (*a*) andere haer onder *Thalia* stellen. Aengaende de tweede dry, *Urania* regeert in 't gemoed de wil, *Thalia* de bequaemheyt, en *Polymnia* de memorie. Voorts zijn *Terpsichore*, *Clio*, en *Calliope* geen mindere steunsels voor de Schilderjeugt; want deze zullen haer als ouders, leermeestressen en opsiensters, verstrekken. Een zelve geest heerscht over alle vrye Konsten, de zelve geest, die de Poeten tot dichten verwekt, drijft de Schilders tot het verbeelden der zichtbaerlijke dingen; die door de dichters alleen met woorden worden uitgedrukt.

In 't Boek van 't drývoudig leven.

Drymael dry leitsluiden tot de vrye Konsten.

(*a*) *Cesar Malfatti.*

Een zelve geest drijft Schilders en Poëten.

Maer wat noem ik een andere geest als de geest van *Euterpe*? *Euterpe* is zoo veel als de Godlijke genade en gunst, zonder welke onze Edele Kunst niet te leeren is. Dit is den zelven geest, waer van de Heere by *Moses* in het boek des Uittochts Spreekt: Ziet ik hebbe by namen geroepen *Bezaleel* den zone *Ury* ende hebbe hem vervult met den geest Godts, met Wijsheyt ende verstant ende bekentenisse, ende met allerley werk Konstelijken te arbeyden, van Gout, Zilver, Koper, Konstelijken steenen te snyden, ende in te zetten: en konstelijken te timmeren van houte, te maken allerley werk. En verder: Hy is vervult met den geest Godts, dat hy wijs verstandich en geschikt zy, tot allerley werk. En hem is onderwijzinge in zijn harte gegeven, met samen *Ahaliab*, Godt heeft hare harten met wijsheit vervult, te maken allerley werk, te snijden, werken, en te stikken met geeler zijde, scharlaken, Rozijnroot, en witter zijden: en met weven, dat zy maken allerley werk en Konstelijken arbeit vinden. Maer om niet alleen uit te vinden, of dezen geest ook in de jeugt is ingeboren, op dat men geen naberouw met zuuren arbeit en koope, en ook te weten, tot welke der Konsten deeze ingeborentheit bequaemst is; zoo moet een voorzichtich vader of momber alle vlijt aenwenden, om deze natuurlijke driften te toetsen. Want, gelijk *Vermander* zeyt,

Euterpe vuol dire Gratia di Dio, il cui favore bisogna a chi vuole perfettamente imparare.

Ziet Vincenzo Cartary in zijn Goden der ouden.

Men moet de geesten aenleiden tot hun natuurlijke drift.

> *Natuurgeest hamer, ploeg, en boeken, en 't penseel,*
> *De jeugt onkundich krijgt somtijts een onrecht deel.*

of zy verkiesen wel iets averechts

Ja zoo, dat plompaerts zich wel tot de Konst vervoegen,
Daer Edle geesten zijn gedwongen 't lant te ploegen.

Teykenen ygelijk nootzakelijk.

Voorbeelt onzes tijdts.

Wat de eerste beginselen der Teykenkonst aengaet, voorwaer niemandt en behoorde hier in onkundich te zijn, dewijl'er noch Konst noch handwerk, ja by na geenerley beroep is, waer inze niet, als een tweede wijze van Schrijven, nootzakelijk schijnt: gelijk zeker Staetsheer, met Prins *Henrik* van *Oranjen* te velde zijnde, wel gewaer wiert: want alsmen over eenige beschansingen, of leegerwerken raet pleegde, en hy zijn meining noch door geschrift, noch door uitspraeke konde verstaenbaer maken, zoo verzocht hem de Prins', die door teykentrekken uit te drucken: waer op hy zich wel meende te verontschuldigen, met te zeggen, dat hy geen Teykenen geleert had: maer die groote Veldheer te rug treedende, hield hem als noch meerder verbaest, zeggende: Hoe! en zoude een man van zoodanigen bewint, als gy zijt, niet kunnen Teykenen? Waer over dien heere zoo beschaemt wiert, dat hy de misdaet zijner ouderen, die hem die zoo overnoodige Konst verzuimt hadden te doen leeren, zoodanich boete, dat hy niet alleen zijn zoonen, maer ook zijn dochteren in de Teykenkonst liet onderwijzen. Die dit nu nieuw of vreemt dunkt, die krakkeele met *Varro*, 't Is onmogelijk, zeyt hy, dat een vrouwe, die de Schilderkonst niet geleert en heeft, van des borduurwerkers handelinge, of van des Wevers sieraeden in de kussens kan oordeelen.

En andere des ouden tijds.

Maer *Aristoteles* gaet noch breeder, 't Meeste deel der Grieken, zeyt hy, pleegen haere kinderen in de Schilderkonst te doen onderwijzen: ten eynde dat zy in 't koopen en verkopen van allerley vaten en huisraet niet bedroogen zouden worden: of liever, dat zy de volmaekte schoonheden der lichamen met vernuftiger en zekerder kennisse zouden leeren onderscheyden. Dit heeft *Paulus Emilius*, verwinner der Grieken, zonder twijfel bewogen om dien voet te volgen; want hy gaf zijne kinderen niet alleen meesters, om haer in de natuurkunde en welsprekentheyt te onderwijzen. Maer hy voegden'er ook Schilders en Beeltsnyders by. Om nu wyders te toonen datter by nae geenderleye wetenschappen zijn, of de Teykenkonst wort 'er in vereyscht, zoo zeggen wy, datze voornamentlijk aen hooge Staetsperzoonen, zoo wel in oorlog als in vrede, te pas komt. Door haer ziet een Krijgsoverste de vestingen, die hy gezint is aen te randen, eerst op 't papier, schoonze ver af leggen, en hy teykent zelfs den omkring zijns legers af, eer hy te velde trekt. Hy ordent zijn Regimenten met gespreyde vleugelen, of door de engtens der Wegen ingedrongen, met de pen, eer hyze met den degen in de vuist te velde daegt. En door goede Kuntschap van des vyandts macht en orden verwitticht, zoo voorziet hy het treffen, eer den strijdt aengaet. En hoe zouw een veltheer de Vestingboumeesters

In de Krijgskunde.

recht

recht verſtaen, de Teykenkonſt onkundich zijnde? Door de Teykenkonſt beeldden d'oude Helden, die van den Trojaenſchen oorlog wedergekeert waren, de belegering der Stadt op haer Tafels met een weynich Wijn af, en *Ulyſſes* trokze met een rijsjen in 't zant, voor de verliefde *Kalypſo*.

Ik laet Boumeeſters, Landmeeters, en andere, die men zeker weet dat de Teykenkonſt niet miſſen mogen, ſtilſtaen. Ik zal ook niet twiſten, of de letteren zelfs tot de Teykenkonſt behooren, ſchoon ik wel meen te giſſen, als ik gis datze haer oudtſte gedaentens uit figuuren van eenige bekende dingen bekomen hebben: gelijk de Egyptenaers en Mooren noch lang by die wijze van ſchrijven gebleven zijn. Maer hoe nootzakelijk ſchijnt deze konſt aen de beſchrijvers der natuurlijke Hiſtoryen? Want als zy al veel woorden hebben gemaekt, in de gedaentens eeniger viſſchen, vogelen, kruipende en viervoetige dieren te beſchrijven, zoo vertoonen zy eyndelijk het afbeeltſel; daermen dan zijn oogen vertrouwen mocht, als men wiſt dat den ſchrijver dit dier zelfs met verſtant en aendacht had afgeteykent: daer het anders veeltijts valſch, en de heele beſchrijving derhalve niet een boon waerdich is. Boumeeſters. Schrijvers. Natuurlijke Hiſtory-Schrijvers.

Aengaende de Wereltbeſchrijvers, zy zullen de Stuerluiden bedriegen en bederven, als zy haere Voorgebergten, Kaeppen, en Zeeboezems, een valſche gedaente geven. Daer de Pilooten als in een bekent vaerwater komen, wanneer zy bevinden, dat de wijtgelegenſte Eylanden zich eeven als de print, die zy daer van hebben, opdoen. Zeker niemandt kan de gedaente van eenige vremde landen, die hy bezoekt, oprechtelijk op 't Papier ſtellen, ten zy hy het Teykenen verſtaet: en hoe heerlijk een goede kaert is, daer in men de werelt als uit een andere werelt beziet, zy heeft het de Teykenkonſt te danken. Geographi.

De Starrekunde kan ook het licht der Teykenkonſt niet miſſen, ik zal niet zeggen, om daer door te beter de ingebeelde figuuren en gedrochten in 't begrip te vormen; maer voornamentlijk om de kringen, ſamenvoegingen en tegenſtellingen, vernuftelijk te beſchouwen. En zeker *Archimedes* kon zijn holle Kopere werelt, daer de Starren in geſchildert waren, zonder de Teykenkonſt niet volvoeren. Aſtronomi.

Maer mooglijk kon den Medecijn, ofte geneesheer, deze konſt ontbeeren? deeze vooral niet: want behalven dat hy in 't ontleeden der menſchen zelfs behoorde af te teykenen 't geene hy ondervint, zoo zal 't hem geen kleyn gemak geven, om de kruiden te kennen, en hy zal een luſt krijgen, om de misſlaegen, in veel kruitboeken begaen, met een Konſtige hand, nae de natuerlijke te verbeteren. Medici.

De Hiſtoryſchrijvers kunnen ook de doorluchtige mannen door de Pen niet behoorlijk vereeuwigen, ten zyze haere beelteniſſen in haer werk Hiſtorici

voe-

voegen: want wat is 't, als zy zeggen, dit heeft *Alexander* gedaen, daerze zijn gedaente zoo verwardelijk aenwijzen? Als wy daerentegen het leven van Keyzer *Karel*, van *Hendrik de Groot*, en van andere vermaerde mannen leezen, en men ons daer nevens haere waere afbeeltſels in print vertoont, zoo ſchijnt het vermaek van hen te zien onze aendacht te verdubbelen, en wy aenmerken haere daeden, als ofze in onzen tijdt waren voorgevallen. *T. Pomponius Attikus* heeft de beelteniſſen der beroemſte Romeynen in't licht gebracht, en haere merkwaerdichtſte daeden, en de eerampten die zy bedient hadden, daer onder geſtelt, en in vier of vijf verzen begrepen. *Varro* insgelijx heeft de naemen van zevenhonderr deurluchtige mannen met hunne beelteniſſen vereeuwicht, en haere gedaentens den naekomelingen vertoont; maer hoe veel gemakkelijker en wijtſpreydender kan men dit tans te weeg brengen, nu wy de plaetdrukkery, een nieuwe konſt, tot ons gerak hebben; gelijk *J. Oudaan* zich daer van gedient heeft, in d'oude en verſtorve *Roomſche Mogentheyt* als uit het graf op te delven. Wel aen dan, zoo moogt gy vryelijk de jeugt, wat gy'er ook meê voor hebt, zoo wel in de School van onze Schilderachtige *Euterpe*, als in die van de letteren, geleyden. Maer wy zullen niemant inwijden, als die tot het vervolg waerdich en bequaem is.

EERSTE HOOFTDEEL.

Hoe zommige zeer vreemt tot de Konſt zijn gekomen; en wat geeſten tot de zelve bequaem zijn.

GOede gelegentheyt en d'opvoeding doen veel, tot het verwekken van een volmaekt Schilder, daerom miſten d'Egyptiſche meeſters niet, in hare kinderen de Konſt deelachtich te maeken, om hen voor eerſt meede te deelen 't geene zy'er zelfs in hadden overgewonnen, waer op zy dan, als op een wel vaſt geleyde timmering noch hooger konden bouwen: en, gelijk men zeyt, dat d'ouders haer als op de ſchouders tilden, op datze daer nae zich zelven opgerecht hebbende, noch veel verder zouden kunnen zien. Doch de gelegentheyt is niet altijts verzelt met bequaemheyt: want groote vernuftelingen laeten dikwijls onleerzaeme kinderen nae; en de goede gelegentheyt wort menichmael door ongenegentheyt verwaerlooſt. Daerentegen gebeurt het ook wel, dat de innerlijke bequaemheit des geeſtes, hoe zeer door de geboorte, opvoeding en fortuine verhindert, gelukkichlijk uit-

Gelegentheid.

uitspat, gelijk vertelt wort van *Protagoras*, die, een arbeits jongen of houthakker zijnde, op een tijd nae de Stad *Abdera* toegaende, met een bundel houts op zijn schouder, welke met een zeer konstige strik te zamen was gebonden, ontmoet wiert van den wijsgeer *Demokritus*: die boertich van aert zijnde, en alle dingen met vermaek aenziende, juist zijn oog liet vallen, zoo op den torsenden jongeling, die als nae de kunst daer henen trat, als op den wiskunstigen bandt: hy dit aenmerkende beval *Protagoras* stil te staen, doende hem het hout nederleggen, ontbinden, en den strik weder op nieus leggen: 't welk hem zoo behaegde, dat hy hem tot zich nam, van onderhout verzorgde, en in de Filosofie onderwees, en van hem zoodanich een vermaert man maekte, dat de Godlijke *Plato* zelf aen een van zijn samensprekingen het opschrift *Protagoras* verleent heeft. Zoo zoet lacht de minlijke *Euterpe* haer Schoolkinders toe, en rukt somtijts sommige op wonderlijke manieren tot zig. Gelijk ook gebleeken is aen *Giotto*, die van zijn Vader tot het hoeden der Schapen bestelt was: want hy schoon maer tien jaren oudt, teykende overal, waer hy vlakte vond, zoo op mueren, steenen, weegen, ja in't zand, tot dat *Cimabue*, by geval in dit Dorp wat te doen hebbende, hem bezig vond met een van de Schaepen te konterfeyten, zonder dat hy oit 't zelve van iemand anders gezien had: *Cimabue*, toen ter tijd den besten Schilder van Italyen, stond hier over verwondert, en verzocht daedlijk van den Vader, dat hy hem meede mogt neemen, gelijk geschiede, en 't bleek wel haest, hoe zeer hy de natuer te baet had; want hy overtrof niet alleen binnen korten tijd al de Schilders, die in etlijke hondert jaeren voor hem geweest hadden, maer ook zijnen Meester; gelijk'er de Poeët *Dantes* van zingt:

En't geval.

Voorbeelden van sommige, die zeer vremt tot de konst zijn gekomen.

Men achte Cimabue *den besten Schilder: maer*
't Gerugte van Giotto *maekt zijne faem onklaer.*

Zoo is *Andreas Mantegna*, uit een beeltenharder, meede en Schilder, en voorts een eerlijk Ridder geworden. *Rafaël da Regio*, een boere jongen zijnde, weyde de Ganzen, en alzoo hy by ongeluk een van de zelve met een kluppel de beenen aen stukken wierp, zoo vluchte hy van zijn gestoorden Vader, en by eenige Schilders geraekt, wiert eyndelijk van *Frederikus Zuccaro* aengenomen, daer by hy in korten tijd zoo zeer vorderde, dat veele zijn dingen alzoo lief zagen, als die van zijnen Meester. By nae diergelijk geval had onzen *Marten Heemskerk*, want hy van de koeyen, met den Melkemmer op het hooft, komende aengaen, stiet de zelve teegen een tak van een boom, en plengde al de Melk; dies hy, zijn Vaders gramschap ontvlugtende, zijn wijk tot de konst nam. Ook *Rijk met den Stelt*, door't branden van zijn been, tot de Visserspinkjes onbequaem, daer zijn Vader by leefde, wiert door de leedigheit en 't stilzitten Teykenaer

naer en Schilder. Maer wonder weetmen te zeggen van *Quintyn Messys*, die ter liefde van zijn Meestres, van een Smit een overvliegend Schilder geworden is. Zoo is ook den Metselknegt *Polidoor* door 't zien schilderen in een Schilder verandert, en een groot meester geworden. Ik had by de voorige Harders *Dominiko Bekafurni* ook behooren te plaetsen: Deezen van zijn Heer, daer hy de Schaepen voor hoede, met een stok in 't zand teykenende gevonden zijnde, wiert van 't velt genomen, en aen de konst bestelt. Diergelijke voorbeelden zijn'er meer, die wy om kortheyts wille overslaen.

Der Athenienzen proef, van d' innerlijke neiging der jeugt.

Die van Athenen bestelden aen hare kinderen onder 't speelen veelerley gereetschappen, om te zien, welke zy eerst, of knaphandichtst zouden aentasten en handelen, en daer uit te mogen gissen, tot wat konst of bezicheit hare natuure meest helde. Zeeker ten minsten ook aen *Ulisses* niet, toen hy *Achilles*, in vrouwe kleederen, onder de Jufferen van *Deidamia* in *Cyros* verborgen, opzocht: want hy allerley snuistery en vrouwetuig onder hen veylende, had'er ook eenige wapentuigen en geweeren in vermengt; al de Jufferen grepen na de strikken en quikken, maer *Achilles* taste 't geweer aen, dus vertoonde zich den binnensten *Achilles*, hoe zeer hy uitwendich vermomt was; en zijn natuurlijke neyging, zelf terwijl hy die scheen te verbergen. Men schrijft ook van *Thucidides*: als hy in zijn kintsheit *Herodoot* zijn heerlijke historien, in een byeenkomst der Olympische Spelen, hoorde opzeggen, dat hy, als door een Godlijke drift, daer over weende: 't welk *Herodoot* merkende den Vader van *Thucidides* daer over aensprak, zeggende: *ô Olorus*! wat grooter trek en liefde merk ik in uwen Zoon tot de Geleertheit, overwaerdich dat men die door goede onderwijzingen aenvoede. Maer *Herodoot* zach dit zonder twijfel uit meerder omstandicheden, die hem den bequamen aert en hoogen geest van *Thucidides* ontdekten. Want het zouden niet al *Thucididen* zijn, die in 't aenhooren van historien weemoedich wierden, schoon 't een teyken van opmerken is: noch ten zijn niet al *Herodoten*, die de driften der jeugt waerneemen. Daerom acht ik het noch geheel zwaer te zijn, de natuerlijke bequaemheit in de jeugt tot de konst te kennen: Want dat sommige in de Schoolen, in steede van schrijven, zich met mannekens en beeltkens te maeken bezich houden, geeft wel eenich vermoeden van een natuerlijke drift, maer is al te onzeekeren gront om op te bouwen, en daerom te gelooven, dat zy'er recht bequaem, en als toe gebooren zijn: want of het wel schijnt, dat zy daer door tot de konst schijnen te neygen, zoo wort'er een keuriger proef vereyscht, om haer geest recht te kennen: naementlijk, of zy daer in ten eynde toe wel zullen volharden; en zich tegens alle hinderpaelen aenkanten. Want ik houde voor gewis, dat de genen, diemen beletten kan,

Stael van *Achilles*,

En Thucidides.

Ziet in Fotyns Biblioteek, Diodoor. Marcellinus, ook Kamerarius

De natuurlijke drift.

de-

de zelve met hart en ziele te volgen, tot de zelve onbequaem zijn; zoo zy anders eens de zoeticheit daer van geproeft hebben. Volgens deze spreuke:

Die men van de Konst kan houwen,
Machmen die niet toevertrouwen.

My gedenkt zeer wel, dat zeeker mijn Voogt, in mijn jeugt, als mijn Vader gestorven was, my de Schilderkonst met zoete reedenen afried, en een ander beroep, dat hem zeekerder scheen, met schijnbaere woorden aenprees. Maer my dacht, schoon ik noch geen veertien jaeren oudt en was, dat hy my als uit de zalicheit wilde trekken, en als in slaverny doemde: want ik had de helft van mijn leven reets in dienst van onze *Euterpe* versleeten. De zekerste weg dan is: datmen die genen, daermen die natuurlijke drift in vermoed, den toom viere, en hem tot het leeren van d'eerste beginselen der Teykenkonst bestelle. En hier is zoo veel te minder gevaer in, van de tijd en kosten te vergeefs te spillen; dewijl de Teykenkonst, gelijk reets beweezen is, tot alle beroepingen dient. Wel aen, den nieuwen leerling heeft zijn eersten yver betoont, en al eenigen tijd daer in volhart, u dunkt ook, volgens de gemeene waen, dat hy dapper toeneemt, en vry wat wonders te weeg brengt: nu wort het tijd een andere rol te speelen, met uw best te doen, om hem, doch met bescheydenheyt, van deeze verlokkende *Sireen* af te trekken. Indien hy u lichtelijk involgt, en dit speele gaen moe is, zoo stel u gerust, en geley hem tot wat anders aen. Maer is't dat hy stant houd, en daer niet af te scheuren is, jae dat hy van alles walgt, wat men hem ook aenprijst, zoo mach men denken, dat hy op de konst heeft beginnen te verlieven. Slae vry toe, en leert my slechts, zeyt *Diogenes*, tegen den Leermeester der wijsheyt, by *Comenius*, nae dat hy verzocht hadde onderweezen te zijn. En schoon hy ook in deze proef bestandich is, zoo moet gy noch naeder onderzoek doen, en hem de onmetelijke hoogte der konst voorstellen, proeve van zijn gedult nemen, en zien, of hy niet veel eer, door een vadzige lossicheit, van zijn meedeleerlingen verleyt is, dan dat hy, recht op de konst verlieft, de zelve met een leergierigen yver navolgt. Gelukt u dit ook, en ziet gy hem gansch verslingert, wel aen, zoek hem nu, eer't te laet is, een keurich meester uit, en laet zien hoe hy hem, ontrent zijns gelijke keurlingen, zal aenstellen; want deeze zijn noch niet alle tot Meesters voorschikt.

Moet in 't volharden blijken.

In den Hontschen Diogenes in duits vertaelt door mijn broeder F. v. H.

Onzen *Fabritius*, mijn meedeleerling, stelde my in onze jeugd deeze vraeg voor:

Welk zijn de gewisse kenteykenen, en vruchten van den geest in een jong leerling, om een goet Schilder uit te verhoopen?

Ik antwoorde; na de maete mijns begrips in dien ouderdom:

Kenteykenen.

Dat hy niet alleen schijne de konst te beminnen, maer dat hy in der

 daet,

daet, in de aerdicheden der bevallijke natuur uit te beelden, verlieft is. Dat hy niet alleen het doode lichaem der konſt beooge, dat is trant te volgen, en te doen als andre, maer dat hy op de ziele der konſt als verſlingert is: dat is, de natuur in hare eigenſchappen te onderzoeken. Hy is nijdich dat een ander iets, hem onbekent, weet, hy ſchaemt hem van iemant iets in drukkender wijze te leeren, en zoekt alles door eygen arbeit uit te vinden. Dit was mijn antwoort te dien tijde, toen ik ſomtijts, door meeſters onderwijs verdrietich, my zelven zonder eeten of drinken met traenen laefde, en niet eer van mijn werk ging, voor ik de aengewe eze misſlach te booven was. Maer wat verder de Kenteykenen van een bequame natuur aengaet, de gaven zijn veelerley en verſcheyden, en zoo veelerley zijn ook de byzonderheden onzer konſt. Maer ik zoude niemant toelaten, ten ware ik in hem eenen zeer bezigen en beſpiegelenden geeſt beſpeurde.

Nu zoo heeft de lichamelijke geſteltenis ook ſommige, als *Rijk met den Stelt*, voornoemt, tot de konſt genoodicht.

Stommen aen't Schilderen beſtelt.

De Redenaer *Meſſala* gaf voor, en 't wiert van *Auguſtus* toegeſtemt, datmen *Q. Pedius*, die ſtom geboren was, de Schilderkonſt zoude leeren: en ſedert heeftmen meeſt alle ſtommen, onder luiden van aenzien, tot de Schilderkonſt gevordert, even gelijkmen gemeenlijk de blinden tot de muzijk of ſpeeltuigen alderbequaemſt acht. Zeker, ik kan wel zien, dat'er voor ſtommen niets bequamer, dan de Schilderkonſt is: maer dat de ſtommen daerom juiſt al tot de Schilderkonſt zouden bequaem zijn, volgt niet. Wel is waer, dat den zin van 't gezicht, door die van 't gehoor min belemmert, by hen krachtelijk werkt, dewijlze meeſt al doof zijn; maer 't is hen veel ongelegener wel onderwezen te worden. Immers ik achtze bequaem genoeg om in eenich byzonder deel van de konſt uit te munten. Maer om algemeen te zijn, mocht hen licht veel ontbreeken.

Die traeg begrijpen onthouden gemeenlijk beſt daer de gezwintſte geeſten veeltijts kort van memory zijn.

Zommige geeſten zijn, gelijk *Plutarchus* van den jongen *Kato* getuigt, zwaerachtig van begrijp, want als hy beſtont te leeren, werd hy hart van verſtant gevonden, en traeg in het begrijpen: maer het geene dat hy ook eens geleert hadde, onthielt hy zeer wel, en had een ſterke memorie, gelijk gemeenlijk in alle andere bevonden wort: want de gene, die den geeſt vaerdich en levendich hebben, zijn gemeenlijk kort van onthout, en die zwaerlijk en met arbeit leeren, behouden veel beter 't geen zy eens begrepen hebben; overmits dat het leeren is, gelijk als een verwarminge en ontſtekinge voor de ziele. Men bevont *Kato* ook niet licht van geloof, want ſchoon hy zijn meeſter wel gehoorzaem was, en al deede wat hy hem beval, zoo vraegde hy hem nochtans altijts na den waerom, en hy wilde de oorzaek en de reeden van alle dingen weeten. En hier door ſcheen hy te trager

te

te zijn, om een zaek te bevatten. Want het is klaer, dat het leeren zoo veel is, als eenige indrukkinge te ontfangen; waer door het geschiet, dat de gene, die min tegenhouden, lichtelijxt gelooven; daerom zijn de jonge luiden lichter dan d' oude te raden, de zieken als de gezonden, en in 't gemeen, hoe het geene dat strijt en twijfelt, zwakker is, hoe het beter is te overwinnen; en dien volgende bequamer om eenige leeringen op goet geloof te begrijpen. Maer tot de algemeene Schilderkonst zoud' ik echter de vaerdichste van begrip voor de gene, die goet van onthout zijn, verkiezen: dewijlze meer een vaerdige daedlijkheit, dan een te beschreumde naspeuring, vereyscht. Als ik mijn meester *Rembrant* eens lastig viel, met te veel oorzaek vragen, zoo antwoorde hy zeer wel: Schikt u daer nae, dat gy 't geene gy alreets weet, wel leert in 't werk stellen, zoo zult gy de verborgentheden, daer gy nu na vraegt, tijts genoeg ontdekt zien. De regels der onderwijzingen, alsze waerachtich zijn, strax te gelooven en na te volgen, wint veel tijt uyt; maer een twijfelenden leerling staet stil, en blijft doch onmachtich om van de waerheit te oordeelen. Maer tot eenich byzonder deel van de konst zouwd' ik eerder een zwaermoediger geest gedogen. Want deze zal met meerder lijdzaemheyt de zaek, die hy voor heeft te leeren, ten eynde toe uit behartigen, en niet zoo ongestadich en wispeltuerich van 't een op 't ander vallen. Want schoon de vlugge geesten rijk, aerdich en scherp zijn, en wel te recht by een scheermes geleken worden, dat fijn en dun van metael is, maer lichtelijk gaet omliggen: Zoo zijn die loch en traeg van begrijp zijn, gelijk een bijl, die taey en zwaer zijnde, alles doorklieft, wat'er voor komt. En hierom zijn de Italiaenen beter in't gros van de konst: maer onze Nederlanders, die niet zoo vlug van geest en gedachten zijn, maer aerdachtiger en kouder, zullen 't den Italiaenen in eenich byzonder deel, daer hun natuer toe neigt, zelden gewonnen geven.

Vlugge geesten zijn echter bequaemst tot de algemeene Schilderkonst. Maer de trage tot byzondere deelen.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van vroeg te beginnen, nae goet onderwijs te trachten, en 't zelve wel in 't werk te stellen.

WYders, *Den tak die tot een haek zal passen, moet vroeg beginnen krom te wassen* (zeit iemand) daerom moetmen hem, die een Schilder zal worden, al vroeg aen de kunst voeren. De Romeynen hadden een wet, die de kinderlijke speeltijdt bepaelde, en aldus luide:

Vroeg de konst te beginnen.

Geen leggende jongelingen by de Romeinen.

Een zoon tien jaeren oudt zijnde, moet dan alle kinderlijk bedrijf verlaeten, en hy vermach niet meer leedich langs der Straeten te gaen: maer de ouders of voogden zijn gehouden hem buiten de vryheidt der Stadt te bestellen, om geleert en onderwezen te worden, of zelf borgen te blijven, dat hy niet onbehoorlijx oit zal bedrijven; op verbeurte van haere eygene vryheden. Dit was algemeen voor de vrygebore jonkheit, hoe veel te meer is de Schilderjeugt gehouden vroeg op te zijn? Want niemant kan, gelijk *Cicero* zeyt, volleert worden, ten zy hy vroeg aen 't leeren gaet. Daer de spreuke ook wel op te pas komt, als men zeyt, Hy heeft van kintsbeen af al aen de konst geweest. Want de dingen, die men in de jonkheyt leert, worden, gelijk *Ireneus* zeyt, zoo vast in de geheuggenis geprent, datmenze niet lichtelijk vergeten kan.

Byzonder kinderteykenblijk.

Onder de kenteykenen is dit ook geen van de minste, dat de genegentheit tot de konst zich vroeg openbaert. *Goltzius*, zeeven jaren oud zijnde, beteykende mueren en wanden, ja waer hy maer by kon: en een ander, de konst niet vremd, schilderde met zijn eygen geel, kenbare dingen, toen hy noch in de lange rok liep. Niet minder is het blijken van onverdroote naerstlicheit; *Taddeo Zuchero* was zoo verlieft, toen hy een jongen was, in de dingen van *Rafaël* na te teykenen, dat hy, zich zelfs vergeetende, in de Lozien van *Gigi*, of waer hy zich vond, bleef slapen. En *Joseph* van *Arpino* vergat, door groote naerstlicheit, zijn oortjes brootjen geheel op te eeten, als hy uit teykenen was. Maer zeekerder kenteyken gaf *Michiel Agnolo*, toen hy een jongen was; want ziende een zijn meedediscipel eenige gekleede vroukens, met de pen geteykent van haer meester *Grillandajo*, kopijeeren, nam hy een grove pen, en gaf een van deeze meesters vroukens eenen anderen en beteren omtrek; welke teykening daerom, als een waerdich gedenkbeelt, naderhand bewaert wierr. Maer hier toe en is hy niet zonder groote naersticheit, in die dry jaren, die hy by deezen meester leerde, gekomen. De naerstlicheit maekt het zware licht, en door vlytich hand aen 't werk slaen bereiktmen zijn voorneemen. *Joseppyn* leerde in eenen nacht zoo veel schrijven, als hem tot het geeven van quijtschrift van nooden was. *Titiaen* was t' zijnen twalef jaren al zoo verre geraekt, dat hy zeer gelijk konterfeyte: en hair, kleederen en zyden zeer natuerlijk, en het vlees zeer vleesachtich koloreerde: ja zoo, datmen zijn werken voor die van *Giorgione* begon aen te zien. Maer wonderlijk was het van onzen *Lukas* van *Leyden*, dat hy, negen jaer out zijnde, printen van zijn eigen werk en uitvinding uitgaf. Hy Schilderde t' zijnen twalef jaren van waterverwe de historie van *St Hubert*, en kreeg daer zoo veel goutguldens voor, als hy jaren hadde. 't Zijnen veertien jaren sneed hy den *Mahomet*, die door dronkenschap een monik vermoort heeft; een zeer aerdich stuk. t' Zijnen vijftien

Naerstieheits blijk.

Blijk van Oordeel.

Wat de naersticheit vermach.

tien jaren de ronde paſſy, die zoo zwaer te bekomen is: en *St Teunis* bekooring; als ook die wonderlijke *Paulus* bekeeringe. En 't jaer daer aen, die zeer aerdige *Ecce Homo*. Werken, die hem den naem van een groot meeſter, eer hy een hair om den mond had, waerdich maekten. Deeze volmaektheden, zeeker, zijn hem niet anders, dan door grooten vlijt en naerſticheit toegekomen: hebbende noit ander kinderſpeeltuig, als kool en krijt, pen, pinſeel en graefyzer, en dergelijke, gebruikt. Zijn makkers waren Schilders, Glaeſſchrijvers, en Drijvers. Hy knoopte de nachten aen de dagen: en was noit verzaed van teykenen: ja tot nadeel zijner gezontheit. Niemant behoeve de voorbeelden van den ſlordigen *Mabuze*, den zwelgenden *Frans Floris*, of den ongueren *Brouwer*, tot voordeel te neemen; want eeven deeze, hebben hare jeugd met groote naerſticheit doorgebracht. Ja niet minder als *Pieryn del Vaga*, die arm zijnde, de halve weeken voor de Schilders arbeide, beſteedende d' andere helft, en de heylige dagen tot alles na te teykenen, wat hem dienſtich dacht: verdragende geduldich honger en ongemak, om eens tot den top der konſt te geraeken.

Dat de natuurlijke gave goet onderwijs vereiſcht.

De Natuerlijke gave van een bequamen geeſt, mach wel geleken worden by een vruchtbaren akker: maer het onderwijs is het zaet, daer de ware vruchten van te verwachten ſtaen. Die dan door een geduerige oeffening, en geduldigen arbeit rijp worden. Ja het gebeurt ſomtijts, dat ſommige, ſchoon ſober van geeſt, door 't wel waernemen van goet onderwijs, zich de konſt als met gewelt eygenen: daer bequame geeſten, door gebrek van 't zelve, gelijk dagelijx beſpeurt wort, breekebeenen blyven. Min noch meer als 'er vertelt wort van *Lycurgus* honden. Want als dezen grooten Wetgever, aen zijn gemeente van Sparta, betoonen wilde, wat de opvoeding en gewoonte tot eenige deugt, of wel aenleyding en onderwijs tot eenige konſt, vermocht: Zoo ſtelde hy den volke twee honden voor, d'eene was van geſlacht een hazewint, en afkomſtich van een zeer goeden en vermaerden aert, maer alleen gewent in den haert luy en ledich te leggen: d'ander was van een ſlechte en ongeachte ſoorte van honden; maer van jongs aen op de jacht gehouden en gewent. Daer op liet hy uit een kot een wakkeren haes los, en met eenen ſtelde hy een pot met eenige huiskoſt daer ontrent: toen zach men dat den geboren Hazewint, zijn gewoonte meer dan zijn natuer volgende, tot den pot liep: maer dat den anderen, die tot de jacht onderwezen was, het wilt volgde, en ving. Zoo veel vermach de opvoeding, aenvoering, en onderwijzing; hoe veel te meer voordeels zalze te weeg brengen, daer van natuere wegen een vruchtbare ader vloeit. Hier op paſſen *Horatius* verzen zeer wel, in zijn dichtkunſt: want wat den Poëten aengaet, betreft ook de Schilders.

Wat het zelve vermach.

Of

Of men door Wet der Konst, of door Natuur leert dichten,
Is onderzocht: Maer dat de Konst iets goets zouw stichten,
Kan ik niet zien; indienz' een vruchtbare ader mist:
Natuur ook, door geen Konst gesleepen, zich vergist.
Elk eischt des anders hulp, zy passen bey te samen.
Maer die zijn oogwit wil bereyken, moet zich pramen
Van jongs op tot veel doen, ontziende hett' noch kouw,
En dat hy zich van wijn en minnespel onthouw.

Dat natuur en onderwijs elkander behooren te verzellen.

Maer om deze vraege, of de konst grooter baet van de natuur, of van de leeringe heeft, te beantwoorden, zoo is te weten: dat de natuur zonder de leeringe veel vermach: en dat in tegendeel, de leeringe zonder eenige hulpe van de natuur, ydel en te vergeefs is. Maer wanneer middelmatige gaven der natuure door leeringe geholpen worden, zoo schijnt de natuur zich te beteren, en geeft meer uit, als't verstant begrijpt: daerentegen zullen uitmuntende geesten, die de volmaektheyt beklimmen, meer danks aen de leeringen, als aen haere ingebore neygingen, schuldich zijn. De dorre en onvruchtbaere aerde bespot den arbeyt des besten boumans: zoo is het onderwijs niet dan Roozen voor de verkens, als men 't aen iemant verspilt, die noch lust noch ooren heeft. Zoodanich een leerling zond ik laetst zijn ouders t' huis, maer kreeg ondank van die bootschap, dieze door blinde liefde eerst gelooven zullen, als 't te laet zal zijn. Een vette gront geeft somtijts ook weeligh vruchten, schoon niemant de hand daer aen slaet. Maer nergens na half zoo veel, alsze wel, door de naerstichheit des bouwers geholpen zijnde, zoude kunnen draegen. Zoo is de konst, die van de braefste vernuften, zonder meester, zonder onderwijs, geoeffent wort, gemeenlijk vol doolingen. En deze Konstenaers, die dwaesselijk snorken en pochen, dat zy, zonder van iemant geleert te hebben, geleert geworden zijn, zijn even als een Schip, dat zonder roer of pyloot in de wilde Zee doolt, en niet en weet, werwaerts het zijn koers zal zetten. Zeker, datze vry briefjes aen de Koster geven om te bidden voor persoonen, die op een gevaerlijke reyze, of op den doolwech geraekt zijn. En te meer, dewijl dusdanige persoonen dikwils met zoo milde gunsten van de Natuer begaeft zijn, datze de hoogste trappen der konst machtich waren te beklimmen, indienze door goede leitslieden waeren bestiert en geleyt geweest.

De Natuur en de Leer tegen elkandere vergeleken.

Als ook de Theorye en practijk.

Dit zelve verschil wort ook gedongen onder de naemen van Theory en practijk. Wanneer men vraegt, of de konst meest door de leeringe, dan of door de oeffeninge geholpen wort? Waer op wy antwoorden, dat de leeringe zonder de oeffeninge nietich is. En schoon de oeffeninge zonder de leeringe somtijts wel iets belooft, dat de konst tot geenderley volmaektheyt kan rijzen, ten zy men die gestaedich oeffene, en nae de onfeylbaere regels der leere bestiere.

Terwijl

Terwijl ik tot Weenen aen 't Keyzerlijke hof was, zoo schreef my een mijner Discipelen uit Hollandt, dat hy de gemeene regels der Konst wel kende, maer dat het hem ontbrak in de voorgangen van andere, die reets daar in meesters waren, te zien. Ik schreef hem tot antwoort: dat hem dit noch te vroeg was, dat het gerucht dat 'er van hun ging, hem beeter van verre zou aenporren, als van naeby, dat zy niet dan door naersticheyt en het wel in 't werk stellen van goet onderwijs, braeve baezen geworden waeren. Vorder vraegde ik hem: of hy met naersticheyt ook dagelijx zijn grootste vlijt in 't werk stelde? Of hy wel ooyt een teykening met rechten aendacht hadde geordineert? De lydingen, beweegingen, schaduwen en daegen, op 't schoonst, en zoo als hy ze hadde kunnen op 't best verzinnen, had waergenomen? En of hy wel oyt zijn vermoogen eens geheel en al had uitgeput? Ik vermoede van neen: en beval hem eerst zijn vermogen gansch en gaer te gebruiken, en veroorlofde hem dan vry rondom te zien, en de meesters te bezoeken, die in andere oorden zoo zeer beroemt waren. Maer dewijl hem dit noch niet en voldee, en hy my de lust van over d' Alpen te klimmen, en Italien te bezoeken, bekent maekte: zoo schreef ik hem daer op den volgenden brief.

't Geen men weet, moet men gewennen in 't werk te stellen.

Het klinkt my vremt in d' ooren, mijn broeder (want deeze was 't, wiens *Lijkteyken* noch tot Weenen in de Heilige Kruisgang te zien is) dat gy alreede schijnt te besluiten van het vermaert Italien en trotze Roomen te willen zien: vermits ik niet en kan begrijpen, door wat grontreeden u dit als noch nootzaekelijk is. Zeker 't is zotheid te veranderen, wanneer men niet zeekerlijk weet te zullen verbeeteren. Gy moet deeze spreuk voor vast houden en gelooven:

Men trekt geen nut uit d' oude kunst
Voor datmen staet in Pallas gunst.

En van gelijken deeze waerschuwing:

Wiltge u in Roome recht verzaeden,
Zoo trek daer heen met kunst gelaeden.

Want de dingen, die een hoog beschouwend verstant vereyschen, zijn aen d'onbedreve en duistere oogen onnut, en worden onaengemerkt voorby getreeden. Ik heb meede bevonden, dat de geene die zich te vroeg begeeven, om met een spits oordeel de scherpste twistreedens der hooge konst op een hair te deurklieven, zoo diep als in de letterkennis derzelve verwarden, dat zy daer nae onbequaem bevonden wierden tot het in 't werk stellen van het minste van 't geene zy wisten. De werkdaedige wetenschappen vereyschen oeffening, en het doen zoo wel als het verstaen: Want die de handeling ontbreekt, en dezelve niet nae tracht, zal een breekebeen blijven, schoon hy al wist, wat'er tot de kunst behoort. Daerenteegen die zich be-

Al te vroeg veel te weeten belet.

Dus moet men trachten 't geen men weet te kunnen doen.

vlijticht om wel te doen, zal de kennis licht aengroeijen, of hy zal zich ten minsten bequaem maeken om die t' ontfangen. Het is in de Schilderkonst een daegelijxse ziekte, dat de leerlingen de middelmaet te buiten stappen, 't zy datze meesters in de mont worden, of datze slechts uit gewoonte en zonder verstant de gemeene sleur volgen. Men moet al 't geene men weet, leeren in 't werk stellen, en al 't geene men ter handt slaet, poogen te verstaen. En dit kunt gy in 't vaderlant alderbest behartigen, berey u daer, als in d' eerste schoolen, in de grondregels, om daer nae in hooger schoolen tot hooger beschouwingen bequaem te zijn. Leer vooreerst de rijke natuer volgen, en wat'er in is, naebootsen. De Hemel, d'aerde, de zee, 't gedierte. en goede en booze menschen, dienen tot onze oeffening. De vlakke velden, heuvelen, beeken en geboomten, verschaffen werx genoeg. De steeden, de marten, de Kerken, en duizent rijkdommen in de Natuer, roepen ons, en zeggen: kom leergierige, beschouw ons, en volg ons nae.

Men vind overal stof. Gy zult in 't vaderlant zoo veel aerdicheit, zoo veel zoeticheit, en zoo veel waerdicheit vinden, dat, als gy 't eens wel gesmaekt had, gy u leeven te kort zoud keuren, om alles wel uit te beelden. En in deeze minste voorwerpen kanmen al de grontregels leeren in 't werk stellen, die tot de alderheerlijkste dingen behooren. Daerom weest zoo nieuwsgierich niet, en gelooft vryelijk, dat de natuer u daegelijx dingen voor oogen stelt, die gy van ganscher herten zoud zoeken op te speuren, indien gyze maer eens gezien hadt. 't Is waer, Italien pronkt met duizent statuen, daer de konst zich op 't alderschoonst, en op 't heerlijxt in opdoet. Maer wat raekt dit u, die noch nauliix het gemeene leeven te volgen machtich zijt? deeze voorbeelden zijn u als noch zoo nut, als aen de jonge schoolieren en taelleerlingen de hooge gedachten van *Aristoteles* en *Plato*: zelf d' Antijken te volgen heeft sommige in kettery gebracht. Ik vreeze zelf dat gy, ter plaetse, daer gy zijt, van ons onderwijs, in 't naevolgen van de natuer, zult afdwaelen, en andere naevolgende, van den rechten wegh geraeken. Derhalve vermaen ik u, dat gy u schikt om wel te doen,

Metam: Lib. 9. Op dat gy in 't toekomende met *Herkules*, by *Nazo*, moogt zeggen:

Veel klappen gelt' er niet, om ons verschil te slechten;
De handen moeten 't werk en niet de tong verrechten.
Dat vry een ander met veel woorden voer de vlagh,
Met daeden toon ik dat men my niet overmach.

Maer wat nutticheit het staedich beyveren van deurgaens wel te doen, inbrengt, zal in 't laetste hoofdeel van dit boek, en elders breeder, vervolgt worden.

DERDE HOOFTDEEL.

Hoemen met ordre te leeren heeft.

d' ERſte beginſelen der konſt, om niet verdoolt te loopen, moeten op een gewiſſe ordre geleert worden. Maer men vind ondertuſſchen nu noch luiden, die in twijfel trekken, of'er ook regels en wetten ten aenzien van de Schilderkonſt zijn? dan of zy alleen door zien doen, nadoen, en door 't oeffenen der bequaeme verſtanden, geleert wort? Ten luſt my niet op alle twijfelingen te antwoorden, maer hope in dit werk te betoonen, dat de Schilderkonſt, niet min dan eenige andere vrye konſt, in vaſte en gewiſſe regels beſtaet. En datze, hoewelze veel zwaerder als eenige andere in de uitvoering ſchijnt, gehelijk t' ontleden, en van ſtuk tot ſtuk, door onderwijs, ten einde toe uit te leeren is. Maer dat iemant denken zouw, datmen hem 't verſtant der zelve al teffens zoude kunnen in trechteren, of dat hyze in al zijn deelen zoo teffens zoude kunnen bevatten, die zouw zich bedrogen vinden. *Sertorius*, als hy de oude Luſitaenen beduiden wilde, dat de macht der Romeinen, hoe groot zy ook was, door een mindere macht was uit te roeijen, liet twee Paerden brengen: het eene was kloek en ſterk, het andere mager en teer; aen 't magere paert ſtelde hy een jong ſterk man, en aen 't ander een ongevalligen ouden; bevelende elk van hen den ſtaert van 't paert, daer hy aen geſtelt was, uit te trekken. Hier op begon den ſterken jongeling den ſtaert van 't zwakke paert vattende, te trekken, zoo lang tot hy moe was; niet meer te weeg brengende, dan dat hy, zijn kracht te vergeefs geſpilt hebbende, van al d' omſtanders wiert uitgelachen. Maer den ouden man trok op zijn gemak den geheelen ſtaert van 't ſterke paert uit, nemende maer weinich hairtjes teffens, en zoo veel tijts als hem van nooden was. Zoo ook moetmen de ſchilderkonſt, en alle vrye konſten leeren, by leeden of trappen, ja als met hairtjes uitpluizen. Zoo groeijen dan ook de krachten aen, en men wort als ſterker en ſterker, en men krijgt eindelijk 't vermogen, van 't geen als ondoenlijk ſcheen, en nochtans door gemaklijke weegen en regels, die ook onfeilbaer zijn voor dieze vaſt hebben, te weeg te brengen. Wie zouw niet verwondert ſtaen. als hy een out man (als wel eer *Archimedes*) zach zitten, en hem, op zijn gemak, een inſtrument met veel raderen en rollen met zijn hand bewegende, een groot Koninklijk Schip, boven gewoonte geladen, uit het water zach trekken, en over 't land

Dat de Schilderkonſt in gewiſſe regels beſtaet.

Die met trappen of leden te leeren zijn.

by hem komen, alsoft op 't water gedreven hadde? en dit was nochtans maer spel voor *Archimedes*, want hy kende yder rat van zijn konstwerk, en wist wat yder, dus of zoo bewogen, nootzakelijk doen moest. Maer wat minder wonder is 't, wanneer een braef schilder zich neerzet, en wonderen door de konst doet, die hy te voren in zijn verstant begrepen hebbende, verzekert, en met groot gemak, door de gewisse kennis der wegen, te weeg brengt?

En hier toe een goed Meester te verkiesen.

Om dan wel ond rweezen te worden, zoo moetmen een goed meester verkiezen, die zich de konst verstaet, om van begin af op den rechten wech te geraeken. Want ik hebbe dikwils bevonden, dat de jongers, die by eenich brodder haer begin genomen hadden, bezwaerlijker hare quade manier konden verzetten, als of zy eerst van begin af zouden geleert hebben. Ik zegge, tot troost der ongeoeffende, met *Deskartes*, dat, gelijk men in't reyzen, als men de rug keert na de plaets, daer men zijn wil, zoo veel te meer daer af verwijdert, hoe men langer tijdt neemt en gezwindelijker voortgaet, jae zoo, dat men, schoon men naemaels op den rechten wegh geraekt, niet zoo haest ter voorgenome plaets kan koomen, als of men te voore niet gegaen hadt: dat men, zeg ik, als men quaede gronden of beginselen heeft, hoe men hen meer bearbeyt, en naerstichlijker zich daer toe begeeft, hoemen verder van de waere konst afraekt. Daer uit ik dan besluite dat een geheel groen en ongeleert Discipel, die noit hand aen't werk sloeg, alderbequaemst is, om door goet onderwijs in korten tijdt gevordert te worden. Ja ik heb zelfs bevonden dat jongers, die alleen by haer zelfs hadden aengevangen te teykenen, van de quaede manier, die zy reets hadden aengenomen, schier nimmermeer waren af te brengen.

Een aerde pot, of ander vat,
Zuigt graeg den geur van 't eerste nat:
En is die sterk, of riektze bang,
Zoo stinkt de pot zijn leven lang.

(*a*) *Verklaringe D. Erasmi, op Marcus cap.* 2.

't Is dubbele moeite, het qualijk geleerde weder om te ontleeren.

Schilders als Dichters moeten uitstekende zijn.

Wy zien aen de Schilders, zeyt *Erasmus* (*a*) dat zy om minder loon iemant leeren, die gansch ongeleert is, dan die van een ander Meester qualijk is onderwezen: vermits dat men in den ongeleerden niet dan eenderley arbeit doet: maer in den qualijk geleerden dubbele moeite heeft, want men hem eerst het geen hy geleert heeft, moet ontleeren, en den arbeit van ontleeren, valt moeilijker, als van eersten af te beginnen. Hierom vraegde den beroemden Fluitspeelder *Timotheus*, als men hem discipelen aenbracht, of zy ook eenige beginselen van spelen hadden? want hy begeerde tweemael zoo veel van de genen, die reets by iemant anders hadden aengevangen, als van de gene, die niet met allen en konden. Derhalven zeg ik noch eens, die by een brodder begint, lijd gevaer van een brodder te worden

den, en wat is'er smádiger voor een Edel gemoed, als in het geene men by de hand neemt, zoo wijd achter te leggen, en voornamentlijk in de Schilderkonst? voorwaer niet min walglijk als slecht in de Poëzie te zijn, 't welk *Horatius* dus bestraft:

Een taemlijk Rechtsgeleerde of voorspraek,
Word noch geleen: Maer om wat oorzaek,
Zoudge een maer taemlijk Dichters grol verdraegen,
Die Godt noch Mensch noch 't Schouwburg kan behaegen?
Zy walgt als vals Muzyk, en 't smeeren
Van Kompostmengers, wel t'ontbeeren.

Het is een groot afzien, dat Princen en Vorsten door slechte Schilders zoo wanstaltich verbeelt worden. *Alexander* wilde daerom niet lijden, dat zijn beeltenis van eenich brodder gemaekt wiert. Maer hy veroorlofde alleen aen *Apelles* hem te mogen schilderen; aen *Lisippus* en *Polikletus* hem te snijden, of in koper te gieten; en aen *Pyrgoteles* zijn afbeelding te graveeren. Geen brodders tot iets verhevens te gebruiken.

De Thebanen en wilden ook geen slechte Schilders in haere Stadt dulden, en haere Wetten veroordeelden de konstenaers in een geltboete, wanneerze haere werken niet zoo goed, als hun mogelijk was, hadden uitgevoert.

Mach u nu, ô Schilderjeugt, een goet Meester gebeuren, die u den rechten wech wijst, zoo is 'er hoope van spoedige vordering. Deze zal misschien het futselboek zoeken, niet alleen om de leerpenningen uit te rekken, maer ook om de konst zwaer te doen schijnen. Spoed u derhalven zelfs om de onderwijzingen vlijtich in 't werk te stellen, want u Meester zal zoo Barbarisch niet zijn kunnen, dat hy, ziende uwen yver, u niet en zoude willen verder geleyden.

Gy Meesters zult ook in uwe onderwijzingen de natuuren uwer Discipelen te gemoet komen. *Theopompus* wiert van zijn Meester *Sokrates* met den toom, maer *Ephorus* met sporen bedwongen. *Plato* van gelijken hadde twee leerjongers *Aristoteles* en *Xenokrates*, waer van den eenen zeer langsaem en zwak van verstandt, maer den anderen zeer leerzaem was: waer over hy placht te zeggen: dat hy den eenen, als een willich paert met den toom, maer den anderen als een traegen Ezel met den prikkel bestieren most. Zoo zult gy ook den dezen met kracht opwekken, vermits hy wel hart van begrijp is, maer echter zeer bequaem om het begrepe te bewaeren. En den geenen, die den geest te vlug is, zult gy inbinden, op dat hy 't geene hy geleert heeft, mach behouden. De korzelhoofdicheit past ook den Meester niet, maer hy schikke zich *Sarpedon* te volgen, waer van *Plutarchus* zeyt: dat hy de redenen vaerdiger hadde, om zijne Discipelen te onderwijzen, als de vuist gelicht, om hen te slaen. Ook en zouden zy Aen de Meesters. *In Cato van Utica.*

juist niet al 't gedult van *Diogenes* hebben, en zeggen, *Sla vry toe Meester, en leert my slechts*, maer ontijdich den moedt opgeven; want hoe zouw den leerling het gedult leeren van een Meester, die zelfs onverduldich is? *Linus* een Zone van *Merkurius*, en, zoo men zeyt, geteelt by onze *Urania*, leerde aen *Hercules* op de Cither speelen: maer alzoo hy plomp en hart van begrijp was, zoo bekeef hem den Meester, en bestont hem eindlijk te slaen, waer over *Hercules* hem met ongedult daer tegen verzette, zoo dat hy *Linus* dood sloeg. Een jammerlijk eynde van zoo heerlijken man, die verscheyde boeken van den oorsprong des werelts, van Zon en Maene, en van de voortteelingen der dingen geschreven hadde.

Dat de leerlingen moeten gehoorzamen en gelooven. Gnost. cap. 5. 5.

Gy Leerlingen hierentegen, zult niet alleen uwe Meesters gehoorzaemen, maer hen ook in't onderwijzen gelooven. Die uit den mont van zijn Meester wat leeren wil (zeyt *H. Nollius*) moet dat zelve naekomen, zonder eenige onderzoekinge, zoo lange tot dat hy het geenige datter geleert is, wel en te recht verstaet. Veele, vervolgt hy, hebben de maniere, dat zoo haest zy wat van haer Meester gehoort hebben, dat zelve strax haer oordeel onderwerpen, en van de waerheit, eer zy't recht begrijpen, willen vonnissen; schoon hun begrip en oordeel noch ongeoeffent is. Zeeker de Schilderkonst bestaet in wel te doen, en niet in wel te zeggen. Daerom zoude ik den leerlingen liever, als *Pythagoras* zijn Discipelen dede, een vijfjaerich stilzwijgen opleggen, en een striktelijke gehoorzaemheid aenbevelen, niet om dat zy onkundich in de konst zouden blijven, maer op dat zy eerst te degen het gene hen aenbevolen is, zouden leeren in't werk stellen. De leerlingen, zeyt *Verulamius*, zijn haere Meesters een tijd lang geloove schuldich, en moeten haer oordeel opschorten, tot dat zy de geheele konsten wech hebben, en die tijt gekomen zijnde, zoo zijn zy ganſch vry.

Niet te vroeg Meester zijn, of na gewin te trachten.

Dat niemand zich ook te vroeg waene meester te zijn. *Primaticcio* stond zes jaer onder *Julio Romano*, en *Taddeus Gaddi* vierentwintig jaeren onder *Giotto*: maer den vermaerden *Pamfilus* stelde tien jaren, die zijn Discipelen mosten uitdienen. Noch dat niemand ook te vroeg na gewin trachte, gelijk het veelen gebeurt, die dan als in haren loop door de aenzoetende profijten gesteuit worden; en met het aengrijpen van het henneney, het ganzeney verliezen. Maer op dat onze voorbereydingen niet te lang worden, zoo zullen wy ons tot het onderwijs der Teykenkonst spoeden; voor zoo veel als ons de tijd en lust zal toelaten. En op dat de loflijke gedachtenis van onzen *Vermander*, wiens voorgang ons tot dit werk heeft aengeport, geëert blijve, zoo moet dit vers in onze Hollantsche tael nagevolgt voor afgaen; waer in de bovengeroerde waerheeden niet onaerdich bevesticht worden.

Ver-

Vermaning aen d'aenkomende Schilderjeugd.

O Hebes *Krooſt*, *en* Genius *Scholieren*,
Die vaek, in ſtee van ſchrijven, uw papieren
Met Mannekens en Scheepen en Gediert
Vervulde, 't ſchijnt of u Nature ſtiert
Tot ſchilderen, waer toe dan voort uw ouders,
Geen koſt' ontziend', u voeren op'er ſchouders.
Men oordeelt licht daer ſteekt een Schilder in,
Dit woord is haeſt geſprooken, maer den zin
Is duiſter; want d'een Schilder is van d'ander
Als door een berg geſcheiden van malkander,
Zoo ſteil dat veele uit wanhoop onderweeg
Bezweeken, eer van tien een iets verkreeg.
Men moet niet licht de jeugd de Konſt aenraden,
Zy lokt zelfs aen, en is tot veeler ſchaden
Een toorts gelijk, waer in de mugge vliegt
En zich verbrant. Den glans der kunſt bedriegt
Ook dikwils: kunt gy uwen luſt weêrhouwen,
Laet af by tijds, voorkom het ſpa berouwen.
De Konſt is een verleyende Sireen
Voor veelen: maer Natuer kan ongemeen
Vernuſt, en Geeſt, en Gunſt aen iemant geeven,
Om anderen met ſpoet voorby te ſtreeven:
Dat blijkt al vroeg: het hout dat tot een haek
Zal waſſen, moet vroeg krommen, die den Draek
Van Lernen, en veel monſters zal verwinnen,
Moet van de Wieg al aen een Slang beginnen.
Is u Natuer zoo gunſtich? uw beſtaen
Is loflijk, en met reên niet af te raên,
Gy zult miſſchien door vlijt den prys genieten,
Daer honderden en meer vergeefs na ſchieten.
Sla voort dan, na den Top in't Eedel ſpoor,
Geef aen Kupid' *of* Bachus *geen gehoor,*
En wilt de ſlaep en vuige traegheit mijden:
De Kunſtgodinn' en kan geen Minnaer lyden,
Die niet geheel zijn zinnen aen'er bind.
Zijt naerſtich ſpaed' en vroeg, want ik bevind

Het Spreekwoort vals, dat schilderen maekt wilder,
Hoe grooter geest in't schilderen, hoe stilder.
Want schoon m'er weet, diens werken roemrijk zijn,
Die tot den korf, verzoopen in den wijn,
Geraekt zijn, dits bekent, dat zy eerst leerden
Met soberheit, en toenze zich onteerden
Vervielenze ook; zet vadzen aen een zy.
De Deugd versiert de konst: een Eedle ry
Van Schilders heeft in deugden uitgeblonken;
Die door de faem met glory zijn beschonken.
Daer is een oude Gryzaert snel te been,
Uit Arioste. *Die duizenden van namen gaert by een*
Der stervenden, op sedelties geschreeven,
In't slip van zijnen rok, dan gaet hy streeven
Na Lethis vliet, en stroitze voort te zaem
In't water, zoo dat naulijx eene naem
In weezen blijft, hoewel daer kraey en gieren,
En Ravens en verscheide vogels zwieren,
Die eenige uit de baeren van't getal
Opgrijpen, daer met schreewen en geschal
Mee deurgaen; maer z'ontslippen haer, en zinken,
Een klein getal ontkomt nochtans 't verdrinken
Door hulpe van twee zwaenen, want de faem
Ontfangt van hen voor eeuwich yder naem
Der gener, die zich lovenswaerdich queeten,
Wiens heuggenis men nimmer zal vergeeten.

VIERDE HOOFTDEEL.

Van het oogmerk der Schilderkonst; watze is, en te weeg brengt.

De Schilderkonst is de Natuur te verbeelden.

DE Schilderkonst is een wetenschap, om alle ideen, ofte denkbeelden, die de gansche zichtbaere natuer kan geven, te verbeelden: en met omtrek en verwe het oog te bedriegen. Zy is volmaekt, wanneerze het eynde, daer *Parrasius* van roemde, bereikt, die aldus opgaf:

Nu, zeg ik, is het eynd van onze konst gevonden,
Maer 't onverwinlijk eynd my houd als vast gebonden,

Dat

Dat ik niet verder mach; dus heeft een yder mensch
't Geen hy te klagen heeft, of 't geen niet gaet na wensch.

Maer dit eind heeft hy hem gewis ingebeelt gevonden te hebben, toen hy den moedigen *Zeuxis* bedroog. Want een volmaekte Schildery is als een spiegel van de Natuer, die de dingen, die niet en zijn, doet schijnen te zijn, en op een geoorlofde vermakelijke en prijslijke wijze bedriegt. Den Konstversmader *Agrippa* bekent, dat de Schilderkonst een zeer zuivere navolgster der natuerlijke dingen is, die eertijts d'eerste plaets der vrye konsten in hadde. En zeker zy was outstijts, en is noch de bloeme van alle Konsten: Hierom rekenen onze Poëten haer afkomstich van *Narcissus*, die in een bloem verandert wiert. Want wat mach beter rijmen op de schoone gestaltenis dezes jongelings, zich in de kristallijnklare fonteine spiegelende, dan een konstich en wel geschildert beelt de natuer gelijkvormich. Hierom noemen andere haer ook de schoone dochter van de schaduwe. Want gelijk de schaduwe den uitwendigen omtrek der dingen onfeylbaer afpaelt, waer uit gezeyt wort, dat de Teykenkonst haer eerste begin nam, zoo beelt de Schilderkonst de geheele natuer na. Zy is een gedenkschrift der voorledene zaken: een wonderlijke vertooning van't geene ver af is: een Prophetische verbeelding van 't geen noch te gebeuren staet; en de machtichste onder alle konsten. Waeromze ook met recht het boek der Leeken genoemt wort; werkende met een doordringende kracht op het gezicht van allerley menschen.

Een spiegel der natuer,

Bloem der konsten,

Dochter der schaduwe,

Boek der Leeken.

Haer voornaemste en eerste grondtregels bestaen in de Teykenkonst, welke zelf zonder verwe schildert, en de voornaemste dingen der natuur uitbeelt. Een Teykening, schoon zonder verwen, alleen in omtrekken, lichten en schaduwen bestaende, zegt *Philostratus*, verdient nochtans den naem van een Schilderye, vermits wy daer in niet alleen de gelijkenissen van d'afgebeelde persoonen beschouwen, maer ook zelfs hare bewegingen, vrees en schaemte, stouticheit en yver: en schoon zy alleen in eenvoudige linien somtijts bestaet, die de jeugt, hair noch baert, niet en kunnen uitdrukken, nochtans gevenze de gestalte van een zwarten of witten mensche genoeg te kennen. Zoo dat een Moor, zelf met wit geteykent, zwart schijnt, wegens zijn platten neus, kort hair, bolle kaken, en zekere dommicheit ontrent zijn oogen, welk alles zeer lichtelijk aen een verstandich aenschouwer, dat het een zwart is, uitdrukt.

Vermogen der Teykenkonst.

VYFDE HOOFTDEEL.
Van de Teykenkonst.

El te recht begint *Vermander* van de *Teykenkonst* op dezen zin:

De Vader van veel schoone konsten is
De Teykenkonst, *die vaerdich en gewis,*
Het geen den zin bevat heeft, uit kan beelen,
Door schrift bekent in al des Werelts deelen.

Wy hebben boven gezeyt, hoe de Teykenkonst niet alleen noodich is aen Beeltsnijders, Bootseerders, Gout- en Zilverwerkers, maer ook aen Boumeesters, Timmerlieden, ja aen Veltheeren, Prinsen, of, om met een woord te zeggen, aen alle vernuft oeffenende menschen; vermits het gezicht en het oordeel door de Teykenkonst uitermaten verlicht wort. Maer boven al dient zy tot de Schilderkonst, waer van zy zoo onafscheydelijk is, dat de Schilderkonst, zonder haer, niet alleen gebrekkelijk, maer geheelijk doot en gansch niet is. Daer de Teykenkonst, zonder 't behulp der verwen, alleenlijk met aenwijzing van lichten en schaduwen het grootste werk, in iets te verbeelden, machtich is. Waer uit lichtelijk te begrijpen is, dat die tot de Schilderkonst wil geraken, door de Teykenkonst moet opklimmen, en dies te omzichtiger, vermits het oud en algemeen gevoelen is, datter meer Schilders zijn, die 't aen 't wel teykenen, als aen 't wel koloreeren gebreekt.

Teykenkonst,

Hoe noodich den Schilders.

Men stelt de jeucht gemeenlijk aen 't nateykenen van oogen, neuzen, monden, ooren, en verscheyderley tronien, en verder, na prenten van alderley slach. Nu wel aen, hang het geene gy nateikent, 't zy prent of Teykening, lootrecht als een Schildery op: op dat gy u gewennen mooght op een kunstvoeglijke wijze recht uit te zien. Zit steyl overeyndt, en beur u papier of teykenboek met de linkerhandt ook steylachtich, op dat gy uw oog en hooft in het opzien niet te veel hebt op te slaen. Komt u een goede prent voor, 't en zal niet altijts noodich zijn, dat gy dezelve in al haer deelen nateykent, maer leer al vroegh de deuchden der konst onderscheyden. Gy zult in zommige, wezentlijke en aerdige troonyen, wel gestelde schoone naekten of natuerlijke bewegingen, en standen der beelden, aerdige kleedyen en vremde gereetschappen vinden: in andere, heerlijke gebouwen, deurzichten, en lantschappen, of schoone paerden, honden of eenich ongemeen dier. Volch de dingen, niet alleen, zoo als gy die voor u ziet, maer onderzoekt zelf, waer in derzelver deucht bestaet.

't Principael op te hangen.
Hoe te zitten.

't Nut uit prenten te halen,

Leer

Leer zoo van tijt tot tijt uwen geest met schoone stoffen verrijken,om op uw beurte ook uwe vindingen te baren. Maer boven al zoo onderzoek de deucht van een goede ordinantie. 't Is een groot geluk zeer goede teykeningen,om een goede handeling te leeren, al vroech na te teykenen; want zoo vint men in korten tijt 't gunt andere lang zochten. Anders vervalt men licht in een quaede manier, die men namaels bezwaerlijk kan verlaten. Wanneer gy uwe handeling nu machtich zijt, en uw oog wat verklaert is, zoo zal't u ook niet verscheelen veelverwige Schilderyen in eenverwige teykeningen na te klaren. Ontwerpt het geheel van't geene gy voor hebt, eerst in zijn groote zwier, op uw papier: en schift dezelve wederom in grootachtige gedeeltens, 't zy gy een beeld in hooft, armen, lichaem, en beenen verdeelt, of verscheyde beelden in groepen onderscheyt, neem naerstich acht, hoe veel 't eene gros van't ander in groote verschilt, en wat sprong en zwier alles te samen maekt.

En Teykeningen,

En Schilderyen.

Bootsen of Schetsen,in't gros.

Want gy zult'er deelen in vinden, die rondachtich, vierkantich, driehoekich, langwerpich, of schuins van form zijn. Merk deeze gedaentens dan met een half schemerend oog aen, zonder op eenige kleinicheden te letten. Overzie in een tronie vry de byzondere leden, ten waer gy alleen met losse streeken de holachtige schaduwkens, van oogen, neus, of mond, die zich voornamentlijk vertoonen, aenweest; doch dat dit niet te vroeg, en buiten haer behoorlijke plaets geschiede. Deeze manier van in't gros te schetssen, is by de meeste op een onbedwonge wijze in't gebruik, maer sommige hebben zich aengewent, met rechte streekjes, de voornaeme gedeeltens in vierkantachtige, langwerpige, en in hoekachtige formen, doch niet geheel toegehaelt, te begrijpen. Ik laet dit aen de keur des leerlings: maer wat verder het ruw schetssen belangt, het is de eerste grontvest van't wel teykenen, en van zoo groot een belang, dat, wanneer het gros ofte geheel,wel en verstandich is aengeweezen, men daer door dikwils meer verrecht, als'er namaels met grooten arbeit kan werden uitgevoert. En even gelijk men zijn vriend van verre bespeurende, of by schemerlicht ontmoetende,strax als met het verstant zijn gedaente ziet, en bevat, zoo geeft een ruwe schets dikwils aen den kenders zoo grooten indruk, dat zy'er meer, dan dieze gemaekt heeft, in zien kunnen.

Schemerzien.

Ruw te Schetsen;

Nut hier van

En desselfs vermogen.

Alles nu als zweemende geplaetst hebbende, zoo begint de byzonderheden al nader en nader aen te wijzen, de ruime lichten en groote schaduwen te plaetsen, tronien, armen en handen te onderscheiden, maer voor al de waere beweegingen, en standen na haren aert te schetssen; tot dat uw geheel werk een algemeene gedaente hebbe. Nu hand af, en den geest wederom met nieuwe spoorslagen genoopt. Stel uw volgwerk eens nevens 't meesterwerk ter proeve; overzie, overwik, en onderzoek, of gy ook

Herschetsen.

nergens gemist hebt. 't Is noch tijt van verbeteren. Verhelp uwe misslagen strax, en zonder uitstel, op dat gy in geen gebrek van oit gebreeken te willen dulden, vervalt. Gy zult zelden missen, als gy gewoon zijt niet te willen missen: en een dingen wel gedaen hebbende, zal u meerder voordeels in uwen voortgang toebrengen, dan of gy hondert dingen *fala* had vervaerdicht.

d'Eerste Les.

Die d'eerste les van deze Konst begeert,
Zie dat hy wel en aeidigh schetssen leert,
Dat's, hoe de zwier der dingen valt, betrachten,
En netticheyt en stijvicheyt verachten:
Want mistmen in den welstant van't geheel,
Men spilt vergeefs zijn arbeyd in een deel.

Verwondering over ruwe Schetsen.

Men kan in't schetssen dikwils den aert der dingen zoo gelukkich treffen, dat d'alderuitgewrochtste dingen daer by niet halen mogen. My quam een verbaesde bangicheyt aen, zegt *Arbiter*, als ik my zelven de ruwe afschetsels van *Protogenes* voor oogen stelde, vermits dezelve, met de waerheyt van de natuere, in eenen strijt scheenen te treeden. Zoo wonderlijk vermogende zijn de Schetsen van groote Meesters, en dies te nootzakelijker is't, het wel schetsen te betrachten. Laet u hier geen opmerking ontbreeken, om voor al de plaetsen der dingen recht te gissen; want dit zal uwen voortgang verzeekeren, en indienge in dit begin mist, zoo zal alles verminkt uitvallen, en gy zult niet alleen verdoolt loopen, maer ook genootzaekt zijn om te keeren, en van nieuws te beginnen. Maer indien gy, ô leergierige jeugt, voorspoedich in de konst poogt te zijn, zoo zijt voorzichtich en langsaem; want wel doen is den wech tot ras doen. Maer wilt gy alles haestich, en by geluk aentasten, gy zult tot uw ongeluk mistasten, uwen arbeyt en tijt verquisten, niets leeren, en den lust verliezen. Dies, zoo zijt *voorsichtich en niet te haestich*. Want om de Teykenkonst te leeren, moetmen met kleyne schreden beginnen, en van geen dingen afscheyden, voor men't wel begrepen heeft. Als gy nu uwe Teykeningen opmaekt, die door de netter schetsingen alreets een gedaente hebben, zoo zie toe, dat gy niet wederom buyten spoor geraekt, geeft de buitekanten haer eygene zwiertjes, niet met een omtrek, die als een zwarten draet daer om loopt, maer wijs met een luchte hand stuk voor stuk aen. De deelen, die voor komen, vertoonen haer geheel, andere schuilen deelsgewijs achter de voorste. Maer neem waer, dat gy niet te veel kleynicheyts en inhammen aenwijst; op dat de groote deelen haer schoonheyt behouden. 't En is ook niet altijts van nooden de buytekant door een omtrek aen te wijzen; want somtijts kunnen ook eenige duwkens, wijt van elkander, dezelve veel grootser uitbeelden. *Parrasius* was, na 't getuigenis der geheele oudtheyt, alder-

Langzaem en voorsichtich.

Opmaking.

Omtrek.

alderbest in zijn omtrekken, en zy hielden dit voor d'opperste volmaektheyt, daer een Konstenaer toe geracken kan. En hoewel het geen kleyne zaek en is, de lichaemen haere binnewerken behoorlijk aen te wijzen, zoo meenden zy, dat'er veele hier inne tot den hoogsten trap waeren geklommen: maer d'uiterste bepaelingen der dingen in een gewisse teykening te besluiten, hielden zy voor wat ongemeens, en achten 't alleen een werk van een zeer gelukkige handt. Want den uitersten omtrek moet zich zelven zoo keurichlijk omvangen, en zoo geestich in een aerdich omrondsel eyndigen, dat zy niet alleen schijnt te beklappen wat daer achter schuilt, maer met eenen ook te vertoonen wat daer binnen verborgen leyt. Schoon nu *Parrasius* in zijn binnewerk berispt wiert, zoo heeft hy een onsterflijke eer door zijne goede omtrekken verkregen. Zoo getuigt ook *Petronius Arbiter*, dat hy, ziende de Schilderye van *Apelles*, die *Monochmenos* genoemt wiert, zoo ontroert wiert, dat hyze boven al 't geene menschelijk was most eeren, om dat de buitenste omtrekken der figueren zoo zuiverlijk na de waere gedaentens der lichaemen eyndigden, dat men naulijx machtich was, anders te gelooven, of men zach de levende Schilderye der geesten en zielen zelve. Zoo groot is't belang van bevallijke en welgeplaetste omtrekken t'allen tijde geacht geweest.

't Belang der goede omtrekken.

Maer men moet daerom niet verzuimen, al van begin af aen, de schaduwen waer te nemen, en de zelve al schetsende haeren zwier te geven: want daer door krijgt uw werk strax een verheevener gedaente; en het gros wort'er te beeter door onderscheyden.

Tweede Les. De Schaduwen.

De tweede Les is, dat men moet gewennen
De schaduwen en dagen t'onderkennen.
In schaduw kan een bruine streek niet schaên,
Die nimmermeer in't daghlicht mach bestaen.

Eenige beginnen hare Teykeningen met omtrekken, andere op gegront papier, bootsende dezelve, eerze eenige omtrekken aenwijzen, met de grootste lichten, andere met alles te gelijk in't geheel te dagen en te schaduwen. Maer 't zy gy met de schaduwen begint of eindicht, gy zultze by u zelfs in mindere en meerdere gaen verdeelen, en elke, na haer behoorlijke bruinte, op een vlakke manier aenwijzen: want door het te veel verdrijven, en in een smelten zou al uw werk koper worden; en gy zoud zelfs het oordeel daer af verliezen. Laet u geen kleyne kantigheden van een zachte schaduwe verveelen, noch dat een bruindere in't midden derzelve van naby ietwes stoot; want de kracht zal te grooter zijn, als gy 't wat uit de hand stelt, en gy zult gewoon worden deel tegens deel te vergelijken; en eindelijk meer nuts uit deeze wijze van doen rapen, als gy u oit zoud hebben durven inbeelden: daer gy anders, door het zoet verdwijnende gefutsel, gevaer loopt van

Vlak te leggen:

Van gelijken de dagen. geheel te verdoolen: gelijk aen menich edel geest, door een genegentheit van hun werk deurgaens met diepen en ophoogen te verzoeten en bekrachtigen, gebleeken is. Dit zelve moetmen ook op gegronde papieren, in het aenwijzen der dagen of lichten, gedachtich zijn. Zijt ook spaerzaem met al te sterke glansen, en laet den grond van 't papier zoo veel dienst doen, als't lijden kan: want het uiterste licht spaert men gemeenlijk, als een plichtanker, voor den uitersten noot, als in dingen die blinken. Want men moet zijn handeling nae den aert der dingen somtijts veranderen.

Derde Les, yder ding na zijn aert te handelen.

De derde Les is, nae den aert van't leven,
Een yder ding zijn eygenschap te geven,
In't handelen: men wen zich geen manier,
Als die zich strekt tot aller dingen zwier.

Maer deze opmerkinge zal door gestadige oeffeninge rijp worden.

ZESDE HOOFTDEEL.

Van verscheyde wijzen van teykenen, en stoffen daer toe noodich.

Waer op de oude plegen te teykenen.

HET Teykenen geschiet op veelerley manieren, na den lust en het behagen des Teykenaers. De stoffen, daer men op teykent, zijn ook veelerley, en de ouden hebben al andere, als wy nu hebben, gebruikt. *Pamfilus* Discipelen teykenden, als gezeyt is, op tafelkens van Palm- of Busboom hout, men bereydeze ook van Beuken- en Linden paneelen, welke met Was overgoten wierden, waer op men dan met een Yzeren, Elpenbeenen, of Bosboomen griffie teykende. En deze gewaste Teykentafels konde men menichmael gebruiken: want als de Teykening de tafel onwaerdich was, zoo maekte men het Was maer warm, zoo wiert de broddery vernieticht, en de Tafel weer zoo bequaem als te vooren. En door dit middel zach men zoo veel onnutte teykeningen niet, als'er nu op papieren omzwerven; noewel men ook tafereelkens van Loot gebezicht heeft. Naderhant nam men basten van boomen, als van Beuken, Ahorn, Esschen, en Olmen: te weten het dunne vlies, tusschen het hout en den bast, dat by de Latijnen *liber* genoemt wiert. Maer d'Egyptenaers vonden een soorte van Biezen, die men in dunne bladeren van malkander kon spouwen, en dit wiert papier genaemt, waer van het onze, van oud Lywaet (en dat van de Chinesen van zijde) gemaekt, noch den

Ziet breet hier van Plinius lib. 13. cap. 11. 12.

naem

naem behoudt. Andere gebruikten palmbladeren, gelijk *Eneas* by *Virgilius* tegens de Kumaensche *Sybille* gedenkt:

Ik bidde alleen, betrouw uw vaers geen Pallembladt,
Op dat de snelle wint het niet verstroje en vatt'.

Eneas 6 Boek.

Maer dat d'Egyptenaers in overoude tijden Schaepe- en Geytevellen, in steê van Biblen of papier, gebruikten, getuigt *Herodoot*, en dat te zijnen tijde noch veele Barbaren haer daer inne navolgden. Wy ook gebruiken witte pergamenten, voorts witte en blaeuwe papieren, of gegronde, 't zy dan blaeuwachtich, aschgraeuw, geel, ros, groen, en ook vleesverwich: met een spons, gedoopt in water met wat inkt, roet, of zoodanige verwe gemengt, als men begeert. De stoffen, daer men meede teykent, zijn ook veelerley, als de Schrijfspen uit Zwaneschacht, of Ganze-pennen, of wel uit een droog riet gesneeden, zeer bequaem om met inkt, die een weinich met gestooten of geschrapt root krijt, of schoorsteenroet gebrooken is, uw eerste gedachten op't papier te schetsen, en de schaduwen met een pinseel, en 't zelve vocht met water, aen te zabberen; om zoo een gros van 't geheel, dat gy voorneemt, in't ruw te zien. En zeker deeze wijze van met pen en pinseel te teykenen, is ook allerbequaemst om een meesterlijk werk in zijn volle kracht te voleinden. Dewijl men'er ook, als't pas geeft, met rood krijt en kryons in kan speelen, als of men byna met verwen schilderde. Maer men moet zich wachten van al te stijve geregelde trekken, die men arseeringen noemt: want behalven dat zy nergens toe dienstig zijn, zoo doen zy door haere langwijlicheit den aendacht sluimeren. Laet uwe penstreeken los en onbedwongen alleen der dingen zwier en de schaduwen uitbeelden. Deeze wijze is ook allerbequaemst om Lantschappen na't leven te teykenen, dewijl de Pen tot loof en bladeren, en gebrooke gronden, en steenwerk allerbequaemst is; en de Pinseel tot het aenveegen van een eenparige schaduwe. Maer tot het teykenen van tronien, handen, of geheele naekten na't leeven, moogt gy gesmijdich root krijt op wit papier gebruiken. Gy moet u aen een redelijk dikke of niet te dunne Pen gewennen, die gy genoegsaem voor uit steekende in't schaduwen slijpen zult, om, daer 't van nooden is, een scharper toets te geeven. Het zwart krijt heeft het zelve gebruik, maer noch meer op blaeuwe of gegronde papieren, maer hier nevens heeft men Wit krijt of gedroogde Pijpaerde van nooden, om de dagen, die lichter als den grond uwes papiers zijn, op te hoogen. Gy zijt voorzichtich, indien ge den grond tusschen deeze beyde kryons wel laet deurspeelen, daer men zich ook met allen yver toe moet gewennen; maer gy zijt dwaes, indien 't tot nadeel van uw werk geschiet; want ik wil dat gy zelf uwe schaduwen, indienze te hart zijn, des noots met wit krijt verzacht, en de sterke lichten met een besmeurde vinger te niet doet. Gy

Herodoot in Terpsichore.

Pen Pinseel en Inkt,

Schetswijze te gebruiken

Ook bequaem tot een geheele ordinantie uit te voeren

Ook Lantschappen.

Root krijt om eenige dingen na't leven te teykenen.

Zwart krijt, Wit krijt.

moet

Kryons. moet de waerheit in uw werk brengen, al zoud gy alles met vinger en duim overhoop haelen, en hier toe zijn de Kryons van veel ſoorten van koleuren zeer dienſtich; deeze worden van Pijpaerde, een weynich Gomwater, en met zoodanige enkelde of vermengde verwen, als gy begeert, gekneet, plat gedrukt, en noch week, in vierkante lange pennen geſneeden, en gedroogt. Of men neemt zoodanige verwen alsmen wil, en vermengtze met verdurven Lijm, of Gom. Ik laet de liefhebbers de vryheit van haeren luſt te volgen, die tot zuivere en nette kleynicheden geneegen zijn, laet haer vry op 't ſpierwit Perkament, of met Potloot, of andere fijne pennekens aerdicheden uitvoeren. Maer gy, ô Schilderjeugt! die moed in 't hart draegt, plak vry grijswitte vellen papier aen een, of gemeen papier, en ſtrijk 'er een grond over, leg dan welbeproefde lange pennen Buskool een uur of twee in Lijnoly, en ſtrax afgedroogt, zoo teyken uwe naekten of ſtokbeelden leevensgroot na 't leeven; zoo zal het oordeel in uw oog, en de ſtouticheit in uwe hand aengroeyen, en deeze teykeningen zullen ook niet licht afſtuiven. Maer vreeſt gy dat uwe teykeningen, met zwart en wit, of ander Kryon gemaekt, mochten afſlijten, zoo berey een vierkanten bak met water, doet daer in half Arabyſche Gom, en Gom Dragant, zoo veel tot 'er vette ſtarretjes op 't water drijven, hier zult gy uwe teykeningen deurhalen, doch zoo, dat het Kryon door 't inſteeken niet afſpoele.

Hoe te maken.

Potloot.

Geolyde Kool haer gebruik.

Om teykeningen haer afſlijten te verhoeden.

Na 't leven te teykenen.

Zoo dra uw hant en oog begint te wennen
Tot Kool en Krijt, Pinſeelen ofte Pennen,
Zoo tree ſtout toe, de levende natuer
t' Ontwerpen: want ſchoon uw dien arbeyd zuer
En laſtich valt, 't en moet u niet verdrieten,
Gy zult na 't zuer de zoeticheit genieten.
Natuer is 't wit, waer na men ſchiet en mikt,
De Leytſtar, daer men recht zijn koers na ſchikt.
In 't leven zijn des Schilders rechte boeken,
Waer in den Text der waerheit is te zoeken.
Natuer vol gunſt en aerdicheden ſpeelt,
't Zyge op papier een poezel wichjen teelt,
Of Man of Vrouw, gediert, of Boſch, of Bergen,
Of wat den geeſt des Schilders is te vergen,
Verkorting, en verbuiging, vlakte en grondt,
Die niemant zonder arbeidt oyt verſtont.

ZEVENDE

ZEVENDE HOOFTDEEL.
Hoe de zichtbaere Natuer zich bepaelt vertoont.

MAer op dat wy niet te vergeefs aen *Sertorius* paerdenſtaert, als gezeyt is, trekken, zoo moeten wy dit ons overal tegenwoordige meeſterwerck de natuer ontleden, en zullen by trappen gaende, zonder ons veel aen de redenkavelige regels te binden, alleen de byzonderheden onderſcheydelijck verhandelen. In deze naſpeuring van de natuer, hebben wy alleen haer zichtbaer deel aen te merken, want alles wat'er in de natuer zichtbaer is, moet de Schilder- en Teykenkonſt ten onderwerp verſtrekken.

Zoo komen ons dan ſtrax de gedaentens der dingen, met haere verwen in't oog, waer van wy de eerſte zullen noemen vormen, of geſtalten, of met ons gewoon konſtwoordt, de *Teykeninge.* Van de verwe zullen wy in *Terpſichore* onder ons konſtwoort *koloreeren* ſpreken, in *Melpomene* van licht en ſchaduwe, en in *Calliope* van de houdinge: doch zoo, dewijl de eene niet van d'andere afgeſcheyden kan worden, en de vorm, zonder verwe niet te zien is, noch geen verwe zonder vorm in de natuer zich openbaert, dat deze ſamen een zelve zaek begrijpen, daer van wy de byzondere eygenſchappen onderzoeken, om die door de Schilderkonſt te leeren nabootſen. 't Zichtbaer deel in de natuur heeft Teykening.

De byzondere eygenſchappen aller dingen vertoonen zich dan eerſt aen ons in haere vormen en gedaentens: niet zoo alsze van de natuerkundigen beſchreven worden, maer zoo alsze alleen, gelijk de ſchael om het ey, de uitwendige geſtaltens bepalen, en de lichaemen, die zy begrijpen, als door een buytenſte, van andere dingen afſcheyden: gelijk als de wijn, in een fleſſe beſloten, de gedaente des bokaels aenneemt, zoo wort de vorm van de fleſſe het voorwerp van't geene een Schilder beſpiegelt, en zoodanich begrijpt hy alle natuerlijke dingen, en yder in't byzonder. De bepalingen der dingen beſtaen in lengte, en breete, hoochte en diepte, holte en bult, recht en kromte, ſchuinte en ſcheefte, en op zoo veelerley manieren, als uit linien en punten kunnen getrokken worden; en eenigerhande vorm uitmaken. Door linien dan moetmen de natuerlijke dingen leeren op't papier brengen, zoo alsze ons toeſchijnen. Hier komt nu de Zichtkunſt in haer kracht: want het ooge en bevat de dingen niet geheel noch teffens, maer alleen die zijden, die t'onswaert gekeert zijn, en zich eyndigen in bepalingen van omtrekken, gemaeckt door de zichteynden van de ſtraelen, Dat is uiterſte bepaling.

die uit ons' oogen afgaen. Als by voorbeelt, een ronde kloot of kogel vertoont een ronde kring, en een eenigen Orizont of zichteind, hoe wel wy met hand en verstandt een oneyndich getal begrijpen: welke ronden omtrek noch schaers de helft naer ons oogen toe bevangt; voornamentlijk, als zy wat groot, of zeer naby is. Een yegelijk weet zeer wel, dat wy in zee zijnde, weer den Orizont, maer niet de helft des werelts zien, gelijk wy aen Zon of Maen kunnen, en ook zouden wy denzelven Orizontcirkel zich zien uitspreiden, indien wy ons in de lucht konden om hooch begeven. Daeromme behoortmen een bequame afstant te beraemen, om na eisch der voorvallen te gebruyken. Eerstelijk hebben wy aen te merken, dat wy met onze oogen rondom ons zien, en desweegen geen rechte linie kan getogen worden, die op alle plaetsen onze oogen eeven na is; maer wel een kromme, als den omtrek van een kring, waer van het middelpunt in ons oog is: gelijk gy zien kunt voor een gebouw of Kerk staende, dat niet alleen beyde de einden der mueren, maer ook de Torens van ons afloopen, verkorten en verschieten. Hoe dwaeslijk waer't, dit aldus af te beelden, ten waer u werk, ook van zeer naby gezien wordende, 't zelve nootzakelijk vereischte. Maer indien gy't zy Kerk of Toren wilt teykenen, zoo zult gy niet eer stil houden van te rug te treeden, voor dat gy het gansche gebouw met een opslach der oogen kunt begrijpen: en gy moogt niet eer beginnen, voor dat gy eerst het geene gy nateykenen wilt, met uw paneel of papier, 't zelve in de hand houdende, kunt bedekken. En dit moet gy altijts voor een regel houden, schoon gy een levende figuer, stokbeelt, of wat het ook zijn mach, voorneemt; anders zult gy licht in wangestalt vervallen, zonder te weeten waer uit die spruit. Gy zult ook uw teykening ten minsten een elleboog lengte wijt van uw oog houden, om de zelve van gelijken geheel in't oog te kunnen bevatten. Maer indien gy maer eenich deel, 't zy een trony of hand nateykent, zoo zal d'afstant zoo naeuw niet luisteren, echter kanze na bescheidenheit genomen, niet lichtelijk te verre zijn. Dezen regel, schoon meer verkiezing als wet, is alleen ten aenzien van byzondere dingen, als tot Teykeningen en Schilderyen, die op alle plaetsen mogen verzet, verhangen en verdragen worden, en om de gebreeken te vermijden: want hier in wort dikwils gemist, dat de beelden het hooft na boven, en de voeten na onder verkorten: de geplaveide vloeren breeder als lang, de pilaren zoo rond als een ey, en de vierkanten scheef hoekich worden; ja dat de Piramiden en andere steenen schijnen te hellen. Maer dit dient alleen tot waerschuwing, want de rechte afstant wort na allerley aert van werk in de Deurzichtkunde geleert; 't zal hier genoeg zijn, datmen den afstant niet lichtelijk minder neem, als de hoogte of breette van 't werk.

Van de zichtbare zijde.

Hier toe een

Bequame afstant te beramen.

Hoe ver te nemen.

ACHT-

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Nutticheit van veel met opmerken te teykenen.

Zich aldus gezet hebbende, zoo moetmen nae een gewoonte trachten van altijdt met opletting te teykenen, en dit zoo beyveren, datmen 't als voor een dootzonde keure, daer in oyt te verflaeuwen: want eens verflaeuwt hebbende, zoo kan 't meermaels gebeuren: maer die deze verflaeuwing als een verscheurend wilt beest ontwijkt, zal in de wakkerheid van zijne opletting gestadich toeneemen. *Plutarchus* zeyt ergens, op de vraege, *Waerom de Paerden, welke, ten tijde als zy noch veulens waren, door de Wolf vervolgt zijn geweest, veel snelder zijn als andere?* dat zulx zijn kan, door dien de schrik hun in de jonkheyt de gewrichten versterkt, de zenuwen gerekt, en al die deelen, die tot het loopen dienen, bequaem heeft gemaekt, waer doorze dan al haer leven andere in snelheyt overtreffen. Wy zeggen hier ook, dat de verflaeuwing in het opletten een woedende wolf is, en dat die geene, dieze in zijn jonkheyt door wakkerheyt ontloopt, alle andere zal voorby streeven. De gewoonte van opletten maekt het oordeel zeeker, en leent aen het oog een gewisse maetstok. En zeeker het ooge vereyscht wel een naeukeurige gewisheyt, eer men 'er het oordeel, daer *P. Hooft* in zijn vonnis van *Paris* van zingt, aen vertrouwen mach: *Gewoonte van opletting.*

Waer plat of rond voegt, bruin of bleek of blos moet leggen,
Staet aen de kennis van 't gezicht; het oog moet zeggen
Wat lang of kort is, eng of wijt, wat hart of zacht.
Doch waer het oog feilt, staet den maetstok in uw macht.

Zoo zal het oog met 'er tijdt een passer verstrekken. Want ik bevinde dat de regels en gronden der konst, een vernuftich liefhebber voorgeschreven, hem wel verstandich maken, om van de zelve te spreeken; maer dat hy door ongewoonte van doen, groote misslagen begaet, en door een ongeleerder, die door groote oeffening den passer in 't oog verkregen heeft, overtroffen word. De gewoonte van opmerken zal het oog en de hand eens jongen leerlings zeer grooten dienst doen. Die zich vlijtich aenwent met goede opletting veel na 't leven te teikenen, zal menichmael een groot meester beschamen, en de natuerlijke eygenschappen der dingen nader komen, dan zijn verstand, noch in langen tijd daer nae, zal kunnen begrijpen. Zoo zal 't dan zeer nut, en ten hoogsten noodich zijn, al vroeg veel na 't leven te teykenen. En al ist dat 'er juist altijts geen schoolen van naektzitting voorhanden zijn, zoo zal 't aen geen stof ontbreeken. Want byna ieder deel der Natuer is bequaem genoeg om deeze opletting te voe- *Den Passer in 't oog te krijgen.*

 den,

den, en de ſcherpte des oogs te wetten. Zy gaen waerlijck wel dapper op krukken, die geſtadich den Maetſtok en Paſſer van nooden hebben, daer het ooge, door oeffening geſterkt, zelf een Paſſer verſtrekt. Maer vuige traegheit ſchrikt veelen af van dit wilt te bejagen, dat niet te verkrijgen is, dan door een geduerige oeffening, geſterkt door een vierige hoop, om eens de vrucht van dien loflijken arbeit te genieten, en eere te behaelen, die zelfs groote Meeſters eenichzins hebben moeten ontbeeren. Want als den roemruchtigen *Titiaen* tot Romen in't *Belvideer* gekomen was, vertoonde hy aen *Michel Agnolo* een naekte *Danaë* van zijn konſt, welke *Agnolo* tegens *Vaſary*, dieze met hem gezien hadde, ten aenzien van 't koloreeren en ſchilderen zeer prees; maer hy zeyde, dat het ſchade was, dat de Veneetſche Schilders, in hun begin, niet wel en leerden teykenen: want, vervolgde hy, zoo dezen man zoo wel door de Teykenkonſt geholpen ware, als hy in 't navolgen der Natuer met de verwen is, zijn werk zoude onverbeterlijk zijn. Wy willen ons tot geen rechter over 't geſchil tuſſchen deze twee lichten opwerpen; want haere weegen en inzichten zijn zeer verſcheyden geweeſt. Deeze oordeelden dat de Teykenkonſt zich alleen ontrent het ſchoone, maer d'andere, datze zich ontrent alles, wat de natuer voortbrengt, beezich hielt. En dezen wech zal de jeugt voor eerſt alderdienſtichſt zijn, *datmen zich gewenne de dingen, eeven alsze zijn, nae te bootſen*, om met der tijdt, tot de kennis der dingen geraekt zijnde, de ſchoonſte met oordeel te verkiezen. Maer laet u, ô ſchilderjeugt, niet vroeg te veel voorſtaen, noch en beelt u niet in, dat gy de Teykenkonſt vaſt hebt, wanneerge een aerdich tronitje of bootsje kont op 't papier brengen. *Klio* zal ons, wat'er oneindelijke velden in de Teykenkonſt te doorwandelen zijn, melden, *Erato* haeren trant volgen, en *Thalie* van 't ordineeren ſpreeken. De Teykenkonſt is de waere tuchtmeeſtres onzer konſt, en wie van haere leeringen niet deurweekt is, raekt lichtelijk in 't wilde.

Nootzaekelijk maer moeielijk.

Oordeel van Agnolo over Titiaen.

Hy laet de tucht der konſt, vervalt, en moet verwilderen,
Die vroeg de Teykenkonſt verlaet, en valt aen 't ſchilderen.

Die 't Teykenen verlaet, verlieſt ook wel licht zijn deel van de Teykenkonſt. Meeſt alle voorname meeſters hebben al haer leeven lang onophoudelijk geteykent. Maer dat van ſommige gedreven wort, datmen, ſeſtien, achtien, ja twintich jaeren behoorde te teykenen, zonder tot het pinſeel en de verwen te komen, is een uitſporige dwaesheyt. Want het ſchilderen zal aen het teykenen geen hinder doen, maer veel eer den geeſt des Teykenaers verquikken. Wy zijn bynae een toon te hoog geraekt, daerom laet ons tot beſtiering der opletting eerſtelijk zien, waer op wy te letten hebben; maer dit paſt *Polymnia*, en loopt een graed te verr' voor *Euterpe*, die de naerſtige jonkheyt nu met gedenkprijzen nae de tweede ſchoole ſtuert.

De Teykenkonſt is onze Tuchtmeeſtres.

P O-

POLYMNIA

De Rederijkster.

Het tweede Boek.

Inhoudt.

'*t* O*Pmerken aengegroeit, 't onthoudt der jeugt ontwaekt,*
Begint Polymnia, *gespitst op Redeneeren,*
De Menschkunde eerst 't ontleên, van top tot teen te leeren
De kroostzweem, en haer werk, in tronyen en naekt,
En haer beduidenis: de spieren aen te wijzen,
En haer beroerlijkheen, zoo veel de konst betreft.
Zy toont de maetschik, die zy tot den Hemel heft,
En zelf gebreken, die men hoorde te misprijzen.
Het menschbeelt is 't voornaemst, daer onze konst op bouwt;
Dat dan de schilderjeugt haer lessen wel onthouwt.

Op de Print.

H*Ier heeft de Konstgodin meer aendacht in haer mijnen,*
Saturnus ernst bestiert haer tong in 't overreên:
Haer leerelingen zijn vast bezich in 't ontleên,
In 't meeten, passen, en de deelen af te lijnen:
Om grondich te verstaen, wat tot een mensch behoort.
Zy poogen zelf den geest der innerlijke driften
Door 't uiterlijk gezicht te kennen: en te schiften,
Het geen te laken is, van 't geen het oog bekoort.
Zy fronssen 't voorhooft, of ze een Pallas wilden teelen:
Daerom heeft dees Godin een Hooftpronk van juweelen.

INLEIDING.

NU zal ons *Polymnia* de menſchkunde leeren, en van de Krooſt-kunde beginnende met haren maetſtok voort ganſche lichamen afmeeten, en ontdekken wat ſpieren de leden beroeren. Zy zal ons de welſchapenheit en goede geſtaltenis aenprijzen; en vertellen hoe veel arbeyts men placht te beſteeden, om tot kennis van de ware volmaektheyt te geraken. Deze Godin, die over 't geheugen geſtelt is, en die men altijts als leerende uitbeelt, zal de jeugt beſt onderrecht doen van de dingen, die men zeeker behoort te weeten, en nimmer te vergeeten. Maer ach of zy, die meeſtreſſe van de welſprekentheyt is, mijn ſtijl begunſtichde, en dit boek haren naem waerdich maekte.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van de gelijkheyt en ongelijkheyt der zweeming.

DEs menſchen aengezicht wort met recht gehouden voor het Edelſte en Schoonſte van den menſch, die het alderkonſtichſte werkſtuk is, van al wat hier beneden gezien wort. Nu zoo is 't een wondere geheimenis in de natuer, dat zoo veel duizenden van menſchen al verſcheyden van wezen zijn: en dat 'er zoo zelden twee gezien worden, die den anderen in alles gelijk zijn. Daerze nochtans, van eenderley aert en gedaente zijnde, een gemeene gelijkvormicheit met malkanderen hebben. Nochtans is 't door ervarentheyt grooter wonder geacht, datmen, in zoo veel verſcheydenheyts, twee gevonden heeft, die elkander in alles geleeken. Het luſt my nochtans eenige op te tellen, die by verſcheyde ſchrijvers zijn aengeteykent. Daer was, toen de Koninginne van Syrien *Antiochus* haren man vermoort hadde, eenen *Artemie*, die den dooden Koning zoodanich geleek, dat hy, op 't verzoek van de Koningin, in des Konings bedde leggende, en zich krank veynzende, al de Vorſten des Rijx, die hem quamen bezoeken, bedroog: want hy maekte zijn Teſtament, als of hy Koning was, en ſtelde zoodanigen naevolger in 't Rijk, als hy met de Koninginne was verſproken; 't welk ook achtervolgt wiert, zonder dat men 't bedroch merkte.

De wezens der menſchen zijn elkander ongelijk.

Voorbeelden van eenige, die elkander geleken.

Men vertelt ook van d' Aſſiriſche Koninginne *Semiramis*, dat zy haer zoon *Ninus* in wezen en manieren uitnemende gelijk was; en dat zy, nae haer mans doot, een mannelijk kleet aennemende, den perſoon haers

zoons

zoons zoodanich speelde, dat zy het Rijk behielt, en onder den naem van *Ninus* groote daden deed, en veertich jaeren regeerde. Ik zwyge van de tweelingen *Servilij*, daer *Cicero* van verhaelt, en van de *Plautynsche Menechmy*, die moeder noch voestier onderscheyden kon. En van de zieke tweelingen by *Quintiliaen*: Maer dat aenmerklijker is, ten tijde van *Pompeius*, zeytmen, warender binnen Rome twee mannen, *Biblie* en *Publicie*, die hem allebey zoo wel geleeken, dat, als zy gelijk gekleet hadden geweest, men getwijfelt zouw hebben, wie *Pompeius* was. Dergelijk een overeenkomst was 'er ook tusschen zijn vader *Strabo*: en een kok tot Romen, geheten *Menogenes*, geweest: zoo dat het volk den kok *Strabo*, en *Strabo Menogenes* noemde. Ook verkocht men tot Romen twee slaven, d'eene een Duits, en d'ander een Aziaen, doch van eenen ouder, maer zoo gelijk, dat al de wereld verwondert was haer te zien, te meer om haeren zoo wijt verscheyden landaert. Het gebeurde ook, ten tijde van *Augustus*, dat'er tot Romen een jongeling woonde, den Keyzer zoo zeer gelijk, dat niemant eenich onderscheyt kon bespeuren. Maer hier uit volgde een geestigen trek: want *Octavianus* dit vernomen hebbende, deede hem ontbieden, en bespeurende dat een ieder de gelijkheyt en zweemende overeenkomst te meer bevont waerachtich te zijn, zoo zeyde hy uit boerterye tot den jongman: Zeg my, broeder, quam uw moeder, jong zijnde, niet somtijts binnen Romen? Neen, antwoorde den jongeling, merkende waer den Keyzer heen wilde, maer mijn Vader is 'er menichwerven geweest. Zeker 't was goet, dat hy den bedaerden *Augustus* voor had, die hem deze scheut als een quinkslach wel af nam.

Ik heb ook tot Londen gezien zeker Edelman te paert deur de Stadt rijden, die van menigen in't voorby passeeren feeftelijk gegroet wiert, en eyndelijk van veel gemeen volk nagevolgt, zoo dat hy van beschaemtheyt naeulijks wist waer zich te bergen; om dat yder zeyde, dat hy Koning *Karel* den *tweeden* op en top geleek. Maer wy zouden op dit propoost te lang blijven, ik zal't met een laetste staeltje, uit *K. Vermander*, en eenige andere, die ik niet voorby kan, besluiten. *Frans* en *Gilles*, zoonen van den ouden *Mostaert* van Hulst, tweelingen, waren malkander zoo zeer gelijk, dat hunne ouders zelf hen niet en konden onderkennen. Hy voegt'er tot een merkteyken of nader getuigenis, noch deze klucht by: dat *Gilles* op een tijdt zijn Vaders werk ging bezien, alzoo hy een Schilder, en zoo 't schijnt, van de hand was, en, 't zy door yver of anders, ging zitten op den stoel, daer zijn Vaders palet met verwen op lagh, en maekte 't zoo, dat den Vader, wedergekeert zijnde en zijn verwen zoo door een gedrukt ziende, zijn zoon *Frans* boven riep, die was onbesmet, en had 'et niet gedaen, toen liet hy *Gilles* roepen, die beanxt zijnde, nochtans goeden raed vond; zy droe-

Die meer hier van begeert, zie Petrus Messias, in syn verscheide lessen. En Goulart in zyn wonderlyke Historien onzes tyts. En de Raetsheer Heemskerk in zyn Batavische Arkadia

Tweelingen.

gen elk een byzonder mutsken, waer door zy in 't gemeen onderſcheiden wierden, *Gillis* gaf dan aen *Frans* zijn mutsken, die daer meede, als in den parſoon van *Gillis*, voor den vader verſchijnende, ook zuiver geſchout wiert, en zy beyde van ſtraffe vry. De Raetsheer *Heemskerk* verhaelt in zijn Bataviſche Arkadie, van twee zoo gelijke zuſters. En *Goulart*, in zijn wonderlijke Hiſtorien onzes tijdts, van diergelijke overeenkomſt van weezen in broeders, in zuſters, en ook in vreemde. Maer deeze dingen vallen zeer zelden voor, en als 't al gebeurt, zoo zalmen onderſcheyts genoech beſpeuren, wanneermen die zoo zeer gelijke perſoonen nevens malkander ziet.

Twee Zoonen, die hare ouders, en elkander geleeken.

Men heeft in ouden tijden de beelteniſſen van *Amſinomus* en *Anapus*, twee jongelingen gebroeders, die hare ouders uit de uitbortelende vlammen van Etna op hare ſchouderen gebergt hadden, d'eene den Vader, en d'ander de Moeder op den rugh dragende, van Koper gezien, waer in niet alleen hare broederlijke bloetverwantſchap was aen te merken, maer ook het Krooſt van hare ouders; want hy, die den Vader droeg, ſcheen geheelijk na hem te zweemen, en den anderen was de Moeder wonderlijk gelijk. Het aengezicht des menſchen heeft niet meer, gelijk *Plinius* zegt, als tien, of daer ontrent, byzondere deelen, daer de gelijkheit of ongelijkheit in beſtaet: als het voorhooft, de oogen, die hoewel twee meeſt gelijk zijn, hoewel ik'er verſcheyde gezien hebbe, die een blaeuw, en een bruin oog hadden, de oogleên, de winkbraeuwen, de neus, de mond, opper- en onderlip, de kin, en de wangen.

Deelen van 's menſchen aengezicht.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van de Krooſtkunde.

DE *Krooſtkunde* nu is een kennis van uit de byzonderheden, die in de aengezichten of tronien der menſchen beſpeurt worden, haer landaert, geſlacht, geeſt en neyging des gemoets te verklaren; ja dat noch verder gaet, en van veelen gelooft word, het geluk of ongeluk, dat iemant over 't hooft hangt, te kunnen voorſpellen. Zeer lichtelijk kentmen gemeenlijk een Italiaen uit een Duitſch, een Engelsman uit een Hollander, en een Franſois uit een Spanjaert, ja met naeuwer opletting kentmen by na de burgers van nabygeleege ſteeden uit malkander. Wegens 't geſlacht zoo zietmen dat alle kinderen iets van haer ouders Krooſt voeren: daer dan in deeze het vaderlijke, en in geene het moederlijke meeſt

Zy onderſcheid de landaert,

Geſlacht.

meest uitzweemt. De Jooden kent men gemeenlijk uit een byzondere zweeming; en den Deurluchtichsten stam van Oostenrijk aen d'uitsteekende onderlip. De oude Schilder *Philochares*, twee persoonen in een stuk geschildert hebbende, deed een yder oordeelen, dat het Vader en Zoon was: want schoon d'eene oud, en d'andere jong scheen, zoo had hy het kroost en de zweeming, in deeze zoo zeer verschillende aengezichten, zoo wel waergenomen, dat het yder een merkte.

Wat de hoogheyt des geests aengaet, hier in vind ik een eindeloos veld van innerlijke beschouwingen, en duistere ramingen; want wie zouwze zoeken in een gebulten *Ezopus*, of gekromden *Quevedo?* Nochtans noemtmen het aengezicht een spiegel des geests, en zijne grootheit moetmen in de weezentlijkheit kennen. En aldus moet een vernuftich Schilder, wanneer hy eenige Historie voorheeft, met een Poëtische uitvinding, de geest des persoons, dien hy wil verbeelden, in het wezen brengen, en hem iets geeven, daer hy aen te kennen zy: Als ontzachlijkheit aen *Agamemnon*, listicheit aen *Ulisses*, onvertzaegtheit aen *Ajax*, koenheit aen *Diomedes*, en toornicheit aen *Achilles*. Den manken spitskop *Thersites*, moetmen ook domheyt en blooheit in 't aengezicht schilderen. Maer om deeze gebaeren des gemoets aen te wijzen, en hare eygenschappen te onderscheyden, zoo wijs ik de konstoeffenaers tot de geene, die van de Kroostkunde geschreven hebben; doch voornamentlijk tot haere eygene bedenkingen. Want wie zal, wanneer hy een mensch ziet, wiens aengezicht breet en lang is, als op een berd geplakt, en neus en wangen eeven hoog zijn, den zelven geen Oskop noemen? of zoo zijn oogen vaekerich staen, hem geen Eezelskop heeten? ten waer datmen 'er eenige norsheit in speurde; want dan zouw men hem eer voor een buffelskop keuren. In een kalfachtige trony zie ik een botterik: in een Aepachtige een poetsemaker, en in een schaepachtige, een Schaepshooft. De natuer heeft aen yder Dier een zweeming na den aert van zijne neiging gegeven. Zoo voert den hond vriendschap en trouw in zijn oogleen, indien hy door geen wolvenaert verbastert is. Het paert schijnt den hoogmoet ten oogen uit, wanneer het wel deurhavert d'aerde kratst. Het zwijn is onbeleeft van oog en snuit. En uit het gezicht des leeuws kentmen zijn onverbidlijke gramschap. Ontveynsde quaetwillicheit speelt in den beer: en nae zoo veel dierische byzonderheden zijn d'Edele trekken des menschlijken aengezichts of meer of min hellende. Zoo dat *Paracelsus* wel zouw schijnen gelijk te hebben, als hy zeyt, datmen Honde-menschen, Katte-menschen, Wolve-menschen, Leeuwe-menschen, en van allerley aert van diere-menschen vindt. Maer deze verschillentheit wort men allermeest gewaer in de beweegingen des gemoets: want dan worden de tronien zoo veel meer die dieren gelijk, daer

Geest.

zy naer aerden, hoe de bewegende oorzaek dit of geen dier meer betreft. Maer hier van in de tweede waerneeming, noopende de Historie by onze *Klio*.

En voorzeyt toekomende geluk of ongeluk. Datmen uit het weezen eens menschen iets van zijn toekomende geluk of ongeluk zoude kunnen voorzeggen, is een oud gevoelen: en wort van den letterkonstigen *Apion* getuigt, dat *Apelles* tronyen, die hy na 't leeven deede, zoo wel geleeken, dat zeeker Krooftkundiger daer uit konde ramen der gekonterfeyte luiden voorleeden en toekomende geschiedenissen, haer leeven en sterven, en dit zoude waer bevonden geweest zijn. Immers men heeft my willen wijsmaken, dat als Koning *Karel* d' eerste, van Engeland, zijn konterfeytsel, deur van *Dijk* gedaen, aen den Ridder *Bernijn* zond, om het zelve in marber te maken, de Krooftkundige in Italien des Konings geweldige dood wel stip zouden voorzeyt hebben, en dat alleen uit de welgelijkende Schildery.

Eenige voorbeelden in de Krooftkunde. Wy zullen, eer wy verder gaen, eenige waernemingen der ouden, weegens de Krooftkunde, hier byvoegen. Niet om dat wy verstaen datze altijts zeker gaen, maer alleen om den Schildergeest op te wekken, om door 't volgen van deeze of dergelijke uitvindingen, zijn voorzichticheit te betoonen. Teikenen van 't voorhooft, De trekken en rimpelingen des voorhoofts beteykenen ylhoofdicheit in een zieke, zeyt *Hippocrates*. Hoofslaepen, Vleyzige en uitpuilende spieren aen den slaep des hoofts, zijn, na *Scaligers* meeninge, wisse teykenen van onverstand, onwetenheyt en afkeericheyt van konsten; maer *Aristoteles* zeyt, datze ontemlijke gramschap beduiden. Hy zeyt ook dat pinkoogers bloode en bevreest zijn. Oogen, 't Verblaeuwen der oogen is den kranken een wis teyken van sterven. Maer dit, als ook boven wegens d' ylhoofdicheit, behoort tot de lydingen. 't Gestadich beweegen der oogen, schrijft *Aristoteles* den wreeden, grammen, en roofachtigen toe. Neuzen, De geene, die platte dikke en vleesachtige neusgaten, gelijk d' ossen, hebben, zijn geesteloos, traeg, bloo, leuy, en logenachtich. Die een ronde dikke neus, met kleine neusgaten, of als een verken heeft, is plomp. Die groote welgeschikte neuzen hebben, rond en boteyndich, met middelmatich opgesperde neusgaten, zijn grootmoedich. Lippen, Ook zijn dunne lippen, zacht en slap, dat de bovenste d' onderste overdekke, na 't gevoelen van *Aristoteles*, teykenen van grootmoedicheit. Maer dunne harde lippen, ter zijden aen de hondstanden wat opgeheft, of ingetrokken, beteykenen onedelheyt, en van snoode of verachte werken niet afkeerich te zijn. Maer dikke lippen, waer van de bovenste over d' onderste hangt en gaept, tuigt gekheit en grofheit des verstants. Tonge, Een lange en scherpe tong melt wreetheyt en quaetaerdicheyt.

Hals, Een dikken vleyzigen hals, zeyt *Scaliger*, beduit geen groot verstant.

Een

Een aderachtigen hals dartelheyt; een breeden; betrouwen, een rond gedraeiden, oprechticheit; een langen, wantrouwen; een onbeweeglijken, hartnekkicheyt, lift en verraet: een flimmen, op bedroch peinzende; een vooroverduikenden, giericheit, flofficheit, of dwaesheit. Beenen.

Diens beenen overmaten dik en vleezich zijn, buitens beens, met eenige uitpuilingen, is, na *Ariftoteles* zeggen, door zijn onbefchaemtheit by yder gehaet en gefchroomt.

Het luft my noch, eer ik deeze ftoffe verlaet, de geheele afbeelding van Keyzer *Julianus*, de Kriftverzaker, hier in te laffen, zoo als hem *Gregorius Nazianzenus* befchrijft. Ik en kon in dien geheelen menfch, zeyt hy, niet goets zien: Want den hals was hem ganfch onbeweeglijk. De fchouderen vertoonden alle opgeblaezentheyt. Zijn oogen ftonden wilt, en vloogen gins en herwaerts, met een wreet opzicht. Zijn voeten waren nimmer ftil. Zijnen neus ftondt, als om te fmaeden. Zijn mondt was vol fchimp en fpot. Hy was zeer ongemaniert in 't lachen, en fchaterde luit uit. Immers hy deed zich zoodanig voor, zelf toen hy noch jong was, dat *Nazianzenus*, hem wel deurzien hebbende, uitbarfte: ***O quale malum Romanorum Refpub. nutrit! O wat een adder koeftert de Roomfche Republijke in haeren fchoot!***

Keyzer Julianus. *Hift: Ecclef. Tripartita. lib.* 7.

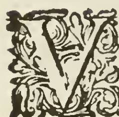
Maer in 't affcheiden van deeze diepzinnicheden (dewijl dan d'een menfch met een haviks-of kamuisneus, d'ander met een hondtsmuil of met hazelippen, deeze met kattenoogen, en zelf *Juno* de Godinne met blanke armen en offen oogen van *Homeer* befchreeven word) zoo mocht nu iemand vragen, welk dan de ware geftalte van een menfch is? Ik antwoorde eerftelijk, dat dezelve alle menfchen, die niet kenbaer mismaekt zijn, gemeen is. Waerinne de famenftelling der leeden onze verwondering gelijk (a) *Voffius* wel zeyt, verre te boven gaet. Maer de recht volmaekte is de volkome fchoonheit: in welke men noch in het geheel, noch in eenich deel, eenige afdwalinge kan aenwijzen: die men lichter met verwonderinge wegens de volmaektheden kan prijzen en beminnen, als den rechten regel, waer in dat zy beftaet, uitvinden. Zoodanich, geloof ik, dat onze eerfte ouders *Adam* en *Eva* geweeft zijn: die na den beelde Godts onverdorven gefchapen, en zonder ander Krooft, zweeming, of aert, als na de wijsheit des alderhoogften konftenaers, gevormt wierden. Van de verfcheydene geftalte zal in de perfoneele kennis ook iets volgen. En dewijl wy nu dus veele van de zweeming- en krooftkunde gerept hebben, zoo zal hier niet qualijk voegen, iets van 't konterfeyten of fchilderen van gelijkeniffen te fpreeken.

Welck de rechte geftalt eens menfchen is.

(a) *G V. in de kenniffe zijns zelfs.*

DERDE HOOFTDEEL.

Van't Konterfeyten; of eens menschen gelijkenis te verbeelden.

Eele hebben zich 't na 't leeven schilderen van menschentronien onderwonden, en zijn ook veeltijts daer op zoo verlekkert geworden, dat zy de rest van de konst geheel versloft hebben: ja zoo schandich vervallen zijn, dat zy niet alleen niet een arm of been, maer zelf niet een gezonde schouder aen den hals van haere Konterfeytsels hebben kunnen vastmaken. 't Is wel waer, dat het aengezicht het voornaemste deel eens menschen is; maer dies te min is't te verschoonen, onbequaem tot de rest te zijn; en zy verdienen dat men hen dit vaers van *Horatius* voorleest:

Een goet Konterfeyter behoort ten minsten een figuer wel te konnen teykenen.

Een beeldebrodder by 't Emilis perk, misschien
Zouw licht wel 't zachte hair of nagels doen na 't leven
In Koper; maer de rest, die waert is te bezien,
Kan hy met geen geluk de rechte welstant geven.

Een goede trony te kunnen maken is wel prijsselijk, maer een welstandige figuer met een maer taemelijke trony te maken, is meer. Om nu na behooren de konst van konterfeyten te oeffenen, zoo zoude ik garen hebben, dat wy de wijze der Grieken daer in volgden, gelijk *Plutarchus* die in't leven van *Cimon* beschrijft. Wy laeten schilderen, en na't leven aftrekken, zeyt hy, eenige schoone aengezichten, die goede gratie hebben, en indien daer eenige onvolmaektheyt, of iets leelijks in bevonden wort, zoo en willenwe niet, dat men dezelve geheelijk achterweege late, noch dat'er ook te veel naersticheyt gebruikt worde, om dezelve misstant, zoo als zy is, uit te drukken; overmits dit de Schildery zoude ontsieren, en het andere, die ongelijk maeken.

de volmaektheden meer, dan de gebreeken, in't Konterfeyten waer te nemen.

Het welgelijken van een goet Konterfeytsel wort by al de werelt geacht, maer het vergoelijken, nae't gevoelen van den Ridder *P. C. Hooft*, voornaementlijk by de Fransen. U. E. maelt my af, schrijft hy aen *C. Barlaus*, even of de Schildery na Vrankrijk moest gaen; alwaer men altijts afslaet van de schoonheyt eender gemaelde trony, die van buiten komt, nae gelang van de toegift, die daer te lande, aen de fraeye vrouwen, door 't vleyen van de Konstenaers, doorgaens te baete komt. Waer over Meester *Michiel Mierevelt*, vervolgt hy, nimmer een aenschijn, om derwaerts gezonden

151. *Brief.*

zonden te worden afſchildert, dan met de overmaet van goelijkheyt, waer toe men daer gewent is. Maer andere volken zien deze toegift al mede gaerne over't hooft, alsze met beſcheydenheyt wort in't werk geſtelt.

Op dit propooſt komt zeer wel te pas het vaersje, dat zeekere Mevrouw my toezont, nae 't zien van zekere Schildery, van een niet te ſchoone Juffer, by my een weynich toegegeven:

Hebt gy een Juffer, in haer beeltenis te maelen,
Bevallijker alsze is, te ſchoon op 't hert geſtelt,
En weygertze daerom de Schildery te haelen,
Zoo brengtze t' mijnent, en ontfang 't bedonge geldt.

Te kennen gevende, dat een weynich toegevens niet lichtelijk iemant misnoegt; voornamentlijk aen geen juffers.

En zeeker een ſchoone tronie, op 't ſchoonſt na te kunnen volgen, is wel een meeſterſtuk. Hierom zeyt *Plinius* zeer wel, dat het zelden gebeurt, dat de Schilders een volmaekte ſchoonheit niet en verſlimmen. *Apelles*, zeytmen, had *Alexander* te bruin gekoloreert. Maer *Liſippus* had de zoetigheyt, die in zijn tronie was, en 't dragen van zijn hals een weynich op de ſlinker zyde, wel waergenomen. *Demetrius* ſchoonheit was *Apelles* noch niemant machtich wel na te volgen: daerom zijnze bijſter op den doolwech, die zich inbeelden, datmen zelf d' alderſchoonſte tronien kan toegeven (of flatteeren) want een ſchoon vel gaet de verwen al verre boven; gelijk wy by *Terpſichore* vernemen zullen. En wat de teykeninge belangt, die in dezelve wel geoeffent is, zal in een ſchoone tronie zoodanige bevallijke eygenſchappen vinden, dat hy de les van den jongen *Plinius* wel waerdich zal achten: dat is, dat hy zelfs om beters wille, beſchreumt zal zijn van de voorgeſtelde gelijkeniſſe af te wijken. Zoo ſpreekt ook *Eunapius* van hen, die in't nakonterfeyten van jeugdige ſchoonheden, de zelve door een konſtgreep zoeken te vermooyen, datze de gelijkeniſſe verderven, en zelf de ſchooonheit des voorgeſtelden patroons overſlaen. Daerom, ô Schilderjeugt! laet het u niet genoeg zijn, in 't gros uw voorbeelt, of den perſoon, dien gy konterfeyten zult, aen te zien; maer onderzoek, met een keurich en vlijtich oog, welke ſchoonheden of byzondere bevallijkheden, of wat weezentlijke mijnen gy daer in bevint te zijn, en volg dezelve met al uw krachten nae, zoo zal uw tronie leeven, en een aerdigen geeſt krijgen. Denk aen het geene wy in de Krooſtkunde hebben aengeroert, en op 't geene gy voorhebt, gy zult mooglijk aerdicheden vinden, die andere over 't hooft zien. Dunkt u niet, dat *Apelles* wel aendachtich op de eygentlijke wezens der geenen, die hy konterfeyte, moet gelet hebben, dat de tronybekijkers, die *Metopocopi* of *Phyſiognomi* genaemt wierden, zoo wel uit zijn Schildery, als uit het leven zelver, voorzeggen konden, wanneer den afgemaelden

Men kan niet altijts flatteeren.

Aenmoediging tot opmerken

persoon zou komen t'overlijden? gewisselijk jae. Ten is niet genoeg dat men den Filosoof *Sokrates* aen zijn kalen kop, platten ingevallen neuze en uitpuilende oogen kent. *Plutarchus* zeyt in 't gros, dat de Schilders, die na 't leven konterfeyten, yverich acht geeven op de gelijkenisse des aengezichts, opslach der oogen, of trekken des voorhoofts, waer uit men der menschen zeedenaert verneemt. Let dan op die deelen, als of gy haren zeedenaert naspeurde, maer met een schilderachtich oog, vaerdiger tot uitbeelden, als tot uitspreeken; op dat, zoo wel hand als verstant, flux en vaerdich worde.

Der byzondere eygenschappen.

Die zich tot konterfeyten begeeft, moet alle vlijt aenwenden, om de kracht van zijn verbeelding te wakkeren. Gelijk *Dominiko Girlandajo*, die, noch een jongen zijnde, niet alleen 't geen hy voor hem hadde navolgde, maer ook de voorbygangers en bekenden door een vaste inbeelding by onthout poogde te konterfeyten, dat menze kennen kon. *Francisko Mazzoli* van *Parmens* konterfeyte *Keyser Karel* levensgroot by onthout, tot yder eens verwondering; en den Prinse der oude Schilders *Apelles* trok met een koole van 't vier *Planus* den hoveling, die hem uit spottery by Koning *Ptolomeus* had te gast gebeeden, op de wand, by onthout, dat hy strax bekent wiert. *Bartholomeus Spranger* schilderde ook jufferen in haer afzijn uit; tot behagen haerer minnaeren.

Een goet Konterfeyter moet een machtige inbeelding hebben.

Maer niet alleen is den konterfeyters deeze kracht van inbeelding noodich, dewijl de gansche Schilderkonst uit de innerlijke verbeelding des Konstenaers gebaert wort, als een andere *Pallas* uit de hersenen van Jupiter. Daerom en heeft men zich niet te verwonderen in 't doen van *Freminet*, die, in't aenschouwen van den Franssen Koning, hier een hand, daer een voet, elders een trony, zonder teykenen schilderde, en eindelijk dit alles tot een welstandich beelt vereenigde: dewijl een verstandig meester niet alleen de schets, maer zelfs een volmaekt begrijp van 't geen hy voorheeft in zijn verstant voor af maelt.

Voorbeelden hier van.

Maer om van't konterfeyten te besluyten, zoo resteert'er noch, datmen somtijts persoonen moet schilderen, die men noit gezien heeft. En hoewel dit ons werk in alle Historyen is, dat men, als door een personeele kennis, daer ons *Klio* belooft heeft eenich bericht van te doen, de voornaemste beelden een zeekere kenbaere gedaente geeft, waer doorze, nevens 't werk datze doen, voor deze en geene bekent worden, zoo en zijn wy hier inne zoo lichtelijk geen berispinge onderworpen, om dat niemant de waere gelijkenis van de geene, die etlijke eeuwen doodt zijn, in zijn gedachten heeft: maer hier wort een naeuwer en Krooftkundige berichtinge vereyscht, die weynich luiden ons van den afweezigen of dooden kunnen geven, echter heb ik 't somtijts zien gelukken dat korts gestorve persoonen re-

't Konterfeyten van afweezende of gestorve persoonen.

redelijk gelijk geschildert wierden door de levende onderrechtinge van de genen, die daer gemeynzamelijk meê hadden verkeert; en hier helpt geweldich veel toe, wanneer'er maer 't minste afbeeltsel, 't zy van vroeger jaren, of zelfs quaelijk gelijkende, voorhanden is, dat men dan lichtelijk door een naeuwkeurich berecht kan verbeeteren: anders zalmen licht wel zoo verlegen staen, als den Griekschen Schilder in 't uitbeelden van den heyligen *Nikon*, hoewel 't hem beter gelukte, als hy zelfs verwacht hadt. Ik zal u, om den geest te vermaeken, hier in voegen wat men daer van vertelt. *Malasenus* Raetsheer van Lacedemonien was zeer gehouden aen den Heyligen *Nikon*, en als deeze van hem scheyde, en na Konstantinopolen trok, zoo beloofde hy aen *Malasenus*, dat hy zijn aengezicht noch wederom zoude zien. Maer als *Malasenus* een wijl daer nae verstond, dat den Heyligen man gestorven was, zoo bedroefde hy hem van ganscher herten: Maer door zijn geloove, op het zeggen des mans, een vast betrouwen hebbende, zoo ging hy by een Schilder, en beschreef aen hem het aengezicht en de gedaente, zoo goet als hy kon, ten eynde dat hy hem die in Schildery zoude vertoonen. Maer wat den Schilder deede, schoon hy een groot konstenaer was, hy konde 't rechte weezen niet treffen: en alzoo *Malasenus* te deezer oorzaeke in grooten angst was, is't gebeurt dat *Nikon* hem aldaer heeft vertoont, t'eenemael in de gedaente, gelijk hy geleeft hadde, vermaenende den Schilder dat hy hem zoude aenzien: en zoo deezen, zulks gedaen hebbende, zich wederom keerde tot zijn tafereel, om hem nae te schilderen, zoo bevond hy dat hy daer, nu al t'eenemael volmaekt en wel gelijkende, opstont: de Schilder dit groot mirakel ziende, was verwondert en verbaest, en zoo hy zich wederom nae den Heylich keerde, om hem eerbiedicheyt te bewijzen, zoo vernam hy dat hy verdweenen was; en dus heeft *Malasenus Nikon* in deeze Schildery wederom gezien, gelijk hy voorzeyt hadt. Maer dit zy voor ons daer van genoeg; in *Melpomene* zult gy noch van een Schilderye leezen, die zich voor deeze niet en schaemt.

Baronius An. Christi 998.

Mirakuleuze Schildery.

VIERDE HOOFTDEEL.

Van de welschaepenheyt, Analogie, ofte proportie, in't gemeen.

WY hebben reets gezeyt, dat dit de waere gestalte eens menschen is, in welke men geen kenbaer teyken van wanstal kan aenwijzen. Nu mocht iemant met *Momus* heulen, en zeggen dat wy alle misschaepen zijn: Want deezen bootsmaeker, en schalk-

nar

nar onder de Poëtische Gooden, berispte den Schepper der menschen, niet alleen, dat hy borstvenstertjes in hen vergeeten hadde, om hunne verborge raedslaegen daer door te kunnen zien, en dat zy d'oogen zoo wel binnen als buitenwaerts hadden behooren te kunnen keeren, om de gebreeken, die zy van binnen gevoelden, te kunnen naezien: maer hy wist ook wat op den stant der kuiten te zeggen, en datze op de plaetse der scheenen hadden behooren te staen, om de beenen teegen het stooten en quetsen te beschutten. Wy zullen zoodanige berispers geen ander antwoort geven, dan dat wy hen deeze verbetering in hunne lichaemen niet en zouden misgunnen, schoon zy'er noch klaeuwen en hoornen hadden by bedacht. En zeggen met

De welschapenheyt

Albert Durer: Ontslaet u van deeze valsche waen, iets beters te willen maeken als Godt, want uwe poogingen zouden te vergeefs zijn. Maer deeze by ons gepreezene, en by alle dankbaere zielen goetgekeurde menschelijke welschapenheit is tweederley, als eerst, een algemeene, dewelke men lichtelijk overal in het afmeeten van levende beelden kan bekoomen, en is, tegen 't gevoelen van *Momus*, zoo volmaekt, en in al zijn deelen zoo bequaemelijk geschikt, datmenze nergens in berispen, en haer, als de Ridder *Hooft* zingt, niet zonder verwondering aenzien kan.

Zegemond in Baeto.

Oogt op u: gy zult licht bevroeden, hoe uw leeden
Zoo t' zamen zijn gevoegt, en op al zulke steeden,
Dat die de macht had, en veranderde van plaets
Een lidt alleen, hem zouwd' berouwen zijnes raets:
En blijken hoe al 't best, dat zijn verwaent bedillen
Wist uit te rechten, was gemak, of maeksel spillen.

Maer hier schiet my in 't zin, hoe niet alleen byzondere persoonen, maer zelfs geheele volken, door een verkeert oordeel, deeze natuerlijke welschaepenheyt, door konst of door gewelt zoeken te verbeeteren. Want men

Wort by zommige volken veracht.

vertelt van die van Cumana, datze de hoofden der eerstgeboore kinderen tusschen boomwolle kussens prangen, op dat de aengezichten smal, en dus, nae haer gevoelen, schoon zouden zijn. De Tovoupinambaultiers daerentegen begeeren platte tronien, daerom drukken zy de vrugt, zoo draeze gebooren is, met den duim de neus in. De Peruanen in 't Westen, en die van Cochin, en zommige andere volken in 't oosten, hebben zulk een lust in lange ooren, datze daer, van jongs af aen, eenige zwaerte van metael aenhangen, totze eyndelijk tot aen hunne schouderen reyken. d'Inwoonders by de Riviere Gabon hebben d'onderste lip deurboort, zoo datz'er de tong kunnen deursteeken. In 't oostersche China, en in 't westersche Florida, willen de mannen met geen baerden gequelt zijn, maer trekken die hair voor hair uit: Europe volgt tans veel deeze moode nae, maer tot meerder voordeel voor de baertscheerders. Die van Monemugi maeken groot

groot werk van een kijk-leelijk, daerom keerenze haere oogleeden opwaerts om. De Azanegen hebben de vette vrouwen lief, en byzonder die groot van boezem zijn; en om deeze schoonheyt te vermeerderen, zoo worden de mammen van de meysjes, alsze zeventien jaer out zijn, met touwen gebonden en lustig uitgerekt; om tegen datze gebaert hebben, bequaem te zijn om over de schouders te werpen; want zy draegen de zuigende kinderen op den rug. De Chinezen hebben het lang hair en ongekorte nagelen aen de slinker hand in grooter waerde: zy prijzen ook de kleyne voeten, maer alleenlijk in de vrouwen, die zy, van jongs af aen, zoo zwachtelen, en in enge schoenen parssen, datze hen tot het gaen veeltijts t'onbruik worden. Andere volken, als die van nieu Gallicien, en andere, mogen zelfs geen gladde huit zien, maer zy deurkerven de zelve, en verwen de litteekenen, op datze niet zouden verdwijnen. De Javaenen besmeeren haer lichaem daegelijx met geele verwe: De Kaffers of Hottentots met een zwarte, wanneerze die krijgen kunnen, al waer't met het zwart van de ketels, alsze op de Hollantsche scheepen komen; want dan houden zy dit voor een groote weldaet van de kok. Maer om noch schoonder uit te komen, zoo verwen de wilden in nieuw Vrankrijk haer aengezichten root en zwart: en die van nieuw Nederland neemen daer toe allerley bonte verwen. Andere schilderen de helft van haer voorhooft, 't eene oog, een wang, de halve kin, en voort d'eene helft van het lichaem zwart, en geven d'andere helft een andere kleur, zoo dat het twee halve menschen aen een gelast schijnen. Eindelijk zeytmen van d'inboorlingen van Cumana, daer wy deeze verbetering van de natuerlijke welschapentheyt mede begonnen hebben, datze op hunne feestdaegen zig zelven met een gomme bestrijken. En datze dan pluimen en vederen van allerley kleuren daer op kleeven; en aldus in een nieuw slag van uilen veranderen. Zeker de mensch verschilt weynig van een beest, als de redelijkheyt in hem of sluimert, of doodt is. En schoon geheele volkeren met gemelde zotheden behebt zijn, zoo zal de geene, die zijn natuerlijk verstant gebruikt, van al deeze verbeteringen walgen. Men mag de gebreeken, die 't geval in de natuer geeft, wel herstellen: maer niet anders, dan nae 't model van een gezonde welschaepentheyt, bestaende in een bequaeme meedevoeglijkheyt van deelen, nae den eysch van 't geheel. Want de menschlijke welschaepenheyt kan ook verscheyden zijn, als kort en langachtig, tenger en gezet. Augustus was kort van lichaem, maer deeze kortigheyt wiert door de geschiktheyt en gelijkvormigheid der leden, zo bequamelijk bedekt, datmenze maer alleen door de vergelijkinge met een langer man, die naeby hem stont, verneemen kon, *Tiberius* was lang, breet van schouderen en borst, en de rest van zijn leeden nae dezelve maete geschikt. Maer wat hoegrootheyt 't zy dwerg-of Reusachtig, de overeenkomst of *Analo-*

Zy kan kortachtig, Langachtich,

gie

En na allerley maeten zijn.

gie der deelen maekt de welschapentheyt. Zoo dat het schijnt datze veelerley kan zijn, en de zelve in de natuer verborgen, ontstelt gemeenelijk onze oordeelen, gelijk *Durer* zeyt; want men bevind somtijts twee menschen zeer schoon en fraey, van de welke d'eene met d'andere niets gemeen heeft, noch van maet noch van gestalte, en nochtans is 't niet openbaer, wie van beyden volmaekst is. Zoo duister is ons verstant, vervolgt hy, wie zal dan de waere schoonheyt beschrijven? maer hoewel 't ons niet en blijkt, zoo is 't nochtans geloofliјk, dat d'een van deeze beyde d'ander in volmaektheyt te boven gaet. Elders zeyt hy, dat de deelen van een beelt van den hoofde tot de voetzoolen moeten overeenstemmen, het zy dan rouw of glat, vleezig of mager, op dat het op d'eene plaets niet deurvoed, en en op d'andere uitgehongert schijne; dat d'armen niet dun, en de beenen dik zijn, de borst vol, en de billen uitgeteert, 't hooft jong, en 't lichaem oudt, en wat des meer is. Yder ouderdom moet daer toe bequaeme deelen hebben, een jong mensche moet gladt, sappig, en effen zijn, een oudt daerentegen rouw oneffen en mager. Die lof begeert, zeyt hy verder, vermijde de leelijkheyt in zijne beelden, dat is, hy zuivere haer van alle opspraeklijke teykenen, en trachte nae 't geene gezont en behaeglijk is. En hier toe wil hy, dat men zich veel levendige menschen lichamen voor oogen stelle, en de schoonste maeten vergadere. Want de konst is in de natuer ingedoopt, als gy die daer uit zult getrokken hebben, zult gy veele dwaelingen in uw werk vermijden. Dit is 't meest al, dat den grooten *Albert Durer* tot onderwijs in zijn Proportieboek voorstelt, ik geloove, dat hem de doodt, terwijl hy dit werk opstelde, verrast heeft. Wy besluiten dan dat de welschaepentheyt des lichaems bestaet, in een zeekere *Simmetrie*, die des zelfs deelen onderling, en met het geheel hebben. Want een lichaem, dat dus over al zijn gedeeltens schoon is, overtreft ver de schoonheyt van eenigh uitmuntend deel. Alle de gedeeltens van een stokbeelt behooren schoon te zijn, zeyt *Socrates*, want wy betrachten niet zoo zeer de aerdige nettigheden der byzondere deelen in de kolossen, als wy wel letten op de welschaepenheyt van 't geheele maeksel. Dies is het bespottelijk dat een meester de fraeyicheden in de deelen zouw waerneemen, en den welstand van het geheel verzuimen. *Parrasius* achte dit Hooftstuk der konst boven alle andere, en *Polÿkletus* bevlijtigde niets zoo zeer.

Albert Durer van de menschelijke proportie in't derde Boeck.

Een konstige welschaepenheyt,

De tweede of konstige kunde der gelijkmatigheyt, of proportie der menschelijke leeden, die men de volmaekte schoonheyt noemt, heeft de groote meesters in d'oude eeuwen vermoeit en doen zweeten. Den grooten *Apelles* achtte *Esclepiodorus* in deeze kennis booven zich zelfs. Deze verkiest het schoonste uit veelderley schoon: en't valt een mensche te zwaer om in zijn leeven uit te vinden. Maer zy is by d'ouden, door veel naezoekens en lank-

lankheyt van tijdt, zoodanig uitgevonden en aengegroeit, dat zy met vaste regels (waer van ons de verstooring van 't Roomsche rijk berooft heeft) haere beelden een allerschoonste gelijkmaticheit der deelen gaven. Ja zoo zeeker, datter gezeyt wort, dat, indienmen aen twee byzondere beeldhouwers (de Schilders zijn niet min ervaren geweest) alleen twee gelijke vingeren, of groote teenen, of eenige deelen eenes lichaems bestelde, zy zonder van elkanderen te weeten, twee gelijkmatige beelden zouden gemaekt hebben, weetende, uit een deel, de maeten van alle d' andere te vinden. Wy en willen ons niet ophouden met (*a*) *Lucianus* verhael te onderzoeken, die zeyt, dat *Phidias*, strax, op het eerste gezicht van een leeuwenklaeuwe, wist hoe grooten form hy dien leeuwe most toepassen. Noch ook met den landmeeter *Pulcher*, die, toen de Pontische volken den Keyzer *Tiberius* eenen geweldigen tand toezonden, die meer als een voet lang was, den Keyzer gepaeit heeft, met hem naukeurich uit te beelden, wat lijflengte den afgestorven held, eygenaer van dien tant, plachte te hebben. Maer veel aenmerkelijker is het verhael van *Diodorus Siculus*, zeggende dat de twee vermaerde beeldevormers *Telekles* en *Theodorus*, zoonen van *Rhekus*, een beelt van *Apollo Pithius*, voor d' inwoonders van 't Eyland Samos, op een ongemeene wijze volwrochten: want alhoewel *Telekles* d' eene helft dezes beelds in 't Eyland Samos, en zijn broeder *Theodorus* d' ander helft tot Ephezen maekte, zoo pasten deeze twee halve beelden zoo wonder wel op malkanderen, als of ze van een zelve meester t' eender tijdt waren uitgevoert, en d' Egyptische priesters hielden staende, dat deze vasticheit in de konst den Egyptenaren eygen was, eer ze van de Grieken oit was in 't werk gestelt, Ja dat d' Egyptische konstenaers, na het zeggen dezer Priesters, de beelden niet by der gis, of by 't oog, afmaeten, gelijk de Grieken, maer als twee konstenaers de marberen, tot haer werk dienende, gedeelt hadden, zoo beraemden zy tusschen hun beiden een bequaeme maetschiklijkheit, van het meeste tot het minste, in hun werk, en regelden hun bestek door een-en-twintich deelen overeenkomende met de maete van een welschapen mensch, waer in zy zoo vast waren, dat ze door geen tusschen wijtte verhindert wierden, maer brachten de byzondere stukken des gemeynen werks, nae verloop van etlijke maenden en dagen, by een; tot groote verwondering van al die 't quamen te zien, en t' aenmerken.

By de ouden op vaste regels bekent.

(*a*) *In Hermotimo.*

Vremde staeltjes hier van.

Maer *Kalliope* zal hier af noch iets, als zy van de schoonheit spreekt, aenroeren. Laet dit alleen genoeg zijn om u, ô Schilderjeugt, op te wekken, om deeze heerlijke konst nae te trachten. Wy vinden te Romen en elders blijken genoeg, dat 'er een konstige kennis der maetschiklijkheit geweest is. En of wy schoon tot haere onfeylbaere kennis niet en geraeken, zoo zal nochtans ons oog keurlijk worden, in 't vermijden der wanstalticheden, die ge-

gemeenlijk deur 't naevolgen van de gemeene natuer worden voortgebracht, zoo wy op de waere maetſchiklijkheyt beginnen te verlekkeren.

VIJFDE HOOFTDEEL.

Van de ontleeding; en eerſt van 't geraemt.

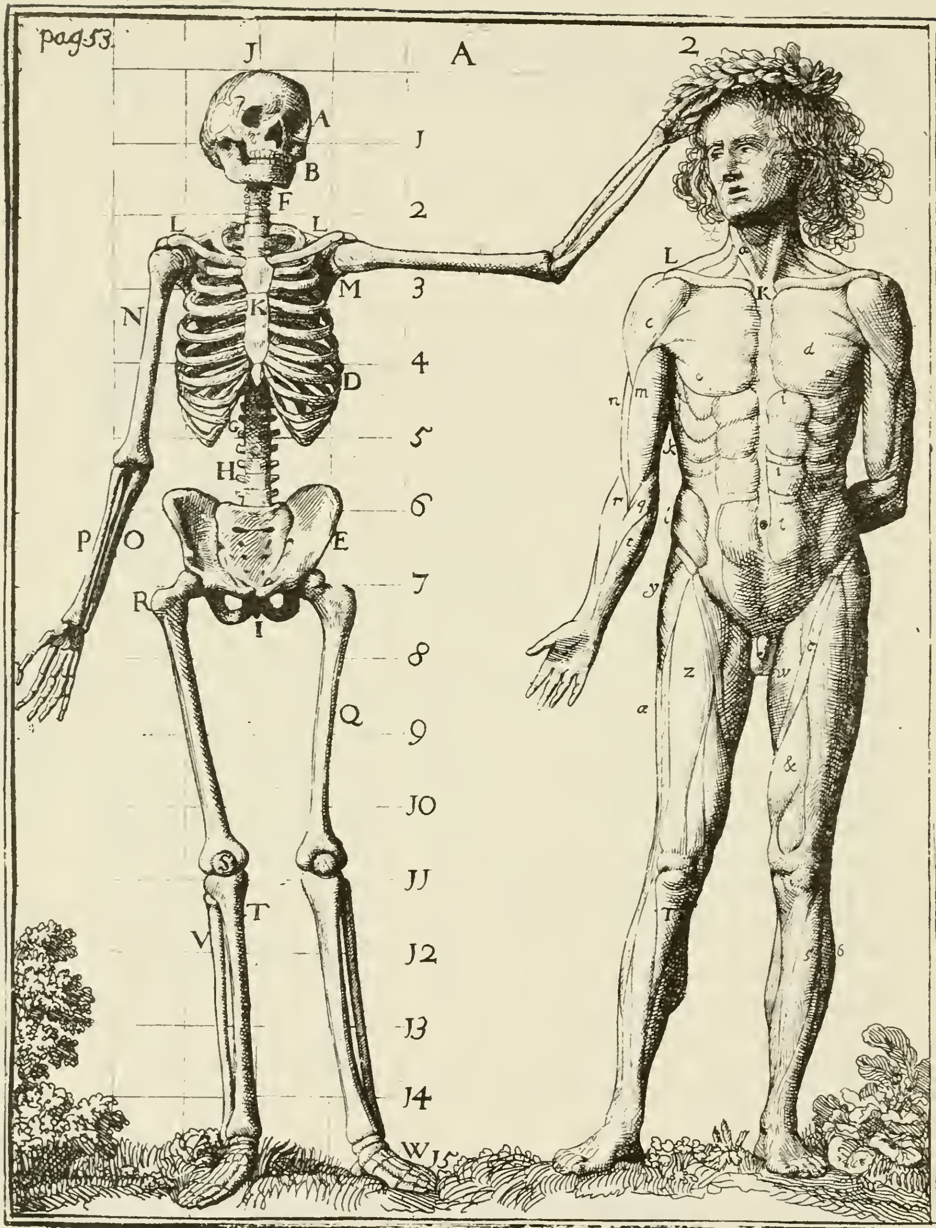
Maer eer wy tot de byzondere meetingen eens menſchlijken lichaems toetreen, zoo laet ons eerſt dit heerlijk beelt Gods eens ontleeden. De maetſchiklijkheit zal veel lichter zijn om te begrijpen, als men de byzonderheden, waer toe menze gebruiken wil, eerſt kent. Ik en wil u, ô mijn Schilderjeugt, hier in geen doolhof brengen, of u te verbuiten om leyden, gelijk tot noch toe gedaen is. De Ontleedingkunde laet ik de heelmeeſters en geneesheeren, maer mijn leſſen ſtrekken alleen tot de Schilderkonſt. Ik wil u alleen leeren 't geen u noodich om weeten is, dat licht geleert wort, en groot voordeel toebrengt. Ik zal u in 't kort eerſt een menſchelijk geraemt beſchrijven, op dat gy de ſchets van allerley buigingen der deelen te beter moogt leeren begrijpen. En wat ons verder onderwijs aengaet, ik zal u niet anders als een onbloedige ontleeding voorſtellen, en alleen die ſpieren en musculen aenwijzen, die in 't beweegen der leeden, of rekken of zwellen: en blijven by de waerachtige ſchilderachtige ſpierkunde, zonder ſnijden of villen. Mijn Godvruchte vader *Theodoor* plach te zeggen: Dat de Schilders in de kenniſſe der nootzakelijke ſtukken, die een Schilder verſtandich maken, in geen onwetentheit bleeven door gebrek van boeken, of onderwijzers, maer alleen om dat zy afgeſchrikt wierden door de wijtweydentheyt en lankheyt der zelve. Want wie heeft tijd of luſt om, aengaende de menſchlijke ontleeding, al de ſchriften van *Vezalius*, *Laurentius*, of *Kabrolius*, te deurkruipen? Zelf *van der Gracht* leyt meer weegs voor heelmeeſters, als voor Schilders af. Daerom wil ik mijn Schilderjeugt van allen onnoodigen arbeyt ontſlaen, haer een korten wech wijzen, en mijn *Bijtjes* hier een bloem vol gereeden honich voorſtellen, die genoeg zal zijn om haer gratige honichraten op te vullen. Ik zal haer leeren welgevoede naekten met kennis doen roeren. Maer die, door een byzondere neyging tot dit deel der konſt te doorgronden, noch niet verzaet is, kan de bovengeroerde ſchrijvers, en meer andere nazoeken.

Wat een Schilder maer, in de konſt der ontleeding, behoeft en ook behoort te weten.

Voorname Anatomiſten.

Want ik wil niet datmen, door al te naukeurich in deeze wetenſchap te zijn, in een wargaren vervalle, gelijk veelen gebeurt is, die hare beelden gemaekt hebben, als ofze harde en uitgedroogde ſtokviſſen, en gevil-

de

pag.53.
J
A
2
A
J
B
F
2
L
L
L
M
3
K
N
K
c
d
4
D
e
n
m
5
G
H
6
r
q
P
O
E
7
R
y
I
8
z
Q
9
&
J0
S
JJ
T
T
V
J2
J3
J4
W
J5

de Satyrs waren, of wel zoo veel knobbels hadden, als ofze met ajuin waren opgevult; maer datmen in een werkend beelt voornamentlijk de beweegingen der Spieren te recht waerneeme, en de vleezige opzwellingen en inkrimpingen op zijn behoorlijke plaets stelle. Het en is niet genoeg, dat eenigen op haer oog vertrouwende, de natuer, zoo zy waenen, vleezich en zacht navolgen, en dikwils misgeboorten en zoutzakken op't paneel brengen: de doorluchte geesten hebben meerder voorzichticheit gehad, en hare kennis der Muskulen blinkt, hoe bedekt, in hare werken uit. Den woelenden *Laocoon*, hoe gespiert en gezenuwt, heeft nochtans een zoetvloeientheit, als waert't het zachte vel: en de poezele *Liber*, hoe zeer met vet begroeit, vertoont ten minsten de plaetsen der Muskulen.

Anatomie misbruikt,

En verwaerloost.

Voorbeelt van wel waergenoome Anatomie te Rome in't Vatikaen.

Cimon van Cleonia, een Stadt in Achajen, begon onder de oude Griekſche Schilders aldereerst de leeden, spieren, en aderen des menschelijken lichaems, in zijne werken, te vertoonen.

Maer *Antonis Pollaivoli* was den eersten, onder de nieuwe Italianen, die de muskulen met kennis onderscheyde, hebbende zelfs veel doode lichaemen, om die te leeren kennen, gevilt. *Rosso* ontgroef de dooden, en maekte een zeer schoone Anatomie, schrijvende ook een boek daer af, maer hebbe 't zelve noit, dat ik weet, gezien. *Buonarotti* ook, met een hangenden *Kristus* van hout bezich zijnde, begon veel dooden te villen, 't welk hem namaels zijn Teykening dapper verzekerde. En de eere van't land van Kleef, of den Batavischen *Titiaen Jan van Kalker*, heeft den anatomist *Vezalius* met zijn Teykeningen in't anatomiseeren dapper geholpen.

Wy zullen dan voor eerst het menschelijk geraemt beschrijven, gelijk wy het in de Plaet A. in d'eerste figuer hebben afgeteykent.

Het Geraemte eens menschen begrijpt vooreerst zes voornaeme deelen, als het *Hooft*, het *Lyf*, twee *Armen*, en twee *Beenen*.

Het Hooft heeft 2. stukken, als
A. 't Bekkeneel, *Cranium*, en
B. Kinnebek, *Mentum*,
Het Lijf of lichaem heeft 3. deelen, als
C. den Ruggraet, *Spina.*
D. de Ribben, *Costæ*, en
E. de Heup, *Ilium.*
Den Ruggraed begrijpt in zich
F. de Nek, *Cervix*,
G. den Rug, *Dorsum*,
H. de Lendenen, *Lumbi*, en
I. 't Staert been, *os Sacrum.*
De Ribben zijn zeven hechte, en vijf korte, twaelf te zamen, waer by gevoegt wort
K. de Kreeft of 't Borstbeen, *Sternum*,
L. de Sleutelbeenen, *Claviculæ*,
M. en de Schouderblaen, *Scapulæ.*
De Heupen hebben 3 deelen, als eygentlijk
De Heup *Ilium*, het Ysbeen *Ischium*, en den manbaeren Stoel *Pubes*; doch deeze twee laetste zijn onzichtbaer.
Yder Arm heeft 3. deelen, te weten
N. de bovenste El, *Humerus*,
O. de onderste El, *Cubitus*, en de Hand. De onderste El heeft 2. beenen,

nen, als d'El *Cubitus*, en
P. de Handspeeck, *Radius*.
De Hand heeft twaelf beentjes, de Vingers vijftien.
Yder Been heeft 3. *deelen, als het*
Q. Dgiebeen, *Femur*, 't welk onder de Heup
R. uitbult, *Trochanter Major*, eyndigende aen
S. de Knieschijf; *Rotula*.
T. Het Scheenbeen *Tibia*, met
V. de Braeyspeek zijn twee.
W. de voet *Tarsum* heeft 12 beentjes, en de teenen veertien.

Wie onder u, ô leergierige Schilderjeugt, zal zich ontzien deeze weynige naemen en deelen eens op te zeggen? Wiens hooft is zoo kranck, dat hy geen driemael zeeve naemen overleezende, zoude onthouden. Zeeker gy zultze strax van buiten weeten, en al de beenderen kennen, zoo gy de print maer eens naeteykent, en de naemen van de bystaende letteren naeziet. Een kleyn uur kan u hier met een kennis voorzien, die u al uw leeven lang zal byblijven, en grootelijks dienen. Is een uur niet genoeg, hang'er een ganschen dag aen. Maer ik zie alreets dat gy, van't *Cranium* af tot *Tarsum* toe, uw les kent, en van yder been bynae zijn Roomsche en Duitsche naem weet. Wel aen, laet nu uw oog ook eens gaen op de verdeeling. Ik heb dit geraemt nae 't leeven afgemeeten, het was vijf Rijnlandsche voeten lang, maer vademde wel een half voet meer, 't welk ik geloof, dat by't ontdroogen der Zenuwen in den Ruggraet bykomt, en dat het daer door wel 6 duimen gekrompen was. Ik heb het in vijftien deelen, of groote palmen verdeelt, en vind een maetschik, die niet te verwerpen is. Als eerstelijk, van boven den Scheydel tot

1. Onder d'oogen. voorts
2. 't eynde des Neks, of op't Schoudervleys.
3. Onder't Harteschilt.
4. Boven 't Maegenschildetje.
5. 't Eynde der Ribben.
6. In de Heup.
7. Op den Trochanter,
8. Quartier Dgie.
9. Halver Dgie.
10. Boven de Knie.
11. Onder de Knieschijf.
12. Quartier Scheen.
13. Middelbeen.
14. Boven d'Enkels.
15. Onder de Zoolen.

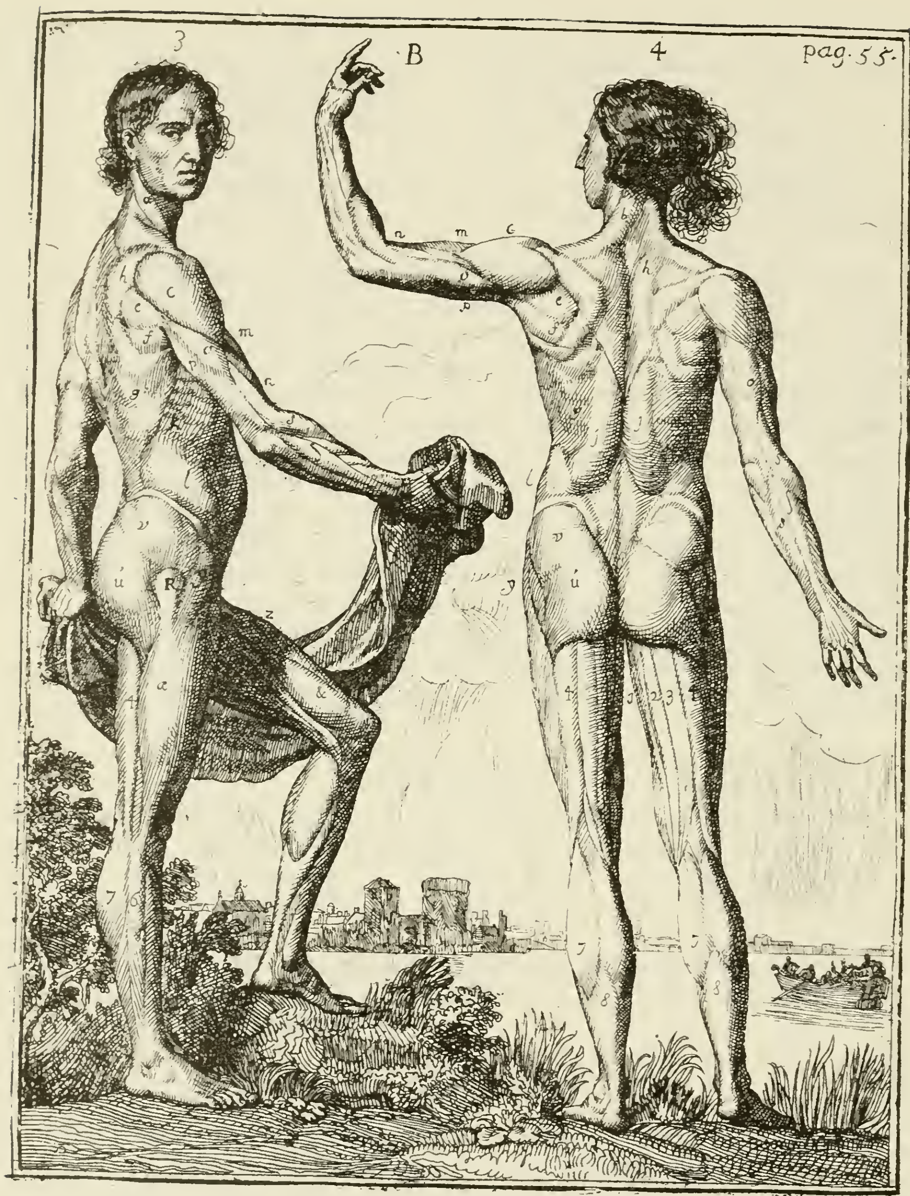
Dewijl gy dit nu vast hebt, zoo laet ons ook de Spieren en Muskulen, die 't gebeente bekleeden, leeren kennen. Gy zult haest zoo geleert schijnen, als menig Chirurgijn.

ZESDE HOOFTDEEL.

Van de Muskulen en Spieren, en haere werkingen, vertoont in de Figueren 2. 3. 4 *in de Print* A *en* B.

WY zullen de Spieren, die het Aengezicht beweegen, voorby gaen, en beginnen van den Hals.

A. Ma-

3
B
4
pag. 55.

a. *Mastoïdei*, de *Knikkers*, of tepelwijze Spieren, } trekken 't hooft op verscheide manieren } voorover.
b. *Spleny*. *d'optrekkers*, of Spalkspieren, } achterover.

c. *Deltoïdes*, den *Dryhoek*, of Schoerspier, } trekt den arm { opwaerts.
d. *Pectoralis*, de *Borstspier* of vijfhoek, { voorwaerts.
e. *Infraspinatus*, de *Schoerblat Muskel*, of ondergraetspier, { achterwaerts.
f. *Rotundus*, de *Roejer* of de Ronde, { meer achterwaerts.
g. *Latissimus*, den *Hemtrock*, of de breelap, { nederwaerts, als mede 't Schouderblat.

h. *Trapezius*, de *Monnikskap*, of tafelspier trekt het Schouderblat. { omhoog. omlaeg. te rug.

i. *Rectus*, de *Matras*, of Rechte Buikmuskel, heeft drie of vier banden matras gewijs. } deeze perssen de Ribben, en drijven den aessem uit.
j. *Sacrolumbus*, den *drukker* of Heylige Lendespier,
k. *Serratus Major*, de *zaeg* of zaegwijze Spier, } deeze zetten de Ribben uit, om den adem in te halen.
l. *Obliquus*, de *Scheefdraet*, of gordelsteun,
m. *Biceps*, de *Muis*, of tweehoofdige, } deeze buigen den Elleboog.
n. *Brachiæus*, de *Makker*, of d'Armspier,
o. *Longus* de Lange } of *d'arm-tweelingen*, deeze rechten, of strekken den Elleboog.
p. *Brevis* de Korte
q. *Rotundus pronator*, de *Wender*, of Koper } deeze draegen d'Elleboog en de hand { met de kneukels om hoog.
r. *Longior Supinator*, de *Keerder* of verkoper { met het binnenst om hoog.
ſ. Rechter van de drie middelste vingeren. } van de werf of 't gewricht van de hand.
s. *Extensores*, de *Rechters* of uitstrekkers
t. *Flexores*, de *Buigers* of inhaelers.
u, *Major*, 't *Zittekussen* of de Bil, } deeze strekken de Dgie recht uit.
v *Medius*, *d'opperbil* of heupmuskel, } de buigers zijn inwendig verborgen.
w. *Triceps* den *driekop* trekt de Dgie binnewaerts.
x. *Longus*, de *naever* of de lange } trekt het Scheenbeen { binnewaerts.
y. *Membranosus*, de *vliezige* of de Naeyster { buitenwaerts.
z. *Rectus*, 't *Jufferkussen* } deeze rechten het Scheenbeen, omvangen de Knieschijf, en binden met een breede en saemgegroeyde Koorde het Scheenbeen aen het Dgiebeen.
æ. *Vastus Externus*
&. *Vastus Internus*.
1. *Semimembranosus*, de *binnenijger*, of halfvliezige, } Het ampt van deeze is de Tybia te buigen, of te doen nijgen.
2. *Seminervosus*; de *halfzenuwde* knieler,
3. *Gracilis*, de *knieler* of smallespier,
4. *Externus*, de buitenijger,
5. *Tibiæus* de *Scheenspier* } deeze buigen den voet.
6. *Peroneus* de braeispier
7. *Gemelli* de tweelingen } deeze rechten, of strekken den voet uit.
8. *Soleus* den Enkeling

Wijders K. 't zwaertachtig borstbeen. L. de Sleutelbeenders. R. den grooten bult' of draejer, of Trochanter Major. En T. Tibia, 't Scheenbeen, tot aen den binnenlten enkel zijn bloote plaetsen van't been, door geen Muskulen bedekt,

Wat

Wat dunkt u, mijn Schilderjeugt, zal u deeze les wel te zwaer zijn? zeker neen. Maer om gewis te gaen, zoo raed ik u deze Tafel der muskulen uit te ſchrijven, en ſtel'er, 't zy gy de oude Latijnſche, of nieuwe Duitſche naemen neemt, hare werkingen by. Flux aen 't van buiten leeren, en ſtrax daer op uw beelt van dry zijden, 't zy groot of klein, na geteykent, de muskulen met letters gemerkt. Gy zult in korten tijd hare naemen en werkingen zoo vaſt hebben, en haere gedaentens zoo zeeker weeten, als ofze onder uwe ſpeelmakkers en ſchoolgenooten verkeert hadden. Zie daer! ik zie de minſte onder u allen volleert in onze Anatomye. Verbeyt, dezen geringen arbeit zal u in 't toekomende doen zien, daer andere blint zitten. Wanneerge de heerlijke ſtatuen der oude Grieken zult komen na te teykenen, of levende naekten in d' Academien voor u ziet, zoo zult gy ſtrax begrijpen, waerom deze muskels gezwollen zijn, en andere vlak leggen. En of 't u gebeurde, dat gy van onze deurluchtigſte zuſter *Klio* beroepen wiert, om worſtelende naekten, en allerley ſlach van beweegende lichaemen uit te beelden, gy zult het leven in 't naſchilderen met kennis aenzien. Gy zult bevinden, dat het niet genoeg en is, een levend menſch, zoo als hy voor u ſtaet, ſlechtelijk na te volgen: want zoo haeſt hy vermoeit begint te worden, en met moeite de zelve ſtant moet houden, zoo doen de muskulen verkeerde werkingen, tot groote misſtand, daer andere, die de kennis der muskulen en hare werkingen niet en verſtaen, zich niet voor kunnen hoeden. Maer gy, die de vereyſchte roeringen verſtaet, zult de beweeging der muskulen op haer behoorlijke beurt waerneemen, en de verkeerde werkingen met oordeel ſchuwen. En mooglijk zult gy, door onze aenleyding op deze kennis verlekkert, de bovengemelde ſchrijvers naeuwer onderzoeken, om yder muskels begin en eynde keurlijk te weeten. Want wy leeren alleen wat ten hoogſten noodich is: die meer begeert, zal wel te recht raken. Maer voornamentlijk kan u *Andreas Laurentius* hier toe dienſtig zijn.

Vervolg van de nutticheit van d'Anatomykunde.

Het paſt de groote *Klio* de lijdingen der zielen, en de doeningen der lichaemen te leeren, en ons die van de muskulen en ſpieren op te zeggen. Wanneerge beelden maekt, die gewelt met het hooft doen, laet de *Maſtoïdei* in 't voorover, en de *Splenij* in 't achterover buigen, behoorlijk opkrimpen. Laet in vechtende naekten *Deltoïdes* den arm oprukken, *Pectoralis* voorwaerts, *Infraſpinatus*, *Rotundus* en *Latiſsimus* den elleboog te rug haelen; en de *Trapezij* werkelijk opzwellen. Stort uwe beelden door de werkingen van *Rectus* en *Sacrolumbus*, of *Serratus Major* en *Obliquus*, een levenden adem in. Beeld gy een drinkenden Centaurus, die een zwaere kop aen de mont zet, uit, laet *Biceps* en *Brachiæus* opſpannen: en *Longus* en *Brevis* in een dreiyenden arm zwellen. In een wringende hand moeten *Rotundus Pronator*, *Longior* *Su-*

Van de beroeringen der Muskulen.

Supinator, en bey de *Extensores*, en *Flexores* haer werk doen, daer gy naekte Reuzen berg op berg doet stapelen, om den hemel te beklimmen. In 't bewegen der beenen rechten *Major* en *Medius* de dye; maer *Triceps* voertze binnewaerts. *Rectus* en bey de *Vasti* zwellen, als de scheen recht uit steekt, maer de vier *Postici*, *Externus*, *Gracilis*, *Seminervosus* en *Semmembranosus*, als men den voet in den aers haelt: en *Longus* en *Membranosus*, na datmen 't scheenbeen na binnen, of na buiten trekt. In een beeld, dat op zijn teenen staet, moeten de *Gemelli* en *Soleus* krachtelijk haer werk doen: en *Tibiæus* en *Peroneus* in 't optrekken van de teenen. Ziet dat gy deze dingen, ô Schilderjeugt! in de levende natuer waerneemt, en op een aerdige en als ongedwonge manier leert op 't papier brengen, zoo zult gy het waere nut van deze kennis genieten. Nu is 't tijt, dat wy ook zoo veel van de maet eens menschen verhandelen.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van de meetinge eens menschelijken lichaems.

DE maetschiklijkheit in een menschelijk lichaem, is een wonderlijke overeenkoming der deelen, zoo onderling als met het geheel. Zommige willen, dat de Arke, die *Noach* uit het bevel Godts maekte, eenige gemeenschap zoude gehadt hebben met de maete eens menschen, die uitgestrekt op zijnen rug leyt, Want zoo luid den Text, *driehondert ellen zy de lengte, vijftich ellen de wijtte, en dertich ellen de hoogte*: 't welk, nae de stelling van onze beelden in de letter C, zoude uitmaken een figuer of gedaente van vijftien palmen lengte, van twee palm en twee duim breete, 't zy van vooren of van achteren, en van een palm en twee duim diepte, te weten van ter zijden. Dat nu onze beelden hier niet mede overeenkomen, om datze op d' een plaets breeder en op d' andere smalder zijn, is waer: maer de Arke bestont in rechte linien, en als men in een menschenbeelt zijn breetste en smalste te zamen reekende, zoo zoude d' overeenkomst mooglijk gevonden zijn. Maer laet ons hier geen tijdt mede verletten: want ik wilde wel dat ik de Schilderjeugt een zoo korten bericht kon geven, dat zy 'er deur waren, eer zy 't wisten. Ik zal dan een proef doen met dit vaersje, daer een beelt van acht hoofden lang in wort afgeteekent, en in gelijke deelen verdeelt:

Noachs Arke nae de maete eens menschen.

Men meet, nae d' oude gang,
Een beeldt acht hoofden lang,
Eerst van de kruin ter kin,
Voort tusschen tepels in,
Ten darden in den navel,
Ten vierden tot de snavel,
Ten vijfden halver dgie,
Ten zesten onder knie,
Ten zevenst' op de scheenen,
Ten achtsten 't eynd der beenen.

Ruig bewerp der maeten van de beelden 1. 2. in de plaet C

Hier diende wel een vygebladt, maer wy ontleden de naekte waerheyt. Wyders zoo keuren wy den zin van de volgende vaersjes voor goedt, al luidenze wart vreemt:

Een mensch en beelt bequaem,
Is lang zijn juiste vaem.
Zyn Middellengt men acht,
In d'aers en op 't gemacht;
Maer rekt hy als gekruist,
Dan is 't den navel juist.

De vrouwen is het bovenlijf wat langer, nae proportie, als dat van de mannen. Maer dit zal nu vaersjes genoeg zijn, zooge deze volgende niet overslaet:

Aen hand of trony deelt
Men 't tiende van het beelt.
En deze laetste:
Een zeste deel men moet
Verschaffen aen den voet.

Zeg nu vry, dit kunnen de kleyne kinderen wel by de vyer leeren, zoo zal ik'er by voegen, dat groote meesters zich somtijts zoo draegen, als of zy zelfs dus veel niet en wisten.

Beschrijving van de Beelden in de plaet C.

MAer wy zullen de moeite neemen van een beelt van drie zijden eens wat keurlijker af te meeten. En voor eerst van een man, die wy zeven en een half hooft lang zullen maeken. Ik zal zijn geheele lengte in vijftien halfhooftmaeten of groote *Palmen* verdeylen, en de breette der gemelde palmen ook ter zijden uitzetten. Ik bevind het getal van vijftienen zeer bequaem, schoon ik wel geleezen hebbe, dat de oude dat van eenentwintigen pleegen te gebruiken. Wat reeden zy daer toe gehadt hebben, laet ik anderen onderzoeken. Wy vinden, dat aenmerkelijk is, dat ons lichaem voor eerst in vijftien voornaeme deelen bestaet: als het hooft, de Borst en den buik. Yder been in Dgie, scheen en voet: en yder arm in boven- en onder Elleboog en Hand; 't welk vijftien samen is. De gewrichten der vingeren in yder hand maeken ook vijftien uyt. Zoo heeft yder voet ook bynae dergelijk getal. Wy dan, als gezeyt is, noemen yder vijftiende deel een *Palm*, die wy wederom in vier gelijke deelen deylen, die wy duimen zullen noemen; zijnde yder zoo veel als een sestichste deel van des beelts geheele lengte. Yder duim deelen wy wederom in tienen, en noemen die deeltjes greynen, zoo dat het geheele beelt dan zes hondert greynen in lengte beslaet. Maer dit komt aldermeest in het meeten der diktens te pas, want belangende de lengte, wy zullen daer niet anders als geheele palmen toe gebruiken. Als van den topscheydel af

Tot

r kui-
12.
e kui-
13.
14.
15.

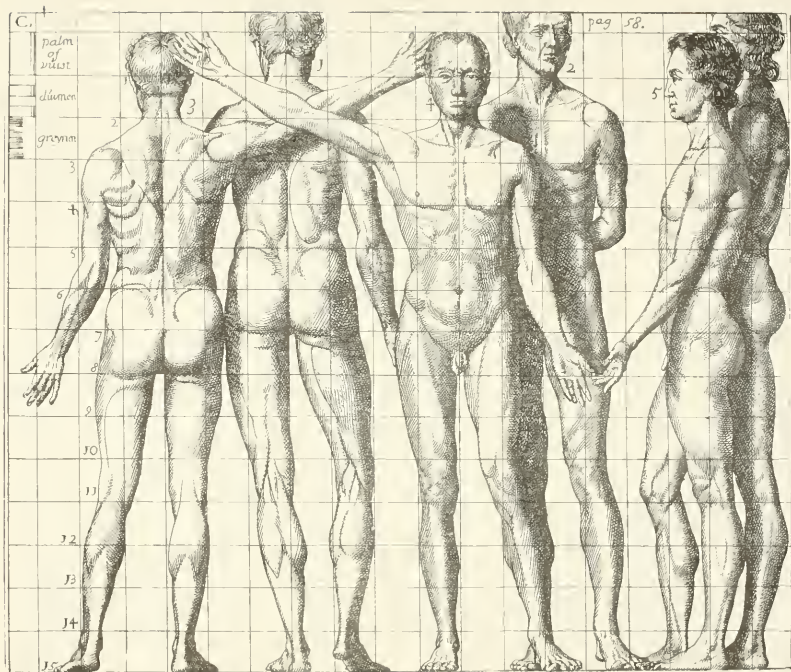
beelt 3

al.	dui	gr.
	3	7
	2	6
	2	4
	3	
	2	4
	2	
	3	4

al.	dui.	gr.
	3	8
	2	5
	2	
	1	4
	1	

aer van

CHT-

C.
palm of vuist
duimen
greyn
pag 58.
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

Tot in d'oogen een palm.
Tot in de strotpijp de 2.
Tot onder de schouderleen de 3.
Tot op de tepels de 4.
Tot de korte ribben de 5.
Tot den navel en heupe 6.
Tot 't begin der billen 7.
Tot onder de billen en schaemte 8.
Tot middeldgie 9.
Tot boven de knie 10.
Tot onder de knie 11.
Tot op 't dikste der kuiten 12.
Op't dikst onder de kuiten 13.
Boven d'enkelen 14.
Onder de Zoolen 15.

	Palm.	Duim.	Grein.
Den Voet is lang	2	1	5
Den arm uit het Schoudergewricht tot d'Elleboog	2	2	4
Uit d'Elleboog tot in't gewricht der hand	2		3
Voort 't eynde der vingeren	1	2	6

Belangende de breette, wy zeggen dat dit van achteren en van vooren staende beelt 3 en 4. in de plaet C. breet is

	pal.	dui.	gr.
Boven't Voorhooft	1	2	
Over d'Oogbraen	1	2	2
Onder Neus en Ooren	1	1	2
Den Hals onder de Kin		3	5
Over de Tepels, of tusschen d'achterste Oxelē	2	3	8
In het Weeke	2	1	
Over de Navel	2	2	3
By't eynde des Buiks	2	3	5
By 't eynde der Billen	[illegible]		
is elk been breet	1	1	3
De Dgie in't midden	1		5
Boven de Knie		3	8
In de Knie		3	5
Onder de Knie		3	1
Midden de Kuiten		3	8
Op 't dikst onder de Kuiten.		3	
Boven d'Enkelen		1	7
Onder d'Enkelen		2	1
Den voet is breet		3	7
Den arm in't dikst van den bovensten Elleboog.		2	6
Achter d'Elleboog		2	4
Voor den Elleboog		3	
Bet na de Hand		2	4
By't gewricht		2	
De open hand is breet		3	4

Resteert noch het beelt van ter zijden 5. dat wy zeggen breet te zijn

	pal.	dui.	gr.
Van't begin des hairs tot achter de kruin	1	1	6
Over de oogbraen	1	3	1
Over de Neus	1	2	3
den hals onder de kin		3	9
De linie boven de borst	1	2	6
Over de Tepels	2		4
De linie daer onder	1	3	8
Over den Navel	1	2	8
By't eynde des buiks	1	3	2
't Been is dik			
Onder de billen	1	1	8
De Dgie in't midden	1	1	6
De Dgie onder	1		7
De knie dik	1		1
Onder de knie		3	5
Midden de kuiten	1		2
Onder de kuiten		3	1
Boven d'enkelen		2	4
Den arm in de Schouder is dik	[illegible]		
By d'achterste oxelen		3	3
In den Elleboog		2	5
Bet nae de hand		2	
In't gewricht		1	4
De hand is dik		1	[illegible]

Dit beelt de hand opheffende tot de hoogte des hoofts, beslaet een kring, waer van de Navel het middelpunt is.

ACHTSTE HOOFTDEEL.
Beschrijving van de Beelden in de Print D.

Ermen tot het meeten van een vrouwenbeelt komt, zoo is eerst de vraeg, wat maetschiklijkheit men tusschen de lengte van een man en een wijf houden zal? Den naeukeurigen *Albert Durer* spreekt'er dus van: wanneer een man en wijf van eender soorten samen geordineert worden, zoo zal de linie des wijfs, daer uyt zy gemeten wort, een achtiende deel korter genomen worden, als des mans linie. Anders zoude het wijf langer schijnen, als den man, om dat haer lichaem molliger en poezeler, als des mans is. Dit is te verstaen, alsmenze by een stelt, anders yder alleen zijnde, zoo maektmenze zoo groot, alsmen wil.

Wy verdeelen dit wijfsbeelt in 7 en een halve groote span, of, als den voorigen man, in 15 palmen, duimen en greynen als voren. Zy zal 8 van hare hoofden lang zijn, of tien (*) tronien.

Van den Topscheidel meet ik nederwaerts de lengte	pal.	dui.	gr.
Tot het voor hooft	0	1	5
van daer tot de brawen	0	2	0
voort onder de neus	0	2	0
voort onder de kin	0	2	0
voort tot het schoudervlees	0	1	5
voort in den halskuil	0	2	0
voert onder de schouderleen op de darde maetlinie	0	1	0
voort op de Tepels	1	0	0
tot de korte Ribben	1	0	0
in den navel	1	0	0
achter aen't staertbeen	1	0	0
tot onder de schaemte	1	0	0
tot 't einde der billen	0	1	0
tot boven de knie	1	3	9
midden in de knie	0	3	1
op't dikst van de kuiten	1	0	0
op't dikst onder de kuiten	1	0	0
tot 't dunst van't been	1	0	0
en voort onder de zolen	1	0	0
den voet is lang	0	9	0
den arm uit het schouderlit tot in den elleboog.	2	2	0
uit den elleboog tot in't gewricht van de hand	2	0	3
uit 't gewricht tot 't eynde der vingeren	1	1	8

't Beelt van ter zijden is breet.	pal.	dui.	gr.
Over de oogbraen	1	2	4
den hals	0	3	4
over de schouderleen	1	1	8
over de tepelen	1	3	8
over de korte ribben	1	3	0
in het weeke	1	2	2
over den navel	1	3	2
by't einde der heupen	2	2	0
by 't einde der schaemte	2	0	2
't been onder de de billen is dik	1	3	0
op de knie	1	0	8
in de knie	1	0	0
midden in de kuiten	1	0	4
onder in't dunst	0	2	5
den arm van ter zijden is dik in de schouder	1	0	4
in de muis	0	3	8
in den elleboog	0	2	6
voor den elleboog	0	2	7
in't gewricht	0	1	5
de hand is dik	0	1	8
't Beelt van vooren en achteren is breet			
Over d'oogbraen	1	1	7
den hals onder de kin	0	3	3
over de schouderleen	3	0	0
de schouderleen staen van malkander	2	1	6
de voorste oxelen	2	0	9
d'achterste oxelen	2	1	9
d'eene tepel van d'ander	[illegible]	2	4
onder de borsten	2	1	4
in het weeke	2	0	4
over den navel	2	3	1
by't einde des buiks	3	0	8
en hier onder staen de beenleden van malkander	2	1	1
op de schaemte	3	0	9
't been onde de billen	1	2	3
een maet lager op de dye	1	1	3
een maet lager op de knie	1	0	0
in de knie	0	3	6
midden in de kuiten	1	0	0
onder de kuiten	0	3	3
onder in't dnnst	0	1	6
den voet is voor breet	0	3	3
den arm in de muis	0	2	7
achter den ellrboog	0	2	3
voor den elleboog	0	2	9
bet na de hand	0	2	3
in't gewricht	0	1	6
de hand is breet	0	3	0
de hiel van achteren is breet	0	1	9

Dit

(*) De trony een tiende deel van de geheele lengte stemt met Vitruvin.

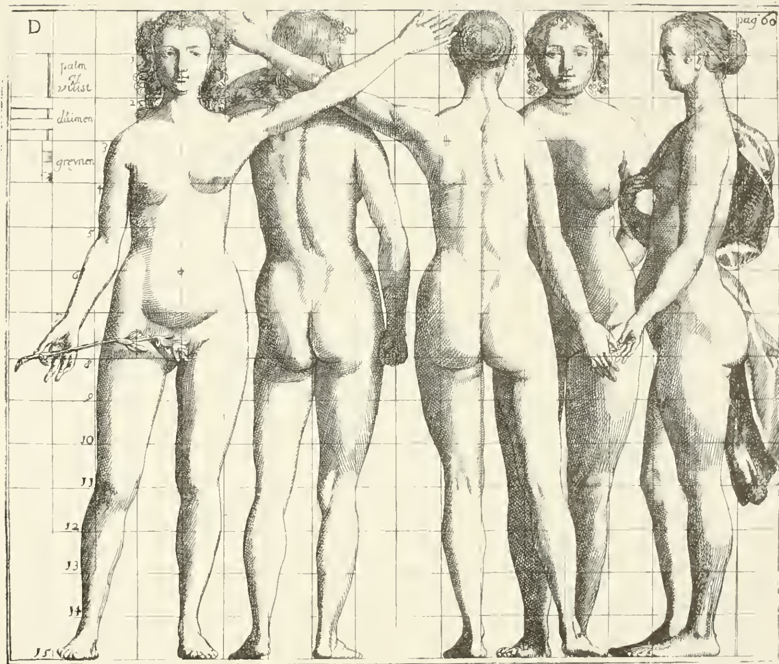
ogt geruſt
ier, eeni-
ı een grof

chvuldige
ı poeet de
de groey

machtige
ea by *Te-*

, in 8 pal-
n, in 10
geeſſchen

Van

D
pag 60
palm
vuist
duimen
greynen
1
2
3
4
5
6
8
9
10
11
12
13
14
15

Dit zal hier mede genoeg zijn tot een proef, die nu zijnen geeſt verder poogt geruſt te ſtellen, dien raede ik, dat hy zelf, op deze voorgeſtelde en zeer lichte manier, eenige beelden na't leven afmeet. Want dan zal hy 't onderſcheyt, dat'er tuſſchen een grof en tenger lichaem is, gewaer worden.

Een maegdeken paſt de Rankicheyt, om te beter bequaem te zijn de menichvuldige ſieraden, daerze toe genegen zijn, aen te doen, zeyt eender, maer onzen poëet de heer *Hooft*, brengt 'er, in zijn *Velzen*, als een voorbeelt van Amſterdam, de groey in:

Een Eedle maecht, die in haer jeugdes bloejen treet,
't Gezicht ontſonckt: en' t rijpen van't vernuft ontkleet
Het vlijtige gelaet, van ſlechtheyd vlak tot ſchroomen:
De ſtal des lichaems, hals en heup begint te vroomen,
En maekſel krijgt het geen datz' in haer boezem ſluyt,
Een braef heyt voeglijck blinkt ten ſchoonen aenſchyn uyt;
Dan paerlen, goudt en ſleep. Zy wort geviert van veelen,
Verborge nijdt ontfaen haer mindere geſpeelen.

Het welbehaegen der minnaers is, wegens de tengerige rankicheyt, of vroomachtige welgezetheyt eenes maegdelijken lichaems, zeer verſchillich, gelijck *Cherea* by *Terentius* zegt:

De ſchouders laeg, de borſt gegort, en t lijf geprangt,
Zoo dun gelyk een bies, dat rekent men voor ſchoon:
En een deurvoede Pros, die noemtm' een Amazoon,
Of een Soldaetentros. Maer wat de mijn belangt,
Z' is nae de nieuwe ſnof, te poezel of beſneeden,
Z' heeft een oprechte kleur, en vaſtgevoede leeden.

NEGENDE HOOFTDEEL.

Beſchrijving van de Kindertjes in de Print letter E.

Erſtelijk verdeel ik dit bovenſte kint, van vier hoofden lang, in 8 palmen, yder palm van vier duimen, en yder duim, als voorheen, in 10 greyntjes. Ik zal, wat de lengte aengaet, om niet te veel vergeefſchen arbeit te veroorzaken, maer kortelijk daer over loopen.

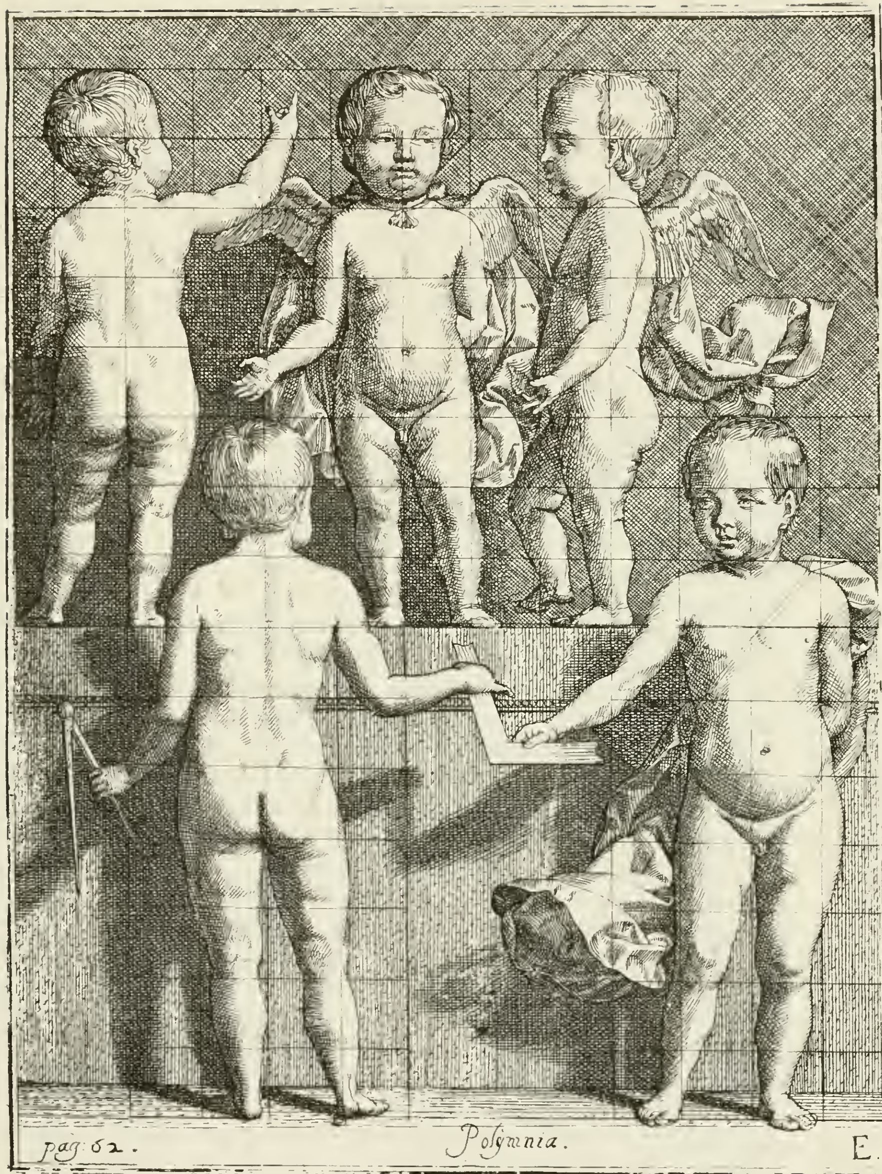
Van den topscheidel nederwaerts	palm	duim	grein
Tot het oor en d'oogbraen	1	0	0
tot den halskuil	1	0	0
tot de tepels	1	0	0
tot den navel	1	0	0
tot by de schaemte	1	0	0
tot boven de knie	1	0	0
tot middelscheen en kuiten	1	0	0
tot de zoolen	1	0	0
den arm van het schouderlit tot den elleboog	1	2	0
van d'elleboog tot aen de hand	1	0	3
de hand	0	3	4
den voet is lang	1	0	8

't Kint van ter zijdē, is breet ofte dik:	palm	duim	grein
Over d'oogbraen	1	3	5
den hals is dik		3	7
halver borst	1	1	2
over den tepel	1	1	7
over de korte ribben	1	1	5
over den navel	1	1	7
bovē de schaemte	1	2	3
't been onder de billen	1	0	5
de knie	0	2	7
't dikst der kuiten	0	3	0
't dunst onder by de voet	0	2	0
den arm van ter zijden is dik in deSchouder	0	3	0
de muis	0	2	6
in d'elleboog	0	2	0
onder d'elleboog	0	2	2
by de hand	0	1	4
de hand	0	1	3

't Kint van vooren en achterē, is breet:	palm	duim	grein
Over d'oogbraen	1	2	2
den hals	0	3	5
halver borst en schouder	2	1	5
achter d'oxelen	1	3	4
de tepels staen van malkander	1	0	5
in't weeke breet	1	2	5
over den navel	1	3	6
bovē de schaemte	2	0	5
't been onder de schaemte	1	0	0
in de knie	0	2	6
de kuiten	0	2	7
by de voet	0	1	5
de voet van voren	0	2	2
den arm is breet in de muis	0	2	1
in den elleboog	0	2	0
onder d'elleboog	0	2	3
aen de hand	0	1	5
de hand	0	2	1
de hiel van achteren	0	1	5

Dit jonge Kint van vier hoofden lang, moogt gy dan voort tot 5. 6. 7 en meer hoofden lengte doen opwassen, gelijk wy'er hier twee van vijf hoofden lang, een van vooren, en een van achteren, by gestelt hebben. 't Is genoeg, dat gy hier met Palm, Duim en Greynen te meeten geleert hebt. Die zijn voornaemste oeffening in dit deel der konst stelt, zal door deezen bril ver genoeg zien, en 't zal hem wel de moeite waert zijn, levende of doode kinderen zelfs eens in haere voornaemste deelen af te meeten; en te zien, hoedanich zy in't opgroeien verranken. De kinderen van drie jaren hebben, nae 't zeggen van *Plinius*, haer halve lengte, maer den vollen wasdom komt ongelijk.

Wy hebben byna diergelijk een manier van meeten, als wy hier gebruikt hebben, in het tweede Boek van *Albert Durers Proportie*, behalven dat hy zijn palmmaet, of meetstaf, daer wy die in vieren verdeelen, in tienen neemt. Zijn Tal en deeltjes komen anders niet qualijk met de onze over een. Hy verdeelt oock het Deeltje noch in drien, en noemt het een *Trimulum*, 't welk ik bekenne dat in 't naeukeurich meeten zeer nootzakelijk is. Deze manier van meeten overtreft ook zeer verre die van zijn eerste Boek, daer hy zijn Scheider of deiler, bestaende in de geheele lengte des beelts, in half, drie- vier- vijf- zes quart, en zoo voorts, tot meenigerley

pag. 62. Polymnia. E.

gerley toe klieft; hoewel wy de geene, die dezen regel behaegt, niet willen afraeden die te volgen. Die lust heeft kan ook de beelden van *Durer* in't groot stellen, en zijn verkeerder, kiezer, en vervalschers gebruiken: ook zijne buigingen, in't vierde Boek nazien. Zeeker hy heeft betoont, dat hem het onderzoek der maetschiklijkheit ernst was. En hy antwoort de geene, die zeggen, of men dan zoo veel moeiten zal doen, en zoo veel tijdt aenwenden, om alle beelden dus af te meeten, daer men'er dikwils in kleynen tijdt veele moet maeken? Wy gebieden dit niet, maer dit leere ik, zeyt hy, dat men door vlijt en naerlticheyt eenige gewisheyt, die op vaste reeden steunt, behoort te zoeken: want van zulk eenen, die die gewisheyt nevens een verzekerde hand verkregen heeft, zal niemant der lichaemen afmeetingen afvorderen. Want de oogen, door de konst bereyt zijnde, vangen aen een Regel te zijn, en de hand volgt de konst met een verzekert betrouwen, en sluit de dwalingen uit. Hier op volgt dan vaerdigheyt. En gy, van kennisse doordrenkt zijnde, zult niet twijffelen wat gy doen zult, noch lichtelijk een punt, of getrokken linie verzetten. Zoodanige konstwerken verdienen lof, die geensins angstich, maer lieflijk en vry zijn, en worden by yder een voor goet gekeurt. Deeze kunnen van geen onervaerene in de regels der konst voortkomen, al schoonze de vryheyt van de hand bekomen hebben. Ja zulk een vryheyt is een geboeitheyt te achten, dewijlze tot dwalinge uitspat. Wat ons aengaet, wy en willen de Schilderjeugt ook in geen te wijden zijdweg leyden. Wy beveelen hen alleen eenige weynige beelden, 't zy nae't leven, of na de beste Statuën der ouden, op onze maniere verdeelt, in Palmen, duimen en greynen, op't papier te brengen: 't en waere de noodt iet naeukeurigers, dat zelden voorvalt, vereyschte. Zoo zullen haere oogen door deeze weynige opening een regel vinden, die haer, by gebrek van die van *Polikletus*, genoeg zal ondersteunen, en bequaem maken om de natuer met verlichte oogen aen te zien. Want die te veel wil meeten, mocht zich zelf vergeten, en *Eufranor*, die zelfs van de proportiekunde geschreven heeft, wiert nochtans beschuldicht, dat hy zijne lichamen te rank, en zijn vingers en kneukels te groot maekte, waer inne hem onze oudtstijdtsche Hoogduitschen, als *Israël van Ments*, *hupse Marten*, en andere, mooglijk noch overtroffen hebben; want haere naekten schijnen, als ofze uitgehongert waren. Dus dan alles wel rijpelijk overweegende, zoo blijf ik noch in mijn eerste gevoelen, datmen den passer, door gewoonte van opmerken, in het oog moet zien te krijgen: en datmen in schoone proportien te maken, veel hooger zal geraeken door doen, dan door zeggen: en dat men het gezicht veel beeter tot een goed oordeel zal brengen, door de misslagen af te zien, dan altijt af te meeten. Want de maeten der deelen

In't derde Boek zyner proportie.

te

te kunnen noemen, is noodiger om onkundigen te overtuigen, dan om zich zelven te helpen.

Academy-teykenen.

Wel aen nu, mijn Schilderjeugt, tree nu vry hooger in de ſchool, om outstijdſche pronkbeelden, en leevende naekten na te teykenen. Streef nu elkander voorby, om den roozekrans, en hoop in't toekomende op den gewenſchten laurier.

Wanneer de herfſt korte dagen en lange avonden maekt, en het u beuren mach naekten na't leeven te teykenen, ſla dan wel gade, wat zwier de geheele figuer heeft, ſchets'er uit, wijlze onvermoeit is, en vergelijk de deelen wel tegen elkander. Neem op 't verkorten acht, leg de ſchaduwen op'er rechte plaets, en handel alles na den aert van het zachte vleiſch. Hier meenen veele wonder in de kunſt te vorderen, maer gy zult'er tijdt en arbeyt verquiſten, ten zy gy u verbindt de natuer in haer eygenſchappen vlijtich na te volgen. Want ſchoon gy jaeren lang teykende, indien uw oplетting in naeukeuricheit niet aengroeyt; en dat gy zonder oordeel alleen maer de ſleur volgt, gy zult wel veel teykeningen toonen kunnen, maer geen teykenaers geworden zijn.

TIENDE HOOFTDEEL.

Van de gebreeken en de leelijkheyt.

De gebreeken te kennen.

'tEN is dan niet genoeg, ô Schilderjeugd! veel mans-en vroubeelden na't leeven te teykenen, penszakken te berd brengen, en den tijd te verquiſten. Is't dat gy u bequaem kent een beeld na't leven te teykenen, want anders is't beter dat gy u noch ontrent plaiſteren of ſteenen oeffent, zoo zoek een leven, dat nateykenens waerdich is, op dat gy in geen quade gewoonte komt. Zie toe, of de Knien door den Kouſeband niet bedorven zijn, of de Dgie-muskulen, als by d'ouden is waergenomen, haer eygene gedaente hebben, of de Scheenen en Kuiten niet met kneepen, door 't binden, vervalſt zijn. 't Vrouwvolk is dit veel onderhavich; zie toe of buik en lendenen door 't parſſen der kleederen niet miswaſſen zijn, en of de borſten op haer rechte plaets ſtaen. En zoo zalmen, in't vermijden der gebreeken, de ſchoonheit vinden. De gebreeken zijn gemeen, maer de ſchoonheit is raer, en laet zich van niemant kennen, als van dieze navorſcht. De Heer de *la Serre*, door *H. Dullaert* verduiſt, gevalt my wel, daer hy in zijn Onderhout der goede geeſten aldus redevoert:

Laet

Laet ons alleen van de wercken der natuer ſpreecken, zy heeft noyt maegt, buiten de geene, die Godt als eerſte wieg, waer in hy ruſten wilde, begenadigde, voortgebracht, daer niets op te zeggen viel. Daer uyt ſproot dit, dat die groote ſchilder, die van voornemen was om de ſchoone *Heleene* na zijn verbeelding uit te beelden, de ſchoonſte dochteren uit de ſtad verkoor: op dat zijn penſeel, uit zoo groot een getal van ſchoone aengezichten, van elks iet ontleenende, maer een eenige volmaektheyd zoude te ſamen brengen. Het welk ons d' onmacht van de natuer openbaert, in een ſchoonheyd zonder gebreck te vormen. Ik heb noch noit vrouwe zoo ſchoon gezien, datze aen al de werelt zouw behaegt hebben. Daer is altoos noch een kleyne ſmette, die het heldere glas van hare ſpiegels bewalmt. d' Een zal een rechtmaetige geſtalte hebben, en blank zijn, en echter van mond ten ooren toe geſpleeten. d' Ander zal een breet verheven voorhooft, een kleyne mond, en vriendelijke oogen hebben, maer daer by een platte kootneus, geklooft als een waterhond. Geene zal, recht uit gezegt, aerdich van ommegang zijn: maer met geleende lokken, en gekochte tanden. Deze heeft alle trekken des aengezichts behaeglijk, maer is gebult op den krommen rug, en heeft een boezem als een volle naeszak. 't Valt my verdrietich *la Serre*, hoe aerdich hy oock is, geheel uit te volgen. Ook zoo en was ons voorneemen niet de lelijkheit te beſchrijven, maer op dat de gedachten der ſchoonheden, boven geroert, te beter afſteeken, zoo willen wy'er iets van reppen. Het gemeen zeggen is, dat de Schilders de gebreken, die zy zelfs in haren perſoon hebben, ook veeltijts in haer werk vertoonen. 't Zy datze bijſter mager, vet, lam, of gebult zijn, of wel ſcheel zien. De reden zouw zijn, dat onze innerlijke zinnen met onze uiterlijke gedaenten lichtelijk overeendragen. Maer wat zalmen dan zeggen? Dat alle ſchoone menſchen in de ſchoonheyd, alle lelijke daer en tegen, in de lelijkheyd behagen ſcheppen? Zeker neen. Want men bevind menichmael het tegendeel. Keyzer *Auguſtus* was de langſte niet, nochtans had hy een afkeer van dwergen, en een ſchrik van verminkten. Want hy hieltze, gelijk *Suetonius* getuigt, als ſpotſpeeltuigen der natuer, en van quade beduidinge, verluſtigende zich liever met te zien ſpeelen, zoet klappende en welgeſchape kinderrjes van Sirien, en aerdige moortjes van Marokko. *Heliogabalus* daer en tegen, de ſchoonſte jongeling zijnde, die van de zon gezien kon worden, en die d' oogen betoverde van al die hem aenzagen, liet noch wel in de badſtoven te ſamen roepen al de geene, die met kakhielen gequelt waren. Hy beval ook tot hem over maeltijdt te brengen, acht kaelkoppen, acht ſcheelaerts, acht doove, acht die aen de jicht zaten, acht zwartachtige, acht die uitſtekend lang waren, acht onvermogende vette, en acht, die wel dappere groote neuzen hadden, na 't Grieks ſpreek-

Geen vrouwbeelt daer niet op te zeggen valt.

Voorbeelden.

Dat de Schilders veeltijts haer eygen gebreken in haer werk laeten blijken.

 woort

woort van elx acht; *Apant octo.* Hy belaste ook aen zommige dienaers hem op te zoeken, voor een gestelde prijs, duizent pont spinnekoppen, en men zeit, dat men hem 'er tien duizent pont leverde, waer in hy zich verhovaerdichde, dat hy over zoo een stadt, daer zoo veel spinnekoppen in waren, heerschte. Maer om by de lelijkheyd te blijven, zoo geef ik den lezer deze volgende staeltjes. *Homerus* in zijn tweede boek der Iliaden beschrijft een van de Grieksche raden aldus:

Eerste staeltje.

Thersyt de klapper, en den wijzen raetsverachter,
Zach scheel, en was gebult van vooren en van achter:
Hy had een spitssen kop, en naulijx hair daer op.

Jeroon Benzo in zijn beschrijving van West-Indien vertelt dat hy, tot Kumana zijnde, een voornaemste Heeren vrouwe van dat land zach, die aen den Spaenschen Gouverneur een geschenk van fruiten bracht, welkers gelijken hy in veertien jaren, die hy in de nieuwe wereld versleet, noit ontmoet heeft. Toen zy, zeyt hy, haer geschenk al stilzwygende gedaen hadde, zette zy zich op een bank neder, zoo dat wy ons over haer schoone leelijkheyd met gemak konden verwonderen. Zy was gansch naekt, uitgenomen de schamelheit, want de gehuwde vrouwen dekken die met een kleet genaemt Pampanila, maer de dochters alleen met een band; zy was overal met zwart beschildert, en met hangend hair tot den gordel, haere ooren waren zoo lang gerekt, datze tot op de schouderen hingen, door 't gewicht der oorringen, daerze vol van staken, gemaekt van een zeer licht hout Kakoma genoemt. De nagelen hadze uitermaten lang, de tanden zwart, een groote mond, en de neuslellen deursteeken met een ring, dieze Karikori heeten; zoo dat het beter een gedrocht, dan een menschlijk schepsel scheen. Is u dit te barbarisch, zoo bezie dit aerdige Inlantsche, dat de E: Raetsheer *Heemskerk*, in zijn Bataefsche Arkadie, zijn Harders en Harderinnen doet zien, alsse tusschen den hoofschen Haeg en het wijslievende Leiden hare paerden een weynich ververschten. En terstont quam daer voor den dach (zeyt hy) een onhebbelijk wijf; haer hair, in plaets van poeijer, was doorzaeit met ontelbare menichte van schilferen. Haer oogen, die, als ofze haer volle slaep niet gehad hadde, met een losse loomicheyd heen en weer draeiden, flonkerden van roodicheit: En die roodicheit, bezet met een rand van gestreint was, maekte dat alle oogen, niet anders, dan van het hooft van *Meduza*, haer daer van af keerden. Haer gansche bakhuis was beleyt met een puistige purperverw: en haer onbeschofte neus scheen haer uitsteekende kin te dreigen van daer in te willen pikken. Waer boven de lang gehairde winkbrauwen, door onachtsaemheit in een gewassen, een dijk scheenen te strekken, tegens de golven van 't dicht berimpelde voorhooft. Tusschen de kloven van hare grove omgeslagen lippen, lagen noch hier en daer de druppelen van 't drabbich dikke bier, daerze, op 't eerste

Tweede stael.

Derde stael.

ont-

ontwaken, haer natgierig keelgat gulzichlijk mede gewent was te laeven: en dat haer ganſche lijf, en voor al haren vadzigen boezem, door een onvermogen vetticheit, zoo hadde doen zwellen, dat het eene een dikgebuikte bierton, en het ander een overladen koe-uyer geleek. Deze aerdige Hofmeeſterinne, met een Toebakpijp aen de mondt, en een kan in de hand, trad al ſlingervoetende na den wagen, en begon met een ſchorre ſtem, en een pinkend oog het zoete geſelſchap, op den wagen zittende, te nooden tot een pijpje ſmooks, en een zoopje zoenwater, woorden die de eerbaerheit der Harderinnen, en de beſcheydentheit der Harderen zoo tergden, dat zy de voerman bevalen daedlijk een eynd van zijn drinken te maken, en zonder uitſtel van dat hol der onnutticheden af te ſcheyden. Zie daer een aerdige leelijkheit, daer *Brouwer* werks genoeg mede gehad zouw hebben, om hare ongave begaeftheden t' overtreffen. Maer hoe mooyze ook is, my walgt'er van, en echter bevind ik dat de grootſte geeſten ſomtijts vermaek genoomen hebben in dergelijke leelijkheden. Gelijk de Ridder *Philip Sidney* in 't beſchrijven van *Mopſa*: en *Servantes Savedra* in 't afſchilderen van een zekere *Parleryna*, die hy bynae met de volgende ſieraden afbeelt: Vierde ſtael.

DonQuichot 2 deel 47 hooftſtuk.

Ons Parleryntje lijkt een pareltjen op zy,
Want z' heeft het ſlinker oog verlooren deur de pokken,
Haer pokkeputjes doch zijn valletjes, daer by
Grafſteeden om 't gebroet der minnaers in te lokken.
Haer aengename neus ſtaet puer uit puntichejt
Gekrult, om 't montje niet beſnot of vuil te maeken.
Haer montjen, alsze gaept, zich tot aen d'ooren ſpreyt
Volmaekt, zoo haer de helft der tanden niet ontbraeken.
Haer lippen zijn vry groot, viel daer een hutſpot of,
Al woegze vry wat zwaer, het konden lippen blijven:
De kleur is blaeuw en groen, lijk jaspes in het hof.
Maer kon ik u haer ſtal en lengte recht beſchrijven,
Gy zoud verwondert ſtaen: doch dit's mijn macht te hoog:
Z'is wat gekromt, gebult, de knien de mont genaeken,
Maer waer het mooglijk dat men haer recht uyt verboog,
Zoo zouw haer hooft miſſchien wel aen de zolder racken.
En deze ſchoone paerl had lang haer rechter poot
Aen mijnen Bakalaur gegeven om te paeren,
Maer laes z' is lam en dor, haer nagelen ter noot,
Die breet zijn, tuigen noch hoe aerdich datze waren.

Maer my dunkt zeker, dat ik mijn werk met het afbeelden van deeze goelijcke ſtaeltjes meer ontſiere, dan opſchik. 't Is beſt dat ik mijn eyge zinlijkheit volgende voortſlae, en waerdiger Schilderyen ten toon ſtel. En hier in zal ons niemant beter, dan de groote *Clio*, de hand bieden.

C L I O

De Hiſtoryſchrijfſter.

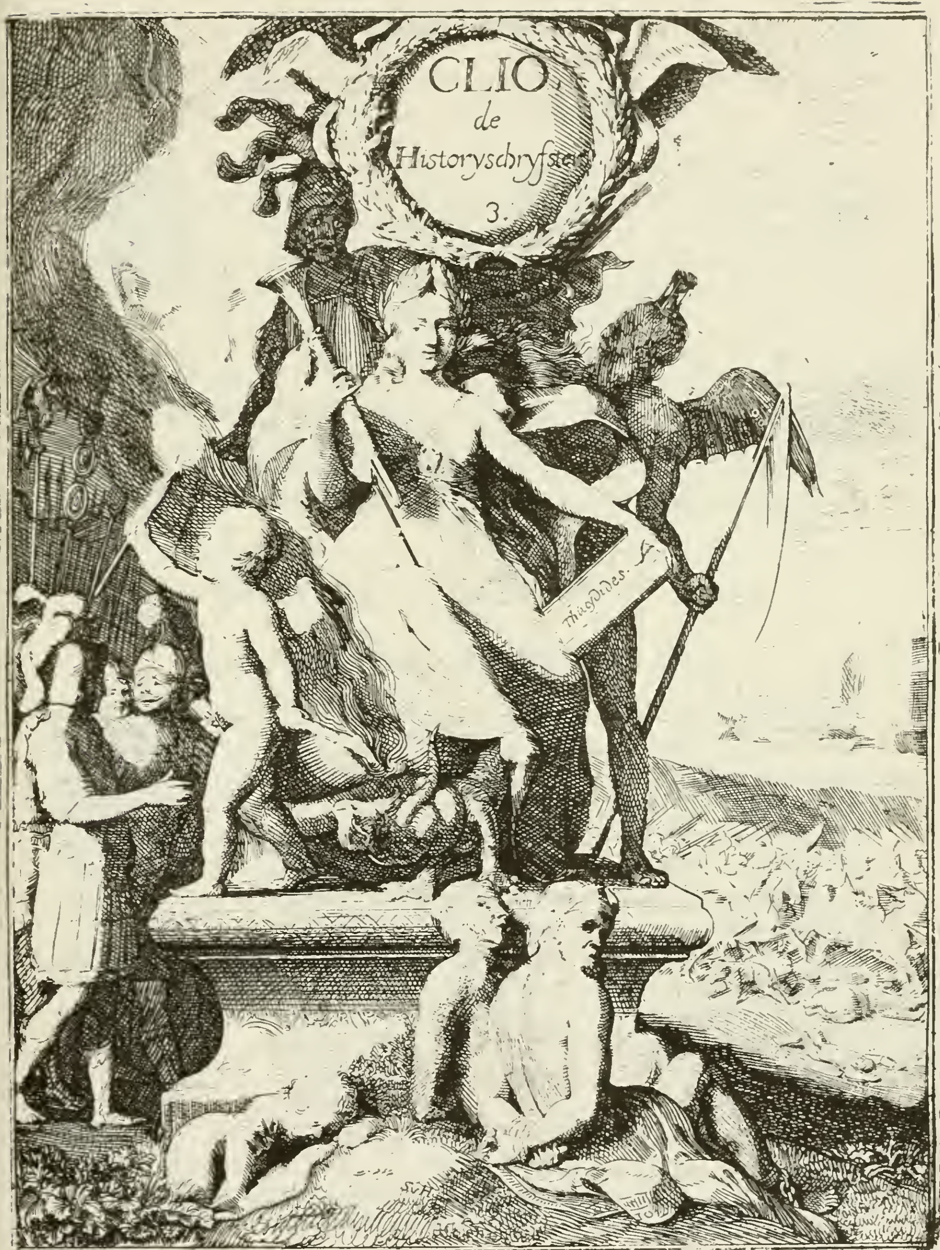
Het derde Boek.

Inhoudt.

D*E trotſe* Clio *port iet heerlijx aen te ſlaen.*
Zy leert een rijke ſtoff, waer in de geeſt kan ſpeelen,
Wat was of oit gebeurde, op 't zinrijkſt te verbeelen;
En in wat deelen dat een konſtſtuk moet beſtaen.
Hoe dat, wanneer m' een daedt op 't naeuwſt heeft overwogen,
Men yder landaert elk Perſoon na zijn beſlach
Heeft uit te drukken: en, zoo veel de kunſt vermagh,
Elx lijding, yders doen moet toonen als voor oogen.
Zy ſtelt de beelden als op een Toneel ten toon,
En ſteekt uit Gloryzucht d' Aeloutheit nae de Kroon.

Op de Print.

H*Ier is d' Hiſtorykunde op 's werelts top geklommen,*
Zy voert het Heldenboek, en Famaes veldbazuin,
Waer door verſtaen wordt, Hoe 't Geval ſomtijts in puin
Begroef, en doofde die voorheen als fakkels glommen.
Gins ment Prins Faëton den wagen van de Zon:
Daer is Jupijn te raed by d' oppermogentheden:
Hier wort te lande, gins te water fel geſtreden:
't Wort alles, 't zy men ſtreed, of leed, of overwon,
Door ziele lijdingen en doeningen bedreven.
Met recht wort dees Heldin God Mavors toegeſchreven.

CLIO,
de
Historyschryfster.
3.

INLEIDING.

GY zult ons nu, ô Moeder van *Jalemus* en *Hymen*, vinders van treurgezangen en bruilofts liederen, den wech tot eer en prijs baenen, en gereet ſtaen, om de geene, die een hoogen trap der konſt beklimmen, met uwen Lauwerhoedt te beſchenken. Leer ons nu, welk de heerlijkſte dingen in de konſt zijn, en welke men, om van u met roem en glory uitgetrompet te worden, zal aenſlaen. Sla ons het heldenboek van uwen (1) ſchrijver, en de Godlijke vaerzen van uwen (2) Poëet open, en wijs ons aen, wat de voornaemſte deelen in een Hiſtorie zijn. En gy, die de ziele van de dwaelſtar *Mars* zijt, lees ons de lichaemlijke beweegingen, en de teekenen van de lydingen der ziele voor; en deel ons, om yder ding zijn behoorlijke grootsheit, door byvoegſelen en zinnebeelden, te geeven, de drift van uwen geeſt meede!

(1) *Thucydides.*
(2) *Homerus.*

EERSTE HOOFTDEEL.

Van de Algemeenheyd in de Schilderkonſt.

E*Uterpe* heeft ons bequaeme geeſten tot de *Schilderkonſt* uitgezocht, en haer alreede ter teykenſchoole ingevoert. En *Polymnia* heeft aen haer de menſchkunde geleert. Maer wy zullen de wakkere geeſten aenmoedigen om algemeen te worden; dat is, zoo veel gedaentens der dingen nae te beelden, als'er zouden mogen voorkomen: dewijlze alle te zamen, en elk in 't byzonder, door een zelve beleyt naegevolgt, en in het verſtant eens Konſtenaers begrepen worden. 't Is ſchadelijk te denken, zeyt eender, datmen alles niet zoude kunnen bevatten: Want wat is'er dat ons verſtant verzadigen kan? zegt *Philips Mornay*, brengt 'er zoo veel weteņſchap in, en vervult het met zoo veel kenniſſen der dingen, als gy kunt, het zal in begeerlijkheyt verwakkeren, en hoe 't meer houdt, hoe 't meer zoekt, krijgende daer door noch hooftzeer noch quaede maege. Onze kleerkaſſen, zegt *Kaſſiodorus*, kunnen eens vervult zijnde, niet meer bergen: dit treſoor wort noit overladen. Maer als het alreede zeer veele heeft ingenomen, zoo gaept het geſtadich nae meer, te meer, gelijk *Cicero* zegt, dewijl dat alle vrye konſten eenen gemeenen band hebben, en als door maegſchap aen malkanderen verbonden zijn. En men moet niet twij-

In de Bijbel der Natuere, cap. 14.

felen, zegt *G. Voßius*, of de eene wetenſchap is tot onderlinge hulp voor d'ander, jae zy zijn mank, ten zyze met malkander een Rey van kunſten uitmaken. Hoe en zoude dan niet aen malkanderen hangen deze onze algemeene wetenſchap, van de naebootzing aller zienlijke dingen? Dewijlze alle op eenderley wijze in 't verſtandt begrepen worden, en d'eene zoo wel als d'andere in vorm en verwe beſtaet. Hier en gelt de ſpreuke der Italianen niet, dat die te veel beſtact weynich bevat; want de Schilderkonſt blijft enkel en eenweezich, ſchoonze de ganſche natuer beſpiegelt. Laet u, ô Schilderjeugt, daerom geen arbeit verveelen: want die een ding machtich is wel te doen, zal 't niet zwaer vallen, een ander, daer de zelve deelen, als wel teykenen en koloreeren, in zijn, waer te nemen, ook ten eynde te brengen. Maer dit gelt u alleen, die van Edelen geeſt zijt, en zoodanige als ons *Euterpe* uitkoos, die met luſt en vermaek na leering haeken, en den vergetelvliet poogen 't ontzwemmen. Wat dunkt u? *Polydamus* de kampvechter verſloeg in zijn jeugt een verwoede leeuw zonder wapenen: zoud gy hem tegen geen Beer durven wagen? Hy kon een ſtier in het midden der kudde by een been zoo vaſt aengrijpen, dat de zelve hem niet en kon ontworſtelen, zonder zijn klaeuw in de vuiſt te laten, zoud gy hem *Sertorius* paerdeſtaert niet toevertrouwen uit te pluizen? Hy hield een loopenden wagen met eene hand vaſt, zoo dat de paerden, hoe ofmenz' ook aendreef, gedwongen waren te blijven ſtaen: dunkt u niet, dat hy een roeyſchuit machtich was op te houden? Die hondert pont droeg, kan ook tachtich pont tillen, en ook negentich; want 't vermogen van iets op te heffen, ſtrekt zich tot onderſcheyde dingen uit. Zijt gy bequaem de maet en gedaente van een beelt te leeren, waerom niet van gebouw en lantſchap? Ten zal u niet zwaerder vallen veel beelden wel te leeren ordineeren, als 't u gevallen is, de bewegingen, die in een beelt behooren, maetſchikkelijk te vertoonen. De omſtandicheden zullen ſpel ſchijnen aen hem, dieze ernſtich by de hand neemt, indien hy in hooftzaeken bedreeven is. De kunſt van koloreeren, 't verſtant van ſchaduwen, en 't beleit van de houdinge, worden ook in de minſte verkiezingen vereyſcht. Het mach zijn dat de geen, die de konſt alleen als een Schoenmakers ambacht oeffenen, niets buiten hun leeſt verſtaen: maer de geen die verſtaen watze maken, zullen ook gewaer worden, dat alle andere dingen ook door dat zelve verſtant verſtaen worden.

Alle vrye konſten hebben een onderlinge maegſchap, hoe veel te meer een eenige in zijn deelen.

Aenmoediging om univerſeel te worden.

Hier op zegt *Tullius*. gelijk in d'andere konſten, als de moejelijkſte dingen verhandelt zijn, 't overige niet veel arbeyts vereyſcht, als wezende veel lichter om te begrijpen, ofte ook ſomwijlen den vorigen gelijkvormich; zoo gebeurt het mede in de Schilderkonſt, dat die geene, die een menſche wel kan uitdrukken, met eenen verſtaen zal, hoe men eenige ande-

Die 't grootſte kan na volgen, zal voor het minſte niet verlegen ſtaen.

dere gedaente, ſchoonmenze noit heeft voor oogen gehadt, ook zal kunnen afmaelen. Zoo en behoeftmen ook niet te vreezen, dat hy, die een leeuw of ſtier bequamelijk kan uitſchilderen, 't zelve ook geen andere viervoetige dieren zoude kunnen doen; te weten, alsmenze hem voorſtelde. Want daer en is niemant, gelijk *Quintilianus* beveſticht, die in groote zaken dapperlijk uitmunt, of de dingen van minder waerde zullen hem toevallen. Zegt hier op, *Phidias* heeft nochtans *Jupiters* beelt beter, dan den anderen toeſtel uitgewerkt, daer een ander hem mooglijk ver in zoude overtroffen hebben. 't is zoo: maer *Phidias* heeft dezen omſtandt voor die tijdt veracht, en heeft zijn geeſt daerinne niet willen vermoeyen; ſchoon hy 't wel konde, als hy gewilt hadde. Elders zegt den zelven *Quintilianus*, dat een Schilder, die de rechte maniere van *Imiteeren*, ofte naevolgen, maer eens gevat heeft, al wat hem voorkomt, lichtelijk zal afbeelden: jae wat hem in de natuere zou kunnen voorkomen. En waerom niet? Daer alle dingen, gelijk *Socrates* haer beſchrijft, haere verwen, verdiepingen, verhoogingen, verdonkeringen, en verlichtingen hebben, en of hart of zacht, ruw of gladt, en oudt of nieuw ſchijnen: die de Schilders dan daer in naevolgende, niet en miſſen te treffen.

Keyzer *M. Aurelius*, die ook de Schilderkonſt oeffende, zeyde zeer wel, dat allerley oeffening, hoe goet zy ook is, ons eyndelijk vermoeit en afkeer veroorzaekt, datze daerom ongelukkich zijn, die zich maer op eenderley verſtaen. En dat daeromme de ouden een eeuwigen roem waerdich zijn, die, de traegheit verdreven hebbende, zich in d' algemeene wetenſchappen hebben meeſter gemaekt. Ons natuerlijk lichaem vernoegt zich met weynich, maer het aendachtich vernuft paſt ſtaeg nae meer en meer te hongeren. De braeve geeſten, in 't Werelts gulden ouderdom, benaerſtichden zich niet alleen om iets te maeken of te weeten tot onderhouding des levens, en verkrijging van roem, maer zweetten in alles te leeren datmen leeren mochte, en betrachtten om meer te kunnen, als'er te voren bekent was geweeſt. Men behoort univerſeel of algemeen meeſter te zijn.

Toen in de vijf-en-tſeventichſte Olympiade veel volx op den top van den berg Olympus vergadert was, om de ſpeelen te vieren, zoo verſcheen'er ook een Thebaens Philoſooph, die met zijn eygen handen gemaekt hadde, al het geene hy om en aen hadde: als zijn hemde geweven, zijn paltrok genaeit, zijn ſchoenen gemaekt, zijn boeken geſchreven en gebonden, en zoo voort met al zijn toeſtel: als nu 't volk zich van die vremdicheit verwonderde, en hem vraegde, waer hy zoo veel dingen geleert hadde? Zoo antwoorde hy daer op aldus: De luiheit van u lieden is oorzaek dat de kunſten en ambachten onder u zoo verdeelt zijn, want het geene gy met u allen verſtaet, behoorde een alleen altemael te kunnen. Ik zal nu niet zeggen of Voorbeelt van een Philoſooph.

het

Wat de algemeenheyt verhindert wort bestraft

het volk door die redenen hadt behooren beschaemt te worden, dan of den Philosooph vol ydele opgeblazentheyd in zijn kleederen stak: maer ik derf het onze Schilderjeugt wel tot een voorbeelt stellen, op datze trachten mogen om meester in alle deelen van onze kunst te worden. De luiheit van veelen is oorzaek, dat deeze dit, en geene dat leeren schilderen; want het geene zy met hun allen kunnen, kon bequaemelijk van een alleen begrepen worden. Klaeg niet over de tijdt, datse kort, of over u vermogen, dat het zwak is: maer wijt het d'onachtsaemheit: die met wilmoediger harten zijn krachten tot oeffening inspant, en zijn verstandt te werk stelt, zal het geen hem te vooren buitenreiks scheen, lichtelijk toevallen: hy zal, het geen ver af was, met'er tijdt naederen: het zwaere zal hem luchter en het donkere lichter worden. Tree maer moedich toe, de Konstgodin wil aengevochten, jae somtijts verkracht zijn: daer wil ten minsten een (*a*) *Erichthonius*, of meer dan halve volmaektheit geteelt worden, die door *Jupiters* gunst in de Karos gezet zijnde, wel voor een volkomen man zal deurgaen.

Voorbeelden van Algemeene Meesters.

En voorwaer, dezen graedt der Algemeenheit in de konst te bereyken, is zoo veel te waerdiger datm'er nae stae, om datze de kroone der gloryen aen haere verwinners geeft, grooten loon nae zich sleept, en vol van vermaek is. Men behoort ook niet licht te wanhoopen, daermen zoo veele voorgangeren haere hoogte heeft zien beklimmen. *Raphaël*, zegtmen, was in alle dingen universeel of gemeenzaem gracelijk, hy wist overal wech meede: 't welk in een algemeen Schilder, om goedt te heeten, vereyscht wort. *Franciscus Junius* acht hun den naem van Schilders onwaerdich, die niet vaerdich kunnen uitdrukken, wat haer hunnen verheven geest voordraegt. Maer dit oordeel zal veelen te streng schijnen, hoewel het by een groot deel der oude Meesters in waerden gehouden is, als by *Penny*, *Pordenone*, *Rosso*; *del Vaga*, *Caliary*, en veel andere, tot op onzen tijdt. Ik zal gaerne toestaen, dat een meester in groote werken hulp van anderen neeme, die in bywerk geoeffent zijn: maer die met recht den naem van Meester in Historyen draegen wil, moet ook raet weten, als 't nood doet,

Men mach wel hulp neemen.

tot

F. Bacon in de wijsheyt der ouden.

(*a*) De Poëten zeggen, dat *Vulkanus*, op *Minerve* verlieft zijnde, haer poogde te verkrachten, maer dat, zy zich hier tegenstellende, hem, nae veel stoeijens, zijn zaet ontschoot, en dat *Erichtonius* daer uit voort quam: Wiens bovenlijf een volmaekt schepsel was, van menschlijke gedaente, zijnde de rest van 't onderlijf een gladden ael. Deze is d'eerste geweest, die een koetswagen gebruikt heeft, zoo om dat hy niet wel gaen konde, als om dat hy zich wegens zijn mismaektheyd schaemde.

Hier mede gaven zy te kennen: dat een konstenaer, die den Godt *Vulkaen* afbeelt, de konstige natuer, *Minerve*, willende trotseeren, schoon 't hem ten vollen niet en gelukt, echter wel zoodanich een werk te weeg brengt, daer'er maer een Karos, dat is gunst van opdragers en roemtrompetters, van noden is, om hem tot d'achting van volmaektheyt te brengen.

tot bywerk. Den ouden Schilder *Dionysius* wiert den naem van Anthropographus (of Menschschilder) gegeven, om dat hy buiten zijn Menschbeelden niets maeken kon. Maer wat naem verdienen zy wel, die maer eenige byzondere geringe dingen, en altijts het zelve, voor den dach brengen?

TWEEDE HOOFTDEEL.

Tot voordeel van die maer tot eenige byzondere verkiezingen bequaem zijn.

DOch de geene, die 't algemeen onmachtich zijn, zalmen toelaeten, en ten is niet te misprijzen, dat zy eenich deel verkiezen, daer toe zy zich zelven bequaemst vinden. 't Is beter datmen een ding uitnemende wel kan doen, dan veel dingen maer redelijk. Die geen luitslaeger kan worden, mach leeren pijpen, zegt *Cicero*, en het is met onze konstenaers, gelijk met die van de letteren. *Huart* vertelt van dry schoolgezellen, waer van den eersten zeer gemakkelijk Latijn leerde, maer de twee andere scheen 't bynae onmogelijk; doch in Dialectica gekomen zijnde, zoo was den tweeden, die de Grammatica niet en had kunnen bevatten, uitnemende voortvaerende en scherpzinnich in die kunst, en de twee andere kosten'er haer leven lang niets van begrijpen. Maer wyder alle dry tot de lessen der Astrologie komende, zoo was 't aenmerkens waerdich, dat den derden, die noch goet Latijn, noch Dialectica had konnen leeren, in weynich tijts meer wist, als zelfs zijn leermeester, hoe onbequaem men hem ook in 't leeren van andere wetenschappen bevonden hadde. Waer uit bespeurt wort, dat yder vernuft nae zijn byzondere, en als daer toe geschikte konst verlangt, en dat het tot wetenschappen, die hem vreemt zijn, noit recht bequaem is. Zoo kan 't ook gebeuren, dat eenige deelen der konst zelf aen braeve geesten wederstrevich, en dat andere deelen hen als toelachende en eygen zijn. En zelf zoo hebben onze allergrootste Meesters, die het universeel of algemeen der konst machtich waren, iets alderliefst geschildert. En hoe overvloejenden geest men vindt, hy zal doch tot deeze of geene dingen te verbeelden meerder geneygt zijn, dan tot andere: of de tijd en gelegentheit zal hem tot het eene meer, dan tot het andere nooden. Italiën bemint naekten, Spanjen Santen en Santinnen, en Britanje bevallijke Jufferen. Een braef geest staet na dat deel, dat in achting is, daer hy zich bevind, en word ook dikwils wakker door eenich tegenstrever in de konst. 't Is ons onmogelijk ergens in uit te munten, zegt *Chrysostomus*, ten

't Algemeen onmachtich zijnde, eenich deel te verkiezen.

J. Huart in d'Onderzoekinge der geesten. Cap. 1.

Tegenstrijders wakkeren den geest

zy dat wy met d'alleruitmuntenste om strijt daer nae trachten. En voorwaer het en kan twee loopers tot geen schade gedijen, datze uit Eeryver tegen elkander om strijd rennen. Dees Edele nijd zal braeve geesten ten top voeren. Zoo streed *Rafaël* tegen *Angelo*, en *Angelo* tegen *Rafaël*, en *Pordenone* met den grooten *Titiaen*. Maer dat niemand, hoe verdrietich het ook zy, het niet te zeer ter harte neeme, van voor het tegenwoordige verwonnen te zijn: gelijk *Francia* van Bolognen, die, ziende d'overtrevallijke *Cecilia* van *Rafaël*, zoo veel beeter als zijn eygen werk, zoo verbaesde, dat hy van schrik te bedde viel, en van hartzeer storf. De konst strekt zich in zoo wijde velden uit, dat geen vernuftigh geest verlegen zal staen, om een wech te vinden, daer hem niemant zal kunnen achterhaelen. d'Alleroutste Schilders zijn ook al verscheyde weegen ingeslagen, en de byzondere driften haers gemoeds zijn altijts in hare werken bekent geworden. Want *Apollodorus* betrachte de schoonheit, *Polygnotus* de gratiën, *Zeuxis* was goet Fruitschilder, maer maekte zijn menschen hoofden te groot. *Eumarus* deed alles na 't leven, *Pausone* verlelijkte, *Apelles* begracyde, en *Dionysius* volgde de natuer, en kon niet dan menschenschilderen. *Protogenes* in zijn jonkheyt niets dan Scheepen, *Pausias* was best in kinderen en bloemen, *Parrasius* was goed van omtrek, *Demon* vol geest, *Timantus* diepzinnich, *Pamfilus* geleert, *Nicomachus* vaerdich, *Amulius* schoon van verwe, *Nicophanus* net, *Mechopanus* ruw. *Serapio* was fraey in 't groot, *Pyreykus* in 't klein, *Antiphilus* in beyde, *Nicias* in honden, en *Ludius* in aerdige landschappen. Maer *Androcydes*, by yder een bekent voor een lekkeren vis-eeter, wiert vermaert, om dat hy de visschen, die hy rondom zijn *Scylla* geschildert hadde, zoo levendich hadde verbeelt. En men oordeelde, dat hem dien aengeboren vischlust in 't schilderen meer vorderde, dan de konst zelve. Daer is maer eene gietkonst, zegt *Cicero*, in welke *Miro*, *Polykletus*, en *Lysippus* de kroon spanden. En hoewel deze Konstenaeren in haere werken elkanderen zeer ongelijk bevonden wierden, zoo was daer evenwel geen reden, waerom men wenschen zoude, dat yder niet by zijn eygen handelinge gebleven was. Zoo is 't dan, dat de Konstenaeren elk als tot iets eygens gedreven worden, waer door men, als door een byzonder merk, haere werken kent, gelijk men de zweemingen en 't kroost der ouderen in de kinderen gemeenlijk gewaer wort. En al hoewel deze byzonderheden eer afwijkingen, dan volkomene vasticheden der konst kunnen genoemt worden, zoo zijnze, als een bloembedde, dat verscheydeverwige tulpen en tijlen draegt, den liefhebbers een bekoorlijke vermaeklijkheyt. En het geene dat in de konst, door een eenich vernuft, onmooglijk schijnt uitgevoert te kunnen worden, wort door 't inslaen van veel verschillende wegen, die elk nae zijn ingebore lust en zinlijkheyt verkiest, door de menichte der Edele geesten te weege gebracht.

De konst strekt zich wijd uit.

Elk Schilder heeft iets dat hem eigen is.

Voorbeelden van d'ouden.

bracht. Wie ook der Italiaenſche of Nederlandſche groote Meeſters is 'er oit geweeſt, die of in 't geheel der konſt, of in eenich deel, niet iets byzonders als eygen gehad heeft? Gelijk *Michiel Angelo* in deurwrochte naekten, *Rafaël* in bevallijke vroutjes, *Corregio* in poezele vleesachticheyt, *Mantegna* in 't navolgen der oudtheyt, *Francisko Parmenſis* in edele Teykening, *Titiaen* in verheve ronding, *Paulo Kalliary* in geeſtige kleedinge, *Caravaggio* in natuerlijkheyt, *Karatz* in kracht, *Baſſan* in nachten en vee, en *Tinturet* in alles aen te ſlaen. Een ander zal mooglijk luſt hebben om deeze byzonderheden nader aen te wijzen, en ook van onze Duitſchen: maer van de laetſte tot een proef, zoo was *Durer* gezet op meeſt eenerley ſtof van kleederen, *Lukas van Leyden* op zedicheit, *Rubens* op rijklijke ordinantien, *Antony van Dijk* op bevallijkheit, *Rembrand* op de lijdingen des gemoeds, en *Goltſius* op eenige groote Meeſters hand eigentlijk na te volgen. Het zouw my verveelen deeze byzonderheden verder aen te wijzen. Maer den rijkdom der natuere geeft keur aen yder geeſt, om iets te verkiezen 't geen met hem over een komt. Daerom willen wy de byzondere verkiezingen in volgende trappen verdeelen.

Van d'Italianen,

En Duytſchen,

DERDE HOOFTDEEL.

Van de dryderley graden der konſt.

HEt eerſte gilde komt met *Lippus* hervonde vond van grotiſſen te voorſchijn, of met zwierige feſtons, vlecht bloemkranſſen, en ſtelt veelverwige ruikers in potten en vazen; en Wijntroſſen en ſchoone Pers en Abrikoos, of Meloen en Citroen, en een helderen Wijnroomer op een zwangeren Dis; met witte en geverfde Papeljoentjes, Roomſche Haegdis, en Kalabriſche Tarantel, of Muyzijkboek en Vanitas in der eeuwicheit. Of zy beſtellen keukens met allerley koſt, van Vlees en Viſch, en bekoorlijk Wiltbraet, en al wat onder den naem van ſtil leven begreepen is. Zoo draegt een boomgaert allerley vruchten, en zoo wort de konſt in alle deelen rijp. Elke goede boom draegt zoodanich fruit, als hem eygen, of in hem geint is. En aller dingen eygenſchappen worden zoo beſt doorſnuffelt. Maer deze Konſtenaers moeten weten dat zy maer gemeene Soldaeten in het veltleger van de konſt zijn.

Eerſte trap.

De geene die tot het uitbeelden van de edelſte verbinteniſſen van een geheele Hiſtorie zich onbequaem bevinden, zegt *Junius*, vallen in 't gemeen aen 't deurknuffelen van den ſchilt van eenich vermaert Kapitein, op een

Slechte verkiezingen,

bouwvallich out Kasteel, op een zeltsame grotte met klimop, Geytenblat, Mirtel, en Wijngaertscheuten overschaduwt; of iets, daer zy best mouwen aen weeten.

Meest in 't gebruik,

Zeker de kunst is tot zulk een misfortuin gekomen, datmen in de beroemste kunstkabinetten het meestendeel stukken vind, die niet anders, dan voor een lust of als in spel van een goet Meester behoorden gemaekt te worden, als hier een Wijntros, een Pekelharing, of een Haegedis, of daer een Patrijs, een Weytas, of dat noch minder is. Welke dingen, schoonze ook hare aerdicheden hebben, alleen maer als uitspanningen van de kunst zijn. Daerom zeyde *Zeuxis*, als hy hoorde hoe 't gemeene volk van eenige slechte dingen veel werks maekte, en de voornaemste over 't hooft zach, dat zy uit onweetenheit niets anders, dan den droessem van de kunst preezen. En hier over was 't, dat hem *Protogenes* verstoorde, toen hy vernam dat zijn geschildert Patrijsken van de menichte meer, dan zijnen *Ialysus* geacht wiert. Die den Olympischen *Jupiter*, die zoo wonder konstich en schoon is, zegt *Lucianus*, als blindeling over 't hooft ziet, zonder die met roem te verheerlijken, en alleen zich vergaept aen het aerdig werk van den sierlijk gesneeden voetstal, of aen de welgevormde pantoffel, en daer wijt en breet van snaetert, zult gy te recht met dien botterik gelijken, die by een Rozelaer gebracht zijnde, om de schoone en geurige bloemen te zien, meer vermaek schept in de steekeldoornen ontrent den wortel en elders te bekijken.

Dewijl 't volk veeltijts op slechte dingen meest acht geeft.

Zeker 't is onvermakelijk te hooren, als somtijts onweetende, doch verwaende liefhebbers, het beste deel in eenich stuk willende aenwijzen, iets zoo gemeens uitpikken, dat by den Meester schier als slapende, of ten minsten van zijn voornaemen arbeyt rustende, gemaekt is. Deeze dingen zijn by de ouden als overmaet of toegift tot het voornaemste werk geacht geweest, en wierden van hen *Parerga* genoemt; en zijn by groote Meesters gemeenlijk door de hand van jongers en aenkomelingen, of van de geene, die daer een handwerk van konden, gemaekt. En waerlijk de kunst wort by veelen als een handwerk gebruikt, die al haer leeven lang ontrent een zelve, of altijts dergelijk werk bezich zijn. Deeze hebben den Schilder ook niet uit te lachen, die, op Cipresseboomen te schilderen afgerecht, toen hy van een Schipbreukigen mensch verzocht wiert het droevich Zee-ongeval voor hem uit te beelden, hem vraegde, of hy niet een Cipresseboom daer by geschildert begeerde? Noch ook den Mechelaer, die op *Sint Niklaes* beeldekens gewent, als hem een lievevrouw beelt wiert afgevordert, den aenbesteeder overreede, dat hy liever een *Sint Niklaes* met dry kindekens in een tobbeke zoude doen maken.

Dat niemant my nu zuer aenzie, als of ik de verkiezers, en Schilders van bo-

bovengenoemde rariteyten verkleynde: ik ſpreek maer nae mijn gevoelen, en laete een ander by 't zijne. d'Oude Schilders dorſten van *Pyreykus* wel een Schilder van kleyne beuzelingen maken, ſchoon hy heele winkels met kramery: ezeltjes met gras en kruit geladen, en tien duizent diergelijke dingen meer zeer nettekens uittymelde, en daer veel gelt voor kreeg. *Andreas Mantegna* hielt ſtaende dat de Schilderyen, die maer nae 't gemeene leven, en niet nae de ſchoonheyt der antijke beelden aerden, weynich om 't lijf hadden. *Michiel Agnolo Caravaggio*, daerentegen, hielt voor kinderwerk, en beuzelingen, al wat niet ſtip nae 't leven geſchildert was, hoedanich, of van wie het ook ware. En *Buonorotti* maekte zelfs van al het ſchilderen met Olyverwe wyvenwerk. Die dit alles had willen ten argſte duiden, zouw niet veel uitgerecht hebben. En zoo meyn ik dat zy ook niet en zullen, die my zouden willen af brengen van dat ik het ſchilderen van gemelde ſnorrepijpen en ſnuytteryen in de laegſte rang ſtel. Maer om dit eenichzins te zalven, zoo zeggen wy met *Plutarchus*, dat wy de Schilderye van een Haegdiſſe, van een aep, van een alderleelijkſten *Therſites* tronie, jae 't alderafſchuwelijkſte en verachtſte, als 't maer natuerlijk is, met luſt en verwonderinge aenzien, en zeggen, hoewel men het leelijke en mismaekte niet ſchoon, noch het ſlechte heerlijk kan maeken, dat leelijk nochtans mooy wort, door zijne natuerlijkheyt, en ten aenzien van de naevolginge, de zelve lof verdient die men aen 't uitgelezenſte ſchuldich is te geven.

Ontſchuldiging des Autheurs,

En zalving

De tweede bende komt met duizenderley verzieringen te voorſchijn, en ſpeelt met Kabinetſtukken van allerley aert. Sommige brengen Satyrs, Bosgoden, en Theſſaliſche Harders in het luſtige Tempe, of voeren d'Arkadiſche *Tityr* en *Laura* ten boſch uit, ſtreelen 't oog met een luſtich gezicht, laten de wandelweegen deurſchieten, of bouwen een weelich Paradijs, daer allerley aert van Dieren langs de heuvelen grazen in de Zonneſchijn. Andere komen met nachten, en branden, vaſtenavonden, en mommerien hervoor: of met bambootſerytjes, of kluchten van Jan hagel, of met Barbiers en Schoenmakers winkels, en verdienen den naem van (*a*) *Rhyparographi*, zoo wel als d'oude *Pyreykus* voornoemt, alwaert maer met Goudzoekers, en Spookmakers. Nochtans houd ik al deeze verkiezingen hoog genoeg, om de braefſte geeſten te doen zweeten, eerze den trap van eere, daer deeze aerdicheden te vinden zijn, zullen beklouteren. Deeze woonen in de woeſte Alpen, en doen het water van de bevrooze klippen ſtuiven; andere bouwen ſteeden en kaſteelen, of dryven de wollige kudde in de groene valeyen, of de melkkoe met volle uyeren by boere gehuchten, en het bolle Melkmeysje langs den dijk. Andere mengen zee en lucht onder elkander, en voeren de Schepen ten Hemel, of geplet aen de klippen ten afgrond, of met kleine golven aen elkander datze vyer ſpuwen, en

Tweede trap

(*a*) *Schilders van kleyne beuzelingen.*

en hebben lust in touw en takel; of voeren *Neptuin* in een Zeeschulp, met Trytons verzelt, over't gladde pekel. Andere weeten Paleyzen, en Kerken, en schoone gebouwen inwendich te vertoonen, vloeren te leggen, en welfsels te spannen, en zijn de geduldichste onder alle.

Zeuxis schilderde garne een vremde of kluchtige verziering.

Zeuxis Schilderde ongaren gemeene Historien, 't zy van oorlogen, of de daden der helden of goden, maer zocht altijts eenige geestige verzieringe, 't zy in 't uitbeelden van eenige driften en hartstochten, als in zijn *Penelope* de kuische eerbaerheit, in zijn *Jupiter* de Majesteit, in zijn worstelaers den yver tot winnen, in zijn Slangeworgenden *Herkules* den schrik van *Alkmena* en *Amfitrion*, in zijn Agrigentsche *Juno*, daer hy al de dochteren der Stadt om naekt zagh, de volkomenste schoonheit, in zijn *Helene* de Poëtische drift van *Homerus*, in zijn Centauren de wonderlijke vereenigingen van half mensch, half dier. En eyndelijk in zijn oude Bestemoer zijn wonderlijken aert, want hy lachte zich zelven te berste. *Lysippus* vermaekte zich met, onder d'ander Olympische statuen, ook een beelt te maeken ter gedachtenisse van *Polydamus Schotusseus* de grootste en sterkste kampvechter van zijnen tijdt. Maer ik zoude onder de Meesters van deezen tweeden trap, die ik alleen de eer van Kapiteynen en Hooftluiden in de konst te zijn meende toe te schrijven, dus doende ook wel Veltoversten mengen, daer wy in 't volgende meenen van te spreeken.

Het is onmogelijk dat iemant een treffelijk en roemwaerdich werk zoude maeken, zonder eerst daer toe een waerdige stoffe verkooren te hebben. Hierom hielt *Aristoteles* by *Protogenes* geduerich aen met hem te vermaenen, de daeden des grooten *Alexanders* af te maelen, om de eeuwich duerende faeme van deezen Vorst met zijne Tafereelen te vereenigen. 't Welk by *Lysippus* ook is in 't werk gestelt, de zelve van zijn kintsheyt af beginnende. Als de groote *Pompejus* zijne schouplaets met beelden versierde, zoo verkoos hy geen andere, als van befaemde mannen, wel wetende datze door de Konstenaers met meerder yver waren uitgewrocht. Zoo zegt ook *Plinius* ergens, dat de Schilderyen niet alleen wegens de konst, maer ook wegens de gedachtenisse van doorluchtige persoonen, welkers daeden zy verbeelden, te achten zijn.

Wy zullen nu onze leergierige en eerzuchtige Schilderjeugt op den derden en hoogsten trap geleyden. Den wijd beroemden *Nicias* hielt staende, zegt *Demetrius Phalereus*, dat een Schilder, die lof begeerde, zich een genoegsame stoffe behoorde voor te stellen, zonder dezelve daer na te beschroijen, en in kleyne stukjes, als bloemen, vogelen en ander beuzelwerk, te verbryzelen. Hy hielt het voor geraden, dat een goed Meester zich tot het afmaelen van geheele land- en zeeslagen begaf.

Heerlijke verkiezingê prijsslelijk, als zijnde den opperften trap der konst.

In een waerachtich Konstenaer wort, na't gevoelen van *Dionysius Halikarnassus*

karnassus, een grootmoedige natuere vereyscht, ofdat hy zich ten minsten met een stantvastich voornemen tot allerley hoogstaetelijke en wonderbaerlijke bedenkingen gewenne. En hier op zegt *Junius* zeer wel, datmen liever de weeldericheit des ongetemden geests in een lustbaere en overvloedige vinding, zelfs tot vergrijpens toe, moet laten speelen, als datmen de wakkerheyt des voortvarenden gemoeds in een al te beklemde stoffe zoude laeten versterven: want daer is geen overeenkomst tusschen een verachte zaek en een grootmoedigen geest. En zeker hoe zoud'et *Chares Lyndus*, den Discipel van *Lysippus*, in den zin geschoten hebben, zoo heerlijken Zonnebeelt te ordineeren, als hy voor de Rhodianen, tot een wonder in de werelt gemaekt heeft? Dit groote Collossus was 70 ellen, of hondert zesentwintich voet hoog, en zeer maetschiklijk van proportie. Yder vinger zoo groot als een levendich mensch, en de duimen naeulijks te omvademen. Het was van koper gegoten, en, schoon van binnen hol, en met zware steenen gevult, zoo hadden'er negen hondert Kemelen genoeg aen te dragen, toen men 't Metael van dit verbroken beelt verkocht had, schoon men yder Kameel gemeenlijk met achthondert ponden belast. Men had'er ook twalef jaren aen gearbeyt, en dryhondert talenten aen gelt aen verspilt, Het stont aen de haven op twee Zeehoofden zoodanich schrydende, dat de groote Scheepen tusschen zijn beenen konden invaeren, en uitloopen. Dergelijk een grootmoedicheyt maekte *Stasicrates* zoo geacht by *Alexander de Groote*, vermitsmen in al zijn vindingen een byzondere grootsheydt, stoutïcheyt en heerlijkheyt bespeurde: waer door hy oock in gedachten kreeg en voorstelde, den berg Athos in Tracien tot de gedaente van een man te formeeren, en daer van het vermaerste en duerzaemste beelt, dat oyt in de werelt was, te maeken: het welke in zijn slinkerhand zoude houden een bewoonbaere stadt, bequaem voor tienduizent menschen, en met zijn Rechterhandt een groote Rivier in de zee doen uitstorten; en schoon dit werk achterbleef, zoo heeft *Stasicrates* nochtans een eeuwige geheugenisse door zijn grootmoedige bedenkingen verdient en verkregen. Zommige dan worden ook zoo tot den hoogsten en voornaemsten trap in de Schilderkonst, die alles onder zich heeft, geport en gedreven, welke is het uitbeelden der gedenkwaerdichste Historien: Onder deze is noch onderscheyt, eenige zijn ontrent prachtige en hoogstaetlijke bezich, en doen haer werk van goud en parlen en edele steenen blinken. Andere zoeken treurige en beklaeglijke, en bewegen het gemoed tot medelijden. Andere zwieren de Heldendaden der ouden, krijgen, en verdervende oorlogen in 't hooft. Andere vernoegen zich alleen met heeren en vrouwen gelijkenissen te schilderen, en vinden het zelve 't profijtelijkst van al.

Grootmoedicheyt vereert een konstenaer.

Komt 720000. *pont.*

Gy nu, die van zoo hoogen geest gedreven zijt, kunt zoo naeuw niet be-

Circensche speelen *T. Livius. l. 5.*

bepaelt zijn: luſt het u mogelijk Olympiſche of Circenſche ſpeelen te bert te brengen, zoo luſt het my iets daer af te melden, om uwen geeſt aen te hitſen. Eer d'overdaed inbrak, om het Renperk met beeſten uit verre landen te vullen, beſteede men, in op den wagen en op 't bloote paert te rennen, naeulijks een uer: maer de ſpelvoogden brachten onder andere Schouwſpeelen ſomtijrs zeſtich of meer gewapende jongelingen in. Dit geleek ten deele een krijgsbende, maer meer na een troep ſchermers in 't handelen der wapenen. Deze, na de gewoone loopen gedaen te hebben, voegden zich in't vierkant, en hielden hun ſchilden, die aen malkander raekten, boven hun hooft, ſtaende de voorſte recht overeynd, de tweede een weinich lager, de derde en vierde noch laeger, en voorts neergeknielt met een dak van ſchilden boven 't hooft, dat, gelijk het dak van een huis, allengs neerging. Twee gewapende Jongelingen namen, dit beſtelt zijnde, een loop van ontrent vijftich treeden verre, en malkander uitgeeiſcht hebbende, ſprongen op deze gevoegde Schilden van de laegte na de hoogte, en veinſden nu de kanten van dit Schildendak te beſchermen, en dan in't midden daer op tegen malkander te kampen, als op't vaſte lant. En op deze wijze van ſpeelen leerde men naderhand in ernſt ſteeden beſtormen. *Virgiel* zal u, die hier ſmaek in hebt, met ſtofs genoeg verzien, daer hy't jaergety van *Anchiſes* met land- en water ſpeelen vereert.

Eneas 5. boek.

Seneka van de begeerte tot Rijkdom cap. 6.

Indien gy luſt hebt tot Bacchanalen, zoo hoor toe, hoe men die van outs eenvoudich en vrolijk plach te vieren. Men droeg'er een beker Wijn, en een Wijngaertrank, en een korfje met drooge Vijgen, en eindelijk een *Fallus*, dat is een nagebootſte manlijkheit; en men leyden een Bok om. Maer dat alles wiert naderhand door de goude en zilvere vaten, prachtige kleederen, gerit van paerden en wagens, en mommeryen, verduiſtert en verwaerlooſt. Of ſchept gy vermaek in de kromme ſprongen van de Satyrs en Faunen, Vader Lybers gevolg? Vier den geeſt vry den toom, of behaegt u Sileen? *Virgiel* zal u met een ſtaeltje dienen dat vol van geneugt is. En't luid aldus:

Bacchanalen. *Virgil. in Silenus.*

Twee jongers, Chromis *en* Mnaſilus, *op den dagh,*
Silenus, *daer hy vaſt in ſlaep gevallen lagh,*
Zien leggen in een hol, met aderen gezwollen
Van klaren wijn, die hy, een dagh voorheene aen 't hollen
Gepeepen had, gelijk hy doorgaens opgevult
En vol is; by zijn hooft lagh krans aen krans, gekrult
Van Wijngaert, en men zagh een groote wijnkan hangen
Aen haer geſleeten oor. De knaepen uit verlangen
(Dewijl de gryzaert hen zoo menichmael bedroogh
Met zijn beloften) treên naer hem, die nu zijn oogh

Ge-

Gelooken had, en ronkte, en knevelden met banden
Van kranssen hecht en vast zijn voeten, en zijn handen:
En Egle *quam op slagh de bange maets te baet:*
Nymf Egle, *d' allerschoonste en fierste van gelaet*
Der Veltgodinnen. Toen de Godt nu quam t' ontwaeken
En d' oogen opsloeg, zoo bemaelde ze zijn kaeken,
De kin en 't voorhooft met een moerbay paers en root.
Hy loegh om dit bedrogh, en sprak in dezen noot:
Mijn kinders, laetme los. Waerom my dus geknevelt?
Het is genoeg dat gy my, dus van 't nat benevelt,
Betrapt ziet. Eischt nu slechts wat lied gy hooren wilt:
U zal ik met een lied, haer met wat anders milt
Te vreede stellen. Toen zoo hief hy aen te zingen
Dat al de sater-rey en 't wilt schier op deê springen.

Van *Andreas Mantegna* komen eenige aerdige bacchanalen in Print uit. Maer ik moet u, die vermaek in Schilderachtige en Poëtische Historien hebt, ook dit volgende uit *Apuleius* meede deelen. Hy zach, noch Ezel zijnde, het vonnis van *Paris*, als volgt, speelen. Den berg *Ida* was'er met groente besteeken, daer een zijpende bronne van boven af uitqueelde, eenige Geytjes schooren de kruiden. Een lustich jongeling was'er, als den Frygiaenschen Herder *Paris* toegemaekt, met een gebreyden lijfrok, een Barbarisch kleet om de schouder, en een gulden tulbant om 't hooft, zich veinzende over 't vee te heerschen. Daer by was noch een naekt jongeling, behaeglijk om zijn schoon geel hair, dat met klaerblinkende goude doppen deurvlochten en opgetoit was: een luchtich manteltie bedekte zijn slinke schouder, en zijn staf en roede meldden hem voor *Merkuur* te speelen. Hy quam al springende aengeloopen, en gaf een appel, met klatergout vergult, met de rechterhand aen hem, die *Paris* scheen, en met wijzen knikken en handgebaer melde hem *Jupiters* gebod, en wederom keerende pakte hem voort weêr uit het gezicht. Daer op volgde een dochter, eerlijk van weezen, als *Juno*, een witte Koninginne kroon omdrukte haer 't hooft, en haer hand was met een staf geladen. Daer drong noch een ander in, *Minerve* niet ongelijk, met een blinkenden helm op 't hooft, zy verhief haren schilt, en zwikte de spies, even gelijk zy ten strijde gaet. Een derde verscheen'er noch, begaeft met uitmuntende lieflijkheit en Goddelijke verwe, beduidende *Venus*, recht in zulker gestalte, als toen zy noch maegt was: betoonende een allervolmaekste schoonheit, in een byna naekt lichaem. De verwen harer dunne kleederen waren tweederley, als wit, beteykenende het deel dat van den Hemel quam, en zeegroen dat van de Zee; zy wiert van maegden als Goddinnen verzelt. Maer *Juno* van twee jongelingen,

't Vonnis van Paris seer schilderachtich vertoont. *lib.* 10.

Juno.

Minerve.

Venus.

de

Juno en haer gestoet. de hoofden met helmen bedekt, die met kopere punten, de starren gelijkende, beslagen waren, en voor *Kastor* en *Pollux* uitgingen. *Juno* trat, terwijl de dertele Pijp verscheide wijskens speelde, met een ongemaekte staticheit voort, beloofde met een eerlijk toeknikken, indien zy den prijs kreeg, 't geheele rijk van Azie aen den Harder. De strijdbare *Minerve* wiert van twee Schiltknapen, Schrik en Vreeze, die op bloote zwaerden dansten, opgepast. Achter haer dreunde een Pijp, met oorlogs hor, hor, vermengende een scherp geklank onder een grof gebom, op de wijze van een Trompet, bequaem om danslust te verwekken. Zy, met een ongerust hooft, verschriklijke oogen, en quiks gelaet, wees met vrolijke bootsen aen *Paris*, dat, zoo hy haer de verwinninge der schoonheit gave, hy in de strijden verwinner, en wijs en vermaert zoude worden. *Venus*, met groote gunst der schouplaets, bleef midden op 't toneel lieffelijk en zoet lachende staen, omringt van poezel ronde en melkwitte kleyntjes, blijde kindertjes, diemen waerlijk liefdekens, en uit den Hemel gedaelde, of uit de zee opgevlogene *Kupiden*, zoude geloofT hebben te zijn: en even daer zoo wel te pas aengekomen; want met vlerkskens, pijltjes, en alles quamen zy met de zelve overeen. Hare jonkvrouwen met ontsteeke fakkelen, als of ze een bruiloft bedienden, blonken voor haer. Hier waren de bekoorende bevallijkheden, de schoone ueren, die met tuiltjes en losse bloemen te stroijen hare Godinne vereerden, en een geestigen dans maekten. De schoonhairige *Venus*, Godinne der wellust, terwijl men Lydische liedekens onder veelgatige pijpen hoorde, die der toezienderen harten zoetelijk strookten en streelden, begon haer lieffelijk te beweegen, en lanksaem, met een vertoevenden tret, zachtelijk te gaen, door de golvende vlerkskens, en met het hooft allengskens op het zoet geluit des spels wenkende, met hartroovende bootsen en beweegingen hare stappen te planten. Somtijts zijdelings lonkende, somtijts straf dreigende, sprong en danste maer alleen met haer oogen. Zy dus voor den rechter verschijnende, scheen aen hem door het buigen der armen te belooven, dat, indien zy voor d'andere Godinnen gestelt wiert, zy aen *Paris* ten huwelijk zoude geven een alderuitnemenste schoonheit, ja eene haer zelve gelijk; en toen gaf den Frigiaenschen Harder, met gewilliger harten, als een stem van overwinninge, den gouden appel aen dit meisken. Of deezen kamerspeligen dans niet schilderachtich vertoont is, geef ik den liefhebbers te oordeelen. Maer laet ons tot opwekking der geesten de pracht der Romeinsche Triomfen eens bezichtigen. De minste van deze was *Ovatium* genoemt, en den Tryomfeerder droeg op zijn hooft een krans van myrten, te voet gaende met pantoffelen, op het geluit van pijpen en schalmeijen, aldus trat hy binnen Rome, om een schaep, dat zy *Ovis* noemden, te offeren. En zoodanich een blijde inkomst hadden de

Minerva en haer gestoet. Venus en haer gestoet. Venus krijgt den Appel. Kleine,

degeene, die haere vyanden eer met minlijkheit, als met macht overwonnen hadden.

Maer de groote Triomf was verſchriklijker aen te zien, om de merkteykenen van den verderflijken oorlog. En groote Triomf.

Toen *Markus Marcellus* der Gaulen Koning *Briomarus* overwonnen, en met zijn eygen handen verſlaegen hadde, klom hy met deſſelfs wapenen, die als een blixem glommen, en met goudt en zilver, en ſchoone werken verſiert waeren, op zijnen Triomfwaegen: hebbende dezelve, aen eenen hoogen Eykelboom ordentelijk gehecht, zelfs op zijne ſchouderen: rijdende zoo met deze eerteykenen (want hy was de derde en leſte der Roomſche krijgsoverſtens, die een vyandich veltheer zelfs gevelt hadde) de geheele ſtadt deur. Zijn heyrkracht volgde den wagen, zingende den Goden en haeren veltheer ter eeren allerley gezangen, tot dat hy dezen rijken roof in den Tempel van *Jupiter Feretrius* had opgeoffert.

Paulus Emilius triomfeerde dry dagen lang: in den eerſten dach vertoonde hy, op tweehondert vijftich wagens, niets dan beelden, tafereelen, en Schilderyen. Op den tweeden dach 't gewonne krijgstuich op wagens: en 't gelt wiert van dryduizent menſchen gedragen, in zevenhondert vijftich vaten, vier mannen aen een vat. Den derden dach met ſchriklijk trompetten aengeheven vertoonde eerſt hondert en twintich gladde oſſen met vergulde hoornen en kranſſen van bloemen gekroont, geleit van jongelingen, omgort met ſchoone gewerkte voorſchooten, en nevens hen jonger knechten, die de offervaten droegen. Daernae zach men 't goudt, en den Koninklijken roof, en een ongelooflijke pracht. *Ziet Plut. P. Emilius* 17. Lukullus Triomf.

In *Lucullus* inkomſt was *Flamini* vechtperk met de wapenen der vyanden, die groot van getal waeren, en het oorlogs getuich en geſchut van *Mithridates*, rondſom behangen. Voorts vertoonden zich een deel geborduerde Ruiteren, heerlijk gewapent, tien zeyzenwagens, en daer op volgden ſeſtich gevangen overſten, vrienden der twee grootſte Koningen van Azia. Daer nae quamen hondert en tien galeijen met koper geſpoorde voorſtevens. En een beelt van *Mithridates* zes voeten hoog, geheel van goudt, en een koſtlijken ſchilt, al bedekt met dierbaere geſteenten: twintich ronde bekkens vollaeden met zilverwerk, en twee-en-dartich met bekers en harnaſſen van louter goudt en gemunt goudt, wierden door eenige mannen naegedraegen. Hier op volgden acht muilpaerden, die goude bedden droegen, en zes-en-vijftich andere met zilver, in gegoten plaeten: 't welk beliep ter ſomme van tweehondert tzeventich duyzent kroonen; nevens andere omſtandicheden te lang om hier te verhaelen.

Maer de triomfelijke inkomſt van *Scipio* wort van *Appianus Alexandrinus* met veel ſchilderachtiger omzwaey vertelt: die *Hannibal* in Afrika verwonnen *In't 1. Boek 6. cap. der Lybyſche oorlogen.*

nen hebbende, aldus binnen Rome zijn intree deede:

Eerstelijk quamen eenige Soldaten met bloemhoeden gekroont, de wagens geleidende, die met den roof der vyanden waren geladen, daer een groote menichte Trompetters al speelende voorgingen. Daer nae wierden houte torens gedraegen, gemaekt nae de forme der ingenome steeden, aerdich beschildert: met schrijftafels en beelden, die 't geen 'er gedaen was, te kennen gaven: nae deze wiert het goudt en zilver, zoo in plaeten als in gemunt gelt, gedraegen: als ook de kroonen, die de gehoorzaeme steeden, bondgenooten, of heyrlegers, aen de krijgshelden, om hunne dapperheyt en verdiensten, vereert hadden. Hier op volgden witte ossen, en wel toegeruste Elefanten, en voorts de oorloogsgevangen Karthaginenzen en Numidische Princen: en eindelijk de Sergeanten, en dienaers van den Veldtheer, omhangen met purpere mantels; verzelschapt met een menichte Trompetters en Speelluiden op allerley muzijkspel. Al te zamen met prachtige en opgeschorte tabbaerden, hebbende yder een goude kroon op zijn hooft: gaende al zingend en speelende op de Lydische wijze: en in 't midden van deze ging een schimper of spotter, gekleet met een langen tabbaert, tot der aerde toe, die met goude plaeten geboort en gelaeden was, naebootsende met een gekkelijk gebaer de gesten en manieren der overwonne volken, om de toezienders tot lachen te verwekken. Daer nae quam de Veldtheer, op een gulden wagen zeer rijk en kostelijk gewrocht, en van vier witte paerden voortgetrokken, omheint van een menichte, die niets dan parfumeersel, wierook, en andere welriekende droogen droegen. Hy zelfs droeg een kostelijke goude kroone op 't hooft, die vol geladen was met dierbaere en Edele gesteenten: met een purperen mantel omhangen, geschort nae de maniere der oude Romeinen, al bezaeit met goude starren. In zijn eene hand droeg hy een yvoren Scepter, en in d' andere een lauriertak, het teken van verwinninge. En met hem waren kleyne kinderkens en jonge dochters op den wagen, en eenige jongelingen van zijn maegschap geleydden de paerden by den toom. Achter den wagen volgden de geheimschrijvers, Schiltknaepen, en andere dienaers, en eindelijk het gansche krijgsheyr, in benden verdeelt, die altezamen bloemhoeden op hun hoofden en lauriertakken in hun handen droegen: nevens de geschenken, die hun om hunne kloekheyt gegeven waren, laekende en prijzende elkander, en zelfs de daden harer Kapiteynen, nae haer welgevallen, vry en zonder vreeze; en met dezen toestel trok *Scipio* nae 't Kapitool, daer hy zijn Triomf kleet afley. Maer dit zal van de Triomfen genoeg zijn, en alleen de Schilderjeugt aenmoedigen, om, door 't uitbeelden van zoo heerlijke en rijke vertooningen, nae den Triomf in de Schilderkonst te trachten.

Men

Men vind ook andere plechtlijkheden, die heerlijke ſtoffe leveren.

Als de Romeynen een oorloog ter zee zouden aenvangen, zoo zuiverden en heylichden zy eerſt hunne vloot, en dit ging aldus toe: zy ſtelden vooreerſt eenige outaren op den zeeoever, dewelke zy dan, ten aenzien van al 't volk, met zeewater beſprengden, en voorts daer op offerhanden deden. Daer nae traden de hooft Kapiteinen in kleyne Jachtſcheepjes, varende rondom al de Scheepen, en dragende d'overblijfſelen van 't geofferde in hunne handen, biddende de Goden, dat zy op deze offerhanden wilden keeren al het ongeluk, dat hunne ſchepen ſtond te overkomen, waer op zy dan deze overblijfſelen in de zee wierpen, en verbranden het ander deel, wel bewierookt op d'outaren; ondertuſſchen ſtorten al de geene, die hier tegenwoordich waren, hare gebeden tot de Goden, met aendacht en ſtilheit.

Zuivering der Zeevlooten. *Appianus Alex. lib.* II

Voorts zoo zijn de Hiſtoryen zoo rijk voor die nae den hoogſten trap der konſt doelen, dat de keur veel duizenderley is. Maer wat hoeftmen verlegen te zijn, daer ons het heylich boek des Bijbels zoo rijkelijk werk verſchaft? Op deezen hoogſtverheven trap dan der Schilderkonſt zit *Clio*, d'eerſte van haere zuſteren, met duizent opgeſlage boeken: zy zal u ſtofs genoeg verſchaffen, en u voor de minſte, wel uitgebeelt zijnde, met roem en glory vereeren. Want die dezen trap, die de hoogſte is, waerdichlijk beklimt, is in de konſt niet alleen een opperſte Veltheer, maer zelfs een gebiedende Prins.

V. Cartary. Clio ſignifica Gloria, come che per la gloria ſi induca principalmente l'huomo à dar opera alle Scientie.

VIERDE HOOFTDEEL.

Vervolg van de drie graeden in de Schilderkonſt.

L hoewel de liefhebbers, door het leezen van dit voorgaende Hooftdeel, genoegzaem verſtaen zullen, dat de konſtſtukken, hoe aerdig en natuerlijk uitgevoert, van verſchillende waerde zijn: En datmenze nae de rang, die zy in de eerſte, tweede, of derde trap hebben, behoort te achten: zoo zal 't ons echter niet verdrieten deeze zaek noch eens van nieuws aen op te neemen; op dat de konſtkenners de ſtukken, die hen voorkomen, nae waerde moogen ſchatten. De Philoſophen, van de zielen handelende, zeggen datze of van driederley natueren zijn, of datmen 'er driederley graeden van werkingen afbeſpeurt: d'eerſte noemen zy de groeijende, en deeze zoude de oorzaeke van wasdom in alle kruiden, planten, boomen, mijnſtoffen, en dergelijke toenee-

mende, doch ongevoelijke dingen zijn. De tweede noemen zy de gevoelijke en beroerende, en deeze eygenen zy allerley ſlach van levendige dieren, viſſchen, voogelen en de menſchen toe. De derde noemen zy de denkende, de Reedewikkende, of de Reedelijke, en met deeze zouden alle menſchen begaeft zijn. Nu, dit in de natuer zoo zijnde, want in ernſt van onzichtbaere dingen te handelen ſpaeren wy voor onze *Onzichtbaere Werelt*, zoo zien wy, dat deeze driederley ſoorten van leevens, de dingen, die zy bezitten, of min of meerder verheerlijken. Wy zien de kruiden, bloemen, Edele geſteenten, en wat'er meerder zonder beweegen groeyt, met groote verwondering aen; maer hoe veel wonderlijker is't, het gevoogelte, dat door een gelijke kragt van de groeijende ziele zoo ſchoon met pluimen en veederen bekleet is, zich daer en boven te zien beweegen, en d'aerde verlaetende, door de dunne lucht heen te vliegen. Het ooge van de geringſte kat verdooft al't geſchitter van de dierbaerſte Diamant of Karbonkel; en met een woort gezegt, zoo is't gedierte, dat zig beweegt en gevoelt, zoo veel heerlijker, en uitmuntender dan eenig ongevoelijk ſchepſel, als het leeven uitmuntender en lofwaerdiger is, dan de doodt. Geen minder verſchil van waerdigheyt is'er tuſſchen deeze ſimpel leevende en gevoelende werking in de dieren, en de Reedewikkende uitvoering van den menſch. Want die de Hiſtoryen der dieren beſchrijven zeggen, dat zy, yder nae haeren aert, dus of zoo doen: dat is, zy volgen haer natuer; min noch meer als een uurwerk, dat geen andere drift heeft, dan die de veeder aen't raederwerk meedede elt. Maer wie zouw al de veranderlijke werkingen, die van de menſchen, door't zoo zeer verſchillende reedewikken, bedreeven worden, kunnen optellen, of in zijn verſtand begrijpen? Wat vangt de wil niet al aen? En wat voert de Fortuin niet al uit? En om hier ook met een woord af te komen, zoo zeg ik: dat de doeningen der menſchen, die door't Reedewikken en de wil bedreeven worden, zoo veel van de bedrijven der andere dieren, die alleen met de roerende en beweegende ziele begaeft zijn, verſchillen, als'er verſchil is tuſſchen een Arend, die van een hoogen tooren, daer hy zich wat geruſt heeft, daer heene vliegt, en een ſteenken, dat hy met zijn klaeuwen van booven afſtoot: want ſchoon dit ſteenken langs de daeken ſteuitende, al eenige kromme ſprongen maekt, het daelt en volgt zijn gezette ſtreeken, terwijl den vogel, nae't ſchijnt, de vier oorden des werelts tot zijn wil en open heeft. Maer waer toe, vraegt gy, dient deeze wijtweydentheyt? Ik zal't u zeggen. Als gy dan met my verſtaet, dat'er zoodanige graeden van waerdigheyt en Edelheyt in de voorwerpen der natuere zijn; en daer by, dat'er zoo veel meerder kennis en konſt tot het uitbeelden van een leevendig dier, als tot iet onberoerlijx vereyſcht wort; dat de konſt haer uiterſte kracht van nooden

De voorwerpen in de natuer zijn in dryderley graeden te onderſcheyden.

den heeft in de bedrijven der menſchen, en dat de Schilderyen in waerde moeten gehouden worden nae de konſt, die daer inſteekt: Zoo zult gy met my ook zeer lichtelijk de Schilderyen kunnen ſchiften, en zeggen, dit ſtuk behoort tot de eerſte, 't ander tot de tweede, en dat tot de derde trap. Gy zult ook gewaer worden, hoe ver dat zy in dien graed, daer zy in zijn, malkander overtreffen, en zelfs, hoe ſomtijts eenige van d'eerſte trap, andere van de tweede en derde trap in waerde te booven gaen. Want in yder graed ofte trap is noch menigerley rang, daermen de konſtige werken nae haere verdienſten in ſtellen moet. Echter ſtaet dit vaſt, dat hoe overaerdig eenige bloemen, vruchten, of andere ſtillevens, gelijk wy 't noemen, geſchildert zijn, deeze Schilderyen evenwel niet hooger, als in den eerſten graed der konſtwerken moogen geſtelt worden; al waerenze zelfs van *de Heem*, *Pater Zegers*, jae *Zeuxis* en *Parraſius*, tot bedriegens toe uitgevoert. Tot den tweeden graed behooren alle kodderyen, bambootſerytjes, Brouwers poetſen, hedendaegſe ſpeeltjes, molenaers kroegjes, *Ludius* landſchappen, en *Pyreykus* Ezeltjes. Hoewel wy daerom niet toeſtaen, dat alle kladderyen, door 't verbeelden van gemelde voorwerpen, tot deeze graeden behooren. Want wy verwerpen al wat onkonſtig is, en keuren af, al wat geen rang onder goede dingen kan houden: Anders zoude den derden en hoogſten graed der konſt wel den alderverachtſten zijn; want men ziet overal dozijn werk van doorluchtige Hiſtoryen. De Schilderyen dan, die tot den derden en hoogſten graed behooren, zijn die de edelſte beweegingen en willen der Reedewikkende ſchepſelen den menſchen vertoonen. En dewijl dit onderwerpen zijn, die meer dan een dierlijke beweeging in hebben, zoo zijn de konſtenaers, die hier toe een rechte bequaemheyt hebben, alderdunſt gezaeyt. Maer, zegt gy, men vind Hiſtory Schilders genoeg, die de Kerken, de ganſche Chriſtenheyt door, wonderlijk opſieren, die de wanden en hooven der vorſtelijke paleyzen vervullen, en het druk hebben met de ſchoonſte jonkvrouwen in alle ſteeden te konterfeyten. Zeeker, zeg ik, deeze behooren noch niet alle tot den derden graed van de konſt: ten zy datmen in haere werken de boovengemelde Reedewikkingen of menſchelijke zielen gewaer word; want een deel hoofden en lichaemen te vergaderen, een deel armen en beenen aen een te voegen, en zoo een ſlach van tweevoetige gediertens ſamen te brengen, bereykt naulijx den tweeden graed. Jae de konterfeyters, die al reedelijke gelijkeniſſen maeken, en oogen, neuzen, en monden al fraeitjes naevolgen, wil ik zelfs niet buiten, of booven den eerſten graet ſtellen, ten zy ze haere tronyen met de gemelde hoedanigheyt van de verſtandelijke ziele overſtorten. Wat wy hier vorders om kortheyt wille overſlaen, zullen wy in de volgende Hooftdeelen te overvloediger vinden.

Zoo zijn ook de Schilderyen.

VIJF-

VYFDE HOOFTDEEL.

Van byvoegsels door Zinnebeelden en Poetische uitvindingen.

Alhoewel de konst van Schilderen in haer zelve groot is, zegt *Plinius*, zoo behouden nochtans de diepzinnige vonden en heymelijke verstanden, die'er somtijts in aen te merken zijn, haren byzonderen lof: en zeker hier inne wort het diepzinnich verstand des meesters byzonder gekent: want schoon ik de Schilders van hennetasters en gortentelders niet en verwerpe, zoo is't nochtans den Schilderyen een luister, datze met den eerlijken naem van d'een of d'ander leersame beduidenis bekleet zijn.

Dat het een goede Schilderye wel voegt, iets leerzaems te beduiden.

Geleertheit versiert de Schilders,

Maer dit zal den konstenaer zwaer vallen, ten zy dat hy, nevens zijn konst, ook de zeedevormende wijsheit verstaet: waer in hy hem nootzakelijk behoort te oeffenen. En zoo zal het ook heerlijk zijn, en een konstich Schilder geweldich versieren, in de kennissen der geleertheden, in de Natuerkunde, Historien, Poëtische verdichtselen, Meetkunde, en andere ervaren te zijn. Want schoon al deeze wetenschappen niet machtich zijn een Schilder te maken, zoo zullenze hem nochtans met een heimelijke bevallijkheit overstorten, en zijnen geest met veel schoone bespiegelingen verrijken. En of wel veel brave Schilders buiten de konst haer hooft niet veel gebroken hebben, zoo heeft men doch in hare werken deze hare onwetenheit in een zeekere verachtlijke geringheit van hare gedachten bespeurt.

Als de Poëten.

Gelijk derhalve, na't zeggen van *Theophilactus*, de verlustigingen der speelende dichteren vol van wijsheit steeken, zoo behooren ook onze stukken daer af niet geheel berooft te zijn. Want het geen hier in de Poëten geprezen wort, zal ook den Schilders tot lof gedijen.

Traege verstanden, zegt *Cicero*, vernoegen zich met leekende waterbeekjes, zonder nae de rechte springaders, die alles voortbrengen, eens om te zien. Een zinrijke en lofwaerdige vinding in d'ordenantie, kan niet dan uit een geleert en doorlettert verstant voortspruiten. Geenerley wetenschappen behooren een Schilder vremdt te zijn: hy behoort de gansche oudtheyt te weeten, en 't oneyndich getal der Poëtische en Historysche vertellingen op zijn duim te hebben. Hy behoort met den hoogen geest der treurspeldichters vermaegschapt te zijn, om alle beweegingen des menschelijken gemoeds niet alleen te kennen, maer ook, als 't pas geeft, de

zelve

zelve te kunnen uitdrukken; dewijl men noit eenich beelt behoort onderhanden te nemen, zonder daer in zeekere beweeging of ten minsten eene innerlijke neyging te vertoonen. Daer en is ook geene der vrye konsten, die meerder 't behulp van een algemeene geleertheit, als wel de Schilderkonst, van nooden heeft. Zoo is *Eufranor*, nevens zijn schilderen en beeltsnijden, in alle andere konsten ervaren geweest. *Pamfilus Apelles* meester was ook over al t' huis, en voornaementlijck in de meet en getalkonst: en hielt ook staende datmen, zonder den dienst dezer konsten, geen volkomen Schilder kon zijn. *Michiel Agnolo* was in alle kennissen uitgeleert. *Rafaël* zoo ver, dat hy nae den Kardinaels hoedt dorst dingen. *Albert Durer* begreep alles wat in het menschelijk verstant begrepen kon worden. *Rubens* was der hooge Schoolen Meester, en nam gewichtige Ambassaetschappen op zijn hals. Ick zwijge van ontellijke andere, welkers werken vol geleertheit steeken, en ons over het diep verstant haerer konststukken, doen verstelt staen. Zoo dat de geheugenis des Meesters somtijts heerlijker wort, uit d'aenmerking van de vond, als van de konst. Voorbeelt der Ouden.

En wie en zouw ook zoodanigen meester niet met verwondering aenzien, die een Tafereel, als dat van *Cebes*, bedacht had? De geleertheit is by de oude Griekschee en Romeinsche Schilders deurgaens nagetracht, en zoo hebben ook haere minste werken den naem van eenige zinnespreuk, of die van eenich Godt of Held, waer meede zy iet diepzinnichs te kennen gaven, gedragen. Onder al de geene, die my vreemd scheenen, dacht my den lanterfant van *Socrates*, dien hy *Ocnos* noemde, en als een zeel draejende, geschildert hadde, daer een Ezel aen 't eind stond en knaegde, wel den onbekentsten, tot dat ik by *Seneka* nader bescheit van hem vond, als dat hy voor een van de helsche plagen plach geschildert te worden, en het verwaerloozen der voorhandene dingen en tegenwoordige goederen beteykende. Lichter zoudemen kunnen raeden de beteykening van het Zinnebeelt van *Giotto*. Want als Koning *Robbert* van Napels hem uit kortswijl belast had, dat hy hem zijn Koninkrijk zoude schilderen, zoo maekte *Giotto* eenen gezadelden Ezel, die aen een nieuwe Ezel-zadel, die voor hem lag, met behaegen scheen te rieken: op elke zadel lag een Koninklijke kroon en Scepter. De Koning hem vraegende, wat deeze Schilderye beduide? Zoo antwoorde hy, Dus zijn uwe onderdaenen, en dusdanig uw Rijk: want zy tragten geduerig nae een nieuwen Heer. En als 't gebeurde, dat het voornemen van maer een eenich half of geheel beeld te vertoonen, de zingeving quam te beletten, zoo wisten d' ouden nochtans, door 't toedoen van eenich weynich bywerk, de toezienders haer beeld te doen kennen. Nu wederom, schoon het uitbeelden van een eenige figuer, en dezelve tot volkomenheit te brengen, een rechtschapen meesterstuk is, zoo gebeurt het Tafereel van Cebes. Ocnos.

noch-

nochtans wel, dat de gelegenheit en plaetſe vereiſcht, dat een eenzame Hiſtorie als door Zinnebeelden verrijkt wort.

Een eenzaem ſtuk op 't prijslijkſt te verſieren,
Geſchiet op 't beſt, uit veelerley manieren,
Met bywerk dat bedektlijk iets verklaert:
Een Zinnebeelt uit beelden dient vergaert,
Of Dieren, die de tochten en de driften
Ontdekken, als bekende en leesbre ſchriften.

Zinbeelden veeler volken letteren,

d'Egyptenaers, Chinezen, Japonders en Mexikanen, hebben hare boeken met Zinnebeelden, in plaets van letteren, geſchreven; en deeze wijze van uitbeelden is met de Schilderkonſt ook tot ons gekomen.

't Filoſoofs Tafereel oor d'Epicureen.

De Stoiſche Filoſofen, willende andere wijsgeeren beſchimpen, die de deugden veel prezen, om datmen daer door de Welluſt verkreeg, ordineerden een zinrijk Tafereel. Hier in zat de Welluſt, als een tedre en gemakkelijke Koninginne, in een koninklijken ſtoel, omringt van de deugden, die haer als dienſtmaegden oppaſten, en haere geboden en wenkingen waernamen. De voorzichticheyt ſtont'er, en zach vlijtich toe, dat haere meeſtreſſe nergens in geſtoort wiert. De gerechticheyt en weldadicheyt ſchenen 'er reede en mild, om al de werelt te verplichten, en niemandt te beleedigen. De maticheyt als haere Hofmeeſtreſſe bediende haer van pas met ſpijze en drank, ſchijnende haer te willen vermaenen, datze zich van al zulke dingen, welke haer te zeer behaegden, en te wel ſmaekten, zoude ſpaenen) op dat haere lichamentlijke gezontheyt niet gekrenkt en wiert; en deze was verzelt met de tucht. De vroomicheyt was hier als een Heldinne bygevoegt, ſchijnende te willen te kennen geven, dat, ſchoon haer eenige lichaemelijke zwaericheyt of pijne te beurt viel, zy echter de welluſt haere Koninginne in 't harte zoude bewaeren, om, door 't herdenken van de vorige vermaeklijkheden, de ſcherpe angels van de tegenwoordige pijnen en quaelen te verzachten. En met deze uitbeelding meenden de Stoiſche de Epicureen genoeg ten toon te ſtellen, en in haer gevoelen te ſmaeden. Maer den Oudtvader *Auguſtinus* meent, datmen ook zoo een Tafereel behoorde te ſchilderen, en de menſchelijke eere op den troon te zetten, hoewel niet als een tedere, maer echter wel als een ganſch opgeblazen en hovaerdige vrouwe, gedient van de deugden, die hy verfoeit, dat alleen om der eeren wille in achting zijn. Wijders verhaelt denzelven Oudvader, dat zommige met het geheel Paradijs, daer de eerſte menſchen in geſtelt waren, en hare vruchtdragende boomen, de deugden en zeden des levens willen beteykenen. By de vier Rivieren de vier hooftdeugden; voorzichtigheit, kloekheit, maeticheit, en gerechticheit. En by de boomen nutte onderwijzingen en leeringen. By de vruchten, deugden en goede zeden

Stadt Gods. lib.5.cap.20

Schriftuerlijke Zinnebeelden.

ib. 13. cap. 21.

zeden. By den boom des levens de wijsheit. By den boom der wetenſchap bevindinge des overgetreden bevels. Of anders zoo wort by het Paradijs verſtaen de Kerke, ofte de Gemeinte. By de vier Rivieren de vier Evangelien; en by de vruchtdragende boomen, de Heyligen en haere werken. By den boom der wetenſchap, de eygen macht des wils. En by den boom des levens, *Chriſtus*. Zoo wort ook *Chriſtus* door de Rotſe, daer *Moſes* het water uit dede vlieten, verbeelt, en door ontallijke andere figueren des ouden Teſtaments. Ook zoo worden by *Agar* en *Sara* en haere twee Zoonen, *Iſmaël* en *Izaak*, de twee Teſtamenten verſtaen.

Roſſo willende een *Maryenbeelt* verrijken, voegden'er *Adam* en *Eva* by aen den Boom der zonden gebonden, met den Appel der overtredinge, die hen de maegt uit den mond neemt. En in de locht *Phebus* en *Diane*, te kennen gevende, dat zy met Zon en Maene bekleet was. Rijk Mariebeelt.

Maer *Vaſarys* Gerechtigheit was niet min rijk, hebbende een Struis in den arm met de twalef Tafelen en Scepter, en daer boven op een Ojevaer. Zy had op't hooft een helm van yzer en goud, met drie pluimen, overeenkomende met de driederley verwen van haere kleederen: haer bovenlijf was naekt, en aen haeren riem waren de zeven boosheden met gulde ketenen gebonden; als't bedroch, d'onwetenheit, vreeze, verraer, logen, wreetheit, en achterklap. Zy kroonde met haer rechterhand de naekte waerheit, die haer de Tijd aenbracht, en haer met twee duiven te gemoet trat, met een krans van Eykenloof. Gerechtigheit.

Apelles (als hy door den nijdigen Schilder *Antiphilus* by Koning *Ptolomeus* valſchelijk beſchuldicht was, van dat hy *Tyrus* had willen verraden, en van den Koning eerſt geſcholden, en voor een verrader was uitgemaekt, maer daer nae, als zijn onnoozelheit bekent wiert, met hondert Talenten, en *Antiphilus* tot zijnen ſlaef beſchonken was) heeft zich zelven niet dan met het ſchilderen van een Zinnebeelt ter wrake kunnen vernoegen, waer in hy de valſche beſchuldiging, nijd, laeglegging, bedroch, by licht geloove, en den rechter Mydas uitbeelde; gevolgt van de waerheit en boete. Maer *Guevarre* ſchildert zoo wel op het Toneel, als wy op 't Tafereel, beeldende zeker Heer uit, met een verkeert boek in de hand, als een gemaekt Filoſoof; met een uitſteekende tong, als een onbeſchaemt klappert; met een beſpottelijke blicke Myter op't hooft, als een openbaer hoorendraeger; met barnnetels in de hand, als een leuy Minnaer; met een neerleggende vaene, als een blohartich kapitein; met een half af geſchoren baert, als een wyverich menſch; en met een kleed om't hooft, als een veroordeelden dwaes. Schimp-Schilderyen.

Maer laet ons hier op eenige Zinnebeeldende Figueren beſchrijven. de Kuisheit.

Wilt gy de Kuisheit hiſtoriſch uitbeelden? Soo ſtelt de Veſtaelſe Maegt *Tucia*, met een zeef of teems vol water, uit den Tyber geſchept, die zy,

zonder dat'er een drop onder uit loopt, vertoont tot een gewis wonderteyken van haer ongekrenkte zuiverheit.

De nijdt. *Metam: 2. ook Rosset bezadigde Roelant. 10. Zang. L. A. Seneka van de gramschap.*

De Wijsgeeren en Poëten hebben veel Zinnebeelden natuerlijk uitgedrukt. Hoor hoe geestich *Ovidius Nazo* de Nijdt vertoont:

Hier meê vloog Pallas *op, terwijl de snoode nijdt*
Haer met een dwers gezicht vast nazach, vol van spijt
Om hare waerdicheit, en deugd, zy stond en morde,
Met preevlen binnens monts, dat zelf het gras verdorde.

Seneka beschrijft de Gramschap leelijk van aenschijn, verschriklijk van gelaet, en van alle betaemlijkheit verlaten: zorgeloos, wangestaltich van kleederen, met rijzende hairen, en zwellende aderen; met een kloppende borst, rookenden adem, en door d'uitbarstende stem met een dikken hals, schuddende handen, siddrende leeden, en een geheel trillend lichaem.

't Geweldt.

Onzen voesterheer van de nederduitsche Dichtkunst, P.C. *Hooft* laet het Geweld in *Velzens* Treurspel zich zelven aldus afschilderen:

In't oorlogh treed ik staeg aen Mars *zijn rechter zy,*
En nergens houdt hy't lyf verzekert zonder my.
'k Heb niet vergeefs gedoogt dat my de God der vonken
In't ruwe stael van hooft tot voeten heeft beklonken,
En nagelvast aen't lijf dit knarsende gezeet
Met kraft gedwongen, dat van riem noch gespen weet;
Maer nademael ik, my t'ontwaepnen t'geenen tijen
Gezwooren heb by d' Heylicheên der razeryen,
Dus gae, dus stae, dus waek, dus slaep ik, nimmer uyt
Het barsse stael, en bruik het harnas als mijn huyt.
Dit zwaert is m'in de vuist gesmeet; naektarmde Reuzen
Op aembeeld, zouden't met geen logge mookers kneuzen.

De Hel.

Homeer en *Virgiel* hebben de Poëtische Hel geestich geopent, en *Tasso* en *Ariofte* beschrijven hare gedrochten schilderachtich genoeg. Andere hebben de Hemelsche deugden sierlijk afgemaelt. Maer van byna allerley bedenklijke Zinnebeelden, heeft *Cesar Ripa* wijtloopichst geschreven, tot byzonder vermaek en nut der Schilderjeugd, om den geest te verrijken, en den wech tot nieuwer vindingen te openen.

Het levenst en lieflijkst te verkiezen.

Nu zoo staet een yder toetezien, in't geen hy verkoren heeft, altijts het aerdichtste, en't geen beziens waerdichst is, uit te zoeken: Want in yder ding steekt eenige bevallijkheit. En deeze zal een kunstoeffenaer lichtelijker uitvinden, wanneer hy weet, waer op hy te letten heeft: hoewel het gemeen oordeel, dat altijts naer het levenste en lieflijkste zal neygen, hem ook genoegzaem den wegh zal wijzen. En wy zullen, daer't te pas zal komen, in ons vervolg ook nog breeder aenwijzingen doen.

Maer

Maer het wort nu tijd, dat wy, om zoo veel dingen als in de Teyken-en-Schilderkonſt zijn aen te merken, in ordre te verhandelen, voor eerſt eens gaen onderſcheyden, wat'er in een geſchiedenis al is waer te nemen.

ZESTE HOOFTDEEL.

Wat men in het uitbeelden van eenige geſchiedenis heeft waer te nemen? Waer uit niet alleen geleert zal worden, wat tot een Hiſtorie, of bekende daed word vereiſcht; maer zelfs ook meeſt al wat eenich byzonder deel der konſte betreft.

DEn Schildergeeſt nu ontwaekt, en tot het begrip der Hiſtoryen bequaem, wort zwanger van rijke gedachten, en bereyt zich vaſt, om uit eygene vindingen eenige voorvallen, of opgegevene Hiſtoryen, haren eiſch te geeven. Maer ik wil, eer hy uitſpat, hem noch met deze drie bekenkingen intoomen, en aen mijne wetten binden. Eerſtelijk zoo moetmen zich vaſt aen de waerheyt, of waerſchijnelijkheyt houden, en niets anders uitbeelden, als dat is, of ten minſten zijn kan. Om dat, gelijk *Junius* ſpelt, de konſtige werken den aenſchouwers zoo wel tot onderwijs, als tot vermaek behoorden te dienen; en, gelijk *Lucianus* zegt, dat het voordeel alleen uit de waerheyt plach t' ontſtaen.

In het uytbeelden van eenige daed moet de waerheit vaſt ſtaen.

Maer gy zult mooglijk met *Pilatus* vragen, wat de waerheyt is? En te meer, dewijl de Schilderkonſt toelaet allerley verdichtſelen en fabulen op 't Tafereel te vertoonen. Ik antwoorde, dat een Schilder beſt zal doen, zich aen de meeſt aengenome gevoelens der Hiſtoryſchrijvers en Poëten te houden. Als by voorbeelt: Dat men de Slang, die *Eva* verleyde, geen maegdenhooft geve, gelijk haer *Beda* heeft toegeſchreven; want dit zou een monſter zijn, meer *Ovidius*, die *Cadmus* en *Harmonia* in Serpenten deê veranderen, paſſende, dan de Heylige Schriftuer.

Voorbeelden

Gy zult ook de Joden en Ooſterſche volken op geen ſtoelen of banken aen Tafel zetten, maer op beddingen bequaem om op te leggen. Zoo was het Tafelbedde van *Heſter*, toen *Haman* zich voor haer verootmoedigde, en daer op vallende, om vergiffenis badt, daer hem *Artaxerxes* ook over beſchrobde, als hy verſtoort uit den Hof quam.

Joſephus lib. Ant: 11. cap. 6.

Zoo lagen ook de Romeynen aen, op haer ſlinker elleboog, d' eerſte met de rug tegen een peuluwe, en vervolgens nae malkander; want de

tweede lach met zijn rug zoo tegens den eersten aen, dat hy met zijn hooft zijn boezen bereykte, en de derde lach wederom zoo tegen den tweeden. En aldus mach men verstaen, dat een der Discipulen in den schoot *Jesu* zat, en op zijn borst viel, toen hy, op 't wenken van *Petrus*, die mogelijk de derde op 't zelve disbedde was, aen onzen Zalichmaker vraegde, wie de gene was, die hy wist dat hem zoude verraden? Van zoodanige beddingen
Cap. 23.41. schijnt ook de Propheet *Hesekiel* te spreken, als hy zegt: Ende gy zatet op eenen heerlijken bedde, voor welke stont eenen disch bereydet. &c.
Luc 7.38. En op deeze wijze heeft *Maria Magdalena*, staende achter *Jesus* voeten, als hy by den Phariseus at, dezelve met haere traenen kunnen nat maeken, en met heuren haire droogen, kussen en zalven. 't Welk anders, zittende niet zeer fatsoenlijk geschieden kon.

Met bescheidenheit. Ten tweeden zoo moetmen bescheidenheit en voorzichticheyt gebruiken, zoo ten aenzien van 't geene gy uitbeelt, als ten opzicht van de plaetse, daer uw werk zal gestelt worden. *Kalvijn* zegt, dat de Martelaeren niet betaemelijk van weezen geschildert worden: En datmen in de Bordeelen en Hoerhuizen schaemtelijker en matiglijker versierde vrouwen, dan maegdebeelden in de Kerken vint. Daerom laetse toch, vervolgt hy, haere beelden een weynig schaemtelijker maeken. (*Instit. lib.* 1. *cap.* 11.)

Gy en moet in geen Schilderye brengen 't geene niet behoorlijk is gezien te worden; en veele zaken zult gy voor den oogen verbergen, die d' omstandicheden genoeg zullen te kennen geeven. *Medea* vermoorde haere kinders voor den volke niet; noch de schendige *Atreus* kookte het menschelijk ingewand niet in 't openbaer: nochte *Progne* werde in vogel, *Kadmus* in eene slang verandert. Alwatge my zoo vertoont, dat haet ik, en ben schuw dat te zien. Hy die wel eer de moedermoort van *Orestes* schilderde, vertoonde een billike en rechtvaerdige Schildery, want hy maekte *Orest* en *Pilades* bezich met wraek te nemen over den overspeligen *Egist*: en liet *Klitemnestra*, als alreede afgemaekt, maer alleen als met een zwenk zien. Het geene onstichtlijk is, behoort men te verbergen, de bescheydenheit laet niet toe, de zonden ten voorbeelt te stellen: want den voorgang der ouden stelt den koers aen de jeugt. Een jongeling, zeytmen, wiert door 't zien van de Schilderyen, daer *Ganimedes* ontschaekt wiert, van d' onbeschaemde *Nais*, die *Hylas* troetelde, van *Apollo* en *Hyacint*, zoo ontroert, dat hy uitberste: Ten is geen dooling de Goden te volgen. En *Cherea* by *Terentius*, op 't zien van een Tafereel van *Jupiter* en *Danaë*, troost zich aldus: Wat Godt is dit? 't Is hy, die den hoogen Tempel des Hemels door den donder beweegt, en hoe zoud ik mensje dat niet nadoen? d' Aeloude Romeinen, zegt *Seneka*, hielden uit de plechtlijkheden hunner offerhanden, daer de vrouwen meede omgingen, alle manspersoonen: ja hielden ook de Schilderyen aller (*Ex Horatio*; *Epist.* 97.)

man-

mannelijke dieren bedekt. Zoodanich een Romein vondmen noch ten tijden van *Michel Agnolo*, welke dreef, dat hy de schaemte in 't groote Oordeel had te kort gedaen, en dat zoo veel onbedekte naekten de gewyde Kapel, daerze stonden, onteerden: maer hy verworf niet anders, als dat hy schaemteloos in de Hel wiert geschildert. Kerken en openbare plaetsen moetmen met nutter Schilderyen voorzien. Die van Alabanda wierden van *Licinius* berispt, dat de Staturen, die in haere speelplaetsen stonden, Orateuren scheenen te zijn: en dat daerentegen, die op de gemeene mart stonden, als met de werpschijven speelden, kaetsten, of liepen. Hoe veel te meer behoort de bescheydenheyt een doorluchtich Schilder 't onstichtlijke te doen vermijden, en 't stichtlijke te betrachten?

Ten derden zoo past u 't gemoed te verheffen, en den geest met een doorluchtige hoogstaetlijkheit aen te doen. Schilder my geen *Saul*, die, terwijl hy zijn voeten bedekt, een lap uit zijn kleet verliest; of iets dat te laeg is. *Piereykus*, schoon in 't begin van een hoogen geest gedreeven, verviel tot beuzelmart, en schilderde Barbiers-en Schoenmakers winkeltjes. Maer by Sint *Krispijn* dat is noch vry wat groots, in ons eeuw. *Bamboots* hoopte tot Weenen by Keyzer *Ferdinand* den *derden* zijn Fortuin te vinden, en liet een proefstuk van zijn hand door *Luix* aen zijn Majesteit vertoonen: Maer den Keyzer, alleen verstaen hebbende, dat'et bedelary Schildery was, wild 'et naeulijx aenzien, en liet den armen *Bamboots*, of de *Laer*, in zijn armoê steeken. Een verheven geest deelt zijne vindingen een deftigen nadruk toe, welke zijne werken als een onverderflijk zout altijts als versch bewaert: Hy kan zich met geen slechte en gemeene gedachten bezich houden, die niet alleen deeze, maer ook de toekomende Eeuwen tot verwondering wil strekken. Maer tot opwekking van deeze defticheyt zijn geene betere middelen, dan de verkeeringen met wijze en wakkere mannen, en het leezen van hoogstatelijke boeken, welke ook zelf de slaefachtige gemoeden machtich zijn te doen opsteygeren. En deftigheyt.

Ik stelde wel eer in onze Schilderschool aen *Furnerius*, die namaels in zijn lantschappen zeer aerdich was, deeze vraeg voor: Waer uit datmen zoude weeten en kennen, of een Historie wel was uitgebeelt? Hy antwoorde: Uit kennis van de geschiedenis. Dit antwoort is kort en goet, maer onbequaem om tot een rechtsnoer te dienen. Want hier staet wederom te vragen: Wat de kennis eener geschiedenis in zich begrijpt? Hier op antwoorde ik: Datmen voornamentlijk op drie dingen te letten heeft, waer van het eerste is, de persônaedjen, die ontrent de geschiedenis bezich zijn, te kennen; want daer is groot verschil in *Sokrates*, *Seneka*, en *Kato*, die met onontroerde gemoeden de dood te gemoet gingen; tegens *Adonias*, of *Nero*, die haer ongaerne ontfingen. Drie dingen in een geschiedenis waer te nemen.

Ten

Ten tweeden moetmen de daed der Historie wel deurgronden, en aen wie het doen of lijden meest belangt: want de moeders, in *Salomons* eerste rechtsgewijs, wierden niet op eenerley wijze door zijn uitspraek getroffen, en den uitvoerder van 't vonnis most meer dreigen, dan toeslaen. Ten derden moetmen op tijd, plaets, en omstandicheyt acht geven; want *Judith* versloeg *Holofernes* by nacht, en niet by daeg, gelijk ik 't wel geschildert gezien heb. Ook ons eerste ouders wierden in geen koude Woestijn, maer in het vermakelijk Paradijs van de slange misleyt. Wy zullen van andere omstandicheden op zijn plaets spreeken, en hier eerst met de persoonen voortvaeren.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van de Persooneele kennis; of d' eerste waerneming in de daedt van een geschiedenis.

Landaert.

N de Persoonen, die gy moet uitbeelden, is ten eersten waer te nemen hunnen landaert: dat is, van welk gewest, der werelt zy zullen schijnen te zijn: want boven het groot onderscheyt tusschen Mooren en blanken, tusschen Azianen en Amerikanen, zoo heeft men noch iets byzonders in yder volk, gelijk by de Poëten op veel plaetsen aerdich word uitgebeeld, wanneerze verscheyde volken ten oorlog voeren: Als tot een staeltje, 't volgende vers uit *Tassoos* verlost Jeruzalem,

1. *Zang.* Oude Hollanders.

daer hy de bende van Hollanders onder 't bevel van *Robbert* aldus beschrijft:

Na deeze volgde een troep van brave Batavieren,
Wiens overblanke verw en schoonheit van gestalt
Haer wapenhandeling te wonder kon versieren:
Geboren daer de Maes en Rijn in 't pekel valt.

Duitschen.

Van de Duitschen zegt *Tacitus*, dat het oneyndelijk getal dezer natie alle eenerley gestalte van lichaem hadden, te weten, groot en geweldich, met een wreet gezicht, Hemelblaeuwe oogen, en met geel en blinkend hair. Maer *Verstegan* geeft zijn Angel Saxons een bevallijker aenzien.

Doch om met een sprong hier af te raken, zoo zal dit vaersje genoeg zijn:

Gy moet in aert en drift de volken ook doen scheelen:
De Pers is dartel, en d' Araber neygt tot steelen,
d' Afriker is ontrouw, de Spanjaert bars en wreet,
Den loozen Italjaen met kunst te veynzen weet,
Den Duitsch, hoe koel van aert, kan haeten en beminnen,
En eer zyn vyand, als zijn eygen tocht verwinnen; *De*

De Fransman, licht van geest, ontziet noch kling noch spits,
Is trots en nedrich, en van beyts beleeft en bits;
Maer den verwaenden Brit, hoe dom en onervaren,
Houd alle volken, van wat Landaert, voor Barbaeren.

Erato zal ons yder landaert voorts kenlijker onderscheyden, wanneerze van klederen en wapenen handelt. Maer of men ons een Schildery vertoonde, daer een rustich jongeling een krijgsheyr van louter bedaegde luiden geboot, waer zoumenze t'huis brengen? Ik zouw zeggen dat het *Alexander de Groote* met zijne Macedoniers was: Want toen hy eerst over den Hellespont in Azia trok, was hy niet veel boven de twintich jaeren oudt, en alle zijne Vaendrichs bereykten de sestich: zijn twee-en-dartich duizent voetknechten en vijfthalf duizent Ruiters waeren al ervaeren Soldaten, en de voorste zijner troepen scheenen oudsten of Raeden van een welgestelde Gemeente, bequaem genoeg tot vechten, maer niet om te vluchten. 't Macedonisch Heyr.

Verder moet gy, die de daeden der Poëtische Gooden, der oude Helden, der deurluchtige mannen, of der waerachtige Heyligen voor hebt, der Persoonen byzonderheden weeten, en van wat gedaente, aerd en natuere zy geweest zijn, en in wat staet en ouderdom gy haer verbeelden moet. Maer om in dergelijke uitbeeldingen zeker te gaen, wort een geleerdelijke Persooneele kennis vereyscht. Gy zult Keyzers, Koningen, Vorsten, Veldoversten, Ridders, Raeden, Ruiters, Soldaeten, Dienaers en Slaeven nae haeren staet uitbeelden, en Pauzen, Hoogepriesters, Kardinaelen, Bisschoppen, Prelaeten, Priesters, Wichelaers, Vestalen, Nonnen, en Kraelen, aen haer gebaer en gelaet doen kennen. Maer om de geesten t'ontwaeken, zoo lust het ons hier een deel afbeeltsels voor den dag te haelen, wy zullen dan van de Heydensche Goden, als de duisterste oudtheyt beginnen. Nergens zag ik oit zoo onbesuisden konstenaer, zegt *Elianus*, die de Muzen, *Jupiters* dochters, vreemde en vervalschte gedaentens gaf: of haer, die d'ongemoeide en zachte ruste beminnen, in 't Harnas stelde. Maer by onzen tijdt zietmen somtijts zoo naeuw niet, derhalven is 't van nooden, dat men d'overleveringen van d'oudheyt naezie. Persooneele kennis, in Staeten.

De Goon op aerd gedreeven,
En treen niet, maer zy zweeven. De Goden.

Zegt *Homerus*, die de Goden dikwijls in zigtbaere gedaentens hervoor brengt. *Virgiel* en *Ovidius* leeren ons haer ook kennen, maer beknopter haer uitleggers. *Cesar Malfatty* van Padua heeft'er tot hondert toe afgebeelt; maer ik zal u in 't kort zeggen, hoemenze plag te schilderen. d'Oudste Grieken pleegen ze niet te onderscheyden, noch in gedaentens, noch naemen; maer zy noemdenze met een gemeenen naem *Theos*. Doch naderhand

hand zijnze in gedaentens, en naemen, en in verscheyde natueren verandert.

Saturnus. Want *Saturnus* wiert kaelhoofdig, en met een zeyzen in de hand geschildert, en als of hy aen een bewonden steen knaeude, omringt van vier kindertjes.

Jupiter. *Jupiter* beeltmen halfnaekt uit, met een dikken baert, en een gekroont hairlokkich hooft, hebbende den blixem en den Arent. *Phidias* had, na 't oordeel van *Emilius Paulus*, 't welk by alle kunstkenders aengenomen wiert, zijnen *Jupiter* van yvoir gemaekt, eeven gelijk hem *Homeer* in zijn gezang uitbeelde, 't welk aldus luid. *Jupiter* dede teyken met zijn zwarte winkbraeuwen, en het Godlijk hair verstroide zich om zijn eeuwich Koninklijk hooft, 't welk hy schuddende, waggelde den ganschen Hemel.

Neptuin. Maer *Eufranor* kon die Majesteyt in zijnen *Jupijn* niet te weeg brengen, om dat hy *Neptuin* reets te heerlijk gestelt hadde. *Jupiter* Hammon is by de ouden met horens geschildert, ook met een kroon. *Neptuin* word ook een kroon op 't hooft, en den drytant in de hand gegeven, als hy met *Amfitrite* zijn gemaelinne schier naekt in een schulp van Zeepaerden getrokkẽ over de diepte heen glijt. De Philistynsche *Dagon* moetmen half mensch half vis, of als een Tryton schilderen. *Plutoos* kroon moet zwart geamaljeert zijn, hy voert den onderaertschẽ Scepter, of anders een tweetandige vork in de vuist. Men voegt hem zijn geroofde huisvrouwe *Proserpina* by, met den dryhoofdigen helhont *Cerberus*. Of men stelt hem op eenen wagen van paerden voortgetrokken.

Pluto. Egli è di colore fosco, & ha in capo vna corona di negro hebeno tinta della schurezza della ombrosa notto.

Janus. *Janus* wort met twee aengezichten uitgebeelt, 't een jong, en 't ander oud, met staf en sleutel; en een ronde slang by hem, die den staert in de mond heeft.

Apollo. *Febus* of *Apollo* maektmen met schoon geel hair. *Nazo* in 't wedspel tusschen hem en *Pan* zegt aldus: *Apollo* met lauren gekroont stond op. Een Purperen kleet, met goude franjen gezoomt, dat hem achter nasleepte, aenhebbende. Hy hielt zijn Harp, met yvoir en kostlijke steenen versiert, in de slinker, en zijn boogjen in de rechterhand, en begon zeer lieflijk te speelen. De paerden, die voor zijn wagen liepen, waren *Pirois*, *Eous*, *Ethon* en *Phlegon*: 't Eene root, 't ander blinkende, en het derde als gloejende van verwe zijnde, maer het vierde was geel en zwart-schimmel van koleur. Of anders *Pirois* wit met roode vlekken, *Eous* uitten geelen, *Ethon* al root, en *Phlegon* kastanjebruin. Hy wiert by de Cheronezen onder de eeuwige goden gerekent; onaengezien de Beociers zijn geboorteplaets aenwezen.

Mars. *Mars* den Oorlogsgodt schildertmen al in 't harnas, met schilt, zwaert en piek, en een bloedigen mantel. Men spant voor zijnen wagen twee bloetgierige wolven, of men laetze van Vrees en Schrik, twee hollende

de paerden, voortrukken. En men laet de faem voor uit vliegen.

Mercurius wort zonder baert, en als een ſchoon jongeling uitgebeelt: geheel naekt, behalven dat hem een kleinen mantel van de ſchouderen afhangt. Men ſtelt hem eenen helm met vleugelen op 't hooft, als ook wieken aen de hielen. Zijnen ſtaf wort met ſlangen omvlochten, en voor zijnen wagen ſpantmen twee ojevaers, of haenen. Maer van outs is *Mercuer* by d'Atheners vry wat op zijn *Priapus* uitgebeelt. Merkurius.

Den manken ſmit *Mulciber* of *Vulkaen*, laetmen in 't gemeen half naekt, en in zijn ſmis de wapenen der goden of helden ſmeeden, geholpen van grove Reuzen of Ciklops. Vulkaen.

Vader *Liber*, *Bacchus* of *Dionys* wort met veil of wijnrank bekranſt, en men laet twee kleine horentjes uit zijn voorhooft ſpruiten: Men geeft hem ſomtijts brooskens aen de beenen, en men verziet hem ook wel met een knodze en Leeuwenhuit, waerover hem *Herkules* by *Ariſtophanes* uitlacht, zeggende: Bacchus.

In 't zien van Bacchus barſt ik ſchier van lachen uit,
Als hy daer heene treet met broosjes aen de beenen:
Daer hy de knodze voert, en roſſe Leeuwenhuidt,
Op 't ſierelijke kleet. Ey zeg, waer wil dit heenen?
Hoe paſt dit teer geſtel van Broosjes, al te ſpots,
By 't heerlijk Leeuwevel, en by den Helden knods?

Maer meeſt geeft men hem Luipaerts-of Lux vellen tot zijn kleedy. Men beelt hem gemeinelijk jong, vet, en welgedaen uit, en ſomtijts wel out en grijnich, want hy wort ook den gebaerden *Dionyſius* genoemt. Zijn gezellen zijn *Syleen*, de *Satyrs*, *Faunen*, en de razende bacchanten, verzien van ſymbalen, ruispijpen, en met veil omvlochte lanſen. Zijn rypaert is den Ezel, de Tijgers trekken zijn kales; en zijn vogel is de ſnappige Exter.

Kupido en *Anteros*, want men telt'er tot dry toe, worden als gevleugelde kinderen en met pijl en boog by haer moeder *Venus* geſtelt. De Ridder Weſterbaen ſchildert hem aldus uit Kupido.

Men zach zijn krullebol, men zach zijn bolle wangen,
Men zach om zijnen hals de zwangre pijlbus hangen,
En 't bleek aen taeje boog, en aen het pluim gewas,
Dat uit zijn ſchouders ſproot, wat vogel dat het was.

Den geytvoetigen huppelaer *Pan* verſchilt van d' andere Satyrs niet: men geeft hem de Ruispijp, en een ſtok aen 't eynde haeks wyze gebogen. Met een Loſſe-Luipaerts-of Tijgers vel om zijn lenden. Maer *Maro* geeft hem een ſneewitte vacht, als toen hy de Maen vryde. Wat van *Herkules* en alle d'andere verdere half goden te zeggen valt, is by *Vincenſo Cartary* breet genoeg te lezen. Laet ons nu ook de voornaemſte godinnen onderkennen. Pan.

Berecinthie Moeder der goden, anders Ops, Cibele, Rhea, Vesta. en Tellus of Ceres.
Ziet van haer S. Augustijn in de Stads Gods. 2. boek. c. 4. item 7. boek. cap. 24.

Berecintie stelt *Virgiel*, het hooft met torens gekroont, en op haren wagen door de Frigiaensche steeden omvarende, moedich op de goden haer zoonen, en hondert neven, die altesamen in den Hemel en boven de Starren woonen. Haren wagen wiert van Leeuwen voortgetrokken. Anders is zy *Vesta* de godinne des vuurs: Men geeft haer een gebloemden rok of mantel aen, men gaf haer ook een vaste zitstoel, beduidende de vasticheit, en een Trommel, beduidende de rondicheit van d'aerde, en tot staffiers een deel gewapende Koribanten, anders Candiotten, en haere Priesters waren razende gelubden.

Juno.

Juno Koninginne der goden, zult gy met kroon en scepter vereeren, haer kleet moet van schoon root purper zijn, en haer Azueren mantel zult gy met Paerlen en gesteenten bordueren. Haer gelaet moet trots en belgzuchtich gestelt zijn, en twee Paeuwen zullen haren wagen trekken.

Venus.

Zoo gy *Venus* kleeden wilt, omhang haer met dunne zijde, van de Gratien geweven, daer men 't naekt schier deur ziet, 't zy dan met vrolijk Groen, Hemelblaeuw, of schoon Geel; haren gordel *Cestus* moet konstich gewrocht zijn. Maer *Clio* heeft ons *Juno* en *Venus* in 't oordeel van *Paris* reets afgebeelt, en van gelijken *Minerve*, die *Homerus* een verscheyde verwich fijn Lywaeten kleet aendoet. Anders wilmen dat de Hemelverwige *Pallas* haer kleederen driederley zullen zijn, als Wit, Blaeuw, en Purper. Haer gulden helm moet met olijf omkranst zijn: en den Uyl is haren vogel. De Poëten geven haer Katten- of Leeuwenoogen, in d'eene hand een Lans, en aen d'ander een Kristallen Schilt.

Pallas.

Bellone.

Bellone schildertmen ook in 't harnas, maer verwoeder, en met vuur en stael dreigende.

Ceres.

Ceres stelt men op een wagen van Draken voortgetrokken, of met een fakkel in 't zoeken van haer dochter.

Diane.
Gratie tre, la prima delle quali è Eufrosina sopra l'allegrezza, & giocondita fa il benefitio. Aglaja sopra la maestá, & venustá, riceve il benefitio. Talia sopra la piacevolezza rende il beneficio.

Diane de Jachtgodin geeftmen een zilveren booge, een geladen pijlkoker, en een luchtich kleet. Aen *Hebe* en *Proserpine* bloemen; hoewel die eygentlijk aen *Flora* behooren; aen *Pomona* vruchten; aen *Iris* den regenboog; en aen onze Muzen yder haer merkteyken. Gelijk wy ter behoorlijker plaets aenwijzen. Zelf de drie Gratien zijn te onderscheiden; want men kent de heerlijke *Aglaja* uit de vreetsame *Thalia*, en deze weer uit de vrolijke *Eufrosina*.

Izis.
Anubis.

Izis, wiert vergezelschapt met den Os *Apis* of *Serapis*, en *Herpocrates*, die den vinger op den mond leyt. Of met *Anubis*, den Hondskop, schrijdende over een Krokodil, met een Hemelkloot, en daer op twee Starren in de handt, en by hem een Waterkruik.

Meerminnen.

De Meerminnen *Melpomenes* dochters zult gy met geen visstaerten, maer half mensch en half vogel schilderen. De dochters van 't Noodtlot, d'onver-

ver-

Het Nootlot, of de nootschik-Godinnen.

verzetbare *Parkaes* of schikgodinnen zijn drie, de eerste is *Klotho*, die de doozen met spillen bewaert, en het werk aenhecht, zy is de jongste en beteykent den voorleden tijdt. Hoewel andere haer over den tegenwoordigen stellen. Zy zit ter rechterhandt, en nevens haer *Lachesis*, die het druk met spinnen heeft, en den deurgaensen tijdt, of den toekomenden, beteykent: daer andere ook *Atrapos* voor stellen. *Seneka* (a) geeft haer een Lauwerkrans om haer behaeglijke vlechten, en voegt'er *Apol* by, die met zang en snarespel haer werk begunsticht. *Atropos*, die de nootschikdraden afsnijt, zit ter slinkerhand, en heerst over den tegenwoordigen tijdt. Zy wort nochtans als d'outste uitgebeelt, om dat zy 't eynde aen alle dingen geeft. Haere kleederen moeten wit zijn, en haere hoofden bekranst met witte narcissen. Anders wordeu zy ook gekroont uitgebeelt, en somtijts met vleugelen, maer meest nae 't werk, daer zy mede bezich zijn. Haer ampt is, kancelierssters in der Poëten Hemel, daer zy de tafelen der wereltsche zaken op Koper, en Yzer, en Stoffen, zoo hart als Diamant geschreven, bewaeren.

(a) *In Apokolokyntosis*

Cloto significa Euocatione. Lachesi vol dire sorte. Atropo dinota senza ordine. Fulgentio.

Ziet verder by Vicenzo Cartary.

De wraekgodinne *Nemesis*, of *Rhamnusia*, wiert met vleugelen geschildert, hebbende in de rechterhand een essenstaf of tak, en in de slinker een kruike met moorjaenen bebeelt. Zy droeg een kroone van harten, en beeldekens van verwinning, zy reed op een vluchtich hart, of wiert ook wel zittende op de Maene, daer zy al de zonden der menschen, als in een spiegel, zien kon, afgebeelt. Haer ampt was de verwaende te vernederen, en de opgeblazene te dempen. Ik zwijge van de slanghairige razernyen, *Tisiphone*, *Alecto*, en *Megera*, die deurgaens quaet brouwen. En dit zal van de verdichte Goden en Godinnen genoeg zijn.

Het Fa um der Heydenen noemt S. Augustijn een dom gedichtsel, van de samen geketende blinde werkingen der bewegingen van de Hemelen en Sterren.

In't begin van de Stad Gods.

Nemesis.

Questa è la Dea che punisce i malvagi, & da premio a' buoni, conoscitrice di tutte le cose, &c. V. Cartari.

Nu moeten wy ook iets van d'oude Helden en Heldinnen aen den dag brengen.

Zeuxis schilderde *Helena*, als of hy ze in Ilium zelfs gezien hadde; Andere de Grieksche helden, zoo als ze *Homerus* aen *Helene*, en d'oude Trojaensche heeren, in de Schesche poort zittende, levendich vertoont; toen zy nae *Agamemnon* aldus vraegden:

> *Noem ons dien braeven Griek, zoo schoon en breed van borst,*
> *'k Zach noit eerwaerder, noch meer zweemend naer een' vorst.*

Agamemnon past een Godlijke Majesteit, en een ontzachlijk gezicht. Men kent *Ulisses* lichtelijk aen zijn zuer en wakker gelaet, zegt *Filostratus*; en *Homeer* stelt hem aldus voor, nae den oppervorst:

> *Wie is hy, die 't hooft kleinder is, maer breed*
> *Van schouderen, die als een weeder treed:*
> *'k Gelijk hem by een Ram, een ruige weeder,*
> *Die door de schapen rinkelt op en neder.*

Helena. Agamemnon. Ulisses

Horatius, zoo wel onzen als der Poëten leermeester, geeft ons dit staeltie van *Thetys* zoon:

Achilles

Indienge Achilles wilt op 't heerelijxt bootseeren,
Zoo laet hem wakker en verbolgen staen braveeren.

en Ajax.

Men zal hem als *Ajax* ook ongeschoeit uitbeelden. Voorts zoo zingt *Flakkus* dit volgende van anderen:

Medea stel ten toon als onverzetbaer wreet,
IXION mede als een, die van geen trouw en weet,
Laet INO bang zijn, en beelt IO als in 't zwerven
In angst uit, ook ORES T in 't Vaderland te derven.

Menelaus. Diomedes. d'Ajaxen.

Menelaus vereischt een vriendelijke zoeticheit in zijn tronie. En in 't afbeeltsel van *Diomedes* zachmen een stoute vrymoedicheit. De dulle *Ajax Telamonis* melt zich zelven door een stuerse grimmicheit des gezichts, en met een vervaerlijk gebaer. *Ajax Locrus* in een schijn van voortvarentheit, spruitende uit een verheven gemoed. De Priester *Amfiaraus* voegt een Prophetische deftigheyt, en d'onbeschaemtheit past aen den bultenaer *Thersites*. *Hector* en *Paris*, schoon broeders, moeten elkanderen ongelijk zijn; aen deeze voegt een teedere wulpsheyt, maer aen d'eerste een trouwhartige schijn van vroomicheyt.

Amfiaraus. Hector, en Paris.

Alexander. *Q. Kurtius lib. 1. cap. 2.*

Q. Kurtius schrijft dat *Alexander de Groote* volwassen zijnde, wel gevormt van leden was: sterk en wel gezet van lichaem, en niet hoog opgeschoten zijnde, was hy eer sterk dan schoon; hy had geel hair, dat flaeuwelijk gekronkelt afhing. Hy was blank van huit, behalven dat zijn wangen en boezem met een aengename roodicheit overstort waren. Hy had een arents neus en verschillende oogen: want men zegt dat het slinker oog blaeuw, en het ander zeer bruin was; hy had een verborge kracht, ja zoo, dat men hem niet zonder eerbiedicheyt en vrees kon aenzien. Zijn snelvoeticheyt en andere eygenschappen zijn by den gemelden schrijver verder te lezen; kenbaer genoeg om van andere t'onderscheyden. Maer wat den zoeten reuk belangt, die van hem afging, en, zoo men zegt, zijne kleederen als perfumeerde. deze en gaet ons Pinseel niet aen, noch en behoort tot de zichtbare dingen.

J. Cesar.

Julius Cesar d'eerste Roomsche Keyzer was lang van gestalte, maer schrael, tamelijk blank, zwart en gaeuw van oogen, en zinnelijk over zijn lijf, behalven dat hy zijn tabbaert los toegegort droeg, 't welk onbetamelijk onder de Romeinen gerekent wiert.

Pompejus.

Zijn tegenstrever *Pompejus* vertoonde in zijn aengezicht een aengenaeme zoeticheit, verzelt met een beleefde stemmicheit, of veel eer een eerwaerdige hoogheit van Koninklijke Majesteit. Zijn hair was wat steilachtich; de beweginge der oogen minnelijk; en zijn geheele gedaente, zoo *Plutarchus*

tarchus getuigt, na de beelden van *Alexander den Grooten* geweldich zweemende. En eindelijk zoo bevallijk, dat de hoere *Flora*, oudt geworden zijnde, vermaek ſchiep, in te herhaelen, dat zy zoo zeer op hem verlieft was geweeſt, datze, wanneerze by hem geſlapen hadde, naulijx opſtaen konde zonder hem te byten.

Auguſtus zult gy met klaer glinſterende oogen vol van Majeſteit, en ſamengevoegde winkbraeuwen vertoonen, met blond geel hair, den neus boven verheeven, en van onderen nederwaerts gaende, van verwe tuſſchen graeuw en blank, en kort van perſoon. *Tiberius* daerentegen moet kloek en lang zijn, breed van ſchouderen en borſt, wit van verwe, ſchoon van aengezicht, doch wat gepeukelt, met klaere en groote oogen, waer mede hy zelfs in de duiſterheit des nachts kon zien, met een ſtokſtijven hals; en een ingehaelt ſtuers aengezicht, geneigt tot zwijgen. Deeze eygenſchappen moet een Schilder, zoo veel als doenlijk is, naſpeuren. En aldus moetmen den welgekemden *Antonius*, en den welgeſtreelden *Kraſſus*, uit den ſchrapelen *Kaſſius* en dorren *Brutus* onderſcheyden. Auguſtus. Tiberius.

De woedende *Attila* zult gy kort van Perſoon, breed van borſt, en groot van hooft maeken; kleyn van oogen, met een kamuis neus, bruin van koleur, en met een gerazeerden baert. Attila.

Maer't is tijdt dat wy, de verzierde gooden en halfgoden, Helden en heerlijke mannen verlaetende, ons tot den waerachtigen verloſſer keeren, zoodanigh immers als hem d' oudtheyt aen ons heeft overgelevert; en eerſt met zijn moeder. In zeker *Mariebeeld*, in een karton van *da Vinſi*, zegt *Vermander*, was te zien alles wat van ſimpelheyt en ſchoonheyt de Moeder *Chriſti* mocht betaemen: bewijzende een geſtadig en ootmoedig weezen in deeze vrolijke maegt, die het ſchoon en aenminnig kindeken, op haeren ſchoot teederlijk zittende, aenziende, en d' oogen ootmoedig nederſlaende, daer meede eenen *Sint Jan* ſcheen te vergeeten, die vaſt ſpeelde met een Schaepje, en eene *Sint Anna*, die dit beziende zoetelijk ſcheen te lachen. Maer ik zal u noch een beter Schildery of beeltenis, zooze anders oprecht en principael is, voorſtellen. Toen de Soudaen van Egypten 't Heylig land ende ſtadt Nazareth verwoeſte, wiert het heylig huis, daer *Maria* geboren was, en de boodſchap ontfangen hadde, van d' Engelen over veel landen en wateren tot in Dalmatien overgevoert, en ontrent vier jaeren daer nae over d'Adriatiſche Zee te Picenen in Italien gebracht, en in een boſch van Recineti, ontrent duizent ſchreeden van de Zee, toebehoorende de Godvrugtige matrone *Laurette*, daer het noch den naem van draegt, geplaetſt: en wederom acht maenden daernae in de lugt geheeven, en een en andermael verzet. Zoo dat dit huis binnen de tijdt van een jaer tot drymael toe verhuisde. Nu met dit huis is ook de beeltenis van *Maria* met haer kindeken Maria. An. 1291.

ken herwaerts over gekomen, gelijk *Alexander* Bisſchop van *Terſactum*, als hy ziek en tuſſchen ſlaepen en waeken lach, in een gezicht, van *Maria* zelfs verſtont. Het beelt van cederen hout, zeyde zy, is mijn gelijkeniſſe, die den Heyligen Evangeliſt *Lukas*, om de gemeynſchap, die hy met my gehad hadde, met koleuren zoo wel afgemaelt heeft, als het voor een menſche mogelijk was. Hoedanich nu dit beelt geweeſt is, vertelt de Jezuyt *Horatius Turcelinus*, dat de bywoonders van *Terſactum* en *Flumen*, als men dit huis eerſt in *Dalmatien* gewaer wiert, het zelve aldus bevonden. Daer was in dit huis een verheeven plaetsken, in 't rond met gebiesde Pylaeren bezet, en om hoog met vijf boogen verſiert van het zelve werk, maenwijs gewrocht. Op deeze plaetſe zagmen een ſtaende beeld van de Heylige Maget *Maria*, het kindeken *Jeſus* met de ſlinke hand in 't midden omhelzende, en met de rechter onderſteunende: dit beeld was van cederen hout, bykans twee kubiten hoog: het aenſchijn was geſtreeken met amber, hebbende de glans van zilver, dan was zwart geworden door den rook der kaerſſen; maer deeze verbruining, een teyken van ouderdom en Godvruchtigheyt, vermeerderde zeer de Majeſteyt van het maegdelijk weezen. Haer hooft was verſiert met een gepaerelde kroone; het effen hair hing, nae de gewoonte der Nazareen, over haeren blooten hals en ſchouderen. Om het beeld hing een gulde ſtoole met een breeden boort, nae de gewoonte van dien landaert opgeſchort, en op de voeten af hangende. Het had op de ſchouderen, boven over de ſtoole, eenen blaeuwen doek, alles uit den zelven ſtronk geſneeden, en met verwen afgezet. Het kindeken *Jeſus* zat op den rechter arm van zijn moeder, veel heerlijker van weezen, als eenig ſterffelijk menſch, met een Goddelijk aenſchijn zijnen goedertieren aerd vertoonende. Met de rechterhand hief het de voorſte vingeren op, als of het den zeegen uitdeelde, terwijl de ſlinkerhand een gulden bol bevatte. Zijn hair was heel effen, en zijn roxken, dat op de wijze der Nazareen gegort was, hing tot de voeten toe. Zie daer, of *Sint Lukas* karig is geweeſt, in onze Lieve vrouw en haer Kindeken op te ſchikken. Maer dat niemant dit vreemd dunke, want men vertelt van een beelt eenes gekruiſten *Chriſtus*, dat met een kroone gekroont was, en van *Nikodemus* zelf geſneeden zoude geweeſt zijn, en dat, door een wonderlijk avontuer te Luna in Italien aengeland, tot Luka in de Kerk van *Martin* is opgeſtelt, Voorts datmen het eerwaerdig beeld onzes Heeren in ouden tijden, genaegelt aen den boom des Kruiſes in een Koninklijke gedaente pleeg te ſchilderen, ſchoon hy naekt geleeden heeft, meent *Ceſar Baronius* dat ontwijfelbaer waer is, en dat dit een vond van den gemelden nacht Diſcipel *Chriſti Nikodemus* geweeſt zoude zijn, op dat de geene, die hooren zouden dat hy gekruiſt was geweeſt tuſſchen twee Moordenaers, met eenen zouden zien, dat hy oprechtelijk was geweeſt

Horat. Turcelin. Hiſt. Lauret.

En 't kindeken.

An. 1099. 7.

weeſt een Koning der Koningen. Want die nae d'eerbaerheyt alleen gezien hebben, vervolgt hy, hebben hem niet anders geſchildert of geſneeden, noch ten is niet van nooden hem anders uit te beelden, dan alleenlijk in een hemde, of met een doek voor. Maer om met ernſt *Chriſtus* gedaente te verbeelden, zoo waer 't wel van nooden datmen zijn innerlijkſte aendacht aenprikkelde. Want zonder dat, zal niemant eenige gelijkeniſſe van het weezen van onzen lieven *Jeſus* hervoor brengen. Zeker 't geen 'er van den *Jupiter* van *Eufranor* gezegt wort, gebeurde ook aen *Leonard da Vinci*, als hy in een Avondmael al zijn kragten in d'Apoſtelen beſteet hadde, zoo kon hy die overtreffende Hemeldeugd, die in den *Chriſtus* vereyſcht wiert, niet treffen, ſchoon hy na veel arbeits den *Judas* zeer wonderlijk ten einde bracht: maer den *Chriſtus* bleef, en is noch onvoldaen. En wie zoud zich durven vermeten dit allerwaerdichſte voorwerp genoeg te doen, en dit allerheylichſte beeld der Godheyt na waerde af te ſchilderen? Ik zie een ſchoonheit de volmaektheit te boven, waer in zich de ernſtige ſtrengheyt en lieftallicheit vermengen, en de heerlijkheyt in een zuivere tederheyt, en de medogentheyt in rechtvaerdicheit geſchakeert ſchijnen. Hoe overeenſtemmende zijn zijne beweegingen des lichaems, gemaeticht nae de drift zijns gemoeds! en het handgebaer zeedich met een Godlijken tret.

Maer wy zullen ons houden aen het geene de outheit den Romein *Lentulus* toeſchrijft, 't zy dan waer of verdicht, wegens de gedáente *Chriſti*, 't welk aldus luit aen den Raed van Romen:

Eerwaerdige Vaderen! ons is bekent en noch levende een menſche van grooter mogentheyt, met naeme *Jeſus Chriſtus*, een Profeet der waerheyt genoemt onder de volken, maer zijne Diſcipulen noemen hem den Zoone Godts, hy verwekt de dooden, en geneeſt de kranken. Van gedaente is hy edel, middelbaer, maer aenzienlijk; zijn gelaet is zeer eerwaerdich, zoo dat zijn aenſchouwers hem moeten beminnen en ontzien; zijn hair is van rijpe hazelnoten verwe, boven. na gewoonte der *Nazareen*, geſcheyden, en tot de ooren toe effen, maer voort nederwaerts rond krullende, geelachtich blinkende, en van zijne ſchouderen afwaejende; hy is ſchoon van voorhooft, zonder rimpel of vlekke in 't aengezicht; zijn wangen zijn verſiert met Roozeverwe, hebbende niets aen zijn lichaem dat te beriſpen is; zijn baert is groot en overvloedich van hair, niet lang, maer in 't midden verdeelt; het opſlach zijner oogen vertoont wel een ſimpelheyt, maer verſiert met rypicheyt; zijn oogen zijn klaer en ontlachlijk, noyt bereyt tot lachen, maer tot weenen geneygt; hy heeft rechte handen, en zijn armen zijn overbehaeglijk; hy is ſpaerzaem in 't ſpreeken, en zeer manierlijk in al zijnen ommegang; en eyndelijk de ſchoonſte onder alle menſchen.

Chriſtus gedaente.

Maer wilt gy eenich geest of Engel vertoonen? *Tasso* beschrijft zijnen Engel *Gabriel*, in het eerste gezang van 't verloste Jerusalem, aldus:

Gabriel.

Hy liet d' onzichtbaerheyt, in eene wolk, betrokken
Met sterflykheyt, in schijn, bejaert als tusschen kint
En jongeling, gekroont met starren om zijn lokken,
En vol van Majesteyt: dus brak hy deur de wint
Op witte wieken, met aen 't eind vergulde pennen
Nou afgemat van rennen.

Wiens hart gaet niet open, wanneer hy zoo heerlijke dingen, als Majesteit en schoonheyt, in schildery ziet? Deugden die waerlijk niet dan van groote meesters getroffen worden. Wy zullen ons niet ophouden, in deze Persooneele aenmerkingen, met al de Apostelen en navolgeren *Christi* hooft voor hooft te beschrijven, men zietze genoeg in printen uitgebeelt, alleen in 't gros zie ik geel geroofte Visschers, en Tollenaers, en Priesters, en Phariseen onder een dringen. Deze zien de wonderen met verwondering, geene met blyschap, en andere met nijdige oogen aen. Ik zie den kleinen *Zacheus*, maer groot in 't geloove, van den Vygeboom afdaelen. Ik zie den goedaerdigen jongeling, die op zijn 's Heeren borst leunde, godlijk bewoogen, en den yveraer *Petrus*, die zich niet schreumde, tegen een troep krijgsluy, 't geweer te trekken, zijn heete drift ten oogen uit; den twijfelaer *Tomas* de waerheyt navorschen: en den zielverkooper *Judas* zich al van langer hand stooren.

d'Apostelen.

Petrus.

Maer om de liefhebbers eenichzins te geryven, zoo zullen wy haer volgende afbeeltselen ten model geeven. *Nicephorus* beschrijft *Petrus*, een weynich verheven van statuer, maer niet grof van lichaem: bleekachtich van aengezigt, met zeer wit en dik gekrolt hair, zoo wel op zijn hooft, als in den baert, maer niet zeer lang: zwart van oogen, en de oogleen roodt van schreijen; want men zegt dat hy, sedert hy den Heere verloochent hadde, dagelijx weende: hy had bynae geen winkbraewen, zijn neus was langwerpig, meer plat dan scherp.

Jakobus.

d' Apostel *Jakobus*, gezegt *Justus*, anders de broeder des Heeren, moet met ongeschooren hoofde afgebeelt worden, en met gebogen beenen: want daer wort getuigt, dat hy hem zoo zeer in 't bidden oeffende, dat zijn knien, als die van een kemel, vereelt en verhart waren. Hy gebruikte geenderley wollen kleederen, maer alleenlijk van lywaed. Dit is hy, die men zegt dat met een volders stok is doodgeslaegen, nae dat hy van de tinne des Tempels was afgeworpen.

Paulus.

Dat *Paulus* d' Apostel kort van persoon is geweest, schijnt uit zijn eygen woorden te blijken, als hy tot den Korinters schrijvende, bekent 't geene andere van hem zeyden, namentlijk, dat hy *kleyn van lichaem* was. Waerom hem

hem *Chryſoſtomus* zegt drie cubiten hoog geweeſt te zijn. Daer *Nicephorus* ook meede overeenkomt, als hy ſchrijft dat *Paulus* klein en gedrongen van lichaem geweeſt is, een weynig krom, wit van aengezicht, en ouder van weezen, als hy van jaeren was; dat hy een middelbaer hooft hadde, ſchoone oogen en nederhangende winkbraewen; met een dikken langworpigen baert, een ſchoone hoogachtige en langachtige neus. Waerom men voorzeker houd, dat *Tryphon* by *Lucianus* onderwijzende *Critias* een leerling in 't geloove, van niemant anders en ſpreekt, dan van *Paulus*, als hy zegt, *als dien Galileus by my is gekomen, dien kaelkop, dien havixneus*, die door de locht tot den derden Hemel is gevloogen, en zoo voort.

De Heyligen en Oudvaders moetmen ook, zoo veel doenlijk is, haer kenbaere gedaentens geven.

Den Heyligen *Baſilius*, ſchrijftmen, was lang en recht van lichaem, droog, mager, donker van koleur, en een weynig bleek van aengezigt, verrukt in gepeynzen, welgemaekt van neus, met gekrolde winkbrauwen, weynig gerimpelt, langwerpig van kaeken, de Tempels van den hoofde een weynig uitgehaelt, lang van baert en van middelbaere grijsheyt. Baſilius.

Gregorius Nazianzenus was van een middelbare ſtatuer, zoet van aengezigt, maer wat bleekachtig, half kael; zijn baert was dik, maer kortachtig; zijn winkbraewen lang; hy had een laegen neus, en het rechter oog een weynig ingetrokken, door 't gebrek van een litteyken. Gregoor Nazianzeen.

De Patriarchen en vorſten des ouden Teſtaments vereyſchen ook, datmen 'er 't geen 'er van te vinden is, naezoekt.

Moſes was een lang goutgeel man, draegende lang hair met een grooten baert, van zeer eerwaerdigen aenzien; zegt *Alexander Polyhiſtor*. Maer datmen hem met horens ſchildert, is belachelijk. Want als hy van den berg daelde, is hy wel glinſterende van aengezicht, maer niet gehorent geweeſt. *David* was bruinachtich, met ſchoone oogen, en van goeder geſtalte. *Saul* was de ſchoonſte man, die men zien mocht, en daer by een hooft langer, dan al het volk. Maer alles overal uit te ziften, valt my langwylich; dies laet ik de liefhebbers, nae dat ik hen den weg geweezen hebbe, voorts begaen. Echter, dewijl ook de groote Filoſofen verdient hebben, datmen haere beelteniſſen ſomtijts te pas brengt, zoo laet ons ook zommige van hen opzoeken. *Plato* was ſchoon en ſterk van lichaem, zoo dat men zegt, dat hy, van wegen zijne breede ſchouderen, groot gezicht, en kloek lichaem, den naem van *Plato* verkregen heeft, daer hy te voren *Ariſtoteles* genoemt was. Maer zijn meeſter *Sokrates*, zegtmen, dat een kaelen kop met een weynich blond hair hadde, en voorts een platten neus, bultige ſchouderen, en kromme beenen: Zoo dat *Zopyro* uit de krooſtkunde hem oordeelde een wellustich en verlooren menſch te zijn. *Speuſippus* wiert geſchildert met een krom-

Moſes. David. Saul. De Filoſofen, Plato, en andere.

men hals; *Aratus* met een gebogen nek; *Aristoteles* met een uitgestrekten arm; *Xenokrates* zijn been een weynich oplichtende; *Heraklytus* met geslooten of schreyende oogen; *Demokritus* al lachende.

Zeno met een gefronst voorhooft; *Epicurus* met een glad gespannen huit; *Diogenes* met een ruigen dichten baert.

Chrysippus hielt zijn vingeren samengedrukt als tellende; *Euclides* schijnt die te openen, als om daer mede te meten; en de vingers van *Kleanthes* waren beknabbelt.

Eschilus was kael, en glad van kop; *Esopus* en *Krates* mismaekt en gebult. Maer ik zal ophouden, op dat ik, met al nae te kaekelen, wat andere voordeezen gezegt en geschreeven hebben, niet onweetende liege.

Het kan ook voorvallen, datmen de geschiedenissen van ons Vaderland afbeelde. Maer dan dient het vooral, datmen eenige kennelijkheyt in de persoonen brengt. De geessel van Nederland den Hartoge van *Alva* was reyzig van lichaem, zijn troni meer schoon, dan aenvallig, mager, holoogd en straf van gelaet. Prins *Willem*, de grondlegger van onzen staet, was van meer dan middelbaere lengte, geestrijk van oogen, en dezelve, als ook het aenschijn en den baert, bruin. In zijn ernstig gelaet stak een gunstige en joviale vrolijkheyt uit, gematigt nae zijnen staet, hy was eenichsins mager, nochtans vroom en welschaepen. Dus moetmen ook op de gedaentens der andere beroemde Vorsten, en der naebuerige Koningen letten, zoo alsze door de schrijvers beschreeven zijn, of datmen verneeme, of men zelfs geen Schilderyen, of printen van haere beeltenissen kan vinden. Maer alles na te vorschen, zou ons te moeylijk vallen, en dit Hooftdeel te lang maken, derhalve laeten wy de rest aen de onderzoekers der oudheyt.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Van de hartstochten en driften des gemoeds: Zijnde het eerste lit in de tweede waerneminge; te weten van de daed der Historie.

ALldus dan de Persoonen, die gy voorneemt uit te beelden, u zelven voor oogen gestelt hebbende, zoo moogt gy u tot de tweede opmerking bereyden, welke verkeert ontrent de daeden en bedrijven in de Historyen. Als daer zijn offerhanden, Feesten, Triomfen, Speelen, Reyen, Renloopen, Jachten, Strijden, Kampgevechten, Schipbreuken, Bruloften, Besnijdingen, Doopen, Sterven, Aenspraken,

ken, Raetplegingen, Moord' en Roveryen, Schakingen, Verloſſingen, en al wat'er onder de menſchen kan geſchieden. 't Zy dan welke gy ook voorneemt uit deze of andere gebeurlijkheden op 't Tafereel te brengen, zoo worden'er, ten aenzien van de beelden, noch driederleye onderſcheydene aenmerkingen vereyſcht. Als eerſtelijk, om *de waere en rechte driften der gemoederen*, die de geſchiedenis veroorzaken, in yder Perſoon, nae 't belang, dat hy in de zaek heeft, te doen zien. Ten tweeden, om *de eygentlijke bewegingen* den lichaemen nae haere doeningen toe te paſſen. En ten derden, datze zich op een manier *vertoonen*, die de konſt eygen is. Gelijk wy dan van deze twee eerſte aenmerkingen vervolgens zullen handelen. Wat de derde belangt, zy is *Kalliope* ten deel gevallen.

Van de driften des gemoeds, lijdingen der ziele, ofte Hartstochten ſtaet ons dan eerſt te ſpreeken. Leer nu, ô Schilderjeugt, deze allerkonſtichſte rol ſpeelen. *Polus*, als hy de perſonaedje van *Electra* op 't Toneel t' Athenen vertoonen, en haer gejammer over de gewaende moort van *Oreſtes* met de valſche doodbus uitbeelden zoude, zoo heeft hy de waerachtige doodsbeenderen van zijn eygen liefſten Zoone opgegraven, en met de zelve de rol van de bedroefde Princes overwonderlijk uitgeboezemt. Zoo moogt gy ook, als u eenigen druk overkomen is, u met de kunſt trooſten, en als u iets behaeglijx voorkomt, zoo is 't tijdt, dat gy aenmerkt wat innerlijke gevoelicheden en uiterlijke bewegingen deeze lijdingen veroorzaken.

Ariſtides Thebanus was den eerſten, die de hartstochten en beroeringen des gemoeds in zijn tronien vertoonde. Hy beelde een gewond leggende vrouwe in een overrompelde ſtadt uit, die haer kruipend zuigkind van hare bebloede borſten zoogt af te weeren, daer de flaeuwicheit in 't ſterven, de moederlijke voorzorge, kommer en droefheit, een yders verwondering verwekte. *Nicearchus* ſchilderde *Hercules* ganſch bedroeft en beſchaemt over zijn razerny. *Cteſilas* maekten een doodbrakenden menſche, daer in men zien konde, hoe veel leeven 'er noch in was. Hy ſchilderden ook *Jupiter* in arbeit gaende van *Bacchus*, al kreunend en kermende. Maer deeze beweegingen des gemoeds worden wel meeſt in het aengezicht beſpeurt, na welkers trekkingen die van het lichaem zich ook voegen: zoo dat, wanneermen die van het aengezicht machtich wort zich zelven in te beelden, men die van het lichaem te lichter zal kunnen raemen.

Wie de eerſte hertstochten begon te vertoonen.

Jupiter in barensnoot.

De tochten worden meeſt in het aengezicht beſpeurt.

Wilmen nu eer inleggen in dit alleredelſte deel der konſt, zoo moetmen zich zelven geheel in een toneelſpeeler hervormen. Ten is niet genoeg, datmen flaeuwelijk een Hiſtorye kenbaer make, *Demoſthenes* was niet ongeleerder als anders, toen hem het volk walgelijk den rug toe keerde: maer ſedert *Satyrus* hem *Euripides* en *Sophokles* vaerzen met beeter toonen en bevallijker bewegingen had voorgezeyt, en hy hem zelven met een half geſchooren hooft

hooft somtijts drie maenden opgesloten, en geheel den komediant leeren nabootsen hadde, sedert, zeg ik, hoordemen hem als een orakel der welsprekentheit. Dezelve baet zalmen ook in 't uitbeelden van diens hartstochten, die gy voorhebt, bevinden, voornaemlijk voor een spiegel, om te gelijk vertooner en aenschouwer te zijn. Maer hier is een Poëtische geest van noode, om een ieders ampt zich wel voor te stellen. Die deeze niet en gevoelt, tree vry te rugge; want hy en zal de zaek niet machtich zijn; ten waer hem eenich Godt of Poëet de hulpige hand bood. Het gelaet des aengezichts wort wel te recht den spiegel van het hart genoemt; waer in gunst en wangunst, liefde en haet, vlijt en traegheit, vreugd en droefheit, en zoo veel hartstochten, als 'er in 't gemoed zich oyt beweegen kunnen, gezien en als geleezen worden. De goedaerdige schaemte ontdekt zich in een vloed van deugdelijk bloed, en de vreeze in een ebbe. Maer een kalm gemoed rust in een wel getemperde verwe.

Hoemen zich hier in moet oeffenen.

't Gelaet des aengezichts.

d'Oogen.

Onder alle deelen des gelaets schijnt de meeste veranderingh in de oogen, die dikwils door een onmerkbare beweeging nu een blygeestich schijnsel uitgeven, of door eenige droefachtige wolken benevelt schijnen. In wereltsche menschen beeltmen *Lætitia* dat is blyschap uit, maer in de geene die na Godt leven, *gaudium*, dat is, verheuginge. *Praxiteles* maekte van beeldstof een zeer blijde lacchende tronie, en daer tegens een andere zeer natuerlijk schreyende, beyde na de gelijkenisse van *Phryne*; betoonen in twee gelijke tronien zoo verschillende driften. Zoo had ook den Gietkonstenaer *Myron* vermaek in een oudt geestich dronken wijf met een byzondere aerdicheit uyt te beelden, waer door hy grooten roem behaelde. Maer zulk een vreugde bequam *Zeuxis* zoo wel niet: want terwijl hy met diergelijk een drollige bes na 't leven te schilderen bezich was, barste hy zelfs zoo geweldich in lacchen uit, dat hy daer van verstikte en storf. Een Sardonise lach is die niet over de lippen komt, en zoo loeg *Tygranes* in 't bedekken van zijn verbaestheyt. Wat vorder de droefheit betreft, den vermaerden *Timanthus* zijn *Iphigenia* voor het Altaer en offerreede schilderende, maekte al den omstand droevich schreyende, over 't sterven van d'onschuldige maegt, maer zoodanich, datmen yders treuricheyt van eens anders kon onderscheiden: want den waerzegger *Kalchas* stont 'er gansch bedroeft, *Ulisses* zwaermoedich, *Ajax* als raezende tegen de goden, en *Menelaus* als haer Oom jammerlijk weenende. Maer als hy quam tot *Agamemnon*, zoo maekte hy hem het aenschijn bedekt, met een slip van sijn mantel, om dat hem den druk des benaeuden en jammerenden Vaders, over 't nootlot van zijn lieve Dochter, onmogelijk dacht te kunnen uitdrukken. Hier en kan ik niet voorbygaen, hoe wy Schilders gewoon zijn, in het bitter lijden *Christi*, de Moeder *Maria*, als den Zalichmaker aldernaest, met de grootste beweeging,

Blyschap.

Lacchen.

S. Duplex vervolg van van Livius. 2. boek.

Verscheide droefheden.

ging, die ons mogelijk is, uit te beelden: 't welk gemeenlijk is met haer te doen bezwijmen, en in d'armen van d'andere *Maryen* van haer zelve te doen vallen: groote Meesters hebben dit niet oneygen geacht, wy hebben hen ook hier in nagevolgt. Maer zeekeren *Johannes*, tans by de zijne genoemt Bisschop van Uitrecht, beweert in zeeker tractaet, dat deze wijfsche teederheyt aen de grootmoedige en hoog verlichte Maegt niet en past, die haer zoo gansch overgegeven hadde, om alles wat haer van God overquam, geduldich te lijden. 't Welk ook van *Metaphrastes* uit zeekere oude schriften betuigt wordt, en dat zy haer wel betoonde als een Moeder, maer Moeder van den geenen, die aen de hartstochten maet stelde. *Johannes* den Evangelist zegt, dat zy met d'andere *Maryen* by den kruisse stont, en aldaer het bevel ontfing, van den Discipel, dien de Heerē lief hadde, tot Zoon aen te nemen, en van hem als Moeder aengenomen te worden. Ik, wat my aengaet, wil haer in 't toekomende liever, met *Timanthus*, als *Agamemnon* het aenschijn bedekken, als my, met haer te veel weemoedicheyt, of anders te veel stantvasticheyt toe te eygenen, te vergrypen. Dit dient echter by een vernuftich Schilder vast te staen, dat hy de beweegingen van droefheyt, zoo veel hem mogelijk is, nae den aerd en eygenschap der Persoonen, of meerder of minder doe blijken. De Stoiken riepen, dat deeze hartstocht een rechtschaepen man noit en behoorde te beweegen: maer de Schilders en Treurdichters geven aen haere Tafereelen en Toneelen, door het uitbeelden van verscheyde droefheden en jammerklachten, het beste sieraet.

Droefheyt Marie.

Demon van Athenen, om de konst in top te voeren, heeft wat vreemts bestaen: Want als hy een beelt, als *Genius* van zijn geboorte stadt, zoude maeken, zoo nam hy voor, al de driften der Attische steedelingen daer in te vertoonen. En dees eenige figuer zoude schijnen te zijn dartel, ongestadigh, korzel, onrechtvaerdich, en nochtans spraekzaem, goedertieren, stout en ontfarmende, opgeblazen en ootmoedich, en eyndlijk ontzinnich en vervaert. Een vreemde mengeling van hartstochten, die voorwaer niet wel zijn te vereenigen. Maer de groote geesten hebben meer ter proeve gestelt, als uitgevoert. Ik houde veel eer, dat hy de twijfeling zal uitgebeeld hebben, zijnde een gedaente des aengezichts, waer in verscheyde bedenkingen onder duistere winkbraeuwen en onvaste oogen overhoop leggen.

Strijdige driften in een beelt,

Twijffeling.

Hoewel het ook wel mach zijn dat hy, door byvoegen van verstand uitbeeldende dingen, zijn voornemen uitgevoert heeft: als met de gedaenten harer kleederen, handtuigen, gedierten, en dergelijke, daer *Cesar* Ripa byna al wat bedenkelijk is, meede uitbeelt. De Poëten doen hare personaedjen ook wel veelerley driften byna al teffens vertoonen, gelijk *Tasso* van *Armide* zegt:

Na

Weiffeling. bedenkinge.

Nu bootstze kuissche schaemt met neergeslagen oogen,
Dan zietze in't ronde elk aen, en heeft'er al bewoogen
Als in een oogenblik door een byzondre drift
En duizentderley slach van haer bedekt vergift.

Verwondering. Schaemte.

Myron maekten een Satyr, die zich over zijn pijpen verwonderde. *Theodorus* schilderde *Leontium* de vriendinne van *Epicurus* als opgetogen in een diepe bedenkinge. Zoo heeft *Protogenes Pluliskus* ook als in een verruktheit uitgebeelt. *Virgiel* schildert *Latinus* dochter in droefheyt en schaemte aldus uit: *Lavinie* hoorde haer moeder kermen, en de traenen biggelden langs haere blaekende wangen: z'ontstak van schaemte zoo root als vier, en al haer aenschijn gloeide: gelijk of iemant Indiaensch yvoir met bloetroot purper overstreek, of gelijk weerschijn van roode roozen onder witte lelien speelt, zoo bloosde de maegt in haer aenschijn. Zeeker het koloreeren valt den Poëten lichter, als ons Schilders. *Echion* schilderde een nieuwgehuwde, die een merklijke schaemte hadde. Voorts wegens het uitbeelden van tochten, en voornaemlijk van droefheit, heeft *Broer Lippi* van Florencen geen kleine eere behaelt, want hyze zoo natuerlijk vertoonde, dat niemant zijn werk zonder deernis kon aenzien. Een verwoeden beschrijft *Seneka* met een bars en dreygend aengezicht, treurich voorhooft, schriklijke gedaente, verhaeste gang, trillende handen, veranderde verwe, en met barstende zuchten. En hier by gelijkt hy de vergramde, hun oogen branden en glinsteren, hun aengezicht is rood van 't bloed, dat uit het diepste van hun ingewant opwelt; hun lippen beeven, en hun tanden klapperen, hun hairen ryzen te berge, hun adem is geprangt en hijgt, hun vingeren kraken in 't wringen, hun stem is heesch en schor, zy slaen in de handen, en stampen met voeten, hun geheel lichaem siddert en dreygt schriklijk, hun gelaet is leelijk gezwollen en verderft zich zelve. Zoo zegt *Moses*, dat *Kains* gebaer zich van toorn veranderde. *Timomachus* heeft den raezenden *Ajax* afgemaelt, en hoe hy zich in deze ontzinnige dolheit al aenstelde. *Silanion* verbeelde den wrevelmoedigen konstenaer *Apollodorus*, en maekte hem niet alleen gelijkende, maer zoo, datmen 'er zijn korzelkoppige kriegelheit in bespeuren kon. *Coeffeteau* zegt van *Domitiaen*, datmen de gramschap in zijn oogen zach glinsteren, de hoogmoed zich op zijn voorhooft vertoonen, en d'onbeschaemtheit op zijn aengezicht uitbarsten, diens bloozende verwe, van de natuer tot een teyken van zedicheyt daer op geschildert, eer een dekmantel van zijn onbeschaemtheit, dan een teyken van schaemte was. Wilt gy een onverstandich mensche, onleerzaem, en van schelmachtigen en verradersen aert, onkuis en lichtvaerdich, jae van alle ondeugden samengezet, te bert brengen, zoo schildert een groven dikkop, met hair, als zwijneborstels, met groote scheeloogen, met hangende wangen, met een breed

Een verwoede. Een vergramde. Korselkoppen. Domitiaen gram, hoogmoedich en onbeschaemt. Een ondeugend mensch.

breed ingebogen neus, met omgekrulde dikke lippen, met zwarte tanden, voor en achter gebult, korte dikke kromme beenen, of ten minsten mank gaende; en laet dan vry een Physiognomus uw meening spellen, ik wedde dat hy zeggen zal, dat gy 't rechte wit getroffen hebt. En nochtans wort *Sokrates* zoodanich beschreven, die door 't overwinnen van zijn wederwaerdige natuer, eyndlijk zoo ver gekomen is, dat hy door *Apollos* orakel, den wijsten onder alle menschen is genoemt geworden. Dat dan *Sokrates*, *Esopus*, en dergelijke, uit dezen konstregel worden uitgezondert; en ons ten prikkel dienen, om onze aengebore gebreeken ook te wederstaen. Maer wy geraeken dus weederom in de Kroostkunde; waer van ons *Polymnia* reets staeltjes genoeg gegeeven heeft.

De vreeze, die den wijzen niet en past, en welx stede de voorzichtigheyt behoort te bekleeden, versiert een Schildery, als menze wel uitdrukt.

De manier van een bevreesde natuerlijk uit te beelden, wiert *Francisko* *Monsignori* van *Gonzaga* Hartoge van Mantua geleert: Want als den Schilder met alle vlijt eenen Sint *Sebastiaen* naer 't leeven geschildert hadde, zoo begon den Markgraef, als hy hem zach, *Francisko* te berispen, zeggende: Dat in dezen geschilderden Heylich de schreum en vreeze van geschoten te worden, die hy meende dat 'er in behoorde te weezen, ontbrak: en dat 'er noch behoorlijke schrik in het aengezicht, noch rekking en trekking der zenuwen en spieren te zien was: dat hy derhalven, als hy zijnen man, 'twelk een arbeyder was, wederom gestelt en gebonden hadde, hem zoude roepen, hy zoude hem toonen, hoe 't behoorde te zijn. *Monsignori* 's anderen daegs zijnen gast gebonden hebbende, riep heymelijk den Markgraef, doch zonder te weeten wat hy voor hadde. Maer *Francisko Gonzaga*, tot zijn voornemen bereyt zijnde, quam als zeer verstoort, met een geladen en gespannen kruisboog uit een andre kamer, roepende tegens den arbeider: Ha jou verrader! Nu zijt gy dood; hier was 't dat ik u begeerde. Den armen man in doodangst wrong en trok om de touwen te breeken, zijn aengezicht wiert doodverwich, de zenuwen spanden geweldich, en vrees en schrik speelden haer natuerlijke Rol. En aldus wiert door aenwijzing van Markgraef *Franciskus* den geest van den Schilder *Franciskus* zoo wakker, dat hy zijnen *Sebastiaen* een geheel andere, maer gansch verschrikte gedaente gaf.

Stael van een bevreesde.

Hier nevens noch een ander stael, maer niet zoo gevaerlijk. Mijn broeder *Johan*, als hy by my tot *Weenen* was, en nevens een beschuldigende dienstmaegt, een bedeesden *Sint Pieter* wouw schilderen, ging op den Graven, of de mart, ontrent de oude en gevryde bedelaers; hy vont 'er een, dien hem dacht dat hem diende, dien hy verzocht hem te volgen. De

Een ander.

goede man, op hoop van een milde aelmoes, quam met hem tot in ons huis, zonder te weeten wat hy doen zoude, alzoo hy mijn broeder, die geen goet Hoogduits ſprak, niet en verſtont; maer als hy hem tot in zijn kamer geleide, en hy die zoo vreemt, hier met een dootshooft, en daer met een hoofdelooze leeman op zijn Schilders verzien zach, begon de goede man als ganſch ontſtelt te beeven en ſidderen: des hy hem te minlijker toeſprak, en te meerder vorderde om te gaen zitten, met goede beloften van koſt en loon. Maer den armen man bracht wederom alle verſchooning in, en zocht t'ontglippen, en rondom ziende kreeg de deur. Den Schilder geſtoort zijnde, ſcholt hem voor een leuijaert de aelmoeſſen onwaerdich. Hy wederom zeyde: Ach ik heb den heer niets misdaen, daerom laet my gaen, ik ben een oprecht man. Ik quam juiſt t' alle geluk op dit geſchil en gerucht in huis, en verſtont uit hen beyde, wat 'er gaens was. En voornamentlijk van den bedelaer, die om zijn leeven bad. Het waer my onmooglijk geweeſt hem te paeijen, maer verſcheyde perſoonen toeſchietende, onderrechten hem zoo wel, dat hy eyndlijk overwonnen wiert: maer hy zat met zulk een vrees en ontſteltenis, als of hy *Sint Pieter* zelfs geweeſt was; zeer dienſtich tot het voorgenomen onderwerp, en eens uit ons huis komende liep hy, als waer hy uitgebroken, en wat beloften hem namaels gedaen wierden, hy wilde noit meer wederom komen, ter plaetſe, daer hem

Smekende. dacht, dat hy bey Duivel en dood gezien hadde. *Ariſtides* beelde een ſmeekenden uit, dat het hem zelf aen de ſtemme niet en ſcheen te ontbreken. Maer laet ons tot vermaeklijker driften komen. Van de verliefde *Armide* komt dit vaers:

Van verliefden.

Met lachende oogen heeft zy hem ter ſluik bevochten,
En voerde in yder lonk wel duyzentderley tochten.

Onzen Poëet *Vermander* zingt van verliefde gelieven op volgenden zin:

Zoo gy de tochten van verliefden wilt verbeelen,
Zoo laet haere oogen vol van minnevonken ſpeelen,
Een mond vol vreugd, en een toeneygend aengezicht,
Ombelzing, ſtrengeling, en wat de minneplicht
Verliefden onderling oyt eerlijk leerde pleegen,
Neem waer, en mijd u van 't geen beter dient gezweegen.

Eerbaerheyd. De *Penelope* van *Zeuxis*, beelden een volmaekte eerbaerheit en zedicheit uit. *Parraſius* ſchilderde twee jongetjes, daermen een kintſche onbekommert-

Onnoozelheid. heit in zach: desgelijx maekte *Cephiſodorus* van Marber. In de deugdſame liefde, en begraſide heylicheit in tronyen, en bevallijk gebaer, heeft *Barozio* van Urbijn grooten lof verdient: maer niet minder zijn landgenoot *Rafaël*, gelijk te zien is in de hooge Altaertafel in Araceli, daer in de *Maria*

Heylicheydt een ootmoedich en zeedich weezen, de Moeder *Chriſti* betamende, zweeft.

En

En in den *Johannes* ſoberheit, oprechticheit, en gewisheit des gemoeds. Andere en meer *Mariebeelden* vind men noch van *Rafaël*, waer in hy zoodanich een godlijke zeedicheit heeft uitgebeelt, datmer de onbeſmette maegdelijkheit in ſchijnt te zien: gelijk van een tot Florencen gezegt wort, welkers oogen verzelt zijn met zeedicheyt, 't voorhooft met eere, de neuze met gratie, de mond met deugd, en het kleed met ſimpelheyt en eerbaerheyt. Zoo wort ook van *Buonarotti* getuigt, dat hy in een rond ſtuk een *Maria* ſchilderde, met bey de knien geknielt, haer kindeken aen *Joſeph* toereykende, in welkers om ziende aengezicht ſtarende op 't ſchoone kint, men een zalich en volkomen genoegen ſcheen te zien: En dit was het ſtuk, waer van *Agnolo* zijn eyſch tweemael verdubbelde. Wy moeten ook niet voorby gaen de *Cecilia* van *Rafaël*, die zoo godlijk als opgetogen naer een Hemelſch koor Englen luiſtert: of de *Maria Magdalena* in't zelve ſtuk, in wiens verheugend weezen men 't vernoegen over haere bekeeringe ziet. *Mander* prijſt dit ſtuk hemelhoog, en teykent dit vaers aen, dat'er in Latijn opgemaekt is:

Pingant ſola alij referantque coloribus ora;
Cæciliæ os Rafaël, atque animum explicuit.
Een ander ſchildre ſlechts 't uitwendig wezen na;
Urbijn maelde ook den geeſt in zijn Cecilia.

Van een *Marie Magdalene* van Titiaen wort aengeteykent, dat zy de oogen rood bekreeten ten Hemel ſlaende, hoewel ſchoon zijnde, den aenſchouwer eer tot gelijke tocht van boete als tot wellust verwekt. Dergelijk zach ik 'er een van den Ridder *van Dijk*, geheel als met een Hemelſche gunſt overgooten.

NEGENSTE HOOFTDEEL.

Van de doening, in de daed der Hiſtorie, het tweede lid der tweede waerneeming.

Imon Kleoneus heeft allereerſt een tronie van ter zijden in zijn ſchilderyen te pas gebracht, doende door dezen nieuwen vond niet alleen zijn beelden omzien, maer de zelve ook ſomtijts, na vereyſch der zaken, de oogen op en nederwaerts ſlaen. En deze konſtgreep noemdemen *Catagrapha*. Van die tijd af begoſtmen de beelden, als zich beweegende, of iets bedryvende, te vertoonen: tot dat *Myrons* ſchijfwerper, *Discobolus* genoemt, in een heftige beweeginge ſtaende,

Wie de eerſte beweeging begoſt uit te beelden.

de, alle oogen vol verwondering tot zich trok. Het zy nu, datmen een enkel beelt, of veele te zamen voor hebbe, men moet toezien, datmen alleenlijk een oogenblikkige beweeging, welke voornamentlijk de daed der Historie uitdrukt, vertoone; gelijk *Horatius* zegt:

Een enkele en oogenblikkige daet uit te beelden.

Breng yder werkstuk, zoo't behoort,
Slechs enkel en eenweezich voort.

Op dat het werk eenstemmich den toeziender, als een anderen omstander verrukke, van een felle daed doe schrikken, en door het zien van iets blygeestichs doe verheugen: of dat hy door eenich aengedaen ongelijk met meedelijden bewoogen worde; en in een rechtvaerdige daed zich vernoegt bevinde. Hier vereyscht dan voor al, dat de doeningen of beweegingen des lichaems met de lydingen des gemoeds overeenkomen, al waert zelf in byna stilstaende vertooningen, gelijk *Tasso* van *Armide* zingt:

Dat elks beweeging met de drift des gemoeds over een kome,

Zy hield van spreeken op, maer toonde in haer gelaet
Grootmoedicheit getergt van gramschap, spyt en smaet
Met droefheyt het gezicht ontstak; zy scheen te deinzen
Met eenen voet te rug; en toverde door veinzen.

Al waert 't in byna stille beelden.

Poëtische Schilderyen zijn my lichter, dan geschilderde, hier te boek te stellen. Zie dan, doch met een bezadicht oog, de dartele *Armide* noch eens met *Reinout*:

Hy lach op bloemen in de schoonste maegden schoot,
Van weergalooze zeeden.
Zy had haer blanken hals geheel ontdekt en bloot,
De goudkuif hing beneden.
't Ontsteken aenzicht glom een weynich als bezweet,
Natuerelijk blanketzel!
Haer zinnen zijn verrukt; het weelich oog en weet,
Den wellust geen beletsel.
Nochtans 't wantrouwend hart om nieuwe minn' te voen,
Schept nieuwe en lieve lonken.
Zy kust, hy kust weerom. Mijn penne niet te groen,
Om geenen brand t'ontvonken.

Zeker de Poëten verlustigen zich in haere Personaedjen, nae vereysch der zaeken, behoorlijk te doen beweegen: gelijk *Homerus*, die van d'Ithaker aldus zingt:

Ulisses opstaende om te spreeken, zach slecht neêr,
Hy hielt zijn Scepter stil, en zonder veel te zwieren,
Als onbedreeven, sprak onnozel: maer wanneer.
Zijn stem voort aenwies, zelf tot bulderen en tieren
Gelijk een sneeuwolk in de winter, uit de borst,
Dan was'er niemant die hem oyt antwoorden dorst.

Wat

Wat de beweegingen der byzondere dingen aengaet, zy worden gezegt zevenderley te zijn, gelijkmen met dit volgende vaersje plach uit te drukken: 7.Motus of beweegingen.

't Was op, of neer, 't quam tot ons, of verzwond:
't Ging ſlinx, of rechts, of draeyde zich in 't rond.

Maer de buigingen der leeden beſchrijft *Albert Durer* zesderley, als geboogen of geknikt, gekromt, gewend of gekeert, gewonden, geſtrekt of gekrompen, en verſchoven. En deeze zes beweegingen ſtelt hy als de grontveſt tot zijn vierde boek, daer hy dan allerley beroeringen der menſchelijke leeden op bouwt. Maer wy zullen onzen voorgenomen trant volgen.

Gelijk dan het hooft het voornaemſte deel des lichaems is, zoo is het zelve ook het voornaemſte werktuig, waer meede men de beweegingen des gemoeds met een uiterlijke beweeging te kennen geeft. Het hooft achter over den nek gedrongen, geeft hoovaerdicheyt en trots, maer voor over nederwaerts geſlagen, nedericheit, en op zijde hangende flaeuwmoedicheit te kennen. Het hooft, dat zich met een onbeweeglijk ſtijven hals opſteekt, beeld norſſe ſteegheit en barbariſche hartnekkicheit uit: maer een ingetrokken hals en geſchorte ſchouderen kouw of vreeze. Met het hooft ſtemt men toe, of ſlaet af, door toeknikken of ſchudding, waer meede men ook het misnoegen te kennen geeft. *Jupiter* misnoegt, zegt *Ovidius*, ſchudde drie of viermael zijn hooft, dat 'er Hemel, Aerd, en Zee van daverde. Van 't hooft. Trotsheyt. Nedrichheyt, Flaeuwmoedicheyt. Steegheyt, en vreeze. 't Stemt toe, onzeyt, en toont misnoegen.

De byzondere deelen des aengezichts zijn, als boven geroert, tot het uitdrukken der lijdingen en driften des gemoets zeer bequaem. Wat de doeningen aengaet, in de oogen heeftmen het ſluiten en ontſluiten, in den neuze de beweeging van het ſnuffen of ruiken; in den mond het blazen, gapen en bijten. Hier op valt my de vreemde wijze van Zegelen der oude Batavieren onze voorouders in den zin; want eer het ſnijden van wapenen of merken, in metael of ſteenen, by hen in gebruik was, zoo beeten zy in het was, dat zy aen hare brieven hingen, met haer kiezen of wangtanden, gelijk dit out rijm verklaert: Doening der oogen. Neus. Mond.

In witneſſe of the ſothe,
Ich han bitten this wax with my wang tothe.

Dat is.

In wetenſchap van de zekerheit,
Heb ik gebeten, dit was met mijn wangtanden, of kiezen.

Wat de handen belangt, door dezelve worden voornamentlijk alle daden ofte doeningen uitgewerkt, ja der zelver beweegingen zijn byna by een algemeene ſpraeke te vergelijken. Zy begeeren en belooven, zy vragen, zy weygeren, zy betoonen vreugde, droefheit, leetweezen, erkentenis, vreeze en gruwel: ja zelfs ook getal, mate, tijdt, en wat noch meer bedacht Van de handen, Bequaem tot een algemeene ſpraeck voor alle volkeren.

 kan

kan worden; door de beweegingen der handen verstaen wy d'allervreemste barbaren: zoo datmen met recht de sprake der handen voor een algemeene sprake aller volkeren des aertbodems te houden heeft. Hoewel 'er somtijts groot onderscheit onder de volkeren van verscheiden landaert bespeurt wort. Gelijk in 't tot zich roepen; want als wy Duitschen iemant tot ons roepen of wenken, zoo heffen wy de hand op, en slingeren de vingeren nae ons aengezicht, 't welk by den Italianen oneerlijk geacht wort; maer zy de hand uitstrekkende, slingeren die na beneen, bynae gelijk als wy de hondekens tot ons roepen, maer van verre te zien, van ons weghwijzen, of gebieden van vluchten, niet veel verscheelende. Gelijk mijn Vader *Theodoor*, in zijn eerste reyze in Italien, zeer belachelijk wedervoer: want hy in zeker steedeken in Lombardyen met zijn reysgezel komende, meende een Edelman van zijn kennis daer te vinden, en verstaende dat hy te landewaert zich vertrokken hadde, vervolgde met leetweezen zijn reys: maer een veldweegs buiten de stad zijnde, hoorden zy hen wederom roepen, en omziende zagen van verre eenige persoonen, die hen op de Italiaensche wijze met het nederdalen der handen wenkten, en met luider stemme toeriepen. Waer over zy verbaest, vreezende ergens in misdaen te hebben, en waenende datmen hen gebood te vluchten, 't hazepat koozen; tot datmen hen te paert vervolgende, van hunnen waen en vreeze verloste, en, de wederkomst van hunnen vriend bootschappende, ook wederom voerde.

Hoewel eenige ook hier in verschillen.

Stael hier af.

Rechterhand.

De rechterhandt verheven uitgereykt, plach het aenbieden van vreede te beteykenen: maer om laeg uitgesteeken, was een teyken van ootmoedige beede. De handt te laeten aengrijpen, was 't verleenen van genaede; maer die te verbergen gaf onverzoenbaerheit te kennen.

Zeker Cartaegs gezant, aen *Andromachus* Prins van Tauromenion in Sicilien gezonden, toonde aen hem, zeer gestoort, het binnenste van zijn rechterhand, en die omkeerende het buitenste, hem dreygende, dat zoo zijne stad zouw omgekeert worden, ten ware hy de Korinters verdreef. Maer *Andromachus*, daerom lachende, toonde hem ook eerst 'et binnenste, en strax wederom het buitenste van zijn hand, zeggende: En zoo zal men uwe galeije omkeeren, indienje niet terstont van hier vertrekt. Antwoordende hem aldus in de zelve taele.

Ik kan hier ook niet voorby gaen 't geene *Theodoretus* van den Heyligen man *Militius* vertelt: hoe hy, als hy door 't bevel van Keyzer *Konstantius* zijn gevoelen van de Godtheyt zoude uitten, gelijkenisser wijze drie vingeren opstak, en daernae de twee ingetrokken hebbende, en een alleen uitgestrekt houdende, deeze korte woorden uitsprak: Drie zijnder, die verstaen worden, maer wy handelen en spreeken alleenlijk als van eenen. Doch *Sozomenus* verhaelt het aldus: dat de overste Diaken in zijner Kerken, als *Militius*

litius noch ſprak, zijn hand uitſtrekte, en zijnen mond toehielt. Maer dat hy daerentegen met zijne hand, zijn meyninge klaerder, dan met woorden, aenwees: Want drie vingeren d'een van d'ander uitſpreydende, en daer nae de hand wederom ſluitende, gaf hy 't volk met deeze figuere te verſtaen, dat die drie een zijn. 't Welk hy als den Diaken afliet, met luider ſtemme beveſtichde, roepende, datmen zich aen de kerklijke beſluitingen van Nicene moſt houden. Hoe d'Oudvaders door 't opleggen der handen pleegen te zeegenen, leert ons de H. Schriftuer. 't Zelve deeden de Opperprieſters ook in 't inwijden der offerhanden. Ook leyden die 't gehoort hadden den laſteraer de handen op 't hooft, als zy hem overtuigden, en om geſteenigt te worden verweezen. *Jaïrus* verzocht onzen Zaligmaeker, dat hy by zijn Dochterken, dat in haer uiterſte lag, komen zoude, en haer de handen op leggen, op dat zy in den leeven mogt blijven. Gelijk de Heere ook aen de kinderkens, die tot hem gebracht wierden, gepleegt heeft. Dit hebben d'Apoſtelen ook naegevolgt, wanneer zy iemanden tot het Leeraerſchap afzonderden, of haer de gaeve des Heyligen Geeſtes meede deylden. En als'er een geheele vergaderinge zoude gezeegent worden: 't welk ongeleegen ſcheen om aen hooft voor hooft te doen, zoo geſchiede zulx alleenlijk met het opheffen der handen.

't Welk de tegenwoordige Pauzen met uitgeſtrekte vingeren wel deftig weeten nae te bootſen. Maer deeze plechtlijkheyt is ook by de Heydenen in gebruik geweeſt; want wanneerze een Tempel zouden inwijden, zoo moſt de Prieſter zijn hand op d'een of d'ander Pilaer van 't gebouw leggen, terwijl hy beezig was met de woorden van de toeheyliging uit te ſpreeken. Met de duim iemant te drukken beduide gunſt en gewogenheyt; maer die om te keeren, was een teyken van haet.

Met de middelſte en langſte vinger op iemand te wijzen, was 't merkteyken van ſchimp en hoon. Vingers.

De vingers en handen in malkander geſlooten, voornamentlijk, als men de knien daer mede te ſamen hielt, wiert ontrent een vrouwe, die op't uyterſte zwanger is, voor een wangunſtige Toverye gerekent. Maer hoe het bolle Meysje *Gallantis Lucina*, die dit kunsje ſpeelde, bedroog, doet *Ovidius Alcmena* byna op dezen zin vertellen:

Ik van een Godt bevrucht, riep ſlaeg Lucyne *om haet,*
Zy quam, maer omgekocht van Juno *zat op ſtraet*
Voor onze deur, en ſloot met ſaemgevlochte handen
Haer kniejen dicht by een. Ik kreet, ik ſchreeuwde in banden;
Maer al vergeefs, tot dat ons Roothairtje Galant,
Die nukken merkende, haer uitloeg: Wel wat ſchand

Is 't

Is't, zeyze: dat gy hier dus zit en ziet zoo oolik,
Alcmene *is van een Zoon verloſt: kom wees meê vrolik.*
Lucyn *dit hoorende ſprong op, en als vervaert,*
Liet bey haer handen los, en ſtrax heb ik gebaert.

Wat de verdere beweegingen der handen aengaet, en hoe zy de ſprake te hulpe komen, en de verdere hartstochten gehoorzamen, zult gy, wanneer gy 't vorige lit deezes deels, daer wy van de driften des gemoeds ſpreeken, grondich verſtaet, wel uitvinden. De beweegingen des lichaems volgen die van 't hooft en handen. *Maucerus* maekte een ademtochtigen worſtelaer. En *Demon*, of zoo andere zeggen *Parraſius*, maekte twee ſtukken, *Hoplidides* genaemt, waer in den eenen zijn adem als ganſch vermoeit zijnde, bezwaerlijk ſcheen te halen, terwijl hy bezich was met het ontgeſpen van ſijn ruſting: En den anderen in't volle harnas zoo geweldich te loopen, dat hem het zweet ten aenſchijn uitberſte. De borſt, of liever het hart, deelt aen 't geheel lichaem zijn beweeging mede. Hoor wat *Virgiel* wegens de wagenmennende jongelingen in den renſtrijt, hier van zegt:

't Lichaem.

Ademhalers.

Loopers.

Van de borſt of 't herte.

Gy ziet in 't renperk, als de raden, regelrecht
Geſchooten uit de lijn, om ſtrijt ter baene in rennen,
Hoe 't aengeprikkelt hart der jonkheit, onder 't mennen,
Van angſt en vreeze beeft, en popelt in het lijf,
En hoeze met de zweep vaſt klatren fel en ſtijf;
Hoe zy den teugel op den nek der paerden leggen;
En hoe de heete raên met kracht party ontzeggen,
En vliegen langs het perk, en hoe de Voerman vlucht,
Dan *zit, dan overendt om hoog, door d'ope lucht,*
Voor wind in't ruime ſchijnt te zwieren, en te zweeven.
Zy jagen immer voort, en worden aengedreven,
Dat hun het ſtof alſins om d'ooren ſtuift en vaert.
Zy worden nat van ſchuim en waeſſem van het paert.
Zoo groot is ook de luſt naer lof, ook zelf met ſmarte
Den braven renner gaet de renprijs zoo ter harte,
Dat hy eer 't leven wenſcht te miſſen, dan het merk
Van zeege, en zonder prijs te keeren uit dit perk.

Hoe de beweegingen der leeden met her werk, dat het beeld doet, moeten overeenkomen, hebben wy onzes bedunkens nu genoeg geleert. Nu moetmen acht geven, of deeze bewegingen ook ſlap of geweldig zijn. Anders voeren de vorſten het zwaert, wanneer zy haere Ridders maken: en anders wort den Sabel in de hitte van 't Kampgevecht gebruikt. Wanneer den oorlog ſtond aen te vangen, zoo namen de Roomſche Vorſten de bloedige Speere,

Speere, die by *Bellonaes* Tempel bewaert wiert, en keerden dezelve met de punt nae de geweſten der vyanden, als door deeze plechtlijkheyt hen den oorlog verklaerende. Dergelijke beweegingen worden zeediglijk uitgevoert: gelijk ik gezien hebbe, toen *Leopoldus*, tans Roomſch Keyzer, tot Koning van Hongaryen gekroont was, en hy, nae d'oude gewoonte, den Sabel, op een hoogen heuvel gereeden zijnde, teegen de vier winden zwaeyde. Die dit, of iet diergelijx ſchildert, moet wel toezien dat hy een plechtelijke, en geen vechtende beroering vertoone. Zoo ook ontrent andere hoogſtaetlijke of kerklijke zaeken. Legt uwe hand onder mijn heupe, zegt Abraham tegens zijnen knecht, en ik zal u bezweeren by den Heere. Dit moet aendachtiglijk, en niet als ſchermender wijze toegaen. maer daer den Engel te Pniel, als hy *Jakob* niet over en mocht, hem de heupe verlemde, wiert meerder gewelt gebruikt. Nu ik van de heupe gewach maeke, zoo moet ik dit noch van de beenen zeggen: dat haer werk is het lichaem te draegen, en dat zy in gaen, ſtaen, loopen, tillen, reiken, jae zelf in zitten en leggen, zich nae't bovenlijf voegen.'t Was aerdig, dat *Alcamenes* den manken Smit Vulkaen zoodanig had afgemaelt, datmen in hem een heymelijke, doch wel voegende lammigheyt beſpeurde; ſchoon hy gekleet was, en ſtokſtil ſtont. Hoewel dit aen andere, doch tegen haeren danck, genoeg toevalt, dat haere beelden lam ſchijnen, ſchoon zy geen *Mulcibers* voor hebben. In den zittenden vuigen arbeyder van *del Sarto* ſtak de leuiheyt in al de leeden: en in den *Ocnos* van *Socrates* een verfoeilijke ſloffigheyt. *Pithagoras Leontinus* maekte zynen Hinckepoot zoodanig, dat d'aenſchouwers de ſmerte zijns verzwooren beens meenden te gevoelen. Maer dit en kan niet konſtichlijk in't werk geſtelt worden, ten zy men het derde lit dezer tweede waerneeminge meeſter is, dat is, datmen weet, op wat wijze men deze aerdicheden in't werk ſtellen, en op't gevoeglijkſt vertoonen moet, waer van ons *Kalliope* belooft heeft te handelen, alsze van de ſchoonheyt en graeſſelijkheyt gewach maekt. De groote *Clio* zal zich nu vernoegt houden met het geene wy tot aenmoediging, om algemeen in de konſt te worden, gezegt hebben: En hoemen de konſtſtukken in driederley graeden verdeelen kan. Wy hebben, met haere hulpe, de dingen, die in een Hiſtorye zijn waer te neemen, aengeweezen: van de perſooneele kenniſſe geſprooken, van de tochten en lijdingen des gemoeds gehandelt, en voorts betoont, hoe de lichaemen zich na de hartstochten beweegen. De jeugt aldus in deeze derde Schoole ingeleyt zijnde, zal ſtoffe genoeg vinden, om den geeſt voor eerſt werk te geven. *Erato* zal ons dan wijders de derde waerneming op haer beurt leeren, en te kennen geven, hoemen tijdt, en plaets, en wat meer tot de omſtandicheden behoort, na vereyſch der voorgenome geſchiedenis, moet onderſcheyden.

Plechtlijke beweegingen moeten niet fors, maer deftig zijn.

ERATO.

De Minnedichtster.

Het vierde Boek.

Inhoudt.

DE Liefde Zanggodin ontsluit het vierde School.
Zy leert Historyen omstandich te beleyden,
En wijst den tijdt, waer in iets beurde, t' onderscheyden,
Als ook de plaets: Zy bouwt de kunst een Kapitool,
Met gaenderyen en ontelbre bouw-sieraden:
Zy voert ons in een beemd, waer langs het Beekje daelt:
En melt wat roem men ook wel eertijts heeft behaelt
Aen wildt en tam Gediert; aen allerley Gewaden;
Geweer en Wapenen. Maer 't is te groot een spijt,
Dat die meest omslaet, minst met schilderen bedijt.

Op de Print.

ZY die hier ongehult met Rooze-en Mirteblaeren
Gekroont zit, en den Hoorn van overvloet omvat,
Is Erato, gestaeg onledich, om al wat
Te samen stemmen kan, te voegen en te paeren.
Zy deelt de vochtige aerd' de Zonnestraelen meê:
Zoo worden berg en dal bezwangert van gewassen:
't Gediert uit d' Ark te veldt gedreven: en de plassen
Vol visschen aengefokt: Vrouw Venus, uit de Zee
En 't Godlijk zaet geteelt, zendt daerom, vol genoegen,
Kupyd' om zich altijts by dees Godin te voegen.

ERATO
de

INLEIDING.

O *Erato*! die aen uwen *Thamiras* d'eerste minnedeunen voorzongt, en *Sappho* uwe liefdevaerzen ingaeft, geley ons nu in lustige gebouwen, daer uwe staetjufferen u wachten. Gy die een *Venus* onder de Muzen zijt, en Roozen in Mirten strengelt, open ons de binnekameren, daer de Hofjufferen zich ten dans bereyden, of in haer sierlijke bedkameren van liefde zuchten, en geley ons van daer, of in 't lommerich geboomt, of in de luchtige beemd; daer de Veldnimfjes, van u gevleugelt wichjen getroffen, het Bosch en 't Gebergt niet dan van liefdelietjes, doen wedergalmen. Wijs ons de Tuinen en Boomgaerden, waer uit gy uwen overvloetshooren vol plukt, wanneer gy met losse tuiten en ongekemt hair zoo vroeg in de weer zijt. En terwijl wy buiten zijn, zoo vertoon ons de weydende kudden, en *Clio* vervolgende, zoo zult gy met al wat in een Historie waer te nemen is, besluiten.

EERSTE HOOFTDEEL.

De derde waerneming, in 't uitbeelden van een Historie, is d'omstandige gelegentheit oprecht te vertoonen. En voor eerst op wat tijdt de zaeke geschiet is.

DE derde nootzakelijke aenmerking, in het uitbeelden van een Historie, is d' omstandige geleegentheit: welke wy verdeelen in tijd, plaets, en nootsakelijke, of ten minsten bequame byvoegselen, van stoffeeringen en Tamme of Wilde gediertens. Gelegentheyt der Historye. Eerst op wat tijdt.

In de tijd komt ons voor eerst de lieflijke Lente te vooren, in welke men wil, dat God de werelt geschapen heeft. Dan zult gy uwe beelden met geen overlastich bont bekleeden, noch ook niet al te naekt uitschudden; ten waer uwe Historie, ontrent den Zomeriem voorgevallen, voor geen Lentebeuyen te vreezen hadde. In deeze tijt zijn de lichaemen allergematichst, en de geheele natuer wort dan als vernieuwt en verquikt. In de Lente.

Natuer is rijk van wondere sieraeden,
Wanneer de Lent, in haer safiergewaeden,

Te voorschijn komt. Hoe wonder vers en fris
Is't grazich veld! De blonde Ceres *is*
Wel in haer schik, haer dochter plukt weer bloemen;
De zwangre beemd geeft kruiden zwaer te noemen:
En d' akker golft gelyk een groene stroom.
't Is alles nieuw herschapen; Zie den zoom
Van geene beek, geboort met riet en lissen,
Vervrolijkt zelf de dobberende vissen.
d' Hinniden gaen ten reyje op 't groen tapijt,
En 't pluimgediert dat quinkeleert om strijdt,
In welfselen van beukelen en Eyken,
En Ceders, die tot in de wolken reyken.
De Harder drist zijn kudde langs der Hey,
En 't Vee ontluikt in klaverige Wey.

Zomer.

Na de Lenten volgt de Zomer; of gy nu het dorstige *Israël* aen de Steenklip, door *Moyzes* staf geborsten, voor had te verbeelden, zoo zult gy niet alleen de klippige Woestijn, en 't gebergt van Kruit en Lover ontbloot, vertoonen, maer ook de brandende Zomerlucht overal doen speelen. Dat uwe gloeijende tronyen van de Zon geroost als na 't water snakken, en de verzengde gronden door 'er weerschijn den reyziger schijnen te verstikken. Zoo machmen ook *Krassus* afwijk in het barre Armeniën schilderen, dat den toeziender dorst krijge, en de warme locht schijne te gevoelen. Den afgaenden Herfst geeft ook zijn merkteykens, dan zit vader *Lyber* in zijn kracht, en *Sileen* is dronken van den nieuwen most.

Herfst,

of Winter.

Maer lust u de bevrooze Satyr te bert te brengen, en hem heet en kout uit eenen mond te doen blazen, steek dan den houtkliever vry in een warmen dos, maer laet het Bosch bladerloos en met rijp en sneeuw beladen zijn, en de bevrore beek, schoon de zwaen in de bijt zwemme, den huisman tot een brug strekken: Laet de locht dyzich zijn, en alle schoorsteenen rooken, den steeling vry de neus druipen, en zijn hair en baert vol yskegels hangen, wanneer hy de snippige noordewindt te gemoet treet. Maer hoor, hoe onzen *Silvius* de vier tijden des jaers afmaelt:

De vier tijden des jaers.

Kom schilder ons de Lent' met roodt geverfde wangen,
Met geurge bloemen om en wederom behangen,
De dieren op 't geboomt te schetteren van vreugt,
De beesten in de Wey, en wat gy meerder meugt.
Bestuwt de Zomertijdt met rijpe koren-aeren,
Den Landtman in de weer de vruchten te vergaeren;
Den Herfst met druiven daer het rijpe sap uitspat,
De trossen in de pors, en Bacchus *op het vat.*

Den

Den oudengryzaert, voor den winter halfbevrozen,
Wiens kaeken door de kou, en niet door hette bloozen,
t'Omhelzen d'heete vlam, als was s'hem lief en waert,
En zijne scheenen te verzengen aen den haert.

Wy mochten hier ook van den morgen, middach, en avond reppen; maer *Melpomene* heeft dit op haer genomen.

De tijd geeft ons ook verscheyden weder, 't welk ook dikwils nootzaeklijk is in Schildery t'onderscheyden, en met goet beleyt op storm en onguere tijdt, als ook op den aert van schoon weder acht te geven. *Ambrozius Laurenzetti* was d'eerste, die tempeest, regen, en onweer, wederom heeft beginnen na te bootsen. Waer in *Apelles* by de ouden, door zijn stukken, die *Brontes*, *Astrapes*, en *Ceraunobolus* genoemt wierden, zeer geroemt is geweest. Naderhandt heeft den ouden *Jakob Palma*, in *Sint Mark* tot Venetien, een heerlijke Schipstorm in een gruwzaem Zee-onweder, met grooten aendacht uitgebeelt; brengende in de beuyige lucht de windgoden al blazende, die den voortgang van't Schip, dat *Sint Markus* lijk voert, en door de schuimende golven met kracht van riemen heenen snuift, schijnen te willen beletten. Hier speelt de behendicheyt des Schippers, 't buigen der riemen door de kracht der roeyers, 't gewelt der winden, 't beweegen en breeken der baeren, 't blixemen uit den Hemel, en des Schilders hooge geest, zoo wonderlijk deur malkander, dat het geheele stuk in't aenzien schijnt te bewegen. Onzen *Aert* van *Leyden* heeft ook in't schilderen van't Schipken *Petri* zijn gedachtenis vereeuwicht: en de brave *Rubens* heeft het ook zijn arbeyt waerdich geacht, Zee-en Land-onweder vervaerlijk af te beelden

Storm en onweer.

Indien't u lust een stormwindt te verbeelen,
Zoo buig't geboomt, en laet de takken speelen,
Laet regenen, laet vry den blixem slaen,
En masteloos een Schip te gronde gaen:
Dat ongeluk en zal toch niemand schaeden,
Maer liever zach ik dartle Nimfjes baeden,
By Zomerdagh, in een Kristalle bron:
Een schoon Paleis staen blikren in de Zon:
Het wit gewolkt in't schoon Lazuer verspreyen:
En aerdich volk zich in een beemd vermeyen.
Want al wat in natuer het oog vernoegt,
Heeft ook al't geen een Schildery best voegt.

Schoon weder.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van de Plaets.

Wat plaets.

Engaende de plaets, die tot uw voorgenomen oogwit vereyſcht word, die kan veelderley zijn. Als binnen of buitens huis, in ſtad, of op't landt; en hier doet zich de gantſche wereld, ja Hemel en Hel ter keure open. Aengaende de gebouwen, de Outvaders leefden in hutten en tenten, gelijk als noch de Tartars en Arabiers. Of, gelijk onzen *Nazo* zegt, in holen en holle ſteenrotſen. Sedert is de Bouwkunſt by de Babiloniers, en naderhand by d'Egiptenaers en Grieken, tot volkomene volmaecktheyt opgereezen: die naderhand, door den overloop der noortſche volkeren, weder ſchier t'eenemael is te gronde gegaen. Maer na dat de woeſte Gotten, die alles in puin en aſſche hadden vernielt, haer woeſten aert een weynich begoſten af te leggen, beſtonden zy de bouwkunſt, doch op een Barbariſche wijze, wederom in treyn te brengen; waer van de overblijfſels noch wel te kennen zijn. Maer ſedert *Europe* den adem herhaelt heeft, zoo zijn de vonden der Dooren en Joonen, nevens de ſierlijke Korinter, en ſtevige Tuskaner ordeningen van gebouwen, weder als uit het graf gehaelt: welkers volkomentheden zoodanich zijn, datze als uit Hemel ſchijnen gedaelt, en van zoo volmaekten ſchoonheyt, datze, byna zoo weynich als een menſchen beeld, eenige hervorming konnen lijden.

Gotſche Gebouwen.

d'Antijkſche zijn als volmaekt,

Maetſchiklijkheit en overeenkomſt ſpeelt
In een gebouw, als in een menſchen beeld.
't Geheel beſtaet in voeglijkheit der ſtukken,
Daer d' oorzaek niet zoo wel is uit te drukken,
Als datze wel verwondrens waerdich ſchijnt.
Stel eenich geeſt te werk, dat hy zich pijnt
De deelen van een menſche te verſchikken,
Dit kleynder of dat grooter, gy zult ſchrikken
Zoo eenich deel verplaetſt is; d' evenmaet
Van ons geſtalte is in volkomen graet.
Ik poogd' ook vaek d' aeloude vier kolommen
Door eene nieuwe in ſchoonheit t' overkommen;
Maer na vergeefſchen arbeit viel op 't leſt
Aen 't mengen, en vondt (*) d' ongemengde beſt.

En niet om te verbeteren.

(*) *Compoſita.*

Dies

Dies sloot ik, dat met recht een schoonen Tempel
Geleeken wort by't Menschenbeelt, Godts stempel.

Louis de veertiende, Konink van Vrankrijk, schoon met krijgsbereytselen beezich, had echter zoo groot een verlangen nae een nieuwe Architectura, die hy de Fransoische wilde noemen, dat hy verkondigen dede, zijn konterfeytsel, omzet met rijke Diamanten, te willen vereeren aen den genen, die den naesten wegh daer toe opende. Wat hier toe in de Academie der bouwkunst, tot Parijs nieulijx ingestelt, door *Blondel* of iemant anders zal ingebracht worden, moet den tijdt leeren. Ook al in de voorige Eeuw heeft *Michiel Agnola*, schoon hy deurgaens d'antijken en *Vitruvius* volgde, eenige nieuwe kornisen, kapiteelen, bazen, tabernakelen, sepulturen, en andere sieraden bedacht, openende zoo den wech voor de nakomelingen, om haer eygen vernuft ook in 't werk te stellen. Maer elk zie toe, dat hy door 't opspeuren van zijdweegjes niet en verdwaele, voornamentlijk Schilders, die, schoon de meeste vryheyt hebbende, werx genoeg vinden zullen, schoon zy 't met den gedaenen arbeit der ouden in de bouwkunst laten berusten. *Baltazar Peruzzio* begon een boek van aenteykeningen over *Vitruvius*, doorzoekende en teykenende alle outheden tot Rome, waer van zich *Sebastiaen Serlio*, die 't namaels verkreeg, wel heeft weeten te dienen. *Serlio* is van *Pieter Koek* in duits vertaelt, en heeft door zijnen arbeyt de kennisse der bouwkunde eerst in deeze landen begin genomen.

1671. Een nieuwe order zwaer te vinden. Nochtans behoud een Konstenaer de vryheit in sieraden.

Indien u, ô Schilderjeugd! de bouwkunst bekoort, gy zult overvloet van onderwijs by byzondere schrijvers vinden. En voorwaer dit deel der konst is het arbeytzaemste van allen, en verdient om zijn hoogstaetlijkheit milde liefde en belooning. Echter blijft de oude spreuke waerachtich:

Bouwkunst Arbeytsaem.

Dat, die met schildren wil bedijen,
Veel bouwsieraden moet vermijen.

Nochtans hebbe ik het tegendeel in 't Florentijnsche hof bespeurt; en de schoonheyt van een wel geschildert gebouw heeft aldaer zijn vergelding genooten.

Ik kan my naeulijx zonder lachen onthouden, als ik onze landslieden zie geheele bundels papier uit Italie meede brengen, waer in zy de gebroke mueren en uitgegeete steenen van zoo veel Vorstlijke Paleyzen, als 'er te Rome zijn, hebben afgeteykent, zonder datze eens hebben nagespeurt de ordinantie en gedaente der gebouwen, waer uitze iets bezienswaerdigs zouden geleert hebben, aen den dach te brengen. Ik en wil niet verhinderen, dat ergens iemant, op vervallen en gebroke steenen verslingert, zijn werk daer af make: laet hem vry zijn oubolligen geest volgen, en de Liefhebbers vermaken. Maer die de waere schoonheyt bemint, zal de antijksche vervallen met hooger aendacht beschouwen. Wie wort niet opgetogen ten Kapitool op-

Ruwijnen.

Schoone en koſtelijke Tempel.

opklimmende, alwaer den Tempel van *Jupiter*, die d'eerſte *Tarquyn* boude, geſtaen heeft? Waer van hem de grondlegging alleen, te dien tijde, veertich duyzent mark zilvers koſte. En van welke, als ze ten vierden maele door *Domitiaen* herboud was, de vergulding alleen beliep ter ſomme van zeven milioenen, tweehondert duizent kroonen. De pylers waeren van Petileſeenſch marber, en zoo konſtich, dat *Plutarchus* meynt, dat een weynich verſlijpens en verſnijdens haer de volkome ſchoonheyt, dieze noch t' Athene zijnde hadden, vry verminderde. En nochtans wilde hy deezen Tempel in koſtlijkheyt, niet eens by de galeryen, poortalen en badſtoven van *Domitiaen* vergelijken. d'Oude Grieken openden haere huisdeuren nae buiten, maer andere volken, als wy, nae binnen. Doch *Publicola* wiert gegunt zijn deur ook buitenwaerts open te doen. *Lepidus* was d'eerſte, die d'ingang van zijn huis met Numidiſch marber, ten tijde van *Sylla*, verſierde, en hy had het prachtichſte huis dat t' zijnen tijde binnen Rome was, hoewel'er binnen vijf-en-dartich jaeren daer nae wel hondert, en noch vijftich jaeren verder, wel tienduizent geboudt wierden, die ſchoonder en heerlijker waren dan 't zijne.

Eerſte Marber-en bouwpracht binnen Rome. *S. Duplex in't vervolg van Livius.*

Tempel van Diane te Ephezen.

Maer de Aziatiſche gebouwen zijn in d'oude tijden zeer koſtelijk geweeſt. Den Tempel van *Diana* t' Ephezen wiert in tweehondert en twintig jaeren van geheel Azie op 't heerlijkſt getimmert, was vierhondert en vijf en twintig voet lang, en tweehondert en twintig breet, hebbende hondert en zeven-en-twintig kolommen, elk van een Koning gemaekt, zeſtig voet hoog, en zes-en-dartig daer onder konſtiglijk uitgeſneeden. Ik zwijge van den Tempel Salomons, en hoe de zelve naemaels herbout is.

Dit dient maer tot ontwaeking voor die de vervalle gebouwen komen te bezichtigen.

Hierom, ô Schilderjeugt! als gy na Romen trekt, om de outheden na te ſpeuren, vernoeg u niet alleen met de vervalle overblijffelen van hare grootheyt op te garen, maer poog ook zelf d'oude Paleyzen, zoo alsze geweeſt zijn, t' onderzoeken. *Nero* boude een huis, dat zich van 't gebergte *Esquilie*, daer nu *Maria Major* ſtaet, tot aen 't Paleis toe ſtrekte, 't welk men het gouden huis noemde. In des zelfs voorzaele ſtond een groot koloſſenbeelt na zijne gelijkeniſſe, hondert en twintich voeten hoog. Hier waren dry dubbelde galerijen met overwelfſelen, duizent voeten lang, hier in zachmen een ſtilſtaende meir, als een ſtadt rondom met huizen omringt. Het had ook Teellanden, Wijnbergen en Boſſchen, daer allerley Veebeeſten en wilde dieren onderhouden wierden. Dit huis was overal met gout vergult, beſchildert, en met ſchelpen, paerlen, en koſtlijke geſteentens deurwrocht. De welfſelen der eetzalen hadden yvoire draeyberden, om, als't pas gaf, een zoeten hagel van bloemen neer te ſtorten, en eenige pijpkens,

Neroos huis. *Ziet. Sueton: in Nero.*

Aerdige welfſels.

door

door welke men de kostlijeke reukzalven afliet. Maer de voornaemste eetzaele was rondt, en draeide gestadich nacht en dach, als een werelt, rondom; voorts wierden zijn badtstoven niet alleen uit de Tyberstroom, maer zelfs uyt de zee bewatert. Wondere Eetzalen.

Van *Menelaus* eetzael, spreekt *Telemachus* by *Homeer* aldus: Odissea. lib. 4.

Bezie de schoonheyt van dees wondere eetzael vry,
Versiert met gloeyend goudt, en zilver, schildery
En Beeldwerk, nae de konst gewrocht, zy kan de zaelen
Der Goon beschaemen, of ten minsten daer by haelen.

Maer dewijl ik reets van *Neroos* badtstoven gewaegt hebbe, zoo moet ik u ook andere tot een model geven. De groote *Scipio*, verlosser van Rome, wiesch zich, nae de gewoonte zijns tijdts, in een klein badt, dat zijn licht ontfing door kleine spleeten, in steede van vensters, in de steene muer gehouwen. Maer ten tijde van *Nero* waren de gemeene badstoven kostelijker; want de wanden spiegelden met ronde en kostelijke steenen, het Alexandrijnsche marber was met Numidisch lijstwerk verdeelt; of de gladde muer was met bespikkelt lakwerk bekleet; of met den steen Thasus, eertijts alleen tot versieringe der Tempelen gebruikt, omringt. De welffels waren van glas, of verglaest; en het water liep uit zilvere kraenen. Maer de byzondere Badtstoven der vrygemaekten overtroffen deze zeer verre, zoo in overvloedt van Beelden, als in pylaren, niet datze de welffels ondersteunden, maer alleen tot sieraet verstrekten. 't Water storten 'er met groot gedruis over marbere trappen in, en de zon scheen 'er door groote glaeze vensters den ganschen dach, en zy waren op zoodanige plaetsen gebout, dat de baeders aengename uitzichten, van zee- of landtverschiet, tot tijdverdrijf genieten konden. *Seneka* 86. *brief.* Batstoven.

Gy zult ook, lust het u, theatren en schouwtonelen *Venus* toegewijt, verbeelden, en de Amphitheatren ter eere van *Mars* gebouwt, op 't paneel brengen. Ik zal 'er u een stael of twee van voorgeven: Want het is mijn werk niet alles te beschrijven. Ik zwijg dan van het Kolosseum van *Vespasiaen.*

Het Theatrum van *M. Scaurus* was met drie stelladien, onderschoort van driehondert sestich marbere pylaeren, daer tachtich duizent persoonen in zitten konden. Behangsels, Schilderyen, en bekleedingen waren niet min heerlijk, als 't gebouw. Het Toneel had vier deelen: als het voorste 't welk zoo gemaekt was, dat het schierlijk omdraeyde, en zoodanige Taferelen vertoonde, als tot de handelingen vereyscht wierden: het tweede was de plaets, daer de spelen op gespeelt wierden: en op het derde was de muzijk, en het gezelschap der zingers en dansers; daer ook de Poëten en Redenaers haere vertoogen deden. Schouwtoneel van M. Scaurus.

En van Curio.

Maer de groote Theatren van *Curio* waren van hout getimmert, en hingen of rusten op twee haeken. En de toezienders zaten des voormiddachs verdeelt rug aen rug, en zagen de spelen aen, maer des nae middachs deur een schierlijk omdraeyen zagen ze malkanderen vlak in 't gezicht: maer tegen den avondt beyde de haekken aen een komende, zoo wiert daer uit een schoon Amphitheatrum, zonder dat het volk van zijn plaets week, en nae't einden der andere speelen zoo ving dan eerst het vechten van schermers met scherp aen. En aldus droeg *Curio* de Romeynen tusschen Hemel en Aerde.

DERDE HOOFTDEEL.

Van Bouwstoffeering, Huisprael, en vryheit in 't verzieren en versieren.

Bouwstoffeering.

At der oude Romeynen huisprael aengaet, *Virgiel* heeft'er al een wijl voor *Nero* van gezongen, en voert ons aldus ter trotsse poort in:

2. *Boek, Lantgedichten.*

Daer zich de drang vergaept aen stijlen, en aen wanden,
Met Schiltpadde ingeleit; aen kostelijke randen
Van kleet by kleet, dat stijf van gout en paerlen staet;
En aen Korintschen erts; aen witte wol, verzaet
Van dierbaer purper, dat d' Asirische overbrengen;
Aen Kassia, daer zich olyven onder mengen.

Geen kostelijkheit te ontzien.

Wat rijker Hemel doet zich hier nu open! voor die onkostelijk met verwen bouwen, en zijn huizen versieren wil. Schilder my des werelts rijkdommen in de Roomsche binnenhoven en de Lydische schatten op't Kapitool.

Troon.

En of 't u voorviel den Keyzer *Konstantyn* op zijnen troon te stellen, zoo moet gy hem in pracht onder een koper vergulden boom zetten, die zijn takken en gulde bladeren wijt uitspreyt, daer allerley gevogelte door konst bereyt in schijnt te huppelen; want zy scheenen niet alleen te leven, maer yder zong zijn gezang: zoo dat het eer een tovery, dan een konststuk gelijk was.

Beeld gy Persische hoven uit? Zoo dek de vloeren met gestikte Tapijten; laet de Pylers vry Agaet, Porfyr, of Jaspes; en voet, en kap, louter Gout zijn. Ontzie geen overdaet, *Darius* Schatkist mach'er teegen; en hier is u *Mydas* handt zoo gevaerlijk niet, als zijn oordeel. Schilder my de Byzantijnsche huisprael in *Solimans Serailje*: de Parysche Loevre: en is dit niet genoeg, zoo tover Paleyzen op uwe doeken kostelijker

als dat van den Ridder der versmaetheyt, daer *Arioste*, in zijn *Roeland*, *Vierde Gezang.* held *Reynout* verdoolt inbrengt. Ten zal u niet kostelijker vallen, als aen den Poeet, schoon het zoo dierbaer was, dat de schatten van twee vermogende Koningen niet genoegsaem geweest zouden zijn, om de kosten van zoo heerlijken Paleys uyt te voeren. Of bou een schoonder, als dat van *Armide*, of daermen *Rogier* ophielt. Voeg het zilver by den spikkeligen Porfier, zet Marbere Pylaren op gulde voeten, en bewint de hoofden met gouden loofwerk. Gy behoeft den veelverwigen Agaet, noch Jaspis, noch toets, noch Azuersteen niet te spaeren: maer maek, als 't pas geeft, zelf Pylasters van Bergkristal. Beschilder de zolderingen met festoenen en beeldwerk, en laet uwe vloeren aerdich geplaveit, of met loofwerk, uit wortelen gezaegt, aerdich ingeleit zijn. Of bestroyze met Saffraen, want zoodanigen dertelheyt is ook uit Azie tot binnen Rome overgewaeit. Zijn u de zalen te naeuw? treed in den binnenhof, verbeeld ons bebeelde voorgevels, weerschijnige vyvers, of mael my van verre een gansche Stad met Tempels en Torens, gelijk de steeden van China, want daer zijn de Paleyzen met een geele verglaezing bestreeken, zoo datze van verre als met goud gedekt blinken, en zoo is ook al het houtwerk met gouden Lakwerk, *Cie* genoemt, overtogen.

Poeetsche Gebouwen.

Vloeren.

Nieuwe vonden verzinnen.

Maer om uwen geest noch verder op te wekken, zoo verzier nieuw slach van Amphiteatren, Paleyzen, Raethuizen, Vechtperken, Renbaenen, Tempels, Badstoven, Gewelven, Trappen, Kolommen, Gesnede steenen, Pedestalen, Bazementen, Pyramiden, Sepulturen, Vazen, Schoupotten, Statuen, Fonteynen, Lustgaerden, Galerien, of wat u lust: of schilder my het nieuw Jeruzalem naer onzen Trant:

Nieuw Jerusalem.

Van een zeer hoogen Berg, zach ik ter heilger steeden
Het groot Jeruzalem afdalen naer beneden,
In Godes heerlijkheit; het blonk gelijk Kristal,
Of dierbre Jaspis, licht en schoon, haer hooge wal
Had twalef poorten, daer zich twalef Englen stelden,
Waer op men 't twalef tal der Stammen Jakobs spelden.
Drie poorten zach m' in 't Oost, en drie in 't Noorden staen,
Drie zagen Zuitwaert uit, en drie ten Westen aen.
De Muer der steede steunde op twalef grondgebouwen,
En in elk stuk was een Apostels naem gehouwen.
Maer hy, die met my sprak, bestond de groote Stadt
Met eene steng van goud te meeten, en hy mat
Haer wijte en lengt gelijk: twaef duizent stadjen breette,
En even juist zoo hoog, recht vierkant waer hy 't meete.
Zoo mat hy ook de muer van Jaspis hel en klaer,

Op hondert ellen en noch vier en veertig, maer
Na maet eens menschen, die een Engel wiert bevonden.
De Stad was blinkent goud als glas. De mueren stonden
Op Eedle steenen, d'eerst was Jaspis als de Zon,
De tweede een blaeuw Saffier, de derde een Kalsedon,
De vierde van Smaragd, voorts Sarden, Chrizophrazen,
Beril en Sardonix, Jacinten en Topazen:
Een dierbren Amatist en waerden Krizolijt.
Haer twalef poorten elk een Paerle, breet en wijt
En zuiver gepolijst, haer goude straten glommen
Gelijk doorlucht Kristal. Geen Tempel op kolommen
Was in de gansche Stadt: d'almachtige Opperheer
Is haren Tempel en het Lam. Geen Zonnekeer
Noch Maenlicht hoeft de Stadt: Godts heerlijkheen en glanssen
Verlichten 't al, en 't Lam, een kaersse op hare transsen.
De zaelgen zullen zich vermeyen in dit licht:
En d'eer der Vorsten wort hier ingevoert met plicht:
Een stagen dach verbiet de poorten oyt te sluyten:
Alle eer en heerlijkheit der volkeren van buiten
Wort in de Stad gebracht: doch geen onreinicheên
Van gruwellogenen en worden hier geleên;
Maer al wie aengeschreeven
In 't boek des Leevens en des Lams is, zal hier leeven.

Doch hier toe zal u en verwe en vermogen te kort schieten; want dit groote werk is alleen d'opperwerkmeester aller dingen machtich. Gy zult nochtans iet ongemeens voortbrengen, indienge maer den Tempel in Vatikaen, of de Kapel, die de Florentijnsche Vorsten tot Florensen met eedle steenen verrijkt hebben, of iet vreemts en kostelijks nader by de hand tot voorwerpt neemt.

VIERDE HOOFTDEEL.

Kolommen, Piramyden en andere toestel tot de Bouw*kunst behoorende als mede van vaertuig.*

Ot de bouwkunde behooren ook de byzondere Kolommen, Gedenkpylaren, Pyramiden, Graven, Zeegeboogen, Beelden, en zoo voorts.

Men

Men gebruikte van outs niet alleen gladde ſchachten, gegroefde en gekromde, gelijk die aen 't hoog altaer in St. Pieter in vatikaen, tot Rome, voor Pilaren: maer men ſtelde ook beelden op bazementen, die de kappen of kapiteelen droegen: als Satijrs, Nijmfen, of Centauren, gelijk *Vitruvius* van 't toneel te Tralles gewach maekt. Zoo heeft men ook vryheit om de ſchachten met loofwerk te verſieren, ja zelfs met laegverheeven beeltwerk daer op te ſnijden. Beeltpilaren,

Tot Romen zijn de twee allervermaertſte kolommen van *Antoninus* en *Trajanus* vol van rondachtich beeldwerk. Maer tot Konſtantinopolen is 'er eene, die deeze beyde, zoo men zegt, ver overtreft, zoodanich verdeelt, dat de bovenſte en onderſte beelden eeven groot ſchijnen. Gedenck-Kolommen.

Tot Konſtantinopolen ſtaet ook een Kopere Pilaer, van dry omkrinkelende ſlangen, aen den top, in manieren als een dryhoek verſcheyden weegen kijkende; derdehalf vadem hoog, en negen ſpannen dik. En noch is 'er de kolom van Keyzer *Konſtantyn*, met noch een, die men 't Koloſſus noemt, maer gants verdorven, doch voorheenen met Koper vergulde platen bedekt geweeſt.

Voor den Tempel van Sofia tot Konſtantinopolen ſtaet een deftige hierogliphiſche naelde, van Thebaenſch marber. Tot Alexandrien zietm'er twee van de zelve ſteen, zoo hard byna als porfier, maer rooder van verwe, doch eeven zoo geſpikkelt, genoemt Pharos naelde: en buiten de wallen ſtaet 'er noch een, zes-en-tachtich handbreed hoog, en zes-en-dartich dik, uit een ſtuk ſteens, geſtelt op een vierkante boog, doch, dat te verwonderen is, niet half zoo groot, als de voet des pylaers, die men *Pompejus* pylaer noemt. Beeld Schriftige naelden.

De Egyptiſche Pyramiden zijn meer monſterwonders, dan kunſtaerdich: de grootſte van drie is beneden vierkant, acht bunderen lands beſlaende: yder zijde is dryhondert treeden: het vierkant op den top, ſchoon maer van drie ſteenen, is groot genoeg voor zeſtich perſoonen om op te ſtaen. Zy heeft 255 trappen, yder trap boven de drie voet hoog, en breed naer behooren. Deeze pyramide geeft na de luchtſtreek van Egypten bynae den ganſchen dach geen ſchaduwe. d' Andere twee zijn minder in groote: maer zoo bekend als d' eerſte. En hier ontrent leyt het grootte Koloſſus, of Sphinx, zeſtich voet hoog, meeſt uit een rots, 'en ten deele met groote ſteenen geholpen, wonder vremd om aen te zien. De drie Pyramiden in Egypten, ontrent Memfis.

Wanneer gy outstijtſche ſteeden ſchildert, zoo ſtel vry kopere *Trytons*, in ſtee van weerhaenen, op de ſpitſſen der toorens; want dit was een out gebruik, en by *Andronikus Cirheſtus* gevonden. Trytons voor weerhaenen.

Nu wy van Koloſſen ſpreeken, mochten wy ook wel tot de ſtatuen koo-

 men,

Statuen. men, als zijnde den schoonsten huisprael, en de beste kunstboeken, daer in de ouden haere kennissen met stael hebben ingedrukt, om ons de vruchten van haeren arbeit na te laeten. Maer deeze zijn binnen Roome zoo overvloedig geweest, dat *Cassiodorus* meent, datze in getal bynae met de leevende menschen gelijk waeren: zoo van Marber, Koper, doch meest van Zilver, Goudt en Yvoir. *Domitiaen* leet niet, datmen hem andere, als Goude beelden maekte, en deeze mosten ten minsten hondert pont weegen, Maer die van *Commodus* woegen al veel zwaerder. De Tempelen binne Roome blonken en glinsterden van al 't gouden beeldwerk: en het stond yder een vry zijn eygen naem door een kostelijk beeld te vereeuwigen; tot dat 'er Keyzer *Claudius* door een wet in voorzag. Maer deeze glory heeft de tijdt geheel verydelt, en dit aenlokkend metael is van de naekomers, en de roofgierigheyt versmolten: zoo datmen tans, behalven eenige weynige van Koper, geen andere dan van marber vind. Beeter geluk hebben d' oude Zilvere, en Goude Medalien gehadt, die weegens haere beknoptheyt noch gespaert en bewaert zijn. Ontrent Alexandria, zeyt *Sandys*, worden noch somtijts, voornamelijk by stortreegens, edele gesteentens en Medalyen gevonden, met gekonterfeyte Goden en Helden, zoo konstich gedaen, dat de geene, die nu gemaekt worden, maer als kreupele en doode daer by te vergelijken zijn. Maer wy zullen de Liefhebbers by *J. Oudaen* wijzen, die de Roomsche outheden zoo heerlijk uit zijne Medalien heeft opgegraven.

Medalien.

Scheepen. De Scheepen behooren ook onder de gebouwen: een schoone verkiezing voor die lust tot touw en takel heeft, in hooge Kampanje en gulde Galioenen. Want van outs pleeg men 't achterkasteel des Schips met d' een of d' ander bescherm Godt te versieren, even gelijkmenze tans met Heyligen, of met andere eermerken uitmonteert. Beelt ons Spaensche kraken en Adriaetsche Galeyen af, laet haer met riemen de zee veegen, dat 'et schuimt, of met gezwolle zeylen als Zeemonsters de golven klieven. Of lust u de Bataessche machten, en Britaensche zeegevaerten aen een te hitsen, laetze elkanderen heele laegen in de ribben stooten, en met kopere Cerbren elkander te keer gaen. Hier zult gy 't water in vuer doen veranderen, en ginder de Zon en den Hemel met smook en damp bedekken. Speelt u de outheyt in 't hooft, zoo verbeelt ons de Schipbreuk van *Eneas*, uit *Virgiel*: of die van *Ulisses* uit den bevaeren *Homeer*. Of schilder de Scheepslach van *Augus*, en de vlucht van *Cleopatre*; of hoe zy eerst *Antonius* in de gedaente van *Venus* ontmoete. Maer mooglijk zoud gy ons Sardammer jachten, boots, of bylanders vertoonen: Neen, laet uwen geest zich in d' oudheyt oeffenen, en bouw ons platboomde eyke vaertuygen, voor de Bretaensche Veneti: de roeibanken van voetdikke plaaken, en met duimdikke yzere nagels gehecht, met hooge voorstevens: laet haere ankers aen yzre kettingen, in stee van kabels, hangen

gen, en ſpan de zeylen van ſlap leer of beeſtevellen. Laet de Roomſche vloot hun want met yzere haken aen ſtuk rukken, of, gelijk in de ſlach van Maſſilien, yzere dreggens overwerpen, onder een hagel van javelijnen en harpoenen. Of vertoon ons *Naſidius* in d' engte van Sicilie, met ſcheepen van binnen geheel met koper bekleet. Wilt gy gebrek van vers water uitbeelden, laet de verdekken met vellen beſpreit zijn, en matroos den dauw in de Morgenſtont daer uit perſſen. *Ceſar* ruſte een vreemt ſlach van vaertuig toe, toen hy door de Afranianen benaeut was, de bodems en 't geraemt timmerde hy van licht hout, en den buik wert met rijswerk gevlochten, en dan met leeder overtoogen: toen deeze gemaekt waren, heeft hyze twee-en-twintich mijlen, op ſaemgevoegde wagens doen vervoeren, en in de Rivier zetten, daer mede zijn Soldaten over den ſtroom geraekten,

In d'uiterſte Noortſche landen, zegt *Olaus de Groot*, worden de ſchepen, van pijnboom, of denne planken, by gebrek van ſpijkers, met dunne wortelen van boomen aen malkanderen gebonden: of met darmen en bereyde zenuwen van Rangifeeren ſamengenaeit, en met pek van pijnboomen beſmeert. Deze Schepen buigen voor de weerkaetſingen der Golven, als ledere zacken. Men gebruikt daer ankers van kromme wortels der ſterkſte boomen, die door de zwaerheit der ſteenen vaſt blijven: en zeelen van Popelieren of van Berkeboomen tot kabels gedraeit. De zeylen zijn wolle lakenen, met ſtronken van boomen, voornaemelijk in ſtaende wateren. d'Oude Franſe inwoonders, van Yka en Arika, zeylden met opgeblaze zeewolfs vellen. Van andere werktuigen zullen wy in een der volgende Hooftdeelen handelen. Maer laet u dit niet verveelen, want deeze kenniſſen verrijken den geeſt; en geeven ſtof tot vernuftige vonden. Die vermaert wil worden, moet wat deftigs ter hand ſlaen, d'aeloudheyt omroeren, om nieuwe vonden daer uit te trekken: want daer is niets in deeze laetſte eeuw dat geheelijk nieuw is.

Noortſche Schepen.

Ankers.

Zeylen.

VIJFDE HOOFTDEEL.
Van Landſchappen.

De Landſchappen en uitzichten geeven aen de Hiſtoryen een groote welſtant, maer zy moeten eygen en natuerlijk zijn. Want het waer belachelijk, dat men het heuvelig Britanje met Zwitſerſe klippen beſtuwde, of dat men het bergachtig, en met Spelonken uitgeholde Paleſtine met Hollandſche weyden plaveyde. Dit zijn leugens in de konſt, min noch meer als van de twee Babiloniſche boeven,

ven, waer van den eenen zeyde, dat hy *Suzanna* onder eenen Lindeboom, en den anderen, onder eenen Eykenboom in ontucht gezien had. De byvoegſels moeten eygen zijn, of gy wort daedelijk als een valſche getuige gedoemt. Leer ook de boomen wel onderſcheyden; want eenderley ſlag van bladeren paſt aen alle boomen niet. *Muzziaen* hielt den Kaſtanjeboom voor den ſchilderachtichſten, andere mogen d'eik voor andre ſtellen. De Populier behaeg *Herkules*, de Wijnſtok *Bacchus*, de Mirt *Venus*, de Laurier *Febus*, maer *Fillis* bemint den Hazelaer. Vorder moetmen zien, waermen de boomen te pas brengt: want d'Eſſeboom ſpant de kroon in het boſch, zegt *Virgiel*, de Pijnboom in den tuin, de Popelier aen den ſtroom, en den Denneboom op hooge bergen. Het paſt den Lantſchapſchilder den eygen aert der boomen te kennen. Natuer teelt voor eerſt, zegt *Virgiel*, verſcheyde ſlach van boomen; zommige waſſen van zelf, zonder iemants hulp, op ruime velden, en langs bochtige vlieten heene, gelijk zacht Geyl, taeje Brem, Populier, blauwe en witachtige Willigen: zommige worden geſteeken; gelijk de hooge Kaſtanjelaer, en Eekelaer, die de grootſte van alle boomen, *Jupijn* ter eere opgroeit; en d'Eik, by de Grieken voor een Orakel gehouden: Zommige ſpruiten dicht en loofrijk uit hunnen wortel; gelijk de Kriekelaer, en Olm; en de lauwer *Apollo* toegewijt, waſt op in de breede ſchaduwe van eenen grooten Lauwerboom, zijn Moeder.

Boomen.

Virg: Melibeus.

Boomen waſſen van zelfs uit kerne of wortelſtekken.

Veelerhande aert van boomen.

Men kan, behalve dit, een ongelijkheit raemen,
In boom en plant genoemt met eenderhande naemen,
Den ſterken Olm, en Loot, en Wilgeboomen meê,
En Kandiſchen Cipres, gevoert van overzee.
Ook valt de vette Olijf verſcheiden van natuere,
De ronde en lange, en ook de Olyfvrucht, die de guere,
En bittre kernen draegt. Het Alcinoïſch ooft,
En d'Appelaer ons veel verſcheydenheên belooft.
De Kruſtumijnſche Peer en Siriaenſche zullen
Verſchillen, ook, die groot en dik de handen vullen.
Geen eenderhande druif ons takken nederdrukt,
Het Eylant Lesbos ook verſcheide troſſen plukt,
En ranken, van de ſtadt Methymne hier gezonden.
Het Eylant Thaſus draegt, veel wijnen op zijn gronden,
En Mariotiss prijſt zijn witte Muskadel.

En Wijngaerden.

Maer wy zouden ons zelven in de lekkere Verzen van *Maro* ſchier vergeeten.

Landſchappen te verbeelden, heeft *Ludius*, ten tijden *Auguſti*, op 't nieuw als hervormt: want hy bracht een wijze voort van op de mueren te ſchil-

POLYMNIA
de
Reederykster.
2.
S.v.H.

ſchilderen Lanthuizen, Hoeven, Kruiden, Bloemen, Boſſchen en Wilderniſſen, Heuvelen, Beeken, Rivieren, Havens, Stranden, of wat men begeerde: en deeze zijne Lantſchappen ſtoffeerde hy met wandelaers, Viſſchertjes, en andere, die hun vermaek op 't water hadden: met Jagers en Vliegers, of die in den Oegſt, of in de Wijnbergen bezich waren: met geladen Wagens of Ezeltjes. Hy beelde zeer natuerlijk broekachtige en ſlibberige weegen uit, daer eenige vroutjes, als om de gladdicheyt wille, ſcheenen te vallen, en andere als op haer hoede gingen. De buiſtenſte mueren, die in de opene lucht ſtonden, verſierde hy mer zeeſteeden en luſtige gezichten. Naderhand heeft *Polydoor* van *Caravaggio* de landſchappen met verſtandige ſieraden wederom vereert, en zoo veel aerdicheden, als 'er in Italien over 't hooft gezien wierden, van vervallen gebouwen, grotten, en deurzichten, zijn door hem aenmerkelijk gemaekt. *Joachim Patenier*, den meeſter van 't kakkertie, en *Herry de Bles*, die 't uiltie voerde (want dit waren als de merken, die zy in hun ſtukken, in ſteede van hun naem, ergens in een verborgen hoek plaetſten) hebben het lanſchap ſchilderen in deeze landen tot een hoogen trap gebracht. Hoewel *Albert* van *Ouwater* al te vooren, in het lanſchap Schilders voortbrengende Haerlem, den prijs behaelt heeft; Zoo dat zelf d'Italianen al voor lang bekennen moſten, dat de Nederlanders hen in landſchappen te boven gingen. Waerom zich ook *Titiaen* niet geſchaemt heeft eenige der zelve by hem in huis te nemen, om hen die kunſt af te zien. 't Welk hem, nevens zijn groot oordeel in het navolgen van 't leeven, tot den beſten Landſchapſchilder van de Werelt gemaekt heeft. Ik en wil my niet vermoeijen met de werken van *Muzziaen*, *Glaude*, en andere, die, als op de ſchouderen hunner voorgangeren geſteegen, wonderen hebben uitgerecht: noch van onze landluiden ſpreeken, die als noch met Landſchappen bezich zijn: want ons oogwit is voornamentlijk de Schilderjeugt tot de natuer te wijzen, en maer ſomtijts, als 't pas geeft, haer door voorbeelden aen te prikkelen. In 't landſchap moetmen voor eerſt de gronden, vlaktens, velden en weyden, elk in haeren aert wel onderſcheiden: en zich al vroeg gewennen de vlakte in 't wech wijken waer te nemen.

By d'Italianen, Nederlanders, En Haerlemmers; Tot groot licht der nakomelingen.

Bemerk hoe vlak en Weyde en Akker leyt,
Verſchietend' naer het zichteynd. Hoe plaveyt
Natuer het veld! want ſchoonm' in berg en daelen
Meer vryheyts heeft, dan in gewelfde zaelen,
En boven, die in nauwer wetten ſtaen,
Zoo heeftmen doch in 't Landſchap acht te ſlaen
Op vaſte grond, wat onder 't oog verſchoven
Zich uitſpreit, of wat afdaelt, als van boven.

Op 't vlakleggen der gronden wel te letten.

Daer na dat ook de Heuvelen, Bergen, Rotssen en Klippen, Duinen en Dijken, vast leggen.

Gebergten,

My lust te zien een stuk van Lombardyen,
Zoo als ik 't zagh van d' Alpen, ginder glyen
Een klaere beek vol witte keijen, hier
Het afgaen van 't gebergt, en ginder schier
Een Wereld van bevallijke Landsdouwen,
En Heuvelen, en Daelen, en Gebouwen:
De Wijnstok om den Olm in 't akkerveld,
Elk op zijn plaets en na de kunst gestelt.

En Valeyen.

Duizent ongemeene aerdicheden zien wy dagelijks in dit aengename deel der Natuer, maer men behoorde altijts na 't schoonste uit te zien, en, indien 't aen my lach, ik zouw veel Landschapschilders van haere al te gemeene en slechte verkiezingen afleiden. Ik wilde, datze my 't betoverde Bosch, daer *Tasso* zijn *Reynout* in voert, eens uitbeelden: of wel de beemden en Bosschen der gelukzaligen in d' Elyzeesche velden, zoo als 'er de Poëeten van zingen. Of wel 't Thessalich Tempe, of 't veerijk Arkadie. Hier most de geile Sater in schaduwe der ruige takken zijn roof beloeren, en schoone *Amaril*, aen d' overzy van de beek, zich in 't klare water spiegelen. Het kristalline vocht most ten berg af nederzijpen. Of lusten 't ons, men liet *Kupidoos* hof, dat *Psyche* besloot, van verre zien: d' Albaste gaenderijen tegen de Zon tintelen: men dekte de Tinnen met Koper, en boude de toorens na de Jonische wijze. Tempe kon niet te lustich zijn, en daer den Poëet speelen gaet, heeft ook den Schilder vryen toom. Wiens Schildergeest zouw niet tot wat ongemeens uitspatten, die de Poëten zoo Schilderachtich van lantschap hoort zingen, gelijk de Ridder *Hoofts Zeegemond* in deeze verzen doet:

Verlost Jerusalem 18 Gezang.

Poetische Landschappen.

Wat Marmersteene vloer ook zoud zich konnen roemen
By voettappeet van kruidt, gespikkelt met haer bloemen?
Wat wanden rijk vermaelt, of wat beeldhouwery:
Wat ordre van gebouw is zulke, datze by
Een schaduwrijke beemd in Majesteyt mag halen?
Al deden Porfir, Jasp, en Goudt, des Hemels stralen,
Met spiegel gladde glans, afsteuyten, en de Zon
Daer, met zijn hel gezicht, geen oog op houden kon:
Wat zoud het wezen by de pijlers der Bosschaedjen,
Zoo reizig, en gekapt met weelige pluimaedjen
Van aerdig vloejent lof; by stammen nimmer los
Van klim op, geborduert op groen fluweelen mos?

Het

Het kostelijke koor zal d' oogen haest verveelen:
Maer nimmermeer het frisch der scheemrige prieelen:
Welk, als gy duizendmael en duizendmael beziet,
Van duizendmael aenschout op een gestalte niet.
Want waer gy opkijkt, of daer is nieuw groen gesprooten,
Of vogel schudt de blaen; of wint verschiet de looten.

Tre dan, ô Schilderjeucht! ten boschwaert in, of langs de heuvelen op, om verre verschieten, of boomrijke gezichten af te maelen; of met pen en krijt de rijke natuer in uw tekenboek op te gaeren. Val aen, en betracht met stadich opletten u te gewennen noit vergeefs op te zien; maer, zoo veel de tijdt, of uw gereetschap, toelaet, alles als op te schrijven, en in uwe gedachten den aert der dingen te prenten, om daer na uit de geest, wanneer u't natuerlijk voorbeelt ontbreekt, u met een voorraet, in uwe geheugnis opgedaen, te behelpen. Zie toe, indien gy met een losse zwier de spartelachtige meijen der boomen nabootst, dat gy elk in haer eygen aert uitbeelt; want de beezemachtige Cipres, en den kronkelenden Eykeltak gelijken elkander niet. Linden en Willigen loof verschilt te veel; zoo verschilt de stam des Kastanjebooms van des Beukelaers. Onderschey Rotssen, Grotten, Geboomten, Struiken, Stammen, Biesbossen, Bloemen, Lovers en Takken. Merk op de ruyme schaduwe, waer de dichte takken elkander prangen, en wijs zachtelijk aen, daer de heldere lucht in de boomtoppen schemert. Neem naukeurich acht op de klaere voorgront, met Doornen en Distelen en breede blaren bewerkt, laet ze klaer en groot, vry een hoek van uw werk vullen, en beelt de verre gezichten met een zachte handt uit, die naer u toe komende, even zoo veel kenlijker dienen aengewezen, als zy tegen de achterste vergrooten. Laet het kromme wagespoor, of ter rechter of slinkerhandt, zachtelijk rijzen, hier week en slikkerich, en ginder ten heuvel op, of in mulle zanden, of barre heyden, vlak leggen. Dat de wijers, daer de Waerden en witte Zwaenen zwemmen, waterpas, en de beekjes ten dale glijen, uw gebouwen vast staen, en de boere gehuchten vry koddich en bouvallich op zy leunen. Merk op onderscheyt van weer en wind, en op de tijt des jaers, gelijk wy booven vermaent hebben; de Mey geeft dik en sportelijk geboomt: de Herfst schut de blaren af: de Kruisdooren geeft vroegh loofwerk, de Wijnstok laed vruchten; maer de Lawrier en palm en steyle pijnboom zijn 't geheele jaer groen. Komt gy een wel geschikten tuin met sierperken en deurzichten t' ontwerpen, plant vry Sitroen en Oranjeboomen, en Granaetappels aen d' afschutsels, ley de Pers en Abrikoos tegens de Noorderwal, beklee de Prieelen met Kornoeljen, en laet 'er Neglentier en Mirte deurslingeren. De plantasiën moeten ordentelijk, maer de wildernissen wild zijn. Plant op uwe gronden in 't wout vry

Opwekking en onderwijs.

Tijt des jaers.

Tuinen.

Diftelen, Dokkeblaen, en allerley kruiden. Laet de klaere beeken met keyen, en de mosachtige poelen en slooten met Endekrooft, Kannebladeren, en Biezen verfiert zijn. Laet haer al krinkelende de dalen zoeken, en zich eyndelijk in een grooter plas verliezen. Maer begeert gy groote Rivieren, daer de baren hol gaen, in uw werk te pas te brengen? Gy zoud somtijts dienen door eenich merkteyken het zoet van het Zeewater te doen kennen, gelijk *Neacles* dede, in zijn Scheepsftrijt tuffchen d' Egypters en Perfen: want als hy 't water van de Nijl, dat hy voorhad, van geen Zee-water kon onderfcheyden, zoo maekte hy een drinkenden Ezel, op den oever, die van een Krokodil, bewooner van den Nijl, beloert wiert; 't welk de plaets genoech te kennen gaf. Maer luft u, zat van vermaeklijkheden, de woedende Zee, van een veyligen oever aen te zien, laet de golven vry hol gaen, en de donkere wolk de Schepen dreygen. *Protogeen*, zegtmen, was tot zijn vijftich jaer toe een Zee-en Scheep Schilder; maer laet ons aen de wal blijven. Men moet ook zijn vlijt aenleggen in den geeftigen zwier der wolken wel waer te nemen, en hoe haere drift en gedaente in een zekere evenredenheyt beftaet; want het ooge des konftenaers moet de dingen ook zelfs uit haere oorzaken kennen, en van de zotte waen des gemeenen volx vry zijn; daer dit vers van fpreekt:

Beeken en poelen. Rivieren. Zee. Gewolkt, Somtijts wonder vreemt.

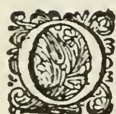
't Gebeurt ook, als de wolken zich verdikkem
Of fpreÿen, dat d' onnoozelen verfchrikken
Van Beelden, *die zy aen den Hemel zien,*
Als teykenen, van 't geen noch zal gefchien.
Veel wonders is gewis in 't zwerk te fpeuren,
't Zy als het ftormt, of als de wolken fcheuren
Maer dat men dier of Schip daer uit bootfeert,
Is domme waen van 't graeuw, dat ongeleert
In onze konft, door waenzicht wort bedroogen;
Een Schilder heeft hier toe vry beter oogen;
Hy kent en kleur en omtrek, nevens 't licht,
En oordeelt met naeukeuriger gezicht.

Maer dit zal nu meer als genoeg zijn, voor zoo veel als de plaets betreft.

ZESTE

ZESTE HOOFTDEEL.

Van de Omstandicheit, ofte bywerk.

O Gy, die de zeste onder de Zanggodinnen zijt! vorder ons in deeze onze vierde Schilderwinkel, en leer ons omstandicheden uitvinden, die aen ons voornemen passen. 't Is uw werk, aerdicheden uit het hooft te verzinnen: toonze ons zoo overeenstemmende tot ons hooftwerk, als de toonen van uw minlijk gezang met de klanken van uwe lier maet houden.

Vicenzo Cartari Reggiano. Erato vuol dire inventione di cose simili, perche colui che impara, besogna che habbi discorso di ritrovar ancor egli cose nove simili.

d'Omstandicheden van bywerk, geven aen een historie geen kleyne welstant, en der zelver verscheydenheyt verlusticht het aenzien.

Verscheidenheyt, in veel veranderingen
By een gevoegt, en by werk geeft de dingen
Een luister: zoo m' ook eenich tam Gediert
Te pas brengt, of geplvimt gevogelt, 't siert
Het werk: zoo vind het oog ook een vernoegen
Somtijts een Moor by maegdekens te voegen:
By d'ouderdom een dertel speelend' kind:
Gewapenden by naekten: maer noch vind
Men ruimer stof, in veelerley gewaeden,
In dienstgetuig, festoenen en sieraeden.

De omstandicheden moeten de Historie eygen zijn, niet gelijk als den Schilder, Sint Jan, met een jong Geitjen in zijn arm, en een papierrol aen zijn staf, met opschrift, *Ziet het Lam Gods*, had afgebeelt. Maer dit was meer uit onnoozelheit, dan uit moedwil; want hy dit lieve beesje, dat zoo wel een Lam geleek, bygeval krijgende, heeft'et gekonterfeit, zonder aen de lammerewol te denken.

Omstandigheen moeten eygen zijn.

Geen Dier zoo net een Lam gelijkt,
Indien het waer met wol verrijkt.

Ik heb ook gezien een uitnemend stukje van't sterven *Marie*, komende uit het hof van Mantua, daer de Apostelẽ al met Roozekransjes of Vaderons-kettinkjes geschildert stonden, waer in den Ouden *Breugel*, die 't gemaekt hadde, wel betoonde een goet Katolijk te zijn. Maer hy scheen niet geweeten te hebben, dat den insteller van de Roozekransjes, Sint *Dominikus*, zoo veel hondert jaer na d'Apostelen geleeft heeft: En't is hem te meer te vergeven, vermits men al lang voor hem gewoon was den Apostel *Jacobus de Mindere* met een Pater-

Exempels.

noster in de hand te doen schilderen. Ik zal niet zeggen van die zich vergreepen hebben in tot een krom zwaert een rechte scheede te maeken, of van hem, die van den Boer berispt wiert, dat hy een Vogel, op een Korenayr stellende, de zelve niet en hadde doen buigen. 't Gemeen oordeel, en *Apelles* Schoenmaker zal die gebreeken licht ontdekken. Men vind echter geschiedenissen, die, om d'oneygentlijkheit der Persoonen, met de omstandicheden raer zijn, als of men de listige *Ulisses* de Schelpstrant en het zandige duin zach ploegen: of de groote *Achilles*, door dwang van zijn bekommerde Moeder, om *Themis* orakel en 't nootlot van een verradersche doodt t'ontwijken, zich onder de Hofjufferen van *Deidamia* in Scyros zach paleeren; daer hy in vrouwe gewaet van den schalken Griek betrapt wiert; toen hy zijn lust tot den krijg in't aentasten der wapenen liet blijken. Zoodanige geschiedenissen zijn, wegens haere onvoeglijkheden, aenmerklijk, en worden, om hare oneygentheit, ten toon gestelt. Gelijk niet minder de doorluchte *Karel* de vijfde, toen hy zijn Koninkrijken en Keyzerstaf, na't voorbeelt van *Diokletiaen*, had afgeleit, en by't graf van *Sertorius* boomen snoeide, bloemen queekte, zonnewijzers stelde, of, dat noch vreemder is, met de Monikken in 't Klooster van Sint *Joost* zijn eygen lijkvaert hielt. Een zelve omstandicheit is niet altijts eeven voeglijk. d'Oude Romeynen, die van Harders en Boeren opquamen, pasten't in vreede de ploeg te mennen, en van d'Akkers tot oppergezaghebbers verkoren te worden, of met gebrade rapen, na de gewoonte van haere opvoeding, vernoegt te zijn. Rome behielp zich lang met laege gebouwen, maer in macht aengroejende, groeiden ook de gevels. Alle natien, ja alle persoonen hebben iets, dat hun eygen is. Aen d'Oostersche Koningen voegt prachtigen omstant; Azia was van outs vol Badstoven, en Lustkameren: in Sparta niets dan nootzaeklijkheit. 't Voegt wel, dat men *Hannibal* in't harnas schildere: dat men *Krezus* by de schatten, *Mydas* in't gout, *Kato* in den Raet, *Demosthenes* al preekende, en *Jakob* by de Schapen afmaele. *Epaminondas* was verlieft op armoe, en *Diogenes* verzot op ongerijf. De Profeeten voegt het droomen en vremde gezichten te zien, d'Apostelen onder 't volk te zijn, Monikken by't sterven, Papen by d'Offerkist, Soldaten by't boereplagen, Joden by't schacheren, en Jan hagel de mirakelen by te woonen. Maer ik wil ook niet, dat gy in uwe omstandicheden al te gebonden zijt, en voornamentlijk aen meeningen, die niet al te zeker gaen. Want schoon'er zijn, die willen dat het kruis *Christi* van vierderley hout was: Te weten, de voet van Ceder, de blok van Cypres, het bovenste van Olyfboom, en de dwarsboom van Palmhout, zoo zult gy mogen bestaen met eenderley hout, ja al was 't maer met Eyken. Voor een Roomsch Keyzer zult gy een brandende vierpanne doen draegen; en voor een Raetsheer een strafbijl, de

Ten ware het de Historie geboot.

Exempels.

Yder natie ja yder voornaem persoon met zijn eyge omstandicheyt uit te beelden.

Schilders vryheyt.

Kenteykenen van staet of beroep.

Quiri-

Qiurinaelſche Prieſteren zalmen aen haeren hoet, als een huive, kennen. Een Senateur aen een ſchelp, als van een Schildpadde, in den erm; en een Rechter aen een ſchrijftafel; een Ritmeeſter moet een heirhamer voeren, en een Hopman te voet een Wimpelken; d'Orateur een boek, de Schermer een zwaert, de Snijder een ſchaer, de Smit een hamer, de Zilverwerker een klein aembeelt; en voort kan yder iets tot een teyken van den dienſt of het ambacht, daer hy mede omgaet, by zich draegen. Want dit was by de Romeynen niet alleen in't gebruik, maer door de Wetten beveſticht, en niemant vermocht, zonder zoodanich een kenteyken, achter ſtraet te gaen.

Koninklijk kenteyken. Een Spieſſe.

Het kenteyken der Koningen plach in oude tijden een ſpieſſe te zijn, welke de Grieken σκῆπτρα geheeten hebben, want noch te voren hadden de ouders de ſpieſſen voor goden geëert, tot welkers plichtige geheugenis, zy daer na de beelden der Goden ſpieſſen in de handt gaven. Maer namaels zijn de Koningen met kroonen verſiert geworden. De Heylige Schrift maekt ook gewach van de ſpieſſe, die *Saul*, d'eerſte Koning van Iſrael, gevoert heeft. Maer oft u ook nodich was de kenteykenen der Roomſche Koningen te weten, wel aen, de Fasces of bondelroeden, met bylen, moet gy voor uit doen draegen, voorts een goude kroone, met een yvoiren ſtoel, en zekere Rokken van byzonder maekſel: als de *Trabeæ*, de *Pretextæ*, de *Palmatæ*, eenige Ringen, en andere ſtaetlijkheden. Maer vooral zult gy de zeegekoets daer op 't heerlijxt byvoegen. Wat teykenen ook *Scipio* aen *Maſsiniſſa*, toen hy hem Koning noemde, vereerde, is by *Livius* na te zien.

Trogo Pompejo lib. 43.

Roomſch Koninklijke Teykenen. Polid: Virgel. l. 2. c. 3.

De Staven Scijtales. Ziet Plut. in Lyzana. 10.

Wilt gy ook weten, waermede het opgergezach van Sparta wiert uitgebeelt, als de *Ephori* iemant ter zee ofte veldt zonden? Ik zal 't u zeggen: zy hadden twee gelijke ronde ſtokken, waer van zy 'er een aen de Zee- of Landvoogt meede gaven, en deeze wierden *Scytales* genoemt. Als zy nu aen den zelven iet gewichtichs te gebieden hadden, zoo wonden zy een riem van parkement om den ſtok, dien zy behouden hadden, in zulker voegen dat den ſtok bedekt wiert, en het parkement dicht aen malkander ſloot; en dan ſchreven zy daer op 't geene zy wilden. En dit parkement, ook *Scytale* genoemt, ontwonden zijnde, droeg wel letteren, maer men kon 'er geen zin uit raemen, tot dat den Kapiteyn, daer het aen hielt, het zelve ook om zijnen ſtok, op voorige nette wijze, gewonden hadde; want dan ontmoeten de letteren malkander wederom, gelijk ze geſchreven waren. Het ontfangen van dusdanigen *Scytale* of brief, heeft zelf de grootſte krijgsheeren van Sparta in haer voornemen te ruch gezet.

ZEVEN-

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van't Hair.

NU dewijl *Clio* noch *Polymnia* ons niets van 't gebruik des hairs hebben gerept, zoo zal 't mooglijk onze *Erato* te vergeven zijn, alsze dit op volgende wijze verhandelt.

Verscheyde volken hebben meest altijts het hair op een verschillende wijze gedragen. d' Oude Egyptenaers begosten de gewoonte van het hair te laeten scheeren, ten tijde dat *Apis* stierf, dien zy als een God eerden, niet alleen van 't hooft maer van 't geheele lichaem, als een zuiveringe, maer d' Avantes lieten het voorste van haer hooft bescheeren, en deeze manier wiert Thezeide na *Theseus*, die 't hen in een offer voor dede, genoemt. 't Welk *Paulus* schijnt aen te wijzen, als hy zegt: Dat 'et den mannen een schand is, 't hair ongeschoren te dragen. Maer *Lycurgus* geboot de Spartaenen hun hair te laten wassen. Zeggende dat het hair den schoonen lieden noch schooner, en den mismaekten oorlogsman noch verschriklijker maekte. De Tarters, Slavoenen en Hongaren, scheeren den ganschen kop, behalven een voorlok: maer de Tarters en Parthen pleegen, na *Plutarchus* getuigenis, hun hair te laeten wassen, zonder het zelve eenichzins te leggen of te kemmen: doch de Meeden droegen het sierlijk in een huive. De Duitsche Suevi streeken haer hair zydelings op, of bonden 't in vlechten, en dit was't dat hun als vrye luiden van de slaeven onderscheyde. Het scheeren des hairs is by ouden tijde een teyken van droefheyt geweest, of wel een versmading: want als de Sirakusers *Nicias* verwonnen hadden, versierden zy hun eygen paerden, en schooren die van hunne vyanden. Zoo ook deden de Thebaenen en Thessaliers haere paerden, tot teyken van rouw, als ook *Alexander* in 't afsterven van *Hephestion* de maenen der paerden en muilen; en de Persen schooren ook hen zelven uit droefheit: doch onzen Batavier *Claudius Civilis* schoor zich niet, voor hy zijn wil in 't oorlog had. By *David*, Koning van Israël, wiert het als een groote smaet geacht, datmen zijn gezanten geschoren t' huis zond. Wanneer de Ephori binnen Sparta in hare overheyt traden, deden zy omroepen, dat alle Spartaenen hare baerden zouden laten bescheeren: 't welk van een iegelijk wiert nagekomen, tot een bewijs dat zy bereyt waren, zelf in d' aldergeringste dingen, zonder tegenstribbeling, hen te gehoorzamen.

Pl: in Theseus.

Scheeren wat het plachte beteykenen.

Droefheyt. Vernedering Smaet, en gehoorziemheit by de Lacedemoniers.

Het hairscheeren was, na 't getuigenis van *Seneka*, rouw of vernedering, en

en daerom sneeden d'oude Grieken haere lokken af, over haere dooden: gelijk *Electra* by onzen *Sophocles* zegt:

En sny veel liever af de tippen van uw vlechten
En 't zachte hair van my.

Maer de hedensdaegsche Edelvrouwen der Grieken verzellen de lijken van haer maegschap met hangenden haire, en bloote borsten, die gelegentheyt waernemende, om haere schoonheyt, die deurgaens verborgen is, aen yder een te laten zien. De verdorventheyt des tijts heeft den Romeinen, na de klachte van *Seneka*, zoo verwijft gemaekt, dat zy hen alle daeg lieten scheeren, krullen, en kemmen: en onze hovelingen hebben bynae den halven tijd de kam in de Parruik. Echter was het een gebruik onder de Romeynen, de slaeven, als zy in vryheyt gestelt wierden, hun hoofden te laeten scheeren en kleyne hoeden daer op te zetten. Men plach de volkeren bynae aen de verscheydenheyt van hun hair te kennen. Zommige Mooren hebben lang, zommige wolachtich hair, in eenige landschappen trekt het ten bruinen, in andere ten zwarten, en in andere ten blonden, doch het rood en ongebonden hair is geen wonder by de Duitschen. Maer wat verder de bescheeringe aengaet; de Longobarden, zoo als in de Schilderyen, die *Theudelinda* hare Koningin hadde doen maken, te zien was, droegen het hair voor zoo laeg, als tot den mondt hangende, aen beyde zijden van het voorhooft verdeilt, maer haren nek was geschrapt, en tot het achterhooft toe ontbloot. Voort was het by hen een straffe, alsze iemant beschoren, gelijk van *Rotharia* vertelt wort. Koningin *Semiramis* was te Babel met hangend hair op d'een zijde uitgebeelt, om datmen, wanneer zy gekemt wiert, haer den afval der zelve Stadt hadde gebootschapt, waer op zy haer andere zijde niet en wilde laten optooijen, voor dat zy de Stadt wederom met gewelt had bedwongen. By de monikken beduit de hairscheeringe een versmadinge van de overdadicheden der werelt, hoewel 't veele vergeten.

Seneka in zijn kortheit des levens.

Onderscheit na Landaert.

't Hair der Longebarden.

Tot besluyt moet ik de jeugt noch een weynich met poëtische gedachten zien t'ontvonken; Van Eva boogt *Apollion* by Vondel aldus:

Ik scheyde, doch met pijn, en zagh wel drywerf om.
Nu blinkt geen Serafijn, in 't Hemelsch Heylighdom,
Als deze, in 't hangend hair, een goude nis van straelen,
Die schoon gewatert van den hoofde nederdaelen,
En vloejen om den rugh. Zoo komtze, als uit een licht,
Te voorschijn, en verheugt den dagh met haer gezicht.
Laet perle en perlemoer u zuiverheyt belooven;
Haer blankheit gaet de perle en perlemoer te boven.

Den Schilderachtigen *Apulejus* zijn *Fotis* uitbeeldende, vertelt hoedanich haer genoegsaem dik hair, dat met een onachtsame zwier over de schouderen

Bevallijkheit in 't Hair.

hing, en van daer wederom opgeſchort, en op den kruin met een knoop lach, haere bevallijkheyt vermeerderde. Wat vermaek is het, zegt hy, wanneer de krollen wel gekamt en geſtreelt zijn? Zy maken het aengezicht aenzienlijker en voller, en matigen de lengte van den rug. Men verſiere een ſchoonheyt vry met gulde kleederen, en verzieze met juweelen; zy zal nimmer behaeglijk zijn, ten zy men haer het hair met behoorlijke teuijeringen hulle en opſchik. *Taſſo* ook in 't verbeelden van zijn *Armide* begint eerſt van 't Hair:

Haer vlechten zijn van goudtdraet, los van zwieren,
Die 't aenſchijn nu bedekken, dan verſieren,
En tergen 't oog van al 't nieuwsgierich volk.
Zoo ſpeelt de Zon door eene luchte wolk,
Of toont zich bloot; en ſchijnt met beeter ſtraelen.
De Weſte wint doet haere lokken praelen,
Al kronkelende, als golven door de lucht.

Goden hair.

De Poëten geven aen de Goden ook verſcheyden hair, zy hangen *Jupiter* een lok over 't voorhooft, dat hy 'er ſcheel afziet. Maer *Virgiel* hult *Apollo* met dit vaers:

Apoll' zijn lokken toyt, die langs zijn ſchouders roeren,
En vlechtze met groen loof, geſtrikt met goude ſnoeren.

Dit zal genoeg zijn voor de Schilderjeugt, om het onderſcheyt, dat 'er in 't hair, ten aenzien van beteykening, en landaert, aen te merken is, waer te neemen. Het zelve nu uit te beelden, moet, als gezegt is, met een loſſe zwier geſchieden, nochtans met de zelve waerneming, als alle andere dingen. Maer wy zullen deeze ſtoffe met den aerdigh hairſchilderenden Schilder, *Hans met den baert*, beſluiten. *Jan Vermeyen* van Beverwijk, Schilder van *Karel de vijfde*, was een ſchoon en lang perſoon, hebbende eenen ſchoonen breeden baert, zoo lang, dat hy overeynde ſtaende, daerop kon treeden, welken hy ook dagelijx met grooten vlijt havende. Den Keyzer nam ſomtijts vermaek in hem aen groote perſoonen te vertoonen; want den wind in zijnen baerd waejende, ſloegze hen wel in 't aengezicht, ſchoonze te paert zaten.

Baert van Vermeyen.

R. Verſtegan. In the Engliſch Antiquities.

d' Aeloude Engel Saxons vermochten haeren baert niet te ſcheeren, voor dat zy een der vyanden gedoodt, of ten minſten gevangen, en van zijn wapenen ontbloot hadden.

Maer dit had ik mijn Schilderjeugt bynae vergeten te waerſchuwen, dat zy in d' oude Romeynſche daeden te verbeelden, geen lange baerden te voorſchijn brengen; want Keyzer *Adrianus* was d' eerſte, die, om zeker litteyken, dat hy aen de wang hadde, te dekken, zijnen baert liet waſſen, waer in hy, als 't hooft van al de werelt, voor een lange tijdt wiert naegevolgt.

Baerd wanneer in't gebruik gebracht.

volgt. *Julianus* de verlochenaer droeg zijn baert zoo lang, dat die van *Antiochien* uit ſpot zeyden, datmenze moſt affnyden, om 'er een zeel af te draeijen: welke ſpotredenen hy haer met het ſchrijven van een boek, *Miſopogona* genoemt, vergolt.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Van bekleedingen.

De looze ſlang, eerze noch op den buik kroop, en aerde at, verleyde ons aller moeder *Eva* tot de bekoorlijke vrucht, die aen haer en aen *Adam* de kenniſſe gaf, datze naekt waren, zoo datze zich ſchaemts halven met vygebladeren moſten bedekken. Maer het Peltſery. opperſte meededoogen bekleede hen met vachten. De peltſery was dan d'allereerſte bekleedinge, waer aen zich noch geheele volkeren houden. Gy zult de Tarters al in Schaepsvachten uitbeelden, en de Samojeden in allerley bont. De Beemin paſt een enge Pels, en de Beijerin een bonten hooftſieraet. De Mof is nu een gemeen winterweer voor alle volken: maer bont te draegen plach men niemant hier te lande, als aen voornaeme ſtamhuizen, toe te ſtaen. En dat van de Armynen behoort als noch niet dan aen Vorſtlijke perſoonen, Het bont en allerley peltſery natuerlijk uit te beelden, beſtaet meeſt in 't zelve natuerlijk en zacht te koloreeren: wy zullen ten aenzien van de Teykening meer zwiers in kreukelich lywaet vinden. d'Alderoudſte Lywaet. Schilders pleegen haere kleederen zonder vouwen of kreuken te maeken, tot dat eenen *Cimon* van *Achajen* van die ſtijvigheyt afweek, en zijn kleederen een loſſe zwier gaf. De kleederen der oude ſtatuen zijn meeſt als nat lywaet, dat om het lijf kleevende met rechte plooijen neerhangt.

Maer voor alle dingen komen ons hier de hooftdekſels, teuijeringen en bewindſels te vooren, aerdicheden daer een Schilder zijn geeſt ruim genoeg in Hooftpronk. kan doen weyden. Maer dit dient geweeten, datmen de Romeynen geen ander dekſel, als een ſlip van haer kleet op het hooft, mag geeven: want zy droegen geen hoeden, als by nacht, in 't reyzen, in de ſchouſpeelen, en in de Saturnaele feeſten. De Parſiſche Koningen zult gy met den Tyaer of hoogen hoet zonder rant vereeren. *Darius* Sidaris, of Koninklijke hooftpronk, was met een Hemelblaeuw band, met wit afgeſcheyden gegort, en alle Aziatiſche Prinſen droegen den Koninklijken band, of ſleuijerkroon.

d'Egyptiſche vorſten voerden Diademen, rondom verſiert met gelijke-

Diademen. nissen van Aspis slangen. Diademen, zeg ik, welke ook, sedert *Konstantyn de Groot*, van de keyzeren, en naederhand van alle Europische Koningen gedraegen zijn. Want het keyzerlijk hooftcieraet was van outs den laurier, niet als een tak, die los om 't hooft ging, als in vroeger eeuwen, maer de laurierbladeren van gout gemaekt laegen ordentelijk op zijde of zachte stoffe, die het hooft niet en quetste, gehecht: en vertoonden zich wel zoo sierlijk, als 't oostersche Koninklijk snoer, of den witten diadeem, van een duim breet, bezet met dierbaer gesteente, die te vooren met den Koninklijken naem by de Romeynen was verworpen geweest; doch zoo wiert den laurier in den nek ook met een gouden gespwerk, in maniere van een lint, samengestrikt. Sedert is de Keyzerlijken Diadeem met een kruis en een kam vergroot, gelijk die tot Neurenburg bewaert wort, zijnde van een Barbarisch maeksel, met ongeslepe Robijnen, Turkoyzen, Smaragden en Paerlen omzet, en plomp genoeg gegraveert, draegende den naem van *Conradus* (zoo ik gisse, die voor *Frederikus Barbarosso* geregeert heeft) en weegt veertien ponden. Maer de stamkroonen van 't huis Oostenrijk zijn tot een helmet boven toegegroeit. Ik zal der andere Koningen kroonen voorby gaen, en zelfs den Pauzelijken Mijter, schoon met dryhooge straelkroonen omringt. Ook des Grooten Sultans hoogen tulband, van gedaente, hoewel drymael zoo groot, als een Pompoen.

Laurier-kroon.

Tulbant.

d'Apex en de Gabynsche gording. Maer wat de outheyt belangt, den Roomschen *Apex*, het priesterlijk hooftdeksel, was van witte wolle gemaekt, en wiert met purpere banden onder de kin vast geknoopt: het spits, dat pijnappelsgewijs boven toeliep, droeg een takje van eenich heylzaem gewas. Anders droegen zy ook over 't hooft een ruim lywaet, dat tot op d'aerde hing, over den Gabijnschen gegorden Rok, die mede van lywaet, en zoo lang was, dat hy gesleept zou hebben, ten waere hy was opgeschort. Daerom zietmen in de penningen, statuen en halfronden, dat het Priesterlijk kleet *Camisium*, of opperhemdt met schooten of ploojen over den gordel hangt.

De Joodsche en andere Priesterlijke Hooftprael, en Vorstelijke versiersels loop ik willens voorby, als bekende dingen. My lust wat ongemeens. Nergens is oit meerder vlijt in aengewent als in vrouwen hulsels, verandert door teuieringen van topsleuyers, voorhooft-siersels, hairgestrik, en paerlegequik, op duizenderley wijze. Van vrouwehulselen en teuijeringen was *Andries Verochio* d'eerste onder de Italianen, dieze geestich uitvond. *Rafael Urbijn* gaffe een zeedige bevallijkheit, maer *Rosso* en *Salviati* hebben'er meer vremdicheits toegevoegt. Doch onzen *Lukas* van *Leyden* week voor niemand. Maer die lust heeft tot vreemde optoisels, die versiere de gekrolde hairlokken der Athenienssen met goude Sprinkhanen. *Sandijs* beschrijft die der Jodinnen, zoo hyze in Palestina zach, aldus: d'Oude muffelen haer hooft

Der Vrouwen hulselen

in

in Lywaet, met knoopen achter af hangende, andere draegen hooge mutsſen van dun blik; ik heb'er ook van geſlagen goud gezien. Zy dragen borſtrokken met broeken onder aen, des ſomers van lywaet, en 's winters van laken, en daer over loſſe purpere vliegers. Maer de wijzen van gemaekte kleederen zijn oneyndich. My gevalt *Venus*, zoo alsſe *Eneas* ontmoete: De handige boog, (zegt *Virgiel*) wapperde op hare ſchouders, gelijk een jagerin, het hair vloog om't hooft in den windt, het lange kleet hing om haer lijf opgeknoopt tot boven de bloote knien. En gelijk zy zelve zegt: De Tyriſche maegden zijn gewent pijlkokers te draegen, en purpere laerzen op de ſcheenen te ſtrikken. En niet min zoo alsſe *Apulejus*, noch Ezel zijnde, in vertooning zach. Een deurſchijnich zijden kleed met franjen was al wat zy aen had, 't welk van den wint, die 'er dartel in ſpeelde, ſomtijts verblazen wiert, en ſteelswijs liet zien, 't geen zy wilde bedekken, of de leeden drukkende der zelver gedaente zoo wel, als of zy naekt was, vertoonde, gelijk gy uit *Klio* reets verſtaen hebt. Maer dit in ſpel vertoont, wort nu by de Turkſche Jufferen zoo wel nagevolgt, dat de geene, die haer te zien komt, door haer dunne kleederen haer ook als naekt ziet. Doch dit in zyne waerde laetende, zoo zijn echter de kleederen, die de gedaentens des lichaems niet en verhinderen, aller prijswaerdichſt in Schildery. *Vermander* prijſt zeer eenige beelden van *Pieryn del Vaga*, welke aerdich en vrolijk toegemaekt zijnde, en met dunne zijdekens omvangen, nochtans het naekt natuerlijk vertoonden. Maer in dit vertoonen des lichaems moetmen groote beſcheydenheyt gebruiken, dat de kleederen ook als kleederen haere natuer met een zeekere ruime grootsheit behouden. Daerentegen is alle overtolligheit misprijſſelijk. En'kleederen

Het is beſpottelijk en haetelijk een klein lichaem met een onmaetich ſlodderend' kleet te omhangen. Dat gewaet is aller gevoeglijkſt, dat geen ſtof en verwekt, noch onder de voeten ſlingerende vertreeden wort, zegt *Simachus*. 't Sieraet behoort zich na zijn eygen gelegentheit te ſchikken. *Virgiel* brengt *Dido*, noch te veel bezwaert noch te ſchaers behangen, voor den dach: Een kleet moet na't lichaem zijn.

Dido.

Zy komt op 't laetſt met een Sidoonſchen Jachtrok uit,
Met lijſten geborduert, een goude Pijlbus ſluit
Den rugh, het hair is net met goutdraet opgemaekt,
En 't purpren kleet met een fijn goude geſp gehaekt.

De Roomſche Jufferſchap zult gy met oor- en vinger-ringen, en arm- en halsbanden verſieren: geef haer ook parelhulſels, borſtjuweelen, en riemen en ketenen, 'en behang de kleederen onder met bellekens. Want deze manier van dracht was lang by hen gemeen. Maer de Veſtaler Nonnen zult gy een wit kleet met een purperen lijſt geboort, toevoegen, en zettenze een witte wollen huif op het hooft. Roomſche Juffers. De Veſtalen.

Heliogabalus, De verwaten Keyzer *Heliogabalus* droeg een prachtige Vrongkroon, met paerlen en kostelijke gesteenten bedekt, na de wijze der Persiaensche Vorsten. Zijn kleederen waren van purper, en goud laken, en blonken van de kostelijkste gesteenten van Oosten. Hy droeg aen sijn Sleuyers Diamanten, Esmerauden en Robijnen, heel konstich gesneden. Zoo droeg eertijts *Darius* de laetste Koning der Persen, een overkostelijke purpere rok, met witte streepen ingeweeven. Zijn korte rok met gout ingewerkt, was met Roofvogels, die met hun bekken gelijk tegen malkander pikten, sierlijk opgemaekt. Hy droeg aen zijn goude gordel, die hy slappelijk en vrouwelijk toegorde, een Sabel, daer af de scheede van gesteenten gemaekt was. Maer dit alles komt niet te pas by de pracht, die naderhand verzonnen is. Koning *Attalus*, nae *Pliny* zeggen, is d'eerste geweest, die de gewoonte van't gout in de kleederen te weeven, heeft opgebracht. Waer van ook alle kostelijke gewaeden, en zelfs Tapytseryen, den naem van Attalische kleederen verkreegen; ja men noemde zelfs al wat kostelijk was Attalischen huisraet.

En Darius kleeding.

Sierlijke kleederen ontsieren de mismaekten. *Uit Trogo Pompejo. lib.* 38.

Sierlijke kleederen vermeerderen de schoonheit; maer de leelijkheit bespot zich zelven dikwils, in een opgepronkt gewaet. *Ptolomeus Phisco*, kort, en groot van buik, en wanschapen van aengezicht, scheen eer een monster, als een mensch te zijn, om dat hy met blinkende en deurschijnende kleederen zich waende te versieren; want men zach daer door niet alleen zijn mismaektheit, maer zelfs het geene een eerbaer man met alle vlijt gewoon is te verbergen.

Sebastiaen del Piombo wiert in zijn kleederen, fluweelen en lakenen zeer geprezen.

Kleeding eens Cynischen Filosoofs.

Lust u eenen menshaeter, *Laërtius* vertoont den Cynischen Filosoof *Menedemus* in eenen bruin donkeren rok, met een vlammigen gordel opgeschort. De twalef beginselen der Nature waren door de weef konste in zijnen Arkadischen hoed afgebeelt: hy ging op tragische bortekynen: zijnen langen baert hing over zijn riem; en in de hand zwierde hy een esschen stok.

Kinder kleedy,

Kinderen zult gy kinderachtich toetakelen.

De Roomsche kinderen van onder de acht jaeren moogt gy met konstich speldewerk de halsjes versieren, met de naemen van hare ouderen deurstrikt.

En die der Romeynen.

De knechtjes tot onder de veertien jaer zullen korte rokjes, *Ælicula* genaemt, aen hebben.

Maer nae de veertien jaer moetm'er een ander kleet, genaemt *Pretexta*, boven aen de rechterschouder met een litse vastgemaekt, maer aen de slinker toe, en onder met purper geboort, by voegen; zoo 't kint anders van vrye luiden geboren is; want dit kleet van sieraet was den slaeven verboden. Daer boven over moogt gy't een beeltenis, *Bulla* genaemt, van goudt of zilver, van gedaente als een waterbobbel als't begint te regenen, of gelijk een Hert,

aen

aen den hals hangen. Want dit versiersel was den eedelen kinderen door de wetten toegevoegt ; daer die van de vrygemaekte zich alleen van een leedere bagge mochten dienen. En deze gewoonte , doch onder een anderen dekmantel , is by den Romeynen en Romeynsgezinden als noch in't gebruik, en zelfs, nae dat zy het kinderlijke kleet hebben afgeleyt. Den mannelijken tabbaeat moet zonder purper zijn, en tot de voeten toe afhangen. Deze kleeding , *Togata* genaemt, was allen Romeinen in tijd van vreede gemeyn, en wiert den jongelingen met plichtlijkheden, in verscheydenheyt van ouderdom, als een teyken van mondicheit, aengedaen.

Belangende de verwe, de Romeynen gingen alle zonder onderscheyt, en tot de schoenen toe in't wit, dat is, in ongeverwde wolle, of lywaet: 't welk by de voornaemste zeer schoon en zuiver, maer by't gemeene volk besmeurt en vuil der uit zag. Maer den witten tabbaert der Heeren Vaederen, *Toga lati clavi*, was met kleyne spikkels gevlekt. Doch ten tijden *Augusti* leyden de meeste haere witte *Togas* af, en liepen slechs in *Tunicis*, of onderrokken, die zy toen ook begosten zwart te doen verwen. En zy sloegen den krijgsmantel, *Lacerna*, om de schouderen: die 't gemeene volk zwart, maer de rijke van Scharlaeken, Purper, of van een andere kostelijke verwe droegen.

De kleederen der oude Duitschen plegen zeer sober te zijn ; want zy droegen maer een kort kleetjen, en de rest van't lichaem was gansch naekt; jae de rijkste zelf hadden haere kleederen zoo eng, dat dezelve merkelijk alle deelen des lichaems uitdrukten, bestaende veeltijts in vellen van zee- en waterbeesten, met allerley vlekken versiert; maer *Cezar* geeft haer vachten van geyten en schapen. Der vrouwen kleederen verschilden weynich van die van de mannen, alleen warenze van Lywaet, en in't gemeen met purper deurwrocht. Het bovenste van de borst was bloot, en de armen naekt zonder mouwen; doch zoo was hare naektheit met eerbaerheit bekleet. Maer *Lucanus* maekt hunne kleederen ruimer, doch ik houde, dat hy Moskoviters of Polen voor Duitschen heeft aengezien.

Kleederen der Duitschen.

Corn. Tacitus in de zeden van Duitslant.

R. Verstegan, schrijvende van de Sax Engelsen, zegt: dat zy geboorde rokken droegen, jae dat de rijkste die met paerlen versierden ; mannen en vrouwen geeft hy mantels, met gepikkeerde schoenen , die met scherpe punten voor om hoog boogen.

Cap. 3.

De Longobarden droegen wijde, en door de bank lywaete kleederen, gelijk naderhand ook de Angle saxons, als boven, versiert met breede en verscheyden verwige boorden.

Kleederen der Longobarden.

De Schoenen der Longobarden waren tot het opperste van den grooten teen geopent, en wierden van d'een zijde na d'ander opgebonden. Naderhand begosten zy hoozen te gebruiken, een dikker en sterker soorte van

kou-

kousen daer over trekkende, als zy te paert gingen; maer dit hadden zy van de Romeinen geleert. De Edele Romeynen kendemen aen zekere halvemaentjes, die zy aen haere schoenen droegen.

Russen kleedy. *Uit Olearius.* De klederen der Russen zijn gemeenlijk onkostelijk: de lantluyden gaen in lywaet, hare schoenen, gelijk die van de onduitsche Lijflanders, zijn van breede basten, die yder een voor zich zelve kan maken. Zy draegen lange rokken met enge mouwen, die tot op de voeten hangen, over hoozen en Der Boeren, Burgers, onderrokken. De bovenrokken der burgers zijn in 't gemeen fiool donker bruin, of staelgroen, voor en onder aen de splitsen met lutsen en lange quasten, en op den rug met een breede kraeg verzien. Haer onderrokken zijn van wollen, of wel van zijde stof, daer achter in de nek een vierkante sammette kraeg op staet, Haer mode is by groot en kleen meest gelijk, en Heeren, wort zelden verandert, zy zijn ruim in 't gewaet. De hemden der rijken steken om hals en handen een duimbreet uit, gestikt met zijde, gout, of paerlen: daer aen d' einden der halskragen dan twee paerlen, of goude of zilvere knoopen, van af hangen. Zy draegen alle groote mutsen, ja de Knezen en Bojaren byna een elle hoog, van vossen of sablen: andre van sammet met litsen van gout en paerlen gestikt, en met zwarte vossen gevoedert. Der wij- En vrouwen. ven kleederen zijn die van de mans niet ongelijk, veel van Persisch katoen, ook met litsen, knopen en quasten. Maer haere hemtsmouwen zijn by de zes, en somtijts wel over de tien ellen lang; in 't aentrekken met kleine vouwen geschoven. Haer breede mutsen zijn na yders staet, 't zy van goude laken, atlas, of damast, geboort met passement, of gestikt met gout en paerlen, en met bevers gezoomt. Haer volwasse dochters laten 't hair in een tuit gevlochten onder uit haer vossemuts, met een zijden quast op den rug hangen, maer kinderen onder de tien jaer zijn 't hooft geschoren, behalven twee lokken, die nevens d' ooren hangen: daer de meiskens groote ringen in draegen, daermenze aen kennen mach. 't Vrouwetimmer blanket zich bijster, en schildert zich zelven roode kaken en zwarte winkbraewen.

Nu op dat gy weten moogt, van wat belang dit stuk, van aller volken kledy te kennen, voor een Schilder is, zoo hoor wat 'er *Agrippa*, in zijn Onzeekerheyt der konsten van zegt, als hy de ontzachbaerheyt en 't geloof, dat de Schilderyen hebben, aenwijst. De Augustiner en Regulier monnikken, zegt hy, twisten over de kledy van den Heyligen *Augustijn*, voor den Roomschen Paus, te weten, of hy een zwarte palsrok op een witten tabbaert, of een witte op een zwarte gedraegen hadde, maer beyde niet zekers bybrengende, zoo verbleven de Roomsche Rechters dit stuk aen de Schilders, om uit de oude Schilderyen de waerheyt op te zoeken, en daer uit het vonnis te wijzen. Wat dunkt u, of men dan niet wel mach toezien, wat kleederen men uitbeelt? Maer dat den zelven *Agrippa* vertelt, dat hy door dit eyge middel

del heeft uitgevonden, dat de Duivel den eersten vinder van de Monnixkap is, ruikt dapper nae de mutsert. Hy deurzocht, zegt hy, al de geschilderde Historien van het oude en nieuwe Testament; hy bezach al de Profeten, Priesters, Apostelen, Farizeen en Schriftgeleerden; hy bekeek *Elias*, *Sacharias*, *Johannes*, en zelf *Annas*, *Cayfas*, *Pilatus* en *Herodes*, maer zach nergens een kap, en weerom op 't nieuw alles naerstich deurzoekende, vind hy eyndelijk een gekapten Duivel, die *Christus* in de woestijne verzocht. Bly was hy, zegt hy, dat hy in de Schilderyen gevonden hadde, 't geen hy in geen boekken had kunnen lezen. Datmen dan de Duivel met een Monnixkap schildert, is een oude traditie, die wy hem ook niet en willen onttrekken; want mogelijk heet in de gedaente van een Engel des lichts te verschijnen, met een Monnixkap bedekt te zijn. Duivels kleedy.

NEGENDE HOOFTDEEL.

Van Wapenen, en Krijgsgeweer.

BReng ons nu, *ô Erato*, uw gewapende benden te voorschijn, en vertoonze ons met een schilderachtige aenzienlijkheit.

Wel aen, het lust my tans een deel van *Xerxes* Heyrleger te monsteren, en met zoodanige wapenen, als toenze over den Hellespont met zeventienmael hondert duyzent mannen in Europa vielen. De Persiaenen droegen ondoorhouwbaere tulbanden, geschubde wapenen, scheenplaeten, en rondassen, korte speeren, maer groote bogen; den pijlkoker hing onder, en de pook ook aen een draegband op de rechter dye. *Herodoot in Polymnia.* Wapenen, en Soldaten. Kleedingen', der Persen,

De Parthen, de Meden, Baktrianen en Hirkanen waren op de zelve wijze uitgerust, van gelijken de Cissiaenen, behalven datze Myters, in steê van Tulbanden, op 't hooft hadden, en d'Assiriers kopere Stormhoeden. Parthen, Assiriers,

De Saken of Scyten droegen gekamde helmen, boven recht spits toeloopende, en hadden scheenkoussens aen, voerden boogen, pooken en heyrbijlen. Scyten,

d'Indiaenen hadden kleederen van hout gemaekt, riette bogen en schichten, voor met yzer beslagen. De Sarangen waren met veelverwich gekleurde kleederen uitgestreken, en hadden broekken aen, d'Arabiers gegorde rokken, en deze droegen kromme, maer handige boogen. Indiaenen, Arabiers.

De Mooren waren met vellen van Luiperts en Leeuwen gekleet, haere dadelboomenhoute boogen waren by nae een vadem lang, haer lange rietschichten, in steede van yzer, met een scherpen steen verzien, en haer Mooren,

ſpeeren met boxhoornen. Zy droegen ook knodzen met yzer beſlaegen, en, wie zou't verzinnen? d'eene helft haeres lichaems was met kalk, en d'ander helft met vermiljoen beſchildert. Maer d'Ooſterſe Mooren, die aen Indien grenzen, en van d'eerſte, die uit Afrika quamen, alleen in het hair en de ſtem verſchilden (want deze hadden af hangent, en d'ander ganſch gekruiſt hair) droegen bynae de zelve wapenen, als d'Indiaenen, en hadden op't hooft een ſtuk van een Merryen huit, ſtaende de Paertsooren op hun hoofden ſteyl overeynd, zoo dat de maenen haer tot pluimaedjen verſtrekten; en in ſteede van ſchilden hieldenze vellen van kraenen vooruit. De Lybiaenen waren in't leer, en droegen gebrande werppijlen. De Pamflagonen waren geſchoeyt, en met geſlage helmetten behoet, hadden korte ſpeeren, werpſchichten en pooken; en met de zelve toeruſting waren ook de Syriers, Frygiaenen, en Armeniers gewapent. De Traçen droegen ſtormhoeden van Voſſevellen, lijfſwapenrokken, menigerley kleurige kleederen; en kouſſen van vellen: en tot geweer werppijlen, rondaſſen en pookjes: Maer die in Azia woonden droegen kopere helmen met oſſenhoornen, en ooren van het zelve metael met plumaedjen verſiert, en een yder had twee Lyciſche Zwijnſprieten, en een korte Rondas van ongetouwt leer, maer de beenen waren met Feniciſch laken bewonden. De Milyaenen hadden opgegeſpte kleederen, ſtormhoeden van beeſtevellen, ſpeeren, en Liciſche boogen. Maer de Kolchers waren met houte, en de Maren met gevlochte helmen gedekt. En dit was de toeruſting van't meeſte voetvolk. Wat de Ruitery aengaet, zy verſchilden in kleeding en wapenen weynich van de voetgangers, uitgezondert de Sagaritaenen, die, behalven pooken, geen koper noch yzer geweer voerden, maer alleen touwen en ſtrikken van tienen gemaekt, dieze in't vechten haere vyanden of de paerden om den hals wierpen, en dan tot zich trokken, en de gevangene, half verſtikt zijnde, voort vermoorden. Zoo vol van veranderlijkheyt was den toeſtel van dit ſchriklijk heyr. En hier uit kan de Schildergeeſt gewaer worden, dat hy in't uitbeelden van gewapende volken, een wijtuitgeſtrekte vryheyt heeft; en niet kaerich noch naeuw gezet in eyge vonden behoeft te zijn. Maer eer ik 't vergeet, zoo moet ik u ook berichten, hoe gy de vermaerde Amazonen ten oorlog zult toeruſten. *Thaleſtris* haer Koninginne, die de landen tuſſchen den vloet Faſis, en't gebergte Kaukaſus beheerſchte, en aen de Riviere Thermodoon, in't lantſchap Themiſcyra hof hielt, trok buiten de grenzen van haer Rijk, om *Alexander* t'ontmoeten. Zy, verlof gekreegen hebbende om hem te begroeten, trok tot hem met drichondert van haere vrouwen: Zoo haeſt zy den Koning zag, ſprong zy, twee ſpeeren in de rechterhand draegende, van haer paert, en maekte de kennis, die namaels zoo berucht wiert. Belangende haer gevolg, d'Amazonen houden haere ſlinker zijde, en de borſt, daer

En andere volken.

Ruitery.

Amazonen.

daer zy haere kinderen van vrouwelijk geslacht aen zoogen, onbedekt, maer de rechter borst, die afgezengt is, om den boog gemakkelijk te spannen, en de schichten te werpen, is als de rest van't lichaem bedekt; doch de zoom van hun kleet, dat zy met een knoop toe knoopen, strekt echter niet tot boven de knien.

Het voetvolk van *Antiochus*, toen hy tegens *Phrahartes*, den Parth, ten oorloog trok, had zelfs kousten met goudt en zilver versiert, jae al 't vaetwerk in de keukens was van enkel zilver, en dit metael, daer de volken om vechten, was 'er om de veelheit schier ongeacht; en de Parthen gebruikten 't nergens toe, dan aen haere wapenen, want haere ringpantsieren, die man en paert bedekten, waren somtijts van louter goudt. Anders droegen zy deurschijnende en vloejende kleederen, op de maniere der Meden; en haer geweer was op het Scytische fatsoen. Kostelijk krijgsvolk.

De Romeinen slachreede trokken haer beste krijgsrokken over haere Harnassen aen, en droegen haere stormhoeden en schilden, die zy in gemeene tochten met lederen overtrekfels bedekten; bloot op het hooft en aen den arm. De *Velites*, als de voortocht of verloren hoop, in jongelingen tusschen de zeventien en vijf-en-twintich jaeren bestaende, droegen een schilt van anderhalf voet groot: een zwaert, en een worppijl twee ellebogen lang, en een vinger dik, met een scherpe drietakkige punt, negen oncen zwaer, die in d'eerste worp brak of omboog, op dat hem de vyand niet weerom zouw kunnen werpen; deze waren ook op slingers afgerecht. Romeinsche Wapenen. Velites.

De tweede orden, van vijf-en-twintich tot dertich jaeren, *Hastati* of pijldraegers genoemt, bedekten zich met een grooten ovalen schilt van vier voeten lang, en derdehalf voet breet, ja somtijts grooter, van twee berden aen malkander gelijmt, met leer overtrokken, en rondom met een koperen bandt verzorgt, van binnen hol en van buiten, daer haere naemen, en tot wat bende zy behoorden, op te leezen stonden, uit gebult. Zy droegen kopere borstwapenen, dgie- en scheenharnas, en een stormhoet, met drie overeindstaende donkerroode of zwarte pluimen; maer de rijkste hadden, in steede van't borstharnas, een gemalijt lijfrokjen aen. Hun beschadigend geweer was een scherpsnedich zwaert, en een schicht van dry ellebogen lang, met een scherp yzer aen de schacht omgekromt; om te vaster te hechten; nevens noch twee andere schichten van onbepaelde maet. Hastati.

Die van de derde orden, *Principi* of voornaemste genoemt, en van dertich tot veertich jaeren oudt, waren de *Velites* in wapenen gelijk, en scheenen alleen wegens haere ervarentheyt achter of buiten de tweede orden gestelt te worden: want de gene, die nae hen quamen, en *Triary*, of derde orden, van outs genoemt wierden, en uit bedaegde lieden, van veertich tot zeven en vijftich jaeren, bestonden, verschilden zelfs alleen maer hier Principi en Triary.

inne, van de *Hastati*, en *Principi*, dat zy, van werpgeweer ontbloot, zich alleen met ſpies en zwaert ſtaendevoets behielpen; want zoo lang de voorloopers, pijldragers, en voornaemſten vochten, zaten zy met d'eene knie op d'aerde, achter hun groote Schilden te ruſten, om in den uiterſten noot of te verwinnen of te ſterven. *Vegetius* geeft hun, en de twee andere, elk noch vijf loode kogels, die aen hun ſchilden hingen, om mede te werpen. Maer onzen Schildergeeſt zal 'er mooglijk noch wel andere krijgstuigen toedoen.

Wapenen der Duitſchen. d' Oude Duitſchen, en Batavieren, zoo te voet als te paert, zult gy een geſchilderden ſchildt aen den arm geven, en in d'andere hand een halve piek, meeſt zonder helm of pantſier, maer naekt, of met een kort kasjaksken, aen het lichaem met een geſp, of by gebrek van dien, met een doorn vaſt gemaekt; maer de Saxons, die Engeland innamen, gebruikten Hellebaerden, en Pieken, ook Bijlen, en Kruisboogen: en haere zwaerden waeren als zeyzens gekromt.

Achajers. Zoodanich een doch kleiner ſchilt met een vederſpies, plegen ook d'Achajers te gebruiken, tot dat *Philopæmen* hen met een grooter Schildt, Stormhoet, Ringkraeg, dgie-en ſcheenplaeten, en met de lange ſpieſſe verzach.

Krijgsteykens der Iſraëlijten. Wilt gy ook de ſtammen van *Iſraël* aen haere banieren onderkennen? Zoo zult gy het legioen van *Juda* een leggende leeuw in zijn wapenen geven. En daer en boven zult gy de ſtammen *Juda*, *Iſſachar*, en *Zabulon*, die daer onder te velde trokken, noch met driederley verwen, als die van Chalcedon, Saphir, en Sardonix, onderſcheyden.

Het tweede legioen van *Ruben* had ook *Simeon* en *Gad*, en de koleuren van Sardijn, Topaes, en Amatiſt: in de wapenen ſtont een menſch, of, zoo andere willen, een Hert.

Het derde legioen onder *Efraim* voerde een Os, en ook de verwen van drye Edele ſteenen.

Maer het laetſte onder *Dan* moogt gy een Arendt, of anders een ſlang geven; want hierin is verſchil: en de verwen van de reſteerende bekende geſteenten; De Romeynen voerden Arenden, Rechterhanden, Wolven, En Romeynen. Paerden, Zwijnen, Minotauren, Stieren, en de beelteniſſen der Keyzeren onder hunne legioenen: 't zy van zilver, gout, of vergult op een halve ſteng, aen 't ander eynde met ſcherp beſlagen: daer ſomtijts een kleyn vaenken, daer des veltheers of des volx ſpreuke S. P. Q. R. ingeſchreven ſtondt, aenhing. Hoewel d'arenden al lang te voren by de Perſen in 't gebruik waren, daer de Romeynen hen mooglijk van ontleent hebben, gelijk zy van de Scyten, zoo men zegt, naederhand onder *Trajanus* de Draken, het vreemſte krijgsteyken, datmen zien mocht, geborgt hebben. Want

zoo veel ik vernemen kan, zoo waren deze monsters van geweve stoffen genaeyt, en van binnen hol, dat 'er de windt in speelen kon, waer doorze, op goude stengen, die met gesteenten versiert waeren, in de locht opgeheven zijnde, somtijts scheenen te leven, den staert te slingeren, en uit haeren verschriklijken en wijtgapenden bek eenich geluit te geven. Maer een andere geeft dit aen d' Indiaenen: d' Indiaensche Ruitery, zegt hy, plach goude en zilvere hoofden van wijtgapende Draken op lansiën te voeren, en wimpels van getwernde zijde, slangswijze genaeyt en gesneeden, daer aen te hangen, welke met opgesperde kaeken in 't rijden den windt ontfangende, den zijden balg en staert ook opvulden, en op een verschriklijke wijze beweegden. Wijders zegtmen dat d' oude Trojaenen in haere baenieren een verken gevoert hebben; dat de Beotiers een *Sphinx* tot haer krijgsteyken gebruikten; dat de Trasiers den Afgodt *Mars* in haere standaerden voordroegen; dat d' oude Gothen met een Beyrrinne pronkten; dat d' Alani, toen zy Hispanien overweldigden, een kat tot haer waepen hadden: dat de Gaulen, en van gelijken de Sassen, of Zaxen, onze voorouders, een Leeuw voerden; hoewel deeze laetste wel somtijts een strijdbaer paert tot veltteyken gebruikten: en dat de Cimbren een wilden Os in haere vendelen schilderden. Ik zwijge van de byzondere teykenen, die de verwinnende vorsten gevoert hebben, als de Leeuw met een zwaert by *Pompejus*, den Arend met een overweldigde Draek by *Antiochus*; en duizent andere, zoo schrikdieren als merken, die sedert by den Duitschen Adel verzonnen zijn; en die tans, tot belachens toe, in ons Vaderland, en zelf by 't gemeene volk gebruikt worden; jae hy mach schier niet mee, die geen met gout versiert wapen heeft. De Helmetten en Stormhoeden der ouden zijn van wonderlijke stoffen en gedaentens geweest: *Homeer* beschrijft die van *Agamemnon* met drie hoofden in 't rond geboogen, met vier ringen versiert, en aen eenen hals vast. Die van *Dolon* den Trojaensen bespieder maekt hy van wezels vellen, en die *Thrasimedes* aen *Diomedes* vereerde, van een stiershuit. Maer die *Meriones* aen *Ulisses* schonk, beelt hy uit met leedere reepen, en van buiten bedekt met de tanden van een wilt Zwijn.

Draeken.

Krijgsteykens van andere volken.

Helmetten.

Ilias lib. 11.

Indien gy *Pyrrhus* de Molosser in 't heirspits vertoonen wilt, zoo stel hem een helmet, versiert met Boxhoornen, en een grooten vederbos op 't hooft. Of voert gy *Alexander* ten oorlog in Azie, gy zult hem een helmet van klaer blinkend yzer, als fijn zilver geven, zoo als 't *Theofilus* smeede, met een kam en een grooten bos witte pluimen, daer een paerdestaert van afhangt. Men plach de kopere helmetten wel met Corinthys werk in te leggen, en de stormhoeden te graveeren. De helmen der Romans in 't steekspel moogt gy met vederbossen, een halve vaem hoog oppronken. En de Roomsche helden

Stormhoeden.

Helmen.

den zult gy somtijts met een burgerkroon, steedekroon, of scheepskroon Zegekroone: vereeren. Aen geene zijde, zingt *Maro*, staet de trotsse *Agrippe*, wiens hair met een kroon van galjoenen, een trots oorlogsmerk, glinstert.

Ringkragen en Borstplaeten. *Alexanders* yzere ringkraeg was met kostelijke gesteenten bedekt. Onzen Soldaet plach die te draegen met gout deurstreept, of met vergulde nagels beslagen. De Goden en outste Helden schildert men met een kopere plaet op de borst, daer het slanghairige Hooft van *Meduza* op gedreeven staet. 't Borstharnas van *Agamemnon* wiert met tien banden van donker paers metael, en zoo veel van goudt, en twintich van tin vast gemaekt. Men zach drie paerse Draeken nae den hals opstijgen, die van weerzijden den Regenboog geleeken.

Pansiers. Het pansier, dat *Alexander* over een toegegorden Siciliaenschen rok droeg, was veel reyzen dobbel van gepikkeert laeken, maer zijn wapenrok was wel kostelijker, en het handwerk van den ouden *Helikon*, hem van de stadt Phodis geschonken, zijn yzere halskraeg was met flikkerende gesteenten bezet. Maer ten is mijn voornemen niet, een rustingkamer van allerley slach van Harnassen, Wapenrokken. Harnassen toe te stellen, 't is genoeg, dat ik u aen duizent verzieringen van veltrokken en schubbige kolders doe gedenken. Want allerley slach van Boogen, Pijlkokers, Trompetten, Bazuinen, Keteltrommen, Trommen, ook Standaerden, Banieren, Veltteikens, Plumaedjen, Paertstaerten, Hooftbanden, Gordels, Broozen, Voetzoolen, Rijgschoenen, Kroonen, Ketenen, Oorringen, zouw ons te lang vallen te beschrijven. Dit staeltje van *Eneas* geheele rusting zal genoeg zijn, om d' aendacht te wakkeren, zoo alsze dien Trooischen Heldt by *Maro* overziet:

Eneas wapenrusting.

Hy weyt zijn oogen vast in stuk voor stuk byzonder,
Keert om en wederom elk hemelswerk en wonder,
Den helm, die vier braekt, en afgrijslijk is van kam,
Het doodelijke zwaert, de gloende vlam by vlam
Van 't kopren Harrenas, een wolk gelijk, die blikkert,
Waer in de zon van verr' met gloet van straelen flikkert.
Hier na bespiegelt hy de laerzen, met fijn gout
En zilver overkleet, de speer van glimment hout,
Den beuklaer, zoo vol kunst deurvlochten, als 't kan lyen,
d' Aenstaende Roomsche macht ontdekt door wichlaryen.

Op Rondassen en Schilden plachmen zeer zinnelijk te zijn. De blaeuwoogde *Minerve*, zegt *Homeer*, voerde *Jupiters* schilt, waer op vrees en verJupiters Schilt. schrikken, twist, tweedracht, gekijf, gramschap, dreiging en geroep. en in 't midden 't hooft van de *Gorgonne* zeer grouwelijk geschildert waren; zy was ondoorboorlijk, en van hondert goude plaeten yder aen hondert strikken hangende, en wel in eengevoegt, saemgezet.

Op

Op den schilt van *Achilles* had *Vulkaen*, ter liefde van *Thetys*, duyzentderley dingen uitgebeelt: daer was den Hemel, de Aerde met de Zee, den loop van Zon, Maen, en Starren, den Hemelriem, de Plejaden en Hyaden: ook twee steeden, en in d'eene, daer men brulofte, de bruit met tortsen geleyde, danste, en de vrouwen op de drempels zittende toekeeken. Elders pleytemen voor 't recht, om eenen dootslach, waer in alle doeningen des lichaems en lijdingen der tochten wonderlijk waren uitgebeelt. d'Ander stadt was belegert, daer men raet hiel, uitviel, en lagen leyde, onder 't gezach van *Mars* en *Minerve*, op de kant van een beek, daer 't vee quam drinken. Hier speelden twee boerse ruyspijpers zonder achterdocht over de geene, die reets het vee wechvoerden, en hen met de doot dreygden. Ginder zachmen ontzet uit het leger komen, moort en gevecht. Verder lach een akker, die driemael geploegt scheen, en ongemeen vet van gront: hier ploegden de boeren met gejokte Ossen, terwijl ginder eender hen met een kanne wijn quam laeven, en dat waerdich om zien was, men merkte duidelijk hoe veel bruinder de versch geroerde aerde was, als die men voorheene geploegt hadde. Elders sneeden de maejers 't gewas op den vruchtbaeren akker, andere maekten schooven op 't wenken van hun lantheer, andere bereyden de maeltijt en den offer onder geeykelde eyken. De dienstmeyden brochten de werklieden spijzen, en broot met fijn wit meel overstroit. Gins zachmen een wijngaert met rijpe druiven, zwart van blaeuwicheit, omtuint; hier droegmen de vrucht in wisse korfkens uit. Hier speelde een boerman een boertich liedeken, terwijl andere in de handen klappende dansten; gins quam'er een kudde Ossen, bewaert van negen doggen, met vier harders van stal, na de vliet, terwijl twee Leeuwen een Stier uit den brullenden hoop rukten, vergeefs van de honden beblaft. Noch warender stallen, keeten, en eyndeling eenen schoonen dans van knechten en maegden, der knapen kleedinge was van fijn geweef, en blonk als met oly besmeert, de maegden hadden langplojige keursen, en op haer hoofden verf bloemige kransen, zy sprongen duizenderley kattesprongen; zoo dat al die 't aenzagen zich schenen te vewonderen. Dit moet by *Mulciber*, wel een proefstuk van den manken Smit geweest zijn, dat hem *Quintyn Messys*, zelf met *Kalthofs* hulp, zwaerlijk zouw hebben kunnen naemaeken. Maer wat zeg ik van proefstuk? *Virgiel* beschrijft den Schilt van *Eneas*, van den zelven Meester, al veel heerlijker, die 't lust mach hem in *Maro* nazien, 't zouw ons verveelen alles uit te schrijven. Hier volgt alleen 't geen hy zingt van den schilt van *Minerve*, in 't Eylant Vulkaen:

Achilles Schilt.

Eneas Schilt.

Pallas Schilt.

Drie Reuzen van Vulkaen *zich spoeden met hun knaepen,*
Bruineerden elk om strijt, verbolge Pallas *wapen,*
De dreygende Rondas, gezoomt en rijk geboort
Met Slangeschubbe, en gout van addren, dol van moort,

Gevlech-

Gevlochten onder een. Meduze *zelf hier inne*
Verdraeit noch, op de borſt der ſtrydende Godinne,
Haer afgeſneden hals, en d'oogen dat men't ziet.

Agamemnons ſchilt. *Agamemnons* koſtlijken ſchilt, die zijn geheel lichaem bedekte, was met tien kopere ringen omringt, met twintich plaeten van tin, en in't midden ſtont een ſchriklijk *Meduzaes* hooft, op een donker paerſen gront uitgeſchildert, met ſchrik en vreeze, daer een zilvere band uit quam, in de welk een Hemelverwige draek bewonden was. In *Uliſſes* ſchilt ſtont een Dolfijn.

Uliſſes ſchilt. Alcibiades ſchilt. In die van *Alcibiades* een *Kupido*, die den blixem omhelſt, en was van gout en yvoir.

Scipioos ſchilt. *Scipio Afrikanus* droeg de beelden van zijn Vader en Oom op zijn beukelaer; maer Alexander de Groot gebruikte een klein blinkent ſchild. Voorts van ſlach- en ſteekgeweer heeftmen degens, zwaerden, houwers, ſabels, kreitſen, ponjaerts, ſpieſſen, lanſien, ſpeeren, hellebaerden, ſtrijthahamers, heyrbijlen, pinknodzen; en wat de wreetheyt oyt kon verzinnen.

Steekgeweer.

Agamemnons zwaert, met goude plaeten verſiert, ſtak in een zilvere ſcheede.

Geveſten. De geveſten der oude Soldaten wierden konſtich met zilver en yvoir ingeleit. In den hecht van *Pauſias* degen was een wagen met vier paerden gegraveert. Men plach ook ſcheenwapenen met zilvere geſpen te draegen.

Scheeenwapenen.

Slingergeweer. Gy zult de ſlingeraers ſomtijts met een Ceſtroſphendonas doen werpen. Dit was een ſcherp yzer van twee ſpannen lang, aen een kleine ſchacht van een halve el, en een vinger dik, gehecht, daer aen drie veeren gelijk aen een pijl ſtaken, om het recht te doen gaen. De ſlinger had in 't midden twee ongelijke lijnen, en 't yzer vloog, als de ſlingeraer wierp, zoo ſnel als een kogel uit.

Boogen. *Pandarus* booge was van de hoornen van een wilde geyt, zeſtien ſpannen lang uit het hooft gewaſſen gemaekt, en aen d' eynden met gout beſlaegen.

Stormtuig. De ſtormtuigen der ouden, als muerbreekers, ramskoppen, wipgalgen, vuerpotten; en dergelijke, zijn ook veellerley geweeſt.

Indien gy belegerde ſteeden vertoonen wilt (ik en ſpreeke niet van dezes tijts, dewijl ervarener, als ik, dat ſtuk genoeg verhandelen) onderzoek met

Baliſta. wat ſchutgeweer zy elkander beſchadigdē. De *Baliſta* of werpſlinger, ſchoot geſpitſte balken van twalef voeten uit, die door vier heyningen hordens der wijt afgeleegene beſchanſingen heen dreeven. Ik zwijge van Blyden, en wat'er

Strijtwagens. van dien aert meer was. Men had ook menigerley zeyſen wagens, die aen yder zijde van 't juk drie Zwaerden hadden. De Diſſels voerden ſpeeren met yzer beſlaegen, en voor tuſſchens de raders was een hegge van pieken. Zy gebruikten ook ſtrijtkarren, en andere, daer de Helden, met een wagenmenner verzelt, op ſtonden of zaten, en de werpſchicht van uitſchooten. De Griekſche karren wierden met zilver ingeleit, en de oorlogs rolwagens der

der oude Britten waren gegraveert, maer die van de Persische Koningen waren met gout beslagen; en met de beelden van oorlog en vreede versiert; daer een gouden Arend met gespreyde vleugelen tusschen in stont.

Wilt gy de plechtlijkheden tot den Godsdienst behoorende verbeelden, *Aaron* ten offer voeren, of zijn naevolgers voor 't altaer stellen? *Moises* en *Jozefus* zullen u de gereetschappen, en wat tot den Tabernakel behoort, breet genoeg leeraeren. Maer wilt gy de Athener boden de Deliensers doen bezoeken, zoo vlecht kransen om haere staeven, niet op haer hoofden, en bouw een Altaer (Ceraton genoemt) van hoornen. Die al t'samen aen de slinker zijde zoo wel in malkanderen gehecht zijn, datze zonder binding een Altaer maken. Offerhanden. Altaer.

Den Phocischen drievoet, daer de maegt *Pythia* den geest van *Apollo* in waerneemt, en daerze, gekleet als *Diana*, veylich voor 't besmetten van zijne aenblaezingen in zit, zult gy op drie pijlers doen rusten, bynae in gedaente van onze kopere potten met drie voeten. Maer op dat ons de damp van 't hol der vraegbaeke niet besmette, gelijk 't de geene, die 't aldereerst uitvonden, uitzinnig maekte, zoo laet ons liever in d' oope locht blijven. *Romulus* wichelstok, *Lituus* genoemt, was een roede aen 't eynde omgekromt, waer van mooglijk de Bisschopstaven der Christenen haere gedaente ontleent hebben. Den Delfischen drievoet. Wichelstok.

Ik vermijde van offerbanden, slachtmessen, bijlen, bekkens, dekkleeden, en festoenen te spreeken, en rep alleen van 't geen my behaegt, en nu en dan in den zin schiet. Verder Offertuig.

TIENDE HOOFTDEEL.

Van allerley Huisraet.

IN den Huisraet moetmen de Schilderyen niet vergeeten, die wy echter met allerley kabinetten, pronktafels, spiegels, rustbedden, legersteeden, schabellen, banken, stoelen, kussens, troonen, voorhangsels, tapijten, spreijen, gulde leeren, beestevellen, franjen, quasten, koelbakken, en wat de weelde oyt bedocht heeft, overslaen. Huisraet.

Men plach groote waterpotten met Corinthys werk in te leggen, en in Lesbos maekte men gegraveerde vaten. De Atheners hadden kopere vaten, die zy Prosupoutta noemden, ontrent den mond met Leeuwen of Ossenhoofden versiert: en de konstenaers, die de zelve maekten, wierden Pro- Vaten van koper.

Aerde,

ſopopoioi, dat is tronymakers genoemt. Het gemeen aerdewerk by de Romeinen plachmen grof, maer d'allerfijnſte zinnelijk en nae de kunſt te bootſeeren.

En Glas.

Haere glaeze koppen en bekers waren, zoo wel als d'onze, met wijngaertranken gedrilt of geſneeden. Haere kruyken, kannen, lampen, kandelaers, wierookvaten, en allerley tuig, is van aerdich maekſel geweeſt.

Broot. Spijze.

Ja zelfs het broot, als uit *Plinius* te merken is, dat anders kruiskant was, en lichtelijk van een brak, om dat het met ſneedekens aen een hing, was met verſcheiden ſoorten van graveerſel verſiert. Wilt gy overdaet uitbeelden, zet vry een geheel verken met klein gebeent opgevult, op een Roomſche tafel. Dit opdiſſen is eerſt van eenen *Servitius* bedacht geweeſt, en van andere nagevolgt. De Lakoners waren vernuftich in 't maken van onkoſtlijken en gemaklijken huisraet,

De Lakoniſchen beker.

haren beker *Kothon* is beroemt geweeſt, byzonderlijk by 't krijgsvolk, om dat hy alzoo gemaekt was, dat men door de verwe het water niet en konde kennen, dat ſomtijts zeer troebel zijnde, in de legers gedronken wiert, en indien by geval eenich ſlijk in de grond was, het zelve bleef in den buik, en door de keel quam niet als het zuiverſte voor de geene, die dronk. *Menalkas* beuke bekers, by *Virgiel*, waren door *Alcimedons* konſt, met een taejen wijngaert, daer bleek veyl en beezien van eykloof zich met een luchtigen zwier omkrulden, verſiert; daer twee beelden *Konon*, en den vinder van den graedboog, in 't midden geſneeden ſtonden. Maer in die van *Dametas* was *Orfeus*, die boſſchen na zich ſleepte, in 't midden van zacht beereklaeuw uitgebeeld. Zet de oude Helden gebrade Oſſetongen voor.

Neſtors tafel.

Maer wilt gy de maeltijt, die *Hekamede* voor *Neſtor* en *Patrokles* bereyde verbeelden, zoo ſtel een heerlijke tafel met metale voeten, en zet daer een kopere ſchotel met ajuin op, verſchen honich, broot en geheylicht meel, en laet de maegt het meel met verſcheyde wijnen mengen, in een heerlijke kroes, met goude nagels beſlagen, en met vier handvatſels, twee onder en twee boven, en aen yder handvatſel twee goude duiven, daer genoeg aen te tillen ſchijnt.

Somer- en winter-drank.

Maer toen d'overdaedt Roma verheert hadde, en de dartelheit meeſter wiert, toen vond men uit, des Somers den drank in Ys en Sneeuw te verkoelen: en 't was armoê, zoo men des Winters geen roozen by de wijn hadt.

Tafeltuich.

Anders hadden de Romeynen ook tafels, die van Dolfynen onderſchráegt waren, en drinkvaten van 't zelve maekſel. Ook wierden haere zoutvaten nae de gedaente van eenich Godt gemaekt.

Branthout.

Maer oft u voorviel in de Ooſterſe en zelfs Roomſche pracht door handſaeme ſlaeven branthout aen den haert te doen brengen, laet het vry Cederen, en koſtelijk hout zijn. Jae ſomtijts geheel over vergult; want zoodanigen overdaet is 'er al gepleegt geweeſt.

Poli-

Polidoor en *Rosso* hebben de keuken- en tafel-gereetschappen der ouden als vernieuwt, en de volheyt daer van aen onze Eeuw naegelaeten.

Wyders zoo waren de voeten der oude ledekanten veeltijts met het beelt van *Merkurius* besneeden, als een bezorger van slaepen en droomen. Ledekanten.

De wiechjes der jonge kinderen plachmen met allerley soorten van verscheyden verwich hout konstich gesneeden in te leggen. Wiegen.

Den wagen van Koning *Darius* had aen beyde zijden veel goude en zilvere beelden der Gooden: het jok was met Edele gesteenten bezet, uit het welke twee goude beelden, elk een elle lang, uitstaeken, 't eene zijnde dat van *Ninus*, en 't ander van *Belus*, en tusschen beyde stond een Arend met gespreyde vleugelen. Wagens.

Indienge voor hebt hollende wagens, of karren, die in d' Olympsche speelen om prijs loopen, neem acht op uw voorneemen, want *Aristides* maekte de wagenwielen, als ofze omdraeiden, en onzen *Douw* heeft dit zelve in een snel om loopend spinwiel ook te weeg gebracht. Wielen.

Die van Sparta hadden zekere draegsetels: van gedaente als Gryphoenen, Harten, of van Bokken, daermen de jonge dochters op voerde, in de gewijde ommegangen, die men door de stadt deede. Maer zoodanich maektmen tans onze sleeden, daer de jeugt des winters mede over het Ys, of langs de besneeuwde wegen vaert. Draegzetels. *Plutarch: in Agesilaus.*

Wilt gy Moskovische heeren, in stee van Karos, ter sledewaert voeren? Gy zult de sleeden met rooden Damast of Atlas voederen, witte beerenhuiden daer over spreiden, en noch daer over schoone Turksche dekens leggen. Schilder dan de trekpaerden met vergulde maenen, en behang haer met vossestaerten. Sleeden der Russen. *Olearius.*

ELFDE HOOFTDEEL.

Van Gedierten.

DE Aeloude meesters hebben niet alleen in menschen, maer ook in de Dieren de schoonheyt waergenomen. Doch voor al moetmen in beesten de natuerlijkheit betrachten, om in haere gedaente en aerd niet te missen: op datmen niet en vaere, gelijk den ongelukkigen Haene Schilder, daer *Plutarchus* van zegt: dat hy geen levende haenen ontrent zijn Haene Schildery wilde dulden, om datze hem niet en zouden beschaemen, derhalven stelde hy een jongen met een kluppel, om die af te keeren. Dieren moeten natuerlijk zijn.

Maer voorzichtiger was meester Nikolaes:
Dezen hadde geschildert een Hond met een Haes,
En hoewel dat den hond den haeze geleek,
Zoo veranderde hy niet eene streek:
Maer om te blijven meester en baes
Zoo schreef hy 'er by, dits een Hond, en dits een Haes.

Gy moogt u veel liever vermijden in uw werk eenich gedierte te pas te brengen, zoo gy geen raed en weet om 't zelve natuerlijk uit te beelden, voornamentlijk de geene, die by yder bekent zijn, als Paerden, Ossen, Honden, Katten, Schapen, Geyten, of dergelijke. In Griffioenen, of Eenhorens, Bazilisken of Draken, hebt gy vryheyt genoeg om uw zin te volgen; als ook in de halfslachtige Centauren, Satyrs, Trytons, Meerminnen, Zeepaerden, Harpyen of Sphynxen.

In de Poëtische heeft men vryheit.

Voorwaer nae den mensch vind men geen dier, waer in meerder schoonheyt, als in een Paert, gevonden wort. Veel groote meesters hebben zich bevlyticht paerden om prijs te schilderen, onder anderen *Apelles*, tegen eenige Schilders, die tegen hem wedden, wie den anderen hier in zouw overtreffen: maer hy, vreezende dat de gunstelingen zijner wederstrevers hem zijnen verdienden prijs mochten ontwijzen, en die aen een ander toeleggen, verkoos liever het oordeel der beesten, als der menschen: want hy liet vooreerst de geschilderde paerden der andere in 't gezicht van leevende paerden stellen, die daer gansch geen werk van maekten, maer zoo dra hy het zijne hervoorbracht, en op de plaets stelde, zoo begosten de leevende paerden te brießchen; 't welk hem de verwinning gaf, en een eeuwigen naem maekte. Noch zeyt men dat *Calanis* in 't afbeelden der Paerden niemant zijns gelijk hadt. *Rubens* en van *Dijk* hebben een Paert wel te maken niet minder als eenich beelt geacht. De Poëten hebben ook haer vermaek gehad in die sierlijk uit te beelden. Deze beschrijft een bruinhairich paert, met zwart gekruifde maenen, doch zoo zacht als zijde; met een klein mager, doch voladerich hooft, verzien met een kleine witte kol, even als een star: kort en scherp van ooren, met geyten oogen, en wijde neusgaeten, zoo veel als een trotse long tot uitdamping van nooden heeft. Een wijde spitse muil, vol dik schuim, wegens 't geduerich knaeuwen op 't gebit; een korten, verheven, en aen de schouderen gekromden hals; breedt van borst, en voorts van vooren tot achteren kort in een gedrongen, met een schoon kruis, dun en dor van beenen, en hoog van voeten. Maer best dat wy u eenige staeltjes uit haere gezangen voorlezen. Hoor dan hoe *Virgiel* van *Didoos* paert zingt:

't Paert van Appelles.

Een schoon Paerts gestalte.

Haer klepper briest, met rijk Scharlaken tuig behangen,
En stampt en schuimt van moed, op 't bit met goude stangen.

Maer

Maer breeder laet zich onzen Poëet hooren, in't beschrijven van een goet paert:

Het edelst vee is't paert, dat, hoog van moed,
't Gewapent heyr des vyandts trots ontmoet:
Dat niet alleen zijn meester zal bekennen,
Maer zich ter doodt gehoorzaemt op zijn mennen.
Stel ons een paert naer een gewenste maet,
De hoornen aen zijn voeten als Agaet,
Met schoone knien en ranke voorste beenen,
met aderen en wel geplaetste zeenen.
Een breede borst en schoer, de billen vet,
Een korten buik en lenken net gezet,
Een breeden hals geplooyt, en spits van ooren,
Een groote mont en oogen, 't hooft van vooren
Wat mager, en elk neusgat als een kolk,
Die vuer en vlam uitademt in een wolk;
Gy zult den staert gestrickt of lang versieren;
En laet de maen ter rechter zijde zwieren.

En *Maro* zingt aldus:

Wiltge uwen stal met puik van hengsten rijk stoffeeren, *Virgilius, in't derde boek der Lantgedichten.*
Een veulen, trots van aert, zal andere braveeren,
Steekt d'ooren in de lucht, is wakker, snel te been.
Het loopt en draeft met lust ontrent de moeder heen,
En durft de voorste zich in eenen lantstroom doopen. Paertveulen.
Het rent de brugh op, daer 't noit over heeft geloopen.
Het is uitschichtig, en het heeft een' scherpen nek,
Een' kleynen kop, het lijf, dat vry is van gebrek,
Valt kort, de schoft heel plat, de borst weet zich t'ontvouwen
Ten breetste, en't is heel glad, en wonder wel gebouwen.

En verder:

Een recht geschapen hengst, die wapens en trompetten Hengst,
Van verr' hoort, trapt en stampt, en weet zich schrap te zetten;
Steekt d'ooren schichtigh op, leeft over al zijn lijf.
Hy brieft, blaest vier en vlam ten neuze uit fel en stijf,
En schut ter rechter zy zijn mane dik en vlugge.
Het ruggebeen loopt recht en dubbel langs den rugge.
Hy krabt het zant, en schrapt den grond op met de hoef,
Zoo rustich dat het klinkt. Zoo schrabde, tot een proef
Van zijne moedicheyt, Cyllaer *in d'oude tijden,*
Toen Kastor *het betemde, en d'eerste dorst berijden*

In Lakonye ; ook 't fier gespan van Vader Mars,
Waer van de Griek Homeer *zoo heerlijk zong en bars ;*
Ook 't paert, dat eertijts trok Achilles *oorlogswagen.*
Zoo liet Saturnus *zelf, verkeert, uit angst voor lagen,*
In paertgestaltenis, zijn mane om d'ooren heen
En schoften waeyen, en, terwijl hy aen quam treen,
En rennen, brieschte luidt, dat holen en spelonken,
Den gantschen Pelion, vol bosschen, over klonken.

En wijders:

Een hengst, die out is, springt noch arbeid dan niet meer,
En als hy kampen zal, ter eere van zijn' Heer,
Dan raest hy al vergeefs, gelijk de stoppelvieren,
Die krachteloos de lucht vervullen met hun tieren:
Dies let wel op zijne oude en moedigheit, daer nae
Op andere deughden en zijne afkomst niet te spae,
Ook hoe hy d'ooren en het hooft terstont laet hangen,
Wanneer hy onder leght ; hoe hy, van trots bevangen,
Het hooft om hoogh steekt, als hy prijs en eer bevecht.

Maer dewijl my de Dichtkunst tans prikkelt, zoo moet ik hier de achtien deugden, die de Liefhebbers van zes bekende dieren ontleenen, en dieze begeeren dat in een goet paert zijn zullen, in rijm stellen: te meer om dat het bewerp daer van uit de Schoole van den Ridder *Antony van Dijk* komt. Let'er dan wel op:

Een moedig deugdig Paert, van onbepaelde waerde,
Moet om volmaekt te zijn nae driepaer dïeren aerde:
Eerst toont het, als een vrouw, een schoone borst en krop,
't Is rond van billen, en neemt niet onwillig op.
Ten andren heeft het, als een Vos, een uitverkooren
Beknopte en kleyne kop: en korten hals en ooren.
Het is een Wolf gelijk, in't draeven zagt en staeg,
In goetheyt van gezigt, in't eeten wonder graeg.
Het loopt gelijk een Haes, het weet in alle kringen
Te keeren, waer men wil, en wijdt en ver te springen.
Voorts heeft het met de Paeuw een trots' en hoogen moedt,
Een luide stem, zijn kleur is schoon en hel van gloedt.
Van d'Ezel moet het ook een sterken rugge ontleenen,
Gezonde hoornen aen de voeten, dunne beenen.

Zy zijn ook onderscheyden wegens haer Landaert, derhalven ontfang dit volgende vaers tot een toegift:

Han

Haer Landaert moetm' ook aerdig onderscheyden,
't Zyz' over d'Eems, of d'Ysters vette weyden,
Of aen de Teems, of Taeg, of aen de Poo,
Zyn opgequeekt. 't Is verder niet van noo
Dat ik beschryf haer sprongen loopen keeren;
Men zal die best by haer berijders leeren.

Als *Pauson* had aengenoomen een tuimelend paert voor iemant te schilderen, zegt *Plutarchus*, zoo hadde hy't rennende of springende gemaekt, waer over zich den aenbesteeder verstoorde, waenende dat hem *Pauson* hadde te leur gestelt: Maer den Schilder het stuk 't onderste boven keerende, bewees dat zijn paert zoo wel een tuimelaer als een viervoeter was; want hy hadde met voordacht geen grond onder de voeten geschildert. *Nisias* raede den groote meesters het uitbeelden van ruitergevechten by de hand te nemen, daer niet alleen schietende, slaende, en doodelijk gewonde Ruiters, maer ook allerley gestaltenissen van loopende, steygerende, en nedervallende paerden, worden te pas gebracht. Zijne bewegingen. Het tuimelende paert. Bataljen.

Philostrates achte 't geen kleine zwaericheyt, vier paerden in zulker voegen samen te gareelen en in te spannen, dat niet zoo veele, als een van de paerdebeenen door een onschiklijke verwarring qualijk gestelt zy, zoo ook, dat deeze dappere beesten, in 't midden van haere moedige hitte, na den toom schijnen te luisteren. Het eene staet stille, alhoewel tegen zijn dank, het ander begint te steygeren; het derde laet zich vaerdichlijk gebieden. Het vierde verlust zich in de schoonheit van *Pelops*, en stelt zich door het openen zijner neusgaten tot neyen. Hy verwondert hem ook, dat de konst zoo veel te weeg brengt, dat men uit haere rond gefronste neusgaten, uit haere nedergedrukte ooren, en samen gedrongen ledematen een gereede begeerte bespeurt om't aen't loopen te stellen, schoon men weet datze onbeweeglijk zijn. Maer eer wy verder gaen, zoo moet ik de konstlievers waerschuwen, datze toch wel op de natuerlijke eygenschap van yder dier letten: Want schoon *Nicon* t'Athenen, in de gaelderye Pekile, een uitnemend schoon paert geschildert hadde, daer men een zonderlinge kracht der konst in bespeurde, zoo wiert hy echter van een iegelijk bespot, om dat hy de onderste oogscheelen hairich gemaekt hadde, 't welk tegen de natuere der Paerden is. En voornaementlijk moetmen de schoonheyt in haere maetschiklijkheyt waerneemen. *Andreas Verochie* heeft de maete, en proportie in paerden nagespeurt, en ook een maniere aengeweezen om dit te bevorderen. Maer in de ontleedinge der zelve, en de spieren en muskelen te onderzoeken, heeft zich *Michiel Agnolo* zeer bevlijticht, doch *Leonardo da Vinci* heeft'er uit zijn eygen vermaek een gansch boek van geschreeven, 't welk tot groote schade verlooren is. Wagengespan. Gelijkmatigheit, en ontleeding der paerden onderzocht.

Maer

Maer gelijk veele der ouden na de schoonheyt in paerden getracht hebben, zoo zjn daer en teegen veel andere, van onzes tijts lantslieden, meerder op de leelijkheit, magerheit, en ongezienheit der zelver verslingert geweest: niet dat ik zulx geheelijk verachte, want de stoffe, die men verkiest, noodsaekt ons dikwils tot onaerdicheden, die door haer wel te pas gebracht te hebben aerdich worden. Gelijk in de paerden van *Amfiaraus* gepreezen wiert, datze niet alleen bezweet, maer geheel vuil van 't stof waren, 't welk, of het hen wel iets van de schoonheit benam, nochtans een te grooter schijn van waerheit gaf. Laet de vorstlijke paerden rijkelijk behangen zijn, en besla *Neroos* Muilpaerden met zilvere hoeven: die van *Poppea* waren zelf met goudt geschoeit. Wy zullen van den Os, den metgezel van des Schilders Heylich, niet veel zeggen; de lief hebbers mogen onderzoeken welke de grootste horens hebben. Dit dier is nochtans by offerhanden, en zommige andere historien noodich. *Maro* schildert een Koe in zijn Landgedichten aldus uit:

Leelijke

Eu bestovene.

Ossen en Koejen.

In 't derde Boek.

Een stuure en norsse Koe is wel van d' alderbeste,
Die groot van hooft is, lang van nek, en die zich meste,
Zoo dat de kossem van de kin hange op de scheen,
Wiens lenden bijster lang zich uitstrekt, lang van leên,
En voeten, en die 't oor ruig opsteekt by den horen.
Een die gegremelt is, zal mijne keur niet stooren,
Of die onwillich 't juk wil draegen, en, vol viér,
Somwijl met hoornen stoot, gelijk een norsse stier,
En, hoog en groot van leest, met zonderling genoegen
Den staert langs d' aerde strijkt, en nasleept onder 't ploegen.

Het plach ons geen klein vermaek te zijn, in onze bloeijende jonkheit, de koetjes in 't veld, zoo als zy lagen en erkauden, na 't leeven te teykenen, en hare manieren van leggen, gaen, staen, van ter zijden of in 't verkorten, aen te wijzen: maer mijn lust ging over, toen ik de volgende klucht las:

Als zeker Schilder in zijn werk eenen Os, beter dan al de rest van zijn werk gemaekt hadde, en *Michel Agnolo* gevraegt wiert, hoe dit by mocht komen? Zoo antwoorde hy: dat alle Schilders haer eygen zelfs beeltenis best konden maken. *Clio* heeft ons de heerlijkste werken der natuer nae te bootsen aengeprezen, maer onzen *(a) Erasmus* doet zijnen *Eusebius* zeggen, dat die dieren alleen waerdich zijn uitgebeelt te worden, die men zelden ziet, of boven andere uitmunten: want, vervolgt hy, waerom wilmen Ganzen, Hennen en Eyndvogelen schilderen? Zijn landtsluiden niettemin scheppen noch 't meeste vermaek in geschilderde Kalveren, Verkens, en Ezels. Maer laet ons al voort gaen. Want hoe kleyn men deeze verkiezingen acht, *Klio* heeft 'er in

In 't Convivium Religiosum.

in den tweeden graet der konst gestelt, en 't is heerlijker, in den tweeden graet, d'eerste in rang te zijn, dan in den derden graet ver achter af verschoven te zijn. Gelijk *Cæsar* zeyde, dat hy liever in een kleyne stadt d'eerste was, dan dat hy binnen Roome voor andere zouw moeten wijken. *Pausias* de Sicioner wist zijn beroemde Koe zoo net van vooren te stellen, datmen echter haer gansche lengte en dikte bequamelijk kon zien. Maer *Joan da Udine* schilderde een Koe op lywaet, om daer meede uit jagen te gaen, en daer achter schuilende, het wild te verschalken. Deezen Schilder was een recht liefhebber van gedierten: want noch een jongen, en dikwils met zijn vader uit jagen zijnde, zoo teykende hy altijts Honden, Geyten, Haezen, en allerley dieren en vogelen, die hem maer voorquamen, en zoo geestich, dat elk een zich verwonderde: 't welk ook oorzaek was, dat hy by *Giorgione* om de konst te leeren bestelt wiert. En zeker, het gebeurt dikwils, dat de bequaemheden des vernufts door de uitwerkingen der speelende natuere bekent worden. Gelijk gebleeken is aen *Joan Verzelli*, die vermaek nam in allerley gedierten, Papegajen, Apen, en alle vremt gedrocht in huis te hebben. Hy hield ook een Rave, die zijn spraeke natuerlijk nabootste, en de geene, die hen quaemen bezoeken, antwoort gaf. En als eenich Edelman, of iemant in huis quam, begosten al zijn dieren, daer toe gewent zijnde, zulk een gezang en spel aen te rechten, datmen zou gedacht hebben, in *Noachs* Arke te zijn, hoewel vry zotter, 't welk hem, die deeze dieren wel schilderde, in te meerder aenzien bracht. Maer *J. Fransisko Rustici*, gaf hem hier in niet toe; want een groot beminder van beesten zijnde, hadt een Egel, of yzere verken zoo tam gemaekt, dat het onder de tafel, als een huishond liep, zonder iemant te horten; en hy had ook een Rave, die gelijk een mensch sprak. Hy hield een Arend, en veelerley aert van Slangen, in een daer toe gemetselden bak, daer hy wonder vermaek in nam, voornamentlijk des Somers, hare vreemde grimatsen en felle woelingen te zien. Maer zeker onzen *Otho Marseus* (*alias Snuffelaer*) heeft zijn bequaemheit in de konst, en tot wat deel hy neygde, genoeg laten blijken: want als ik in 't jaer 1652 by hem te Romen was, verwonderde ik my over zoo veel gedrochten, als hy onderhielt en voede: welkers natuere hy ook zoo wonderlijk deurgronde, als hy hare gedaentens levendich heeft uitgebeelt. Zoodanige liefhebbers van geestige beesterye zouden mooglijk vermaek hebben in Honden en Geyten (gelijk *Sandys* verhaelt in Egypten gezien te hebben) met hare vier voeten op de vlakte van een palm, en op de toppen van daer toe gedraeide pijlaertjes, zich gezwind als een tol te zien omdraeijen, na 't believen haers meesters; of wel in den dans van zwaerlijvige Kameelen, die, op 't spel van eenich snaertuig, zich naer den trant beweegen; 't welk ook van grauhairige Ezels

De bequaemheden der natuer worden door kenteykens openbaer.

Snakeryen van getemde dieren.

Hoe dit aen deze dieren geleert wort Ziet *Sandys in Cairo.*

in d' Oosterse landen wort nagevolgt; of wel in Olyfanten op de koorde te zien danssen, gelijkmen ons wijs maekt, dat in ouden tijden vertoont is. Wy hebben een weynich hier vooren van het oordeel der paerden over *Apelles* Schilderye gesproken, en eeven nu iets van de geyten geroert, maer ik zal, om mijn algemeene als ook byzondere plicht te voldoen, hier een geytenoordeel over Schildery instellen. Het gebeurde dan, dat mijn vader *Theodoor* in een Bacchanalia een geyte na 't leeven schilderde, welke ik, noch zeer jong zijnde, voor hem vast hield, met behulp van touwen en koorden, om haer in bequaeme stand te onderhouden, 't welk ik met grooten arbeyt ten eynde toe uithielt: maer de geschilderde geyte nu byna gedaen zijnde, en mijn vader het stuk, dat al reedelijk groot was, wat uit de hand zettende, om het zelve eens van verre te zien, zoo gevielt, dat de geyte by geval de geschilderde ook gewaer wiert, waer over zy, als in gramschap uitberstende, uitspatte, breekende de touwen, en my ter aerde werpende, vloogse met zulk een gewelt tegens de hoornen van haer geschilderde zuster aen, dat zy den doek door scheurde, en de Schildery verdorf; tot verdriet van hem, die zijn vlijt daer in zoo loflijk had betoont. Maer zeker deze Schildery zouw om dit voorval waerdich geweest zijn te bewaeren, ja was alleen genoeg geweest om den meester in onsterflijke gedachtenis te brengen, had hem de roemzucht zoo wel, als de stille deugt, ter herten gegaen. Want waerom zoude men dit geytbedriegen minder achten, dan het patrijsbedriegen van *Protogenes?* wiens geschilderde Patrijs de levende, diemen daer by bracht, dede schetteren. Maer dit in zijn waerde laetende, zullen wy noch iets van deezen aert hier by voegen. *F. Monsignori* hadde te Veronen, ten huize van Graef *Lodewijk da Sesso*, een kindeken geschildert, dat zijne moeder met een uitsteekende hand scheen te willen troetelen: als 't nu eens gebeurde, dat de Gravinne dit stuk by kaerslicht aen eenige heeren vertoonde, zoo wiert zy ook van haer zoontjen gevolgt, die een vogelken, dat zy aldaer *Terransi* noemen, op de hand hadde; want men gewentze als valken op de hand te zitten; maer terwijl zy bezich waren met de deugden van dit stuk hooglijk te prijzen, zoo wiert dit vogelken deeze als uitsteekende hand gewaer, daer het na toe vliegende poogde op te gaen zitten, maer tegen de Schildery aenstootende viel ter aerde, proevende nochtans een en andermael 't zelve wederom, 't welk deeze Schildery als ook den meester zeer beroemt maekte. Maer geen minder lof heeft deezen zelven *Fransisko Monsignori* met zijnen Turkschen hond behaelt, deezen hadde hy geschildert op een muer; staende op een geschilderden steen. Dezen hond was zoo wel gedaen, dat een anderen hond, des natuerlijken Turksen honts vyand, daer by geleyt zijnde, losbrak, of zich ontlaste van de geene, die hem leyde, en meenende zijn levenden vyand

Een Geyt bedrogen.

Patrijzen bedrogen.

Een vogelken Terransi bedrogen.

Een Hond bedrogen.

vyand voor te hebben vloog tegen de Schildery, en met het hooft tegen de muer aen, dat hy den kop aen stukken brak. Wy hebben ook van de hand, die ons niet en past te roemen, diergelijk bedroch, doch niet zoo doodlijk, meer dan eens gezien. Maer laet ons onzen tret wat verhaesten.

Indien u, ô Schilderjeugd, den toetenden jachthoren behaegt, en gy *Meleager*, of den verliefden *Adoon* wilt af beelden, gy zult geen kleyne eer inleggen met den ranken windhond en fieren brak af te maelen. *Snyders* heeft hier in wonderen gedaen, ende wilde dieren uitnement natuerlijk afgebeelt. *Bassan* en *Benedetty Kastiljon* drijven 't vee met gansche kudden in hare stukken. Aengaende d' uitbeeldingen van zwemmende Enden, of Hennen met kiekens, 't kan voorwaer, behoudens *Erasmi* waerde, niet onvermaeklijk zijn, de dingen, diemen tot vermaek houdt, in Schildery te zien; en voornamentlijk alsze geestich en op 't levendichst zijn uitgebeelt.

Het zoude, by *Simson*, een groote ondankbaerheit zijn, dat wy den Ezel, wiens naemdraeger ons zoo trouwlijck verzelschapt, vergaten, daer hem *Kornelis Agrippa*, die op ver na zoo veel niet in hem gehouden is, in zijn Onzeekerheit der wetenschappen, zoo loflijk gedenkt, dat hy hem by by nae tot een Sant in den Hemel verheft. En voorwaer, men en kan niet volmaekt in historien, zoo heylige als onheylige, zijn, ten zy men hem ook somtijts konterfeyte. Wy mogen de Sinezen verwijten, dat zy misgeboortige menschbeelden in hare kerken hebben: maer onzen Ezel is tot in de binnenste kapellen, en hoogste altaertafels der Europers ingedrongen: hy wort geschildert als opwachter in de alderheylichste geboorte, hy draegt meer dan *Kristoffel* in d' Egyptische vlucht, en voert al triumfeerende 's werelts Heyland over palmen en gespreyde kleederen, hy spreekt *Biliam* aen in zijn eygen tael, en is 't gewoone rypaert der Patriarchen. In de onheilige historien, op dat ik duizent andere oversla, vind ik geene zoo vermaeklijk, als de ontmoeting van den stuersen *Marius* en den lachenden Ezel; want als dien grooten Krijgsheld voor zijn vyanden vluchte, en gansch beslikt te Minturnas, by de gehoonde *Fannia* ter Herberge geleyt wiert, ontmoete hem een Ezel, die hem wel blijde en met een vrolijk gelaet, eerst stilstaende, aenkeek, en strax daer na zeer luide runnikkende en op en nederspringende, na 't water liep om te drinken, op zijn manier te kennen gevende, dat dezen Romein eer te water dan te lande behoorde te vluchten, welke Historie *Marius* ook liet uitschilderen, en in de Minturnische kerk hangen. Die in dit schoone voorwerp zich noch niet vernoegen kan, mach het gansche leven van *Apulejus*, zoo lang hy Ezel was, uitbeelden. Maer veel van onze Schilders zijn ook wel zoo Ezelliefdich, dat zy een vervalle muertje met een Italiaensch Ezeltje voor een waerdich onderwerp keuren. Zoo dat ik wey-

Van den Ezel.

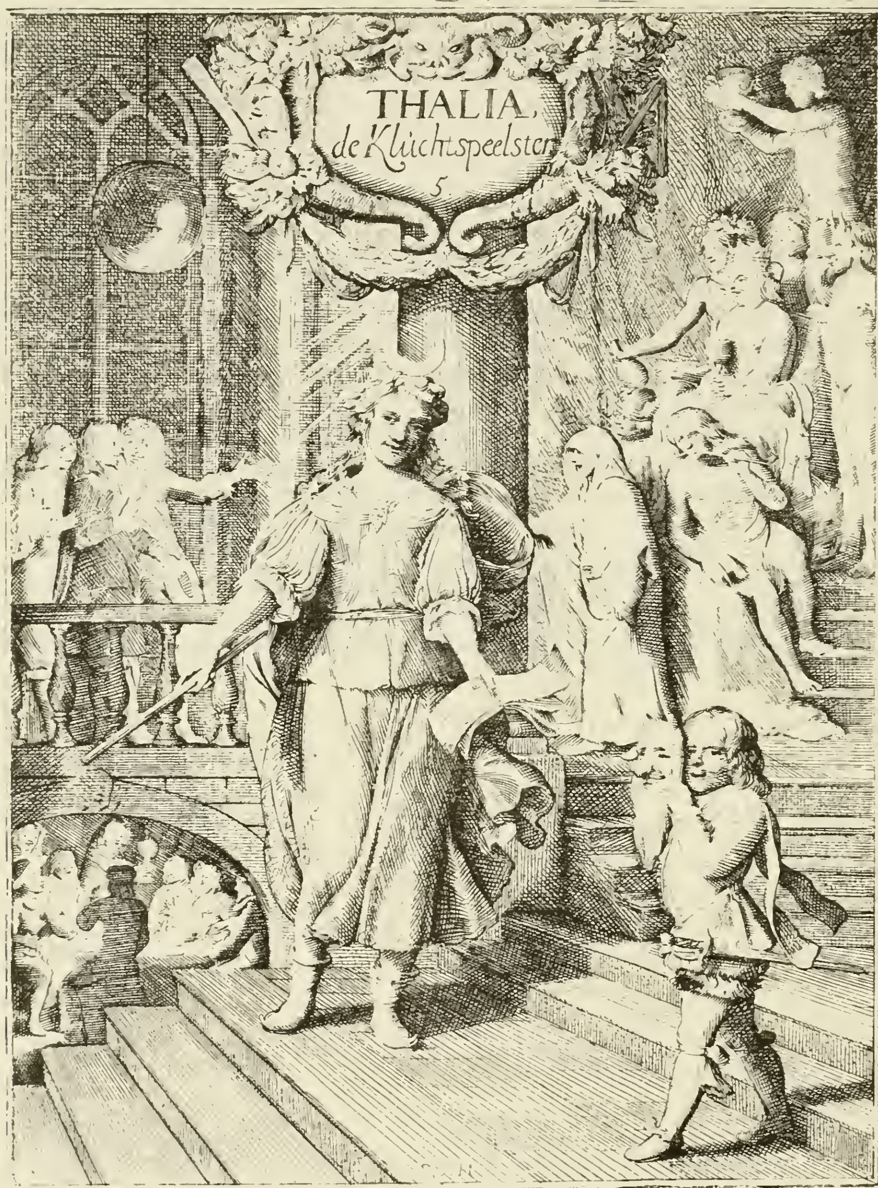
nich Liefhebbers hier te lande weet, die tans geen Ezels in haer kabinet hebben. Zijn gedaente is den verstandigen zoo wel bekent; dat zy hem voor geen aller haezen Moeder met den Slezinger zullen aenzien. Zijn eere wort by zommigen hoog verheven. Zijn figuurlijke uitbeelding, is lijdzaemheit. Zijn ooren beteykenen onverstand en verkeerd oordeel, en passen in den Tulband van *Mydas*. Van *Ulisses* borstelige gezellen zal ik niet reppen, ik late hen daer mede begaen, die van *Circes* roede geraekt zijn.

Vremde plichtlijkheden der Macedoniers. *T. Livius. 4. Boek.*

Noch zijnder omstandicheden, die door plichtplegingen de volken doen kennen: want indien't u luste de Macedonische heiren onder *Filippus*, of andere Koningen te doen monsteren, zo zult gy haer tusschen het hooft van een Teef, midden deurgesneden, doen deurgaen: Waer van d'eene helft met het voorste deel en het ingewant, ter rechter zijde van de wech, en het achterste met d'ander helft, ter slinker zijde gestelt is. De krijgslieden zullen in de voortocht de wapenen en vaendels van al de voorgaende Koningen voeren, gevolgt van de tegenwoordige Vorst in't midden van zijn lijfwacht. Maer mijn werk zouw te groot worden in zoo wijt buiten 't spoor te weyden, en dit wordt begrepen in't onderzoeken der outheyt.

Nu resteert'er noch een Muze, om zoodanich een Historie, als men verkiest, met een bevallijke overeenstemming te vereeren, of een gezellinne van *Venus*, om de beelden in goede ordre graselijk by een te voegen; maer dit zal ons niemant beter, als de geestige *Thalia*, te weeg brengen.

THA-

THALIA,
de Kluchtspeelster
5

T H A L I A.

De Kluchtſpeelſter.

Het vijfde Boek.

Inhoudt.

THaleie als Hofmeeſtres der Eedle konſt, gewoon
In kamerſpel en klucht met vreugde te verkeeren,
Leert hier de grage jeugt de zwier van't Ordineeren:
De min-en-maetſchap, en gevoeghlijkheit van toon:
De ſprong en troeping en voort al't ſchikkunſtig ſchoon.
Zy raedt in Print, als't paſt, tot oeffning uit te geven
De vrucht van lange vlijt. Vermits m'ook in dit leeven
Niet altijts eeven ſtaeg kan zingen eenen toon;
Zoo geeftze ook onderwijl, om droefheit te verbannen,
De geeſten vryheit om eens eerlijk uit te ſpannen.

Op de Print.

HIer raekt de Konſtgodes bezwangert eens aen't baeren,
De nooten zijn geſtelt, zy zingt een vreugdezang:
Haer Speelkint paſt de Mask: zy kan ons het belang
Der ſchikkunſt, Griekſch en Roomſch, ontbinden en verklaeren.
Een ſchilderbendeling aenſchout hier met bedaeren
De vremde vonden van haer geeſtige bewint,
En ziet zich aen den ſchik van't toonſpel ſtom en blint,
Daer zoo veel aerdicheên op't wonderlijkſt vergaeren.
Een veilkrans dekt haer Kruin, als Liber toegedaen:
Zy treet in broosjes, en verandert als de Maen.

INLEIDING.

M een ordinantie geestich en aengenaem te schikken, moet ons nu de meestresse van komedyen en kluchtspeelen, *Thalia*, de hulpende hand biên. En zy die met boertige sokken ten toneele treet, en haer voorhooft en gehoornde grijns met klimop overschaduwt, zal onze zinnen in 't schikken der dingen wakker houden. Want in 't ordineeren moetmen zich vooral van zwaermoedicheit wachten. Begunstich ons dan, ô Godin! die altijts groen en bloejende zijt, met den geest van *Virgiel*, uw gezwooren Poëet: en leer ons een vrolijk vergaderen, en 't by een schikken op een bevallijke wijs. ô Meestresse van de nacht, die de blinkende Mane, tusschen haer speelnoots de Starren, zoo ordentlijk ten reije voert! wijs ons aen, watmen voornamentlijk, en watmen maer halvelings vertoonen moet. Ik zal, eer ik van dit boek scheyde, u ter eere noch den boog ontspannen, en van uitspanningen en vermaeklijkheden vertellen, die met uwen aert over een komen. Men eygende u van outs de bevatsaemheyt oft het begrijpen toe: en zeker dit is in de konst van 't wel ordineeren ten hoogsten van noode. Want zonder 't begrip der zaken zoumen te vergeefs de Schikkunst beginnen.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van 't ordineeren in 't gemeen.

Thalia significa capacita, essendo bisogno à colui che vol imparare, esser capace, & inteligente di quello che legge. V. Cartaro. in Imagini de i Dei, &c. Vroeg te leeren ordineeren, en uit den geest te teykenen,

K zoude de jeugt al vroeg aen 't ordineeren stellen, op dat zy, haer gebrek in de kennis der dingen gewaer wordende, te meer yveren mochten, om allerley zaken en gedaentens der dingen in haer begrijp op te gaeren, en door 't vlijtich opmerken, en 't veel doen, stoffen te bekomen.

Door veel te doen geraekt de geest aen 't speelen,
En zwanger, om van zelf iet uit te beelen.
Hoe slecht het is, vaer voort, en pijn u sterk
Met zin en geest, zet al uw kracht te werk.
Herschets de schets van 't geen gy hebt begreepen;
't Verstant wort door een misslach best gesleepen.

Het

Het geen gy dus uit eigen houtje snijt,
Ontdekt, hoe ver gy knaep of meester zijt. Waerom.
Een noodigh stuk om uwen geest te noopen,
Om meerder stof door arbeit op te koopen:
Om d' aendacht en geheuchenis, in 't zien
Van konststuk of natuerwerk, te gebiên,
Al d' aerdicheên als schatten te vergaeren.
Zoo gaert een bie den honich uit veel blaeren.

Maer gelijk 'er by de Poëten verscheyde bequaemheden zijn, en deze, door den Geest van onze *Thalia* ontsteeken, niet dan aerdicheden hervoor brengt: daer een andere, van *Melpomene* bezeten, een hoosser tael, in krakende broozen, ten toneele uitbromt: en een darde door de gunst van *Clio* met grootser heldevaerzen her voor komt; zoo schoeit de Schildergeest, op dergelijke leesten. De drift en Natuer der geesten verschilt.

Het is ons geraetsaemst (zegt *Tullius*) de leydingen onzer eygene natuere te volgen, en onze betrachtingen daer nae te richten: want te vergeefs zoudemen de zelve tegenstreeven in het bejaegen van 't geene wy onmachtich zijn: gelijk 'er gezegt wort, dat het onmogelijk is de bevallijkheyt in de konst, ten spijt van *Minerve*, te treffen. Zeker de Schilders staen hier wederom met de Poëten, gelijk die van *Horatius* deeze vermaening hebben:

Indien gy schrijven wilt, zoo dient een stof gezocht,
Die met uw macht gelijkt, om niet te blijven steeken.
Denk wat gy draegen kunt, wat gy wel overmogt,
Zoo zal u klaere stijl noch ordening ontbreeken.

Alle verkiezingen zijn eeven nae, maer, gelijk men zegt, niet al eeven nut. Hierom moet yder een zich zelven onderzoeken, om 't geene hem eygen is voornamentlijk in 't werk te stellen: want 't geene andere gelukt, zal ons juyst niet toevallen, maer 't geene ons eygen is, zal ons licht afvloeijen. De kamerspeelers verkiezen niet altijts de beste, maer de bequaemste fabulen, die haere personaedjen gelijk zijn. Die stout van stem waren, pleegen *Epigonos* en *Medea* te speelen. Die beweeglijk van gebaer waren, hadden behaegen in *Menalippe* en *Clitemnestra* te vertoonen. *Rupilius* verbeelde *Antiope*, maer *Æsopus* nam noit de rol van *Ajax*. Zoo hebben de voornaemste Schilders ook altijt iets, dat hun best meevalt. Dezen zal 't lusten, wat stof hy ook voorheeft, de zelve deur aerdige deelen wonder behaeglijk te doen schijnen, als of hy meer vermaeks had in 't vertoonen van een soorte der medewerkende dingen, als in 't gros van de zaek; 't zy in geestige bewegingen, tronien, toetakelingen of teujeringen. Een andere zal dezelve deelen door een gedwongener ordre, door schikschaduwe en beeldesprong wonderlijk ver-

groot-

grootſen. Maer de derde acht alleen een bloote en onbedwonge vertooning en bralt quanſuys op 't ware groots, volgt de Roomſche zwier van *Rafaël* en *Angelo*, en houd ſtaende, dat der dingen deſticheit door 't uitbeelden der geringe lijdingen gekreukt wort: dat de Schilderkonſt in top is, daerze alleen op heldachtige deugden acht geeft: dat het bedwang der lichten en ſchaduwen een broſſe kruk is: en onrecht datmen, om het eene te verſchoonen, het andere verduiſtere. Wat ons aengaet, wy geeven deze, en, zoo 'er noch meer verſchillende geeſten zijn, yder de vryheyt haer behaegen te volgen; en verwerpen geen tulp om dat het geen roos, noch geen roos om dat het geen lely is. Wy zullen de konſtdeelen verhandelen, een yder verkieze daer uit, 't geen hem 't waerdichſt dunkt. Al wat de konſt ſtuk voor ſtuk vertoont, is een nabootſing van natuerlijke dingen, maer het by een ſchikken en ordineeren komt uit den geeſt des konſtenaers hervoor, die de deelen, die voorgegeven zijn, eerſt in zijne inbeelding verwardelijk bevat, tot dat hyze tot een geheel vormt, en zoo te zamen ſchikt, datze als een beelt maken: en dikwils een meníchte beelden eender Hiſtorie zoodanich ſchikt, dat 'er geen de minſte te veel noch te weynich in ſchijnt te zijn. En dit noemtmen met recht een waerneming der *Simmetrie*, *Analogie*, en *Harmonie*. Ten is niet genoeg, dat een Schilder zijn beelden op ryen nevens malkander ſtelt, gelijk men hier in Hollant op de Schuttersdoelen al te veel zien kan. De rechte meeſters brengen te weeg, dat haer geheele werk eenwezich is, gelijk *Clio* uit *Horátius* leert:

Maer wy laeten elk zijn keur vry.

Breng yder werkſtuk, zoo 't behoort,
Slechts enkel en eenweezich voort.

Rembrant heeft dit in zijn ſtuk op den Doele tot Amſterdam zeer wel, maer na veeler gevoelen al te veel, waergenomen, maekende meer werks van het groote beelt zijner verkiezing, als van de byzondere afbeeltſels, die hem waren aenbeſteet. Echter zal dat zelve werk, hoe beriſpelijk, na mijn gevoelen al zijn meedeſtrevers verdueren, zijnde zoo ſchilderachtich van gedachten, zoo zwierich van'ſprong, en zoo krachtich, dat, nae zommiger gevoelen, al d'andere ſtukken daer als kaerteblaren nevens ſtaen. Schoon ik wel gewilt hadde, dat hy 'er meer lichts in ontſteeken had.

Wat de kunſt van wel ordineeren is.

Deze kunſt van ordineeren zullen wy met Duitſche woorden noemen, een wiſſe treffing der medevoeglijkheyt, overeendracht, en maetſchiklijkheyt; zonder welke alles verwart en vol ſtrijt is. Hoe noodich het nu is, dat de geeſt tot dezen Regel der vindingen in 't werk te ſtellen bequaem zy, is licht te begrijpen. Want ſchoon gy alle de byzonderheden, die tot een Hiſtorie behooren, kent, en machtich zijt, zoo kunnen deeze geen goede ordinantie uitmaken. Eeven gelijk alle de byzondere gedeeltens van een gegoote figuur,

En hoe noodich.

Voorbeelt.

guur, in een gietwinkel overhoop leggende, niet machtich zijn een beelt op te maken, ten zy yder lit in zijn eygen gewricht geplaetst worde. Want het zal een afkeerlijk monsterdier uitmaken, indien men de deelen mis neemt, en een oor in plaets van de neus voegt, of datmen een been, in steede van een arm aenzet. Ik heb nochtans van een Hoogduits Beeltkonstenaer gezien, dat hy, in 't vernieuwen van een ouden houten Engel, den rechter arm aen den slinker schouder, en den slinker onder den rechter vleugel had vast gehecht. Maer dit mach 't verzuim van zijn leerjongen geweest zijn. Op het wanschiklijk ordineeren past ook dit vers van *Horatius Flakkus*: Van wanstal.

In de Dichtkunst.

Zoo eenich Schilder ons een menschen hooft verbeelde
Met eenen paertshals, en met veedren geschakeert,
En arm, en been, en buik, in 't wilt door een verdeelde:
Of had een vrouwen beelt op 't schoonste gebootseert,
Wiens onderlijf wel een mismaekten vis zouw lijken,
Wie zouw niet lachen zulk een wanstal te bekijken?

De dingen, die buiten goede ordre zijn, kunnen niet bestaen, maer vallen overhoop.

Geregeltheên en ordentlijke zeeden,
Zijn steunselen van staeten, huizen, steeden,
En rijken. Want daer wet noch regel is
Staet alles los, en draeit op 't ongewis.
Al 't schepsel is vol order. Zelf de dieren
Als nutte byen, en arbeytsame mieren.
Wilt doch uw werk, ô Schilderjeugt, geschikt
Beleggen. Kom bevlytich u, en mikt,
Om deezen prijs, zoo dierbaer, te gewinnen:
Maer order eerst door regels uwe zinnen.
Gelijk een beeld in veele leên bestaet,
Zoo beeld u in, dat een geschiede daed,
Die gy verkiest, om uwe kunst te toonen,
Ook leeden heeft; want van een troep persoonen,
Is deeze 't hooft, die 't lichaem, die de hand,
Verbeeldend t' saem het zinnebeelds verstant.

Een geschiedenis wort by een beeld vergeleken.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Hoemen 't ordineeren moet aenvangen.

Oog nu nae d'eere, die *Amphion* beroemt maekte, want *Apelles* ſtelde dezen boven zich zelven in 't ordineeren. Wel aen, laet ons nu het vorſtelijk Toneel openen, en gedenkwaerdige daeden vertoonen: uit ons zelven vaeren, of, om beter te zeggen, in ons zelven de gordijn opſchuiven, en in ons gemoed de geſchiede daet eerſt afſchilderen, en daer toe al onze krachten te werk ſtellen. Want, gelijk *Seneka* leert, ten zoude niet voeglijk zijn, datmen menſchen bloet dede vergieten, als 't een Schilder te pas quam eenich gevecht uit te beelden. Maer 't zal ons vry ſtaen, met den vermaerden Schilder *Theon*, een trompet te laeten blaezen, om den geeſt wakker te maeken. Want dezen *Theon* vernoegde zich niet, zijnen ſtrijtvaerdigen Soldaet vol moed en dapperheyt afgebeelt te hebben, maer hy liet ook onverhoets een trompet ſteeken, als hy de gordijn van dit ſtuk voor de liefhebbers liet opſchuiven, om de gemoederen tot het zien deezes oorlogsmans te bequaemen, Wanneer de zaek, die gy voorhebt, in uw verſtant wel begrepen is, zoo neem, nae uw keur, een oogenbliklijke daedt, want de verkiezing eens Schilders is vryer, als die van een Hiſtory ſchrijver, zijnde deze verbonden de dingen van den grond op te verhandelen, daer een konſtenaer plotſelijk of in het begin, in het midden, of wel in het eynde der Hiſtorie valt, nae zijn luſt en goetdunken, Hy verbeelt of het voorgaene, het tegenwoordige,of het toekomende, en is niet verder verbonden, als met 't geene in een opſlach der oogen tevens gezien kan worden,uit het eeuwich vervolg der zaeken te vertoonen.En dat op 't aller gevoeglijkſte, ſchiklijkſte, vermaeklijkſte, levendichſte, bevallijkſte, en op 't onbekrompenſte aen den dach te brengen. Deze vindinge nu vaſt ſtaende, zoo moetmen die, als gezegt is, onophoudelijk overleggen.

Verkiezing vry.

Die wel t'overleggen

Eer gy begint iet waerdichs af te beelen,
Zoo laet de daed door uwe zinnen ſpeelen
Met indruk: jae totge in den geeſt kunt zien
De dingen zelfs als in der daedt geſchien.

En zich in te beelden,

Zijn gedachten zoodanich gewennende, datze met der tijdt de zaeken, als ofze tegenwoordich waren, in denkbeelden geſchildert zien. Maer op datmen dit op 't allerbeſt aenvange, zoo waer 't wel van nooden, datmen zich *Klioos* vermaeningen erinnerde, om de zaeken, door te grooten ſchroom,

niet

niet te armhartig voort te brengen. En wederom datmen de verwaende grootsheyt in tegendeel vermijde. *Nicophanes* wiert gepreezen, om dat'er in zijne werken deurgaens een zonderlinge defticheyt en Tragifche parmanticheyt gefpeurt wiert. Welke deugt een beklijvende achtbaerheyt toegefchreeven wort. Dat is waerlijk groots, zegt *Junius* uit *Longinus*, 't welk ons t'elkens wederom als verfch voor d'oogen verfchijnt; 't welk ons zwaer, of liever onmogelijk is uit den zin te ftellen; welkers gedachtenifle geduerich, en als onuitwiffelijk, in onze herten fchijnt ingedrukt; 't geen alle menfchen te gelijk behaegt. Want het overeenftemmende oordeel van zoo veele verfcheyden gezintheden moet d'aenzienlijkheyt van de waere grootsheyt nootzakelijk bekrachtigen. Elders wil hy, dat d'inventie niet verwaent, maer behoorlijk groots bevonden worde; niet afbreukich'fteyl, maer zachtelijk verheven; niet rokkeloos en onbezint, maer volkomentlijk krachtich; niet pijnelijk droevich, maer rijpmoedich ftraf; niet traechelijk lankzaem, maer ftemmich bedaert; niet aelwaerdich dartel, maer heugelijk vreugdich, en zoo voort; waer meede hy te kennen geeft, datmen den middelwech voor den beften en zekerften moet houden. Doch dat niemant te lang in deeze overleggingen blijve fteeken, maer ftoutelijk voortvaere. *Zeuxis*, door de deure, die hem *Apollodorus* geopent hadde, ingetreeden zijnde, is ftoutelijk voortgeftapt; dit heeft het penfeel, dat nu alles beftaen dorft, meerder eer en aenzienlijkheyt aengebracht. Gy ook, die de zaek nu wel begreepen hebt, tree ftoutelijk toe. *Des Cartes* fchreef zich zelven deezen zetregel voor: dat hy 't geene hy nae zijn vermogen eens voor goet gekeurt hadde, ftoutelijk moft uitvoeren, als oft het befte waere, ter tijd toe, dat hy door kragtiger reedenen geheel overtuigt wiert; en hy meent dat deeze ftantvaftigheyt veel nutter is, dan datmen door veel twijfelens blijft waggelen. *Francisko Rufticí* zeyde, datmen zich eerft wel moft bedenken, waer uit dan gemakkelijk een ruw bewerp konde gemaekt worden: datmen dat bewerp nae lang herfchetfen eyndelijk in Teykeningen tot meerder volkomentheyt moft zoeken te brengen. Want door 't befchouwen van al de byzonderheden ter zaeken vereyfchende, zoo zal den nimmer ftillen geeft yder ding in zijn eygen plaetfe zeer bequaem en ordentelijk fchikken, en de gedeeltens, daer toe noodich, zoo behendich en onuitvindelijk famenknoopen, datze nu niet meer gedeeltens, maer gezamentlijk een geheel en volkomen lichaem zullen fchijnen te zijn. Vorder wil *Rufticí*, boven gemelt, datmen deze Teykeningen dan weeken en maenden ongezien laete leggen, om met verfche gedachten dan de befte te kiezen, en in 't werk te ftellen; hier inne de leere van *Horatius* eenichfins volgende, die zegt: Houw uwe fchriften negen jaeren by u t'huis, wat niet uitgegeven is kan men telkens weder uitfchrabben. Maer ik vinde hier inne

In bequame grootsheyt.

Lib. 3.

In zijn beleed. 3 deel

Schetffen, En die weg te leggen.

ook deeze zwaericheyt, dat de geest door het uit de weeg leggen der aengevange ordinantien gemeenelijk verslapt, en in zijn hitte verkoelt; jae dat de reets opgegaderde aerdicheden wech vluchten en verdwijnen, zoomenze niet tijdelijk waerneemt, en in 't werk stelt; ook is al te groote schreumherticheyt een hinderpael in de konst. Daerom raed ik, dat men liever al zijn krachten te werk stelle, om het eens met yver aengevangen onderwerp, zoo veel mogelijk is, tot volmaektheyt te brengen, en 't zal u over negen jaeren daer nae eeven vry staen, dit eerste door een ander te verbeteren. Aen een bequaeme vinding in 't ordineeren hangt het geluk of ongeluk van het gansche werk: want wat zoudt u lusten veel arbeyts in de byzondere deelen te besteeden, wanneer u 't geheele bestek mishaegt? In tegendeel, wanneer u 't geheel vernoegt, zoo zal u geen deel voorkomen, hoe zwaer het ook zy, of de lust zal 'er u door redden. De Schilders, Beeltsnyders, jae de Poëten zelve, zegt *Tullius*, wenschen, dat de lief hebbers haere werken op 't aldernaeukeurichst deursnuffelen: ten eynde dat zy, al 't geene met reeden berispt wort, verbeteren mochten. Dit zal u dan niet t' onpas komen, als gy verzekert zijt, dat uw algemeene stelling en ordinantie goedt is. Dan zal 't u niet hinderen, of gy u al, als *Apelles*, in een schoenriem vergreepen hadt: of als *Phidias* ergens een neus wat te dik of te lang had gemaekt. Dan zult gy niet beschaemt zijn, datmen u eenige gebreeken aenwijst, maer alles zal u tot nut en voordeel gedyen. Gy moogt ook, om in 't oordeel over uw wel beleyde ordinantie verzekert te zijn, een getrouw vrient in de konst dezelve toonen, en zijn berispingen gaede slaen: want zoo diende zich *Apelles* van het gevoelen van *Lysippus*, en deeze wederom van het oordeel van *Apelles*: en *Praxiteles* hielt dit voor zijn beste werken, die hy met raedt en daedt van *Nicias* gedaen hadde. Verzin derhalven voor 't begin, of ten zal u niet beter gaen als *Puntormo*, die somtijts van 's morgens tot savonts voor zijn werk zat, om zich te bedenken, en scheyde doch zonder iets te verrichten of te verbeteren: om dat hy mooglijk zach dat het te laet was, het geene dat qualijk begonnen was te recht te brengen.

Om daer nae te verbeteren.

Hoe noodich d'ordinantie goet moet zijn.

Ziet gy te spaede uw misverstand, zoo moogt gy 't hooft wel klouwen:
Wanneer de steen is uyt de hand, zoo baet geen naeberouwen:
Dog, is men op een quaede weg, strax keeren kan veel winnen;
Maer best is 't, met goet overleg zijn zaeken te beginnen.

DER-

DERDE HOOFTDEEL.

Van de minzaeme harmonie, of gevoeglijkheyt en maetschiklijkheit in hoegrootheit.

WY hadden, toen ik noch Discipel was, dit vraegstuk: Welk daer was de grondles en regel van wel te ordineeren: *Fabritius* antwoorde, De edelste natuerlijkheden te verkiezen, en by een te schikken. Maer hier op wiert gevraegt, welke die edelste natuerlijkheden waren? Waer op hy vervolgende antwoorde, Dat de dingen zich edel in de natuer vertoonden, wanneerze nevens andere dingen, die als een maegschappy met hen hadden, vervoegt wierden. Zeker dit moetmen toestaen, datter veel dingen, wel voor zich zelve goet zijnde, niet by een voegen, en dat daer en tegen veele dingen, schoon slecht en simpel, by iets anders gevoegt een groot sieraet inbrengen. Maer hoe kander grooter maetschappy bedacht worden, mocht iemant zeggen, als datmen veel dingen van eenderley gedaente by malkandere voege? Ik antwoorde, dat de Hennen geen tier hebben, zonder een Haen, en dat te veel van eenderley, walginge baert. Zeker Schilder, mijn lantsgenoot, had laetst zijn vlijt dapper betoont: want hy had een groote en wel opgehoopte schootel met schoone Persikken uittermaeten sappich en net uitgeschildert, en zich in stuk voor stuk dapper gequeeten. Ik verwonderde my, die ziende, over zijn vlijt en gedult: maer ik kreeg een walging van d' onnoozele verkiezing, en den overvloet van zoo veel eenderley kost; en achte, dat hy zijn tijdt onnuttelijk besteet hadt: want met dien zelven arbeyt had hy bynae alle soorten van vruchten in deeze schootel kunnen opschaffen, en het oog met keur van lekkernyen verlustigen: gelijk d' oude Schilders wel geweeten hebben, als zy haere tafereelkens, die zy *Xenia* noemden, toestelden; gelijk gy van *Thaleye* in *Calliope* hooren zult. Die een gastmael aengenaem maeken wil, moet nae verandering van spijzen omzien: want wie zal zeggen wel getrakteert te zijn, die men niet anders dan enkel patrijzen, of anders fazanten, heeft voorgezet? *Hopman* de *Rijk*, in de burgerlijke oorloogen van de voorleede eeuw, wiert, aen de Spaensche zijde gevangen zijnde, op 't blokhuis van Gent in een duister hol gesteeken, doch zoo wiert hem eens voor al t' zijner keure gestelt, met wat spijze en drank hy gedient wilde weezen: hy daer op verkoos kalfsvleesch en deelewijn, en kon sedert geen andere verwerven. Maer deeze goede spijze en drank wiert hy in zeeven maenden zoo zat, datze hem al zijn leeven

Dingen die elkander, beminnen, by een te schikken.

Niet te veel van eenderley gedaente

ven lang ter keel uit walgde. Verandering van ſpijs maekt nieuwen eetluſt, zoo vermaekt zich het ooge in veel verſchillende zaeken. Zie maer toe, dat die verſchillentheyt geen ſtrydicheyt invoert, maer dat'er de minzaeme *Harmonie* blijve. Ten paſt geen tengre meysjes Serpenten te troetelen, of hongerige Leeuwen nae een Hardersliet te luiſteren. *Orfeus* ſtem en lier had alleen vermoogen haere wreetheyt te temmen, en die gemeenzaemheyt met ondieren is, ſedert vader *Adams* goude dagen, verdweenen. De kuyſche *Diaen* en lijdt geen Satyrs in de maegdenrey, noch *Venus* vermaekt zich recht met grijze hayren. *Silenus* rolt onder zorgelooze Bacchanten, en drukt het ſap uyt de zwangere tros, dat langs zijn vette borſt afdruipt. En vader *Lyber* kan vader *Sileen* niet miſſen. *Pomone* en *Flora* vereeren elkander, en *Pluto* den Helgodt acht geen broeder voor *Mars*. Zoo dat de dingen niet alleen in groot tegen klein, maer ook in gevoeglijkheyt, vrientſchap, en afkeer tegen elkander vergeleken worden: en even zoo groot een misſlach, als hy beging, die het paert grooter, dan de ſtal vertoonde, begaet hy, die de Leeuwen en Zwijnen aen een zelven troch wil ſtellen, *Omphale* zet *Herkules* wel aen de ſpinrok, maer niets paſt hem beter, dan knodze en Leeuwenhuit.

Voeglijkheit.

Ik wil hier niet waerſchuwen van datmen, gelijk 't wel gebeurt, geen dwergenſchouders aen Reuzenhoofden paſſe, en kinderarmen aen volwaſſen tronien voege. Dit behoort tot de gelijkmaticheyt eens menſchelijken lichaems, by *Polymnia* verhandelt, en is zoo belachlijk, als 't geene van *Flakkus* hier vooren ontleent is. Noch ook luſt het my, hen over te haelen, die aen een ſchoone vrouwetrony een mismaekte borſt en buik ſchilderen: want dit behoort tot de ſchoonheyt en waerdige verkiezinge. Maer hier ſtaet alleen aen te merken, wat dingen wel of qualijk by een voegen. Wy zeggen dan met *Horatius*:

Des Schilders vryheyt moet niet misbruikt worden.

De Schildersvryheit moet bepaelt zijn na den aert:
Men pooge 't harde van het zachte t' onderſcheyden:
De Slangen dienen met geen vogelen gepaert.
Men moet geen Tygers by de Lammeren doen weyden.

Men moet ook de Heylige zaeken met geen afgoderye vermengen, gelijk *Sedrenus* verhaelt, dat zeeker Schilder ten tijden des Keyzers *Leo* tot Konſtantinopelen voor hadt, te weeten, *Chriſtus* te gaen ſchilderen met den blixem in de hand, en in de gedaente van *Jupiter*: het welk hem zoo qualijk bequam, dat zijn hand op een bot verdroogde, en zoodanich bleef, tot dat hy zijn ſchult bekennende, van den Biſſchop *Gennadius* geholpen wiert. Maer men moet al 't geene men voor heeft, in zijn eygen Element plaetſen, en zich van alle ſtrijdigheden wachten. Wat niet eygen tot de zaek is, is ongerijmt, en, gelijk *Flakkus* aenwijſt, beriſpelijk:

Als

Als of een Schilder wouw een zee met zwijnen beelden,
Of toonde een landschap daer de Dollefijns in speelden.

De vernuftichste der Dichters, zegt *Seneka*, hadt de Zundvloet, nae de grootsheyt van de zaek, aerdichlijk uitgebeelt, toen hy aldus zong:

De zee verzwolg de landen,
En kende geene stranden.

Hy sprak van groote dingen, en verbeelde die groote verwarring in deze vaerzen uit:

De vloeden, uit hun bedt geborsten, overstroomen
't Gansch Aerdtrijk. Bergen, boomen,
En hooge toorens zijn gedoken in een zee.

Dit zouw heerlijk zijn, zegt hy, indien hy'er niet by voegde:

De Wollef zwemt by 't Schaep, de Leeuw drijft op de golven.

' Kanmen zwemmen in zulk een overvloeying en storting van water? Of is niet alle vee met de zelfde drift, daer mede het wechgerukt wiert, verdronken? Of *Seneka Ovidius* hier met recht berispt laet ik ervarener oordeelen: maer dit zal de Schilderjeugt hoedsamer maeken, en tot waerschuwinge dienen, om geen heerlijke ordinantien door beuzelmart te onteeren. 't Gedenkt my dat ik, in zeker aerdich geordineert stukje van *Rembrant*, verbeeldende een *Johannes* Predicatie, een wonderlijke aendacht in de toehoorderen van allerleye staeten gezien hebbe: dit was ten hoogsten prijslijk, maer men zach'er ook een hondt, die op een onstichtlijke wijze een teef besprong. Zeg vry, dat dit gebeurlijk en natuerlijk is, ik zegge dat het een verfoeilijke onvoeglijkheyt tot deze Historie is; en dat men uit dit byvoegzel veel eer zou zeggen, dat dit stukje een Predicatie van den Hondschen *Diogenes*, als van den Heyligen *Johannes* vertoonde. Zoodanige uitbeeldingen maeken het onnoozel verstant des meesters bekent; en zijn te bespotlijker, alsze in geringer opmerkingen dwaelen. Zeker Schilder tot Amsterdam had laetst een lustigen wijnroomer op een tafel wonderlijk bekoorlijk afgemaelt: Wat meer? hy had'er ook een heerlijk fluweelen kleet onder geschildert: dit mocht noch passeeren: maer op dit zindelijk Tafelkleet had hy eenige slymerige Schelvis geschildert. Waer uit men besluyten most, dat dezen Schilder een slordich huishouder most zijn: want wie had oyt zoo vuilen slet in zijn keuken, die de morssige vis op fulp of fluweel zouw neerleggen? En dit was by de domme liefhebbers noch wonder goet gekeurt. Het is ook onvoeglijk, datmen de heymelijke zonden in Schilderyen ten toon stelt, of onvlaetige en felle daeden, die ergens ter sluik verhandelt zijn, tot onstichting openbaer maekt, gelijk *Horatius* leert:

Veel zaeken zultge voor het oog verbergen,
't Een past gezien, en 't ander past gehoort;

't Onvlatich zou 't gezicht met aenstoot tergen.
Medea *deê voor 't volk geen kinder-moort,*
Noch Atreus *kookte ook geen vervloekte spijzen*
Van Hoerekroost, uit wraek, voor yders oogh.
't Verandren ook van Kadmus, *vol afgrijzen,*
Zach niemant, noch van Progne, *toenze vloog.*

Wacht u dan, ô Edele geesten, van de schandelijke onkuisheden van *Tiberius* in 't Eylant Kapreen in uwe Tafereelen te vertoonen. Laet ook d'Outvader Noë niet schaemteloos naekt leggen, daer *Sem* en *Japhet* haer aenzichten van af keerden. Want die tot zulke schandlijkheden geneygt zijn, verdienen den vloek zoo wel als *Ham* en *Kanaan*. En dewijl ik van *Tiberius* reppe, zoo volg ook *Parrasius* niet nae, van wien men zoo schandelijken Tafereel van *Atalanta* en *Meleager* tot Romen zach, dat ik my schaeme 't zelve te beschryven: echter was het aen deezen dwingelant zoo lief, dat hy tienmael Sestertien, die hy in de plaets van 't zelve hadde mogen ontfangen, daer voor ontzeyde.

C. Sueton. in Tiberius.

Onvoeglijke en wanstaltige Monsters.

Maer dewijl wy in 't voorste Hooftdeel van wanstal der leeden, uit *Horatius*, hebben gerept, zoo zeg ik met *Junius*, dat het een konstenaer niet wel kan voegen, grillige wanschepsels, die de natuer niet en kent, aen een te klampen. Gelijk *Vitruvius* zegt, dat de verdorve gewoonte het daer toe gebracht hadde, datmen in de grotissen veel eer gedrochten en monsters, dan eenige waerachtige dingen vertoonde: tegen de gewoonte der ouden, die haer kamers, gaenderyen en eetzaelen, met konstige naebootsingen van 't geene natuerlijk was, oppronkten. Hy wil dat een schip een schip, een beelt een mensch, of een beest, of een bekent, of immers natuerlijk gedierte zal gelijken. En hy is t' onvreeden, datmen uit dingen, die tegens de waerschijnelijkheyt strijden, vermaek schept. Daer zijn eenige te Romen, zegt *Plutarchus*, die goede Schilderyen en Statuen versmaeden, en op de monstermart haeren tijdt besteden, met luiden zonder armen of beenen, of die drie oogen, een struizen kop, of noch iets afzichtichlijker hebben, te bekijken; die zy nochtans niet lange, zonder daer van te gruwen, kunnen zien. Zeker my walgt hier van, en zelfs van de schriklijke monsters, die *Lucianus* in zijn alderonwaerschijnlijkste waerachtige Historie uitbeelt, en in de lucht doet schermutsen. En zelfs kan ik my niet vernoegen in 't bezien der Helsche gedrochten van den *Helschen Breugel*, *Jeronimus Bos*, of *Zachtleven*, hoe geestich ze ook mogen geacht wordẽ. Dewijl ze door haere al te onordentelijke gedrochtlijkheyt de natuer schijnen gewelt aen te doen. Zeker de Hel der Poëten wort met bezadichder en stichtelijker waerschijnlijkheid geopent; en schoonze verziert is, zoo draegtze de merkteykenen van gebeurlijkheyt: gelijk te zien is by *Virgilius*, als hy dus opheft:

In't

In 't portael van Helleborg, *Eneas 6 boek.*
Den mond des afgronds, woont bedrukte rouw, en zorg,
Die 't hart verteert en knaegt.

Daer op hy dan zeer aerdig de verdere Helſche quaelen vervolgens beſchrijft: gelijk *Ovidius* die ook zeer zeedig en natuurlijk ten toon ſtelt, als hy dus ſimpelijk aenvangt: *Metam. 4 boek.*

Den duiſtren afgang nae de Hel is doodlijk koud,
Vergiftig, ſtinkend, en vol doornen menigvoud,
Daer langs de zielen, ſtrax nae 't lichaemlijk ontbinden,
Gaen doolen, tot dat zy de (*) duizent poortſtad vinden. *(*) Stigia Plutoos reſidentie.*

Ten tweeden is 'er waer te neemen, hoe de dingen in maetſchiklijkheyt tegen malkander te vergelijken zijn: men heeft dan wel aen te merken, hoedanich het eene lichaem zich tegen het ander vertoont. *Plinius* ſtelt, op 't waernemen van hoegrootheit, den ſlaependen Reuze van *Timanthes* ten voorbeelt: want hy had 'er, zegt hy, eenige Satyrs by geſchildert, die zijnen duim met wilde klimop afmaten, om de grootte van een Reus, in zoo kleinen ſtuk werks (want het was maer een tafereelken) te beter te verſtaen te geven. En hier by voegt hy dezen lof: Datmen altijts een dieper zin in zijne werken vond, alsmen in 't eerſte aenzien wel zoude vermoed hebben. Zoo dat, ſchoon zijn konſt groot was, zijn verſtant die noch verr overtrof. Satyrs tegen een reus vergeleken.

Vorder wat dwaesheyt waer het, een Oliphant met een Muis in eenderley gareelen te ſlaen? En een vlieg van geen kameel in hoogte t' onderſcheyden? Men ſlae dan acht op de natuer, die de groote dingen een Reusachtige grootsheyt, en de kleyne een onnaeſpeurlijke netticheyt mededeelende, dezelve op een behaeglijke wijze tegen elkander vergelijkt. Zoo ook een konſtenaer moet het een deel van zijn werk door het andere niet verderven. Hier op plegen de beelthouwers zelfs in 't maken van ſtokbeelden acht te ſlaen, wanneerze dezelve op een voet of *Pedeſtal* ſtelden, dat 'er een maetſchiklijkheyt en overeendracht tuſſchen den voet en het beelt was. Ten tijden van Keyzer *Adrianus* wierden de ſtokbeelden van *Merkurius* en *Phileſius* beſtraft, van te kleyn te zijn voor den Trapezuntiſchen Tempel. *Plutarchus* beriſpt de geene, die, door 't maeken van al te groote *Pedeſtalen*, haere beelden verkleynen. Want voornamentlijk moet een beelt, om hoog geſtelt, met het geene, daer het op ſtaet, eenige geregeltheyt hebben. Den Tempel van *Jupiter*, in de Griekſche ſtadt *Olympia*, wiert voor een van des Werelts zeven wonderen gerekent, maer nochtans wiert in dezelve, door de kunſtverſtandige, een onverſchoonlijke wanſtal aengewezen: namentlijk, dat den zittenden Afgodt, die *Fidias* gemaekt hadde, zoo groot was, dat, indien hy geſtaen hadde, het dak te laeg zouw geweeſt hebben om hem te beſluiten. Want even gelijk, nae der Bouwmeeſteren zetregel, alle de deelen van een geheel gebouw, door Maetſchiklijkheyt In hoegrootheyt.

een maetſchiklijke ſchikking elkanderen moeten beantwooorden; zoo moeten ook de beelden, 't zy gehouwen of geſchildert, noch te groot, noch te kleyn zijn. Men zie toe, datmen geen poort of deure kleynder dan de menſchen maeke, ten zy men *Filemons* wooninge, om bukkende in te komen, voorhebbe: op datmen de beriſpinge des grooten bouwmeeſters *Apollodorus* niet onderworpen worde: want als den Keyzer en Schilder *Adrianus* een model of ontwerp van *Venus* Tempel gemaekt hadde, en mogelijk de misſtal van de beelthouwers des boven genoemden Trapezuntſchen bouw, heeft willlen vermijden, zoo viel hy in de gebreklijkheyt van die van gemelden Olymp; want *Apollodorus* wees hem aen, dat de Godinnen, daerinne onder 't welffel zittende, niet en zouden kunnen opſtaen om daer uit te gaen, vermits zijn Tempel te laeg was, om bequamelijk den toeſtel der ſchouwſpelen, die men 'er 's nachts in vergaderde, 's morgens onvoorziens ten tooneele te voeren; en de beelden, die 'er in geordineert waren, te onbeſchoft en te groot voor zoo eng een plaets: voegende daer by, doch met al te grooten vryheyt, dat hy, namentlijk de Keyzer, liever kouwoerden zoude gaen ſchilderen, als een zake, die hy beter verſtont, en in geoeffent was: welke berisping en verwijtinge dien vermogenden Schilder zoodanich troffen, dat hy *Apollodorus* dede dooden; meerder ſmert gevoelende van zijn misſlach, in de vergelijking van zijn gebouw met zijn beelden, aengewezen te zien, als hem het leven van zulk een man waerdich was, die wat hy voor een meeſter geweeſt is, genoeg heeft doen blijken, in 't maeken van *Trajanus* kolom, die zijn naem ſchier zoo berucht, als die van zijn al te ſtrengen tuchtheer, gemaekt heeft.

VIERDE HOOFTDEEL.

Gematichtheyt in 't ordineeren.

't Werk niet te overlaſten;

Egens de maeticheyt zoo zal ik u vooreerſt raden, dat gy uw werk niet te zeer met onnodige dingen overlaſt: want *Niet hoe veel, maer hoe eel*, ſchreef de *Heem*. Een menichte van beelden, die geen werk doen, is walchelijk.

Als Varro vreugde zocht, zoo nood' hy weynich gaſten.
Zoo prijſt men ook voor 't beſt een werk niet t' overlaſten.
's Treurdichters oude wijs ſtaet noch, van niet te veel
Perſoonen nae 't belang te brengen op 't Toneel.

Die

Die d' oude wijsgeers oyt voorheen met oordeel noorden,
Die preezen meest de reên, vervat in weynich woorden.
Dus 't geenge voorhebt breng met matelijk beslach,
En kennelyk en klaer, aendachtich aen den dagh.

Een historie eygentlijk uit te beelden is prijslijk: maer ik en kan zoo veel oneygen bywerk, als *Mander* uit *Sannazarius* in een Vonnis van *Paris* aenteykent, niet voor goet keuren.

Men moet ook een Historie niet te sober voor den dach brengen, en de Koe als achter den Dijk laeten; noch hem te veel volgen, die een Vorstelijk Paleys zonder eenich levende beeld geschildert hebbende, en daer over berispt zijnde, in een der portaelen een stuk van een hellebaert maekte, als ofze een lijfwacht, die intrat, op de schouder had: laetende ontrent den dorpel als van een ingaende voet noch de spoore zien. Noch ook als eenen *Beerings*, die *Noachs* Ark, in een regenende locht en water, zonder eenich beeld van mensch of beest of geboomt schilderde: en als men hem vraegde, wat het was? antwoorde hy, de Zundvloed: en wederom, waer dan de menschen waren? vervolgde hy, zy zijn alle verdronken, en men zoudeze zien, als het water gevallen was. Hier op past het oordeel van *Ausonius* zeer wel: Het vermaek van een geschilderde nevel, zegt hy, verdwijnt met het gezicht. En zeker, de geene die zich bevlytigen iets uit te beelden, daer niet waerdichs in te zien is, besteeden haren vlijt qualijk. Wy en berispen hier in het byzonder geen mist of nevel somtijts te pas te brengen: maer prijzen, met den zelven *Ausonius*, deeze verkiezing, als 't de zaek vereyscht. Gelijk hy van een stuk zegt, daer de bleeke schimmen, *Hero*, *Sappho*, *Pasiphaë*, *Dido*, en andere oude en rampspoedige heldinnen, den minnegodt te keer gaende in het onderaertsche rijk, dat met een dikke mist meerendeels bedekt scheen, wel heerlijk in geschildert waren, maer wy versmaden met recht de traege geesten, die hare stukken vol smeeren, zonder iet beziens waerdichs daer in te vertoonen: en wy houden 't met *Sokrates*: Alhoewel een geschilderde wapenrustinge genoegsame vermakelijkheyt in zich heeft, zegt hy, zoo isze nochtans nergens toe nut. Maer, *ô Herkules!* wat zal men dan met den meesten hoop der snorrepijpen, van veele onzer lantsluiden, uitrechten? Hier met een Sitroen, en daer met een Queepeer, die by de waerdicheit van een wapenrusting niet te pas komen. Het minste dat men ter handt slaet, behoort een volkomen zin te hebben; gelijk by de groote meesters, zoo oude als nieuwe, altijts is waergenomen. Zy hebben zich, 't is waer, dikwils bevlyticht maer een eenige figuur met eenich bywerk eygentlijk uit te voeren: maer wachten zich echter van iets uit de hand te laten gaen, dat de naem van een werk onwaerdich was, en hunnen naem tot verkleyning mocht strekken.

Noch ook te sober vertoonen,

Of te gering,

Maer een volkomen zin;

Om nu eeniger maten een regel in 't ordineeren te ſtellen, zoo willen wy, dat ten minſten yder werkſtuk in drie leden beſta, na 't gemeen ſpreekwoort:

Een werkſtuk vereiſcht ten minſten drie leden.

Dat alle gôe daên
In drien beſtaen. Drie vullen uw Toneel, zegt den meeſter van de Dichtkunſt. Het getal van drien is de Gratien eygen; daerom wil *Aulus Gellius*, datmen in gaſterijen noit min dan drie, of meer dan negen gaſten noodige: andere hebben het getal van zeven bequaemſt geacht, houdende dat van drien te ſober, en van negen te woeſt. Maer *Plinius* zegt, datter van outs niet meer dan vijf op een banket verſcheenen, nochtans hebben andere 't getal tot twalef toe uitgerekt; voegende de Gratien by de Muzen. Nu mocht iemant wel lacchen, dat ik van 't ſchilderachtich ordineeren ſpreeken willende, van gaſten en gaſteryen beginne. Maer deze mogen *Æmilius Paulus* hooren, die de geene antwoorde, die verwondert waren, dat hy, die *Perſeus* verſlagen, en het rijk der Macedoniers vernieticht hadde, zich zoo bezich en zorgvuldich bemoeide in 't aenſtellen van zijn gaſterijen, en in zijn gaſten met onderſcheyt na haere waerde te trakteeren. Daer wort, zeyde hy, een gelijke voorzichticheyt vereyſcht in een banket wel te beſtellen, als in een ſlachorden te maken: 't eene om by den vyanden verſchriklijker, en 't ander om by zijn vrienden aengenaemer te zijn. Te kennen gevende, dat 'er een zelve voorzienicheit in 't ordineeren der zaken vereyſcht wort, hoe veel zy ook van den anderen verſchillen, De Heer *Povy*, een overgroot liefhebber tot Londen, en ſchatmeeſter van den Hartog van *Jork*, was by yder een vermaert om zijn wonder wel geordineert en konſtich verſiert huis, en noch meer om zijn behaeglijken ommegang: maer ik bemerkte eens, hoe bequaem hy in 't ordineeren was: want my de eer aengedaen hebbende van, nevens vier of vijf heeren van de *Royal Societeit*, te gaſt te nooden, zoo wiert 'er tot vijfmael toe aengerecht. Als nu een van 't gezelſchap zeyde, dat hy geloofde dat dit nu 't laetſte was: Zoo gaf hy met een aerdich woort te kennen: dat wy eeven ter halver baen waren. Alzoo wiert 'er tot tienmael afgenomen en opgezet, en alles zoo ſierlijk, veranderlijk, en ordentlijk, dat het te verwonderen was; ook niet overkoſtlijk, en nochtans liet hy ons van vier-en-twintigderley ſoorten van uitheemſe wijnen proeven.

Plutarchus in Paulus Æmilius.

Hoe geringen zake, ô Schilderjeugt, gy ook moogt voorhebben, wiltze ten minſten met eenich bywerk verrijken. Schilder geen enkelen wijnroomer op een leedige tafel. *Bacchus* vereyſcht *Ceres* en *Venus*: de kluchtſpelen beſtaen noit min dan in drie deelen. Indien gy na eer en glory tracht; zoo deel uw werk ten minſten in drie of vier groepen, of benden. De Roomſche legioenen beſtonden eertijts in *Velites* of licht gewapende; in *Haſtati* of pijldraegers, *Principi* of voornaemſte, en in *Triary* of bedaegden, waer in de meeſte kracht beſtont. Vergelijk uw voornaemſte werk by de *Triary*: het tweede, dat

Of vier,

dat weinich min van waerde moet zijn, by de *Principi*: het derde, 't zy verschietende of halfgezien by de *Hastati*: en het minste by de *Velites*. Maer een volkomen werkstuk, dat aengenaem zal zijn om dikwils gezien te worden, moet min noch meer dan vijf leden hebben, gelijk *Horatius* de spelen verdeelt:

Een spel dat zal beklijven Vijf,
Zy juist van vijf bedrijven.

Vijf handelingen behooren tot een wel geschikt spel. Die *L. van den Bos* aldus verdeelt:

Den eersten stelle ons voor den zin die gy besluit,
Door middel van uw volk en dicht te voeren uit:
Den tweeden stelle in 't werk de zaek voorheen gesproken:
Den derden roert, en komt de twist noch hooger stoken:
Den vierden toont van veer den uitkomst van de zaek:
Den vijfden sluit het werk met druk of met vermaek.

Maer dewijl een spel hierinne tegen een Schildery verscheelt, dat het in yder handeling een byzondere tijdt, plaets, of daedt begrijpt: daer de Schildery maer een oogenbliklijke daedt of zaek vertoont, zoo laeten wy 't liever blijven by het geene wy van de Roomsche slachordeninge gezegt hebben. Dat is, dat de hooftpersonaedjen zich alderbequaemst voordoen, die van minder belang, en echter tot de zaek behoorende, gezien en gekent worden; en de toegevoegde minst in de weeg zijn. Of anders, dat den voornaemsten groep de Historie uitbeelt: den tweeden daernae de nootzaekelijkste meedewerkingen: en dat den derden tot vergrootsing of tot versiering van 't geheele werk diene.

Doch gelijkmen in hoogtijdige feesten 't getal der gasten ziet aengroejen. en de slachordens deur hulptroepen meerder benden maekten: en somtijts ook de treurspelen verdubbelt, of deur 't aenklampen van een blyspel verlengt worden: Zoo weyt den Schildergeest somtijts breeder in groote werken uit, en deelt dezelve in tien of twalef hooftgroepen, waerin wederom yder zijn *Triary*, *Principi*, en *Velites* behoorde te hebben. Gelijk wel waergenomen is by *M. Agnolo* in zijn groot Oordeel, en by meer andere, my te verdrietich om al t'samen aen te wijzen. En deze regels moeten niet alleen waergenomen worden in beelden of stillevens, maer ook in gebouwen en landschappen. En meer, Na 't pas geeft.

Wat nu de plaets in 't ordineeren betreft, men moet waernemen, gelijk wy reets begost hebben te zeggen, datmen de hooftzaek, waer van 't werk den naem zal draegen, onbelet vertoone: en dat men die in de beste plaets van 't werk schikke. K. *Vermander* zingt bynae op dezen zin: De hooftzaek

De hooftzaek, die gy voorhebt, stel in 't best
Van 't stuk, en speel voort aerdich met de rest.

In't voornaemste van 't werk. Deurzicht aengenaem.

De boeken moogt gy wederzijds wel stoppen,
Maer 't binnenste niet al te zwaer beproppen.
Een deurzicht geeft welstandicheit en aert,
Waer in het oog verlust en speelen vaert.
Zie toe, dat 't geen gy voorhebt, niet bedwongen,
Of in de lijst geprangt staet, of gewrongen.

Ongemaekte onachtsame ordening.

Veel gehaspel van armen en beenen, als ook van lichten en schaduwen, moet vermijd worden. Maer van schoone lichten en grootse schaduwen wel op haere plaets te schikken wort op een ander aengewezen. Het geeft somtijts een schijn van gevoeglijkheit, als eenige dingen in een rijk en wel gestoffeert huis als verzuimelijk verstroit leggen, en gelijk lekkere spijze somtijts door 't toedoen van eenige zerpicheit in de sause smakelijker gemaekt wort, zoo helpt het tot de bevallijkheit in 't ordineeren, als men 'er een schijn van losse onachtsaemheit in kan brengen; daer een te gemaekte ordening die gevoeglijkheit mist. Maer deze onachtsaemheit moet door een kunstgreep verbonden zijn, of men zouw geheel buiten 't spoor geraken.

VIERDE HOOFTDEEL.

Samenbeweging, sprong en troeping, of de Muza der Teykenkonst.

Samenbeweging. Sprong.

Aet uwe figuuren met malkanderen een welstandige beweging hebben: niet als de domme toneelspeelers, die de reedenen, dieze elkander behoorden toe te duwen, voor op 't toneel aen de toehoorders komen uitbraken. Neem een aerdige sprong waer, dat is een welkunstige, maer in schijn ongemaekte plaetsing uwer beelden: op dat menze niet, by wijze van spreeken, al te gelijk (als in sommige Doelstukken) de hoofden kan afslaen. Gy zult u in dit punt oeffenende, rijke stof vinden, en beroemde werken met oordeel leeren aenzien.

Troeping, en Verdeeling vergroot.

Laet uw werk in aerdige groepen of troepen verdeelt zijn; want om een groote ordinantie recht groot te doen schijnen, zoo is 't wel van nooden, die in troepen te verdeelen. Een rijk man schijnt rijker te zijn, wanneer zijn goederen in verscheyderley zaken bestaen, als dat alles onder eenen naem schuilt. De bloemen op verscheyde bedden in ordre groeijende, zullen meerder aenzien hebben, als datze alle verwart op een bedde stonden. Een lange reden behoorlijk verdeelt zijnde, zal meerder uitwerken, als ontallijke zinspreuken. Hy maekt zijn toehoorderen verdrietich, die onbepaelt spreekt, en

veel

veel te zeggen heeft: en hy verblindt de aenschouwers, die te veel teffens vertoonen wil.

Geboomt, gebouw, en beelden laet vry troepen,
En deel uw werk in sierelijcke groepen.
't Geen hier en daer gezaeit is, schoon elk deel
Wel goed is, geeft geen welstand aen 't geheel.

Niet dat uwe beelden als op elkanderen gepakt schijnen, maer gy moetze een vrye zwier laten. Byna op volgende wijze spreekter onzen dichter van:

Laet overhoop en paert en ruiter storten,
Of tuimelen of leggen in 't verkorten.
Stel een op 't schoonst, in 't harnas, of halfnaekt;
Wat achter dees verschuilt is reets gemaekt.
De beelden dus beknopt by een te paeren,
Moet zijn gelijk het klinken veeler snaeren,
Naer eysch der kunst, nu hoog dan laeg geraekt.
Verscheydenheit van veele toonen maekt
Een maetgezang, tot lust van al die 't hooren;
Zoo moet men ook elx oog door kunst bekooren.

Is als een maetzang.

Dit hooftdeel heeft *Leonardo da Vinci* in zijn beroemden Carton van de Bataelje verstandichlijk waergenomen. *Tintoret* en *Paul* van *Verone* waren hier meester in: en den begrafiden *Rafaël* verwonderlijk. *Rembrant* heeft deeze deugd dikmaels wel begrepen, en de beste stukken van *Rubens*, en zijn navolger *Jordaens*, hebben een byzonder welstandige sprong en troeping. Deeze konst, van behaeglijke ordre en konstige schikking, dunkt my te recht te zijn een muzyk of maetzang, die, eeven gelijk de vois van een welgemaekt liedeken, de woorden versiert, de dingen ook grootelijx vordert, en met welstant vereert.

Den wegh, om zeker en gewis in het ordineeren te worden, is, datmen zich gewenne veel Schetssen te maken, en veel Historyen op 't papier te teykenen; want de wetenschap zal u weynich dienen, zoo gyze door geen oeffening vast krijgt. Het zal een leerling zeer vorderlijk zijn, als hy vermoeit is van 't penseel, des avonts zich tot het teykenen van Historien uyt de geest te begeven, daer in somtijts te passe brengende 't geene hy nae 't leven heeft opgegaert. Maer ik raede hem, dat hy 't geene hy des avonts ontworpen heeft, des morgens wederom overzie, en verbetere; want een versch oog in de morgestond overtreft somtijts eens meesters onderwijs. Ik wil ook, dat hy opmake al wat hy begonnen heeft, op dat hy tot geen wispeltuerigheydt uitspatte, en dat hy 'er alle weeke ten minsten een, zoo goet als hem mogelijk is, ten eynde breng. Zeker, men zal door deze gewoonte

Veel ordinantien uyt den geest te teyckenen.

woonte ongelooflijk vorderen, en door't veel missen, de bovengeroerde regels leeren kennen. Maer wat schreumt gy? Gy zegt dat u veel dingen ontbreeken: Laet daerom niet af: ten zal u geen schande zijn gemist te hebben. Schets en herschets, en speel de historyen, en yder personadie eerst in uw gedachten; uw papier kan veel uytstaen; en laet niet af voor gy een aerdige ordening hebt uitgevonden. Doch zoo 't u gebeuren mach twee of drie uwer gezellen tot hulp te hebben, laet hun eens een proef doen, ofze de voornaemste groep van de daedt, die gy wilt uitbeelden, eens te zamen vertoonen kunnen. Zoodanich een kamerspel hebben veel groote meesters te hulp genomen. Maer dit is nootzaeklijker tot de lessen van *Clio*, om de doeningen en lijdingen te zien; onze *Thalia* leert alleen de schikking. Ik hebbe wel eer in den Haege gezien eenen *Samuel Smits*, een ervaren schilder: dezen hadde de gewoonte, dat hy, 't geene hy ordineeren wilde, eerst van Was int kleyn bootseerde: ik zach op zijn Schilderkamer verscheyde Berden met kleyne losse beeldekens, ruw afgeduwt: hier zat *Tyresias*, die den twist, die *Juno* met haer gemael had, vonniste: daer zachmen *Pan* en *Apol* om best speelen, en ginder spiegelde zich *Narsissus* in de kristallijne beek, toen hy op zijn eyge schaduwe verlieft was: de kleetjes waren van wit en geverft eerst nat gemaekt papier, groots en aerdich geplooyt, 't geboomt van eyke en andere taxkens, de gronden en grotten geestich van mos, en 't water van spiegelglas. Dit staet u al vry nae te volgen, maer zie toe, dat gy, door te veel hulp neemen, u zelfs niet verlieft. De meesters raed ik, alsze de Teykeningen haerer discipelen overzien, datze de zelve, met schetssen op 't zelve voorwerp te maeken, verbeeteren. Dit oeffent ongemeen, en heeft veelen geweldich in de schikkunst geholpen.

Voorbeelt.

Veel te schetssen.

ZESTE HOOFTDEEL.

Hoemen zich van eens anders werk dienen zal.

Oog met al uw kracht, ô yverige Schilderjeugt, u te bequamen tot eygen vindingen. *Apelles* en *Protogenes* weeken van de wegen van *Micon*, *Diores*, en *Arymnas* haere voorgangers af. Zoo deden *Paulo Kalliary* en *Tyntoret*, en sloegen nieuwe wegen in. Wie weet of de konst noch hooger te brengen is. Tast stoutelijk toe, en waeg'er uw papier aen, mooglijk zal u d'oeffening overvloejende rijk van ordinantie maeken. Niettemin zal't u geoorloft zijn, wanneer u eens anders wel geordent stuk te vooren komt, de vois of wijze der toonen, dat is,

de

de zwier van koppeling en ſprong daer uit t' ontleenen. Even zoo wel als eenich dichter, die een nieuw liedeken op een oude ſtemme maekt. Ten is geen ſchande op een bekende vois, die reets al de werelt behaegt, eenige vaerzen te dichten. Maer hier in moetmen toezien, datmen een andere ſtoffe verhandele: en aldus heeftmen dien Schilder prijswaerdich geacht, die dezelve kracht der konſt in zijn Schilderye van *Achilles* te weeg bracht, die men weleer in den *Alexander* van *Apelles* beſpeurt hadde. Zoo wort *Virgilius* als een Vorſt der Latijnſche Poëten geëert, om dat hy in zijnen doolenden *Eneas*, den doolenden *Uliſſes* van *Homerus* volgende, zijn voorganger nergens en wijkt. En ſchoon men zeggen kan, dat hy hem ſomtijts naebootſt, zoo kan men niet zeggen, dat hy hem ergens iet ontſteelt. Maer hy ſchijnt van den zelven geeſt ontſteeken in de loopbaen der eeren om prijs te rennen. Dat den Schildergeeſt ook vry deeze baene inſlae, jae ten zal geen kleyne eere zijn, op deze wijze met *P. Calliary* te kampen; ſchoon men zelfs wat achter leyt. Zommige ontleenen ook wel ſtukken uit eens anders werk; maer dit dient niet te veel, en met voorzichticheit gedaen te zijn: op dat de ſchimpſpreuk van *Michiel Agnolo* niet verdient worde: want deezen grooten konſtenaer eene Schildery ziende, die al uit anderen geraept was, en gevraegt zijnde, wat 'er hem van dacht? Antwoorde: zy is wel. Maer ik en weet niet, als alle lichaemen ten oordeele hun eygen leeden zullen weder neemen, hoe 't met dit ſtuk zal gaen, want' er met allen niets zal blijven.

Eens anders goede ordening naevolgen.

Wel gekookte Raepen is goede pottaſie, zegtmen: maer die altijts naeloopt, zal nimmer voor uit komen. Indienge by geval iets uit de outheit neemt, zoo dient de reſt van uw werk het geleende gelijk te zijn, of liever in deugt te overtreffen. *Rubens* wiert van eenige zijner tegenſtribbelaers gehekelt, dat hy geheele beelden uit d'Italiaenen ontleende: en dat hy, om dit te lichter te doen, teykenaers op zijne koſten in Italien onderhiel; die hem alle fraeyicheden naeteykenden en overzonden: maer deeze groote geeſt dit vernemende, gaf tot antwoort: zy mochten 't hem vryelijk naedoen, indien zy 'er voordeel inzagen. Hier meede te kennen gevende, dat yder een niet bequaem en was zich van dat voordeel te dienen. En zeker de werken onzer voorgangers zijn ons even zoo vry, als aen de geleerden de boeken der ouden. Maer ons altijts met die te behelpen, en die te kopyeeren, verdient geen meerder lof, als het uitſchrijven en aen een laſſen van verſcheyde gedichten.

Raepen, Hoe wijd prijslijk.

Rubens ſcheut.

Dewijl ook de Poëzy met de Schilderkonſt in veel dingen gelijk loopt, zoo zal 't onze Schilderjeugt geoorloft zijn, met het ſtomme penſeel, de ſpreekende penne der dichters te volgen. *Phidias* ſchaemde zich niet te belijden, dat hy het weezen en de grootzicheyt van zijnen Eleaenſchen *Jupiter* van *Homerus* ontleent hadde. Zoo heeft ook *Apelles* zijne *Diane* nae des

Poëten naevolgen.

zelven Poëets voorschrift geschildert. *Timanthus* bracht ook zijnen *Agamemnon*, met een sleuijer bedekt in zijn Tafereel, gelijk hem *Euripides*, by 't offer van *Iphigenia*, had op 't toneel gevoert. Zoo volgde *Praxiteles* denzelven *Euripides* in zijnen *Bacchus*. En voorts alle andere Schilders en beelthouwers denzelven in 't uitbeelden van *Medea*.

Indien de dingen, die gy voorhebt, niet voorhanden, maer alleen in anders werken te vinden zijn, zoo staet u 't raepen en navolgen geheel vry. Zoo behielp zich *Rafaël*, en zijnen *Julius* met de Roomsche outheit, de kolommen van *Trajanus* en *Antoninus* weezen hun de gedaenten der Roomsche arenden, vendelen, veltteikens; stormbokken, en allerley wapenrustingen. Zoo moogt gy ook, in hoe verschoven hoek, uit *Vitruvius* en andere, de gebouwen der Jonen, en oude Korinters weder optimmeren; of de gedaente van eenich vreemt dier van eenich landbeschrijver ontleenen. Ik kon my naeulijx van meedelijden spaenen, als ik te Roomen eenige van onze, zoo zy meenden, vlytichste jonkheit zoo beezich zach, in allerley slach van Schilderyen en Antijken zonder onderscheyt na te teykenen, waenende dat zy een schat vergaerden, en datze in haer vertrek van Rome al de konst in een boek wechdroegen. Zeker dits een goede wech, maer op ver nae de naeste niet. Hoor wat *Vermander* van *Elsheimer* aenteykent: Daer is noch tot Romen, zegt hy, een uitnemend Hoogduitsch

Andere meesters werken te betrachten.

Schilder *Adam*, gebooren tot Frankfoort, een kleermakers Zoone, welken in Italien komende, noch tamelijk slecht was: maer is tot Room wonderlijk toegenoomen, en door bezicheit een konstich werkman geworden. Hy begeeft hem weynich tot nateykenen, maer zit, in Kerken en elders, de dingen der fraeje meesters stadich en beziet, drukkende alles

Voorbeeld van Elsheymer en Rubens.

vast in zijn gedachten. ô *Elsheymer!* wat had gy ons al vruchten van uwe betrachtingen nagelaten, indien uw onmedoogent lot u in vryheit bewaert had. *Rubens*, waer in kunst en natuer zoo rijk een bronader storten, wiert, tot Rome zijnde, van een zijn beezige metgezel berispt: dat hy zoo weynich Italiaensche Schilderyen kopieerde, of nateikende, en alleen zijn dierbaren tijt met wandelen, kijken, en stilzitten doorbracht, daer men, om een groot meester in de kunst te worden, wel nacht en dach behoefde te arbeyden. Maer *Rubens* betaelde hem al lacchende met de bekende spreuk: *Ik ben aldermeest beezich, als gy my leedigh ziet.* d'Ander hem dit als een verwaentheyt optijgende, voegde hy'er getergt, dit noch by: *Ik geloof beeter onthouwen te hebben 't geen ik wel bezien hebbe, als gy, die 't hebt nageteykent.* Waer over zy in wedding geraekten, wie dat, van hun beyde, zeker stuk, dat *Rubens* alleen wel bezien, en d'ander had nagemaekt, best by onthout zoo strax zoude uytteykenen: maer *Rubens* overtrof zijnen berisper, uit den schat zijner inbeeldingen, hier in zoo verre, als in de rest van

de

de kunſt. Een Schildergeeſt mach als een nutte Bye, die op allerley bloemen vliegt, maer niet dan honich zuigt, ook allerley nutticheit uit de voorbeelden van andre trekken. Alles na te teykenen is te ſlaefs, jae onmooglijk: en alles op zijn inbeelding te betrouwen vereyſcht wel een *Rubens*. De Schilders, die haer herte geheelijk overgeven om anders werken na te maken, en alleen zich bevlijtigen om het werk te voleinden, worden van *Jeſus Sirach* by boeren, harders, en ambachtsluiden geſtelt; onkundich der wijsheit, daer de waere Schilderkonſt een ophooping van allerley kenniſſe en wijsheit in zich begrijpt. Voert u't geval in Italien, of ergens, daer gy voor korten tijd goede dingen ziet, en zijt gy zoo verre in de konſt, dat gy de deugden onderſcheyden kunt, wel aen, gy zult de werken van braeve meeſters meeſt altijts in eenige deugd byzonder zien uitmunten: teyken dan deeze deugd niet alleen op uw papier, maer in uw hart uit, en zoo weer by andre: zoo zal u den tijd noch den laſt niet vermoeyen: en gy zult den paerdeſtaert der konſt eyndlijk by hairen ten eynde komen. Hier zult gy geeſtich koppelende groepen van beelden een aerdige ſprong zien maken, en een geſchiedenis geſchikt en ordentlijk, als zaegt gy ze gebeuren, zien afgebeelt. Ginder zult gy in een wonderlijke verziering den hoogen geeſt des meeſters zien. Hier wederom zijn de beweegingen des gemoets en des lichaems, en de perſoonen, als of menze kende; en daer de grootſte ſchoonheden en volmaektheden uitgebeeld. Waer eenige uitnemende werken u voor komen, gy zult de uitnementheden, ook by naemen kennen: of twijfel vry, of'er de deugd, daer van geroemt wort, ook in te vinden is. Maer op dat gy door eygen laetdunkenheit niet en verdoolt, zoo laet een anders oordeel, en voornamentlijk, daer gy overſtemt zijt, by u verkoelen, eer gy't verwerpt of aenneemt.

Eccleſiaſt. cap. 28.

Van een die wel d'antijken nateykende, en hun manier volgde, zeide *M. Agnolo*, die altijts navolgt, loopt noit voorby.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Zijn Konſt openbaer te maeken.

Anneer gy nu uwe vindingen in ordening hebt uitgevoert, en gy het oordeel van vriend en vyand derft uitwachten, laet dan vry uwe werken in print uitkomen, zoo zal uwen naem te ſpoediger al de werelt over vliegen. *Albert Durer* en *Lukas van Leyden*, wondere Schilders, hebben nochtans hun grootſte gerucht door het graefyzer

Zijn werken in print uit te geven.

yzer

yzer verkreegen. Maer ſedert is't graefyzer van het pinſeel byna geheel afgezondert, en tot een werk, dat een geheel menſche behoefde, geworden. En zeeker, de plaetſnijders zijn ſedert als lofblazers en trompetters der grootſte Schilders geweeſt, en de printen zijn als booden en tolken, die ons den inhout der konſtige werken, die of ver van de hand, of nu al veroudert zijn, verkundigen. Het plaetſnijden geſchiet of in koper met graefyzers, of wel in hout met beytels en mesjes. De koperplaeten geven d'eerſte drukken 't bruinſte, maer de houtplaet wort grover in't afſlijten.

Plaetſnijden. Houtprent. En met verſcheide plaeten. Printſchildery.

De wijze van met drie hout plaeten te drukken geeft ſchilderachtige printen. Maer *Herkules Zegers* heeft papieren of doeken, met zachte gronden, van luchten, verſchieten, en voorgronden, eerſt een verfken gegeven, en daer op de print gedrukt, zeer aerdich en ſchilderachtich. *Durer* heeft ook eenige dingen in tin geſneden, 't welk een zeer lichte manier is. Maer het etſſen is veel teykenachtiger, hier toe gebruiktmen verſcheide grove en fijne naeldens, en de plaet moet overgront zijn, met maſtix, aſpalt, en wit was. Maer dewijl dit de plaet bruin maekt, zoo kanmenze met wat lootwit in eywit gemengt overſchilderen, en dan in't koper, als met root op wit, teykenen. Maer die luſt tot deeze konſt heeft, die leeze *A. Boſſe*, die de zelve met al haer aenkleeven wel naukeurlijk beſchreeven heeft; of hy gae ter Schoole by den aldergeeſtigſten *Romeyn de Hooge*.

Tinne plaeten.

Etſen.

Sedert heeft Prins *Robbrecht* Paltsgrave, of yemant anders voor hem, een manier van plaeten toegerecht, om als zonder trekken te drukken, en dit gaet aldus toe: de plaeten wel geſchaeft zijnde, worden heene en weder kruiswijs overſchrabt, wel dicht over een, zoo dat de ganſche plaet, alsmenze liet drukken, al geheel zwart zoude zijn; hier op ſponſien ſy haer voorgenomen werk, en beginnen dan, met bruineeryzers, de plaetſen, die lichtſt moeten zijn, geheel te effenen, en de reſt na vereiſch minder; in manier als of men met gout op zwarten toets teykende, of liever met licht Kryon op zwart papier: en dezen vond wort de zwarte kunſt genoemt. De eerſte print, die ik van deeze ſlach gezien hebbe, was een beul na *Spanjolet*, en wiert my van gemelden Prinſe, dieze gemaekt hadde, vereert. Een gebrek heeft deeze kunſt, dat een plaet zoo weynich drukken geeft; maer dit goet wederom, datmen op een zelve plaet telkens wederom wat nieuws kan beginnen.

Zwarte kunſt.

Tot deeze voorgemelde vonden, die in kunſt beſtaen, zoo hebben eenige ook aengevangen de natuer zelfs af te drukken: als het loof van heeſters, kruiden, en moſſen, met behulp van loogen en zappen, ja zelfs ook witties of kappellen en ſchoenlappers met haer natuerlijk afgaende verwe, 't welk hen tot verwonderens toe gelukt is. Dewijl ik in't voorige Hooftdeel aengeweezen hebbe, dat het den leergierige geeſten nut en pro-

Eenige natuerlijke dingen afgedrukt.

profijtelijk is, somtijts de werken van andere beroemde baezen nae te volgen, zoo past'er dit ook voor de liefhebbers by, dat de konstige stukken der groote meesters door 't nakopieeren van goede gezellen ruchtbaer worden. Want dewijl dezelve gemeenlijk in konstkamerē opgeslooten zijn, en de Kopyën in alle Rijken worden omgezonden, zoo krijgenze daer door allerweegen zoodanich een luister, dat de Konstminnaers zich niet en ontzien veel dachreyzen af te doen, om de prinsipaelen eens te beschouwen. 't Welk ook gemeenlijk met zoo groot een vooroordeel geschiet, dat zy zich zelfs inbeelden te zien 't geen'er niet en is; waer van ik proefs genoeg ervaren hebbe: want ik hebb'er ook met verwondering zien staroogen op ydelheheden, die zy zelfs konden verbeteren, en op dingen, die de konstenaers zonder eenigen vlijt of opmerking hadden heen geslingert; hoewel ik wel weet, dat in den schijn van onopmerken somtijts ook wel de hoogste kunst speelt. Die dan ook kenbaerlijk onder den naem van eenige deugt moet uitblinken. Want te zeggen, daer steekt ietwes ik en weet niet wat verborgens in; is zoo veel, als, ik zie dat'er niet en is. Goede kopyen maken goede stuk-ken ruchtbaer.

De Schilderkonst is bepaelt binnnen onze Schoolen, en alsze al op't hoogst is, zoo gaetze niet buiten de lessen van *Calliope*. Maer dat niemant zich inbeelde, dat hy die volkome kracht der Konst, die in de *origineelen* of oorspronkelijke werken der treflijke Meesters is, in de kopyen zal vinden. Want zulx is onmogelijk, ten waere eenich Godt den naevolger met den zelven geest des eersten meesters begenadigde. Verschil van kopyen.

Daer is altijts een bevallike lusticheit in d'origineelen, zegt *Dionisius Halikarnassus*, die in de kopyen ontbreekt: want hoe wel datze zijn nagevolgt, zoo wijzenze nochtans hier en daer iets uit, dat niet uit de natuer, maer uit een pijnlijken arbeyt schijnt voort te komen. Ook ziet men, dat de deugden des eersten prinsipaels in de kopyen met veele gebreeken omringt zijn, min of meer als de gedrukte bladeren, van eenich onverstandich letterzetter nae eenich moeylijk schrift gestanst, vol drukfouten en feylen zijn, die den zin of verduisteren of omkeeren. Daer dan noch aldermeest in de gemeene welstandige Harmonie en Gratie gefaelt wort. Zeeker, 't is een belachlijke zaek, de waenwijze konstkenners somtijts over eenige Schildery haer oordeel te hooren: want zy bedriegen niet alleen d'onkundige liefhebbers, met voddige kopyen voor oprechte prinsipaelen te verkoopen, en dat quansuys goe koop en voor een geringe prijs, maer zy bedriegen ook zich zelfs, vermaek neemende met zich, in steede van de deugden, de slimste fouten en gebreeken als wonderen voor oogen te stellen, en dat gene te prijzen, dat alle verachtinge verdient, tot kleynmaeking van den meester des prinsipaels, die zich van die dingen, die zy 't volk voor wat ongemeens aenprijzen, geschaemt zou hebben. En nochtans hebben deeze En origineelen.

Ezels in veele ſteeden zoo veel geloof, datmen haer oordeel boven dat van d' oprechte konſtkenders acht; daer het nochtans gewis en zeeker is, dat niemant recht van de deugt eender Schilderye kan oordeelen, dan die de gronden der konſt, en zoodanig als wyze in dit werk verhandelen, recht en wel verſtaet. Daerom gy, ô liefhebbers, indien gy ſpot en ſchade verhoeden wilt, zoo betrouw het oordeel niet van die ſchacherende bedriegers; maer gae met Schilders en Konſtoeffenaers te raede, die goet van geweeten zijn; en die zelfs, door 't opgaederen van goede kunſt, blijk geeven datze de goede werken van anderen ook lief hebben. En op dat gy ook van deeze haer oordeel moogt verzeekert zijn, zoo proef de konſtſtukken teegen onze grontreegels; want ik wil u verzeekeren, dat gy niet alleen bevinden zult, dat de treflijke meeſters onze wetten hebben waergenomen, maer dat gy, te langer gy haere ſtukken beziet, te meerder daer in zult vinden, datze van onze Muzen zijn beſtiert geweeſt.

Beſluit van't ordineeren.

Nu, dewijl 't buiten gewoonte van *Thaleye* is, lang op 't Toneel te blyven, en zy haeren winkel gewoon is vroeg op te ſluiten, zoo wil ik mijn Schilderjeugt haere leſſen noch eens in 't kort erinneren. Zy wil dan, datmen zig al vroeg in de kunſt van 't ordineeren oeffent, want hier door krijgtmen een zeekere ſtoutigheyt, die aen den leerling byzonder noodig is. Zy wil, datmen voornaementlijk zulke dingen vertoont, als'er in onze inbeeldingen ſchijnen gezaeyt of geplant te zijn, dan zal yder Schildergeeſt zoodaenigen vrucht voortbrengen, als hem natuerlijk en eygen is; want niemant is zoo algemeen in de konſt, of hy vind iets, dat hem boven alle andere verkiezingen vermaekt, Zy wil, datmen 't geene men voorheeft uit te beelden, zuiver en enkelt vertoont, niet gelijk de dwaeze dichters, die in bruiloftsgezangen van fellen oorloog donderen. Zy wil datmen derhalven zijn eygen gemoet eerſt zuivert, en de zaek, diemen voorheeft, wel overweegt. Ik heb maer een hooft, en een ſtaert, die een ſcherpen angel heeft, van nooden, wanneer ik een lierdigt maeken zal; maer in klaegliederen moet ik de wufte gedachten eerſt met traenen uitwiſſen, eer ik de pen op 't papier zet. 't Geen malkanderen goed doet wil zy, datmen te ſamen koppelt, en op 't gevoeglijkſt by een ſchikt; en datmen een behoorlijke maetſchiklijkheit waerneemt. Zy gebiet in 't ordineeren noch te vrek noch te milt te zijn, maer wil datmen een hiſtorie met zijn vereyſchte toeſtel verziet: en zy leert, hoemen 't werk in leeden verdeelen zal; op dat de Hooftzaek zijn behoorlijke grootsheyt hebbe. Wijders wijſt zy aen, hoemen de figueren een behaeglijke ſprong zal geeven, dat is, datze, 't zy hoog of laeg, met malkanderen een gedaente maeken, die 't oog bevaſlijk is, en datze, door haere verſcheydenheyt onderling ſchijnen te ſpeelen; en geen walglijke rijen maeken: en hoemenze in aerdige groepen en troepen

by een zal voegen, om de gezaeytheyt en eenderleyheyt te vermijden. Zy wil datmen in deze oeffening volhart, en middelen in 't werk ſtelt, die deeze kenniſſe bevorderen. Zy bepaelt, hoe wijd het geoorloft is, zich met een anders arbeyt te behelpen: en eyndelijk raed zy, om in zijn eygen licht niet te verzengen, datmen zijn ordinantien met het uitgeeven van printen openbaer maekt, om het oordeel van anderen daer over te hooren: en om in 't toekomende die gebreeken te mijden, die van vriend of vyand met reeden zijn aengeweezen.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Wegens d'Uitſpanning.

MYn Geeſt, nu van ſchrijven vermoeit, verlangt wat te ruſten, om te wakkerder het koloreeren, dat ons tans voor de handt ſtaet, aen te taſten. Maer dit zal onze ruſt zijn, dat wy van de uitſpanning, die een afgeſloofde Schildergeeſt ſomtijts vereiſcht, ietwes handelen. *Seneka*, in zijn traktaet van de Geruſtheit des gemoeds, ſtelt, na vijftien hulpmiddelen om zijn oogwit te verkrijgen, deeze voor de laetſte: Datmen het gemoet niet altijts in een zelve zaek moet beezich houden, maer ſomtijts tot vermaek noodigen. Hy vervolgt aldus: *Sokrates* ſchaemde zich niet met de kinderen te ſpeelen. *Kato* verheugde zijn gemoed, van de gemeene bekommerniſſen wars zijnde, ſomtijts met wijn. *Scipio* oeffende zijn ſtrijdbaer en zeegepraelend lichaem met danſſen. Men moet aen de ziel eenich vermaek toelaeten: want zy wat geruſt hebbende, rijſt beeter en wakkerder weer op. Gelijk men de vruchtbaere landen niet te zeer belaſten moet, vermits d'al te groote vruchtbaerheyt hen bederven zou; zoo word ook de kracht van 't gemoed door te geduerich een arbeyt gebroken. De geene, die zich een weynich ontſpannen, en die iets ruſten, krijgen nieuwe krachten. De gedurigheyt van den arbeyt baert een quyning en verſtomping van den Geeſt. De begeerte der menſchen zouw hier toe niet ſtrekken, zoo'er niet een natuerlijk vermaek in ſpel en jokkery ſtak; welkers gebruik alle zwaermoedicheit wechneemt. De Slaep is tot de verquikkinge noodich, en zal echter niets anders, dan een dood zijn, zoo gy nacht en dagh ſlaept. De Wetgeevers hebben vierdagen ingeſtelt, op dat de menſchen gedwongen zouden zijn zich in 't openbaer te verheugen: in voegen dat zy deeze dagen, als een nootzakelijke matiging van den arbeyt, daer onder vermengt hebben. Ja eenige voornaeme

Uitſpanning.

Geduerigen arbeyt maekt den geeſt ſtomp.

naeme mannen hielden viertijd voor zich, in zeekere dagen van de maent, eenige verdeelden yder dagh in arbeit en ruſt. De reedenaer *Pollio* deed na tien uuren niets, ja las niet een brief, maer ſtilde in de twee volgende ueren de bekommernis van den geheelen dagh. Men moet aen 't gemoet iets toelaeten, en eenige ruſt daer aen geeven, die aen den geeſt voor voedſel verſtrekken, en hem krachten beſchikken kan. Men moet de ziel in d'ope lucht laeten wandelen, op dat zy grooter worde, en met een ongebonde geeſt den Hemel aenzie. Men verkrijgt ſomtijts nieuwe kracht door in vreemde geweſten te reyzen: door met malkanderen te eeten, en ruimelijk te drinken, ja tot beſchonkens worden toe: niet om ons in den Wijn te verdrenken, maer om de bekommerniſſen af te ſpoelen. Want den wijn verdrijft de bekommeringen, en beweegt den geeſt van onderen op; en gelijk zy eenige ziekten geneeſt, zoo verdrijft zy ook de droefheit. De vinder van de wijn wort geen *Liber* genoemt om 't ontbinden van de tong, maer om dat hy 't gemoed van zorgen ontlaſt, en verzekert, ſtouter en onvertzaegder tot alle aenſlagen maekt. Maer gelijk de maetigheit van vryheit, zoo is ook de maetiging van wijn noodig en heylzaem. Ja men gelooft dat *Solon* en *Arceſilaus* in den wijn vermaek geſchept hebben. Men heeft aen *Kato* dronkenſchap verweeten. Maer de geen, die dit aen hem verweet, zouw lichtelijker de dronkenſchap eerlijk, dan *Kato* ſnood gemaekt hebben. Doch men mach dit maer zelden doen, op dat het gemoed geen quaede gewoonte aenneeme. Men mach echter den geeſt ſomtijts in blyſchap en vryheit uitrekken, en de droeve ſoberheyt voor een weynich tijts verdrijven. Want, zoo wy de Griekſche dichters gelooven, *'t Is ſomtijts geneuchlijk den zot te ſpeelen*: Zoo *Plato*, *De geen die wel by zijn zinnen is, klopt vergeefs aen de deure der Dichters*: Zoo *Ariſtoteles*, *Der heeft noit een groot vernuft zonder vermenging van zotheyt geweeſt.* Een bewooge Geeſt kan alleen iets groots, en dat andere overtreft, voortbrengen, en de gemeene dingen verlaetende, en door een heylige inblazing verheven, zingt dan eerſt iets, dat hooger is, dan 't geen dat uit een ſterflijke mond kan komen. Ja 't gemoet kan niet, zoo lang het by zich zelfs is, iets dat hoog en moeilijk om by te komen is, bereyken. Het moet van zijn gewoone tret afgaen, en opwaerts ſtijgende, den breydel tuſſchen de tanden neemen, en den beſtierder wechvoeren, en ter plaets brengen, daer 't door zijn eygen beweging niet darde komen. Dit leert ons *Seneka*, maer men had in deze uitſpanning wel ſtadich een *Seneka* by zich van noode, om de maete te treffen. Ik voor my, ſchoon ik 't geen *Plato* zegt niet en ontkenne, dat het vernuft door driederley beweegeniſſen ontkniert, en uit zijn hengſels als geheeven wort: namentlijk door een Godlijke aenademing, een Poëtiſche geeſtrijzing, of een verheffing door de wijn: zoo zeg ik nochtans, dat deeze laetſte meerder dertelheyt, of

Hoe men den geeſt verquikken kan.

Gebruik van Wijn.

Hoedanich.

vad-

vadzige slaepericheyt veroorzaekt, alsze wel wakkerheyt des geests en verquikking des vernufts meedebrengt. Ik zwijge noch van 't gevaer, dat de tong en de hand lijd, van op een van duizenderley manieren te misdoen. Maer mooglijk zult gy ook, door Schilders gemeenen yver, vreemde landen willen bezoeken: wel aen, 't heugt my noch, dat ik van die drift gedreeven wiert: en dewijl ons *Thaleye* verlof geeft, om wat buiten de regels der konst te weyden, zoo luister een weynig nae 't beginsel van mijn eersten uittocht; van Dordrecht tot Weenen in Oostenrijk toe.

Gelijk de Kraen, in 't bloejen van de tijd, 1651. Den 16 Mey van Dordrecht nae Uitrecht.
De Zonne volgt, en roert zijn vlugge veeren,
Soo dede ik meê: 'k verliet mijn stadt, om wijd
Van kant een wijl by vreemden te verkeeren.
Ik steeg te paert, met moed geharrenast
Niet minder, als met Deegen en Pistoolen,
En teeg op reys: tot driemael zat ik vast
En zag te rug, ik zey: wat wil ik doolen?
Is 't Vaderland my dan niet lief geweest?
Waer kon men meer behaeglijkheyt betrachten?
Hoe wort mijn ziel dus droevig? en mijn geest
Zoo zeer ontstelt? Hoe wankelen mijn krachten?
De Nachtegael gaf antwoort: kom, ey kom,
En schep een lust in beemden en waeranden;
De Vryheyt is een waerdig Koningdom,
Gae zoek haer nu in vergeleege landen.
Mijn stadt, uit zicht, gaf ik de laetste groet:
Ik zwonk den toom, en noopte 't Ros met spooren,
Dat brieste en pruiste, en rende, snel te voet,
Langs dijk en dal, door weyde en veld met kooren,
Tot Uitrecht toe, in 't wijt vermaerde Sticht,
De Veluw op, in ongestaege vlaegen,
In storm op storm, verzelt met Blixemlicht, Den 18 dito, door de Bilt, Doorn, Amerongen, Reenen en Wageningen, en des avonds te Rinkom. Den 19 op Aernhem, over den Elterberg en tot Emmerik. Den 20 deur Rees op Wezel. Den 27 op Urding.
Maer haest verzoet door Meytijds schoone daegen.
Dus reed ik over d' Elterberg, verdacht
Van rovery, daer Reyzigers voor schroomen,
Door Emmerik, en Rees, en Wezel. Zacht
En zeedig streelt de Ryn hier met zijn stroomen
Langs d' oever heen: zijn overzoete lucht
Begon mijn long een luchter aêm te geeven:
Maer ach! wat hoorde ik jammren en gezucht
Van 't arme volk, door krijgsgewelt verdreven?

Den Rynvoogt lagh, geschonden en gescheurt,
Op't puin, in d'as van omgekeerde steeden,
En schoon de Vreed' hem reets had opgebeurt,
Zoo zat de schrik en d'angst noch in zyn leeden.
Hier krulde een Slang, gins brulde een Wolvenest,
Noch dacht het my een Tempe, trots Thessaljen:
Aen d'ander kant verrees een hooge vest,
Een wyd gebouw, bedekt met blaeuwe schaeljen:

Den 28 deur Nuis, op (a) Keulen.

't Was (a) Agrippyn, berucht en groot van naem
Van oudts, en tans door 't graf der Oosterwyzen,
En Urzels stoet: noch zal haer eer en faem
Met meerder glans voortaen ten Hemel ryzen
Op Vondels veêr. O Hoogduitsch Mantua!
Verhef zyn beeld aen uwe Hooftgebouwen.

Den 1 Junij. Uit Keulen eerst over den Rijn, en tot Bon weder over Ryn, en aldaer vernacht. Den 2 voor-by de Zeven bergen, Bryzich, langs Andernach over de Moezelbrug, en tot Kobelens. Den 3 over Rijn, en te Lansteyn over de Laen gevaren: te Brobach 't gebergte opgeklommen, te Nachtsteede en voort nae de Zuerbron van Zwalbach, deur't Zwalbacher

Dit zeyde ik vast, en quam terwyl zoo nae,
Dat ik nae wensch haer Kerken kon beschouwen.
Maer hier verzaed, en weder op den tocht,
En over Laen, de bergen opgesteegen,
Beplant met wyn, die Dordrechts Doel bevocht,
Langs Moezelstroom en Ryn, die slibrend veegen
De zachte grond, en langs het Nekker nat:
Den dorst gelest aen Zwalbachs zuivre vlieten:
Te Wisbaed my gewentelt in het bad,
Dat uit den grond al kookend op komt schieten.
Dit gaf m' een lust, dit trok myn' geest om hoog
Den Schepper van die wonderen te looven.
De Duitsche mart van Frankfoort rees in't oog,
Zoo wel bekent in alle Vorsten hooven.
Hier droeg de Meyn haer roem op Meriaen;
Hy noopte my om staedig op te klimmen:
Geluk gewenscht, nam ik de naere baen
Van't Mastebos met Hemelhooge kimmen;
De bogtige Eyk de steyle Lynboom kust'
In dichte schaeuw van duistre wildernissen.
Terwyl myn hart dus lag, als heel verlust,
Zag ik een beek, en om myn dorst te slissen,
Zoo klom ik af: maer, welk een vreemt gezicht!
Van traenen die van een Godinne vlooten,
Een schoone Maegt, met oogen klaer en licht
Gelyk de Zon, haer boezem scheen deurschooten, *Het*

Walt, en in de nacht te Wisbaden. Den 4 te Franckfoort, en van d. Heer Meriaen wel ontfangen. Den 7 uit Franckfoort over de Meyn, deur Bovehoezen, en tot Overenburg. Den 8 deur Miltenburgh, Achebil, en tot Pissesem. Den 9 over berg en dal, en 's nacht in een Posthuis. Den 10 na Redel, en tot Koningshoven.

Het schoon gelaet gequetst, de hand bebloet,
Het kleet gescheurt, de hairen uitgetoogen.
Ik stond verbaest, en riep: Wie zoo verwoed.
Die niet ontzag den blixem van deze oogen?
Zy hoorde niet, maer klaegden immer voort:
Mijn Duitschland, ach! hoe zijt gy dus vervallen?
Mijn Maegden zijn geschonden of vermoort:
Mijn Steên gevelt, met Toorens, Kerken, Wallen:
Het veld is vol van stinkend lijkgebeent;
Gelijk men ziet om Nortling allerweegen:
't Gemoed mijns volks, door Krijgsgetier versteent,
Is nors en stuers, tot beusheyt ongeneegen.
Dus klaegde zy, de Landvoogdes vermaert
Van't Duitsche Rijk; haer jamm'ren deê my zuchten
Den ganschen weg. Voorts zag ik Donauwaert,
En Zwabenland, wel eer zoo vol genuchten;
En Augsburg, trots op heerelijk gebouw,
Een schoon juweel, een pronk der Duitsche steeden,
Het klaegde wel, en treurden in den rouw,
Maer bralde doch op welgemaekte leeden:
Op Toren, Kerk, en Huizen schoon bemaelt,
En Straeten, rijk van springende Fonteynen,
En Statuën: den burger die onthaelt
Den vremdeling eerbiedig. Voort om Weynen,
En't Hof te zien, met Keyzerlijke pracht
Zoo voer ik af, op saemgehechte boomen,
En masten langs de Legh, die door zijn kracht
De steenen rolt, en schuimt met snelle stroomen,
In d'oude kruik der ruime Donauw. Ey!
Die schoonste vloed, Princes der stroomgodinnen,
Die Waterslang, diens pruissende geschrey
De Watergoon haer streelen doet beminnen:
Hoe kust zy d'In, die ver uit d'Alpes borst;
De Drae, en d'Ens! zy bruist met zeeven monden
In Pont Euxin. Ik stond verbaest, zy torst'
Ons Boomvlot op haer rugge in korte stonden
Langs Stad, en Dorp, en Veld, en Berg, en Rots,
En kromde zig weerzijds door enge klippen
Of sluimerden in't ruim; dan quam zy trots
Met groot getier al schuimend' af te glippen,

Den 11 deur Wendling, en tot Donauwaert. Den 12 op Augsburg, deeze Stad en ook de voornaemste hier onder genoemt wel bezien. Mijn paert verkocht, en den 17 uit Augsburg de Leg afgevaren, op een lang vlot balken, daer voor ons ontrent het midden een bequaem huysje getimmert was. Naermiddag quamen wy op de Donauw, en sliepen te Neustad. Dē 18 voorby Ingolstad, Keulheim, en deur de enge Velzen, tot Preuslingen. Den 19 Regensburg bezien, voort deur Donaustraufen voorby Strogenbingen op Dekkendorf. Den 20 voorby Oosterhoven, Wilshoven, Passauw, en des nachts te Wesenover. Den 21 voorby Alsch, Lints, het Slot Woltzen, 't Vlek Greyn, en deur den pruisenden Stroedel, voorby de Wervel, en 's nachts te Ips. Den 22 voorby Melch, langs Trinisteyn, en een uer van Weenen geslaepen.

Of draeyden in Charybdis afgrond heen,
En zwolg een teug de diepe Hel te drenken.
Roemrijke stroom! my jammeren uw ween,
Die't Zweetsche heyr u aenbracht op haer zwenken.
'k Zag hier een stadt, die tot den grond verplet
Het hooft begon half zwijmende op te steeken,
Den Akker als den Wijnberg, eertijts net
Gehavent droeg het eerste vreede teeken;
Heb dank de vree. De Vreedevorst bewoont
Den 23 Juny des morgens tot Weenen geland. *En zwaeit zijn staf in Weenens Hoofkasteelen,*
Daer lande ons vlot, wy treen in Steê, men toond'
Ons duizenden van wonderen. Wat juweelen
Draegt vrouw Natuer in haer veelverwig kleet!
Mijn Hart verheugt die vrèmdigheen t'aenschouwen:
Ik staroog rond: mijn oog zig zelfs vergeet
In huis, in straet, in hof, en pronk gebouwen.
De Hoofsche jeugt beschrijt het Hongers Ros;
En ylt, gevolgt van aerdige lyvreyen,
Ten Hoof, gesiert met trotsen vederbos
In't midden van haer Pagien en Lakkeyen.
Dit trotst mijn moed, en brengt my vol gepeys:
Mijn Konstgodin hier op den troon te zetten
Besluit ik. Op, 't is geen verloore reys,
't Vernuft op't scherpst voor Cezars troon te wetten.
Dus wort mijn lust in dag noch nacht vermoeit,
Om vrouw Natuer haer weezen af te maelen:
Van yver 't zweet my uit het voorhooft vloeit;
Mijn ziele brand om eens te zeegepraelen.
Geen wellust lokt mijn fier en jeugdig hart,
Dan deze alleen mijn konstgodin te smeeken.
De knoop wort met gewelt en stael ontwart.
Men kan door tijdt de sterkste muer verbreeken.
Dus voede ik my met een gewenschte hoop,
En eyndigde mijn dicht ter halver loop.

Tot Weenen in de maent van July 1651.

Ik zal u met geen verder dagregister lastig vallen; maer kan echter niet naelaeten de Reysliefdige jeugt noch met het volgende vaers, nu versch uit de pen komende, te vereeren; daer zy sommige lessen in vinden zullen, die haer geen kleynen dienst zullen doen, zoo zyze maer wel naekomen, al waer't zelf binnen Rome.

Zoo

Zoo iets bekoorlijk is, zoo is 't de zoete vreugt,
Die in het reyzen steekt, door verre en vreemde landen.
Mijn hart gaet oopen, in 't herdenken van mijn jeugt,
Toen ik nieuwsgieriglijk van heete reyslust branden.
Ik gaf die zucht den toom, bezocht veel braeve steên,
Ik zag veel vreemdigheen, van Bosschen, Bergen, Daelen,
De Hooftrivieren van Europe, en 't ongemeen
Dat men d' uitlanders toont, de Prinselijke zaelen,
En 't hoflijk leeven dat men by de Vorsten voert.
t Geval was my niet wars, maer scheen my voort te stuwen.
Maer als ik al 't gevaer herdenk, wort ik ontroert,
En watme al over 't hooft gewaeyt is. Ik moet gruwen.
Geen eene Scylle alleen, of een Charybdis keel,
Heeft my op 't onvoorzienst gedreygt om in te slokken,
Maer al d' Harpyen, en Syrenen, namen deel
Aen mijn verderven, 't zy door laegen of verlokken.
De jeugt tast blindeling nae 't schoon bekoorlijk ooft, Reyslessen.
Daer slang en Adder zich bedektlijk achter schuilen:
Daerom, als u de lust van 't reyzen speelt in 't hooft,
Zoo my voorzichtig al die doodelijke kuilen:
En hou verdacht al wat gy niet voorzeeker kent,
Geen landaert lichter als ons volkje te verleyen,
Zy zijn luidruchtig, licht verlokt, en veel gewent
Aen Bacchus. Maer op dat gy dit niet moogt beschreyen,
Ontdek aen niemand oit, hoe ver uw reyze strekt.
Vlie licht gezelschap, en verkeer met vroome lieden,
En voert gy gelt mee, zie dat gy 't voor elk bedekt;
Want altijt zijnder, die uit rooflust u bespieden.
Neem nergens herberg, als by een' bekenden waert:
In kleyne kroegen schuilt gemeenlijk 't rot der dieven.
Zie datge in 't noodeloos al uw verquisten spaert,
Om, waer 't de nood eyscht, u op 't eerlijkst te gerieven.
Zijt heus van ooge en mond, en laster noit de zeên,
Die yder Stads of volks gewoonte keurt voor 't beste:
Laet Staet en Godsdienst, hoeze u ook mishaegt, met vreên;
Of gy bespeurt te spade uw dwaes bestaen op 't leste.
Drie dingen zijnder noch, die gy vermyden moet,
Dat 's, noit of zelden met uw landaert te verkeeren:
Want onder twintigen vind gy maer eenen goet,
Ten minsten hindren zy u in de tael te leeren.

Ten tweeden, moet gy u wel wachten voor de wijn;
Want watmen dronken doet, baert nuchteren berouwen,
En 't geen u vreugde gaf, verkeert in boos fenijn.
Maer 't lest en 't quaetst is, het gevaer der lichte vrouwen.
Mijn lieve Schilderjeugt, wat ik u bidden mag,
Laet u van dit gespuis verleyden noch bekooren;
Hier schuilt de schelmery in een geveynst gelach,
En lieffelijk gelonk: gy zijt gewis verlooren,
Indien gy Josefs rol hier niet kloekmoedig speelt.
Errinner u gestaeg, waerom gy zijt uitlandig?
Dat 's om in weetenschap en konst, en niet in weeld
Uw' kostelijken tijd te spillen; poog verstandig
Te leeven. Wel, ik neem dat gy te Roome zijt,
Dit 's de beroemde School, hier zijn de meesterstukken,
De schoone statuën, 't geheug van d' ouwde tijdt,
Hier vind gy bloemen, die wel waerdig zijn te plukken.
Vroeg op nu, gae bestee de tijdt van dag te dag,
In alles te bezien: gewen met teykenstiften
't Best nae te bootsen, en, zoo veel uw macht vermag,
d' Aeloudheyt t' oegsten, en het pit daer uit te ziften.
Maer wijl 't onmooglijk is, 't ontelbaere getal
Der Marbre beelden, en beruchte Schilderyen
Al nae te teykenen, ô Schilderjeugt, zoo zal
't U nut zijn, om in konst en kennis te bedyjen,
Dat gy u zelfs gewent den alderbesten aert
En wijs van schilderen door naerstigheit te leeren:
Doch zoo, dat gy niet blind de meesters, hoe vermaert,
Als naeaept, maer met ernst, als woud gy haer trotseeren.
Behalven nu, dat gy u dus met konst verrijkt,
Zoo zal 't wel voeglijk zijn, dat gy de vremdigheeden,
d' Aeloutheen, en al wat d' uitlander noes bekijkt
Aenteykent: ook 't bestier der hooven, wondre zeeden,
Gewoonten, en al wat d' ervaerentheit u vast
Geleert heeft: want dewijl een Schilder by de grooten
En wereltwijzen veel verkeeren moet, zoo past
Hem een gespraekzaemheyt met kennis overgooten.
Die dus zijn reys aenstelt, 't zy dat hy keert of blijft,
Geen wonder, waer hy is, dat hy daer wel beklijft.

Maer my dunkt dat ik, in 't schrijven van dit vaers, wederom binnen Roome geraekt ben. Zeker jae, want hier zijn wy nu juist voor het vermaer-

maerde Paleys van Farneze. Hier gaen wy den grooten *Hercules*, en de *Flora*, en andere pronkbeelden, voorby. Maer binnen zullen wy in de kunstkamers, met yzere deuren bewaert, vrouwbeelden van *Raphael* en *Parmezaen*, en konterfeytsels van *Titiaen* zien: den *Christus* van *M. Agnolo*, en de konst van *Da Vinsi*, en *Carats*. Ook een zaele van *Taddeo Sukaro*, wijders veel statuen, het groot en minder gewelf, en verscheyde kamertjes van *Carats*, en andere van *Lanfranco*. Paleys van Farneze,

In dat van *Lodowize* zult gy een schoonen hof met ontelbaere statuen vinden, en in een vierkant lusthuis d' uitnemende *Fama* in 't welfsel van *Guartsin Dacent*. Ik zwijg van 't kabinet met rariteyten, en 't ledekant met edele gesteenten; want veel raerder en edelder zult gy de Galery en dry kamertjes vol van uitnemende steenen beelden vinden. En in 't groot paleys de *Pluto* en *Proserpyn* van den Ridder *Bernyn*, en, nevens veel andere statuen en stukken, vier schoone figueren van *Guido*. Lodowize,

Gaet gy in dat van *Montalto*, gy zult, nevens de kunst van statuen en stukken, u ook over veel lustige fonteynen verwonderen. Montalto,

In dat van *Oldobrandyn* zult gy, onder honderden andere Schilderyen, de konst van *Paulo Veroneze*, en den schoonen *Bacchus* van *Titiaen* vinden. Den Oldobrandyn.

Maer holla, ten lust my tans niet geheel Rome deur te wandelen, de Bendvogels mochten my als groen wederom opvatten, en ten tweedemael van de key snyden.

De Nederlantsche Schilderbende is te Roome in onze voorouders tijdt ingestelt, tot verquikking der sluimerende geesten. Daer ontfangtmen de groene aenkomelingen met geestigen toestel, en naekte vertooningen, voor 't hol der geheimenissen, by d' oude Sybille; en vereert 'er met nieuwe naemen van krachtigen zin. Daer spoeltmen de zorg en laetdunkende waen in zoeten Albaen af, en herwiegtmen de geen, die noch niet wel gebakert zijn. ô Hoe gelukkich zijnze, die dit ten goede gedijt! en die, als den verjongden Ram van *Medea*, uit den Bendketel springen, daer zoo menigen *Pelias* in versmoort blijft; jae overgelukkich zijnze, die haere dwaesheden overleeven, en haere zotheden nazien. Deeze uitspanningen zijn zeeker heuglijk, maer vol van gevaer, en te meer voor een leevende geest, die lichtelijk verlieft, en verleyt wort. De Tas van Faxhall gaf ons tot London een zoete zotterny, vermits we om den uitlech van *Renjans Reliquen* staetig aerdige geesten by een kreegen, daer dan van dingen gerept wierd, daer ons leven te kort toe zouw zijn, om aen alle te gedenken, ik zwijg uit te vinden. Maer deeze is met onzen eeuwich beweegvinder *Kalthof*, ik meen zoeker, in stilheit verdweenen. De schilderachtige Florentijnen, onder Schilders en liefhebbers, nu hondert en vijftich jaer geleden rechten onder hun twaleven een vermakelijk, maer kostelijk gild op, dat zy van de *Pan* noem- Roomsche Bend, Is gevaerlijk. Bend van de Tas. Gild van de Pan.

noemden. hier onder was den uitnemenden *Andreas del Sarto*, en uitſtekenden *Joan Francisko Ruſtici*: deeze hielden op zekere beſtemde tijden een avondmael, waer in yder een by beurten waert of heere was: yder van de gaſten mocht 'er vier meede brengen, nevens een byzonder prezent tot het gaſtmael, en wanneer twee iets gelijks brachten, zoo vervielenze in boeten. Toen *Joan Francisko* op zijn beurte 't gezach voerde, hadde hy gemaekt een groote *Pan* van lywaet, geſchildert, dienende voor tafel, waer in zy altemael zaten: den ſtaert van de *Pan* kromde zich met kandelaers om hoog, met overvloet van lichten, de gaſten in 't rond gezeeten opende zich de *Pan* in 't midden, waer terſtont een boom met voor yder twee gaſten een ſchotel met ſpijze, op zijn takken geladen, uit oprees, die ontlaſt zijnde weer nederdaelde, terwijlmen konſtich op inſtrumenten ſpeelde, en de genoode zich vermaekten: achterna bracht den boom ook het tweede, en voorts het derde gerecht; en men dronk'er lieflijken Hetruſchen wijn. *Ruſticys* geſchenk tot de *Pan* was op dat mael een ketel van paſteydeeg, waer in *Jazon* zijn vader om te verjongen doopte; deeze twee figueren waren twee gezoode kapoenen, geheel als menſchen of pigmeen gevormt, alles goed om te eeten.

Andreas del Sarto vereerde eenen Tempel, gelijk die van *Sint Jan* te Florencen, met acht kanten, doch ſtaende op kolommen. De grondveſt was een zeer groote ſchotel *Gelée*, te weeten, van geſtorkerde ſode gemaekt, van verſcheyden verwen van Mazaik, zeer lieflijk om t'eeten; de porfiere pijlers waren worſten, de Bazen en kapiteelen Parmezaen kaes, de kornisen gebakke ſuiker, het koor geſtoelt marſepein, den leſſenaer kalfs vlees, den zangboek deeg, en de noten en letters pepergraenen: de zangers waren gebraden lijſters met open bekken, met koorkleen van dunne verkens vliezen. De bashouwers waren duiven, en zes vlasvinken hielden als den bovenzang. Eenen *Spillo* bracht een ketelaer, gemaekt van een groote Gans, hebbende by hem allerley gereetſchap, om, zoo 't noot deede, de Pan te verſtellen. Eenen *Puligo* leverde een braetverken in gedaente van een ſpinſter, acht ſlaende op een broet kiekens voor de Pan. Een ander had een ſmakelijk aembeeld van een varkens hooft, en andere ſtoffe voor de Pan toegerecht. ô *Lukullus*, wat uitſpanning is dit! ô Wat ſchooner voorburg van 't

Truffelgild. Luylekkerland. Maer wacht, laet ons ook van 't gilt van de *Truffel* hooren. Deeze vrolijke Tuskaners op een tijd in een hof geavondmaelt hebbende, en noch ontrent Roomkaeskens beezich, die zy elkandere al ſpeelende in den mond kaetſten, had onderwijl een van hen een *Truffel*, en wat kalk daer op, alzoo 't ſchijnt datmen daer iets metſelde, gevonden. Hy hem behendich in 't ſpel voegende, wierp een, die om Roomkaes gaepte, de beſlagen kalk in den mond; des wert van 't gezelſchap zeer gelachen, en

ge-

geroepen, de *Truffel*, de *Truffel*. Hier uit ontſtont het gild van de *Truffel* van vier-en-twintich perſoonen, twalef meerder en twalef minder geheeten: hun teyken was de *Truffel*, en hun patroon *Sint Andries*. Dit gild, beſtaende niet dan in goed ſier maken, ſpel en vrolijkheit, bekoorde zelf groote heeren, als van *Medicis* en andren. Deeze waren gehouden, als 't hun Feeſtdagh was, ter plaetſe, daer 't den heere beſcheyden hadde, op een byzondere wijze gekleet te verſchijnen; want die elkander gelijk waren, vervielen in breuke; ook wiert elk, na dat zijn kleet hem voordeed, ter tafel geplaetſt en geëert. Eens onder andre geviel't, dat zy alle door 't bevel van den heere in metſers kleeren verſcheenen, met Truffel en hamer in den riem, en d' opperknechts met hun gereetſchap: de Heer van het gild wees hun op een tafel, de grond van een Paleis betrokken, dat hy hun beval te bouwen. d' Opperknechts brachten flux ſtoffe om te werken, te weten, een lekkeren koſt van dun deeg, datmen daer noemt *Laſanga*, in hunne bakken, in plaets van kalk, ook verſchen kaes en room hart gezoden, dat zy *Ricotta* heeten, wel beſtroit en vermengt met ſuiker, geraſpten kaes, en ſpecerye: in plaets van zant, konfitueren, ſuikerbroot, en ſtruiven. De gehouwen ſteenen in korven en bakken aengevoert waren wittebroot, koeken, taerten, en dergelijk, om den grond vaſt te leggen. Zeker grooten ſteen wert van den meeſter als mishouwen afgekeurt en doorklooft: deeze was vol gebraden lijſters, leverbeulingen, en dergelijk, het eerſte onbijt voor de opperknechten. Noch brachtm'er een groote kolom, die zy opbraken, en vonden hem gevult met gezoden kalfspenſen, kalfsvlees, kapoenen, en zoo voort, 't welk zy aten, nevens de baze van Parmezaen kaes, als ook het kapiteel, wonder aerdich gemaekt van gebraden kapoenen, kalfvlees en tongen. Ten leſten wert 'er op een wagen een uitnemende konſtige architrave, met haer frijze en korniſe aengevoert, met zoo veel goede ſpijzen toegemaekt, dat het verhaelen te lang zouw vallen, en alzoo 't ſcheydenstijt wiert, zoo viel 'er, na eenige donderſlagen, een regen; des zy 't werk verlieten, en yder naer huis trok. Een andermael, toen eenen *Panzona* heer van dit gild was, ging 't 'er aldus toe: Die van 't gildegezelſchap ter plaetſe gekomen zijnde, en by hunnen heere zittende, zoo verſcheen 'er *Ceres*, zoekende haer dochter *Proſerpina*, die van *Pluto* ontſchaekt was, hen biddende zy wilden haer volgen tot in de Helle. De broeders, nae eenich overleg, ſtonden 't toe, en komende in een kamer met weinich licht, vonden zy een wijdgapenden mond van een Serpent, welks hooft alleen den ganſchen muer beſloeg, *Cerberus* driemael gebaſt hebbende, zoo vraegde *Ceres*, of haer verlore dochter daer niet binnen was? Men antwoorde jae: maer *Pluto* weygerde ze wederom te geeven, doch bad de moeder en al 't gezelſchap ter bruiloft. Dit eyndlijk bewillicht zijnde; traden zy by deelen tuſſchen

Metſelmael.

de tanden in: want het ſerpent ontſloot en ſloot den mond, tot dat zy al binnen waren. Zy quamen eyndlijk in een ronde kamer, daer alleen een klein lichtken was, zoo datze naeulijx elkander bekennen konden. Hier verſcheen een leelijken droes met een gaffel, die hen aen een tafel met zwart bedekt deede zitten. *Pluto* beval, datmen, ter eere zijnder bruiloft, de helſche pijnigingen zou laeten beruſten; toen zagen zy, door het hooft van een walviſch en verſcheide gaten, aerdige inzichten, en de helſche ſtraffen, gelijkze den Poëet *Dantes* beſchreven heeft, ſchriklijk geſchildert. De gerechten van deeze feeſt ſcheenen al gruwlijke gedierten, maer van binnen waren 't verſcheyde goede ſpijzen. Gemelden droes met de gaffel was hofmeeſter in 't opdiſſen, en eenen zijn makker ſchonk uit een glazen hoorn, van buiten als een leelijke ſlang toegeſtelt, delikaten wijn. Het banket dezer bruiloft was niet dan doodsbeenderen, maer van zuiker gebak. Toen zey *Pluto*, dat hy met de bruit te bedde wilde, en datmen de verdoemden weer zouw aenvangen te pijnigen. Strax met een wind raekten al de lichten uit, en men hoorde een verſchriklijk gehuil en geroep; maer korts daernae quamen de lichten wederom, en zy vonden het droevich banket wechgenomen, en in ſteede van dien een prinſelijk avondmael aengerecht. Ten eynde van dit quam een ſchip, brengende allerley koſtlijke konfitueren voor koopmanſchap. De ſchippers zich gelaetende weder te laden, brachten allengskens al de mannen van 't gild op een Bovenkamer, alwaer op een geeſtich toneel een blyſpel of klucht van *Philogenia* geſpeelt wiert, die ontrent den morgen eindigende de feeſt beſloot, en de gaſten gingen vrolijk naer huis.

De Helle-feeſt.

NEGENDE HOOFTDEEL.

Vervolg van 't voorgaende.

L. da Vinſys ſpeeltjes.

IT deeze twee ſtaeltjes kanmen genoeg verſtaen, wat het Truffelgilde in hield. Tot deeze vrolijke geeſten behoorde ook *Leonardo da Vinci*, hoewel hy mooglijk haer aller meeſter geweeſt is. Hy rechte op de verkiezing van *Paus Leo de tiende*, veel aerdicheden aen: hy maekte van dun deeg eenige vogelkens en dieren, die hy vol wind blazende deede vliegen. Hy deede veel Schaepedermen 't vet af doen, dun maken, en vaſt aen een, dat menze al mocht bevangen in de palm van een hand: en van in een andere kamer liet hy in beyde einden blazen, met twee Smitsblaesbalken, zoo dat de ganſche kamer daer hy met de Heeren was, ſchoon al vry groot, vervult wiert. Hier by geleek hy de konſt,

konſt, die van klein tot groot opwies. Nu wy van 't verkiezen eenes Paus geroert hebben, zoo zeg ik dit: dat de uitſpanningen eens Schildergeeſts ontrent verkiezingen van Vorſten, Krooningen, inhaelingen, of geluk-wenſchingen menichmael vorderlijk zijn. Hier kan de geeſt zich vermeyen in't uitvinden van Schoutoneelen, Zeegewagens, Triumfboogen en Trofeen: hier wort al ſpeelende lof en loon verkreegen, en een konſtenaer in't eeren van vorſt en volk geëert.

't Maeken van Schouwtoneelen, Zeegewagens, triomfbogen,

Gy moogt ook, luſt het u, de verlooren vonden der oude Bouwmeeſters weer opzoeken, die zekere Beelden van zelfs deden rijzen: en van Schilderyen heymelijk in de hoogte te verſpreyen, en andere onverwachte vermakingen bedenken; en te weeg brengen, dat het geen, dat te vooren vaſt was, zich opent, of dat het geene, 't welk te vooren open was, zich te zamen voegt; of dat het geene dat uitſteekt, te zamen krimpt, en tot zich zelfs komt. Want dusdanige konſtige bedriegeryen ſtellen al de werelt in verwondering, en maeken dat men een groot gevoelen van den vinder heeft. d'Egyptiſche Prieſters, in de konſt ervaren, wiſten haere afgooden in de kerken op een ontzag verwekkende wijze te plaetſen, en ſomtijts zoo, datze door verborge openingen, die in de wanden of welfſels waren, een ſchierlijk licht van d'opgaende Zonne ontfingen, waer door de vergulde Zonnen, of kroonen, die zy op't hooft droegen, ſcheenen te branden, en om her te lichten, tot groote verſchrikking van d'aendachtige aenſchouwers, die, d'oorzaek van deeze trek niet kennende, waenden, dat deeze Godheeden, als met een wonderdaed haere devotie begunſtigden. Zeker een gruwelijk misbruik van deeze konſtvonden, daer ik wel wenſte dat onze genaemde Chriſtenheyt geheel vry van was. Want ik heb ook gezien, dat men dergelijke oogbeguichelingen in Kapellen en Kerken in't werk ſtelde, die men dan een heylig bedrog noemde, en hoewelze d'aendagt der toezienders, gelijk ik zelfs niet en ontken, ſcheenen te vermeerderen, zoo houd ikze voor ongeoorlofde middelen, voor ſnoode bedriegeryen, en voor voortplantingen van overgeloof en verdoemelijke Afgodery. De konſt verlieſt den naem van konſt, als men de toezienders daer door in gevoelen brengt, dat'er een meer dan menſchelijk vermogen onder ſpeelt, jae men magze dan met recht een ſchelmachtige guicheleryе en Töverye noemen. Maer dit loopt buiten onzen winkel. Ik zal u de byzonderheden der toeſtellen, hoe men overgroote Paerden of Reuzen met latten, hordetakken, en ſtrooy opraemt, en naderhand bepleiſtert, of met papier beplakt, niet leeren, veel min Zeegeboogen en Wagens te verzieren, de Schilderkonſt en haer beſpraekte Zuſter zullen'er gezamenderhand werks genoeg in vinden. Men moet in zoodanige werken vooreerſt een zinſpreuk zoeken, en dan de geheele orden tot des zelfs verklaring en uitbreyding ſchikken. Van de Poëtiſche uitvindingen is boven ge-

En andere kunſtvonden.

Seneca *Epiſt.* 88.

Oeffening in Poezy.

geroert. Het oeffenen van de Poëzie, of ten minsten het leezen der zelve, is de Schilderkonst zoo eygen, dat het byna nootzakelijk schijnt; maer elk zie toe dat hem deze *Sirene* niet te wijt vervoere. Ik zwijge van de uitspanningen, die de Schilderjeugd, in't na't leven te gaen teykenen, met malkanderen heeft, als meer tot belang van de kunst, als tot uitspanning behoorende. Wy willen alleen, wat zy al speelende te werk stellen, aenroeren. Wy hadden in Italien drie speelen, waer meede wy, als wy maer houtskool vonden, alle wanden vervulden. 't Eerste was, van met zeer weynige ja by byna zonder trekken, deeze of geene bekende, 't zy zijn weezen, stand, of beweeging, zoodanich uit te beelden, dat hem een yder straks kende; 't welk somtijts zoo wonderlijk gelukte, dat men het in een met arbeyt beleyde Teykening zwaerlijk had kunnen verbeteren. Het tweede was, dat iemant eenich dier, halve maen, haspel, of wat hy wilde, op de muer teykende: beveelende aen een ander, daer dan met eenich toedoen, een Drinkvat, gebergt, of gereetschap van te maken, of wat hem in den zin schoot: waer op dan een yder staerende, de inbeeldingen dapper wierden opgewekt, en hier uit zach men dikwils belachlijke, en somtijts verwonderlijke gedaentens verschijnen, die uit een's menschen begrip zwaerlijk zouden hebben kunnen voortkomen, te meer als dit bevel, van dit of dat uit het alreets daer staende werk te maken, van den tweeden tot den derden, en zoo voort tot den laetsten voortging. Het derde was, dat twee of drie zonder eenich bestek op een groote muer op verscheyde plaetsen elk een trony, hand of voet, of rugge of elleboog, of wat hy wilde, bestont te teykenen, tot dat de muer met stukken en brokken redelijk bezaeit was, als wanneer zy aenvingen elk des anders begonnen stukken voorts op te maken, en middelen te zoeken, om de zelve op de beste wijze in een tamelijke orden te brengen; en door byvoegingen of aen, of tot malkander te lassen. Waer toe geen kleine opmerking en kracht van inbeelding vereyscht wiert. *Polymnia* heeft ons van eenen *Freminet*, die op dusdanige wijze ook schilderde, reets verhaelt. Wijders zoo is't wel een nootzakelijke uitspanning liefhebbers aen te fokken, waer toe den handel van papierkunst geen kleine aenleyding plach te geven. Zeeker, het past een Konstenaer wel, dat hy de printen en teykeningen der voorgaene Meesters in eeren houd: want buiten dat hy de konst in't geheel in achting stijft, zoo vind hy gestadich eenige voorwerpen, die hem den geest wakkeren, en aen eenige nieuwe vindingen doen gedenken. Deze liefde tot papierkunst is in onze dagen zoo hoog gesteegen geweest, dat ik voor een moezelmannetje, gezegt Uilenspiegel, van *Lukas van Leyden*, by de tachtich rijksdaelders, door *Rembrant*, heb zien geeven: en de ronde passi van den zelven meester is noch voor ongelijk meerder prijs verkocht. Maer deeze zot-

Uit teikenen gaen.

Teykenspeelen

Eerste,

Tweede,

Derde.

Mecenaten verwekken.

Handel, Van Printen

zotheyt is door een noch veel arger waenwijsheyt tans by nae verſmoort; en d'oude papierkunſt wort door domheyt van haere achting berooft, en van vermeetele Ezels met de voet getreen: om dat zy, op haer eygen broddery verlieft, in d'oude kunſt niet dieper zien, dan in een wetſteen. Het koopen, handelen, en verruilen van Schildery, voegt ook een Schilder, op dat een yder, door zijn voorbeelt aengemoedicht, daer toe worde opgewekt. Want wie zal liefde tot de konſt krijgen, zoo de Schilders zelf niet voorgaen? En hier door bekomt men ook de gonſt van andere meeſters, alsze zien, dat gy ook aen haere werken de eere doet van die te begeeren. *Apelles* kocht al op, wat hy van *Protogenes* bekomen kon, zoo doet onzen braven *Lely*, al wat'er van den Ridder *van Dyk* veyl is. *Rubens* merkende dat hy van zeker Schilder om zijn hooge achting benijd wiert, beſteede den zelven dadelijk een ſtuk werks aen, hem het zelve na zijn vollen eyſch betalende, en ſtak hem door die beleeftheit zijn nijdige oogen uit. Zeker, het is een groote zaek, door een konſtliefdige voorgang veel vermogende liefhebbers in de kap te brengen: op dat zy de konſt niet komen te vergeeten. Ik wenſchte wel, hoe vreemt het ook luiden mach, zelf liefhebbers als Keyzer *Auguſtus* te kennen: dezen machtigen vorſt liet ſomtijts, op zijne banketten, eenige Schilderyen 't achterſte voor of omgekeert, van bank tot bank te koop veylen: waer voor de gaſten dan by der gis mochten bieden, en de hoogſte in 't bot was kooper, 't zy dan dat hy winſt of verlies dede. Maer zy dienden van *Auguſtus* geluk meede gedeelt te zijn, die dus, gelijkmen zegt, een kat in een zak wilden koopen. Wy raeden onze liefhebbers liever eerſt de waerde der ſtukken t'onderzoeken, op dat zy niet bedrogen worden, en geen walg van de konſt krijgen. Eindelijk, het leezen van goede boeken, en de hiſtorien des ouden en nieuwen tijts tot uitſpanning te onderzoeken, is al te noodigen zaek, en te wel by yder bekent, om hier geſtelt te worden. En wat tot de oeffening der zedige deugt, d'oprechte en waere uitſpanning des Schildergeeſts, behoort, paſt ons niet hier te leeren; maer mooglijk zult gy uit onze *Calliope* noch wel iets verſtaen.

En Schilderyen.

Vreemde koop van Schilderyen. *Sueton. in Auguſt.*

Lezen der Hiſtorien.

Oeffening der deugd.

TERPSICHORE
De Poëterſſe.

Het zeſte Boek.

Inhoudt.

N*U roert Terpſichore des Schilders eygen ſnaer:*
Z' ontſteekt een yvervier, om op de Tafereelen
Te ſpeelen met palet, en borſtels, en pinſeelen:
En wat de verwen al vermogen, toont zy klaer.
Zy handelt verder, van't Natuerlijk koloreeren:
Hoe 't Poezle zachte vlees zachtrondich dient gemaelt:
Dat elks dings kolorijt met vlijt dient achterhaelt:
Een goede Handeling van jongs af aen te leeren.
Men noem' 't wel teiknen vry de grontveſt, Raem, en Kiel,
't Wel ſchildren is dan 't zeil, 't gewelf, of eer de ziel.

Op de Print.

D*ES Schilders Muze paſt een hooftpronk van pluimaedjen*
Van veele verwen, nu zy 't Schilderſchool beheert:
Met recht wort dees Godin als Jupiter geëert,
Die Schilder en Poëet verrijkt met haer ſieraedjen.
Dees meld met kleuren, die met woorden, 't geen hy wil:
d' Een voert de zwaenepen, en d' ander zwaeneſchachten:
Maer Ketel ſchilderde, ſchoon niet om te verachten,
Met vinger, voet, en duim, een overvreemde gril.
Som zijn tot kleinicheyt en netticheyt gedreven:
Maer andre zoeken 't grootſt en heerlijkſt uit het leeven.

TERPSICHORE.
de Poeterse.
6.
S.v.H.

INLEIDING.

NU leen ons uwen vederbos, ô *Terpſichore*, uw veelverwige pluimaedje! op dat wy van de verwen en't koloreeren ſpreekende, de waerheit verklaeren. Godin, die in ſchoonheyt al uwe Zuſteren te boven gaet, en zoo luchtich na de maet van allerley ſnarenſpel danſt, leer ons ook pinſeel en verwen na de gelijkheit der natuer voeren, En gy die, van *Jupiter* begunſticht, een luſt hebt voor alle goden uw kunſt te toonen, deel ons ook uwe gaven meede: op dat onze Schilderkonſt haere oogen mach voldoen, en zy voortaen zoo hoog opſteygere, als zy immer geweeſt is.

EERSTE HOOFTDEEL.

Tot Aenmoediging.

KOm nu, mijn Schilderjeugt, die van de eer en glory der groote Meeſters tot wakkerheyt wort aengeprikkelt, laet u vry dien naeryver ontſteeken. Laet d'eerzucht vry uw ſlaepen verhinderen, want de deugt heeft ook dien aert, datze 't gemoet tot een yver verwekt om de voorſte voorby te ſtappen. *It is no Herezy to ontlymn Apelles.* Een grootmoedich harte ſtaet niet alleen, om al die noch leven, in vermaertheyt in te loopen: maer zelfs, om al die oyt doorluchtich geacht wierden, voorby te rennen. Zoodanich prikkelen de ſpooren van naeryver en volgzucht, datze de ſlaepende eergierichêyt ontwaeken, en alle krachten doen inſpannen, om zelfs boven vermogen te geraeken. Door naeryver quam *Zeuxis* tot zoo hoogen graet in de Schilderkonſt, dat de vogelen door zijn geſchilderde druiven bedrogen wierden. En die zelve drift leide de hand en't verſtant van Parraſius, dat hy dezen zegepraeler overwon. Dit zelve vieront ſtak *Raphaël Urbijn*, om den grooten *Buonarot* de loef af te ſnijdẽ: En *Michel Agnolo* om een ongenaekbaere hoogte te beklauteren. Zie dan vry, ô Leerlingen, malkanderen in de konſt met, dorſt ik't zeggen, nijdige oogen aen, doch zonder van de heusheyt in het borgerlijk leeven te wijken. Poog vry met *Cezar* nae d'eerſte plaets, en met *Alexander* om meer dan een werelt t'overwinnen. En ſchoon 't u zwaer valt, en u de natuer niet zoo zeer begunſticht heeft, en gy de hoogte van de bovenſte plaetſe niet en kunt bereyken, verlieſt daerom den moed niet; want het zal zelf geen geringe eer zijn, als u de tweede, jae wel de derde te deel valt. De brae-

Naeryver verwekt.

braeve geesten des ouden tijds mocht het koude zweet van angst ten hoofde afdruipen, als zy te Rhodus den schoonen *Jalyzus* van *Protogenes* beschouden, daer Apelles zelf van verstomde, jae daer nae uitbarste, dat hy een wonder in de kunst zach: of andere, als zy aen de bevallijke *Venus* te Koos geheylicht geen hand dorsten slaen, om iets weynichs, dat'er noch aen ontbrak, te voltooyen. De Beeltsnyders ook, mochten zich over den *Jupiter Olympius* ontzetten, en in 't zien van de statue van *Doryphorus* bleek worden: maer zy lieten daerom niet nae te meerder te yveren, en queeten zich zoodanich, dat haere werken, schoonze niet al de verwondering verdienden, nochtans meerendeels loflijk en prijswaerdich wierden geoordeelt. Het is ook enkel deeze drift van naeryver geweest, die op eenen tijdt teffens zoo veel heerlijke meesters in de kunst heeft voortgebracht. En men ziet met verwondering, dat niet alleen in de tijden, die met de kunst in den hoogsten graet gepraelt hebben, maer zelfs in die eeuwen, in welke de konst als wederom opgedolven wiert, de voornaemste geesten meer hebben getracht malkander te tarten en de kroon af te winnen, als datze het doelwit, dat de waerachtige konst voorstelt, hebben gezocht te treffen. Zoo kampten d'oude antijken onderling, om de volmaekte schoonheyt. De Romeynen in de laetste Eeuw, om die wederom van den dooden op te wekken. De Venetiaenen, om wel en natuerlijk te koloreeren. De Duitschen, om tengere naekten met geplooyde kleederen te dekken. En naederhant de Nederlanders, om met verkrampte litmaeten een wondere zwier te weeg te brengen: en eyndelijk, in onze tijdt, om met onnoodich fijmelwerk malkander blind te schilderen; hoewel dit by de geene, die wijzer zijn, vermijd wort. Echter lachen deeze futselaers de rechtschaepe Schilders uit, vermitsze de stikziende liefhebbers, die zich over kinderlijke kunsjes verwonderen, op haer zyde hebben: dieze, neevens de zindelijke vroutjes, met zindelijke Borretjes, somtijts in kasjes opgeslooten 't gout uit de beurs lokken; en wijs maeken, dat'er geen andere Schilderyen, als die van haeren trant, goet zijn.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van 't koloreeren. En eerst van iets vlax.

2. Boek van de Gramschap.

Oog is het wel teykenen, zegt *Vermander*, maer boven al het wel schilderen of koloreeren, waer toe alles strekt, te achten. De verwe geeft eerst de rechte volkomenheit. In onze lichaemen, zegt *Seneka*, worden eerst alle deelen, die of onaengenaem of aengenaem om te zien zijn, op hare plaetse geschikt: maer de verwe, die

die d' oogen meest rooft, wort in 't leste, als 't lichaem zijn volmaektheit alree heeft, daer over gestort.

En even gelijk de Teykening de waere grondvest van de Schilderkonst geacht wort, zonder welkers vasticheit zy kreupel en verminkt is; zoo is de konst van wel koloreeren wel by een schoon gebouw te vergelijken, zonder welke de Teykenkonst van haere voornaemste versieringen ontbloot blijft. En gelijk een gebouw zonder vaste grondvest, hoe schoon opgesmukt, ontstelt, vervalt, en te niet word; zoo blijft de deugd van een goede grondvest door onbequame timmering ongeacht.

Wel koloreeren is als 't gebouw op de grondvest van de Teykenkonst,

Wanneer de Teykenkonst als 't lichaem wort gepreezen,
Zoo moet de Schilderkonst de geest en ziele weezen,
Het hemels vuer gelijk, dat in Prometheus *beeld*
Het leeven eerst ontstak: de konst van teyknen teelt
't Geen door de Schilderkonst als leevend wort geboore,
Van al de Goon begaeft met gunsten als Pandore.

En de ziele daer af;

Want schoon 'er veele konsten op de Teykenkonst gefondeert zijn, zoo en is 'er geene, die dezelve tot zoo hoog een top van volmaektheit opvoert, als wanneer zy een waerdich voorwerp verbeelt hebbende, door het wel koloreeren geholpen, een wonderwaerdige Schildery maekt. Daer en tegen, wanneer de koloreeringe valsch is, zoo zouden mooglijk de trekken en linien wel goet konnen zijn, maer zy beelden niet uit 't geen zy anders vermogen, dat is, de natuer gelijk en onfeylbaer te vertoonen, welk de ware Schilderkonst in haer volmaekten graedt stoutelijk belooft.

Zonder welke zy van hare macht ontbloot is.

Dat is, de natuer gansch gelijk te schijnen.

Michiel Agnolo Caravaggio zeyde, dat alle Schildery *Bagatelli*, kinderwerk en beuzeling was, wiens werk het ook zijn mocht, die niet na 't leven geschildert was. Vermits 'er niets beter, niets goet, als alleen de natuer te volgen zijn kan. Des wegen schilderde hy noit streek anders, als na 't leven.

Het onderwerp der Schilderkonst is, gelijk te vooren geroert is, alles na te beelden: haer voorwerp dan is de geheele zichtbare natuer, waer van zich niets in onze oogen vertoont, of het heeft zijn eyge vorm en gedaente, waer van wy tot noch toe gesprooken hebben; maer zelf deeze gedaenten worden eerst zichtbaer door hare koleuren, die de dingen by zich zelfs hebben: welke bestaen of in enkele onvermengde, of vermengde. De enkele koleuren zullen eenen konstoeffenaer niet zwaer vallen met gelijke enkele verwen na te volgen, ten ware zy buiten reyks van de onze in kracht uitstaeken, waer in wy ons somtijts wel verleegen vinden. Maer veel naeukeurige geesten hebben 'er zoodanige uitgevonden, die de gemeene ver overtroffen; doch hoedanich wy ons daer in, 't zy in 't uitbeelden van vier, glans, en licht gedragen zullen, volgt hier achter. Enkele verwen beezichtmen in adelijke wapenen: maer wy zullen dit gebruik, als te gemeen zijnde,

Eyge verwen, die de dingē in haer zelfs hebben.

E e over-

overslaen, en spreeken alleen van het Schilderachtich enkel: als by voorbeeld: in uw werk een gladde mueragie, of eenig quastig beschot te brengen, zal niet zwaer zijn, maer een vorderlijke wegh en bequaeme trap tot de kunst. Hier komt de speelende Schilderjeugt haest met gemeene dingen na't leeven gekoleurt, en uitgesneden, of met brieven en kammen te voorschijn: en vind gemak in iets vlaks op een vlakte te verbeelden. Nochtans is hier ook eer meede ingeleit, wanneer vorsten en vorstinnen bedroogen wierden. *Parrasius* lywaet, of voorhang, behield hem de zeege tegens den moedigen *Zeuxis:* en den *Malthezer* verkrijgt noch daeglijx grooten roem, in zijn geschilderde tapijten. Ook zijn 'er, die schoonverwige Papeljoentjes, gelijk ik gezien heb, weeten af te drukken, die dan met verwen opgequikt vry wat wonders schijnen; en d'onweetende bekooren. Andere maeken mossige grondetjes, en drukken 'er bladeren op, gelijk ik toonen kan, en weeten die dan, alleen met de kleur bekommert, aerdich op te sieren. Slangen, Haegdissen, Tarantels, en Kikkers, en alle ongediert, mach ik wel wederom op deezen eersten trap stellen, en van een geschilderde Vliege of Spinne is somtijts van eenige waenwijzen groot werk gemaekt. Laet ons 'er allerley kruiden en bloemen, zeegewas en hoorens, en wat des meer is, byvoegen: en hoewel geen van al deeze genoemde dingen zonder ronding en schaduwing bestaen kunnen, zoo zullenze nochtans, in een open lucht, en overal gelijk licht nagevolgt, den aenkomeling doen zien, dat zijn vlytige opmerking ook meesters zal doen vergissen.

Enkele koleuren met verwen, af te beelden in platte dingen,

Zelf in eenige ronde zonder schaduwe, valt licht.

Kopieeren,

Tot iet vlaks op een vlakte nae te maeken, behoort ook het kopieeren van allerley Schilderyen, een gewoone en zeer nutte oeffening voor d'aenkomende jonkheyt, byzonderlijk als zy een goedt stuk tot haer prinsipael hebben: want dit geleyt hun als met de hand tot zelfs ver buiten hun begrip, en doet hun een zaek verrechten, die hunne krachten te boven gaet. Maer gelijk een onervaeren Stierman, zonder kompas en zonder kaerten in een kleyn Schip de zee kruissende, een groot Schip, daer hy weet dat een goet Pyloot in is, in zijn zog volgt, en t'elkens zijn koers nae zijn voorganger herneemt, en snedich toeziet: zoo zult gy, ô Schilderjeugt, met zorgvuldicheyt toezien, dat gy den rechten wech zeylt: dat is, dat gy den rechten zin van het meesterstuk treft. Ik kon my naeulijx zonder lachen houden, als zeker gewaent goet kopyist my laetst zijn kunst toonde, welke hier in bestont, dat hy in 't kopieeren van oude en eenichzins verdorven schilderyen, de berooktheyt, schimmel en versterving hadt naegevolgt, jae beter, als de rest van 't geen 'er noch goedt in was. Hy bedriegt zich zelven, die met zulk een nae-aeping der outheyt onkundigen poogt te bedriegen; want dus volgende zal men altijts achterblijven. *Mamurius Veturius* wist den Schilt, die *Numa* 't volk wijsmaekte dat van den Hemel gevallen

was,

was, wel zoo konstich nae te smeden, datmenze van den eersten niet en onde onderscheyden; maer mooglijk is dien eersten ook van zijn eygen handwerk geweest. Zoekt gy gelijkheyt, zoo maekt uw werk zoo deugdelijk als 't prinsipael. Zoo zal uw wel naevolgen u den rechten wegh leeren gaen: en beeld u in, dat gy het aengevange werk alleen met de hulp van dit voorbeelt volvoeren zult, om te gemakkelijker strax daer aen iets dergelijx uit u zelven te maeken, Ik zoude ook meesters in de kunst niet ontraeden, iet goets van een ander, 't was dan van ouden of uitlanders, somtijts eens nae te volgen: want mooglijk kon dit, door de vernieuwing, de sluimer uit onze oogen drijven; maer die zich inbeelden meester te worden met altijts te kopyeeren, zonder oyt zelfs iets uit eygen vinding te bestaen, acht ik bijster verdoolt. *Chares* heeft de gietkonst van *Lysippus* niet geleert, met dat hem zijn meester somtijts een hooft van *Myron*, eenige armen van *Praxiteles*, of een borst van *Polycletus* voorstelde, maer hy heeft zelfs al deeze dingen zijnen meester helpen maeken. Men moet andere meesters werken naevolgen, om zelfs meesters werken te leeren maeken. En dit had *Lysippus*, die eerst maer een gering kopersmit was, van *Eupompus* onthouden, die, gevraegt zijnde, wat meesters handeling men most trachten te volgen? op de mart, die vol volx was, geweezen had: en met eenen gezegt, datmen de natuer als een groot meester behoorde te volgen. Eer wy nu wijder van het schiften der verwen oft het koloreeren spreeken, zoo laet ons eens zien wat de enkele verwen zijn. Maer ach *Eufranor* van Isthmos in Peloponezien, heeft ons zijn boek niet naegelaeten; was ons dat geluk te beurt gevallen, wy mochten u beter vergenoegen.

Om zelfs daer nae met onderwijs iet nieuws aen te slaen.

DERDE HOOFTDEEL.

Van de Verwen.

ALle dingen hebben haere koleuren in de scheppinge bekomen, en zijn door het eerste licht zichtbaer geworden. Verschaf ons nu, ô *Terpsichore*, een verwrijke winkel. En laet het niemant vreemt dunken, dat wy de kunst verhandelende, ook van de werktuigen ophaelen: want onze verwkennis is zoo noodich aen de Schilderkonst, als de letterkonst aen alle vrye konsten. En gelijkmen tot het schrijven van eenich woort verscheyde boekstaeven in yder lettergreep neemt, zoo neemtmen in het koloreeren van eenich ding tot yder pinseel streek ver-

ſcheyde verwen. Dat wy dan onze gedachten eerſt over de enkele verwen laeten gaen, zal niet vruchteloos zijn.

Datmen de natuer en kracht der verwen behoort te kennen, eermen in de breekingen zeker gaen kan.

Het is t' eenemael onmogelijk, zegt *Hermogenes*, datmen de vermenging der dingen grondich zouw kunnen verſtaen, voor men een byzondere kenniſſe van elk vermengbaer ding heeft. Indien iemant een graeuwe of middelverwe, of liever tuſſchekleur (*of mezetinte*) na den eyſch zijns werks zoekt, zoo is 't hem van noode, dat hy de natuer van de donkere en lichte verwen kent, om de waerachtige breekinge te voorzien. d' Oude zegtmen, dat maer vier verwen gebruikten. *Apelles*, *Echion*, *Melanthius*, en *Nikomachus*, hebben haere wijtberoemde werken, zegt *Plinius*, alleen met vier koleuren gemaekt, en nochtans wiert elk byzonder tafereel, voor den ſchat van een ganſche ſtadt verkocht.

De koſtelijke verwen moeten, nae den eyſch der wetten, zegt *Vitruvius*, van den aenbeſteder, en niet van den aenneemer des werx verſchaft worden.

De Hooftkoleuren zijn zeven, en de planeten toegeeygent; maer de verwen, die wy daer toe hebben, zijn onbepaelt in 't getal.

't Geel.

Panæus, *Phidias* broeder, ſchilderde de mueren van *Minerves* tempel in Elis met Saffraen, in melk gemengt: maer andere naemen Sil Atticum, of den Atheenſen oker. 't Bekoorlijk gout wort ook onder de verwen getelt, en is *Sol*, of de Zon toegeeygent. Het beteykent wijsheyt, edelheyt, of grootmoedicheit. Den Zeegodt *Neptuin* plachmen met een geluwen mantel te bekleeden. 't Geel, dat wy gebruiken, is lichten en bruinen Roomſchen oker. Maſtekotten en ſchietgeelen. Men kan het opriment in ſchoone kleederen ook ſomtijts te pas brengen.

Parraſius bezichde tot zijn werk zekere aerde, gebracht van Eretria, de hooftſtad van Negropont. Deze was wit, gelijk krijt, en een goet geneesmiddel. Maer *Melantius* wit was, gemaekt van Tripoli of Melinum.

't Wit.

't Wit behoort *Luna* toe, en beteykent onnoozelheit, zuiverheit, en waerheyt: maer by de Javanen droefheit. By ons is het ſchelp-of lootwit meeſt in 't gebruik.

't Roodt.

Het Root der ouden was *Sinopis Pontica*. Wy gebruiken Indiaens en bruinroot, vermelioen en meny. 't Root behoort *Mars* toe, en beteykent hoogheyt en koenheyt. De Menie wiert by d' oude konſtenaers zoo ſparich gebruikt], zegt *Plinius*, als by ons de geneesmiddelen. Maer in zijnen tijd beſtreek men geheele mueren met deze verwe; tans wortze door konſt gezuivert en niet geheel ondienſtig bevonden. Van vermelioen en meny haer natuer en gebruik by de Indianen, als ook by d' oude Romeinen, ziet Acoſta. l. 4. cap. 11.

't Zwart.

't Zwart was de vierde verwe by d' oude Grieken: want men houd dat zy geen

geen andere als Wit, Geel, Rood, en Zwart gebruikten; en dit Zwart was Vitriol, of anders Trigmon van gebrande wijndroessem, of druifkernen; hoewel men ook zegt, dat het yvoir of Walrus zwart van *Apelles* gevonden is. By de Javanen beteykent het zwart vreugde, maer by ons rouw en treuricheit; men voegt het *Saturnus* toe. Men gebruik nevens 't yvoir en Walrus ook uitgebrand lampzwart, maer met beeter geluk gebrande wijngaertkoolen. 't Goudt met andere metalen gemengt, geeft een blaeu schimmel van zich, dat by eenige ver boven den ultramaryn gestelt wort. Maer wonder dunkt het my, dat d' Aeloude Schilders geen blaeuw zouden gehad hebben, als alleen 't geen uit hun Wit en Zwart gemengt wiert, daer onzen *Jan* van *Eik*, uitvinder van d' Olyverwe, zoo schoonen lazuer tot zijn wil had, dat toen *Coxie* zeker zijn stuk kopieerde, daer een blaeuwen mantel van een Mariebeeld in was, hy in 't zelve kleet 32 dukaten aen lazuer verschilderde; deeze was hem door begeerte van Koning *Philips*, uit Venetien van *Titiaen* toegezonden; en, zoo men gelooft, uit het gebergte van Hongaryen; en beeter te krijgen, eer den Turk daer meester wiert, gelijk 'er veel verwen voorheen bekent geweest zijn, daermen tans niet van en weet. In een rotsse by Baja, schoon alles verdorven is, zietmen noch de overblijfsels van kostlijke verwen, daer verschildert, die tans raer te bekomen zijn. 't Blaeuw hoort aen *Jupiter*, en beteykent kennisse en getrouwicheit. Wy hebben tot ons blaeuw, Engelsche, Duitsche, en Haerlemse Assen, Smalten, blaeuwe Lakken, Indigo, en den onwaerdeerlijken ultramarijn. 't Blaeuw.

De groene verwe verquikt de quaede oogen, zegt *Seneka*; maer ik wenschte wel, dat wy zoo wel het groen, als het Rood of Geel, tot onzen wil hadden. Terra verde is te zwak, en spaens groen te wreed, en d'assen t'onbestandig. Het berggroen is by ouden tijden tot het aensmeeren van kladderyen gebruikt geweest. 't Groen beteykent jeugd, schoonheit, vreugd en onverdorvenheit, en past *Venus*. 't Groen.

De purperverwe, zoo hoog by d' ouden geacht, wiert genomen uit een zeekere schelpvisch, hebbende in hare kieuwen een witte ader, daer die kostlijke vochticheit in besloten lagh. De vindinge van dien schrijftmen *Herkules* toe, of eer zijnen hond, want men zegt, dat *Alcides* eens met zijn beminde *Tyros* langs der zee wandelde, en dat den hond by geval een deezer visschen, by andere slekken, of mossels, die naemaels *Purpurea* genoemt wierden, van de zee opgeworpen, in den muil vatte, verwende zich zelven met die schoone koleur: waer over *Tyros* verwondert zijnde, den halfgodt hare liefde weygerde, voor en aleer hy haer een kleet van die verwe verschaft hadde; het welk dien Held korts daer aen te weeg bracht. Dit bloet uit de geopende ader wiert in een looden klok gezyprookt, en met den waessem van wat ziedend water overgehaelt. Men most deezen vis leeven- 't Purper, 't Paers, en zoo voort.

 dich

dich vangen, en dit geschiede aldus: den purpervisch heeft een tong, van ontrent een vinger lang, voor spits, zoo dat hy daer meede een oester kan opbreeken. Nu zoo omhingen de visschers biekorven met oesters, die zy in de zee wierpen, waer op dan de visschen aenquamen, prickende in de oesters, om daer mede wech te zwemmẽ: maer dezelve zich sluitende en vast zijnde, wierden de vissen gevangen. Zy vertoonden haer in 't begin van 't voorjaer, maer in 't opkomen van de hondstarre waren zy niet te vinden. Haer verwe was verscheyden, na de kusten, daer zy zich onthielden; want ontrent Afrika wasze violetverwich, maer ontrent Tyrus, daer de beste viel, roozenroot.

Onder de schatten, die *Alexander* de *Groot* te Susa verkreeg, zegtmen dat drie hondert duyzent ponden zwaerte van Hermonische purperen gevonden wierden, die men aldaer vergadert hadde, in den tijt van hondert ende negentich jaren, en hadden niettemin de levendicheyt van verwe, alzoo frisch, of zy noch geheel versch hadden geweest, behouden: en men zegt, dat de oorzake, waer doorze zoo goet zijn gebleven, was, dat zy geverwt hadden geweest met heunich, in de wollen, die te voren in root gesteken waren geweest, ende met witte olie in de witte wollen: maer men vind'er vande zelve geverwt van zoo langen tijdt af, die noch de kracht van haer verwe heeft, zuiver ende afschijnende: Het pont purperverwe wiert ten tijden *Augusti* met hondert penningen betaelt, maer het dubbel purper, dat zy *Dibapha Tyria* noemden, golt duizent penningen, dat is, hondert goude kroonen. *Philander* meent, dat het Sil Atticum, of den Atheenschen oker ook purperich was. Wat daer van is, kan ik niet verzekeren. 't Purper wort *Mercurius* toegewijt. By ons zijn de lakken in gebruik, niet alleen de paersse, maer ook de Blaeuwe, Groene, en Bruine, of schietgeelverwige. Maer dit zy genoeg tot ons voornemen. Wy laten de rest de verwwinkels, en den naeukeurigen liefhebbers bevolen.

VIERDE HOOFTDEEL.

Van der Verwen beteykening.

Y moet, nevens de kennisse der Verwen, ook iets van haere beduidingen weeten, om of 't u voorviel in verzieringen en zinnebeelden, door de koleuren der kleederen, uw uitbeeldingen te bekrachtigen. Gout en blaeuw beduit 't gebruik van 's werelts lust: maer gout en graeuw zorgvuldicheyt. Inkarnaet beteykent maetigen rijkdom, en violet troost van liefde. Oranje met groen vermengt meld hoop en vrees. En het grijs met het geel geeft te kennen kommer in het verkregen goet te bewaren.

Der Verwen beteikening.

De gematichtheden onzes lichaems beeld men aldus uit, Root beduit bloetrijk, blaeuw galachtich, wit koutvochtich, en zwart zwaermoedicheyt. Zoo beeltmen ook de vier hooftstoffen: 't vier door root, de locht door blaeuw, 't water door wit, en de aerde door zwart uit. Gematichtheen des lichaems.

Van gelijken de vier tijden des jaers, als door 't groen de Lenten, door root of geel den Zomer, door blaeuw of blaeuw en root den Herftst, en door 't zwart of bruin purper den Winter. Tijden des jaers.

Wilt gy de trappen des ouderdoms door verwen te kennen geven? Het wit past tot de zeven jaer, 't blaeuw tot de vijftien, 't goutgeel tot de twintich, 't groen tot de dartich, 't root tot vijftich, 't purper tot seventich jaren, en 't zwart tot de doodt.

De verwen, die de deugden best passen, zijn, het goud en den topaes aen 't geloof: 't zilver aen de hoop; 't root of inkarnaet aen de liefde: 't blaeuw aen de stantvasticheit, en de gerechticheit: 't groen aen de sterkheit: 't violet weerschijn aen de getempertheit; en het zwart aen de wijsheid. Maer wy laten 't genoeg zijn met deeze staeltjes; want te veel muizenesten in 't hooft te hebben maekt de zinnen versuft. Gy moogt, als gy verder verleegen zijt, met *Cesar Ripa* te rade gaen. Deugden.

De Schilderyen te vernissen was van outs in gebruik: maer zommige zijn zoo verblind, in aen haere onaerdicheden deezen glans meede te deelen, datmenze wel by *zotte Kleef* mocht vergelijken, die niet alleen zijn bedorve Schilderyen, maer ook zijn kleederen, kap, en bonnet verniste, en zoo al glimmende langs straet ging. *Apelles* gebruikte tot zijn heerlijke werken een zeer dunne vernis, die zijn Schilderyen voor stof bewaerde, en een schoone glans gaf, ja zoo glad maekte, dat, alsmenze aenroerde, men'er van besmeert meende te zijn. Deeze gaf de verwen een zachte en gloejende luister; en was by niemant dan by hem alleen, bekent. Maer ik houde dat dit op wasverwe of liever lakwerk geweest is. Onzen vernis van Terpentijn, terpentijn oly, en gestooten Mastix gesmolten, is bequaem genoeg tot onze werken. Vernis,

---

VIJFDE HOOFTDEEL.

Van de vermengde verwen.

Pollodorus d'Athenienzer, die in alle dingen de schoonheyt zocht, heeft de breekingen der koleuren, en haere verminderingen uitgevonden, en zijn geboorte stadt, met dien roem vereert. Een schoone en enkelde verwe komt met de behaeglijk- Van de breekinge der verwen *Corruptie* of ontwordinge genoemt.

lijkheyt van een enkelde klank of toon in de muzijk overeen, zegt *Verulamius*, maer de breekingen van verſcheyde koleuren maeken een aengenaeme harmony: te weeten, als deeze breeking nae de kunſt geſchiet. Nu zoo zijn onze olyverwen tot deeze breekingen wonder bequaem: zoo dat de vermengingen, die *Zeuxis* te weeg bracht, in zijne Centauren, of half menſchelijke en half paerdelijke lichamen, daer de ſchrijvers zoo wonder van roepen, in d'olyverwen zeer lichtelijk zijn uit te vinden; en de Hermoge verdwijning of verſmelting, door de zelve gemakkelijk te vertoonen is.

In his Treaties of bodis, cap. 30.

Sir Kennelme Digby vermeet zich van de vermengeling der verwen te ſchrijven. De veranderlijkheden van middel koleuren, zegt hy, mogen wy van de Schilders leeren, dieze op hare paletten vermengen, met een zamenvoeging der ſtrijdige: zy geven voor, dat als het wit een bruine verwe vermeeſtert, dat daer dan een root of geel uit ontſtaet. Maer, als het zwart het wit ſterk overtreft, dat daer dan blaeuwen, violetten, en zeegroenen uit voortkomen. Zeeker, de Schilders, die dien zoo hoogverlichten man dus onderrecht hebben, verdienden van *Apelles* verwvrijvers beſpot te worden. Want noch root noch geel en kan 'er uit wit en bruin

Vermenging van genege en ſtrijdige verwen.

voortkomen, ten zy het bruin alreers overmatich rood of geel is, noch deeze verwen en laten niet af rood of geel te zijn, ſchoonze bruin zijn. Zoo zullen ook geen blaeuwen, groenen noch violetten uit de kracht van meerder zwart vermengt worden; maer een weynich wits kan zwartachtich blaeuw, paers, of groen, wel ietwes, of, zoo veel men wil, verlichten. De vermengelingen van twee verwen, indienze elkander bevrient zijn, brengen geen andere middelverwe uit, als die na beyden aert, als groen uit geel en blaeuw, purper uit blaeuw en root: gelijk de vermengingen in den Regenbooge te zien zijn. Daer en tegen zullen de vyandige verwen elkanderen byna geheel vernietigen, en niets anders dan een graeuwachticheit voort brengen, als te zien is in 't zamenmengen van groen en root. Een graeuwachticheit, zeg ik, maer zoo mocht men alles, wat juiſt niet root, geel, of blaeuw was, graeuw noemen. Neen. Deeze overeenkomſt en ſtrijdicheit der verwen heeft ons 't vermogen van byna al wat in de natuer gezien wort na te koloreeren, toegebracht; zoo datter niets anders als een wel geoeffent ooge, om de natuer met oordeel aen te zien, van nooden is. Het oordeel van de verwe is hier het voornaemſte, indien maer het dingen in de natuer tuſſchen de uiterſtens onzer verwen bepaelt is.

Haer groot vermogen.

Want te vergeefs zoumen de Zon met oker nabootzen, ten ware zy taende, of door een wolk ſcheen. Wel aen dan, gy ſtelt dat de dingen, die gy na koloreert, noch lichter, noch geeler, rooder, blaeuwer, groener, paerſer, zwarter, noch wat 'er meer is, dan de verwen op uw palet zijn. Zeeker,

ker, indien uw oordeel maer kracht heeft, zoo hebt gy 't gewenſte in uw vermogen, en de oeffening, mits dat uwen yver blijve, zal u zeer doen naderen. Ten zal u aen de verwen niet ontbreeken, indien uw oordeel maer goed is, en gy uw krachten in 't werk ſtelt: want gy hebt meer dan *Apelles* proefſtuk alreets op uw palet. Kunt gy de breekingen der verwen, die gy voor hebt na te volgen, maer wel met het verſtant bevatten, gy zultze zonder grooten arbeit wel uit uw palet zien. Ja lichter dan den beelthouwer, die een ſlapenden *Kupido* met zijn verſtand in een vierkant ſtuk marber zach, even gelijk hem *Pſiche* by *Apulejus* beſpiede, doch van Pariſen ſteen, waer toe hy geen anderen arbeit deede, om den zelven daer uit te krijgen, als dat hy den ſteen rondom zijn huit afkapte, en hem voort wederom glad met haeje vellen polijſte. Was dit beelt in den ſteen? zoo leyt een volmaekte Schildery ook reets op uw palet. Zie maer toe, dat gyze daer uit krijgt. Men heeft deurgaens een doordringende kracht van opletting van nooden, om de dingen in hare juiſte en onbeſmette breekinge der koleuren wel na te ſpeuren, en die met onze verwen te verbeelden. Want wy en zullen den lof, diemen aen onnatuerlijk gekoloreerde ſtukken geeft, nimmermeer toeſtaen, hoe zeer 'er de waenwijze liefhebbers mee pochen: de natuerlijke koloreeringe is alleen lofwaerdich. En dat veele zich miswennen, en van den wech doolen, geſchiet of door een verſloffing in hare opmerking, of door een verwaentheit, van door een van *Midas* gepreeze manier van koloreeren zelf de natuer te verbluffen. Ik en wil hier meede niet tegenſpreeken, datmen het ſchoonſte uit de natuer verkieſt, en het zelve op 't levenſt en lieflijkſt weet te ſchikken; want dit roemen wy boven al. Maer veele hebben zich, met een verdorven oog, tot groen, geel, blaeuw of gloeyend roodt, jae tot zwart ſchilderen begeven. Andere hebben hare tronyen bloozend, als ofze gevild waren, gemaelt. En andere wederom hebben 't wit ſchilderen als een ſchoonen vond om de juffers aen te haelen aengevangen. Maer de zuivere natuerlijkheit zal alle valſche vonden verbluffen en verdueren. Zeker, het wel koloreeren is zelf veel groote meeſters te zwaer van gewicht geweeſt: want ſchoonze wel raed wiſten, om haeren hoogen geeſt in teykeningen los en aerdich te betoonen, zoo is den zelven wel ſlaperich geworden, en half in de verwen verſmoort, eerze iets, dat de natuer geleek, konden op 't Tafereel brengen: waer over veele als wanhoopende zich alleen een wijze van koloreeren gewenden, om haere Teykeningen in Schildery te brengen; zonder op eenige natuerlijkheden te letten, als of de kolorijt hun niet aenginge. Niemant duide 't my ten euvel, dat ik zelfs vermaerde mannen noeme, *Kornelis van Haerlem*, *Bartolomeus Spranger*, *Julio Roman*, en den grooten *Michel Agnolo* hebben 't koloreeren byna geheel over 't hooft gezien. Daer en tegen hebben *Titiaen*, *Gior-*

Vermits men zegt, dat d' oude maer vier verwen hadden.

Dat is, de dingen haer natuerlijke verwen geven,

Op 't leventſte en lieflijkſte.

Wat daer buiten is, is vals en verwerpelijk.

't Wel koloreeren is veelen te zwaer gevallen,

En heeft andere geheel tot zich getrokken.

Giorgione, *Caravaggio* en andere, 't zelve zoo hoog gefchat, dat hunne benijders hun, als wandevoirich in de Teykenkonft te zijn, dorften befchuldigē. Men moet in de Teykenkonft geduerig'zien op te klimmen, en in 't breeken der verwen, in 't koloreeren, de natuer zien nae te komen: en dit laetfte, hoe onnafpeurlijk het in 't eerfte fchijnt, zal door de gewoonte van opmerken hoe langs hoe lichter en doenlijker bevonden worden.

ZESTE HOOFTDEEL.

Wegens de kolorijt van het menfchelijk naekt. Ronding. Hair, &c.

'tVermengen der Verwen.

E blooteTeykening (zegt *Plutarchus*) heeft nergens nae zulk een bewegende kracht, als de verwen: gemerkt dezelve, door het bedroch van een levende gelijkenifle, alleen machtich zijn ons gemoed te ontroeren. Echter derf ik wel zeggen, dat'er geen kolorijt en is, dat geweldich met ons gezicht ftrijt: want fchoon monfters en gedrochten ons doen yzen, alsze in't leven zijn, zoo hinderenze ons doch in Schildery niet. Zoo dat deze ontroering de volmaektheyt des geheelen werks moet toegefchreven worden. En zoo zegt ook *Demokritus*, dat de verwen, door een bequame vermenging, in een maetfchiklijke Teykening eerft haere kracht en vermogen bewijzen. Dit is waerachtich, want de Teykening wort door de natuerlijke koloreeringe, en de koloreeringe door de zekere en maetfchiklijke teykening tot volkomentheit gebracht. Maer deze twee ontmoeten elkanderen noit heerlijker, als in het naekt van een menfch, waer in de natuer haer grootfte vermogen, zoo 't fchijnt, in't werk ftelde, om aen die fchoone gedaente zoodanich een Edele koloreeringe en verwe deelachtich te maken, als tot het meefterftuk des alwijzen Scheppers fchijnt te behooren. Daerom hebben alle groote meefters, by wien de konft van't wel koloreeren in achting geweeft is, in naekten en tronien al haere krachten gebaert, om de natuer voornamentlijk hier in nae te volgen. *Plinius* zegt, dat *Apelles* een van de oude Helden naekt fchilderende (want de Grieken waren niet gewoon iets te bedekken) zich zoo pijnde, als of hy de Natuer zelfs wilde uittarten, en ten ftrijdt beroepen. De natuer der zachtvleezige verwe is zoo bekoorlijk, datter geenerley blanketzel by halen mach. *Homeer* en *Virgiel* vergelijken het menfchelijk vlees fomtijts by yvoir met root overftreken; fomtijts by lelyen en roozen. Maer ftort vry, ô Schilderjeugt! een benne met blydroode roozen uit, en ftroy'er fpierwitte lelyen

Voornamentlijk in't naekt.

Vleesachticheyt.

met

met handen vol onder, aenmerk de smeulende wederglans, die gy in die bloemen ziet, ten zal u op ver nae geen vlees en bloet uitmaken. De Poeet weyt hier met zijn pen buiten spoor, maer 't pinseel is aen naeukeuriger wetten verbonden. Men houd zoodanige Schilders alleen voor de beste konstenaers, zegt *Nazianzenus*, die aen de geschapene dingen op haere Tafereelen de waerachtige natuerlijkheit geven, daer andere door een dwaze vermenging van vermakelijke kleurkens, niet dan wiltzang vertoonē; en niet alleen van de rechte konstoeffening afwijken, maer ook den eerlijken naem van Schilder onwaerdich zijn. Treflijk voorwaer, want men vint'er, die waenen meesters in de konst te zijn, schoon haere naekten schier gevilt, of ten minsten geverft schijnen; gelijk *Pan* by *Virgiel*:

Carm. 10. De konst bestaet in geen schoone kleurkens, Niet te root, *In Gallus.*

> *d'Arkader veegodt Pan quam meê, daer gy dus slooft,*
> *Hy glom van menyroot en vlierbesse om zijn hooft.*

Ten is zoo lichten zaek niet, in't wel koloreeren genoeg te doen. Den grooten *Parrazius*, die geroemt wiert van bynae ten top der volkomenheyt; in't deurschilderen van zijn werk, gekomen te zijn, wiert echter van *Eufranor* berispt, wegens zijnen *Theseus*, tegen welken den laetsten een om strijd schilderde: dat die van *Parrasius* met roozen, maer den zijnen wel met goet vlees was gevoed. Zelf de beste Italianen hebben, in de vorige Eeuw, vry wat steenachtich roodt gekoloreert. En 't en verontschuldicht haer niet geheel, schoon men vertelt, hoe *Raphael Urbijn* een berispenden Kardinael betaelde, gelijk dit vaers te kennen geeft:

Een berisper beschimpt

> *Sint Pieter ziet te root, zey een der Kardinalen*
> *Tot Raphel van Urbijn, en dat behaeght ons niet:*
> *Hy was beschaemt, zey dees, als ik hem af zouw maelen,*
> *Om't leven, dat hy hier zijn volgers leyden ziet.*

Want schoon een van de Zon verbrandt visscher de roodtheyt zeer eygen is, zoo moetze de eygenschap, die in vel en vleesch vereyscht wort, niet te buiten gaen. 't Is dan niet genoeg, dat men schoone kleuren mengelt, maer men moet de waere natuerlijkheyt naspeuren. Want noch marber noch albast, noch blinkend yvoir, is by 't zachte vel te vergelijken. Des sneeuws witheit trekt niemant tot zich, maer het poezele naekt bekoort, ja betovert. Het zy dan datmen naekten van kinderen, of jongelingen, of lijvige worstelaers, of magere en uitgeteerde lichamen, of baedende nimfen, ja hemelsche Godinnen schildere; men zie toe, datmen de verwen zoodanich breeke, dat het vlees schijne; datmen de kalkachtige witheyt mijde. *Vermander* zegt, dat eenen *Jaques de Bakker* tot Antwerpen eerst een vleeschachtige maniere van schilderen invoerde, koloreerende zoo niet met enkel wit, maer verhoogende met een natuerlijke karnatie. Zeker, zijn naemgenoot *Jaques de Bakker* tot Amsterdam is hem zoo wel in deze prijslijke waerneming

Noch te wit.

ming naegevolgt, als hy hem in naem is gelijk geweest. Ik zwijge van *Rembrant* en andere, die dit konstdeel wonderlijk hoog achten. Andere die de steenachtige rootheit vermijden, en van het wit een afkeer hadden, zijn tot een houtachtige geelheit vervallen, en haere beelden schijnen als schouvegers, met roet bestreeken: en deze meenen, datze *Titiaen* of *Pordenone* wel navolgen, vermitsze van deeze meesters werken gezien hebben, die 'er of berookt, of door ouderdom, wat taenachtich uitzien. Eeven moet gy toezien, dat uwe naekten, door een lootachtige blaeuwheyt, of wel groenheyt, geen visschen schijnen; het vleesch heeft een veel gebrokener verwe, en speelt in duizent veranderlijkheden binnen 't bestek van zijnen aert. De rootpuistige Sileen blijft vleesachtich, hoe zeer zijn trony gloeit: zoo blijft de geelgerooste visscher *Proteus*, de blanke *Galate*, en den bestorven *Asis* of *Adoon*. Men ziet een vleesachticheit in een moor, en hem zelf schier verbleyken en verbloozen; gelijk *Heliodorus* van den moor *Meroebus* zegt:

Niet te geel,

Noch te blaeuw, of te groen.

Eygenschappen en toevallen.

Door schaemt en blyschap hem het bloet in 't aenzicht schoot,
Want schoon hy zwart was, wiert hy bruin, of purprich root.

Gy zult het vleeschachtich koloreeren ook geen kleyn sieraet geven, wanneerge de toevallen met bescheydenheit vertoont: gelijk *Del Sarto*, die zijnen ontkleeden *Izaak*, ter plaetse, daer hy meest ontdekt scheen geweest te hebben, wat van de Zon verbrand maekte. 't Zy nu dat gy arbeydende handen een gekloofde en rompelige huit geeft, en een opgestroopten arm aen den Elleboog doet verblanken, of dat gy de voetzoolen zandich maekt, of met eelt bezet, zie wel toe, aen wien dit past: want de besmettingen en gebreeken, te veel waergenomen, worden walgelijk.

Ronding.

Nae de vleeschachticheit volgt de ronding. Hier in wiert *Nisias* by d' ouden boven andere geprezen, want zijn dingen stonden of ze verheven en half rond waren geweest. De ronding waenen eenige door harde en zwarte schaduwen en blinkende lichten, die zy hoogselen noemen, te weeg te brengen, maer zoodanige naekten schijnen eer van metael, dan zacht vleesch te zijn: of ten minsten vertooningen van kaerslicht. De beste Schilders hebben de ronding eer door poezele zachticheit, dan door gewelt te weeg gebracht: want het natuerlijke naekt rond zoo wel in een gemeen licht, als in een al te gedwonge strael, en beter, wanneer 't het licht van vooren, als te snel van ter zijden ontfangt. Want de ronding is niet anders, als een omwijkende vermindering.

ZEVEN-

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van't Hair en Kleedy.

HAir wel en natuerlijk te koloreeren, ſtaet ſierlijk. *Holbeen* zegtmen, dat veeltijts de huit, ontrent voorhooft of kin, eerſt ſchilderde, en daer na de hairties, ſtreek voor ſtreek, daer over trok. Ik laet dien grooten meeſter in zijn verdiende waerde, maer houde meer van de verwe, die 't vlees en hair te zamen maekt met een loſſicheit na te bootſen; de glanſen en wederglanſſen op haer rechte plaets te zwieren, zonder juiſt hair voor hair aen te wijzen. Maer wy zullen hier niemant te naeuwe wetten ſtellen, houdende ons aen dit vaers: Van't hair.

De rechte zwier komt uit den geeſt alleen,
Van aerdich hair, gewolkte, en loſſe kleên.

By welgeſchilderde naekten voegen ook aerdich gekoloreerde kleederen, op dat uwe beelden daer door te meerder welſtant mogen genieten. Indien gy Vorſtinnen uitbeelt, zoo laetze vry in zijden gewaet en met paerlen en edele geſteenten ſchitteren: Maer zie toe, dat u niet en geſchiede als *Apelles* Diſcipel, die *Helena* ſchilderende haer zoo opſchikte, dat *Apelles* het ſtuk ziende, zeyde: Zeker, gy hebt deeze prinſeſſe rijk geſchildert, in ſteê van ſchoon. Waerom men ook naderhant dit ſtuk de goudtrijke, in plaets van de ſchoone *Helena*, genoemt heeft. Luſt u den Turkſchen Sultan in zijn pracht te verbeelden? zoo ſchilder hem in't wit Satijn of zilver laken met groen vermengt, en met groote bloemen doorwrocht. Stel hem den hoogen Tulbant met geſchilderde veeren op't hooft. Rijke kleederen. Helena.

Gy kunt ook in behangſels en Tapijten eer behaelen, gelijk gezegt word van *Parraſius*, die zijn tegenſtrever *Zeuxis* alleen met een gordijn voor zijn ſtuk te ſchilderẽ (als genoeg bekent is) bedroog en overwon. *Johan da Udine* ſchilderde t'einden een galery van't Vatikaen, een tapytſery of behangel, en als den Paus daer langs de ſchilderyen quam zien, zoo liep een ſtaffier voor uit, om, gelijk zy gewoon zijn, 't zelve op te lichten, maer vond zich bedroogen. In deeze dingen heeft het wel koloreeren voornamentlijk heerſchappy, en een volkomen vermogen, zoo lang als het geene wy navolgen binnen onze verwen bepaelt is. Gelijk wy daer proeven genoeg van zouden kunnen aenwijzen. Maer wanneer eenich ding, of door zijn groote ſchoonheyt van verwe, of door zijn lichte glans daer buiten is (gelijk *Vazary* gebeurde, hebbende Hartogh *Alexander de Medicis* onderhanden, want als hem de troonie wel gelukt was, en hy het harnas na't leven ſchilderde, kon hy'er Behangſels en Tapyten.

de glans niet krachtich genoeg inbrengen, zoo lang hy't natuerlijke daer by hield) dan moetmen behendicheit gebruiken, en al de reſt zoo veel bruinder navolgen; maer dit behoort tot de houding.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Van Gedierten.

(a) *Ziet Caron van Japan.*

P*Treikus* wiert om 't ſchilderen van zijn aerdige beeſtjens zeer ruchtbaer. (*a*) En een zeekere ſchilderye met Kikvorſchen wort voor een van de grootſte Juweelen van Japan gereekent. Allerley aert van gedierten behoort een ſchilder, die liefde tot de kunſt heeft, als't hem gebeuren kan, na't leven te ſchilderen, en voornamentlijk die vreemd en raer zijn. *Achmets* Muilezel, die als een Tijger, of als een Poolſchen hond, gevlekt was, is niet daeglijks te bekomen. Elefanten, Kameelen, Leeuwen en Beeren, Struizen, Arenden, Slangen en ongedierten, zijn niet altijts by der hand. Maer hebt gyze, toen't u beuren mocht, na't leeven gemodelt, haer natuerlijk kolorijt zal uw werk geweldich verſieren. Maer Honden en Katten zult gy beter tot uw gerief hebben. Schoone Paerden zijn ook waerdich dat men haer met aendacht na't leven ſchildert; want daer men die niet en vind, ten waer binnen Venetien, behoortmen ook geen Schilder te vinden. Van de verwe der goede of ſlimſte paerden zegt *Maro*:

Het Paert blaeuw ſchimmel, en kaſtanjebruin voorwaer
Is't beſte, wit en vael het allerſlimſte haer.

En *Vermander* zingt de Schilderjeugt by na aldus voor:

De Paerden zijn van veelderhande kleur,
Hier vind de geeſt des Schilders ruime keur.
Men hielt van outs blaeuw, graeuw en donker roode,
Voor d'alderbeſt; maer ſomtijts is van noode
Een zuiver wit, koolzwart of ſchoon geplekt;
De kunſt uit keur een koſtlijk voordeel trekt.

Terpſichore maekt deeze Hooftdeelen wat kort; want zy, die de rechte Godin *Pictura* verbeelt, houd meerder van doen, dan van zeggen.

NEGEN-

NEGENSTE HOOFTDEEL.

Van't Landschap.

d'Alleraengenaemste verwe, zegt *Plutarchus*, versterkt en verheugt het gezicht, door hare levendicheyt en blyheyt. Voorwaer deeze verwe heeft geen byzondere naem; maer ik acht datmenze in het algemeen van een duyzend gebrokeverwich lantschap in 't oog krijgt, wanneer de lieve lente beemden en velden vernieuwt, en het bosch zijn nieubewasse kruinen opsteekt.

Als den boomgaert, wit van bloisem, overvloet van fruit belooft, laet u dan, ô Schilderjengt! door geen vadzige vaek dien onwaerdeerlijken tijd ontsteelen, maer begin dingen die noit te vooren gezien zijn. Schilder my dan de groente, daer den dauw afdruipt, en de versche bloemen na 't leven uit; gy zult kleuren vinden, die noit Schilder te werk ley. Ontzie de schoonheyt, die de natuer heeft, niet te volgen, maer geloof vry dat het geen in 't leeven zoo vermaeklijk is, uw werk ook zal doen beminnen. Al lang genoeg gemeene dingen gemaekt, die den prikkel van eerliefde gevoelt, slaet wat hoogers ter hand, en vind licht een zeldsame en nieuwe vonduir. Boomgaerden.

Aen de liefhebbers van't Lantschap.

Kom Schilderjeugd, al lang genoeg gezeeten,
Genoeg geblokt 't verstant schier stomp gesleeten,
Ontspan den Boogh en geef de zinnen rust:
En morgen vroeg, om weer een nieuwe lust
Te queeken, laet ons t' saem na buiten treeden,
En daer den tijd in nutte vreugd besteden.
Ziet Tytons bruit, hoeze in 't Saffraene bedt
Oprijzende, de Dachpoort open zet,
Wijl Febus zijn vier schimmels in gaet toomen, Een Morgenstond.
Al schilderend' met Roode en Goude zoomen,
Het purpere gewolkt met Hemelkleur:
't Azuer gebergt begint zich ginder, deur
Der Zonnen glans, van verre als op te klaren:
Een blonden dauw op loveren en blaeren
Beslaet het veld; ey zie dien Jager, ras
En snel te voet, hy laet een streek in 't gras,

Een

Een groene ſtreek al waer, zijn honden blaffen.
Dit tijd verdrijf kan u veel nuts verſchaffen.

Men moet de eygenſchappen der ſimpele natuer zeedichlijk navolgen.

Onweer, met weerlicht en donder.

Maer wilt gy 't oog doen ſtaeren en verwonderen,
Verbeelt een ſtorm, met weerlichten en donderen:
Een naer gezicht in 't Zwitſerſche gebergt,
Dat met zijn kruin en wind en onweer tergt.
Laet glinſteren zijn wit beſneeude huiven,
Daer 't water krom en dronken af komt ſtuiven;

Watervallen.

Hier rotſen als yskegels uitgeknaegt,
En daèr een klip, die zwaere maſten draegt.
Gewen uw hand tot loof en loſſe blaren,

Loof en blaren.

Elk in zijn aert op 't geeſtichſt na te klaren;
Want hair, en locht, en loof, en los gewaet,
Leert u den Geeſt, dewijl 't in geeſt beſtaet.

Al te zeer een eygen wijze van koloreeren te hebben niet zeer prijſlijk

Het is een gemeen gebrek onder de konſt oeffenaers, dat zy zich een wijze van koloreeren aenwennen, als of de dingen aen haere manier, en niet haere manier aen den aerd der dingen verbonden was. Echter hebben veele, door een zekere toeneyging der natuer, manieren van koloreeren aengenomen, die tot dat deel der konſt; waer toe zy meeſt geneigt waren, zeer bequaem ſcheenen. En aldus was *Herkules Zegers* ontrent wilde gebergten beezich: en eenen *Lijſring* koloreerde geeſtige ſteenrotſen. 't Eedel geſteente is ook wonderverwich: en de aerdicheden in zeegewaſſen, en ſchelpen hebben hare byzondere liefhebbers. Van de Zee zegt onzen Poëet op volgenden zin:

Rotſſen. Edelgeſteente. Zeegewas.

Zee.

De ruime zee gelijkt het Chamiljoen,
Ontfangende in zijn lichaem, dat na 't groen
Wel ietwes trekt, des Hemels kleur en luiſter.
By helder weer en dachlicht, en by duiſter.
Hoe zeer Eool ook buldert, 't ruime vocht
Vertoont altijts een ſpiegeling der locht.

Auguſtinus zegt, dat de zee ſomtijts 't blaeuw, en ſomtijts 't purperroot, als zoo veel verſcheyde kleederen, aentrekt.

TIEN-

TIENDE HOOFTDEEL.

Van de Handeling of maniere van schilderen.

Erpsichore, de zevende onder de Helikoniden, gewoon met haere vingeren op harp en klavesimbal te slaen, is van natuere tot onderwijs genegen, haer ampt is wel te oordeelen, het goede aen te nemen, en het quade te verwerpen. Wie dan anders, als zy, kan ons de beste handeling des pinseels leeren? En de quade weegen door een goet oordeel doen vermijden? *Terpsicore significa guidicioso, perche l'huomo dotto deve haver buon giudicio nel l'elegger le cose buone, & regittar le cattive. Vincenzo Cartary.*

Men noeme de Poëzie vry een spreekende Schilderkonst, maer zoo veel het doen zwaerder is, als het zeggen, zoo veel zwaerder valt ook het schilderen, als het dichten: want daer de penne, wanneer den dichter met zijn vaerzen in zijn geest vaerdich is, zonder arbeit heene vloeit, daer verliest den Schilder bynae al wat hy begreepen heeft, eer hy 't met verwen kan uitdrukken. *Protogenes* en *Neacles* vonden zich verleegen, hoe grooten vlijt zy ook aenwenden, in het schuim, d' eerste van een hond, en de tweede van een paert, uit te beelden, ja geraekten in zoo slechten zaek buiten gedult, bewerpende haer werk, als wanhopende, met de sponsiën; en schoon de besmette sponsiën 't begeerde te weeg brachten, en hun dieren zeer natuerlijk deeden schuimbekken, zoo bleek hier uit, dat hun oordeel fix genoeg, maer hunne handt te traeg was. Doch, gelijk *Seneka* zegt, zoo is dit het eenige, dat den Schilders by geval gebeurt is, in het uitbeelden van iet natuerlijx. De Schilderkunst is zwaerder dan de Poezy;

Zoo is 't nu van nooden, dat men zich een wijze van doen gewenne, die 't verstand vaerdich kan gehoorzamen: dies is allermeest te prijzen, datmen zich tot een wakkere pinseelstreek gewoon maeke, die de plaetsen, die van andere iets verschillen, dapperlijk aenwijze, gevende de teykening zijn behoorlijke toedrukkingen, en de koloreeringen, daer 't lijden kan, een speelende zwaddering: zonder ooit tot lekken of verdrijven te komen; want dit verdrijft de deugt, en geeft niets anders, als een droomige stijvicheit, tot verlies van d' oprechte breckinge der verwen. Beter is 't de zachticheyt met een vol pinseel te zoeken, en, gelijk het *Jordaens* plach te noemen, lustich toe te zabberen, weynich acht gevende op de gladde in een smelting: dewijl de zelve, hoe stout gy ook zult toetasten, door 't veel doorschilderen wel van zelfs zal inkruipen. De vroege dingen van *Titiaen* zijn zeer in een vloejende geschildert, 't welk nochtans met een vol pinseel Wegens de handeling. Een vol Pinseel,

gedaen is, maer in zijne laetste, toen hem de scherpheit van't gezicht faelde, heeft hy de vlakke plaetstreeken onverwerkt gelaten, welke uit de hand staende, ook dies te grooter kracht hebben.

Tot den einde toe,

In korten tijdt eenich ding met een losse zwier een welstant te geven, is zoo verwonderlijk niet, als met vernuftigen arbeit 't zelve tot het uiterste toe uit te voeren. Een goet begin behoort moed te geven, maer de grootste kunst is, wel te voleynden. Wanneer de opletting vers is, dringtze door, nochtans isze, wanneer het werk ver gebracht is, aldermeest noodig. Zoo zietmen dikmaels gebeuren, dat veele zeer geestich haer werk beginnen, maer daer nae, in't opmerken verflaeuwende, daer niet anders inbrengen, als een gladde stijvicheit, of een nette fijmeling. Welke noch menichmael de verstandelooze liefhebbers zoodanich behaegt, datze door een ontijdige loftuitery den aenkomenden leerling in slaep wiegen, en jammerlijk bederven. Menich edel geest wort hier door, van den trap, die hy zou kunnen beklimmen, opgehouden, en de kunst te kort gedaen.

Wort anders licht stijf.

Hondhorst gelukkich Haegs hofschilder had in zijn bloeijende tijdt een wakker pinseel gevoert; maer, 't zy om de juffers te behaegen, of dat hem de winst in slaep wiegde, hy verviel tot een stijve gladdicheyt: waer over hem *Linschoten*, die gewoon was zijn werk dapper aen te tasten, beschimpte, zeggende: dat hy *Hondhorst* tans niet een brave streek meer toonen kon. Ik doe nochtans dagelijks beter streeken dan gy, hernam den ander, en zal der u een toonen, die gy my niet kunt naedoen: dit zeggende, haelde hy een hand vol dukaten uit zijn beurs, en de zelve op een tafel geschoten hebbende, streekze teffens nae zich, willende te kennen geven, dat hy met zijn schilderen, het waer dan hoe 't wilde, wel gelt wist te winnen, daer *Linschoten* met zijn groot penseel maer een armen bloet bleef. Maer andere heeft een los penseel groot voordeel ingebracht, gelijk onzen Gelderschen *Lely*, wiens aerdich toegetakelde konterfeytsels tot Londen genoeg betoonen, dat hy een schoone Lely in de konst is. Dies ik wederom ernstich raede, datmen met wakkere zinnen ten eynde toe lustich toetaste, en doorgaens deze gedachten hebbe, van de natuer in deze twee dingen, namentlijk, in kracht en zachticheyt te willen overtreffen; datmen licht en schaduwe zijn plaets geve, en 't geheel wel t' samen binde, en van den beginne tot den einde toe in manier niet verandere, noch in opmerking verflaeuwe. Zoo zal 't verstandt doorgaens scherper, de manier van handeling onnavolgelijk, en uw werk de natuer in de deelen der kunst gelijk worden. Bekreun u weynich met een handeling of manier van schilderen te leeren, maer wel, om gestadich in de opmerking vaster te worden, ende deelen der konst wel te onderscheyden, en met wakkerheyt nae te volgen. Zoo zal de hand

Geen eygen handeling te betrachten, maer alleen de naturlijkheyt.

en't

en 't penseel het oog onderdanich worden, om manierlijk de verscheydenheyt der dingen, elk nae zijn aert, op 't zwierichst uit te beelden.

Ik en kan geen behaegen krijgen in 't geene de Ridder P. C. *Hooft*, van Mr. *Dirk Barentszoon*, des vermaerden *Titiaens* leerling, zegt: dat hy dryderley penseelen, als goude, zilvere, en kopere hadt, en hy yder berichte nae zijn gelt: want het penseel eens konstenaers moet altijts oprecht, en nimmer valsch zijn, om de deugt en waerheyt wel uit te drukken, en schoon alle stukken niet even zorgvuldelijk tot den eynde toe worden uitgevoert, zoo zullen mooglijk die geene, die met een wakkere toezicht als ter vlucht overloopen schijnen, meer gouts uit het penseel hebben, als daer de laetste hand aen gehouden is. Doch 't zy gy de dingen wilt eeven aenwijzen, of ten netsten uitvoeren, zoo laet doch de hand en 't penseel uw oog en oordeel gehoorzaemen, op dat uwe wijze van handeling met het natuerlijke in zijnen aert over een drage. 133 Brief.

Want daer behoort een andere lossicheit van handeling tot het luchtige hair, het lillende loof, of iets dergelijx: en wederom, een anderen aert van 't pinseel te roeren in 't schoone naekt, en het blinkende marber. Maer gy zult in alles wel te recht raeken, als uwe hand maer gewoon is aen het oog en het oordeel te gehoorzamen. *Kornelis Ketel* heeft, om te betoonen dat den meester, en niet het pinseel, den Schilder is, zonder pinseelen alleen met zijn vingeren zeer welstandige stukken gedaen: en hier niet mede te vreeden, zoo heeft hy ook eenige dingen met zijn rechter, en weer andere met zijn slinker voet geschildert: kunsjes, beter om tot vermaek te vertellen, als om na te volgen, ten ware den noot of het ongeval van hand- of vingerverlies, iemant slings, of tot een voetschilder maekte.

Ketel schilderde met zijn vingeren en teenen.

Nu zoo moetmen ook zijn handeling voornamentlijk veranderen na de plaets, daer het werk te staen heeft: want het zal u wel dapper berouwen, wanneerge in 't schilderen van een stuk, dat hoog uit de hand zal hangen, en van verre moet gezien worden, veel tijts met kleinicheden verquist hebt. Neem dan vry borstels, die een hand vullen, en laet yder streek 'er een zijn, en de verwen op veel plaetsen byna onvermengt leggen; want de hoogte en de dikheit der lucht zal veel dingen smeltende vertoonen, die by zich zelven steekende zijn *Michel Agnolo* bezach eens zeker beeldwerk, dat gemaekt wiert om ergens buiten te zetten: en alzoo den Beeltsnyder zich zeer bemoeide om de vensters te stellen, om goedt licht te geven, zoo zeyde hy: En doet geen moeite, want het beste is het licht op de mart. Te kennen gevende dat de dingen, die in 't openbaer te staen hebben, allerley licht behooré te kunnen verdraegen. Maer daer is onderscheit van wat wijt te een werk, schoon open staende, gezien wort, 't zy van naby of van verre; en hier op kunnen wy het exempel van twee beelden, om strijt gemaekt

Onderscheit waer een Schildery te staen heeft.

niet

niet voorby gaen: Toen eens de Athenienſen voor hadden ter eere van haere beſchermgodinne *Minerve*, een ſchoon beeld op een hoogen pijler op te rechten, zoo verkoren zy *Alcamenes* en *Phidias*, beloovende den beſtdoender van deeze twee heerlijk te beloonen. Zyom malkander te tarten, teegen vierich aen 't werk, en brachten eyndelijk yder zijn beeldt te voorſchijn. Dat van *Alcamenes* was wonder lieflijk en aengenaem gehandelt, en beviel yder een, die 't zach. Maer dat van *Phidias* was met wijdt opgeſperde oogen, een driebultige neus, gapende en van een geſcheide lippen, en in d' oogen der aenſchouwers zoo mismaekt en wanſchapen, datmen de menichte naeuwelijx beletten kon van hem te ſteenigen. Maer hy met veel ſmeekens badt hen, zy wilden hun oordeel opſchorten, ter tijdt toe men de beelden om hoog geſtelt zou hebben: 't welk gedaen zijnde veranderde de kans; want de bevallijkheden verdweenen uit het beeld van *Alcamenes*, toenmen 't van verre zach, en de wilde draeijen, en harde ſteeken, in 't beelt van *Fidias*, verſmolten tot een geeſtige en ſierlijke ſchoonheit; 't welk hem en zijn konſt in hooger eeren bracht. Door een dergelijke kunſtgreep heeft *Amulius* te weege gebracht, dat zijn beeld van *Minerve*, tegens de gewoonte van ronde beelden, een yder, waer hy ſtond, ſcheen aen te zien, ja de *Diane* in *Chios*, zach de geene, die eerſt in den Tempel quamen, met een ſtuers gezicht aen, en de geene, die den altaer voorby gegaen en geoffert hadden, met een gepaeit weezen. Maer om wederom van de beytelſlagen tot de pinſeel ſtreeken over te gaen, zoo zeggen wy in 't algemeen, dat zy gelukkich zijn, die met een wakkere hand, terwijl de geeſt noch onvermoeit is, hunne werken kunnen ten einde brengen; want hun komt *Apelles* roem toe, die van hem zelfs zeyde, dat hy hier in den noit voldanen *Protogenes* overtrof, dat hy van zijn werk wiſt af te ſcheiden, 't welk den anderen zwaer viel; want hy zeeven jaeren over zijnen *Jalyſus* bezich was; ſchilderende zijn dingen dikwils viermael over. Veelen mochten nu *Apelles* wel in 't afſcheiden van hun werk navolgen; maer 't is zeker datmen tot de vaerdicheit de gunſt der Gratien van nooden heeft, eermen *Sophocles* vaers verdient te hooren:

Wat Venus of Kupidoos welbehagen
Heeft hier, ô goon! De hand aen 't werk geſlagen?

Epiſt. 121. Een meeſter valt de handeling niet zwaer.

Een goet konſtenaer, zegt *Seneka*, handelt zijn gereetſchap behendich, of met een zonderling gemak. Een Schilder, die om een beelt te maken veel en verſcheiden verwen rontom hem geplaetſt heeft, verkieſt vaerdichlijk de geenen, die hem dienſtich zijn, en zwiert met een gezwinde hand en oog tuſſchen de wasverwen en zijn werk. *Plutarchus* vergelijkt de Schilderyen van *Nicomachus*, met de ſchriften van *Homerus*, en zegt, dat zy, onder andere bevallijkheden en volmaektheeden, die 'er in gevonden wierden, noch dit daer en boven hadden, datmen merken kon, dat zy lichtelijk

lijk en zonder grooten arbeit gemaekt waren: daer de tafereelen van *Diony-ſius*, als de dichten van *Antimachus*, wel vol kracht en zins zijnde, zwaermoedich en met hooftbreeking gedaen ſcheenen.

Zonder arbeid, en met arbeid.

Moeilijk gedaen, moeilijk om te zien, zegtmen. En dit viel de Schilderyen van *Baccio Bandinel* te beurt. Want deezen dacht dat hy de Schilderkonſt, zonder haer te oeffenen, verſtont. De vaerdicheit komt door een langdaerige oeffening, en 't veel doen. 't Zy dan dat het verſtandt bequaemheyt krijgt, om daedelijk het begeerde denkbeelt te vormen; of dat het oog in de ruwe ſchetſſen van gevallige voorwerpen eenige vormen uitpikt, gelijk wy aen den haert in het vuer pleegen te doen; of dat de handt, door gewoonte, iets formeert, min noch meer als wanneer wy ſchrijven; want een goedt ſchrijver maekt goede letteren, ſchoon hy 'er niet aen gedenkt, en zijn oog en verſtandt ſchijnen in zijn hand geplaetſt te zijn. Ik moet u een Schilderkamp, van drie Schilders, dus byzonder begaeft, vertellen. In 't begin deezer eeuw waeren de wanden in Holland noch zoo dicht niet met Schilderyen behangen, alsze tans wel zijn. Echter kroop dit gebruik dagelijx meer en meer in, 't welk zommige Schilders dapper aenporde om zich tot ras ſchilderen te gewennen, jae om alle daeg een ſtuk, 't zy kleyn of groot, te vervaerdigen. Zy dan hier gewin en roem in zoekende, zoo viel 'er eyndelijk een wedding, van binnen ſonneſchijn een ſtuk te maeken, dat in deugt en waerdy d' andere zou te boven gaen. d' Eerſte dan deezer kampſchilders, *Knipbergen* genoemt, ſtelde een tamelijk grooten doek op den Ezel, en, de hand of 't penſeel tot zijn wil hebbende, begon dapper te ſchrijven, dat is, op zulk een aengewende wijze te ſchilderen, dat al wat hy ter needer zette, gedaen was; want lucht, verſchiet, geboomt, gebergt, en ſtuivende watervallen, vielen uit zijn penſeel, als de letteren uit de pen van een bladtſchrijver. Hy ſloeg zijn bladerwerk en ſpartelende groente op een gezette wijs; de zwadderige wolken dreeven hem als van de hand, en de klipachtige rotſſen en oneffe gronden wierden als uit zijne verwen gebooren. Nevens deeze zat *Jan van Gooyen*, die op een ganſch andere wijze te werk ging: want hy zijn geheel paneel in 't gros overzwadderende, hier licht, daer donker, min noch meer als een veelverwige Agaet, of gemarbert papier, beſtont allerley aerdige koddigheeden daer in te zoeken, die hy met weynig moeiten en veel kleyne toetsjes kenlijk maekte, zoo dat ginder een aerdig verſchiet, verſiert met boere gehugten, zich opdee; hier zagmen een oude ſteeveſt met poort en waeterhooft voor den dag komen, en in 't aenkabbelende water wederglanſſen, ſcheepen en ſchuiten, met vragt of reyzigers belaeden, af en aen' haelen, en in 't kort zijn oog, als op het uitzien van gedaentens, die in een *Chaos* van verwen verborgen laegen, afgerecht, ſtierde zijn hand en verſtandt op een vaerdige wijs, zoo

Kamp van vaerdig ſchilderen.

datmen een volmaekte Schildery zag, eermen recht merken kon, wat hy voor hadt. De derde was onzen *Parselles*, dien grooten *Raphel* in 't zeeschilderen! Maer de liefhebbers gaeven den moedt bynae verlooren, als zy zagen hoe traegelijk hy met zijn penseelen handelde, jae het scheen in 't eerst, dat hy moedwillens den tijdt verquiste, of niet en wist, hoe te beginnen: en dit quam, om dat hy eerst in zijn inbeelding 't geheele bewerp van zijn werk formeerde, en in zijn verstandt een schildery maekte, eer hy verw in 't penseel nam. Maer den uitslag toonde wel, dat dit de rechte manier is; want schoon hy in langsaemheyt volharde, hy nam alles zeeker en gewis, en was des avondts zoo wel klaer met zijn stuk, als zijn tegenstrijders; en hoewel *Knipbergens* stuk grooter, en van *Gooyens* volder van werk was, *Parselles* had in het zijne keurlijker natuerlijkheyt, en nae de kunst iets ongemeens, datmen nimmermeer, in de dingen, die zoo nae een zeekere sleur van de hand rollen, of anders als by geval gezocht en gevonden worden, bespeurt. Eindelijk, dit stukje wiert by de kenders waerdiger dan d' andere twee gewaerdeert; schoon yder in 't zijne niet en was te verwerpen. In d' aengesmeerde verwen, vernissen en olyen wonderen te zoeken, was *Jan Lievens* dapper t' huis. Maer laet ons weegens de vaerdicheyt vervolgen.

Niemant, zegtmen, dat *Rosso* in vaerdicheit gelijk was. *Polydoor* was ook ongelooflijk gezwint. *Pordenones* werken zijn deurwrocht, en echter ras afgedaen. *Frans Floris* een deel leevensgroote beelden, tot de tryomfelijke inkomst van Keyzer *Karel* tot Antwerpen, schilderende, maekten 'er yder dach zeeven, in de tijdt van zeven ueren. *Pieryn del Vago* schilderde voor zijn huiswaert, om niet ondankbaer van zijn onthael te zijn, dewijl hy wegens de pest schielijk most vertrekken, op een doek ruw lywaet, van ontrent vier ellen, tegens den muer gespykert, op eenen dach en nacht, een koperverwige historie, daer *Pharao* in de roode zee met krijgsvolk, paerden en wagenen vergaet, met gewapenden en naekten, d' een zwemmende met nat hair en baert, d' ander een paert om den hals grijpende om t' ontkomen: en op den oever der zee *Mozes* en *Aaron*, en d' Israëliten, mannen en vrouwen, die Godt looven, dragende een deel aerdich verzierde potten en vaten, en de hoofden der vroutjes met sierlijke hulselen toegetakelt; zeker spels genoeg, om zich maenden lang meede op te houden. Toen *Tintoret*, van die van *Sint Rochus* gilde, nevens *Paulo Veroneze*, *Frederijk Zuochero*, en *Joseph Salviati*, eens ontboden was, en daer beloofst wiert, dat die van henlieden de beste teykening, van haren Sant met veel engelen en beelden, zoude maken, het stuk aenbesteet zouw worden, zoo liet *Tintoret* zijn meedestreevers teykenen datze zweeten, maer hy de maete van het werk nemende, spande een doek op, ordineerde, schilderde, en bracht het stuk al gedaen op zijn plaetse, toenmen de Teykeningen bezien

Staelen van ras schilderen.

zou-

zoude: zeggende, dat zoodanige Teykeningen beſt waren, om niemant te bedriegen. Zeker van zulk ſlach van geeſten mocht *Sebaſtiaen del Piombo* wel zeggen, datze 't werk van een jaer in een maend afdoen. En voegd' hy 'er by: Ik zal, indien ik 't leven mach; noch alle dingen beſchildert zien. Spreuk hier op.

't Was een ſchraelder eere, die wel eer zeeker gezwind Schilder te beurt viel: Want hy aen den prinſe der Schilders *Apelles*, zijn werk toonende, en daer by voegende, dat hy dit in zeer korten tijd hadde afgeklaert: zoo antwoorde dezelve: dat hy zich daer over niet en verwonderde, maer wel daer over, dat hy 'er in die tijd niet meer en hadde gemaekt. 't Welk *Rubens* ook zeer wel vatte: want als eender hem een ſtuk liet zien, en ook de kortheit des tijts, die hy 'er in beſteet hadde, noemde, zoo ſchoot hy hem ook het loon zijner verwaentheyt toe, met te zeggen: dat hy zulx aen hem niet en behoefde t' openbaren, dewijl men 't aen 't werk zelfs wel zien kon. Veeltijts ook valt het ſpreekwoort waerachtich,

Apelles antwoort.

Rubens ſcheut.

Haeſt gedaen, haeſt vergaen.

Of, gelijk de Latijniſten gewoonlijk zeggen,

Sat citò, ſi ſat benè.

Is 't goed genoeg, zoo is het ras genoeg.

Daerom beſteede *Phidias* tijts genoeg in zijne beelden, op dat zijn konſt het marber mocht verdueren, jae hy bleef lang bezich over *Minerves* pantoffel. *Plutarchus* vertelt, dat als *Agatharchus* zich van zijn gezwint ſchilderen beroemde, *Zeuxis* hier tegen zeyde: En ik beroem my, lang met mijn werk bezich te zijn. Want de ſchierlijke rasheit en geeft geen beſtandige ſchoonheyt, maer geſtadigen arbeyt en lankheyt van tijdt geeft aen het werk kracht en duerzaemheyt. 't Welk men wel waerachtich vind; want vaerdige Schildery is gemeenlijk 't verſterven en verſchieten onderworpen: ook zoo zietmen veele ſtukken der ouden, die met tijdt en vlijt zijn uitgevoert, welke noch als nieuw en verſch gedaen ſchijnen te zijn, daer veele der nieuwe byna als deur ouderdom vergaen zijn. Daerom zegtmen dat *Protogenes* zijn beſte werken als tegen de oudtheyt gewapent heeft, met dat hyze viermael met volle verwen overſchilderde, op dat, wanneer de bovenſte begoſten te verdwijnen, het onderſte werk wederom in volle luiſter verſcheen. *Leonardo da Vinſi* zegtmen, dat over zijn ſchoone *Mona Liſa* vier jaeren bezich was, en haer noch onvoldaen liet, hy had de minſte deeltjes, die de natuer heeft, in haere tronie waergenomen; in het waterachtich blinken der oogen zachmen de kleynſte adertjes, de hairtjes aen d'oogen en winkbraeuwen haere byzondere eygenſchappen: men ſpeurde de zweetgaetjes in het teedere vel: en in de keelput, onder den hals, zachmen, zoo 't ſcheen, de pols ſpeelen. Zeker dit kan in leevens groote eenigen roem

Zeuxis antwoort.

Deurwrochte Schildery,

En nette,

waer-

waerdich zijn: maer sommige heeft tans den lust tot netticheyt zoodanich verleyt, dat zy, zelfs in tweespannebeelden, dergelijke bynae onzienlijke dingen zinneloosselijk bestaen uit te beelden. Deurwrochte werken zijn in 't gemeen beziens waerdich, zegtmen, om dat den konstenaer, tijdt van beraet hebbende, daer in al zijn krachten te werk leyt. *Eufranor* van *Istmos* heeft zijn heerlijke werken al zijn leeven lang zoeken te verbeteren: maer of deze verbetering in de netticheit bestaen heeft, staet aen te twijfelen. Want men zelfs met goede reeden te vermoeden heeft, dat de heerlijke stukken van *Protogenes*, boven geroert, door haere netticheyt ontsiert waren: dewijl *Apelles* zeyde, dat'er de gratien, die haer ten Hemel mochten voeren, in ontbraeken. Wat my belangt, ik geloof datmen de gratien uit zijn werk wech drijft, als men het te dikwils over schildert. Deze zuivere en Hemelsche Godinnen willen, zoo 't schijnt, niet beplamoot zijn.

Ruwe.

Al te grooten haest is ook gevaerlijk, om in de beste deelen der konst te missen. *Antidotus* schilderde ruw, maer miste dikwils in de maetschiklijkheyt. Ten zijn niet al *Nikomachen*, die een vaerdige handt hebben: noch *Tyntoretten*, die stout in 't penseel zijn, De deugt van 't werk bestaet in bevallijke natuerlijkheyt, en als men die met haest onmachtich is, zoo behoortmen 'er tijdt toe te nemen. Want der is een groot onderscheyt in de geesten, zoo dat, daer des eens begrijp aenwast, des anders, terwijl het beezich is, in slaep valt: nu hoe men zich gestelt bevint, zoo heeftmen byzonderlijk acht te geven, datmen een wel begonnen werk niet en bederve, maer datmen zijn opletting met spooren noop, om tot den eynde toe eeven wakker de volkomentheit te zoeken, 't Geene de konsten voortbrengen, zegt *Plutarchus*, is in 't eerste gansch onhebbelijk en misschapen, tot dat elk byzonder lit zijn eygene gedaente bekome: daerom plach ook den Gietkonstenaer *Polykletus* staende te houden, dat het werk aldermoeijelijkst is, wanneer men de kley tot den nagel toe gebracht heeft.

Volharden in opletting.

Noch is 'er een andere pest, die de konst zeer naedeelich is, dat is, dat sommige een verkorting des tijdts in de konst hebben willen zoeken. *Philoxenus Eretrius*, zegt *Plinius*, heeft niet alleen naegevolgt de voetstappen van den aldergezwintsten Schilder *Nikomachus*, maer heeft boven dien noch een naeder en korter toepat tot de Schilderkonst verzonnen. Maer *Petronius* getuigt, dat dit zoeken en vinden van toepaden, voornaementlijk by den Egyptenaers, den volkomen ondergang van de konst heeft veroorzaekt. Gelijk dan ook wel te begrijpen is, dat, wanneer 't mooglijk waere volkomen Schilderyen te drukken, gelijk *Herkules Zegers*, in onzen tijdt, met lantschappen heeft aengevangen, men niemant lichtelijk meer vinden zoude, die lust zouw hebben zijn werken met grooten arbeyt en tijdt uit te voeren.

Toepaden

ren. Zelfs het maeken van dozijnwerken, met hulpe van jongens en vrouwen, heeft de meesters van de zelve niet alleen in de konst doen te rug gaen, maer, door den afslach, die de Schilderyen daer door in prijs verkreegen, zoo is hun beoogt voordeel ook in wind verdweenen; want hoe zy meerder werx konden afschrobben, hoe zy ook genootzaekt waren meerder te doen. Even veel winnen zy, die door overschommelen, glazeeren, en door 't vuer gemengde olysels dat geene beoogen, datmen door 't vermengen der verwen, en de waere konst van wel koloreeren alleenlijk behoorde te zoeken. Ik zwijge van de geene, die door 't plakken van papiljoentjes, witjes, blaederen van kruiden, of ander loof, een lof by de blinde liefhebbers zoeken, die zy noch door 't wel teykenen, noch door 't natuerlijk koloreeren machtich zijn te verdienen. Een wel deurwrochte en gladde Schildery heeft vooreerst die deugt, datze minst van stof en vuilnis beschaedicht wort. Zy behaegt ook den onkundigen, gelijk *Arioste* zegt, zoo ik hem anders recht verstae: Gladde Schildery.

De verwen veelderley en konden niet verzaên,
Met driemael te bezien, zoo gladt was 't werk gedaen.

Maer de Hooftleermeester der dichtkunst *Horatius* zingt beter aldus:

Dees Schildery moogt gy van by bekijken:
En d' ander heeft meer welstants uit der hand:
De derde zal in 't donker vry wat lijken:
Maer deeze, die 't scherp oordeel en 't verstant
Des kenners niet ontziet, kan 't licht verdragen:
Een ander slach naer eens te zien verflout:
Maer deze zal u meer en meer behagen,
Schoon gyze tien ja hondertmael beschouwt.

Eer ons *Terpsichore* nu verlaet, zoo moet ik mijn Schilderjeugt waerschuwen, van doch altijts in de wel aengewende aendacht wakker te blijven: want schoon de geleerden zeggen, dat de goede *Homerus* somtijts wel slaperich schijnt, zoo heeft zich niemant te belooven, van wederom wakker te worden, als hy in de kunst eens aen 't sluimeren geraekt is. Beelt u dan vry in, dat gy uw geheel leven lang als tegens een sterk ebbende stroom moet roeyen: die u, zoo drae gy ophout in de riemen van wakkerheyt naerstich te reppen, te rug zal sleepen. Men kan, zoo 't blijkt, in de kunst noit de zelve blijven, want men vordert, of men deynst achterwaerts. Ik zal u niet zeer moeylijk vallen met dit te bewijzen, dewijl gy het dagelijx aen alle meesters bespeuren kunt. Den ouden *Kallimachus*, die zoo vry van alle verwaentheyt was, dat hem zijn eygen werk nimmer en voldeê, jae die 't versmaede en verachte, waerom hy ook *Kakizotechnos*, dat is, konstverachter genoemt wiert, verloor zelf door 't geduerig blokken Men kan in de konst te rug gaen.

alle bevallijkheyt, zoo gevaerlijk is 't, zelf een bequamen geest onbehoorlijk te pijnigen. Van *Jakob van Puntormo* wort gezegt, dat hy in de kunst te rug liep, toen hy hem zelfs pijnde, om alle anderen en zich zelven te overtreffen, en dat hy, dit merkende, van droefheyt storf, schoon hy een mensch was, die boven alle dingen voor de doodt vreesde. Hoe zou dan iemant, die het vuer van zijne wakkerheyt laet uitgaen, en als kout wort, de zelve man blijven? Jae *Titiaen* zelve wilmen, heeft deze te ruggedrijving, door 't verslappen zijns ouderdoms, niet kunnen wederhouden, want men zegt dat hy de dingen, in zijn bloeyenden tijdt gedaen, op 't laetst wilde verbeteren, en dat hy ze dapper verergerde, maer dit zal, nae mijn gevoelen, in netticheyt geweest zijn: want dat zulk een man, die zich zoo geheelijk had overgegeeven, om de natuer, met penseel en verwen, bestiptelijk nae te volgen, in d'opmerking verflaeuwt zouw hebben, kan in my niet koomen. Ook heb ik in andere gezien, dat zy, als haere oogen eenichzins door den avont des ouderdoms verduistert wierden, met te meerder stoutigheyt het penseel begosten te handelen. Wy moeten onze rol hier afkorten, dewijl *Melpomene* reets met geopende gordijnen ten toneele treet.

MEL-

MELPOMENE,
de Treurdichtster.
7.

MELPOMENE,
De Treurdichtster.

Het zevende Boek.

Inhoudt.

MElpomen ten Toneele op Treurspel afgericht
Toont dat wat zichtbaer is, in's Hemels gulde zaelen,
Op d'Aerde, en onder d'aerd', ja daer de geesten dwaelen,
Die zichtbaerheyt ontfangt door vuer of Zonnelicht.
Zy meet het onderscheyt van meer en minder lichten,
In kleur en klaerheyt, en zy wijst de graeden aen,
Zy leert de schaduwen op't grondichste verstaen;
En, verre ziende, rept van schoone Deurgezichten
Is't Treurspel't schoonste, dat vertoont wort op't Toneel;
De daeg-en schaduwkunst is hier geen minder deel.

Op de Print.

HIer is ons afgebeelt de braefst der Zangheldinnen:
Den Blixem vult haer vuist, zy heeft de Zon om't hooft,
En is aen't Hemels vuer, of eer Apol, verlooft;
Vulkaen kon zonder haer zijn proefstuk niet beginnen.
Haer brantglas straelt altijts, waer of zy't wendt of keert:
Treurdichters worden meest door haeren geest bereeden:
Fortuin, of wel't geval, verdraeit zich op haer schreeden:
Zy schept vermaek in't geen vermindert of vermeert:
Verdonkert en verklaert: ontluikt of raekt aen't zwichten;
Met reden dan beheert zy schaduwen en lichten.

INLEIDING.

C. Malfatty ftelt haer de vierdeMuze. Maer. V. Cartary de derde, daer hy dus fpreekt: *La terza che é Melpomene, s'interpreta dilettatione percioche se la Scientia non dilettasse, mal si affaticarebbe alcuno per acquistarla. Melpomene sopra l' Armonia & le Tragedie assegnata al Sole.*

Icht en Scnaduwe wort voornaementlijk van de Zonne beheerfcht, en de Zon volgt den trant van *Melpomen.* Zoo is dan *Melpomen*, de derde dochter van *Mnemosyne*, met recht Meeftreffe van dit ons zevende Boek. Zy fcherpt den lief hebberen het waere vermaek der konft in; zonder welk vermaek men bezwaerlijk iets leeren kan. Zy veflicht d'aendacht, en prikkelt den luft, om de waere kenniffen der beminde kunften te bekoomen: En zy, die gewoon is, met een deftige ftem, Treurfpeelen uit te brallen, en in hooffche broozen te verfchijnen, zal ons in deeze, hoewel korte uitkomft, haeren aert doen kennen: En gelijk het Treurfpel door zijn blijde en droevige gevallen zijn kracht bekomt, zoo deelt zy aen de Schilderkonft denzelven luifter mede, wanneer zy ons onderrecht, hoemen met kennis en oordeel moet daegen en fchaeduwen. Maer eerze daer toe komt, zoo zalze van den opgang der Schilderkonft eenig verflag doen, en hoe, waer, en wanneer deeze konft eerft in't licht quam: en hoeze fomtijts, door de veranderingen der wereltfche zaeken, het hooft wederom heeft ondergehaelt, en als in een fchaduwe verdweenen is. Zy zal hier inne niet buiten haren trant gaen: want het bloeyen der konft wort te recht by den dach, daer en teegen het vervallen der zelve by een droevigen nacht, vergeleeken.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van't begin, opgang, en ondergang der Schilderkonft.

't Begin der konft,

E Schilderkonft is der Gooden vond, hebben eenige van d'ouden gezegt, andere hebben *Prometheus* als den maeker van d'eerfte ftatue verdight. Maer *Suidas* zegt van *Adam* aldus: *Adam* was d'eerfte ftatue, nae welke de konft van 't beeldevormen gericht is. Zoo was dan d'eerfte ftaetue, namentlijk *Adam*, van Godt gemaekt, gelijk *Lots* wijf de tweede. Maer dit is te verre gezocht. d'Eerfte oorfprong der konft fchijnt de kracht onzer ingeboore verbeelding geweeft te zijn, die d'afweezende zaeken als in't gemoed fchildert, en dezelve door eenige merkteykenen aen den zin van't gezicht poogt te vertoonen, of datze eenige bewerpfelen zoekt, die in het aenzien eenichzins overeenkomen

met

:t de denkbeelden, die wy van de waerachtige dingen hebben. Hier op rteltmen, dat zeeker Harder de schaduwen zijner schaepen allereerst met n staf in het zand teykende; en dat hy, alsze weg liepen, met vermaek ere beeltenissen op den grond zag, en daer door lust kreeg om deeze kunst-eep verder te vervolgen. En wijders: Dat de dochter van *Deburatus*, otbakker van Sycionien, de schaduwe van haer minnaers tronie van ter den met een houtskoole op de muer trok, om zijn gedaente, terwijl hy den krijg was, gestadich voor haere oogen te behouden: dat de Vader dit ginsel opmaekte; en dat hier uyt de eerste schilderye wiert. Zoo slecht n beginsel zou onze heerlijke konst gehadt hebben. Of nu de beelthou-:ry of de Schilderkonst ouder is, wil ik niet betwisten, want ik geloof tze, als tweelingen van eender dracht, uit de Teykenkonst zijn geboren. och zeer ruw en ongelekt, want, gelijk *Elianus* zegt, d'alderoutste Schil-rs maekten haere gelijkenissen zoo erbarmelijk, datze 'er, dit 's een os-:'s een paert, of, dit 's een boom, mosten by schrijven. En de stokbeel-n, voor de tijden van *Dedalus*, waren zeer lomp en grof, met gesloten gen, neerhangende armen, saemgevoegde beenen, en zonder eenige nst. Ja zoo, datmen de mannen van de vrouwen niet en konde onder-nnen, tot dat eenen *Eumarus*, alles na 't leven doende, het onderscheyt n kunne in zijn werken deede zien. Hier moet ik bekennen, dat my *Ju-us* wel te pas komt, want hy vertelt een kluchjen uit *Athenæus*, dat aldus t: *Parmeniskus*, uit het hol van *Trophonius* gekeert, was byster grynich onlustich: maer alzoo 't hem begon te verveelen aldus zijn leven te slij-n, zoo ging hy by *Apollo* te vragen, hoe hem het lacchen eens weder zou sten? 't Orakel antwoorde:

Was eerst zeer slecht.

Door 's Moeders zicht
Uw druk verlicht.

y daer op spoeit zich nae huis, en verhoopt door 't eerste aenzien zijns oeders genezen te worden, maer vind zich bedrogen, en waent van *Apollo* spot te zijn, tot dat hy eyndelijk in 't Eyland Delos komende, 'alles wat ıerdich om te zien was, bezichticht, en terwijl hy graeg om 't beelt van *Lato-Apollos* Moeder te zien, yvert, met inbeelding van yet groots en wonderlijks, toont men hem een oud wanschaepen en leelijk stokbeelt, daer hy zoo ge-eldich om begon te lacchen, dat hem de droefgeesticheyt verliet, en 't ora-:l vervult wiert: want hy verkreeg hier door 't zien van *Apollos* wanstaltige loeder, 't geen hy by zijn eyge} Moeder te vergeefs gezocht had. Deeze hoone beelden zullen moogelijk op die maniere gemaekt zijn geweest, :lijkmen in 't boek *Sapientia* leest. Dat een timmerman het beste hout van :n boom vertimmert, en de spaenderen in de keuken verbrant: Maer dat de takken, die krom en slom zijn, besnijt, wanneer hy niets te doen en Cap. 13.

 heeft,

heeft, en dat hyze vlijtich en meesterlijk, nae de konst, die hy heeft, tot een beelt vormt, 't zy dan van een mensch of van een veracht dier. Dat hy't zelve dan met roode en witte verwe aenstrijkt, en waer ergens iets haepert, 't zelve toestopt. Dat hy dit, dus gemaekt zijnde, in een huisken aen den wand zet, en het met yzers verzorgt, op dat het niet en valle. Wat dunkt u? of men van zulk een werkbaes, en uit zulk een krom hout, niet wel een byster werkstuk te verwachten hadt.

Der goden beelden zijn verboden by de Joden; (a) Cap. 14. *Tacitus in de zeeden van Duitsland.*

Of de Schilderkonst by de Joden in gebruik geweest is, weet ik niet: ja geloof eer neen: dewijl zy meest in hutten en tenten gewoont hebben. De beelden der afgoden waren hen recht na de wet een gruwel; (a) het boek der wijsheit vertelt ook haren oorsprong. d' Oude Duitschen zijn ook van meyninge geweest, datmen de Hemelsche Gooden, ten aenzien van haere heerlijkheit, in geen Tempelen en tusschen mueren besluiten kon, en datmen haer niet kon maeken nae de gelijkenisse van eenig menschelijk weezen. Zy heyligden derhalve de bosschen en geboomten, en die hoogste verborgentheyt der zelver, die zy alleen met de eerbiedigheyt haerder harten aenschouden, noemden zy met de naemen der Gooden. *Numa Pompilius*, de tweede Roomsche Koning, was van den zelven zin: hy verboot de Romeinen te gelooven, dat Godt de gedaente van een mensch of dier hadde: alzoo dat in de eerste tijden binnen Romen geen geschildert noch gegoten beelt van Godt was. Zy bouden in de eerste hondert en seventich jaren wel Kerken en Kapellen, maer daer en was noch beelt noch eenige afbeelding van Godheyt binnen; houdende het voor een schennis de godheyt door iets aerts gelijk te verbeelden; dewijl God alleen door 't verstant te begrijpen is. *Numaes* offerhanden waren ook niet anders, dan een weynich uitstortens van meel, wijn, of melk, maer hy gebruikte andere listen om het volk te beguichelen, haer wijs makende, dat een van onze Musaes hem onzichtbaerlijk onderhielt, om zijne leeringen kracht te geven. Waer in men zeyde dat hy *Pythagoras*, en misschien meer andere navolgde, die 't volk, door een schijn van onzienlijke hulpe Gods, tot hen trokken. Want *Timon* de Phliasienser heekelde deezen met dit vaers:

By de eerste Romeinen;

By de Pythagoristen.

Ziet verder by Plutarchus in Numa.

Pythagoras de Tovenaer bedroog
Elk een, als hy schijnheylich voor het oog,
Met stemmicheyt zijn schijndeugt wist te dekken;
Om 't blinde volk in waengeloof te trekken.

Zeker den Raet van Romen en hadde geen ongelijk, toenmen, veel jaeren daer nae, de nagelate boeken van den beeldehatenden *Numa* by geval opgroef, datze dezelve lieten verbranden, uit vrees dat hare stadt, die alreede vol van Godebeelden was, daer door mocht ontrust worden. Dit kunsje, van zonder beelden 't volk te verleyden, heeft den Arabischen *Mahomet*

homet met geen minder geluk, als iemant van zijn voorgangeren, in 't werk gestelt. De Siriers, gelijk *Moizes* van *Laban* zegt, hebben beelden gehad; van gelijken d' inwoonderen van het gebergte Efraim, als onder anderen *Micha*, die een Levijt tot Priester hadde. De Philisteen hadden 't beelt van *Dagon*. Maer de Tyriers en Sidoniers hadden de beelden al vroeger. Zoo ook de Persen: *Darius* hadt het beelt van *Artistone*, *Cyrus* dochter, in gout vast gehecht. En *Mandrokles*, de Samier bouwmeester, maelde d' overbrugging van den Bosforus en Koning *Darius* zittende op een Medischen troon, en voerende zijn heyr over, nae 't leven af, en wijde dit afbeelsel den Tempel van Juno toe, met dit opschrift:

En Mahometaenen.

Judic. 18.

De Bouwvoogt Mandrokles, *die 't naeuw van Bosforus,*
Deede overbruggen, op 't bevel van Darius,
Heeft dit gedenkstuk hier aen Juno *toegewijt,*
Dat hem tot glory en tot Samos eer gedijt.

Den eersten opgang der verwige Schilderkonst (want eerst maekte men by de Grieken een verwige Schilderyen, die men *Monochromata* noemde) is door grooten ouderdom verholen. d' Egyptenaers, Lydiers, Tuskanen en Grieken hebben, nevens de beelden, de veelverwige Schilderkonst geoeffent. Maer voornaementlijk toen *Xerxes* Griekenland met oorlog hadde aengetast, en dezen gevaerlijken tocht buiten verwachten tot voordeel der Grieken uitviel, waer door zy, vijftich jaeren in rust en vreede zittende, rijk en weelich wierden. Toen, zeg ik, stelde de konst haer zeetel in de Griekſche steeden, voornaementlijk t' Athenen, daer *Phidias* geen van de minste was. Welke leefde ten tijde van *Perikles* en *Themistokles*. Vijf-en-dartig jaeren daer nae bloeide de tweede *Polignoot* ten tijden van *Niceas*, deeze verbeelde de tronyen zeer levendig, en gaf zijn vrouwen schoone versierselen. Vijftien jaeren daer nae was *Apollodorus* in kragt, tien jaeren daer nae waeren *Zeuxis*, *Demon*, *Parrhasius*, *Timanthes* en *Eupompes*, die de Sisionische manier van schilderen inbragt; want men had buiten deeze noch de Jonische en de Attische. In de hondert vierde olympiade lichte *Pamphilus* en *Eufranor*. Maer veertig jaeren daer nae, en over de 300 voor *Christus* geboorte, rees de konst met de Griekſche Monarchy tot den top van volmaektheyt, want *Aristides*, *Apelles*, *Melanthius*, en ontellijke andere, hebben ten tijde van *Alexander de Groot* gebloeit, als in de rechte Schilders eeuw. Toen vernoegden zich de konstenaers niet meer met de natuer na te volgen, zoodanich als ze is, maer zoo als ze behoorde te zijn. Sedert de doot van *Alexander* wiert zy door de oorlogen zijner nakomelingen wel eenichzins verhindert, maer zy hielt stant in Egypten. En toen de zevende Koning *Ptolomeus Carsergetes* veel voornaeme mannen uit zijn rijk dreef, en in ballingschap verzont, zoo zijn de konsten weder met hen in de Griekſche Eylanden

De konst bloeyt in Grieken.

In de 83 Olympiade. anno mundi. 3484.

90 Olymp: A. mu. 3519

93.

95.

112. Olym. A. mu. 3632.

In Egypten.

landen verspreyt. Want deze lieden, in goede konsten onderwezen, hebben uit nood de zelve geoeffent, om haer te geneeren, en hebben die wederom aen anderen voortgeleert. Onder deze Eylanden was Sicilien geen van de minste, en de Hooftstadt Siracusa stofte op de konst. Maer *Marcellus*, die stad ingenomen hebbende, voerde het meestendeel der schoonste Tafereelen, Schilderyen, en Beelden, nae Italien, om Rome daer mede te versieren, 't welk van te voren niets byzonders noch heerlijx hadde, noch kende, van 't geene onze konst betreft: want in stede van deze aerdige en bevallijke versieringen van Schilderyen en gesneede werken, zoo zachmer niets dan Barbarische wapenen, rustingen, roofgoederen, en bloedige zeegeteykenen, kroonen, en merken van overwinningen en triomfen; zeer schriklijk en afgrijslijk om aen te zien. En dit bracht *Marcellus* dapper in de gunst van de gemeente, als zy zagen, hoe heerlijk hy de stadt van Roomen met de Griekse konstige werken verheerlijkt hadde. Hoewel 'er veel luiden van aenzien *Marcellus* berispten, van dat hy over de stadt een groote nijdicheit der andre volken verwekt hadde; vermits men 'er niet alleen de menschen, maer zelf de Goden, in Triomf had omgevoert, en gevangen hielt: en datmen 't volk, dat te voren niets wist, als van den akker te bouwen, en ten oorlog te gaen, nu gaende gemaekt hadde, om den geheelen dach deur te brengen met van de konstige werken en de vermaerde meesters te praeten. Maer *Marcellus*, zich hier niet aen stoorende, vernoegde zich met by de Grieken te roemen, dat hy de man was, die door de Griekse konsten, binnen Rome, zoo veel liefhebbers verwekt hadde. Sedert steeg de konst in top, want of men zeggen wil, dat 'er te voren reets kopere penningen, ter gedachtenisse van *Sp: Caßius*, die van zijn vader gedoodt was, om dat hy nae 't Rijk hadde gestaen, gemaekt waren, dit is nochtans geen opgang van de konst geweest. En schoon ook *Plinius* getuigt, dat de Schilderkonst haer eerste en voornaemste aenzienelijkheyt te Rome bequam, door het toe doen van *M. Valerius Maximus*, wel veertich jaer voor *Marcellus*, toen hy het zeegevecht, daer mede hy de Karthaginenzen met samen den Koning *Hiero* in Sicilien verwon, aen de een zijde van het Hostilische Raethuis dede schilderen; zoo is dit maer een voorbereyding geweest, om de oogen des volks tot het zien van de Griekse tafereelen bequaem te maeken.

Daer na tot Romen.

Wort wederſproken.

Eerste beeltpenningen te Rome.

Van *Marcellus* tijden af rees de konst, en bleef bloeyende tot eeven in het beginsel der Keyzerẽ. Maer 't geen wonder is, men leest nergens wat vermaerde Schilders 'er toen geleeft hebben: als alleen van eenen *Ludius* een Landschapmaeker, en weynig andere. In *Plinius* tijd was zy weder geheel afgedaelt; dewijl alles met Marber en gout, in steede van Schilderyen, bedekt

Was in Plinius tijd aen 't zakken.

en

en bekleet wiert. En schoonze ten tijden des Keyzers *Hadrianus*, dieze zelfs oeffende, 't hooft weer een weynig opstak, gelijk als noch te zien is in de heerlijke beeldekolom, van hem ter eeren zijns ooms *Trajanus* opgerecht, hoewel andere zeggen datze ten tijde van *Trajanus*, en in het zevende jaer zijns rijx begonnen, en in het veertiende voleynd is, daer de verwinningen van dien vorst tegen de Dasen, en andere volken op 't heerlijkst in gesneeden zijn, zoo zeeg de konst in 't westen al wederom, en neigde nae den ondergang: en schoon'er hier en daer noch uitmuntende meesters waren, gelijk blijkt aen de noch staende uitsteekende kolomme van *Antoninus*, hoewel ten deele door de barbaren verduistert, en ten deele door den blixem verbrant, maer van Paus *Sixtus* de vijfde herstelt, en boven met een koper vergult beelt van den Apostel *Paulus* versiert, daer de daden van *M. Aurelius* in de Markomannische oorloogen, en hoe *Jupiter*, door 't voorbidden der Christenen, slagregens en blixemen onder de vyanden zend, op gegraveert staen, zoo zijn de konstenaers eyndelijk overal uitgestorven, gelijk men bespeuren mach in den zeegebooge te Roomen, tusschen de bergen Palatinus en Celius, niet verre van 't Kolosseo of Amphitheater van *Domitianus*, ter eeren van *F. Konstantinus* gebouwt, daer men den val der konst merkelijk in zien kan. Want het is een oudt en algemeen gevoelen, dat de Schilderkonst en Beelthouwery altijts gelijkelijk klimmen of daelen. En schoon in deezen booge veel goede dingen gezien worden, zoo zijnze uit de kolomme van *Trajanus*, en uit andere geraept.

Anno 120. een weynig ontwaekt.
An. 106. 113.
Anno 176.
Anno 312. weer aen't daelen.

Maer het lust my den loop der Beelt-en Schilderkonst onder het Christendom van wat hooger op te haelen, en de vertellingen, die geloofwaerdige schrijvers daer met ernst van doen, hier in te lassen. Zy verhaelen dan, dat de Heere *Christus* zelve zich niet ontwaerdigt heeft van uitgeschildert te worden, en dat *Agbarus* Prinse van Edessen een Schilder heeft gezonden om den Heere te konterfeyten: maer dat deeze Schilder dit niet en konde doen, om den grooten schijn, die zijn aenschijn van hem gaf: en dat daerop de Heere *Christus* den doek nam, en de zelve aen zijn aengezicht duwende, zijn beeltenis daer in drukte, en dat hy dit aen *Agbarus* zond, om zijn godvrugtige begeerte te voldoen. Dat dit waer is, betuigen veel oude schrijvers, jae de Grieken pleegen 'er op den zestienden Augusti jaerlijx een feestdach over te onderhouden: en dit zelve beelt zou in den jaere 944 tot Konstantinopolen vervoert zijn geweest, daer het zich ook wederom op een nieuwen doek volkomentlijk heeft laeten overdrukken. En om kort te gaen, dit beelt zou veel mirakelen gedaen hebben, en als noch binnen Roome in de Kerke van den H. Silvester bewaert worden. Wijders betuigt het Concilie der Apostelen, zegt *Baronius*, tot Antiochie gehouden, dat onder andere het beelt onzes Heeren aldaer plach te zijn. En dit, vervolgt hy, is geen-

Anno 30.

ſins om te verwonderen, aengezien, toen de Heere zelfs noch op der aerden was, hy geſtelt is geweeſt in een kopere beelt, van de vrouwe, die hy van de roode loop had geneezen. Welk beelt over de dryhondert jaeren is blijven
Anno 362. ſtaen, tot den tijd van den verloochenaer *Julianus* toe, te weeten, in de ſtadt Ceſarea Philippi, booven de poorte van het huis der gemelde vrouwe: en waren eygentlijk twee kopere figuuren op hooge pylaeren geveſt: d'een als een vrouwe, die met een weynich geboogen knien en uitgeſtrekte handen iets ſchijnt te verzoeken, en d'ander als een man, die manierlijk gekleet, met een geſtrekte rechterhandt haer verzoek ſchijnt toe te ſtaen; en dit zoude nae de gelijkeniſſe onzes Zaligmakers gemaeckt zijn geweeſt. *Euſebius* betuigt dit werk gezien te hebben: maer hy noemt dit, als den Chriſtenen vreemt, een heydenſe gewoonte: gelijk hy ook zegt van de geene, die *Petrus* en *Paulus* beelteniſſen te zijnen tijde vertoonden. Nochtans ſchrijft *Tertullianus*, datmen de beelteniſſe onzes Heeren op de kelkken plach te ſnijden, in gelijkeniſſe van een Harder, die een ſchaep op de ſchouderen draegt. Ik vind ook, als de Chriſtenen meeſter wierden, en de Afgoden afwierpen, dat zy de waere konſt noch uit eerbiedeniſſe verſchoonden: want als de Keyzer *Theodoſius* met den Romeynen verdroeg, datmen
Ziet Baronius. voortaen alle Heydenſche offerhanden zoude ſtaeken, de feeſtdagen af-
Anno Chriſti 389. ſchaffen, en al de ſtaende beelden der afgoden omſmyten, zoo wiert'er dit bygevoegt: *behalven de konſtige beelden, die van de vermaertſte beeltſnyders gemaekt waren. Want deeze zullen blyven ſtaen, of tot verſieringe van de ſtadt, maer niet tot afgodendienſt verplaetſt worden.* Zoo dat d'oude Chriſtenen zelve de konſt geëert hebben. En of wel de meeſte deezer beelden naederhand van de Gothen verbrooken zijn, zoo zijn 'er ontellijke onder d'aerde bewaert, en naederhand, in beeter tijden wederom opgedolven; gelijk 'er dan ook noch te deezer tijd ſomtijts eenige in 't graven gevonden worden.

Wat de Chriſtelijke kerken aengaet, zy waren, nae 't gevoelen van zommi-
Epiphanius verſcheurt een geſchilderden voorhang. gen, onverzien van de minſte Schildery, gelijk men kan merken uit den brief, die *Epiphanius* Biſſchop tot Cyprus aen *Johannes* te Jeruzalem ſchrijft: Als ik met u in de heylige ſtadt Bethel geweeſt was, zegt hy, en wy in 't dorp Anablata quamen, zoo zagen wy een licht, en vernemende, dat 'er een Kerke was, zoo ging ik daer in om te bidden, maer in den ingang van de Kerkdeur vond ik een geſchilderden voorhang, of vaendel, en daer boven noch iets, dat my ontſchoten is, een beelt *Chriſti*, of van eenen heylich: ik dit ziende, datmen in de Kerke, tegen het gebodt der heyliger ſchrift, eens menſchen beelt hing, hebbe 't geſcheurt, en den koſter geraeden een arme doode daer in te winden om te begraeven. Nu heb ik een anderen voorhang gezonden: maer gy, wilt de prieſters dier plaetſe beveelen die aen te neemen, en voortaen gebieden, zulken voorhang in de Kerke *Chriſti* niet

meer

meer op te hangen; wijl het tegen onze Religie en geloove is. Maer *Baronius* gelooft, dat dit in den brief van *Epiphanius* door eenig godloos rabaut of beeltstormer is ingelapt. Hoewel de konst ook ouder is, en de luiden van eeren haere eygene afbeeldingen in huis hadden, zoo wierden 'er echter te dezen tijden, als *Theodosius* de jonge regeerde, al beelden in zommige Kerken gezien; en dit quam aldus by: *Pontius Paulinus*, Bisschop tot nolan, bestond jaerlijx met zijn volk een geboortedach te houden, waer op zy eerlijk leefden: deeze liet aldereerst de mueren des Tempels overal met figuuren uit het oude Testament beschilderen, op dat den gemeynen disch, door het aenschouwen der oude voorbeelden, te stichtelijker en betamelijker mochte gehouden worden. 't Welk ook zoo oorbaerlijk bevonden wiert, datmen het voort in alle kerken naevolgde. En dit zoude, nae zommiger gevoelen, den aldereersten intredt der beelden in de Kerken geweest zijn. Hoewel de konst, mijns bedunkens, even nae deeze tijdt, door den inval der barbaeren, op haer sterven lag. *Cedrenus* schrijft, dat het katolijk volk, noch wel vijftig jaeren daer nae, een grooten oproer gemaekt heeft, om dat de Keyzer *Anastasius*, in zijn Paleys, zekere monsters van beelden hadde doen schilderen, die geen gelijkenisse en hadden met de kerkelijke beelden. Maer wat monsters dit geweest zijn, is duister te raeden. Een wijl daer na zond Keyzer *Justinianus* de derde aen den Paus te Romen, een gouden schup of schulp, twee zilvere beekers, en twee zilvere schotels, vijftien pond zwaer. En zijn krijgsoverste *Belisarius* voegd 'er by een zwaer gouden kruis, met edel gesteente versiert, toen begon de konst weer te herleeven, zoekende een yder der oeffenaers iets te maken om bekent te worden. Maer dewijl alle treflijke voorbeelden vernielt waren, zoo kan ik my niet inbeelden dat de konst dezer konstenaeren veel om 't lijf gehadt heeft. Dit was in den tijd van Paus *Gregorius de Groot*, die des Schilders grootste vyand niet en was, vermits hy de Schilderyen, onder den naem van der leeken boeken, in de kerken voorstond, niet om die aen te bidden, maer om den volke met een begrijpelijke maniere te leeren. In het zeste Concilium, tot Konstantinopolen gehouden, beslootmen, datmen dit zelve Concilium in alle ingangen der kerken zoude schilderen; maer de Patriarch *Johannes* liet, met hulpe des Keyzers *Philippus*, het weeder uitwisschen, 't welk nochtans door den naesten Paus en Keyzer weder vernieuwt wiert. Daer nae kreeg de konst, onder den Keyzer *Leo* den derden, weer een harde smak, vermits hy tot Konstantinopolen een gebodt liet uitgaen, dat wie de beelden van Christus, Maria, of eenig ander beeld der Heiligen hadde, hy het op lijfstraffe op de Mart zoude brengen, daer men ook al de beelden, die in de Kerken gestaen hadden, te zamen bracht, en met vuer verbrande; en dit gebodt wiert al het land deur uitgevoert.

Schilderyen An. 413. eerst in de kerken, 450.

Anno 506

An. 686.

Aengenomen,

En afgestelt weer aengenomen.

An. 718. afgestelt en verbrandt.

Maer de begunstigers der beelden wijten dit den Jooden, en zeggen, dat eenen *Serantapikus*, Kapiteyn van dit volk, en daer beneven een tovenaer, aen *Gizidus* prinse der Sarazynen beloofde, dat hy zijn rijk dertig of veertig jaer zoude bezitten, indien hy al de beelden, die onder zijn gehoorzaemheyt in de Christe kerken waren, wilde afbreeken. *Gizidus* dit geloovende, liet door al zijne landen een gebodt uitgaen, dat men van stonden aen alle beelden en Schilderyen zoude afwerpen, uitschrabben, verscheuren en verbreeken, 't zy datze waren op paneelen, mueren, heylige vaten, kleederen, autaeren, of andersins. En hier toe heeft hy gezonden een deel Hebreen en Arabiers, die niet alleenlijk de staende beelden, die tot sieraet op de marten stonden, om ver haelden en verbranden, maer ook alle schilderwerk uitwischten, 't zy met kalk of met verwe; nae den raedt van haere dolheyt. *Johannes Damascenus* van deeze *Iconoclasten*, dat is, beeltstormers, spreekende, zegt, dat zy de zelve in kleyne stuxkens hebben gebrooken en in 't vier geworpen: dat zy de geene, die op de mueren geschildert stonden, hebben uitgevaegt, zommige met warm water, andere met kalk, en de derde met inkt. Maer *Theophanes* betuigt, dat *Gizidus*, in plaetse van lang te heerschen, binnen anderhalf jaer storf, en dat zijn zoon *Ulidus* de beelden niet alleen wederom in eeren oprechte, maer dat hy den Joode *Serantapikus* ook deede ter wraeke om den hals brengen. Maer Paus *Gregorius* de derde heeft de konst wederom herstelt: want hy heeft niet alleen binnen Rome verscheyde kerken opgerecht, en de zelve met veel kostelijke Schilderyen verzien, d' eene van den Zaligmaker, d'andere van de H. Moeder en Maget *Maria*, de derde van eenige Apostelen of andere heyligen, maer ook, door een Concilie van wel duizent Bisschoppen en Prelaten, de Schilderyen en beelden tegen Keyzer *Leo* beschermt: verbiedende schatting aen hem te geven, en hem straffende met den ban. Toen herkreeg de konst weer nieuwe zenuwen, tot dat *Leoos* zoon *Konstantijn* de vijfde weer een stok in 't wiel stak, met een Concilie van driehondert dertich geleerde Grieken. Eyndelijk wiert tot Nicea de konst, door eeven zoo veel bisschoppen, uit de schrift verdeedicht, en hoemenze achten of eeren zoude, aldus besloten:

Beeltstormers. Anno 723

Anno 733. Paus Gregoor beschermt de beelden.

Anno 742. afgestelt. Anno 787. En weder herstelt.

Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipse:
Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.
't Is Godt, dat dit beeld leert, doch Gode zelf is 't niet:
Zie aen, eert met uw hart, 't geenge in 't gemoed als ziet.

Anno 800. An. 814. 816

Dit gaf voedsel aen 't pinseel, en de konst spreyde zich toen weer, nae 't vermogen des tijdts, in alle landen uit. Hier toe hielp Keizerin *Hirene*, stootende haren zoon, den konstvyand *Konstantijn* den zesten, in den kerker, en steekende zijn oogen uit. En hoewel naderhand wel eenige wederspor-

lin-

lingen voorvielen, zoo heeft *Karel de Groot* in 't westen daer genoeg in voorzien. Maer in 't oosten heeft Keyzer *Leo Armenikus* de beelden eerst wederom in twijfel getrokken, en daer nae tegen de voorstanders der zelve dapper gewoed. Maer zijn nazaet *Michael* liet die wederom opstellen, behalve te Konstantinopolen. Daer en tegen was *Theophilus*, die nae hem regeerde, de beelden niet alleen vyandig, maer hy liet yder een by de kop vatten, die de zelve niet en verzaekte. Hier mach ik niet overslaen 't geen 'er vertelt wort van eenen Monik, gezegt *Lazarus*, een groot konstenaer in 't schilderen, nae dien tijdt, deezen zocht de Keyzer in aller manieren met zoetigheyt tot hem te trekken, maer *Lazarus* bleef onwillig, waer over hem de Keyzer zeer wredelijk heeft doen pijnigen, en in den kerker werpen. Den Monnik zijn gezontheyt weer bekomen hebbende, heeft wederom eeven dapper, en op een nieuw begost heylige beelden te schilderen, dies hem *Theophilus* de palmen van zijn hand met gloeijende yzere plaeten liet verbranden: maer hy is door 't bidden van de Keyzerin verlost, en in de kerke van *Sint Jan den Dooper* versteeken, daer hy echter, zoo gestelt als hy was, het beelt van dien voorlooper geschildert heeft, gelijk hy dan al zijn leven lang, en zonder ophouden in 't schilderen van heylige beelden volhardig bleef. Deeze Keyzer *Theophilus* is de laetste der Beeltstormers geweest; want toen hy gestorven was, zoo hebben de Schilderyen en beelden rust gehadt, maer de konst helaes had d' oogen gelooken, en deeze Rustlievende Godin was al lang uit de werelt gejaegt: want Europe haer gewoone zitplaets was vervult van Barbarische volken. Zoo dat men nergens leest, dat in de volgende vier of vijf hondert jaeren eenich beeldt of Schildery nae de konst is gezien. Ik leeze wel, dat 'er in den jaere 870 een *Mariebeelt* van Jeruzalem nae Damaskus gebracht is, dat eertijdts te Konstantinopolen op een houten paneel was geschildert geweest, en dat de Schilderye, op het zelve bort, als levendig en van vleesch was geworden, daer geduerig een heelzamen oly van afliep. Dat den Eremijt *Paulus Latro*, als hy een kopy begeerde van die Schildery, die onzen Zaligmaker nae Edessen gezonden heeft, op *Photius* een Patritius verzocht, dat hy een doek van de zelve grootte van dat heylig beelt zoude nemen, en den zelven daer op drukken en hem overzenden. En dat dit gedaen zijnde, bevonden wiert, dat het zelve aenschijn *Christi*, dat zonder handen gemaekt was, door dat aenduwen of drukken alleen, volmaektelijk is blijven staen op den nieuwen doek. Datmen eenige Schilderyen van *Nicodemus* heeft voor den dag gehaelt, en van dergelijke beuzelmarten meer. Maer wat de konst betreft; het is alles plomp en lomp en Barbarisch geweest, watmen in deeze eeuwen geschildert, gesneeden, gebouwt, of gemaekt heeft. 't Zy ook van hout, goudt, of eenigerley metael, gelijk onder anderen te zien is

Anno 821.
Anno 830.
Anno 842.
De konst is doodt.
Anno 870.
Anno 934.

aen de Keyzer-of Koninklijke Rijxkroon, Zwaert, Scepter en Appel, die de ſtadt Neurenburg in bewaring heeft, zijnde van zo plompen en konſteloozen maekſel, dat het te verwonderen is. En ſchoon wy by *Erato*, uit den naem van *Conradus*, die in de kam te lezen is, gegiſt hebben, dat die kroon van Keyzer *Koenraet* al voor den jaere 1150 doen maeken is, zoo zullen wy 'er niets tegen hebben, zoo iemant voorſlaet, datze veel eer van den
918. eerſten *Koenraet*, Koning der Franken en Duitſchen, al in den jaere 918 is naegelaten, om aen *Hendrik* van Saxen zijn naezaet overgelevert te worden. Want van die Eeuwen af aen, is de konſt ganſch vertreeden geweeſt, en voornamentlijk in Duitslant, zoodanich dat de beſte konſtenaers de gedaente van het eene dier van het andere niet en wiſten te onderſcheyden. Daerom moet het niemant vreemt dunken, als hy verſtaet, datmen, dit 's een Hond, en dit's een Haes, plach daer by te ſchrijven. Want toen *Uladislaus* de tweede, Hartoge in Bohemen, om zijn trouwe byſtant, van Keyzer *Frederikus* in den jaere 1158 tot Koning gemaekt wiert, en hem een witte Leeuw in een Root velt tot zijn wapen vereert was, zoo had de Schilder, die 't wapen voor dezen nieuwen Boheemſchen Koning te ſchilderen was aenbevolen, den Leeuw zoo ganſch onkenbaer gemaekt, dat de Bohemers twijfelden, of het een Leeuw of Aep was, en alzoo de konſt dies tijts echter dit gebrek niet en wiſt wech te nemen, zoo heeft Keyzer *Frederik* al lachende aen den konſtenaer belaſt, hy zoude den Leeuw twee ſtaerten, en die lang genoeg, aenzetten, op dat men hem immers van een Boheemſchen Aep zou konnen onderſcheyden. Hoe ſlecht ook de konſt hier in 't weſten was, betoonen ook d' oude medalien der Gothen. Immers de konſt lag doodt, jae zoo, datmen nergens in geheel Europe, ik zwijge van d' andere deelen des werelts, uitgezeyt mogelijk Japan en Sina; eenich meeſter in de Schilderkonſt kon vinden. En of wel, ten tijden *Cimabué*, door den overheer van de ſtad Florenſen eenige Griekſche Schilders ontboden waren, om de konſt wederom op te wekken, zoo was't deerlijk, haere werken aen te zien; want zy maekten niet dan ſtijve figuuren, met platte tronyen, en ronde klapmutſen, eeven of erger als de Indiaenſche porſeleynen. En ſchoon 'er nu al 400 jaeren, ſedert de laetſte beeltſtormery in Grieken, verſtreeken waren, zoo zijn de ronde of geſneede beelden in geheel ooſten afgekeurt, en de Griekſche Chriſtenen, ſchoon zy de platte Schilderyen deurgaens in haere kerken hebben toegelaten, zoo hebben zy de beelden en alle verheeven werk voor afgoderye gehouden; en dit gevoelen blijft by henlieden noch tot op deezen dag. En dus is 't geen wonder, dat men noch hier en elders Griekſche Schilders vond; daer de beeldhouwers echter geheel waren uitgeroeit. Maer *Cimabué*, tot herſtelling der konſt gebooren, verbeeterde deeze botte Griekſche manier met zijn lijm-of eyverwen, doch

De konſt begint wederom, Anno 1250.

Anno 1240.

zoo

zoo, dat, dewijl hy geen raedt en wist om de driften en doeningen wel te onderscheyden, hy zijn beelden met letteren uit den mond gaende maekte, op dat men zoude kunnen leezen wat zy wilden zeggen. Dus wiert de konst door hem, en *Andries Tasi*, die de Mosaik ook verbeeterde, en andere Florentijnen wederom een gedaente gegeven, tot het eynd van de dertiende-eeuw, toen *Giotto* in kragt quam, dieze niet alleen te Florensen, maer ook te Romen by *Benedictus* den negenden, te Avignon by *Clemens* den vijfden, en te Napels by Koning *Robbert* in achting bragt: terwijl de kluchtige *Buffelmacco* hier ook 't zijne toe dee. Sedert wies de konst van 1340, al van langer hand aen, doch meest, in 't gebied van Florensen, daer *Tomas Masaccio* haer als teffens in top had gestelt, indien hem de dood niet te vroeg had weg gerukt. Maer het is verwonderens waerdig, dat, daer de konst onder de spitszinnige Italianen noch zoo jong en zoo groen was, ons Nederland zoo vroeg met rijpe vruchten voor den dag quam. Want *Jan en Huybert van Eyk*, gebooren te Mazeik op de Maes, hebben niet alleen, ontrent of voor den jaere 1400, wonderen met het penseel gedaen, maer zy hebben, met het vinden van d'olyverwe, die tans noch booven alle andere manieren de kroon spant, een nieuwe Schilderkonst opgebrocht, die mogelijk voor de waschverwe der ouden niet en wijkt. Welke nieuwe wijze van doen, door eenen *Antonello* van Messina, uit Nederland tot Venetien, is overgevoert, van waerze voort over geheel Italien verspreyt is. Sedert bleef de konst niet alleen te Florensen, maer *A. Mantegna* oeffende die ook te Mantua, en binnen Rome, onder *Innocentius* d' achtste. En *Leonardo da Vinsi* bragtze zelf in Vrankrijk, daer hy in d'armen van dien konstliefdigen Koning den geest gaf. Ondertusschẽ ontstak deu yver tot de konst binnen Florensen al meer en meer, voornaementlijk toen *Laurens de Medices* al wat tot de geleertheit en konsten behoorde, in Grieken, daer *Bajazet* regeerde, liet opzoeken, en een leerschoole vol van Antijksche beelden met groote kosten oprechte, daer hy veel jonge Schilders en Beeldsnyders in aenfokte, daer den grooten *Michel Agnolo* ook zijn eerste zog der konst uit gezoogen heeft. Maer de vonken van dit vier spreyden zich over geheel Italien: want Venetien pronkte met *Giorgione*, en Lombardyen met den wonderlijken *Antony Corregio*. Maer wat wonder was dit? Duitslant had alreede *Israel van Mentz*, en *Hupse Maerten* gehadt: en den weergadeloozen *Albert Durer* was reets in den jaere 1470 gebooren, en arbeyde tot 1528 toe. Zwitzerland bracht ook, buiten vermoeden den zeer konstigen *Holbeen* voort; en Zoest in Westfalen den vlytigen *Aldegraef*. Jae ons Vaderland was ook niet onvrugtbaer; want het baerde, nevens veel andere, *Geertjen tot Sint Jans*, en *Aertjen*, en *Lukas van Leyden*: lichten die de konst deurluchtig hebben gemaekt. Ik zwijge van *Antonis Moro*, *Jan Schorel*, *Heemskerk* en *Bloklandt*, al Schilders van d' uitsteekenste

Anno 1300. 1443. 1400. 1487. 1512.

kenſte ſlag. Terwijl het nabuerig Brabant op *Quintijn Meſſys*, *Jan de Mabuze*, en, om kort te gaen, op den vermaerden *Frans Floris*, roem droeg. Maer ons wederom over d' Alpen begevende, Italien bloeyde nae den jaere 1500 zoo ſchoon, als men wenſchen kon, en de konſt gaf een rijken oegſt.
Sterf 1520. Toen blonk de Prins der Schilders *Raphel van Urbyn* als een Zon, tot vermaek van *Julius den tweeden*, en den konſtliefdigen *Leo den tienden*. Toen leefde 't penſeel door *del Sarto* tot Florenſen: door *Pordenone* en den grooten *Titiaen* te Venetien, door *Roſſo* te Parijs; door *Polidoor* en *Julio Romaen*, *Salviati* en *Succaro* te Romen, door *Franſis Mazzoli* te Parma. Maer het zou my te lang vallen al de groote meeſters, die Italien, nevens *Tintoret*, *Paulo Calliary*, *Veronees*, *Baſſan*, de *Caratſen*, *Palma* en *Joſep van Arpyn*, tot
1600. den jaere 1600 al gehadt heeft, op te tellen, en het zouw my moeilijk zijn, al de voortreflijke mannen, die in dees eeuw daer gebloeit hebben, te ſpellen. Laet het dan genoeg zijn, dat wy zeggen, dat ganſch Italien deeze laetſte vier hondert jaeren aen de konſt geſchaeft en gebeytelt heeft, Romen haer gepolijſt: Lombardyen en Venetien haer niet alleen met ſchoone verwen verſiert, en blinkende verniſt, maer ganſchelijk het leeven gegeven hebben. Zy is in ſchoonheyt opgewaſſen, en bloeit noch door de gunſt der Vorſten over geheel Europe. En zeker, zonder deeze gunſt kan zy zwaerlijk beſtaen: want toen het Pausdom eens, voor een korte tijdt, door *Adrianus* van Uitrecht, een vyand der konſten, beheert wiert, raekten al d' eedele oeffeningen in verachting; en de konſtenaers ſchier geſtelt om van honger te vergaen.

Daer en tegen klimt de konſt in top, wanneer de Prinſen zig in de zelve verluſtigen: gelijk men tans in Vrankrijk gewaer wort, daer men de Schilderkonſt niet ſimpelijk oeffent, maer met ordre en toeverzigt te werk gaet; daer men in een hooge ſchoole, mogelijk met die van onze Muzen overeenkomende, behoorlijke leſſen geeft: daer de *Bruin* als hoogleermeeſter of Profeſſor de toezigt bevolen is, die prijzen aen de geene, die beſt vorderen, uitdeelt, en een yver vier onder de konſtliefdige leerlingen aenſtookt. Zeker, ik beloove my, dat'er wonderen door dat middel moeten voor den dag komen. Gelijk ik ook derf toezeggen, indien men met vlijt de schoolleſſen van onze Muzen in 't werk ſtelt. Ik heb de Italiaenſche meeſters, die Italien van deeze Eeuw gehadt heeft, overgeſlagen. d' Italiaenen zullen zelfs haere landgenooten genoeg aen d' onſterflijkheyt opdraegen. Maer ons Nederland heeft, in 't midden van den woeſten oorlog, in deeze laetſte tijdt overvloet van treflijke geeſten gevoed. Braband mach zich verhovaerdigen op den Grooten *Rubens*, en zijnen edelen diſcipel *Antony van Dyk*; op den beezigen *Jordaens*, den graſelijken *Willeboorts*, op *Jan van den Hoek*, en *Theodoor* van *Tulden*, *Schut*, en ontellijke andere, die ik om kortheyt voor-

voorby gae; want mijn voornemen is niet van de Schilders, maer van de Schilderkonst, te handelen; een ander', die beter tijdt heeft, mag haere leevens beschrijven, en *Karel Vermander* vervolgen. Om echter te toonen, dat de konst, sedert de Beeltstorming in de voorgaende eeuw, in Holland niet geheel vernietigt is, schoon ons de beste loopbaenen, naementlijk de kerken, daer door gesllooten zijn, en de meeste Schilders zich dieshalven tot geringe zaeken, jae zelfs tot beuzelingen te schilderen, geheelijk begeeven, zoo zal ik eenige met naemen aenwijzen, die meest op 't gros der konst en de edelste verkiezing hebben gezien. Als daer is geweest *Strazio Voluto* of *Gilliam Fermout*, *Lastman*, *Mierevelt*, *Theodorus Babuere*: *Pieter Fransen de Grebber*, die d'eer heeft, dat hy nevens andere tot discipel gehadt heeft den edelen en volmaekten *Pieter Leely*, die in't hof te Withal van Koning *Karel den tweeden* tans als een alderuitgeleezenste bloeme bloeit; *Hondhorst*, *Ravesteyn*, den verzierlijken *Rembrant*, nae de dood van mijn Vader *Theodoor* mijn tweede Meester: *Jaques de Bakker*, *Govert Flink*, *Gerrit Douw*, *Stokkade*, *Jan Lievens*, *Mieris*, *Doudeins*, *de Baen*, maer holla, ik wil de tans noch levendige, om geen jalouzie te verwekken, overslaen. Dus is de konst opgeheven, en weder ter needer geworpen, gestorven en weder opgewekt. Doch ons Christenrijk schijnt noch konstliefdig genoeg, om de Schilderkonst op haren troon te bewaeren. Dus gy, die haere gunst zoekt, en nae haeren dienst tracht, kom volg ons met verwen en pinseelen in haer deurluchtige school, sla de handen aen't werk, en stel de lessen, die wy u spreekende geven, al zwijgende te werk.

Staet aen te merken, dat al die van Vermander genoemt zijn, hier worden voorby gegaen.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van veelerley Licht.

DE koleuren of verwen zijn veranderlijk door onderscheyde verlichtingen, die eerst van de Zonne of van 't vuer veroorzaekt worden. Wy zullen overslaen wat de wijsbegeerigen van *lux* (licht) of van *Lumen* (schijnsel) zeggen, en alleenlijk van licht en verlichtinge, zoo veel het onze kunst betreft, handelen.

De eygentlijke koleuren der dingen stel ik vast, dat alleen in 't Zonnelicht onvervalscht zijn; want hoe onzeker men van een verwe by kaerslicht oordeelt, is een yder bekent. Alle andere lichten zijn niet anders, dan wederglansen, en deelen aen de dingen, die zy beschijnen, haer eyge

De Zon is alleen een onvervalst licht.

verwe

verwe meede. De Zon alleen is hier vry van, waer in het waere licht in de ſcheppinge zich vergadert heeft, daer alle andere dingen onder de ſtarren haer licht van ontfangen. Onze Poëet zingt op volgenden zin:

Wy lagen als in dootſe en donkre naerheit,
Ten waer de Zon, die 's werels ruim geſlicht,
Van't midden der Planeten, door zijn licht
Hêrleeven deede in aengename klaerheit.

Van't Zonnelicht, en van de blaeuwe locht,

Hoe veel het Zonnelicht van het licht eens zuiveren blaeuwen Hemels verſchilt, zult gy in een ſchoonen dach beſt gewaer worden: wanneer gy, te velde gaende, de ſchaduwe van eenich enckel ding in de ope locht, een weynich afſtaende, tegen 't licht vergelijkt; gy zultze geheel uit den blaeuwen bevinden. Nu zal iemant drijven willen, dat het Zonnelicht zich gloeiend en uit den geelen vertooont; ik zal dit garen toeſtaen, in een lucht met warme dampen: want dan vertoont zich de Zonne zelf van die koleur, maer nimmer in recht klaer weder. Het Zonnelicht dan onbezwalkt zijnde, vertoont de dingen oprecht in haer eyge verwe.

Hoe aerdigh ſchiet de Zon een blijde ſtrael
Door geene wolk! kom jonge Schilders, mael,
Met verwen af dees ſchaduwige wallen,
En laet het licht op geene torens vallen.

Des dageraets.

Maer als de Zon haere ſtraelen door nevelen heenſchiet, gelijkze in't op en ondergaen gemeenlijk plach te doen, dan geeftze, als door beſchilderde glazen, verkeerde doch aengenaeme verwen uit, en vermaekt het oog door die verandering.

Wiens hart en zinn' verheugt niet, als Auroor
In't Ooſt azuur bereyt het Zonneſpoor?
Of doet het Weſt nae d'ondergang noch bloozen,
En ſtroit op't blaeuw haer Lelyen en Roozen,
En ſchildert in al't geene, watze ziet,
Oranje op Purper in het ruim verſchiet?

Van gewolkt,

Het licht van een klaere wolk, tegen over de Zon ſtaende, is het Zonnelicht aldernaeſt, vermits het niet en verwt, maer aen yder ding zijn eyge en natuerlijke koleur laet.

Maen en Starlicht.

't Geſternt en de Maen geven een bleek en twijfelachtich licht; want ſchoon de Maen, alsze vol is, de voorwerpen van bergen en landouwen beſcheydelijk genoeg laet zien, wanneerze haer ſchoone gedaente in een ſtille ſtroom afdrukt, zoo blijven nochtans de, anderſins genoechlijke, boſſchaedjen verſchriklijk om aen te zien, en de heuvelen en ſpelonken zijn met vreeslijkheit geverwt. Ik heb een Maneſchijn met deze eygenſchappen op 't aldernatuurlijkſt van *Johan Lievens* gezien. Eenen *Pieter Della Fransſeka*

wiert

wiert in 't uitbeelden van nachten en duisternissen geprezen. Op allerley aert van nachtlicht past dit vaers:

De bleeke Maen verlicht met bleeke twijfellichten:
De blixemen met blaeuwe uit haere solferschichten.
Het vuur schijnt gloejend geel, maer na men stookt of brant;
En ook wel bleek, en vael, doch meest in 't turref landt.

Blixemen en weerlichten geven somtijts brandige, maer meest blaeuwe lichten, zwaer om uit te beelden, 't welk nochtans van groote meesters niet ontzien is: want men vertelt van *Apelles*, dat hy weerlichten, Blixemen, en donderende onweeren overwonderlijk uitbeelde. En deze stukken wierden *Brontes*, *Astrapes*, en *Cerannobolus* genoemt. Van Blixem.

Zommige vuuren geven dan, 't zy een doots, blaeuw, of een zeer gloejend licht, maer alle vuur of kaerslicht wort meest door zijn kantige schaduwe van het dachlicht onderscheiden. De dingen door vuur verlicht, zegt *Seneka*, zijn anders, als die van een wijder licht omscheenen worden. De kanticheit der schaduwe komt, om dat het licht van een kleine vlamme, even als uit een punt, straelt: en alleenlijk treft op de dingen, die het rechtlijnich kan bereyken, en daer het zelve komt te missen, schampt het kort af, en laet de rest onverlicht: daer de dachlichten, grooter zijnde, dan de byzondere deelen, die zy beschijnen, de zelve eenichzins ook als omschijnen, en door haere grootheit omringen. Maer dergelijke verlichting is ook by nacht door het behulp van veel lampen, kaersen, of fakkelen, te weeg te brengen. Ook zoo kanmen de kaerslichten, achter geolijde papieren gestelt zijnde, bynae als daglichten uitbreiden. 't Welk in toneelvertooningen, voornamentlijk daer Schilderyen in te pas komen, daer een breet licht toe van nooden is, als ook in na 't leven teykenen by winterse avonden, te pas kan komen.

Vuer en Kaerslicht

Verschilt van 't dachlicht.

DERDE HOOFTDEEL.

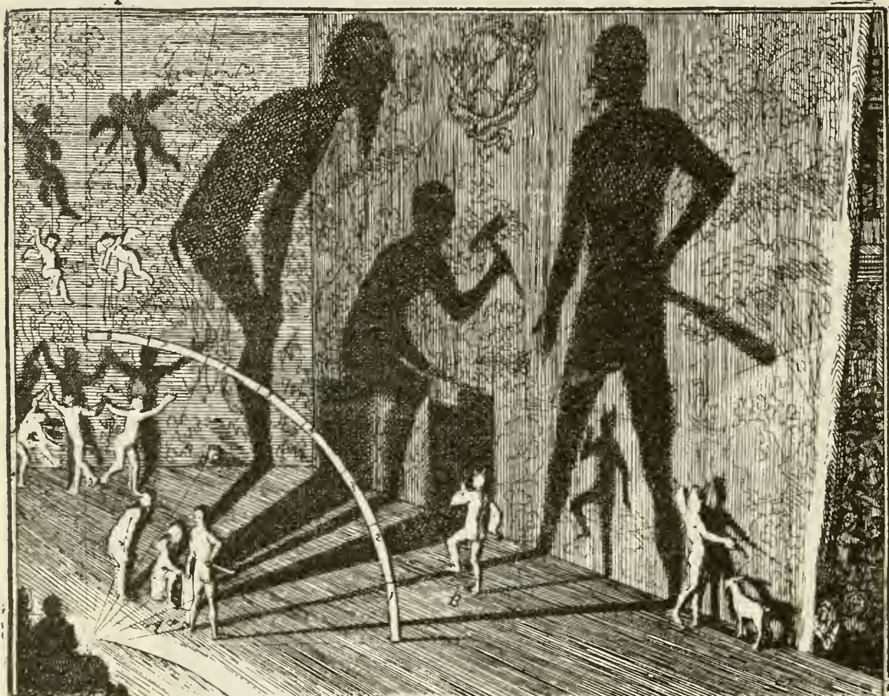
Van de graeden van schaduwen en lichten.

't Spel van den Schaduwendans.

E kanticheden, die de schaduwen van een eenich licht ontfangen, zijn bequaem tot den aerdigen vont van den schaduwendans. Die men aldus in 't werk stelt. Men spant, achter de gordijnen van het bereyde toneel, een grooten en geheelen voorhang, van wit papier, daer na stelt men achter op 't toneel, een eenige groote waskaers: als 'er dan eenige Personaedjen tusschen het licht en den voorhang verschij-

ſchijnen, de gordijnen geopent zijnde, zoo vallen de ſchaduwen op den papieren voorhang: die dichtſt by 't licht zijn ſchijnen zeer groot, daer en tegen, die voor aen 't toneel zijn, minder. Welken dans, door aerdige geeſten geſpeelt wordende, vermakelijk om te zien is. Ik zal hier een print van een ſchaduwendans inlaſſen, en vertellen, hoe geeſtich ik die heb laeten ſpeelen.

De Gordijnen opgeſchoven zijnde, zoo vertoonden zich, voor een menichte toezienders, een dans van gehoornde Faunen en Veltnimfen, of, om beter te zeggen, haere ſchaduwen op den verlichten voorhang, vrolijk, zoo 't ſcheen, in 't verwelkomen van den jongen *Acis*, en de koolzwarte *Galaté*, terwijl Kupido in de locht zwevende veelerley fratſen bedreef tot vermaek van de feeſt. Daer op volgde den manken *Vulkaen* danſſende in 't midden zijner werkgezellen, vry ruim zoo groot als Reuzen, zich ſpoedende na *Etna*, om d'uiterſte duiſternis voor *Pluto* te ſmeeden. Daer op quam *Acis* en *Galaté* wederom met een minnedans, de welke geeyndicht zijnde, zoo ſtelden zy zich in een hoek van 't toneel tot onderlinge lief-

lieſkoozery. En korts daer op ſprong *Poliphemus* aen de ſtranden hervoor, zich kemmende met een egge, en't ſcheen ook, dat hy zijn baert met een zeyſſen ſchrapte. Hy ſpeelde op zijn hondert rietige ruispijp, of iemant anders voor hem op grover ſpeeltuig, en ſcheen behagen te nemen in zijn bruine ſchoonheit, tot dat hy, *Acis* gewaer wordende, begon te bulderen. *Galaté* verzwond, maer haer minnaer wiert door *Polipheem* met een oorkuſſen, ik wil zeggen, met een ſtuk van een rots verplet. Hier op danſte de Reus met zeegeſprongen, en de Siklops in *Mulcibers* ſmis begoſten te ſmeden. Wijder quam'er een ſchip met Grieken aen, die al t'ſamen van *Polipheem* gevangen, en met zijn ſchapen in zijn hol gedreven wierden. Maer hy wiert van een der zelve, zoo 't ſcheen, met een goede kruik wijn beſchonken, en die uitgedronken hebbende, zette hy zich neer, en ſcheen in ſlaep te vallen. Hier op quamen de gevangene met den ſtaf van de Reus, of den maſt van haer ſchip, rechtende de zelve, en drukten die in het oog van *Polipheem*: hy daer op ontwakende danſte den blinden dans, en zocht te vergeefs nae *Uliſſes* knechten. Eindelijk quamen de Faunen, Nimphen, en de bedroefde *Galaté* wederom, als ter lijkſtaſy van *Acis*. Maer *Eskulapius* was reets bezich om hem weder op te wekken. *Acis* rees, en wert hoe langs hoe grooter, verzwond, en verſcheen wederom, nu als een menſch, dan als een reus; dezen trant wiert van al zijn geſtoet gevolgt, dan ſcheenen 't Siklops, dan geſtaerte Faunen, dan zachmen haer, dan niet, tot datze eindelijk al nae malkander in de papiere locht verdweenen. Dit ſpel, hoe ſlecht, is voor den Schildergeeſt dienſtich, om het afkanten der nachtſchaduwen recht te begrijpen, en het ſtraelen des lichts te verſtaen. Wy hebben in de plaet verſcheiden beelden op verſcheide plaetſen geſtelt, naby en verre van 't licht: en, tot meerder bevatlijkheit, een vierdepartkring met de ſijffers, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. beſchreven, door welks middel de vermindering van licht tuſſchen de figueren A. B. en C. zeer licht te begrijpen is. Want daer een van de beelden A. door zijn nabyheit tot het licht, geheele 4 ſtreeken beſlaet, B. niet boven 2, en C. noch minder, zoo moeten de beelden A. nootzakelijk tweemael zoo licht zijn, als B, of zoo veel meer, als zy in't vatten der ſtreeken verſchillen. Daer en tegen moeten de beelden C, of andere noch verder, zoo veel minder verlicht zijn, als zy van minder ſtraelen beſcheenen worden. 't Welk alles nader te berekenen ware, als men de ſtraelen of ſtreeken 1. 2. 3. &c. elk in 't byzonder in vier of meer ſtreeken verdeelde. Maer ick acht het genoech, dat een Schildergeeſt alleen het begrip hier van hebbe, om alles deur het oog te leeren giſſen. Want heerlijker is't

Zijn nutticheit.

Graden van vuur of kaerslicht.

Vermeerdezing of vermindering.

De reden te weten,
Als altijt te meten.

Het vuer of kaerslicht is als het middelpunt van een kring, dat zijn ſtraelen rondom afſchiet. De dingen, die verlicht worden, ontfangen die zoo veel te meer, als zy te nader komen: en daerom geven twee beelden van gelijke groote ook zoo veel verſchillende ſchaduwen, als in de ſchaduwen van de beelden A. B. C. te zien is. Want ſchoon het beelt A. niet veel boven de helft meerder licht, als het beelt B. ontfangt, zoo is desſelfs ſchaduwe onvergelijkelijk grooter, niet alleen om zijn naeheit van 't licht, maer ook om de groote wijtte tot den voorhang, die in de beelden C. noch meer vermindert. Deze en diergelijke waerneming heeft al van outs *Antifilus* zeer beroemt gemaekt, in 't uitbeelden van eenen jongen, die 't vuur opblies, niet alleen om de natuerlijkheit des blazenden monts, maer ook, om dat hy een heerlijk huis hadde uitgebeelt, dat door 't ontfonkende vuur, op een behoorlijke maete, maer een weinich verlicht wiert. Wy zullen wegens de graden van licht in 't vervolg handelen. Lampen en brandende kaerſſen zijn van *Gerrit Douw* en zijn navolgers zeer zinnelijk geſchildert: Maer *Hans de Vries* heeft tot Hamburg, in een kapelle, een brandende lamp in een geſchilderde kornis om hoog hangende, zoo natuerlijk uitgebeelt, dat'er veel om verwed wiert, of zy niet los hing en brande.

Ook van Schaduwen.

Men mach ook, als 't de zaek vereyſcht, wel verſcheyden lichten in een zelve ſtuk te pas brengen. *Francisko Parmens* heeft zich hier van in een beſnijdenis, die hy voor Paus *Clemens* maekte, loflijk gedient: laetende zijn eerſte figueren door een glans van 't aengezicht *Chriſti* beſchijnen, en 't omzwierend gewoel door een toortze, en het lantſchap en verſchiet door een opklarenden dageraet. Dit ziet men ook naeukeurich in den *Sint Laurens* van *Titiaen* waergenomen, daer het vier van onderen, en verſcheide toortſen ter zijden, elk haer byzonder werk doen. Zoo heeft *Vazari* in een Kersnacht de natuer van drie verſcheide lichten wel verſtaen.

Verſcheide lichten in een ſtuk geoorloft.

Weerglans is wel eygentlijk een wederomkaetſing van het licht van alle verlichte dingen, maer in de konſt noemen wy maer alleen reflectie of weerglans, de tweede verlichting, die in de ſchaduwe valt. De volmaektſte weerglans is ſpiegeling; wantze haer oorzaek byna gelijk wort, behalven datze alles averechts of omgekeert vertoont.

Reflectie, weerglans.

Spiegeling.

Kom ſchilder my dien weerglans in den ſtroom,
Van lucht, gewolkt, ſteeveſt, en brug, en boom,
En berg, en bouw van hooggetinde hoven;
Het ſpiegelt zich al t'ſamen 't onderſt boven.
Het drinkend vee, de viſſer, zwaen en ent,
En bies en lis, vertoont zich omgewent.

De Spiegeling geſchiet in water, glas, metael, gepolijſten ſteen, en dergelijke gladdicheit, maer de dingen, die mat rul en oneffen zijn, ont-

fangen

fangen maer alleen een gemeene verlichting, na de verwe van't geen, daer zy door verlicht worden, ook na de tusschenwijte, en haere eygenschap. Weerglans van verschei-de verwen.

Een schoone bruit, om bruinicheit te mijde,
Versier zich met wit lywaet, witte zijde,
En paerlen: 't wit de schaduw zelf verlicht.
Scharlaken root verbloost het aengezicht.
Die zich in't groen des Zomers gaet vermeiden,
By Zonneschijn in beemden of in weiden,
De schaduw van zijn trony wort gestelt
Nae't groen of geel van 't klaer verlichte velt.

Maer men moet deze tedere waerheit niet misbruiken; want schoon zich geen verlicht ding ontrent een schaduwe vertoont, of het deelt zijn licht en verwe aen de zelve meede; zoo moet men toezien, dat men het grootse geheel door te veel fateringen niet en bederve. De tusschenwijtte is in 't weerglansen met die van 't vuurlicht overeenkomende. En de eygenschap van weerglans t' ontfangen is, als die van verlicht te worden. Eer wy van de weerglans afscheiden, zoo moet ik van den schilderachtigen vond spreeken, waer mede men al de dingen, die buiten zijn, in een beslote en duistere kamer door weerglans kan afmalen. Gelijk ik tot Weenen by de Jezuiten, tot London aen de Rivier, en op meer plaetsen wonder aerdich gezien hebbe. Tot Weenen zach ik ontallijke menschen in een kleyn kamertie op een papier wandelen en keeren: en tot Londen honderden schuitjes met volk, en de geheele Rivier, lantschap en locht, op een muer, en al wat roerlijk was, beweegen. En dit maektmen aldus: men verkiest een kamertje, buiten welx venster eenige waerdige voorwerpen zijn, 't zy mart, wandelplaets, of Rivier: dit zalmen gansch dicht donker maken, en dan in een venster een rond gat booren, stellende voor 't zelve een brilglaesje, zoo zullen de stralen van de dingen, die buiten in 't licht zijn, af schieten deur het gat, en zich gaen werpen tegen den muer, en met de zelve verwe al 't geen, dat buiten is, in 't klein schilderen, doch alles het onderste boven. Maer indien uw kamer te groot is, zoo moogt gy, nader by, een papier hangen; 't zal ook goet zijn, dat gy lang blijft zien; want in 't eerst zijn de oogen de donkerheit ongewoon, en zoo bequaem niet. Ik ben verzekert, dat het zien van dezen weerglans in 't donker 't gezicht van de Schilderjeugt geen klein licht kan geven; want behalve dat men de kennis van de natuer verkrijgt, zoo zietmen hier wat gros of generael een recht natuerlijke Schildery behoorde te hebben. Maer dit zelve is ook te zien in verklein glazen en spiegeltjes, die, hoewelze de teykening wat verbuigen, het gros der koloreeringe en houdinge zuiverlijk vertoonen.

Door-

Doorſchijning. Doorſchijning is, wanneer eenich ding, een licht bedekkende, nochtans zoo vaſt niet en is, om het zelve geheel te beletten door te ſchijnen, als kriſtalle vaten, glazen, gordijnen, ja ſomtijts tedere naekten, of, dat beter te gelooven is, een vlakke hand voor een kaers.

VIERDE HOOFTDEEL.

Wat de ſchaduwe, ſchamping, en dikte der locht, aen de verwen verandert.

d'OUdſten *Polignoot* en al zijn tijdtgenooten ſchilderden zonder ſchaduwen; maer tot de zaek. De koleuren of verwen zijn veranderlijk door verhinderingen van eenige lichaemen, die de zelve beſchaduwen, of door ſchampingen. De bepalingen van de ſchaduwen worden in de perſpective geleert. De veranderingen, dieze in de verwe maken, is na de maete van haere donkerheyt. Weynich ſchaduwe geeft na haere maete weyniger verandering in de verwe, maer de volle duiſterheit maekt alle dingen gelijk; dat is, geheel onzichtbaer. De ſchaduwe is eygentlijk niets van zich zelve, maer een dervinge, ofte niet zijn: 't welk den Outvader *Auguſtinus*, in zijn ſtadt Gods, zeer wel uitdrukt. *Want*, zegt hy, *zoo wanneer het gezicht over de lichamentlijke gedaentens loopt*, *zoo en ziet het nergens duiſterniſſen*, *dan ter plaetſe*, *daer het begint niet te zien*. Veele ſlechthoofden roepen te vergeefs van klaere ſchaduwen: de klaerheyt moet in het licht zijn, en de ſchaduwe mach niet klaer zijn, ten zy daer iets is, dat de zelve verlicht. Schamping is, wanneer het licht niet vlak op de dingen ſtraelt, maer noes, gelijk langs heenen, en kan zeer bequaem in een ronde pilaer aengewezen worden: want het licht heeft alleen zijn volle kracht ter plaetſe, daer 't allernaeſt is: komende door de ronde omwijking meer en meer te ſchampen, tot dat het zich eindlijk geheel in ſchaduwe verlieſt.

Schaduwen. Lib. 12. c.7. Schamping.

Dikte der lucht, De verhindering, die de gemeene dikte der lucht, of eenigen miſt, nevel of rook geeft, bezwalpt ook de verwen. En men ziet dat de koleuren der dingen ook vermindert worden door het verre af zijn, voornamentlijk, in de ope lucht; want die vermindering in een beſloten gebouw, geſchiet veel meer door het verre af zijn van het licht, en verdonkering, als door de dikte der locht, die, hoe klaer weder het is, echter de dingen, die ver af zijn, belet en belemmert, om ze zoo klaer, als van naby, in haere verwe te onderſchey-

Belet.

ſcheyden; gelijk dit zeer aerdig door den zinrijken *Antonides* in deeze vaerzen word uitgedrukt:

Wat voorkomt in het licht, blinkt uit en triomfeert.
De beelden in 't verſchiet met ſchaduwen betoogen,
Verdwijnen meer en meer, en glippen uit onze oogen.

Wel is waer, dat de verkleyning in 't verſchiet hier veel toe doet, gelijkmen door vergrootglazen genoeg beſpeurt; maer nochtans zoo en zal noit eenich vergrootglas de ſchaduwe klaer vertoonen. Het ſchijnt dat de locht zelf in een kleyne wijtte een lichaem maekt, en zich met Hemelverwe bekleedende alleen of meeſt aen de verlichte dingen toelaet zich te vertoonen. Voornamentlijk de ſchaduwen.

Aenmerk ook, hoe 't verſchiet een klaerheit heeft,
Hoe ſchoon van licht: in ſteé van ſchaduw zweeft
Een dikte van de locht, een zacht verblaeuwen,
Waer in 't gezicht blijft hangen en verflaeuwen.

De ſchaduwen van zeer verre zullen eyndelijk het Hemelblaeuw bereyken: of dat van de Maen, wanneerze, haer hoornen beginnende te krommen, haer ganſch beſchaduwde zijde noch zichtbaer vertoont. Dit zach ik, in een vrolijke morgeſtond, voor daeg op den Appenyn rijdende, eer de Zon zich aen ons vertoonen kon: de naeſte heuvelen en diepe dellingen genooten noch bezwaerlijk het lumieren, de landſtreek ten weſten uit, ſcheide zich tegen een blaeuwen orizond; maer vry boven de zichtlijn begoſten zich op te doen, ik en wiſt niet wat, hellichte punten, die korts daer op wel wolkjes ſcheenen, maer in verwe de blinkende Maen natuerlijk geleeken: zy wieſſen nederwaerts aen in licht, tot datze zich op de zichtlijn tot bergen nederzetten, die, ſchoonze in 't begin ver boven d' aerde om hoog in een blaeuwe lucht ſcheenen te hangen, zoo bevond ik nochtans, dat het niet dan de dikte der locht was, die haer, zoo lang alsze noch in ſchaduwe lagen, genoeg verſchool, maer toenze verlicht waren, niet beletten kon zich klaer genoeg op te doen, zoo dat wyze voor den krommen Appenyn, daer hy Ligurien van Toskanen afſcheyt, bekenden. Wy moeten deeze dikte der lucht nu met oordeel aenmerken. Wy ſtellen vaſt, datze alle beſchaduwde dingen buiten onzen orizont geheel doet verdwijnen, ten waerze door eenige dwerſſe glinſteringen zichtbaer wierden, gelijkmen op de heuvelen ontrent Weenen, de Saltzburger of Karnter Alpes haer beſneeude kruinen, zelf beſchaduwt zijnde, wel ziet ſchitteren; die, als'er de Zonne op ſchijnt, als ſtarren van zoo ver te zien blinken. Maer de dingen, die nader by ons zijn, moetmen na de maete van hare verte aenmerken, tot dat deze opmerking in de dingen, die ons allernaeſt zijn, zich eindigt. Hoe veel minder dat deze dikte der locht de lichten vermindert, zal een vlijtich onderzoeker licht uitvinden.

Exempel.

't Licht minder.

Rook. Rook en mist van gelijken beletten meer de schaduwe te zien, dan 't licht. Maer dewijl ik van rook spreeke, zoo kan ik niet vergeten den schoonen, doch droevigen morgen des jaers 1666, den 12 September. 't Was Sondach, en ik tot Londen in Wijtstriet ontrent mijn boeken bezich, was verwondert, dat de straelen der Zonne zoo root en gloejende in mij kamer scheenen. Waer op ik de venster naderende zach, dat een rosse smook, die ik 't zwerk waende te zijn, zuitwestwaert overwoey. Ik hielt my hier in gerust, tot dat ik, ontrent ten elf uuren voormiddach, een groot gerucht op straet hoorde, want al 't volk liep ter naeste Kerk uit, roepende *fire*, *fire*, zoo veel te zeggen, als brand, brand, en gevraegt zijnde, waer, en hoe? Zoo wiert 'er geantwoort, dat de Fransen en Duitschen de stad beneden hadden in brant gesteken, en dat elk gewaerschuwt wiert het zelve ook elders te verhoeden. Dit was een vals vermoeden, maer de hand Gods en zijn rechtvaerdige gramschap was alleen oorzaek. Zeker, de Zonne scheen dien dach zoo bloedich, dat ik schrik daer aen te gedenken.

De stad, in brand, scheen Stygis woesten romp.
De Zonne deur den domp,
Als vuerich taende, en scheen zoo rood als bloet,
Haer straelen eenen gloet.

Men konde *Loth* van zoodanich een licht doen beschijnen, als men hem schilderde, daer hy, in de spelonke tot *Zoar*, door den wijn en de troetelingen van zijn dochters verhit, zich zelven, zijn huisvrouw, en 't brandende Sodoma vergeet: gelijk *Moizes* zegt, dat 'er een rook van den lande opging, als den rook eens ovens. Ons vaers op den brand van Londen vervolgt aldus:

Maer Sodom gaf noit schriklijker verschiet,
Als toen ons 't licht verliet:
Toen steeg de vlam als in den Hemel op:
De Wolken in den top
En 't vuur om laeg, vertoonden van rontom
Een vuurige kolom:
Of wel een Hel, die pek en solfer spoog,
Afgryslijk voor ons oog.

Mist. Nevel. Van mist is elders by *Thalia*, in 't Hooftdeel van 't gematigt ordineeren, gerept.

VYFDE HOOFTDEEL.

Van licht en schaduwe in 't gemeen, en desselfs graeden, van lichter of donkerder.

MEn zal bevinden dat het licht, vallende in een beslote kamer of gebouw, ten waer het onmiddelbaer door de Zonne wiert veroorzaekt, donkerder is, dan zelf de schaduwen vallende in de ope lucht, daer de Zonne schijnt. Want deeze van het beschenen lichaem vallende, hebben nochtans meer lichts van den Hemel, en andere verlichte dingen, dan de lichten binnens huis uit deur of venster kunnen genieten. Waer in zich groote Meesters dikmaels vergrypen, latende het mindere van binnen het meerdere van buiten overtreffen. Laet dan, om deze zaek wel te verstaen, gezegt worden de klaerheit van de Zonne zelf hondert, maer haer licht, dat zy aen de dingen, die zy beschijnt, gevende is, tien te zijn: de schaduwe in d'ope lucht vijf: het lichtste in een kamer vier: de weerglansen twee: de opene schaduwen een: de holle dieptens O: dat is, zonder licht, of ten uitersten donker. Hier mocht nu een konstenaer, om zijn voorneemen in zijn macht te hebben, met zijn verwen te rade gaen, en overleggen, hoe veel trappen hy beklimmen kan, beginnende van zijn zwart of duisterste verwe, als voor O, d'uiterste donkerheit, tot d'eerste trap 1, van verlichting, stel lak, omber of ombers waerde. Tot de tweede 2. de hoogte van bruinroot, *Terra verde*, of diergelijk. Tot de derde 4. 't Vermogen van oker of vermiljoen. Hy zal genoeg te doen vinden om met witten of mastekotten, of wat noch klaerder mach gevonden worden, de glansen of spiegelingen van het uiterste licht vijf, in een kamer te bereyken. Maer dewijl dit een zaek is, daermen niet te naeuwkeurich in kan zijn, zoo laet ons deeze verdeeling noch eens hervatten. Wy laeten de Zon buiten 't bereyk onzer verwen, en raeden, dat niemant zijn hooft breeke met dat licht, daer ons oog te zwak toe is, om het in de natuer eens aen te zien, nae te bootsen. Maer 't zy dat wy van voorneemen zijn iets binnen of buitens huis te verbeelden, wy zullen wel doen, als wy het in de volgende vijf graeden van licht en verdonkering aenmerken, gelijk wy 't hier achter onder de plaet van 't Kamerlicht in vijf perkjes hebben aengeweezen. Wy zeggen dan, dat het geene vlak van het licht, dat wy onderstellen buiten ons werk te zijn, bescheenen wort, een *volkomen licht* is, en dat des zelfs uiterste glansen, binnen 't vermoogen van

't Licht binnens huis donkerder, dan de schaduwe buiten.

Graden der verminderingen.

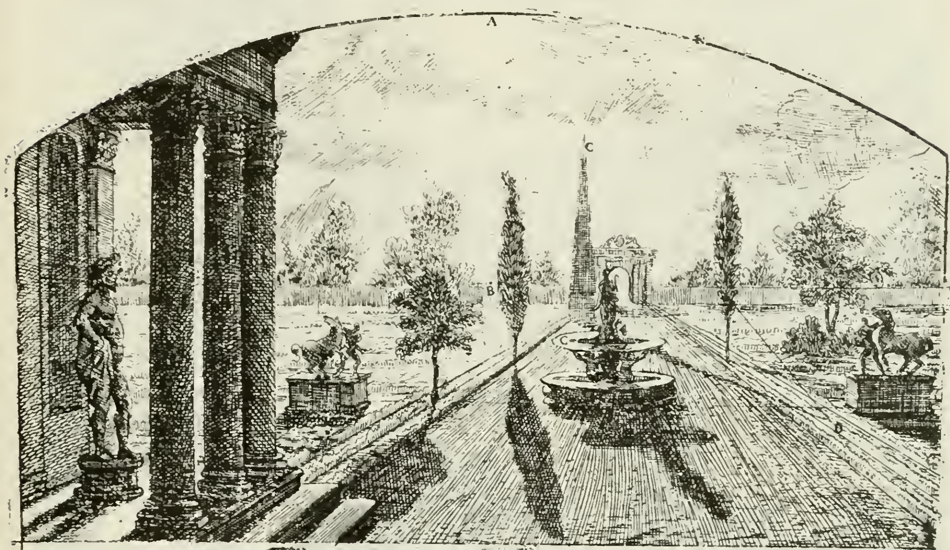
Van Lichten.

d'alderlichtſte verwen, als witten en maſtekotten, moeten bepaelt blijven. Ik meyne hier niet, datmen geverfde kleederen of iets dat van natueren bruin is, noch zelfs het blanke naekt, met witten of maſtekotten moet ophoogen, want dat acht ik belachelijk; maer ik wil datmen deeze verwen alleen met d'alderklaerſte lichten vergelijke, en haer dus met zijn gedachten in den eerſten graet ſtelle. In den tweeden graedt ſtellen wy, als half verlicht, de ſchampingen, en vergelijken die met onze mezetinte, of halfverwen op de bruinte van ookers. In den derden graet ſtellen wy, als maer een vierdepart verlicht de gemeene reflexien of wederglanſen, deurſchijningen, en al wat in de ſchaduwe eenige kennelijkheyt verooorzaekt; en vergelijken die tegens bruin root. De rechte ſchaduwen, die echter noch eenich ſcheemerlicht deelachtich zijn, als miſſchien een achtſte deel, ſtellen wy in den vierden graet: en vergelijken die met omber. Maer de holle dieptens, die van alle licht of wederglans berooft zijn, ſtellen wy in den vijfden en laetſten graedt, en vergelijken die met onze zwarten, en alderdiepſte verwen. Deeze aenmerking zal ons voorzichtich maeken, om niet meer t'onderneemen, als het vermoogen onzer verwen toelaet. Want als wy te hoog opheffen, zoo zullen wy om laeg te kort ſchieten, gelijk een gebeurt, die in 't ſchilderen van een nachtſtuk een brandende toors of hen kaerſe voor aen ſtellen: want zy hebben de macht niet, het reſteerende werk zijn behoorlijke klaerheyt te geeven. *Rembrant* heeft de maet van een kaerslicht in eenige bruine printjes nae zijn vermoogen uitgebeelt, maer als men die lichjes toedekt, zoo blijft de reſt van 't werk donker: daer wy gewoon zijn, als men ons iets by de kaers laet zien, onze hand voor 't licht te houden, op dat het onze oogen niet en belette alles op 't klaerſt en kenlijkſt te onderſcheyden. En zeker, wanneermen iets byzonders in Schildery vertoonen, en alles in volle kracht doen zien wil, zoo is 't ook wel waert, datmen de vlam van een kaerſe of fakkel ergens doe achter ſchuilen: want die bloot laetende, zoudenze 't vermoogen van onzen eerſten graed van licht alleen behoeven. En zoo men zijn voornaemſte werk in volle kracht geſchildert hadde, zoo zouden 'er verwen tot de lichten ontbreeken. De Schilder, die in *Juno* en *Pallas* al de ſchoonheeden, die hy bedenken kon, gebracht had, en toen als uitgeput was, zette *Venus* van achteren. Zoo zal 't ook geoorloft zijn deeze lichten te dekken. Maer ik wil de geeſten dit voor geen wet opdringen. Heeft iemant luſt om de lichte vlam van kaers of lamp eens in zijn tafereel te doen ſchijnen, wel aen, dat hy dien luſt vry boete, en 't verſchil, dat 'er tuſſchen 't licht en 't verlichte is, wel waerneeme; gelijk het van *Gerrit Douw* en zijn naevolgers tot verwonderens toe is te weeg gebracht.

ZESTE

ZESTE HOOFTDEEL.

Van de ſchaduwen der Zonne, en haere ſtreekvallen.

LAet ons nu voor eerſt de ſchaduwen der Zonne, en haere ſtreekvallen beſchrijven. Wel aen, ſtel dat zy van achteren boven den Orizond, of de ſcheydlijn in uw ſtuk ſchijne. Laet dan uit de Zon A een lootlijn in B op uwen Orizond vallen. Laet uw boomgebouw of Piramyde C, waer 't ook wil, geplaetſt zijn. Laet dan de ſchaduwlijnen, uit het punt B getrokken, deur de voeten van C C heenglyen', zoo zult gy voor eerſt zien, welken weg de ſchaduwen loopen moeten. Laet dan de lijnen uit de Zon A de toppen van de voorwerpen C C raekende, voortvaeren, totze de ſchaduwlijnen aentreffen: zoo hebt gy de lengte, daer de ſchaduwe aflaet; gelijk in het punt D, daer de ſchaduwe van de Piramyde C eyndigt, gezien wort. En dus, hoe gy de Zon hooger ſtelt, hoe de ſchaduwen korter wordē, gelijk men hier met een opſlach van d'oogen leeren kan; tot beſchaemtheyt van die Schilders, die reets door haere andere gaven een naem verkregen hebben: en echter in dit val-

Schaduwen van de achter zon.

len der ſchaduwen zoo los gaen, dat zy haere deurwrochte werken niet alleen kreupel, maer zelfs beſpottelijk maeken.

Van de voorzon, en hoe al de ſchaduwen nae de ſcheydlijn op een zeekere ſteek of punt loopen.

Indien de Zon recht van voren in uw werk valle, zoo moeten de ſchaduwen over al na de ſteek of 't oogpunt loopen.

Voorzon. Maer zoo men begeert, dat de Zon ontrent van vooren in het ſtuk ſchijne, zoo ſtel voor eerſt uw oogpunt op de ſcheydlijn, daer 't u luſt, in A; ſtel dan in uw ſtuk de plaets op de ſcheydlijn, daer gy wilt dat de Zon lijnrecht tegen over ſta, als in B, neem de juiſte lengte van A B, en ſtel C aen d' ander zy van A, dat A C en A B even lang zijn. Laet uit C een lijn opklimmen tot D, zijnde eeven de hoogte, die gy wilt dat de Zonne ſtaet, laet uw pilaer, beelt, of gebouw E zijne ſchaduwe na 't punt B trekken, daer zy onfeilbaer henen moet, als ſtaende recht over de Zon. Laet dan een lijn uit het punt C langs de gront van 't werk, beelt, of boom E komen, en een ander uit D den top raken, makende het punt F; dit punt na het oogpunt A gehaelt,

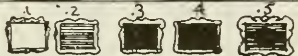
zal

zal de ſchaduwlijn deurſnydende de rechte lengde aenwijzen. Hier is wel aen te merken, dat alle ſchaduwen nae het punt B loopen, gelijk in de Prent op den voorgrond aen de Paerdevoeten te zien is. Want in deeze waerneminge wort gemeenlijk zelf by de beſte konſtenaers gedoolt.

Indien gy wilt dat de Zon recht van ter zijden, 't zy van de rechter of ſlinker hand, in uw ſtuk ſchijne, wel aen, laet de dingen, zy zijn dan boom, beelt, pilaer, of piramyde, recht ter zijden uit ſchaduwen. Nu is de vraeg, hoe hoog dat gy begeert, dat de Zon is? Want dikwils is 't noodich, datmen de tijd van den dach ook uitbeelde. Wy zullen den liefhebbers op een zeer lichte wijze hier van berichten. Bezydezon.

Verdeel den Zonneloop van dat hy opgaet, tot op zijn hoogſt, gelijk als in den Zona Torrida, Heeten riem, in zes gelijke ueren, gelijk hier booven in de plaet van de voorzon, ter ſlinkerhandt in de locht, geteykent ſtaet. Dit is een zekeren wech om de lengtens der ſchaduwen in een rechte bezydezon te verſtaen: en om alle moeilijkheit te vermijden, zoo kan deeze zonwijzer alleen ons genoeg doen: want verkies zoodanich een uur, als gy begeert, en laet een ſchaduwlijn van den top van 't geen zijn ſchaduwe geeft, afdaelen, die eevenwijdich met de verkoren uurſtreek heenegaet, zy zal u de rechte lengte van de ſchaduwe wijzen. Of luſt het u zelf te kennen te geeven, hoe veel graeden de Zonne hoog is, zoo laet uw linie eeven wijdich met de begeerde hoogtens linie loopen. Maer dit's wat naeuw gezocht. De reden waerom dat ik deeze aenmerkinge hier invoer, is, vermits ik beſpeurt hebbe, dat zelfs goede inzichtmeeſters niet alleen zich vergrepen hebben, dat zy op d' een plaets van haer werk de ſchaduwen, als of de Zon hoog, en op een ander plaets als of zy laeg was, hebben uitgebeelt: maer ook tot waerſchuwing, voor die beelden, lantſchappen, of iets anders ſchaduwen; datze mogen acht geven, dat de lengtens der ſchaduwen door haer ganſche werk een gelijkmaticheit hebben. Dit zy genoeg van de Zonneſchaduwen in d' ope lucht, daer die van een lichte wolk ook meede overeenkomen.

Van 't besllooten of kamerlicht.

Het daglicht in een besloote plaets, 't zy kamer, zaele, kelder, of wat des meer is, stellen wy tweederley. Als van een gemeene lucht, of

Van een gemeene locht. van een in schijnende Zon. Van een gemeene locht komen zy in haer streekvallen eenigzins met het vuer of fakkellicht overeen, behalve dat zy zoo kantig of snel niet en zijn: want zy krijgen, nae de maete der grootheit van 't licht, een weederzijdsche zachtigheyt, en voornamentlijk, die naest by 't venster zijn; want deeze van beyde zijden omscheenen, verliezen zich in

Of met een inschijnende Zon. een punt, en behouden haer voornaemste bruinte alleenlijk in de middelstreek.

De schaduwen van een inschijnende Zon binnens huis, koomen met die van d' oope lucht overeen, behalve datze sterker, en binnen 't bestek van deur of venster bepaelt zijn. *Albert Durer* heeft zich in een inschijnend Zonnelicht, in zijnen *Jeronimus* in de kamer, geweldich vermaekt.

Het aenmerkelijk in dusdanige verlichtingen zijn de weerglanssen en reflexien, welkers streekvallen alderbest met het vuer of fakkellicht over-

een-

eenkomen. Wonderlijk heeft zich onzen *Rembrant* in reflexeeringen gequeeten, jae het scheen of de ze verkiezing van 't wederom kaetsen van eenich licht zijn rechte element was, had hy hem maer wat beter op de grondregels deezer konst verstaen: want die alleenlijk op zijn oog en gewaende ondervindinge steunt, begaet dikmaels feylen, die den spot van leerjongers, ik zwijge van meesters, verdienen: en zoo veel te meer, daer deeze zekere kennissen, voor die 'er zich een weynig aen laet gelegen zijn, zoo gemakkelijk zijn te bekomen.

Het vuur-of toortslicht hebben wy in den schaduwendans vertoont, en genoeg te verstaen gegeven, hoedanich het vallen moet: naementlijk, dat de linyen uit de gront van de kaers, de gront van het schaduwende lichaem deurloopen, en daernae door de lichtlijnen worden afgesneeden. Zeggen dan met *Vermander* tot besluit: Vuer-kaers- of fakkel-licht.

De schaduw neemt altijts haer streek
Van 't licht, als uit eên punt of steek.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van de Deurzigtkunde.

DEwijl gy nu, ô Schilderjeugt, door onze *Melpomene* begreepen hebt, hoemen ligten en schaduwen in graeden kan afdeelen, en hoemen haere streekvallen en bepaelingen moet waernemen; zoo is 't tijdt, dat gy de *Deurzigtkunde* by der hand neemt, om in alderley verkleyningen en verkortingen zeeker te gaen: en op dat gy, door de onfeylbaerheyt van deeze konst verligt, de ondieptens der doolingen, daer zoo veel waenwijze Schilders schipbreuk lijden, zeeker moogt deurzeylen. Deeze weetenschap acht ik zoo nootzakelijk, dat ik rond uit zegge, dat zonder de zelve niet zeekerlijk iets goets te maeken is: gelijk men dagelijks ziet in de Schilderyen, die zonder 't beleyt van deeze kennisse gedaen worden, datter somtijts zulke onnoozele en belachelijke (maer ik wil liever zeggen erbarmelijke) misslagen in bespeurt worden, dat de meesters daer van hun schaemtshalven zouden verschuilen, in gevalle hun d' oogen eens geopent wierden, en dat zy 't zelf konden zien. Schoon gy niet en weet, zegt *Seneka*, waerom de breette van een wandelry, nae 't oog der geene, die haer van verre aenschouwen, haer gestalte en deeling verliest, Deurzigtkunde, Hoe nootzakelijk. *In 't derde boek.* Van de Weldaeden.

en zich in 't uiterste tot een benaeude engte inkrimpt, zoo dat de pijlers zich geheelijk schijnen aen een te voegen, enz. zoo zal 't u echter niet veel schaeden, dat gy in dit, dat u niet vorderlijk is, onervaeren zijt; als of hy zeggen wilde, dat deeze byzondere wetenschap tot de zeedige wijsheit niet en behoort. Maer dat een Schilder, diens werk het is, al wat in 't zien bestaet wel te onderscheyden, daer in onweetende zoude zijn, is niet te verantwoorden. De zelve *Seneka* zegt op een andere plaets: De pijlers van lange wandelryen schijnen malkander te raeken, dewijl 'er niets lichter bedroogen wort, als het gezigt. Maer ik zegge dat een Schilder, diens werk het is, het gezigt te bedriegen, ook zoo veel kennis van de natuur der dingen moet hebben, dat hy grondig verstaet, waer door het oog bedroogen wort. En deeze kennis brengt ons ook zoo ver, dat wy bescheydelijk weeten, hoe verre het eene ding van het ander is, schoon het in d' oogen der onkundigen als in malkander hangt.

Waer toe dienende.

Allerley hoekken recht,

Ik zal hier overslaen uit te drukken, op wat wijze men door kaetslijnien mismaekte gedaentens in spiegelgloben, winkelglazen en silinders haer opregte form kan geeven; dewijl dit meer konstgreepen, dan nootzaekelijke weetenschappen zijn. Maer nochtans behoorde een meester de wortels, daer deeze vermaeklijkheden uit voortspruiten, te verstaen; om, in gevalle hem een schuinhoekig, rond, of anders vreemt gestaltig gebouw of gewelf voorquam te beschilderen, niet verleegen te staen: want de welfsels of wanden mogen zoo hoekich zijn, als zy willen, men kan 'er echter door deeze konst zoodanig bedeelen, dat zy geheelijk een andere form zullen schijnen te hebben, en men kan de hoeken en verkortende muuren zelf als weg schilderen; en in gevalle men dan daer beelden of historyen byvoegt, zoo zal het alle verwondering, zoo 't anders van een recht verstandige gedaen is, te booven gaen. Door deeze kennisse kan men ook een kleyn vertrek zeer groot doen schijnen: dit betoonde *Julio Romano* te Mantua, in 't paleys del T, daer hy den Reuzenstrijdt teegen de Gooden, in een verwelfde kamer heerlijk verbeelt hebbende, door wegwijkende doorzigten 't gebouw, dat maer vijftien voet breet was, in een wijdstrekkend veld als vertoverde. *Fabritius* heeft hier ook wonder meede gedaen, gelijk tot Delft ten huize van den konstliefdigen Heer Zal: *Do. Valentius*, en elders noch te zien is; maer 't is te bejammeren dat zijn werken niet ergens in een vast Koninklijk gebouw of Kerke geplaetst zijn: want deezen aert van Schilderyen bint zich geweldig aen de plaets, daer menze toe maekt. Wat wijders een ander voor den Keyzer tot Weenen, en ook in Engeland met deeze konst te weege gebragt heeft, past my niet te melden. Door de kennisse van deeze weeteuschap maektmen ook de wonderlijke perspectyfkas, die,

En een kleyne plaets groot te doen schijnen.

De Perspectyfkas.

die, alsze regt en met kennisse geschildert is, een figuur van een vinger lang als leevensgroot vertoont. Het verstant van deeze konst gaf aen *Giorgione* de stoutigheyt van staende te houden, en metter daed te betoonen, dat de Schilderkonst, zoo wel als de Beelthouwery, een zelve beelt van veel zyden kan laeten zien: want hy schilderde een naekte figuur, die in zijn werk wel van achteren, maer van d'eene zijde in een spiegel, van d'andere in een blank waepen, en van vooren in een glad afstraelende waeterqueel te zien was. Van *Goltzius* gaet ook iet dergelijx in print uit, daer *Venus*, geknielt zittende, van gelijken in een spiegel, als meede in het tafereel van een Schilder, die haer afmaelt, vertoont wort. De Perspectiven en doorzichten zijn, om haere aengenaeme bedrieglijkheyt, altijts en overal in hooge agting geweest. *Hans de Vries* heeft in de voorleeden eeuw menig mensch doen verwonderen, met het verbeelden van opene deuren, en inwendige vertrekken, daer veele konstig meede misleyt zijn geweest. Hy heeft ook zijn vlijt wel openbaer gemaekt; want hy meer dan vijf-en-twintig boeken van metselryen, gebouwen, deurzigten en sieraeden heeft uitgegeven. Deeze konst der Deurzigtkunde is ook al by d'ouden gelukkig gebruikt, want als *Klaudius Pulcher* zijn beschildert Toneel opende, zoo vlogen de Ravens tegen de geschilderde teegelen om op te rusten, en waren daer zoo wel bedroogen, als met de druiven van *Zeuxis*. Ook moet den ouden *Serapius* deeze konst wel verstaen hebben, toen hy de stellagien der schouspeelen schilderde, en *Kalases*, die de Tafereelen voor de komedianten maekte, en daer door grooten roem verkreeg; want als dusdanige werken d'oogen der aenschouwers niet en bedriegen, zoo zijnze eer bespottens als prijzens waerdig. Maer wat behoefik veel byzonderheeden, daer deeze kennis dienstig toe is, aen te wijzen? *Dewijlmen*, als gezegt is, *zonder de zelve, niet ter werelt zekerlijk goet kan maeken*. Zeker, 't is den Schilder schandelijker, als den Poëet, in eenig deel verleegen te staen. Hoor wat *Horatius* zegt:

Een beeld van vier zijden te zien.

Doorzigten.

Wat roem ik m' èen Poeet,
Daer ik noch kan noch weet
Den eysch van alle dingen,
En haer veranderingen,
Te stellen zoo't betaemt.
Of zal ik konst ontbeeren,
Om dat ik niet wil leeren,
Uit een verachte schaemt?

Neen zeeker, dit waer een kleynmoedigheyt, die aen braeve geesten misstaen zouw, de konst is te edel: daerom hebben alle voornaeme Meesters

zig van deze weetenſchap verzien, jae den grooten *Raphaël* ſchaemde zig niet de zelve van broer *Baccio di San Marko* te leeren. Want hoe zoudemen eenige verkortingen konnen maeken, en echter doen ſchijnen, als of de beelden haere volkome lengte hadden? Hoe zoude *Phidias* geweten hebben, dat het ſlordig beeld, dat hy tegen *Alkamenes* om ſtrijdt gemaekt hadde, zig in de hoogte zoo ſchoon zoude vertoonen? Laet dit dan genoeg zijn tot betooning van de nootzakelijkheyt en nuttigheyt deezer konſt, ſlae den Paſſer en den Maetſtok etlijke winterſche maenden ter hand. Nu paſte 't my wel de gronden der Deurzigtkunde hier te verhandelen, maer andere hebben daer zoo breet en omſtandig in geweyt, dat het my verveelt, hier ter plaetze daer iets af, of toe te doen. En 't zal in deeze myne inleyding genoeg zijn, dat ik u voor eerſt een deel boeken in de hand geef: lees dan, dien 't u luſt, of *Albert Durer*, *Hans de Vries*, *Maroldis*, *Guido Baldi*, of den nieuwen vond van *Des Argues*. En mooglijk, zoo 't my de tijdt en de luſt toelaet, zoo zullen wy u door een toepad noch een veel korter weg aenwijzen.

Verkortingen.

Schryvers van de Perſpectijf.

CAL.

CALLIOPE,
de
Heldedichtster.
8
S.v.H.

CALLIOPE,
De Heldedichtſter.

Het achtſte Boek.

Inhoudt.

DEr Muzen Koningin Calliope berecht
Ons door de Gratien, het ſchoonſte uit ſchoon te keuren,
Een levendig bedrijf der beelden nae te ſpeuren:
Terwijl Glycera vaſt en krans' en ruikers vleght:
Der verwen vrientſchap, en't verbant van ſchaeuw en daegen,
Verkorten, wijken, en verheffen, of den vondt
Van voor doen komen, wort getoont, en hoe men rondt.
Maer om zich zelven en een yder te behaegen,
En wel te leeven, zoo vermaent zy voort de jeugdt
Tot goede zeeden, als Godin der waere deugdt.

Op de Print.

DE Majeſteit van dees Godin der Heldedichten
Wort hier in't klein vertoont: haer was d'eendrachtigheit
Van al de Hemelen, by d'ouden toegeleyt:
Een Scepter en een Kroon, daer Juno voor moſt zwichten:
Zy baerde Orfeus, die door zijn ſtem en ſnaerenſpel
De Dieren temde en't volck tot zeden kon verſpreeken.
Virgiel was als Homeer ook van haer' geeſt ontſteeken:
De drie bevallijkheen ſtaen reede op haer bevel:
H*aer pracht verdooft de Paeuw, hoe ſchoon van ſtal en kleuren:*
H*aer lieffelijken aêm al Floraes zoete geuren.*

INLEIDING.

Van de Gratien in't gemeen.

Calliope tanto importa quanto perfettione di Scientia, & é la superiore, & il capo di tutte le altre essendo che quando l'huome é perfetto non ha piu bisogno dell' altrui ajuto, ma é egli il superiore di tutti. V. Cartari in Imagine de i Dei. &c

Moeder van Orfeus! en voornaemste der Zanggodinnen, die, wanneerze al gelijk aenheffen, als meestresse de maet slaet, en de gansche *Harmonie* maekt. Gy die gewoon zijt volkomentlijk te leeren uitdrukken, al 't geene door een goedt oordeel alreede voor 't beste gekeurt is. Uw naem komt van *Kalé ops*, dat is goede stem, waer meede gy al de uitvindingen uwer Gezellinnen versiert. Gy zijt voor de waere Hemelsche *Venus* bekent, en schoon gy onder de Dwaellichten geen byzondere starre beheerscht, zo eert men u nochtans als Godin van al de sterrekringen, daer gy in zoo veelerley omzwaeyen de *Harmonie* en overeenstemmende ordening in bewaert. Leer ons nu in weynich woorden 't geene daer zoo veel aen vast is; te weeten, hoe men een Schilderye met de volmaektheyt zal overstorten: en die konst zelve, die den volkomen meester maekt. Ontdek ons hoe het bykomt, dat zelfs overkonstige werken onaengenaem zijn; en andere daer en tegen met haere gebreeken verlustigen. Gebie aen uwe staetjuffers de drie bevallijkheden *Aglaje*, *Eufrosine* en *Thaleye*, datze ons vergezelschappen, en de schoonheyt, grafelijkheyt en bevallijkheyt doen kennen; Goodengaeven, die niet dan door een Hemelval te leeren zijn. Doe de duisterheyt van onze oogen af, op dat wy de zoeticheyt, leeventheyt en lieflijkheyt, daer de werken van die groote Meesters, *Apelles*, *Raphaël*, *Parmens*, en *van Dijk*, meede versiert zijn geweest, moogen onderscheyden.

Gratie bestaet in de ontmoeting van al de deelen der Konst.

Zeeker de Gratien zijn 't, die een konststuk ten Hemel voeren: wanneer de volmaektheeden elkandeten gelijkelijk ontmoeten: wanneer de vindinge rijk en vernuftich is, de Teykeninge vast en zeeker, de beroeringen beweeglijk, d' omstandicheeden eygen, de schikkinge groots en gevoeglijk, de koloreeringe natuurlijk, en het daegen en schaduwen op vaste reeden staet: en hier dan noch by komt, dat *Aglaje* de schoonste verkiezing daer toe brengt; dat *Eufrosine* die op 't best vertoont; en dat *Thaleye* de houdinge en *Harmonie* der verwen daer toe voegt. Deeze deugden by een te kunnen brengen maeken een volkomen meester uit: want in d' eerste toont hy zijnen edelen geest, wanneer hy een bezienswaerdige zaeke by de handt neemt, en verwonderlijke uitvindingen ten toon voert: in de tweede zien wy zijn groote ervarentheyt en vasticheyt in de Teykenkunst: in de derde zijn deurdringend vernuft, als hy de doeningen des lichaems, en de lijdingen des geestes uitbeelt; in de vierde wort men gewaer, dat hy in alle deelen der konst ervaeren, over al t'huis is, en tot alles

alles raed weet: in de vijfde vertoont hy zijn meesterschap, wijl hy van veel deelen door 't ordineeren een geheel maekt, en zijn soldaeten als Hooftman in geleeden kan stellen: in de zeste en zevende deugden waer te neemen betoont hy geheelijk een Schilder te zijn, wanneer hy yder ding zijn natuurlijke verwe geeft, en de lichten en schaduwen behoorlijk waerneemt. Maer al deeze deugden zullen den welstant missen, ten zy'er de schoone verkiezinge, de bevallijke en levende vertooninge, en de lieflijke houdinge bykomt. En hier van moet ons *Calliope* door de dochters van *Jupiter* en *Eurinome* de helpende handt bieden.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van de Schoonheyt, dat'er een Kunstgeregelde Schoonheyt is.

DAt dan de milde en heerlijke *Aglaje* hervoor treede, en ons de schoonheyt aenwijze, en haer vermoogen ten toon stelle. *Aristoteles* gevraegt zijnde, waerom 't geene schoon was, bemint wiert? antwoorde te recht, dat dit een blindemans vraege was. Want zeeker de schoonheyt schijnt wel iet Godlijks te zijn, dewijl ze door een eenige verschijninge een yders oogen tot zich trekt, en op een wonderlijke wijze zoodanich de harten rooft, dat d'alderbarbariste gemoeden, door haer vermogen, in hoe tenger een Personaedje zy zich voordoet, overwonnen, getemt en gevangen worden. Maer eer ik voortgae met van de kuntschap der nae de kunst geregelde schoonheyt te spreeken, zoo valt my in, dat de zelve van sommige kunst onkondige zelfs ontkent is te zijn.

Fransiskus Bacon, van de schoonheit spreekende, brengt de konst in verkleyning. Dat is het beste deel van schoonheyt, zegt hy, 't welk geen Schilder kan uitleggen; noch door geen eerste aenzien kan bemerkt worden. En daer en is geen zoo uitmuntende, die geen wanstal onderworpen is. Men kan niet weten of *Apelles*, of *Albert Durer*, grooter gek was, van welke de eene, een beeld van Geometricale proportien wilde maken, en d'ander de beste deelen van verscheyde schoonheden nemende, eene daer uit bestont te formeeren. Maer zulk een afbeeldinge (dunkt hem) kon niemant behaegen, dan den Schilder zelfs. Niet te min (dunkt hem voorts) zoo zouw een Schilder wel een beeter beelt kunnen maken, dan 'er oit geweest is, maer dat zoude door geluk, of by geval, geschieden; gelijk 't gebeuren kan, dat een muzikant in zijn speelen een zoet geluit maekt, zon-

Schoonheit Ofze is. Bacons tegenstelling.

Hy meent de Gratien.

zonder eenigen regel. Maer hier op moet een konstenaer uitroepen, ô *Bakon!* Uw hooge wijsheyt doet u doolen, en dit is vermetelheyt buiten uw leest. Zeker 't geene *G. Vossius* zegt, dat hoe groot ook een schoonheyt is, zy wort van verscheide beelden overwonnen, geschiet niet by geval, schoon 'er somtijts wel eenige toeval van Gratie de hulpende handt toe verleent heeft. Onzen grooten *Verulamius* wort van een ander schrijver nagevolgt, hy meent, zegt hy, de beste meesters hebben altijts de schoonheyt gestelt in de gelijkmaeticheyt van deelen, of anders in een alderbeste medemeetlijkheyt van 't geheel tot yder deel, en wederom van de deelen onderling tegen elkander. Maer andere hebbenze in een zekere bevallijkheyt van gedaente en verwe begrepen, en om dat zy haer niet en kenden, zoo hebbenze haer als onkennelijk beschreven. En dus voortgaende meent hy al verder, dat wanneer kunstige Schilders een groote schoonheit uitgebeelt hebben, het zelve geensins deur regels van de kunst, maer alleen door een slach van 't geluk, en by geval gebeurt is. Ja hy meent, dat *Apelles* Schilderyen, die uit veelerley schoonheden getrokken waren, niemant anders, als hem zelf zouden behaegt hebben: noch hy wil ook niet gelooven, dat de meesters, daer *Claudianus* van gewaegt, zijn Exempel volgden. Maer hy meent, dat het al luk op raek was, gelijk het werpen van *Protogenes* spons, die het schuim, dat hy door zijn konst niet en had kunnen volmaken, uitgaf. Maer zulk slach van schrijvers spreeken als de blinde van de verwen, en voornamentlijk dezen; want schoon hy even te vooren een juffer, voor zoo veel zijn verstant hem toeliet, na de kunst geformeert heeft, als hy op 't papier wierp:

By een ander toegestemt.

Jan de Bruyn, in zijn Wetsteen 2. Boek. c. 6.

Lumina sunt Melitæ Iunonia, dextra Minervæ,
Mamillæ Veneris, sura maris Dominæ.
Godinne Thetys zette aen Melita de beenen,
Den boezem Venus; de besneede handen scheenen
Van Pallas, het gezicht van Jovis Gemalin.

Of als hy een andere toestelt, met een hooft van Praeg, de borsten uit Oostenrijk, den buik uit Vrankrijk, den rug uit Brabant, de handen uit Engeland, de voeten van den Rijnstroom, en de dgiejen uit Zwitserlant: en zegt, dat deze by een Schildery, die hy stelt gezien te hebben, niet haelen zouden; zoo breekt dit des Schilders Regel niet. En hy bekent stilzwijgens, dat dien konstenaer zijn werk nae een beter denkbeelt gemaekt hadde. Alle menschen, zegt *Plutarchus*, zijn niet begaeft met de zelve oordeelens kracht, 't eene gezicht is meer door de natuur of door de konst geholpen om het schoone te onderkennen. Hier uit ontstaet het, dat geoeffende Schilders vaerdichlijk van de gestaltens en gedaentens der dingen kunnen oordeelen. Zeker waenwijs Idioot riep volmondich uit, dat hy de

Dat een geoeffent konstenaer van de schoonheyt recht kan oordeelen.

de *Venus*, die *Zeuxis* geschildert hadde, niet schoon en vond. Maer *Nikomachus* zeyde, Neemt mijne oogen, en zy zal u een Godinne schijnen te zijn. Het moeten konstverstandige oogen zijn, die van de schoonheyt recht zullen oordeelen: en de recht kunstkundige meesters hebben nimmermeer gemist een waere schoonheyt, volgens de regelen van de konst, voort te brengen, zoo dikwils zy 't zelve hebben voorgenomen: 't welk hen lichtelijk gemist zou hebben, indien 'er geen vaste en zeekere regels by hun bekent waren geweest, waer in dat de waere schoonheyt bestont.

Hier op zegt *Albert Durer*, Dat niemant uit zijn zin en gedachten een schoonheyt kan uitdrukken: maer dat het noodig zy, dat iemant, die een schoonheyt uit zijn gemoed wil voortbrengen, de zelve daer in te vooren opgegaert en bewaert heeft, door een vlytige naevolginge, en datmenze dan voor diens eygen niet houden moet, maer voor een meesterschap door arbeyt verkreegen, die deeze vruchten baert, door het geene te vooren in 't gemoed gezaeyt was: en die de van binnen ontfange gedaente als een verborgen schat uitbrengt. Dat derhalven geoeffende meesters de leevendige exempelen, om haere beelden nae uit te drukken, niet van nooden hebben, dewijl 'er door een lange oeffening, in haer gemoed zoo veel is samengevloeit, datze, al wat hun belieft, daer uit scheppen kunnen. Vorder besluit hy, dat dit voortbrengen van schoonheden van den ongeleerden en onervaren niet te hoopen is.

TWEEDE HOOFTDEEL.

De schoonheyt watze is, en waerze in bestaet.

IK vraegde wel eer aen mijn medeleerling: *Wat 'er toch, tot overtreffing aller dingen, die onder onverbeterlyk staen, te betrachten stont?* Hy antwoorde: *de schoonheyt.* Treflijk voorwaer. Maer nu zoo mocht ons wel een wijzen *Paris* ontbreeken, die van haer zouw oordeelen, om de rechte te kennen. Wy zeggen dan, datter een schoonheyt is, dat is, in allerley gedaentens een eenich allerschoonste, 't welk *Momus* zelf geen gebrek en zoude kunnen optijgen, noch eenich deel daer in aenwijzen, dat de gelijkmaticheit te buiten ging. Watze is in 't gemeen.

Alle schoonheyt des lichaems is een gelijke overeendraginge der deelen, met een zeekere zoeticheyt en lieflijkheyt van verwe, zegt *Augustinus*. En gelijk wy schoonder en schoonder gedaentens zien, zoo is, dunkt my, wel te begrijpen datter in haeren aert ook alderschoonstens zijn. Even gelijk Stadt Godts. lib. 22. c. 19.

als uit veelerley by geval getrokke ronden, het eene beter dan 't andere is; maer dat geene alleen volmaekt is, 't welk in zijn omtrek nergens te ver van, of te naby zijn middelpunt buigt. Alzoo wort de schoonheyt ook gezegt te zijn, zoodanich een gedaente, die van alle onschoonheden vry is, en deswegen een volmaekte gedaente. Beeld u nu vry zoodanich een Helmelsche *Venus* in, waer van gy niet zeggen kunt, dat haer voorhooft of neus te kort of te lang is, haer oogen en mond te groot of te kleyn zijn; ja dat geenich deel of leedeken uw oordeel aenstootlijk is: en voeg'er dan de gratien by, gy zult zeeker geen onbehaeglijk denkbeelt hebben. *Polymnia* meent, en 't wort van veel geletterde toegestaen, dat onze eerste ouders zoodanich geweest zijn: 't welk niemand vreemt behoort voor te komen, aengemerkt zy van zoo volmaekt een meester gevormt zijn. En te meer, dat wy zien dat veelerley onschoon heden uit quaede locht, voetzel en landaert voortkomen, daer zy vry van geweest zijn; gelijk ook van het onderscheydelijk kroost, dat de menschen, door veelderleye gebreken haerer voorouderen geerft hebben, en noch dagelijks door nieuwe toevallen verergert, of ten minsten verandert, aen haere kinderen overzetten en meedeelen. Dewijl my nu geen Schildery by de hand is, om u haere gedaentens te vertoonen, zoo hoor *Vondels Apollion*. Hy poogt dit paer aldus na't leeven af te maelen:

Een ongebreklijke volmaekte gedaente,

Als moogelijk ons eerste ouders hadden.

Dit eischt Natuurs penseel, geen verf, maer Zonnestraelen.
De man en vrouw zijn bey volschapen, even schoon.,
Van top tot teen. Met recht spant Adam wel de kroon,
Door kloekheyt van gedaente, en majesteit van weezen,
Als een ter heerschappy des aertrijks uitgeleezen:
Maer al wat Eva heeft vernoegt haer Bruigoms eisch;
Der leeden tederheit, een zachter vel en vleisch,
Een vriendelijker verf, aenminnicheit der oogen,
Een minnelijke mont, een uitspraek, wiens vermoogen
Bestaet in eedler klank; twee bronnen van yvoor,
En wat men best verzwijge, eer dit een geest bekoor'.

Alhoewel nu deeze volmaektheyt, die wy onderstellen dat in dit eerste paer geweest is, in de naekomers nu min dan meer verkreupelt is, zoo ziet men nochtans somtijts van de zelve eenige verwonderwaerdige blikken: want de natuer vormt nu en dan schoonheden, die men zoude zeggen, datze de volmaektheyt bereyken, of zeer nae komen: daer de konstenaers dan haere denkbeelden, die zy tot de volkomentheyt bereyden, nae verbeeteren.

Demetrius schoonheit.

Demetrius was zoo wonderbaerlijk en uitnemende schoon van gedaente, zegt *Plutarchus*, dat niemant onder de Gieters of Schilders zijn gelijkenisse bequaem genoeg kon uitdrukken. Want gelijk men daer in een zoete beval-

vallijkheit, een aenzienlijke defticheit, een ſtuerſe ſchriklijkheyt, en een ganſch lieflijke ſchoonheyt vernam, zoo zachmen mede daer in een dapper zeltzaeme vermenging van zijn jeugdicheyt en ſtoutmoedigheyt, met een onnavolglijken heldachtigen ſchijn, en Koninklijke ſtaeticheyt, die in hem te vinden was; en nochtans hebben de beſte Konſtenaers desgelijks uitgebeelt, wanneerze het denkbeelt, dat zy in haere herſenen door de konſt geteelt hadden, in haere werken voortgebracht en gebaert hebben. *Hiſpaspes* en zijn jonger broeder *Zariadres*, Vorſten van Meden, wierden over haere wonderlijke ſchoonheyt voor Zoonen van *Venus* en *Adonis* uitgeſprooken. En nochtans zal een ervaren Konſtenaer zoodanige kinderen, als 't hem luſt, voortteelen, wanneer hy de waere *Idea* van ſchoonheyt in zijn harſens heeft.

Het zy u nu, met den Italiaen en Duitſch, een vette poezel, met den Spanjaert een ſchrapele, of met den Engelsman een goede Taly behaegt; want deezer ſtrijdige ſchoonheden geſchil zullen wy niet ten eynde brengen, vermitsze in't reeden geven noch alle onverwonnen zijn; zoo moetmen in allerley aert de ſchoonheyt zoeken, de eygene van de vreemde leeren onderſcheiden: en yder deel tot het geheel zoo gelijkmaeticht maeken, dat men niet en kan zeggen, dat het hooft te tenger is teegen de borſt, de heupen te breet tegens de ſchouderen, of armen of beenen te zwaer. Maer het eene deel moet eeven zoo gevoed ſchijnen, als het andere. En yder byzonder lit, 't zy dan ſchrapel of poezel, moet tot het geheel paſſen. Ik zal 'er 't geen *La Serre* zegt, byvoegen: Indien gy weeten wilt, waer in de ſchoonheyt beſtaet? Ik zal u zeggen, dat dit in de gelijkvormicheit der deelen is, en in d'eevenmaticheit der leedematen, d'eene na d'andere paſſende. En indien gy nieusgierich zijt om 'er noch meer van te weeten: een vrouwe mach haer zelven niet ſchoon noemen, indien zy niet fier van geſtalte is: zwart, of asgraeuw van hair: het voorhooft verheven, breed en glad, blaeuw, of bruin van oogen, en wel geklieft: zuiver en doorſchijnend van verwe, met een kleyne mond, witte tanden, en een korte en wat gekloofde kin, kleinen boezem, en wel geplaetſt, en het overige des lichaems eenpaerich ſchoon, naer alle zijn gedeelten, en daer en boven moet 'er noch een volkome gezontheyt bykomen, en een geeſt, die verwonderens waerdig is. Dus weyd *La Serre*, en zeker ik houde hem al voor een verſtandich keurmeeſter. Het en is geen ſchoone vrouwe, zegt *Seneka*, wiens dgyen of armen prijswaerdich zijn, maer diens aengezicht de wonderbaerlijkheit van alle d'andere leeden vermindert en verdooft. Dit paſt *Seneka* mogelijk, maer *Ariſtenetus* berſt dus uit: Al is 't dat mijn lieve *Limonia* in ſchoonheit van aengezicht alle andere vrouwen te boven gaet, nochtans wort het zelve verduiſtert, wanneerze in 't ontkleeden d'andere hey-

Zy is in allerley aert.

La Serre. Wat de ſchoonheit is.

Epiſt. 33. Of de ſchoonheit des aengezichts, of van al d'andere deelen in een vrouwe meeſt te achten is.

heymelijke en verborgene deelen ontbloot. Maer wy keuren dit zelfs voor onſchoon, wanneer het eene deel het andere verbluft: en zagen liever, dat de gelijkmaeticheyt zoo net getroffen waere, datmen niet en kon zeggen dat 'er ergens een beste of ſlimſte deel was.

Nu dewijl men niet altijts een geheel naekt ſchildert, zoo moetmen zich voor al de deelen, die meeſt gezien worden, bevlytigen: en nae ſchoone tronyen, welgemaekte halzen en welgeplaetſte borſten omzien.

Des mans borſt, die met tepels verſiert is, heeft een ſchoonheyt zonder gebruik, zegt *Auguſtinus*; maer dit mochtmen zoo wel ook van de manlijke, als van de vrouwlijke navel zeggen: die zommige verdichten dat *Adam* en *Eva* niet gehadt zouden hebben. Maer wy zullen die geſchillen aen andere laeten; en de ſchoonheyt der leeden, zoo als wy ze gevonden hebben, in de natuur betrachten.

Men moet ook voornaementlijk nae ſchoone handen omzien: want in de zelve is zulken kragt, datze zelfs ontzach en eerbiedigheyt tot zig verwekken. d' Oudheyt vertelt ons, dat 'er verſcheyde bedriegers nu en dan geweeſt zijn, die zich voor Vorſten en Koningskinderen uitgaven, maer dat haere ſchelmeryen meeſt door 't bezichtigen van haere handen ontdekt wierden. Zeker, ik zal die beelden ook voor onecht en mismaekt houden, die met geen ſchoone handen verzien zijn. Waer van de middelvingers niet min noch meer dan de halve lengte maeken, en de ſpichtige nagels tot de helft van 't lit, daer zy aen ſtaen, reyken. Daer de vingers, ſchoon alle al eeven ſchoon, geen behoorlijk verſchil van gedaente hebben; en de minſte niet een lit korter zy, dan de langſte. In allerley, maer voornamentlijk in vrouwen handen, is *Sir Antony van Dijk* wonder aengenaem en aerdich geweeſt; want behalven de bevallijke en gemakkelijke greepen, heeft hy byzonder op de ſchoonheyt gelet, zoo datze van den zelven aert ſchijnen, daer onzen Poëet van zingt:

Tengere handen.

Der handen ſcheuticheyt, en 't tengere gebeent,
Is met een mollich vleeſch en poezelheyt vereent:
De vingers voor wat dun, en voorts volmaekt van deelen,
Zijn grijpers, om een hart op 't onvoorzienſt te ſteelen.

Maer dewijl deeze volmaekte gedaente, daer ik gezegt hebbe dat de rechte ſchoonheyt in beſtaet, met een gemeene ſtijl zoo gemakkelijk niet en is uit te drukken, en ik ontrent vaerzen geraekt ben, zoo luſt het my *Arioſte* ook nae te bootſen, daer hy de ſchoone *Alcine* op 't alleraerdichſte uitſchildert,
Gezang. 7. om den Schilders tot een model te dienen:

Haer lichaem was zoo ſchoon, de deelen zoo beſneden,
Dat zoo een Schilder, die uit luſt in volle leeden

Iets

Iets wedergadeloos te schilderen beston,
Noit grooter schoonheit noch volmaekter toonen kon.
Haer hair verbluste 't gout, dat blond en lankzaem zwierde:
't Yvoren voorhooft glom, en roos en lely sierde
Haer lieve wangen, wit en root door een gespat.
Een paer bruine oogen, of wel eer twee zonnen, prat
En lieflijk aen te zien, en gierich in 't belonken,
Zachm' onder welfsels van twee fijne braeuwen pronken.
't Scheen of de liefde daer rondom al speelend vloog,
En in het spillen van zijn pijlen, tot zich toog
En stadich roofde al der aenschouwers ziele en harten.
Midd' in het aenzicht stondt een schoone neus, men tarten
De Nijdt vry, of zy daer wat op te zeggen wist:
Daer onder was de mondt, met levend roodt vernist,
Gestrekt van dal tot dal, twee uitgepikte rijgen
Van paerlen schoolen met de lipjes in het zwygen,
Of blikten, als den mondt het minste woord ontviel,
Dat machtich was, om zelf ook d' allerwreetste ziel
Te temmen, en zoo zy quam tot een lach te trekken,
Zoo scheen ze een Paradijs, dat dooden zouw verwekken.
Haer hals was rond en wit, en haere keel als melk:
De borst wat breet, daer twee, als onrijpe appels, elk
Om 't geurichst, deur den aêm nu reezen, dan wat weeken,
Gelijk de Zee op 't strand met wel verdeelde streeken.
De rest was Argus zelf onmooglijk om te zien,
Maer zonder twijfel recht volkomen: boven dien
Was in 'er armen een maetschiklijkheit, te wonder!
Haer hantjes wit, wat lang, en poezelachtich, zonder
Veel adren; eindelijk de voeten, die al dees
Volmaektheen droegen, kort en rond, en wel in 't vlees.
Dit Hemelsche gebaer, deze engellijke mijnen
Kon geen bewimpelen berooven van te schynen:
Haer lacchen, zingen, gaen, haer spreeken, yder blik,
Ja yder deel des lijfs, had een gespannen strik.

Wat dunkt u van zoo schilderachtigen Poeet? Maer laet ons, wijl mijn geest vaerdich is, *Tassoos Armyde* hier ook byvoegen:

Haere oogen, om in zeedicheit geducht
By elk te zijn, zijn gierich op heur lonken;
En spaeren als met voordacht deze vonken.

Langs 't zuiver wit van hare kaken heen
Speelt Roozeverf, als waer 't op elpenbeen.
Haer lipjes, als twee Roozeknopjes, geven
Een zoete lucht, en aen de liefde 't leven:
't Beweegen van haer aengenaeme mond
De zeedichste tot in de ziel doorwond.
Haer witten hals by sneeuw is vergeleeken,
Daer doch Kupid' zijn fakkel komt ontsteeken.
Haer borsjes rond zijn overhalf bedekt:
O nijdigh kleet! dat ons 't gezicht onttrekt
Der deelen, die de Minnaers zoo bekooren,
Zy zullen met gedachten u doorbooren:
Gelijk de Zon door 't glas zijn straelen schiet,
Zoo zal den zin van die zoo'n voorwerp ziet,
Schoon 't de Tyran gewoonte gaet bedekken,
Wel door 't gewaet tot op 't gewenste strekken.

DERDE HOOFTDEEL.

Hoe de Schoonheyt by d'ouden is betracht.

Aer mogelijk zal nu iemant voorslaen, waeromme men doch zoo veel werks maekt van dingen te verbeelden, die nergens volkomen in de Natuur en zijn? of immers zoo zelden gevonden worden? Ik antwoorde hier op, datze, hoe raerder hoe waerdiger, in de denkbeelden van een doorluchtich en geoeffent verstant gevormt of gevonden worden: en immers zoo schoon of schoonder, als'er oit beelt van een konstige hand gezien is. *Apelles*, willende zijn *Venus* op't alderschoonst uitbeelden, heeft eerst zijne gedachten boven alle zichtbaere schoonheden, die hem oit voorquamen, verheven; hy heeft in zijn vernuft een beelt geschildert, dat in alle volmaektheden uitstak, en in deze opgetogentheyt het pinseel voerende, heeft hy wel deeze onberispelijke Godinne, tot verwondering van al de werelt, op't tafereel gebaert, maer noch geensins de volkomene gelijkenisse van zijn Godtlijk denkbeelt hervoor gebracht. *Phidias* heeft *Jupiter* niet gezien, zegt *Seneka*, nochtans heeft hy hem gemaekt als donderende. *Minerva* is hem noit verschenen, nochtans scheenze als van den Hemel gedaelt. Maer *Phidias* is eerst in zijn vernuft als in een Poëtschen Hemel opgeklommen; hy heeft eerst als in een verrukking de Majesteyt en heerlijkheyt dezer Hemellieden gezien, eer hy't ontwerp

De Schoonheyt is in des Konstenaers idea.

werp dezer heerlijke gedaentens by der hand nam. Zijn beelden kregen een wonderlijke majesteyt en schoonheyt, maer hoe veel heerlijker zijn noch de denkbeelden daer van in zijn konstkennende vernuft geweest! Doch hoor, hoe 'er de oude wijzen van redenkavelen. Hebben *Phidias* en *Praxiteles* den Hemel beklommen? vraegt *Thespesion*, en de gedaenten der Goden tot de konst nedergebracht? Of is het wat anders, waer door zy hunne gestaltenissen hebben leeren afvormen? Vry wat anders, antwoort *Apollonius Tyaneus*, en dat vol van alle wijsheyt. Wat is dat? Zegt d'eerste: Want gy en kont buiten de naevolginge niets voortbrengen. De innerlijke verbeelding, zegt d'ander, heeft deze dingen voortgebracht: en betoont dat een geoeffent konstenaer de navolginge ver overtreft. Want de naevolginge bootst alleen 't geene gezien is nae: daer de verbeeldingen zelfs 't geen ook noit gezien is, vormen; en dingen voorstellen, die de natuur, als haer proefstuk, t'eeniger tijdt zoude kunnen voortbrengen. De naevolginge wort ook dikwijls door eenige bedwelmtheyt verhindert: maer de kracht van eenich denkbeelt wort zoo licht niet gestut, maer vaert koenlijker voort in 't geene zy voor heeft. Zoo heeft hy, die 't denkbeelt van *Jupiter* in zijn gemoed vormt, ook de beelden van zijne heerlijkheyt, de tijden, de Starren, en den Hemel zelve; en zoodanich was *Phidias* bezwangert, eer hy hand aen 't werk sloeg. Om *Pallas* wel af te maelen moetmen zich eerst den Reuzenstrijt, diepe aenslagen, en alle hooge konsten voorstellen; als ook, hoe zy wel eer uit de harssenen van *Jupiter* op 't allergeestichtst quam voortspringen; eer men de stoutigheyt aenneemt van haer op 't bert te brengen. Dis is de rechte wijze om iets schoons en heerlijx voor den dach te brengen, en zoo wort de schoonheyt, als *Minerve* in het breyn van *Jupiter* geteelt, uit de hersenen eens konstenaers geboren; want deze Godinnen, die met de Hemelsche *Juno*, wegens de schoonheyt om den gouden Appel dorsten dingen, zijn van geen gewoonlijke geboorte. Want gelijk *Pallas*, die de inwendige schoonheyt is, gezegt wort met een diamante bijl door den arbeytsamen *Vulkaen* uit het harsebekken van *Jupiter* geklooft te zijn: zoo is *Venus*, die de uiterlijke schoonheyt beteykent, van Hemelschen bloede, uit de gestadich bewegende Zee der denkbeelden eenes geoeffenden konstenaers te wachten.

'*t Voegt de konst het schoonst te vertoonen.*

De Schilderkonst is ook onzes bedunkens zoo edel, datmenze schier als schande aendoet, wanneer men iets, dat niet beziens waerdich is, daer door uitbeelt. Jae men behoorde niets, dan wat aerdich en bevallijk is, door haer te vertoonen. En hierom wort alles, wat men schoon, geestich, en volmaekt in de natuer vind, zelfs van den gemeenen man schilderachtich genoemt. Jae men zegt, zoo schoon als een beeld, waer door men te kennen geeft, dat de beelden de gemeene natuur overtreffen. Ook, zoo volmaekt,

maekt, of 't geſchildert waer; te verſtaen gevende, dat de Schilderye de volmaektheyt gemeenlijk naetracht. Poogen ook de Poëten en Dichters haere vaerzen met keurlijke ſpreuken en braeve ſtoffen op te pronken, zoo paſt het den Schilders, die op rijklijker vracht vaeren, de alderſchoonſte dingen van natuur tot haer onderwerp te kiezen; en die majeſteyt, die men niet dan met hulpe van *Aglaje* verkrijgen kan, op 't vlytichſt nae te trachten.

't Welk van veele gezocht is.

Den Haerlemſchen *Kornelis*, zegt *Mander*, was uitnemende vlytich in 't teykenen na 't leeven, daer toe uitzoekende van de beſte en ſchoonſte roerende en leevende antijke beelden, die wy hier genoeg binnen 's lands hebben, als de gewiſte en alderbeſte ſtudie, die men vinden mach, als men een volkomen oordeel heeft van het ſchoonſte uit het ſchoon t' onderſcheyden. Maer hier behoort veel toe. En 't en is onzen Haerlemmer, noch zelf den deurzoekenden *Durer* niet volkomen gelukt. Ja zelf *Michel Agnolo*, als hy des grooten *Titiaens* werk zach, en wegens 't koloreeren prees, verzuimde niet daer by te voegen: dat het jammer was, dat de Veneetiaenſche Schilders in hun begin niet genoeg en leerden teykenen; want indien zulk een meeſter, als *Titiaen*, zoo begaeft in de natuur en 't leven te volgen, deur de Teykenkonſt geholpen waer geweeſt, en zijn grooten geeſt en levende handeling op de ſtudie geſteunt hadde, hy waer alles te boven gekomen. Laet nu dit oordeel vry wat eenzijdich zijn; want de Teykenkonſt wort

Geſchil.

hier niet genomen voor wel het leeven te volgen, maer voor altijts het ſchoonſte te verbeelden, gelijk *Agnolo* in zijn grooten Laetſten dach wel betoont heeft, daer hy zijne beelden met een grootſe maniere, en in ſchoone geſtalteniſſen, voeglijk aen d' opſtanding, heeft voortgebracht. Want hem gaet na, dat hy de lichaemelijke ſchoonheyt der menſchen, om in zijn kunſt nae te volgen zeer beminde, hoewel hy zeer kuis en een vyand van oneerlijke gedachten was. Maer wat zalmen zeggen? Hy heeft wederom de ſchoone koloreeringe van *Titiaen* en andere gratien verzuimt. Zoo dat de ſchoonheyt als in geding geraekte. Want ſchoon *Sebaſtiaen del Piombo*, toen hy de ſchoone en begraſide werken van *Raphaël*, boven de diepzinnige en bearbeide van *Michel Agnolo* hoorde prijzen, de zijde van *Buonarrotti* hiel: zoo zullen 'er van geen minder oordeel genoeg de zijde van *Rafaël*, of ook van *Titiaen* voorſtaen. Maer dit zal ons niet hinderen; altijts is 't zeker, dat zoo veel doorluchtige voorgangers den wech tot de waere ſchoonheyt tot ons voordeel hebben geopent. Het beſte is altijts hard om uit te vinden,

Voorbeeld der antyken.

en hard om te oordeelen, zegt *Appollonius Tyaneus*. Maer ik zegge, dat het daeromme te waerdiger is. d' Antijke Grieken gebruikten veel ſchoone levende beelden, om aen een eenich beelt een ſchoone en waerdige gedaente te geven; gelijk vertelt wort van *Zeuxis*, toen hy voor die van Agrigenten mae-

ken zoude de groote *Juno*, om in haeren Tempel, welke stont te *Lacinium* in Calabrien, nu Capo di Colomni genoemt, te offeren: dat hy eerst al de dochteren der stadt naekt zach, verkiezende uit haer alleen vijf, de schoonste van stal, en uit deeze zocht hy wederom de schoonste deelen uit, tot volmaking van zijn werk. Dit wiert deze dochteren niet alleen tot geen schande gerekent: maer zy wierden daer over met lofdichten vereert. Of dat by ons goet gekeurt zou worden, laet ik daer. *Apelles* bracht de vermaerde *Lais*, eer zy noch volwassen was, dikwils te pas. Van gelijken *Phryne* en *Campaspe*, op de welke hy zoo geweldich, om haer uitnemende schoonheit, verliefde, dat *Alexander*, die ze ook beminde, uit edelmoedigheit, haer aen hem overliet; op dat hy met ruste, de uit der Zee opklimmende *Venus*, by de Grieken *Anadyomene* genoemt, na haer mocht voltrekken; welk stuk hy ook zoodanich uitvoerde, dat, toen het lang daer na, onder aen een weinich verdorven was, geen Schilder zoo stout te vinden was, die het dorst ondernemen te verhelpen. Andere Schilders hebben de schoone *Gratina*, *Theodota*, en meer andere vermaert gemaekt. Zy onderscheyden ook den landaert, want zy vonden meer schoonheit in d'Abderitaenen, als in andere, dies zy die meest in haere werken gebruikten. Want men vint volken en geslachten, die andere in schoonheyt overtreffen. Andere zijn wederom, gelijk *Johannes Bocatius* van de mismaekte *Baronchiers* zegt, als ofze ons Heer gemaekt hadde in zijn eerste tijdt, toen hy noch eerst leerde schilderen. De groote beelthouwers gooten menichten van armen, beenen, en welgestelde lichaemen af, waer uit zy de schoonste deelen verkooren, ende gebrekkelijke uitschooten. De Bootseerders, Schilders, en Gieters, zegt *Galenus*, zoeken maer alleen het geene volkomelijk schoon is, na te bootsen, en zijn door geduurich navorschen zoo verre gekomen, dat hunne beelden voor de nakomers tot een vasten regel dienen, ja men heeft zeker beelt van *Policletus*, *Policleti Canon* genoemt.

Zeuxis zoekt de schoonheyt in al de maegden van Agrigenten,

Apelles in Campaspe;

Andere in Gratina, Theodota, en d'Abderitanen;

In afgegoten deelen.

Tot een Regel of Canon.

Dit quam deur het geduurich onderzoek van veel achter een volgende vernuften; want dat een mensche alles op 't best zouw kunnen uitvinden, schijnt onmogelijk. De konst is lang, en ons leven kort, zegt *Hippokraet*: die de met arbeit uitgevonde kennissen der voorouders in zijn jeugt als in de pap krijgt, en in 't verder ondervinden volhart; klimt als op zijn meesters schouders, en ziet haer ver over 't hooft. Ook zoo hebben zy in zeer weynige stukken haer gansche leven besteet. Ja zy maekten zoo veel werx van een marberen of koperen beelt, door dien 't hen mildelijk betaelt wiert, dat'er zeer weynige van een meester opgemaekt wierden. En zelf *Buonarotti*, schoon hy negentich jaeren out geworden is, zouw maer elf beelden van marber geheel voldaen hebben. Zeker weynig, maer genoeg; als zijn kinderen, vermits ze hem als onsterflijke nakomelingen verstrekken. Want

Weynich werken gemaekt;

Maer onsterflijke.

toen hem gevraegt wiert, Waerom hy niet troude, om kinderen te verwekken? beriep hy hem op de konst, dat hy die voor zijn wijf hielt, en dat zijne werken zijn kinderen waren; die, zooze dochten, hem loflijker gedachtenis zouden geven, als *Bartolucio* van de zijne hadde, die al verteerden wat hen was nagelaeten, en die alleen in loflijke gedachtenis bleef door zijn nagelaete werken: Wat van deeze heerlijke afkomelingen van *Angelo* in wezen is, hebben wy met verwondering in Italien gezien.

Maer laet ons noch eenige getuigenissen der ouden van de beroemste werken aenhooren. Waer over *Libanius* wel te recht zeyde, dat de werkmeesters, die d' oude pronkbeelden sneeden of gooten, van de Goden iets ontfangen hadden, dat de gemeene natuur te boven ging.

Venus. Het zweet brak my aen alle kanten uit, zegt *Damascius*, toen ik de *Venus*, die *Herodes Atticus* gewijt hadde, gezien had; van weegen den schroomelijk verwarden zinnnestrijdt, dien ik in mijn gemoed gewaer wiert. Mijne innichste gedachten wierden door 't levendig gevoelen van een onuitspreekelijke vermakelijkheit zoo gekittelt, dat het my byna onmogelijk was t'huis te gaen, en schoon ik my derwaerts spoede, zoo wierden mijn oogen nu en dan, door de gedachtenisse van zulk een zeltzaemen gezicht, te rug getrokken. Wie zouw geen lust krijgen, om zoo heerlijken beelt eens te mogen bezien, en zijn oogen in zoo lekkeren konststuk te verzaden? Het beelt

Schoonheit in't beelt van Hector van *Hector* in de stad Trojen opgerecht, zegt *Filostratus*, draegt de gelijkenisse van een halven Godt, en schijnt aen alle die 't aenzien, vol van welbezinde moedicheit, staetlijke stuursheit; en lustige vrolijkheit: men verneemt 'er een sterke gezetheyt des lichaems in, een jeugdige lieflijkheyt der leeden, een onberispelijke schoonheit, vervult van zoo levendigen geest, dat den aenschouwer lust krijgt om het aen te roeren.

En Paris. In den *Paris* van *Euphranor* zietmen, dat hy den oordeeler der drie godinnen, den vryer van *Helene*, en den ombrenger van *Achilles* geweest is. Wat dunkt u, of onze *Aglaje* deeze meesters niet met wat heerlijks heeft vereert? om niet alleen in haer leeven beroemt te zijn, maer zelf de wankelingen der tijden te verduuren. Want dit blijkt noch in d' overblijfsels, die men noch hier en daer verspreyt vind, en voornaementlijk binnen Roome, dat de schoonheyt by henlieden niet alleen met grooten arbeyt naegetracht, maer ook gelukkiglijk gevonden is.

Daer zult gyze niet alleen in jongelingen en maegden, maer ook in volrijpen en afgaenden ouderdom zien. Niet alleen in poezele jeugd, maer in lichaemen als tot arbeyt gewent. Daer zietmen den schoonen *Apollo* in 't *Belvideer*, als uit den Hemel gevallen; en den Trojaenschen *Laokoon* van ouder 'om en zorgen vermagert: de Grieksche *Venus* op *Monte Trinita*, en *Latone* met haer ongelukkige dochters, den volmaekten *Herkules*, en behaeglijke

lijke *Flora* in 't paleis van *Farneze*. Elders *Faunus*, den jeugdigen *Bacchus*, en ontallijke andere, welkers schoonheden machtich genoeg zijn, om de konstliefdige geest en tot zich te trekken, uit d'alderafgelegenste gewesten. Deeze overblijfsels der vernuftige, maer verstorvene eeuwen, hebben Italien, in 't vernieuwen der tijden, als Fakkelen, in de duisterheyt der konst weer eerst doen zien. Dies zy niet te vreeden, als onze Duitschen, met de gemeene natuur te volgen, de schoonheit met alle macht hebben uitgezocht. Ja zy schaemden hen niet, den afgedaenen arbeid der voorouderen tot hunne hulp te nemen; dewijl tot alles zelf te onderzoeken eens menschen leeven veel te kort is. Ja *Michel Agnolo* was op de schoonheit der Grieksche statuen zoo verslingert, dat hy, als hem van ouderdom het gezicht verzwakt was, noch vermaek schiep het lichaem eenes Riviergodts, in Vatikaen, somtijts te komen betasten; zich niet kunnende genoegen, zonder zoo uitnemend een schoonheit te betrachten.

Voorbeeld der Italianen.

Deeze heerlijke voorbeelden hebben niet min den bevallijken *Raphaël* verlicht, en schoon de alverdervende tijdt alreede het beroemde werk, in *Maria de la Pace*, voor onze oogen verborgen heeft, zoo heeftze nochtans, als uit medelijden, de welfsels in 't paleis van Gigi voor de jeugt gespaert. Hier spiegelt de schoonheit der Grieksche gratien, en den *Linceus* uit *Belvideer*, in den *Raphaëlschen* Hemel. ô Gelukkigen *Julio*! die de trekken van zoo begrasiden handt voor u had, toen gy dit werk hielpt uitvoeren. Hier wrocht *Urbijn*, toen hy verlieft was; *Venus* deede hem *Venus* op het schoonst ten toon brengen, en haer gestalte zonder missen treffen. Het geen onmooglijk schijnt kan de liefde uitvoeren: want de geesten zijn wakkerst in verliefde zinnen. Maer op dat men weten mach, waerom al deze schoonheden niet zoo veel vermogen, datze ons in het eerste opslach geheel tot zich trekken, zoo zeg ik, datwe meest qualijk berecht derwaerts komen: want men behoeft in deze stukken niet te zoeken, of *Tintoretse* wondere opdoeningen, of *Veroneesche* ordinantien, oogenbliklijke bewegingen, of gedwonge schikking: veel min *Fabritische* deurzichten, of *Rembrandische* verwen: maer de Grieksche statuen in den bevallijken *Rafaël*, de schoonheyt zonder pronk, en een spiegel van d'oprechte outheit.

VIERDE HOOFTDEEL.

Van de Dansleyding, dat is, de welſtandige en bevallijke beweeging der Beelden, of anders de Graſelijkheyt in allerley doeningen.

DAt nu de vrolijke *Eufroſine* hervoor treede, en den Schildergeeſt met haer bevallijke handt ten reye geleyde Het derde lit van de tweede aenmerking in een Hiſtorie, is in *Klio* vertooninge genoemt. Want ſchoon men de hartstochten, en de doeningen des lichaems al wel begrepen heeft, zoo wort'er noch een kunſtige wijze van vertoonen vereyſcht, om de beelden op't graeſſelijkſt voor te doen. Enzeker, deze kunſt van bevallijke vertooninge is t'allen tijden zeer geacht geweeſt. d'Athenienzen vereerden het borgerrecht aen *Ariſtonikus Kariſtius*, en rechten hem een ſtatue op, zoo zeer niet, om dat hy *Alexanders* Speelgenoot was, als wel, dat hy zich in't Kaetsſpel met zulken bevallijkheyt wiſt te bewegen, dat hy een dansleydige konſt in't ſpeelen ſcheen te gebruiken. Diesgelijk hebben de *Eſtiæi* en d'*Oritanitæ* ter eere van *Theodorus* gedaen, om zijn bevallijke handgrepen en bewegingen aen't dambort. Zoo heeft ook *Ptolomeus Philadelphus*, *Kline* zijn mondſchenkſter, met ſtatuen door ganſch Alexandryen vereert, om haere bevallijkheyt, en zy wiert afgebeelt, ſtaende zeer graeſſelijk in een enkel roksken met een teuitkan of ſchenkpot in de handt, gelijk zy haeren dienſt plach te verrichten. Is dan deze gratie zoo aengenaem in de levende beweegingen, hoe noodzakelijk moetze dan in onze konſt geacht worden, daer de bevallijkheyt zoo vorderlijk is. De ſteyloorachtige ſtijvicheyt geeft aen yder reedelijk menſch in't leven een afkeer. *Johannes Chryſoſtomus*, zegt men, was zoo onbevallijk in't eeten, dat hy noit met yemant tafel hielt, maer altijts alleen at. Indien de konſt ook met onaengenaemheyt bevlekt is, zoo machmenze wel opſluiten: want lompicheyt baert walging: en't is te bejammeren, datmen zelfs in de werken van beroemde Meeſters vind, dat in zommige beelden, ſchoon maetſchiklijk van deelen, en ſchoon genoeg van teykening, een gebrek van welſtant vernomen wort; waer door wy zelfs door de deugt, die'er in is, niet bewogen worden.

Achting dezer konſt.

Haer te miſſen baert walging.

't Is niet genoeg, dat een beelt ſchoon is, maer daer moet een zeekere beweeglijkheyt in zijn, die macht over d'aenſchouwers heeft; Gelijk *Horatius* van het dichten zingt.

Een schoon gedicht zal my niet licht beroeren,
Maer vriendlijkheyt kan hert en ziel vervoeren.
Men lacche, of ween', d'aenschouwer raekt op 't spoor:
Dus wilt gy dat ik schreye, schrey my voor.

Zoo is 't ook met de Schilders, zy beroeren 't gemoed niet, zooze deeze beweeglijkheyt overslaen, en dit zal hen gemeenelijk gebeuren, wanneerze deeze kunst, die wy de Dansleyding noemen, of verzuimt, of niet verstaen hebben.

't Gebeurt wel zelf in beelden schoon van stal,
Dat hen ontbreekt de rechte Hemelval
Bevallijkheyt, door heymlijke gebreeken,
Die in de zwier van haer beweeging steeken.
Dus is 't van noo', dat Venus en haer zoon
Het werk versier', bevallijk maeke en schoon.
Bevallijkheyt port aen om te beminne,
Het zyze speelt in Bosnimf of Godinne.

Door verzuimelijk in deeze waerneeming geweest te zijn, wiert de groote *Zeuxis* berispt, dat hy zijne vrouwen te manlijk van gebaer vertoont hadde, daer men den voorzichtigen *Homeer* ook niet vry van keurt, en dat hy de zeedicheyt, die die sexe past, had over 't hooft gezien. Want het voegt niet, dat men van wel opgebrachte Juffertjes Appelteeven maekt, hoewel zelfs in d'alderruwste noch iets van haere kunne deurschijnt, ten waere men verwilderde Amazoonen, of Helsche Razernyen voor had. Om dan in 't algemeen van deeze konst te beginnen, zoo zeg ik: Dat men geen geweldige beweeging aen zijn beelden moet geven, als 'er maer een maetige vereyscht wort. *Plutarchus* bestraft beyde Schilders en Beelthouwers, en hy wijst aen, dat het onmaetich uitstrekken, het wijt stappen, en het mond opsperren niets groots in zich heeft. Het is somtijts gebeurt, en voornaemelijk ontrent het begin deezer Eeuw, dat braeve geesten den geest al te ruimen toom gaven, meynende misschien de natuur t'overtreffen met hunne beelden zeer weyts en zwierich te doen draeyen en zwaeyen, en handen en voeten met *Sprangersche* greepen gansch verkrampt, en uit het lit te doen buigen. Maer hoor wat 'er *Junius* van gevoelt: Zy schiepen haeren meesten lust, zegt hy, in de zwellende opgeblaezenheyt van een schijngrootse manier. Zy zochten den voornaemsten lof haeres verstants van een wilde onbeschoftheyt t'onleenen; weynich daer nae vragende, datze de rechte konstmaet en de Natuur zelve te buiten gingen. Zy namen een grooten moed op 't ydele hand geklap van etlijke onweetende bottekroezen, die haere foeyfraeye werken met een verbaesde verwondering scheenen te aenschouwen; zoo dat zy daer door op haere eygene dwalingen verlieft wierden.

Gemeene regels.
Geen overmaetige beweeging.

Of verkramping.

den. Maer men moet zich hier in, gelijk in andere gewichtige zaeken, voorzichtelijk dragen, op dat men, in't mijden van *Scylla*, niet in *Charybdis* verdrenke, en in't mijden van een ondeugt in een arger vervalle; gelijk aen eenige gebeurt is, die steunende op het gemeen gevoelen, datmen van d'Antijken heeft, dat de maetige beweeging in veel staetuen wonderlijk is waergenomen, haer zelven hebben ingebeelt, dat zy die volgende, niet en konden missen: waer doorze dan ook niet dan onbehaeglijke steene figuuren hebben voortgebracht: en in steede dat hen den geest der voorgangers met een levende gratie te staede quam, zoo veranderden haere beelden in steen, min noch meer, als of hen het hooft van *Meduze* was voorgehouden. Zeker ik zach noch liever in de beroeringen eenige verkrampingen, als datmen my met zulke geestelooze koolstruiken d'oogen bedampte. Maer om op den rechten wech te komen, en zeeker te gaen, zoo moet een konstoeffenaer zich tot de leevende natuur keeren, en zien, hoe ver het hem in de beweegingen geoorloft is te gaen.

En stijvigheyt te mijden.

Om nu van een welbeleyde en konstige beweeging der beelden, en yder der byzondere leeden te spreeken, zoo mocht ons den Kamerspeeler *Roßius* wel te hulp komen: die tegens *Cicero* wel dorst twisten, of het vermogen eens Orateurs meest in de welspreekenheyt, dan of in de kunstige en bequaeme gebaeren, bestont. Waer van hy zijn deel zelfs in een boek verdedigde. Want de kamerspeelige dansleyding was een wijze van stomme beweeging, daer in zy de leeden nae den eysch des spels kunstichlijk wisten te gebruiken, jae zoodanich, dat men hen in alles verstont, schoon'er niet een eenich woort gesprooken wiert. En dat meer is, zoo bootste een zelve persoon een bestevaer nae, dan wederom een kint; strax de Heer, dan de knecht; nu de Vrouw dan de maegt; bezaedichtheyt, dronkenschap, en voort allerley neyging met een geneuchelijke bootsmaekery; 't welk voor de kijkers van allerley landaert zoo verstaenbaer was, als of zy in hun byzondere taelen gesprooken hadden. By gebrek dan van *Roßius* moet ons *Eufrosine* den geest verlichten; om de alderbequaemste, natuurlijkste en schoonste beweegingen in onze werken te vertoonen. En aen haer beveel ik u, ô Schilderjeugt, voornaementlijk wanneer gy nae de Teykenschoolen of Academien gaet, om mans-of vrouwe-naekten nae 't leven in de warme stooven te teykenen. Zie dan toe, wanneer gy het beelt of 't model in postuur stelt, dat het niet alleen dit of dat schijnt te doen, maer dat deeze doening nae de Dansleydige kunst vertoont wort. Zeker, ik beklaeg my, wanneer ik mijn oude Academiteykeningen overzie, dat men ons daer van in onze jonkheyd zoo spaerich heeft onderrecht; daer het niet meer arbeyt is een graeffelijk postuur, dan een onaengenaem en walgelijk na te volgen.

De beweegingen of beroeringen stelt *Makrobius* zeevenderley: Als, van be-

beneeden nae boven : van boven nae beneden : achterwaerts en voorwaerts : ter rechter en ter ſlinker zy : en laetſtelijk, in't omdraeyen. En deeze worden in een menſchen beelt in het hooft, in het lichaem, in armen en beenen, en in de minder leden aengemerkt. Nu paſt een konſtenaer deeze beweegingen nae vereyſch des werks op't aldergemakkelijſt te gebruiken, en zich van verkeerde grimmatſen te ontſlaen. Den Hoogduitſen zwaertvechter ſchijnt zinneloos in't opneemen van't geweer, maer een ervaren Soldaet voert de Spies met gemak. Eeiſte lit. Zeven roeringen.

Om nu van een ſtaende beeld in't gemeen te beginnen, zoo is't voor eerſt van nooden, dat men aen de beweeging, die het te doen heeft, gedenke, en dat men dan al de leeden op't gemakkelijſt daer nae ſchikke. Laet uwe voorzichticheyt acht geven, om het hooft wel op de ſchouderen te doen dragen, de ſchouder en borſt op den buik en de heup; en dat de beenen wel onder het middellijf paſſen. Wanneer zich de borſt ter rechter zijde went, zoo laet het hooft vry ter ſlinker zy' hellende omzien. Laet noit hooft geheel tot ter zijden uit omdraejen, ten waere in d'alderheftichſte beweegingen, maer nimmermeer verder, als gelijk met de ſchouder: laet de laegſte ſchouder noit laſt dragen. Welke heup ook mach uitzwanken: ſtel de ſchouderen in een recht ſtaende beeld even hoog, *Vermander* ſpreekt'er by nae van, als volgt: Staen.

Een ſtaende beeld gelijkt vry by een boog,
Waer van de Pees recht neêr gaet van om hoog:
Zoo moet de voet, die vaſt ſtaet, lootrecht onder Gemeene ſtant.
De keelput ſtaen, men doe die heupe ronder
Uitzwanken, maer het andre been is vry;
Men buige 't hooft nae de geplantè zy'. Beweeging van hooft armen en beenen.
Laet rechter been en ſlinker arrem zwaejen
Een zelve weg, en 't hooft een weynich draejen
Na d' arm of hand, die uitſteekt. Veel gedraey
En keurt men noit in ſchoone beelden fraey.

En wijders zegt hy:

Veel verder als een voet van voet, Schreede.
Een ſtaende beelt noit ſchryden moet.

Laet uwe beelden geen drommedarisgangen gaen, met het voortzetten van de geheele zijde. Men prijſt een kruisbeweging, ten zy het beeld iets heffe, of op de teenen ſtaet. Kruisbeweging.

Indien uw beeld noch heft noch ſtaet op teenen, En haere uitſonderingen.
Zoo maek verſchil in zwaey van arm en beenen;
Wanneer het ſtaet op zijnen lachter voet
Den rechter arm noit opwaerts reyken moet.

Beel-

Beelden, die trekken of ſteeken.

In ſteekende figuuren, of die trekken,
Moet rechter been en rechter arrem rekken.

Wicht en tegen wicht. Laet het gewicht en tegenwicht uwe beelden in de waeg houden, gelijk den ſtok aen den Koordedanſers, op datze in alle beweegingen, 't zy ſtaende, of ſteunende beſtaen mogen, ten waere in't loopen of vliegen.

De onvoeglijke en onnatuurlijke bewegingen moet men voor al mijden.

Zitten.

Een zittend beeld mishaegt ons, met de knien
Aen een, en voort de voeten ruim te zien.

Ook wegens 't verdraeyen:

Vallen of vechten.

En ſchoon uw beelden ook of vielen ofte vochten,
Laet zulx natuerlijk zijn, en mijd verdraeide bochten.

Want gelijk dit vaers luit:

Gewoel en werkingen vol geeſt zijn prijzens waerdich,
Maer buiten mooglijkheyt is alle zwier onaerdich.

De Poëten geven menichmael den Schilder door eenich duiſter woort zoo groot een licht, als veel moeilijke onderrechtingen zouden kunnen te weeg brengen. Want wie zal zich geen allerbehaeglijkſte zwier inbeelden, als hy van *Venus* by *Virgiel* deeze woorden leeſt? Zoo ſpreekende, gingze heene, blonk over haeren roosverwigen nek, het hair gaf een goddelijke locht, als ambroſie, van zich, het kleet ſleepte na, en haer tret wees wel uit, datze waerachtich een godinne was. Een naekten rugge een weinich verheven of geboogen, wort niet onſchoon geacht.

Gaende Venus. *Eneas 1. boek.* Van achteren. Luijaert.

Del Sarto behaelde lof in een leuijen arbeyder, die zijn handen op een ſimpele manier zat en klouwde, als of hy in twijfel was, van of hy tot het werk, daer hy toe genoodicht wiert, gaen wilde, of niet.

Stant van ſlapen. *Anthol. 4. 12.*

Eindelijk moetmen deze ſtant der dansleyding ook op 't bevallijxt in ſlaepende, jae zelfs in doode beelden, waernemen. *De Satyr ſlaept*, zegt *Philoſtratus*, in de Schilderye van *Mydas*, *laet ons zachtelijk ſpreeken, ten eynde dat zijnen ſlaep niet gebroken en worde; want zoo doende zouden wy de lieflijkheyt van dit gezichte ſtrax quijt zijn. Diodorus*, zegt *Plato*, *heeft den ſlaependen Satyr aldaer neergeleyt, en niet gegraveert. Hy zal op het minſte ſchudden dadelijk ontwaken. Het zilver is met een zachten ſlaep bevangen.* En hoe veel braeve geeſten hebben zich verwondert over het ſchoon en graſelijk beelt des nachts, van *Michel Agnolo* gemaekt tot het graf van *de Medicis*. Waer van onder anderen aldus gezongen is:

De nacht, die hier nu ſlaept, een Engel heeft
Uit ſteen geteelt: wie denkt niet datze leeft,
En zachjes ruſt? Of zouw'er iets ontbreeken?
Ontwaek'er dan, gy zultze hooren ſpreeken.

Waer.

Waer op *Michel Agnolo*, voor zijn beeldt, op dezen zin antwoorde:

De slaep vernoegt me, en dat ik steen ben meê,
Dus knaegt my schand, noch schae, nôch harte weê.
Dat ik noch zie noch hoor, is niet te laeken;
Dies houd u stil, en wilt my niet ontwaeken.

Het tweede lit van de beweegingen nae de kunst te vertoonen, is, datmen dezelve in staet, kunne, en ouderdom der persoonen wel onderscheyde; gelijk wy in 't volgende vaers uitdrukken: Tweede lit.

De nouderdom en kunne t' onderscheyden,
Door eygenschap hun eygen, acht ik raer:
Laet dertle jeugd vry speelend' zich vermeyden,
Maer maegden past een zeediglijk gebaer;
Ten zy men stelt verwilderde Amazoonen.
Een stoute stant past aen een kloek soldaet;
Een jongman past een fierheyt te vertoonen;
Daer d' oude geen verkleumtheyt en misstaet.
Zoo zalmen ook groot onderscheit in 't werken
Van heer of slaef, of boer of burger merken.

Overeenkomende met *Horatius*, den leermeester der Poëzy, die dit onderscheyt zijnen leerlingen ook indachtich maekt, en de Schilders, die de stomme Poëzy oeffenen, hebben 'er niet minder op te letten. Hy zegt bynae aldus:

Onderscheit in staet, kunne en ouder t'onderscheiden.

Veel scheelt het, of de knecht of meester spreekt,
Een oude man, of die vol hitte steekt
Door 't bloeijen van zijn jeugd, of stasy-vrouwen,
Of Reyzigers, of wel die d' akkers bouwen:
Of Kolcher, of Assirer, of Thebaen:
Dit onderscheit is noodig te verstaen:
't Gemeen gerucht zal u hier veyligst stieren,
Of anders moogje iet dergelijx verzieren.

En een weynich verder verbeelt hy de trappen des ouderdoms aldus:

'tKint.

Het kind, dat eeven nu begint te gaen en queelen,
Heeft in 't gemeen een trek met zijns gelijk te speelen,
Is gram en licht gepaeit, in ongestagen zwang.

De jongeling.

Een jong aenkomeling gaet, buiten 's meesters dwang,
Met Paerd en Honden zich by d' offerplaets vermaken:
Is licht verleyt, en helt tot d' ontucht, neygt tot wraken
Van onderwijs, is traeg zijn oorbaer te verstaen,
Verquistich, en geneygt de zinnen om te slaen.

De manlijke Ouderdom verandert de gemoeden,
De man. *Hy haekt nae vrientschap, staet nae eere en rijke goeden,*
En wacht zich te bestaen 't geen naemaels rouwen mag:
Veel druks en ongevals komt met den ouden dag,
d'Oude. *Hy zoekt gestaeg na goed, en speent zich van 't verkreegen,*
Is eygenzinnich, en tot korzelheit genegen.

En wat laeger:

Op datm' een bestevaer geen jongmans Rol doe klappen,
En 't kind geen mans bedrijf, zoo merk elx eygenschappen.

Maer ten is niet genoeg, datmen een oude vervallen en verschrompelt afbeelt; want ongemak, ziekte en arbeyt verhaesten den ouderdom, die somtijts ook door maticheyt en gezontheit schijnt te vertraegen.

De Civitate Dei lib. 16. *Sara* de Huisvrouwe *Abrahams* was in haeren hoogen ouderdom van negentich jaeren, nae't gevoelen van *Augustinus*, noch van zoodanigen schoonheyt, dat'er de Koning van Gerar *Abimelech* op quam te verlieven, zoo wel als 'er *Pharao* lang te voren in Egypten op verlieft was geweest. Maer om een staeltje wegens de waerneming van kunne en ouderdom in onze kunst voort te brengen, zoo gevalt my geen beeter, dan de Schildery der Zeuxis Centauren, Centauren van *Zeuxis*, welkers kopye *Lucianus*, dieze gezien hadde, aldus beschrijft:

In een dichten stoel, of bosch van groene kruiden leyt een Centaurinne, met al de deelen, die merrie zijn, ter aerde, en het kruis of achterdeel zydelings over nedergestrekt: maer de vrouwelijke leeden, als zittende rusten op den elleboog: de voorste beenen leggen ook niet overzijds, maer het eene leyd, als of zy knielde, gevouwen met den hoorn inwendig nae haer toe, en het andere recht zich om hoog, klouwende d' aerde met den voet, gelijk de paerden, wanneer zy poogen op te staen. Van twee tweelingkinderen halve veulens, heeft ze het een op den arm, en geeft het op menschelijke wijze haer vroulijke borst: het ander, dat meerder van des paerts aert heeft, is vast aen de speene, gelijk de jonge veulens gewent zijn aen de moeder merrie te zuigen. Boven in 't Tafereel, op een puntige rots, vertoont zich een Hengst Centaur, steekende den kop uit het werk, doch zijn lichaem vertoont zich niet verder, dan voor zoo veel als hy mensch is; dit is, zoo ik meen, den man van deeze Centaurinne, die op twee verscheyde plaetsen, als gezegt is, haer jongen zoogt, 't welk hy al lachende aenziet, terwijl hy met zijn rechterhand een jong leeuwken boven zijn hooft wikt, en geneugt schijnt te neemen met dit speelding de kinderen te verschrikken. De rest van deeze Schildery, hoewel wy deeze konst niet grondig verstaen, vertoonde een groote volkomentheyt, en ontdekte een uitnemende vlijt. Ten eersten, den omtrek scheen voortgekomen uit een

vaste

vaste hand. Ten anderen waren de verwen zeer konstig gebrooken, en het byzonderste van 't werk was overstort met een rijklijke gratie. De verdiepingen, verkortingen en buigingen, waren wel ter deege waergenomen, zonder dat 'er iets verzuimt was van 't geene men zoude mogen wenschen, zoo van gestalte, maetschiklijkheyt, ordinantie, als van alle andere deugden, die de verstandige Schilders gewoon zijn te betrachten. My aengaende, vervolgt *Lucianus*, ik loofde in *Zeuxis* byzonderlijk die groote kragt van zijn wetenschap, waer door hy, in zoo gelijk een gezelschap, de kunne en ouderdom zoo kunstiglijk heeft onderscheyden. Want den Centauwer heeft hy heel wreet, moedig, en gruwlijk uitgebeelt, 't hair overeynd staende, voorts bykans geheel ruig en ruw, niet alleen 't geen dat paert is, maer zelf ook dat mensch is, met breede en verheven schouderen, en ik en weet niet wat grenikken of grijnen in 't aengezigt, daer echter zijn ongetemt en woest weezen doorheene schijnt. De vrouw gelijkt beneeden zeer wel een oorloogsmerry, gelijk de Thessaliaensche, die noch ongetemt, en van niemant bereeden zijn: haer menschelijk deel is uitnemende schoon, uitgenomen d'ooren, die hy, als die van de Satyrs, mismaekt en spits heeft uitgebeelt. De vergadering der twee lichaemen is niet bottelijk al teffens afgescheyden, maer van verre beginnende ontsteelt zich uit d'oogen der aenschouwers, en smelt zich al dieflijk 't een in 't ander. Belangende de twee kinderen, in het eene zweemt een wreet gelaet, zoo wel als in den Vader, en in die teedere jeugt speelt een ontemmelijke gruwzaemheyt. My scheen ook verwonderens waerdig, dat zy zoo kinderlijk zien op den jongen leeuw, en ondertusschen de mammen vatten, en tot die invallen, die zy beyde in hair en verwe gelijken. Dus verre *Lucianus*. En zeker, hy heeft zeer wel aengemerkt, dat het recht onderscheyden van kunne en ouderdom geen van de minste deugden in een Schilderye is; te meer, dewijl men by overleveringe heeft, dat de oudste Grieksche Schilders haere beelden zoodanig maekten, dat men niet en wist, of 't mannen of vrouwen waren, tot dat eenen *Eumarus*, die alles nae 't leven deede, de konst zoo ver bragt, datmenze kon onderscheyden. Ik agt dat dit eenigzins by quam, om dat vrouwen en mannen meest op eenderley wijze zich kleedden.

Treflijk onscheyden in kunne.

Dat nu al die van de kunst is, onze *Eufrosine* nae d'oogen zie, om al verder en verder van haer onderweezen en geleert te worden: want ik heb niet anders, dan een inleydinge tot al deeze hooge Schoolen belooft; echter meen ik dat deeze winkel van *Calliope* reets stofs genoeg zal in hebben, om de braefste geesten te doen zweeten.

VYFDE HOOFTDEEL.

Thaleye de derde Gratie. Van de Houding, Samenstemming, of Harmonie in't koloreeren.

Erpsichore heeft van 't wel verwen, *Melpomene* van lichten en schaduwen gehandelt. Zoo resteert'er noch van der zelver overeendrachtige ordening en meedevoeglijke schikkinge te spreeken. Welke geheymenis der konst wy gewoon zijn met het woort *Houding* uit te drukken; 't welk in het koloreeren eeven het zelve beteykent, als in de konst der maetschiklijkheyt de woorden *Simmetrie*, *Analogie*, *Harmonie*, en *Proportie*; zijnde ook als de overeenstemming en bekoorlijke zangwijze in de Muzijk. Want het begrijpt in zich een zuivere vergaderinge van samenstemmende kracht: het wel schikken der koleuren, 't welk wy de Tuilkonst noemen: en de ordentlijke schikking van lichten en schaduwen: nevens het voorkomen, wechwijken, ronden, en verkorten; en laet eyndelijk niets uitgeslooten van al't gene dat, booven 't geene dat reets verhandelt is; tot een volmaekte Schilderye behoort.

Over deeze Houdinge nu heeft onze *Calliope* de behaeglijke en altijts welgeneygde Gratie *Thaleye* gestelt; *Thaleye*, zeg ik, die onder de Gratien even het zelve ampt bekleet, dat d'andere *Thaleye* onder de Muzen heeft. Want zy vergelt de bevallijkheden haerer Zusteren met een wel geschikte ordening. Wy zullen onder haer opzicht dan van de samenstemmende kracht beginnen. Deeze begrijpt in zich een gelijkmaeticheyt in klaerheyt en gloejentheyt, waer uit dan een byzondere zachticheyt volgt, die aen het werk een wonderlijk vermogen toedeelt.

Samenstemmende kracht en zachticheit.

Zacht schildren is niet flaeuw het werk te doen verdwijnen,
Als veele meenen, maer de krachten te doen schijnen
In Eendracht, 't klaer by 't klaer; geen verw en is zoo hart
Dat zy geen makker vind, het donker lijd het zwart:
Noch geeft en locht en licht vermenging en verzachten
Door schaeuw en weerglans, en behulpsaemheyt van krachten.

Binding.

De zachticheyt van samenstemmende kracht is als een band van't geheele werk, en wort daeromme binding genoemt: zy doet in het schilderen of koloreeren even zoo veel, als het wel troepen en bondich ordineeren in de Teykenkonst te weeg brengt.

Wy hebben in *Melpemone* de graeden van licht en schaduwe eenichzins uit-

gedrukt, maer het behoort voornamentlijk tot de Houdinge, dat men verscheyde lichten, en verlichte dingen tegen elkander wel vergelijkt. Indien eenich naekt of lywaet, daer geen flikkerende glansen in te wachten zijn, de klaerste dingen in uw werk zijn, zoo moogt gyze vry met al uw macht op't allerverlichtste uitbeelden. Maer indien'er spierwitte Satynen, blinkent gout of zilver, vyer of vlam ontrent is, zoo moet gy de kracht van uwe verwen in deze groote glanssen alleen op't alderhelderst te werk stellen: houdende de rest zoo veel sommerder, als zy in licht van deze heerschende lichten verschillen. *Plutarchus* berispt *Apelles*, dat als hy *Alexander* met den blixem in de hand had afgemaelt, hy zijn natuerlijke verwe niet wel uitgedrukt, maer hem bruinder en duisterder geschildert hadde, als hy was; want hy was van natuure blank, en die blankicheyt was vermengt met eenige roodigheyt, die inzonderheit in zijn aengezicht en op zijn borst bleek, ontstaende uit een goede getempertheit, warm en vyerich van aert, waer door men zegt, dat hy een zoetgeurigen adem hadde, en dat zijn vlees lieflijk rook, ja dat zelf de kleederen, die zijn lichaem raekten, daer door als geperfumeert waren. Maer mooglijk zouw *Apelles* hier in wel te verschoonen zijn, dewijl hy al zijn vermogen van licht in den blixem en d'uitstekende hand, die de zelfde voerde, gespilt hebbende, genootzaekt is geweest de klaerheit in de tronie te verminderen, om door een maetschiklijke houding van meer en minder licht de wetten der konst te volgen. Want indien hy de tronie van *Alexander* zoo klaer hadde uitgebeelt, als men hem beschrijft, het en waer hem niet mogelijk geweest de vyerige glans aen den blixem te geven. Die echter de regels, in *Terpsichore* geleert, wel waerneemt, zal zelfs wel blankicheyt in een sommer licht vertoonen kunnen: maer of hy daerom van alle berispinge vry zal zijn, voornamentlijk van die 't niet en verstaen, wil ik niet verzekeren. Mijn raed is, dat wanneer u een zoo schoonen *Alexander*, of liever eenich schoon vrouwebeelt, te konterfeiten voorkomt, dat gy d'omstandicheden zoo schikt, dat gy in de tronie, of 't naekt al uw kracht van klaerheit besteden moogt, op dat u de wetten der houdinge niet en dwingen uw hooftwerk te verbruinen, 't welk, indien 't niet ontsiert, u ten minsten in gevaer zouw brengen van als *Apelles* berispt te worden.

Proportie of

Houdinge van mindere tegens meerdere lichten.

ZESTE HOOFTDEEL.

Van de Tuiling, Schakeering, of byeenschikking der verwen.

GAe zoo voort mijn *Thaleye*, en ondek ons, wat een welstant een aengenaeme byeenschikking der verwen maekt; en hoe bekoorlijk deeze kunst voor het oog is. *Euphranor* van Istmos schreef'er tot onderwijs een geheel boek van: maer de tijdt heeft'er ons van berooft. *Pausias*, de Sicioner, vond de Tuilster of bloemverkoopster *Glycera* hier zoo aerdigh in, wanneerze haer kransjes, festoenen en ruikers vlocht, dat hyze daerom tot zijn Meestres verkoos: en zy gaf hem door haere geesticheyt, in't by eenvoegen der verscheyde sierlijke verwen, zoo veel werks, dat hy de kransvlechtster, *Stephanoplocos* genoemt, die hy dus door haer beleyt gemaekt hadt, voor zijn meesterstuk hielt. Het koste *Lukullus* naederhand noch twee talenten, toen het eenen *Dionysius* voor hem kopyeerde. En zeeker, een verstandich konstenaer zal dit deel der konst wonder bevallijk in Bloemen en Kruiden zien, wanneer hyze nae zijn geoeffent oog een weynich schikt; en men vind in de gemengde bloemen zoo voeglijke samenvoegingen van elkander toegeneege verwen, datze 't gezicht in haere behaeglijkheden doen verlieven.

De Tuling leert men uit de Bloemen.

In fruiten, bladeren en bloemen heeft *Rafaël Urbyn* zich gedient van eenen *Jan*, een Vlaming die by hem woonde, schilderende de zelve op een vry losser en natuurlijker wijze, als men te Romen gewoon was te zien. Door wiens voorgang *Jan da Udine* ook zoo zeer verlicht is geworden, dat hy fruiten, druiven, groenicheyt, bloemen en allerley vogelkost, als koren, haver, gerst, vlier, venkelknoppen, en Turksche terwe, in festoenen gevlochten, en elk een tijdt des jaers uitbeeldende, zoo konstich en levende koloreerde, datze aen de muuren, in d'omloopen van de stukken, in't welfsel van 't Paleis van *Gigi* scheenen te hangen. Niet minder zijn de veelverwige velden in de lenten lieflijk, die door zoo veelerley groen, doch byna yder weyde of akker van den anderen verschillende, in't geheel als een welstandige *Harmonie* maken.

Akkers en velden.

Natuur is zeer genegen deze deugt te vertoonen, het zy wanneer de vrolijke *Auroor* des morgens den Hemel opent, of dat *Tethys* de vermoeyde Zonne paerden uitspant, of de dingen by een schikt, die tot elkander behooren. *Vermander* zingt hier van byna op dezen zin:

Ik

Ik zwijge van den blossen dageraet, Dageraet.
Zoo sierlijk in't veel verwigh pronkgewaet.
De goude Zon en Maen en Starren, zwieren
In't blaeuw Azuur, het goud verheugd Saffieren. Hemel.
't Hoofs purper mint het gulden borst kleynoot.
De Papegaey braveert met groen en root. Sieraeden.
Het wit albast in't groen zal't oog vernoegen:
Doch 't wit kan zich by alle verwen voegen. Eenige lessen van beminnende verwen.
Hoe geestich dat natuur het pluimgediert,
En't zeegewas beschildert en versiert,
't En belgt zich niet: d'eendrachticheyt, in't schikken
Der verwen, schijnt onze oogen te verquikken.
Roo verwe en past niet zonder wit by't naekt,
Maer purper, blaeuw, en groen, en geel vermaekt
Het bloote vel; zy lijden ook elkanderen
Noch kanm' een kleur in veelerley veranderen,
By voorbeelt; groen, wat geeler of wat blaeuw;
En't eindeloos in allerhande graeuw;
Dees zachticheen elkanderen verdraegen.
Maer 't voegt somtijts, en 't zal het oog behaegen,
Datm' ietwes schoons vertoone, daer de rest
Zich sommer houd: maer hoed u wel voor 't lest
Een hardicheit te lijden: licht en luister
Verklaert de lucht en schemert tegen 't duister.

Om zich in het wel houden en by een schikken der verwen te oeffenen, plachten d'oude Meesters somtijts haer te verlustigen in stukskens, die zy *Xenia* noemden, te maken. Want men hadt de gewoonte, als vrienden elkandere vergasten, eenige bakskens of korfkens met fruit, of andere min gemeene dingen, sierlijk op gehoopt en schilderachtich geschakeert, aen malkanderen te schenk te zenden; welke men *Xenia* of gastgaven noemde: die somtijts zoo kunstich deur een gemengt waren, dat zy de kunst scheenen uit te tarten. 't Wit en groen is elkander gunstich, als in *Maroos* vaers: (Tuiling van Xenia.)

De Boschgodt quam'er by, bekranst met loof, en bladen, Wit en
En zwaeide Lelijen, en Meyen onbeladen. groen.

Maer deze welstant openbaert zich voornamentlijk, wanneer men groene hoven met spierwitte beelden, van Marber of Pleister, versiert ziet: of dat de latachtige prieelen, met ceruze overstreeken, en met groen loof doorvlochten zijn. Onzen *Maro* tuilt verder aldus, in zijnen *Alexis*:

De Nymfen korf by korf vol Lelybloemen brengen.
De blanke Naïs *plukt, om onder een te mengen,*

Veelerley bloemen.

Fioolen, Mankop, en vlecht Tydeloozen meê,
En Dille, bly van geur, een yeder op zijn steê,
Lavender, en meer kruit, te keurich uitgekooren,
Schakeert de Goutbloem met de zachte Ridders spooren.

Maer natuur schakeert de verwen nergens zachter onder een, als in den Reegenboog.

Den Regenboog.

In't afgaen van de tyd wort deezen booge
Wel meest gezien. Hy toont zich voor het ooge
Op't klaerst, wanneer hy valt voor donkre locht.
De Zon, altyts recht over zijnen bocht,
Schiet krings gewys de straelen door de dampen,
En schildert, daer zy vochter lucht beschampen,
Den Reegenboog; ja somtyts ook wel twee.
Ik zach een boog in't stuiven van de Zee,
Maer omgekeert, dat's met den bocht naer onder.
Ook ziet men dit behaegelyke wonder
In't stuiven van fontein of waterval,
En omgekeert, wenm' uit der hoogte in't dal
Dit zien kan, 't welk maer zelden komt te beuren.
Hy strekt zich uit met overschoone kleuren,
Als purper, paers, oranje of helder root,
En geel, en groen, tot blaeuw in't purper sloot.
Hier ziet men al de verwen, die den ander
Beminnen, als omhelsdenze malkander.

Des Kartes komt met deeze beschrijving des Regenboogs by nae over een: want hy geeftze eerst purperroot, voorts inkarnaet, oranje, geel; groen, blaeuw, en asgraeuw, waer van hy zegt, dat somtijts 't eerste, en wederom somtijts het laetste, of binnen of buiten komt. Maer ik hier mede niet te vreeden, hebze op't nieuw naer't leeven aldus naegevolgt, en hebze bevonden eerst purper, dan paers, voorts roodt, geel, groen, blaeuw, en paersachtig, en daer onder wederom geel, groen en purper. Immers de verwen, die malkander in den Regenboog verzellen, zijn elkander recht bevrient; gelijk dit vaers te kennen geeft:

't Blaeuw past by 't purper, en het purper weer by't roodt,
't Roodt by't oranje, daer het geel niet tegen stoot,
't Geel mint het groen, en 't groen heeft graeg met blaeuw te doen.

't Schoonst n't best.

Wijders, dewijl 't zeer wanschiklijk zoude zijn, het geheele werk met gemelde vermaeklijke koleurkens te overlasten, zoo zal't prijslijk zijn, dat men, in het voorste of voornaemste van 't werk, yder verwe op zijn schoonst maekt (men bedekt in't schilderen, zegt *Plutarchus*, de duistere en

en droeve verwen, en brengt de lichte en blyde voor of boven) op datze met een gemeene en met malkander verdraegsaeme kracht en gloejentheit hervoor dringen. Echter wil ik niet, dat de verwen juist eeven licht, eeven bruin, als een droom verschijnen; maer gelijk een goede muzijk somtijts den toon verheft, en somtijts met een diepe bas dreunt, zoo machmen spierwit lywaet by blaeuwe zijde dartel doen krinkelen, en schitterend gout by alle verwen passen. Zoo praelt de bleeke maen by gulde starren in d'azuure lucht, zoo blinkt het rijpe graen in de groene velden. De figuuren, meer tot bywerk, als nootzakelijk, zal men voorzichtelijk zoodanich kleeden, dat het oog in het opslach van het voornaemste werk niet en wort afgetrokken: niet datmenze juist alle zal beschaduwen, of in den rouw kleên, maer men zal met een kunstige behendicheit door haer een welstant in het hooftwerk veroorzaken; 't zy zy in verder afstant de voorste klaerheden eenichzins missen, of alleen een weerglans ontfangende, van 't voornaemste licht berooft zijn.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Schikking van schaduwen en lichten.

ONs oog schept eenen zonderlingen lust in d'alderglinsterenste koleuren, zegt *Maximus Tyrius*, nochtans zal ons dit vermaek een klein vergenoegen toebrengen, ten zy dat men het aengename schijnsel van zulken helderen verwe, door een nabuurige bruinte een weinich zoekt te helpen. De jonge *Plinius* zegt, dat de aengenaemheit van 't licht in een Schilderye aldermeest door de schaduwe wort veroorzaekt. Hier op zegt *Quintilianus*, datmen te vergeefs eenige bevallijkheyt in de Schilderyen zoude zoeken, die niet dan met flaeuwe lichten, welke alleen een harde oneffenheit hebben, besprengt zijn: want deeze ontbeeren niet alleen de krachtige afsteeking, maer verbergen ook de aengenaemheit van die dingen, die wegens hare zachticheit zouden geroemt worden. En *Junius*, van wien wy dit gemelde ontleenen, berispt de harde aeneenstooting van licht en bruin, en zegt, dat dergelijke Schilderyen wel schaekberden gelijken. Vorder wil hy, datmen de macht van schaduwen matich gebruike, gelijk alsmen den honich met 't uiterste der vingers, en niet met de geheele hand neemt; want dit zullen gewis wel schaek- of dam-berden gelijken, die vol van lichten en bruine schaduwen geplakt zijn. Daerom beveele ik u niet te veel met lichten en schaduwen door een te haspelen,

De schoone dagingen worden door zachte bygevoegde schaduwen geholpen.

Veel harde schaduwen maeken een schildery een schaekbert gelijk.

maer de zelve bequamelijk in groepen te vereenigen; laet uwe ſterkſte lichten met minder lichten minlijk verzelt zijn, ik verzeeker u, datze te heerlijker zullen uitblinken; laet uwe diepſte donkerheden met klaere bruin-tens omringt zijn, op datze met te meerder gewelt de kracht van het licht mogen doen afſteeken. *Rembrant* heeft deeze deugt hoog in top gevoert, en was volleert in 't wel byeenvoegen van bevriende verwen. *Polidoor* van *Caravaggio* heeft in zijne groepingen ſchoone en grootſe dagingen waergenomen, en liet de lichten van minder lichten tot noch mindere afzakken, eer hy zijn ruime ſchaduwen te pas bracht.

Regel van dagen en ſchaduwen te ſchikken.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Van voorkoming, wechwijking, en verkorting.

IN dit allerheerlijkſte deel der Schilderkunſt, is de blindheyt tot deeze tijden toe noch zoo groot geweeſt, dat veel braeve meeſters het voorkomen en wegwijken eer by geval in haer werk brachten, dan door zeker beleyt. d' Italiaenen meenen haer achterſte werk door mezetinten of halfkleuren te rug te ſchuiven. Zommige willen met donkere en zwarte gronden haer werk met gewelt doen voorkomen, en ſchrijven haere ſteekende lichten dat vermogen toe. Deze geeven die deugt aen de ſchoone verwen, en willen dat de graeuwe en vuile nootzakelijk wechwijken.

Veelerley vonden om te doen wechwijken.

Laet twee paralleelen ofte evenwijdige linien, op een paneel met de koleuren van licht en ſchaduwen worden getrokken, zegt *Longius*, nochtans zal de uitſtekende blinkende helderheyt des lichts ons gezicht vaerdiger ontmoeten, en veel naerder ſchijnen te zijn. *Nicias* heeft, onder alle d' andere oude konſtenaers, het licht ende de ſchaduwe zeer naeupuntiglijk waergenomen, allermeeſt daer na trachtende, dat zijne Schilderyen van 't berd zouden afſteeken.

Of licht meer vermogen heeft om te doen voorkomen, dan ſchaduwe.

Indien wy een berd met wit en zwart te gelijk overſtrijken, zegt *Johannes Grammaticus*, zal nochtans het witte altijt naerder, en het zwarte verder af ſchijnen te zijn. Daerom plachten ook de Schilders, op aenmerkinge van dit ſtuk, haer zelven met zwartachtige of donker bruine verwen te behelpen, wanneer zy de verdiepte holligheyd van eenen bornput, van eenen regenbak, van een gracht, van eenen grondeloozen kuyl, ofte iet zulx meenden af te beelden: wanneer zy eenige dingen in het tegendeel zochten te verhoogen, als namelijk, de borſten van een maegt, een uitgeſtrekte hand,

hand, de voeten van een ſpringend ofte loopend paerdt, dan plachten zy aen beyde zijden een genoechſaeme ſchaduwe van zwarte en bruine verwen aen te wryven, ten eynde dat deze gedeeltens door de nabuerige verdiepinge met een levendige kracht van het tafereel mochten afſteeken. Wy zullen gaerne bekennen, dat dingen ſterk in 't licht, en vooraen geſchildert zijnde, het ooge des aenſchouwers geweldich tot zich trekken, en dat de bruine ſchaduwen de dingen veel van hun vermogen ontrooven. Maer dat de lichte verwe alleen zoude doen voorkomen, en de donkere doen wechwijken, ſtaen wy niet toe: want men ziet een brandende kaerſe door een nevel en de Zon, die zoo ver is, door de dampen heen, ja op den klaeren dag door de blaeuwe lucht, welke naby is, en boven of wel beneeden de wolken uit zuivere dampen beſtaet. Maer dat de dingen, zoo alsze *Longius* en *Johannes Grammaticus* opgeven, aldus in het licht geſtelt geweldich uitkomen, is om dat den konſtenaer als dan gelegentheit heeft, om de konſtgreep, daer het voorkomen alleen in beſtaet, in 't werk te ſtellen.

Maer is geen oorzaek daer van.

De ſchaduwen of bruintens zijn ook geen zeekere middelen om te doen wechwijken. Want ſchoon de donkerheit in een hol het zelve diep doet achten, zoo zal het zelve noch veel dieper ſchijnen, wanneer het in zijn waere diepte eenich licht ontfangt. Wat eenige bruine dingen in het licht aengaet, de bruinte zal haer ook niet doen wechwijken, maer veel eer de kenlijkheit doen voorkomen, gelijk aen de bruinviſſen ſomtijts gezien kan worden. Men ziet de verwen der viſſchen, zegt *Philoſtraet*, in het blaeuwverwich ſchijnſel der zee allengskens verſchieten. De voorſte ſchijnen heel zwart te zijn, de naeſte minder, d' andere beginnen eerſt een weinich uit ons gezicht t' ontwijken, daer na krijgenze eenen ſchaduwachtigen en zoo voort eenen waterigen ſchijn, tot datmenze eindelijk maer alleen meent in 't gezicht te hebben. Dat veele geacht hebben datmen met ſterke ſchaduwen beſt kan doen voorkomen, blijkt daer uit, datze veeltijts in haere werken zeer bruine en ſterk beſchaduwde beelden in de voorſte hoeken van hare ſtukken hebben te pas gebrocht, laetende in de middelruimte een licht inzien. Ik en wil niemants vonden miſprijzen, maer zal alleen met het ontdekken van de zuivere waerheit deeze wonderkunſt licht maken. Ik zeg dan, dat alleen de *kenlijkheyt* de dingen naby doet ſchijnen te zijn, en daer en tegen de *egaelheyt* de dingen doet wechwijken: daerom wil ik, datmen 't geen voorkomt, rul en wakker aenſmeere, en 't geen weg zal wijken, hoe verder en verder, netter en zuiverder handele. Noch deeze noch geene verwe zal uw werk doen voorkomen of wechwijken, maer alleen de *kenlijkheyt* of *onkenlijkheyt* der deelen Wat is 't, als gy op blaeuw papier een blaeuwen Hemel met drijvende wolken in 't veld na 't leven tekent, dat uw papier zoo na by u ſchijnt te zijn, en het Hemelſch lazuur zoo oneindelijk verre? 't Is om

De ſchaduwen of bruintens geen oorzaken van 't doen wechwijken.

Wechwijking vermindert bruine dingen.

Wat eygentlijk doet voorkomen en wechwijken.

dat uw papier, hoe effen gy 't ook oordeelt, een zekere kenbaere rulheyt
heeft, waer in het oog ſtaeren kan, ter plaetſe, daer gy wilt, 't welk gy
in 't gladde blaeuw des Hemels niet doen en kunt. De ſchoone verwen wij-

De Schoonheit der verwe is ook geen oorzaek van 't voorkomen.

ken zoo wel wech, als de onzuivere, gelijk aen Zon, Maen, locht en ge-
ſtarnte te zien is: en d'onzuivere koleuren zullen zoo wel, als de ſchoone
voorkomen, als gy ze door een zekere *rulheyt*, die de *kenlijkheyt* der deelen
uitbeelt, aenwijſt. Dit zal genoeg zijn voor die 't begrijpt, want ik wil
met geen *Therſiten* twiſten. *Pauſias* was d'eerſte, die de hand ſloeg aen een
zekere ſoorte van Schilderie, in welke hy van niemant achterhaelt wierd, al
hoe wel hem veele daer in navolgden: want als hy de lengte van eenen Os

Verkortinge door kracht van wel koloreeren te wege gebracht.

wilde aenwijzen, zoo heeft hy hem eerſt met het hooft en met de borſt
recht tegen over d'aenſchouwers gewent, zonder hem na de gewoonte van
andere meeſters zydelings te ſtellen; en dus doende heeft hy niet te min zij-
ne gantſche lengte en dikte genoegſaemlijk te verſtaen gegeven, daer na,
gelijk alle d'andere konſtenaers eenige byzondere gedeelten hunner beelden,
om de zelvige beter te doen afſteken, met lichte verwen verhoogden, en
door een naebuurige bruinigheyd verdiepten; zoo heeft hy den geheelen
Os zwart gemaekt, het wezen zijner ſchaduwen maer alleen uit de kracht
der geweldiger verdiepinge uitwerkende, en door een zonderlinge verkor-
tens konſt, met eenen ook te wege brengende, datmen zijne platte Schil-
derye voor een verheven ende half rondt beeld zoude hebben aengezien.
Ook ſcheenen eenige dingen gebroken en puntich of hol te weezen, die
nochtans geheel effen en glat waren. 't Welk ook, nevens andere, van

Ronding en uitheffing.

Baltazar da Siena is te weeg gebracht, want hy maekte in 't paleys van *Gigi*
eenige korniſſen en verſierzelen, of 't ſtuko waer, zoo wel op zijn verkorten,
en met naeuwe waerneming van lichten en ſchaduwen, dat zelfs die van de
konſt daer door bedrogen wierden, en niet konden gelooven, dat het ge-
ſchildert was, voor dat zy daer van door 't aentaſten verzekert waren. En
hoe heerlijk *Fabritius* zich hier in gedragen heeft, is noch hier te lande te
zien. Wy hebben zelfs in dergelijk bedroch, zoo in 't ooſt als weſterlijkſte
rijk van Europa, ons na vermogen gequeeten. Behalven den Toneelſchil-
der *Kalaſſes* heeft *Nicias* ook by de ouden in verkortingen en inziende ver-
ſchieten uitgeblonken. *Apelles* toen hy *Alexander* de *Groot* met den blixem in
de hand ſchilderde, gelijk boven vermelt is, zoo ſcheenen de vingers met
zamen den blixem van 't tafereel af te ſteeken.

Voorbeelden.

Philoſtratus heeft het zelve in de Schilderye van de yvoire *Venus* aenge-
merkt. De Godin, zegt hy, wil niet ſchijnen geſchildert te zijn, want
haer beelt is zoo geweldich afſteekende, dat het ſchijnt omhelsbaer te we-
zen. *Zeuxis*, *Polignotus* en *Eufranor* arbeyden met groote vlijt, om haere
beelden een levenden geeſt in te aeſſemen, en voor al te doen uitheffen,
'twelk

't welk haer in lof boven alle andere Meesters heeft doen toeneemen.'t Welk wy ook tot besluit toewenschen aen al die haere voetstappen met yver natreden: en de lessen van onze *Calliope* en haere drie staetjuffers in 't betrachten van de schoonheyt, grafelijkheyt, schakeering, en goede overeendracht des geheelen werx met yver ter proef stellen.

NEGENDE HOOFTDEEL.

Hoe zich een Konstenaer te draegen heeft tegens 't gewelt der Fortuine.

Et is een mijner grootste droefheden, zegt *Jesus Syrach*, als verstandige mannen als drek geacht worden. *Albert Durer* van eenige Stadbestierders een zeer konstich stuk Schildery getoont zijnde, prees het zelve na verdiensten, waer op deeze wijze domme Heeren hem toeschooten, dat de Meester des zelven werks daer ter Stede van armoede in't Gasthuis gestorven was. Als of zy zeggen wilden dat de konst zoo grooten zaek niet en was, terwijlze zelf haer beste oeffenaers van armoe vergaen liet. Maer hy antwoorde hen: dat zy hen hier over eeuwich te schaemen hadden, dat zy een man, die aen hun Stad een onsterffelijke eer had kunnen toebrengen, zoo smadich gehandelt hadden. Maer deze onbeschoftheyt heeft meermalen geheele steden tot schande gedient: Want toen den grooten Poëet *Melesigenes*, sedert met den naem van *Homerus* al de werelt over bekent, tot Kume zijn Goddelijke Gedichten zong, en hy bemerkte datze eenige verstandige Kumaners behaegden, zoo stelde hy henlieden deeze voorwaerde: dat indienze hem uit het gemeen wilden onderhouden, hy de Stadt *Kume* beroemt wilde maken. Dit geviel al de geene, die 't hoorden, wonder wel, zy preezen zijn voorslach, en beloofden, dat indien hy dit aen den Raet wilde verzoeken, hem ook voor te spreeken, en nae hun vermogen te helpen. *Melesigenes*, door dit zeggen aengemoedicht, trat, nae dat de Raet vergadert was, in het Raethuis, en badt den geenen, die daer toe gestelt was, dat hy hem voor den Raet wilde brengen, gelijk geschiede, en toen droeg hy de zelfde woorden wegens zijn onderhout, zoo als hyze te vooren aen de Lief hebbers had voorgeslagen, den Raet voor, en uitgezeyt hebbende trat buiten, en ging voor het Raethuis zitten. Midlerwijle raedtpleegden de Heeren, wat men den man behoorde te antwoorden? De geene, die hem daer gebracht, en al de geene, die *Melesigenes* in de byeenkomste gehoort hadden, verstonden dat men zijn verzoek behoorde toe te staen, tot dat eender onder

Cap. 26. vers 30. d'Onwetenheit versmaet de Konst. Aerdich stael hier van.

Stael van Homerus tot Kume.

der hen, tot eeuwige schande van Kume, hen tegen viel, zeggende: dat by al dien zy eenmael *Homeren*, dat is blinden, bestonden onderhout te geven, zy dan voortaen een grooten hoop zouden krijgen, zonder daer eenich voordeel af te genieten. En hier uit heeft *Melesigenes* allereerst den naem van *Homeer* bekomen; want de Kumaners noemden de blinden *Homeren*. Zy sloegen dan zijn bede en verzoek plat af, betoonende in't versmaden van den blinden *Homeer*, die door zijn kunst en wijsheyt de gantsche werelt verlicht en zoo veel geleerden ziende gemaeckt heeft, haer eygene blintheit; waer over hy aldus klaegt:

Minerf had my ten roem van Kume als uytverkooren,
Maer 't woeste volk wouw nae mijn heylig rijm niet hooren.

Zoo ongelukkig worden ook somtijts braeve geesten in de Schilderkonst onthaelt, wanneer zy haere verkeering ontrent beestige menschen houden.

Wie de konst versmaden.

Al de geene, die door haere verdiensten lofgedichten waerdich zijn, zegt eender, pleegen ook de vaerzen en gedichten van ganscher harten te beminnen: daer de zelve van geringe gemoederen gemeenelijk versmaet en veracht worden. Zoo zietmen ook dat bezienswaerdige persoonen de Schilderkonst liefhebben: en datze van niemand gehaet wort, dan van zoodanige, die 't beeter zouw passen in de stallen van *Circe* onder de zwijnen te leeven, dan by reedelijke schepselen te verkeeren. *Agesilaus*, zegt *Plutarchus*, verbood uitdrukkelijk in zijn testament, datmen zijn beeltenis niet en zoude schilderen noch gieten. Maer waerom? Hy was een onaenzienlijke en kreupele vent, daer met schilderen of gieten geen eer aen te behaelen was. Zoo gaf hy dit bevel zoo zeer niet uit onweetenheyt, als wel uit zijn bekende onwaerdicheyt. En zeeker, ik zach noit een eenichzins volmaekt mensch, of ik bevond 'er een geneegentheyt by, om zich zelfs eens verbeelt te zien. Maer schoon men al liefde vind, zoo vind men overal 't volk niet, dat een konstenaer dient. Hy moet, 't is waer, voor eerst zijn goede fortuine in zijn eygen verdiensten, dat is, in de deugt en in d' aengenaemheyt van zijn werk zoeken: maer daer nae moet hy omzien, dat hy door yverige *Mecenaten* in de gunst der machtige Prinsen of Koningen geraeke: of by de welvaerende kooplieden in achtinge koome. Want zonder hulpe van gunstige aenleyders, en voortkruijers, die hem luitruchtich opschreeuwen, zal hy bezwaerlijk bekent worden. En dat noch 't slimst is, zoo heb ik deurgaens bevonden, dat de liefhebbers ofiemant draegen of onderdrukken, en dat zy zelden onverschillich, maer deurgaens eenzijdich zijn. En dit was d' oorzaek, dat veele Schilders, jae zelf onder d' aeloude, de vermaertheyt te beleeven gemist is: als *Aristodemus*, *Thasius*, *Polycles*, *Atramitenes*, *Nicomachus*, *Schopas*, en veel andere. Want schoon het hen aen vlijt noch vernuft schorte, zoo bleeven zy verdonkert en in d' armoede versmoort

Mecenaten noodich.

Goede Meesters verdrukt.

door

door d'eenzijdicheyt der gewaende konstkenders, die haer als met de voet op de nek traden. *Myron* de gieter, en *Lysippus* de Beelthouwer konden d'armoede niet overwinnen, schoon deeze zijn beelden bynae deede leeven, en d'ander het koper schier bezielde. *Vitruvius* zegt'er zijn gevoelen af: dat het de konstenaers, hoe schoon zy ook voordoen, zeer lichtelijk teegen loopt, indien zy te arm zijn, om 't gezach hunner konst na behooren te hanthaeven, of door geen genoegzaeme tijt de gemeene gunst derven, of zich zelven door schoon praeten niet en weeten bemint te maken. Wat de armoede en een bekommerden staet belangt, men heeft veel deurluchtige geesten daer door zien verdrukken, en eyndlijk versmooren; want de armoede maekt den mensche moedeloos, en voornamentlijk konstenaers, die door de zoetheyt, die zy noch in de kunst vinden, verrukt, het hart niet en hebben hun zelven te waegen. Hier van dient tot voorbeelt den uitsteekenden Schilder, den kleinmoedigen *Antonio* van *Corregio*, die voor een zak korens een Mariebeelt schilderde, dat een zak vol dukaten waerdich was. En die eyndeling, met sestich kroonen aen quatrinen beladen, van *Parma* te voet na zijn huis tot *Corregio* gaende, van dien ongewoonen last in zeer heet weder zich zoo vermoeide, en somtijts onderweegen, om zich te verkoelen, water drinkende, zich zoo qualijk bevont; dat hy t'huys komende van een sterke koortse bevanwiert, te bedde viel, en ontrent zijn veertichste jaer storf. Maer het getal dezer ongelukkigen is grooter, dan ik begeer op te haelen. Wat de onvermaertheyt of onbekentheit aengaet, een staeltje zal hier genoeg zijn. Toen *Antony van Dyk* eyndelijk tot Genua zoo veel had te weeg gebracht, dat hy met een voorspraekbrief tot Romen by zeker Kardinael wiert gezonden, zo verworf hy de genade van zijn *Uitmuntenheit* te konterfeyten, waer in hy ook al zijn vlijt en vermogen te kost ley; maer noch den Kardinael, noch iemant anders, kon'er iet byzonders in zien, en de Schilders, die geroepen wierden om hun oordeel te zeggen, bekenden dat het al redelijk wel was, van een vreemdeling. Dus geraekte 't Konterfeytsel in een hoek, en van *Dyk* in't vergeetboek, en schoon hy zich zelven, dus van al de werelt verlaten ziende, van mistroosticheyt het hair uit het hooft trok, niemand kreunde 't zich, noch men verbood hem geen strop te koopen, en het stont hem vry, zoo wel als *Fransisko Fiamenko*, van mistroosticheyt te sterven, die door *Bernyn* verbluft, na't huis der schimmen voer, daer hem *Bamboots*, zoo men zegt, namaels ging zoeken. Maer toen, na verloop van jaeren, van *Dyk* al zijn zwaericheyt te boven was, zijn naem door de werelt klonk, en hy door gunst van 't Hof van Withal verheeven en bekent wiert, zoo wiert ook 't konterfeytsel des Kardinaels tot Rome voor den dach gehaelt, verwondert, geprezen, en eyndeling als een Mirakel ten toon gestelt.

In de Voorrede van 't derde boek.

De kunst door armoede versmoort

Stael aen Corregio.

Ook niet bekent zijnde onaengemerkt.

Stael aen van Dijk.

Hier

Staeltje van Herkules Zegers.

Hier by paſt noch een ſtaeltje van den ongeachten en nochtans, in de konſt, grooten *Herkules Zegers* : dezen bloeide, of liever verdorde, in mijn eerſte groene jaren. Hy was van een gewis en vaſt opmerken, zeker in zijn Teykening van lantſchappen en gronden, aerdich in verzierlijke bergen en grotten, en als zwanger van geheele Provinſien, die hy met onmetelijke ruimtens baerde, en in zijne Schilderyen en Printen wonderlijk liet zien. Hy benaerſtichde hem de konſt met onvergelijkelijken yver: maer wat was 't? niemant wilde zijn werken in zijn leven aenzien : de Plaetdrukkers brochten zijn printen met manden vol by de Vettewariers, om boter en zeep in te doen, en 't geraekte meeſt al tot peperhuisjes. Eyndelijk vertoonde hy een plaet, als zijn uiterſte proefſtuk, aen een kunſtkooper tot Amſterdam, veylende de zelve voor klein gelt, maer wat was 't? de Koopman klaegde dat zijn werken geen waer en waren, en ontzach zich byna 't koper te betalen, zoo dat den ellendigen *Herkules* ongetrooſt met zijn plaet na huis moſt, en na dat hy eenige weynige printen daer af gedrukt hadde, ſneed hy de zelve aen ſtukken, zeggende : dat'er noch liefhebbers komen zouden, die viermael meer voor een afdruk geven zouden, als hy voor de geheele plaet begeert hadde, gelijk ook gebeurt is, want yder print is naderhant zeſtien dukaten betaelt geweeſt, en noch gelukkich dieze krijgen kon; maer den armen *Herkules* had'er niets van te bet: want ſchoon hy zijn hemden en de lakens van zijn bedde verſchilderde of verdrukte (want hy drukte ook Schildery) hy bleef in d'uiterſte armoede met zijn ganſche gezin, zoo dat zijn bedroefde vrouwe eyndelijk klaegde, dat al wat'er van lywaet geweeſt was, verſchildert of verprint was. Dit nam de mistrooſtigen *Herkules* zoo ter harten, dat hy allen raet ten eynde zijnde. zijn droefheit in de wijn wilde ſmooren, en op eenen avont buyten zijn gewoonte beſchonken zijnde, quam t'huis, maer viel van de trappen, en ſterf; openende met zijn doot de oogen aen alle lief hebbers, die van die tijd af zijn werken in zoodanige waerde hebben gehouden, alsze verdienen, en altijts verdienen zullen.

Onbeſpraektheit.

Wat de onbeſpraektheit aengaet, deeze en behoorde zoo grooten hinderpael niet te zijn, maer de beſchreumtheyt, zeedige beleefdheyt, en het vrymoedich vertoonen van zijne werken, behoorde aen de verſtandige liefhebbers genoeg te zijn; want de Schilderkonſt is het vertoonen eygener dan het ſpreeken. Maer zommige hebben door een ſchijnbaer gezwets het geene, dat hen in de kunſt ontbrak, vervult, andere hebben door een verleydende liſt de ooren en oogen der onverſtandige liefhebbers beguichelt, andere hebben met ſchalke verbinteniſſen hunne werken door gunſtelingen doen opſchreeuwen, en door het toekaetſen van twee of drie ſamengezwoorenen, den bal der Fortuine in hun gewelt gekregen. Zeker, wel een ſtaetkundige liſt,

Gezwets.

Liſt.

Samenzweering.

list, maer verdoemelijk, wanneerze tot verdrukking van eerlijke en edele geesten wort in't werk gestelt, en onbestandich, dewijl de waerheit doch eyntlijk eens uitbarst. De Schilderkonst is zeker te edel, om door zoo snoode zonden ondersteunt te worden; behalven dat het ook gevaerlijk is, onschuldigen te beleedigen, daer men de stokslagen wel met scherp betaelen kan.

Om andere te verdrukken.

Door deeze vervloekte samenzweering worden alle vaste oordeelen los gemaekt, want hier door worden de goede dingen immers voor een tijt lang onderdrukt, en de krepele werken der deelgenooten opgeschreeuwt. Het en is wel niet onnatuurlijk, dat veele konstenaers hunne eygen werken voor de beste houden; maer men plach altijts aen die den prijs te geven, die van elk meester in de tweede plaets nae zijn eygen werk gestelt wiert; daer de verstandige de zelve nu behoorden waerdich te achten, die met den grootsten yver vervolgt worden.

Waer aen men de beste dingen plach te kennen.

TIENDE HOOFTDEEL.

Vervolg van't voorgaende.

DE vervloekte Nijdt, vyandinne van goden en menschen, heeft niet alleen deze samenzweeringen gesmeet, maer heeft ook, door verborge listen, somtijts noch gruwelijker stukken aengerecht, gelijk men zegt van *Baccio Bandinel*, die, ziende den roem van *M. Agnolo*, door den wonderlijken *Carton* van den krijg te Pisa, vol van schoone naekten en graselijke beweegingen, die tot licht van al de Schilderjeugt was opgehangen, dit wonderstuk der konst uit wangunst verdelgde; want hy in een ongeleege tijd, met een nagemaekten sleutel, heymelijk in de zaele, daerze hing, komende, scheurdeze in veel stukken: Gelijk hy naderhant ook veel gebootseerde figuuren en marberen van de zelve hand uit spijt vernietigde. Zoo veel onlusts quam den grooten *Michiel Agnolo* over; en noch meer, toen hem den verwaenden Beeltsnijder *Torrigiano*, uit nijt en euvel al speelende de neus aen stukken sloeg: en schoon hy daer over uit Florensen gebannen wiert, *Michiel Agnolo* bleef echter voor al zijn leven geteykent. Maer wat beklaegelijker zaek, zoo 't waer is, vertelt men van *Lukas van Leyden*, die uit liefde tot de kunst, de Schilders tot Middelburg, en voort met *Mabuze* tot Gent, Mechelen, en Antwerpen bezocht, en in yder Stadt een banket van zestich gulden, dat toen veel was, ten beste gaf, dat hy sedert geen gezonden dach hadt, en zes

Haet en verraet bewezen

Aen M. Agnolo;

Lukas van Leyden;

jaren lang van een verteerend vergift quynde. O Edele kunst! is't mooglijk dat'er zoo onedelmoedige buffels uwe eere bezoetelen. En nochtans is't waer, dat men snooder rank voor weynige jaeren te Parijs gezien heeft.

De Bruin. Zeeker Schilder van grootse Teikening, en Meester in't maken van Modellen tot tapijten, was by Koning *Lowys* de veertiende en al't hof in hoogachting: hy gaf uit liefde tot de kunst, en natuerlijke gunst, aen eenen zijn Neef, die ook zijn naem voerde (doch onwaerdich) zijn huis ten besten. Maer deze van duivelsche nijd en Eerzucht bereeden, kon niet lijden dat de glory van zijn vrient zoo hoog in top stont, en hoopeloos van door den wech der Deugt hem gelijk te worden, besloot hem van kant te helpen: dies hy op een morgen zich zoo ver vergat, dat hy de spijzen van zijn Neef en huiswaert ging vergiftigen: begevende zich, gelijk verraders, door haer geweete gepijnicht, gemeenlijk blo zijn, daer op straks op de vlucht. Den goeden Meester bevond zich dadelijk na den eten bijster qualijk, maer ziende dat al die van zijn huis in een gelijke ontsteltenis vervielen, kreeg vermoeden van vergift. Men stelde flux alle raet van brakende middelen en tegengift in't werk, en zoo gelukkich, dat den Schilder met zijn gezin weder te recht geraekten. Het missen van den Neef bracht eerst vermoeden op hem, en noch meer zijn vertrek, men speurde hem na, en kreeg hem aen een der Zeeporten. Hy wiert te recht gestelt, en schuldich bevonden; d' Edelmoedige en medogende Konstenaer bad noch om zijn vergiffenis by den Koning: maer *Lowys*, te meer om 's mans deugt en des anders ondankbaerheit tot wraek geprikkelt, gaf geen gehoor, nam de zaek als een vadermoort op, bestaefde 't strenge gerecht; en men zach korts daer aen den onbedachten vergiftiger zijn snood leven in't aenzien van al de werelt aen de Galg in een strop eyndigen. 't Rechte loon voor zoodanige, die de deugt door gruwel-

Apelles. stukken zoeken te verdelgen. Maer wat willen wy over de nijdicheyt dezes tijts klagen? *Apelles*, die den naem van Prinse der Schilders draegt, is van deze harpye niet bevrijt geweest: want toen hy tot Alexandryen, in Egypten, zijn heerlijke konst aen Koning *Ptolomeus* vertoonde, en met grooter eeren ontfangen wiert, zoo misgunde hem zulks eenen *Antiphilus*, die hem trotsen willende niet en konde, dies hy middelzocht hem te verraden. Hy beschuldigde *Apelles* by den Koning: Dat hy den voornaemsten was geweest, die met *Theodota* de Stad Tyrus had omgewent. En zelf dat hy *Pelusia* had doen innemen. *Ptolomeus* wiert deur deze tijdinge bitterlijk gestoort, en van gramschap razende noemde *Apelles* een ondankbaren verrader, tot dat een der schuldigẽ zich over den onschuldigẽ *Apelles* erbarmende, voort quam, en de waerheit openbaerde. De Koning was beschaemt, van *Apelles* zo onwaerdich gehandelt te hebben, schonk aen hem hondert talenten gouts, en gaf den valschen beschuldiger *Antiphilus* tot een slaef aen hem over. Zoodanigen

loon

loon wensch ik alle *Anthiphilen* toe, die de deurluchtige deugden door snoode leugenen en verraderyen zoeken te verduisteren.

Zeeker, booze tongen kunnen somtijts der vroomen lof wel iets bezwalken, Godt weet tot wat proeve hy 't toelaet, maer het quaet loont eindelijk zijn meester wel met dubbelt fret. De waerheyt komt eyndlijk te voorschijn, alwaert dat gy't niet beleefde, maer de deugt kent geen tijd.

Wilt gy bestandigen roem in de konst verkrijgen, zoo poog om wel te doen. Staet gy na een bestandich geluk, zoo tree niet buiten de zeedige deugt. Zeedige deugt.

Gy moet u zelven met een verdraegsaem gedult wapenen, wanneer liefhebbers overkomen, die meer geld of gezach, dan kennis hebben: want ten komt niet altijts geleegen, dat men hen na verdiensten straffe, gelijk (a) *Zeuxis Megabyzus* afwees, toen hy hem op zijnen winkel met groote pracht en grootsheit bezoekende, zeer dwaes en vermeeten van de kunst sprak; want *Zeuxis* schoot hem toe, dat hy by een yegelijk, zoo lang hy gezweegen had, met vreez' en verwondering was aengezien, maer dat hy nu, door zijn onbeschaeft en dom oordeelen van 't geen hy niet en verstond, zich zelven tot een spot der verfwrijvende jongens gemaekt hadde. *Michiel Agnolo* gebruikte meerder beleeftheit, toen hy den Florentijnschen *David*, uit het verlaten stuk marber hieuw; want als hem *Soderini* berispte, dat den neus te dik was, zoo klom hy op de steygering, met zijn houwtuig en wat gruis, hem gelatende het aengeweezen gebrek wech te nemen, en te werken, laetende somtijts wat gruis afstuiven; vraegende eyndelijk hoe 't hem nu geviel? *Soderini*, zich zelven vleyende, zach wel aendachtich om hoog, zeggende, zeer wel, en zeeker gy hebt daer nu het leven gegeven. Maer zoodanige kunstkenners zijn ons meermaels ontmoet, en haer oordeel is niet altijts schadelijk. Onzen *Livius* had laetst in een stuk de waerheit uitgebeelt, daerze van de gerechticheit gekroont wiert, hy had'er ook een gryzaert als de tijd bygevoegt, gelijk het onderwerp scheen te vereyschen; maer een der aenbesteeders gaf voor, dat dien ouden vent daer niet paste. Waer over den Schilder hem en eenige andere beelden, die toch niet opgemaekt waren, uitstreek, ontlastende zich zelven van geen kleinen arbeit, en prees den vernuftigen raetsman. Maer de Schildergeest wort somtijts tot ongedult getergt, wanneer de verwaentheit des berispers te hoog loopt. *Apelles* liet ons hier af een alom bekent stael na, toen den Schoenmaker, na dat hy daegs te vooren de Schoenriemen, met goede Schoenmakers kennis, gelukkich berispt had, en hy die nu verbetert zach, iets op het been van *Venus* wist te zeggen: want *Apelles*, die zich verborgen hadde, sprong met yver uit, en belaste hem, Schoenmaker, by zijn Pantoffel te blijven. *Michiel Agnolo* ook, toen hy des Paus beeld van koper vijf ellen

't Gedult aengeprezen.

(a) *Plutarchus zegt Apelles, in rust des gemoeds c.* 12.

In 't welnemen van der onkundigen oordeel.

Voorbeelden.

Kan niet altijds den hoon verkroppen, maer breekt uit.

Voorbeelden.

Ne sutor ultra crepidam.

ellen hoog maekte, wiert van *F. Francia* Schilder en Goutsmit, toen hy 't hem vertoonde, met geen andere lof vereert, als, dat het een zeer schoon gietsel, en van goede stoffe was. Waer over *Agnolo* antwoorde, dat hy daer van den Paus te danken had, dieze hem bestelt hadde, gelijk hy *Fransia* de Drogisten daer hy zijn verwen haelde. Makende hem voort voor een plompaert uit, en zijnen zoone, dat een schoon jongsken was, toevaerende, zeyde: Uw Vader maekt schoonder levende, als geschilderde beelden. Of dezen yver van *Agnolo* te hoog liep, stel ik anderen te oordeelen. Immers hy belgd'et hem, dat *Francia* de stoffe, en niet de vorm prees. En *Francia* had mooglijk te grooten gevoelen van zich zelven, want men zegt dat hy van ontsteltenis noch gestorven is, toen hy de wonder schoone *Cecilia* van *Rafaël*, die nochtans zijn vriend was, gezien hadde, en de zelve zoo veel beeter dan zijn eygen werk bevond. *Michiel Agnolo* was anders, gelijk 't by groote Meesters gemeen is, ras geraekt; want toen eenen *Messer Biagio* tegen den Paus gezegt hadde, dat zoo onschamele naekten, als in't oordeel van *Agnolo* geschildert waren, beter in een Badstove, dan in des Paus Kapelle pasten, zoo schilderde hy deezen Priester flux by onthout, met een Slang, die hem in zijn schaemte bijt, in de Hel, en als een *Midas* met Ezels ooren. Ook dreef hy een Edelman, die van den Hartoch van Ferraren gezonden was om de *Leda* te zien, die hy voor hem gemaekt hadde, van hem, om dat hy 't stuk ziende zeide, dat dit zoo veel byzonders niet en was: zonder 't zelve naderhant den Hartoch te willen verkoopen. Een ander Edelman te Bolognen vraegde hem, wat hy meerder achte, een beelt van hem, of twee Ossen? Waer op hy hem antwoorde, na de ossen zijn, want deeze van Bolognen zijn vry grover, als onze te Florenzen. Het antwoort van *F. Zucchero* was zoo bits niet, maer niet minder van nadruk, ten aenzien van den persoon, daer hy 't tegen hadde: want als hem de Kardinael Farneze toeschoot, *Rafaël Urbyn* en d'andere goede Schilders en waren nu niet, ley hy'er tegen in, de goede konstbeminners, Pauzen en Prinsen waren nu ook niet. Men geeft hem ook na, dat de *Calumnia*, die van hem in print uitgaet, eenichzins overeenkomende met die, daer *Apelles* zich tegens den Koning *Ptolomeus* meê ontschuldigde, tegens Farneze hier om gemaekt is.

Tot spitse antwoorden,

En wrack.

Wy zullen meer andere wraekoeffeningen der Schilders voorby gaen, en hier alleen maer eenige aenroeren, die wel zoo scherpzinnich en belacchelijk zijn, als eenige Poëtische schimpdichten, gelijk men zegt dat *Sebastiaen del Piombo*, in een Kapelle van *St. Pieter Montori*, een Monnik schilderende, van *Michiel Agnolo* gewaerschuwt wiert, dat hy 't werk zoude bederven. En *Sebastiaen* de waerom vragende: zoo antwoorde *Agnolo*, dewijl de Monniken de gansche werelt, of waerze komen, bederven, zoo zal dit kleyn kapelleken, zoo gy'er dezen Monnik inbrengt, ook niet vry gaen.

gaen. Als ook zeeker Schilder een *Pieta*, zoo 't de Italiaenen noemen, slecht genoeg had afgebeelt, en den Meester aen dezen zelven *M. Agnolo* vraegde wat 'er hem af zacht? zoo gaf hy tot antwoort, dat dit wel een *Pieta*, dat is, een zeer deerlijk stuk werks was.

Dit gaet nu de tong aen, maer andere hebben zich met het pinseel al zwijgende gewroken: gelijk *Apelles* in zijne Calumnia, boven gedacht.

Die van *F. Zucchero*, gelijk wy gezegt hebben, hebben wy in print. Maer Van Klezis. men vertelt van den Schilder *Klezis*, dat hy zich van de Koninginne *Stratonice* gehoont achtende, haer schilderde, als wentelende in de onkuische omhelzingen met eenen Visscher, en dat hy dit Tafereel tot Ephezen in de haven opentlijk ten toon stelde, maer zelfs scheep ging, en wech vluchte. Het welk hem nochtans zoodanich niet en gelukte, als hy wel gemeent hadde: want de Koninginne, van een anderen aert, als de Vorsten, die men tans vindt, die om Schilderyen, daer in zy waenen gehoont te zijn, haere nabueren ten oorlog ontzeggen, wilde zelfs niet, dat men deze Schilderye wechnam; maer heeftze zelfs wegens de konst, die 'er in gepleegt was, in eere doen houden. Maer ik raede daerom niet, dat men *Klezis* voorbeelt naevolge; want groote Heeren hebben lange armen.

Andere hebben om zich te wreeken, yzere tralien geschildert voor het afbeeltsel van iemant, die haer aenbesteet stuk verzuimden af te haelen. Dezen heeft'er een Monnikskap opgezet, en een geestelijk zusje bygevoegt. Een ander heeft boeyen aen de handen, of een strop om den hals gehangen. Andere hebben haer iets bespottelijks of onschamigs in de hand Schimpdichten. gegeven. En zommige met de wrake des penseels noch niet gepaeit, hebben'er gedichten en smadige vaerzen bygevoegt. Maer laet u al deeze op- Eerste middel. schuimingen eens ontstelden gemoets, ô Schilderjeugt, niet verrukken, maer stel gestadich, nevens een betamelijk gedult, deeze twee middelen in't werk, te weeten, dat gy met *gunst* en *eerbiedicheit* van een anders werk Van anders werk wel te oordeelen. oordeelt: laet uw grootste versmading als die van *Albert Durer* zijn, die iet slechts ziende, gemeenlijk niets anders zeyde, als: *Er hadt seyn vlijts gedaen.*

P. P. Rubens uit Italien in Nederlandt komende, gebruikte zijn heusheyt wel te pas: want als hy merkte, dat zeker Schilder, reets in achting, smaedich van hem sprak, zoo ging hy den zelven bezoeken, prees de deugden, die hy in zijn konst bespeurde, nae de rechte maet, en verzocht hem verder zeker aengevangen stuk op te maeken, alzoo hy betuigde lustich te zijn, om iets van zijn konst te hebben. d' Ander door deeze minzaeme bejegening tot zwijgen gebracht, vervaerdichde 't vereyschte stuk, 't welk *Rubens* beaengenaemde, en vorderde hem den prijs af: d' ander beschaemt deed een tamelijken eysch, maer *Rubens* antwoorde: hy had hem dubbel zoo veel toege-

schikt, betaelde 't mildelijk, en kreeg door zijne edelmoedicheyt de gunst van deezen yveraer, die in zijn gemoed overwonnen niet alleen de heusheyt van *Rubens*, maer ook zijne konst, tot den Hemel toe opschreeuwde. Maer wie zal lust tot de konst hebben, als de konstenaers onderling elkanders werk verachten. De konststukken zijn dien prijs waerdich, die 'er de kenders onder malkanderen opzetten, zegt *Cicero.* Hoe dwaes zijn dan die oeffenaers, die, door 't verachten van een anders werken, hunne eygene doen afslaen? *Protogenes*, in zijn Vaderland *Rhodus* als een verschoveling levende, quam met zijn konst in achting, door de deugt van *Apelles*; want dezen waerdigen Prinse der konst by geval aen dat Eylandt gelant, *Protogenes* werken ziende, vraegde wat hyze hielt? En hoorde met leetweezen, dat hyze op een zeer geringen prijs stelde: maer om dit te verbeteren bood hy 'er dadelijk vijftich talenten, of dertich duizent kroonen voor, laetende daer en boven door *Rhodus* den roep loopen, dat hy 'er noch veel aen meende te winnen, alzoo hyze als zijn eygen werk, dat reets tot ongelooflijken prijs gesteegen was, meende te verkoopen. De Rhodiaenen dit vernemende, zagen *Protogenes* konst wel haest met andere oogen aen, booden 'er ook goede sommen gelts voor; maer *Apelles* bleef by zijn bot, en stont daer niet van af, voor dat zy 't zelve verbeterden. Zeker, *Apelles* kon door het wonderlijkste stuk werx, dat hy ooyt by de hand nam, geen heerlijker lof, dan door deeze daedt, verdienen; waerdich dat elk konstenaer de geheugenis daer van in zijn hart drukt, om de zelve nae de maete zijnder gaven te volgen; al waert maer als *A. Durer*, als hy de dingen van onze *Geertjen van St. Jans* tot Haerlem met verwondering bezach. *Waerlijk*, zeyde hy, *er is eyn mhaler im moeders leib geweest.* 't Welk de konst en deezen meester tot verheerlijking mocht gedijt hebben, had hem de doodt niet te vroeg wechgerukt.

De Konst klimt tot hoogen prijs en achting, door de onderlinge heusheit der oeffenaers en kenders.

Men moet ook, wanneer men iemants werk ziet, die noch onrijp in de konst is, met bescheydentheyt daer van spreeken, niet dat men 't zoo daedelijk als een wereltswonder zal uitkrijten, en het booven alle ervaeren meesters werk stellen, als of het niet hooger te brengen waer, gelijk somtijts de jonge melkmuilen meenen dat hun toekomt; maer men zal de kenbaere deugden, die 'er in bespeurt worden, prijzen, en de wrange onrijpheeden met voordacht voor by gaen.

Hoe zijn minder te prijzen.

Gy Meesters zult uwe Dissipelen, die gelukkich in 't leeren zijn, ook met geen nijdige oogen aenzien: *Dedalus* onderwees zijns Zusters Zoone *Talus*, den vinder van de draeikonst, en van de zaege, nae de gelijkenisse van het kinnebakken eens Serpents, maer als hy over des jongelings groote geest nijdich wiert, zoo heeft hy hem den hals gebroken. 't Welk hem zelfs tot ondergang van zijn geheele huis gestrekt heeft. Geeft aen een yder den

lof,

lof, die hem toekomt, want die andere lichtvaerdich verachten, worden ook niet verschoont. *Baccio Bandinel* (gelijk wy gezegt hebben) was zoo nijdich, dat hy niet alleen alles verachte, maer noch dissipel zijnde de teykeningen van *Michel Agnolo* aen stukken scheurde, en naderhant de bootseersels van den zelven meester verbryzelde, om hem zijn eer en faem, en andere van zoo schoone voorbeelden te berooven. Maer hy wiert zelf ook van andere liefhebbers genoeg gehekelt en beschimpt. 't Was aerdich van zekere Edelvrouwe, alsze in gezelschap van eenige Edelluiden de marbere *Adam* en *Eva* bezach, en gevraegt wiert wat haer van die beelden dacht? Van het mansbeelt, antwoorde zy, voegt my geen oordeel te geeven, maer wat de vrouwe belangt, zy heeft twee goede deugden, zijnde wit en stantvastich. Maer andere gingen dit eygen werk met spitse gedichten te keer. Ziet hier een staeltje:

Die andere verachten worden niet verschoont.

Den lusthof was onteert door Adam en zijn bruit;
Dies dreefmen hun daer uit.
En dees twee beelden ook, die deeze kerk besmetten,
Behoortmen uit te zetten.

Gy zult ook, ô Schilderjeugt, de werken uws leermeesters behoorlijk in waerden houden, en schoon gyze verbeteren kunt, zoo past het u niet, die te verachten. Maer gedenkt altijt, dat zy van die hand komen, die u in uwe zwakheyt placht te geleyden. En zegt met *Alexander*: Mijn vader gaf my het leven, maer van dezen heb ik het wel leven door Godts genade geleert.

Ten tweeden, zoo betracht dat uw werk lofwaerdich is. Zoo zal 't u aen geen ware kenners eindlijk ontbreeken, schoon gansche steeden met waenwijze narren, en partijdige liefhebbers vervult waren. Maer dewijl ik aen liefhebbers gedenke, zoo moet ik u, ô konstliefdige zieleh, ook dit te gemoed voeren: dat gy u wacht van den droessem der konst te beminnen: maer wilt gy uw hart op eenige Schilderyen zetten: zoo let eerst wel, of 'er beminnens waerdige deugden in zijn; of de zack, die verbeelt wort, wel zoo waerdigen inhout begrijpt, als van *Clio* vereyst wort; of de proportie ook zuiverlijk is waergenomem; of de kolorijten en schaduwen met de lessen van *Terpsichore* en *Melpomene* overeenkomen: of de doeningen en lijdingen ook haere rechte rol speelen? of de omstandicheden eygen zijn? of de schicking geestig is; en eyndelijk, of al deze deugden deur de gratien verbonden zijn? Want zoo gy u aen andere beuzelingen vergaept, zoo zijt gy den naem van liefhebbers onwaerdich.

Zelf wel te doen. Tweede middel.

Aen de liefhebbers.

Wijders van zijn eygen konst vermetelijk te snorken, past geen edel gemoed: d'oude Meesters ontzagen zich op hare stukken te schrijven datze gedaen of opgemaekt waren; ja men vond boven de drie stukken niet, meent

Niet te snorken.

Plinius,

d'Oude schreven zelden *fecit*, maer meest *faciebat*; Om altijt te mogen verbeteren. Hoorden anders oordeel.

Plinius, daer, *Apelles fecit*, *Apelles heeft het gemaekt*, op stond. Maer wel veele met het opschrift van, *Apelles faciebat*, *Apelles maekte dit stuk werks*. Als of hy noch daer af en aen kon gaen, als 't hem geliefde. Want het en behoort een Schilder nimmermeer te verveelen zijn werk beter en beter te maeken; de tijd ververst somtijts het oog, en het oordeel van vreemden, verstandigen, en dommekrachten, van nijdigen, gunstelingen, en onpartijdigen ontwaekt den geest. Jae de Boeren zullen u somtijts wel een feyl in uw werk aenwijzen, gelijk *Durer* zegt, hoewel zy u niet leeren kunnen, hoe gy die zult verbeeteren. *Fidias*, na dat hy dien vermaerden *Jupiter* voor d' Eleanen gemaekt, en d' eerste reyze aen den dag gebracht hadde, stont achter de deure, en luisterde wat d' omstanders in zijn werk preezen of laekten. En zoo dra zy vertrokken waren, sloot hy de deuren, en ging de oordeelen der menichte tegens zijn beeld overweegen, en verbeterde 't geene daer zy by avontueren 't rechte wit getroffen hadden: en *Apelles* gebruikte dien zelven wech. Want die al wilde volgen wat het domme volk oordeelde, zou vaeren als *Dion*, die *Leda* met hare kinderen *Kastor* en *Pollux* uit eyerschaelen brekende, geschildert hadde, en de zelve in zijn winkel gestelt, met voornemen alles te veranderen wat de menichte quam te berispen, gelijk geschiede: want hy hoorde met gedult al haere aenwijzingen aen, en maekte 't zoo als zy 't verstaen hadden; nu verkorte hy de neus van *Leda*, of een arm van *Kastor*, dan verdunde hy den hals van *Pollux*, of de knie van de Moeder, tot dat de godin, noch godin, noch hen' met kuikens, maer eer een beerin, met twee ongelekte jongen geleek. Dit gedaen hebbende, stelde hy 't wederom in zijn winkel ten toon, met dit byschrift:

Maer volgden de beste; niet als Dion.

's Volks oordeel, dom en zot,
Heeft dus dit stuk verbrod.

Men moet geen oordeel volgen, als 't geen datmen bevint met de waerheyt over een te koomen: want daer is geen grooter dwaesheit, zegt *Tullius*, dan datmen iets zonderlings van de vergaderinge der geener verwacht, die, een by een, anders niet dan slechte verachte werkluiden zijn. Men moet zich ook wel wachten, als men eens zijn best gedaen heeft, alles te willen veranderen. Zy zijn zeer ongelukkich, die 't geen hun in 't eerste wel gevalt, t' elkens wederom verwerpen, en iets geheel van 't vorige verschillende by de hand neemen. Want zy doen haer verstand door een verkeert misvertrouwen grootelijx te kort, zoo dat ik naeulijks weet, of hy, dien al wat hy doet wel aenstaet, of dien niets met allen vernoegt, wijtst verdoolt is. Den overnaerstigen bootseerder *Apollodorus* kreeg somtijts zoo quaeden gevoelen van zijn eygen werk, dat hy veeltijts zijne volmaekte beelden aen stukken sloeg; waerom hy onder de wandeling den dollen *Apollodorus* genaemt wiert. *Callimachus* mede altijts zijn werk verbeteren willende, maekte 't arger, en wiert daer-

Men moet zijn werk niet altijts veranderen, maer als men zijn best gedaen heeft, te vreden zijn.

daerom *Kakoziteknus* gebynaemt. Zijn werk al te zeer te pijnigen maekt het zelve zwaermoedich, het is ook onmogelijk dat de viericheyt des geests altijts eeven fris zouw blijven. *Apelles* beroemde zich, dat hy *Protogenes* daer in overtrof, dat hy van zijn werk kon afscheiden. Het is een meesterlijk teyken, als iemant de deugden, die hy in 't begin in zijn stuk gebracht heeft, tot den eynde toe kan bewaeren. Het geen alreede wel is, behoeft geen verbetering, en die het geen, dat goet is, ongeschonden laet, geeft te kennen dat hy 't verstaet. Daerom hebben groote meesters ook wel dingen, die in 't eerste aenleggen een gelukkige welstant hadden, onopgemaekt gelaten, van vreeze dat zy die zouden bederven.. Zoo kan 't ook gebeuren dat de grondverwe uwes doeks of paneels in 't koloreeren te pas komt, en met eenige duwkens geholpen, uwen arbeyt verlicht.

Of men zijn werk niet somtijts ter zijden zal zetten, om 't zelve daer na met een versch oog te bezien.

Om zijn werk te verbeteren, houtmen ook dat het goet is, het zelve voor een wijl wech te zetten, om het daer nae met een versch ooge t' overzien; gelijk *Horatius* van den dichter begeert: Houw uw schriften, zegt hy, negen jaeren by u t' huis; wat niet uitgegeven is, kan men t' elkens uitschrabben. Maer een Schilder zouw dezen raet te zeer volgende, weynich uitrechten. Ik heb liever dat hy zijn werk volkomen opmaekt, en, lust het hem namaels, het eerste door een tweede verbetert: Poëten mogen door denken, maer Schilders moeten door doen, Meesters worden. Wy zullen iemant met hulpe der negen Zusteren wel van de konst leeren spreeken, maer van niemant met dit onderwijs een Schilder maeken, ten zy hy de hand vlijtich aen 't werk sla. Een geduurige oeffening moet de oogen verklaeren, en 't pinseel moet metter tijt als in de hand aengroejen. Schilders blijven zelden, dieze zijn: zy neemen toe, of gaen te rug, en, dat wonder is, men ziet somtijts braeve geesten als in haeren loop stilstaen; en hoe zy'er tegen schijnen te worstelen, van dagh tot dagh verslechten. Daerentegen gebeurt het ook, dat de geene, die lang vergeefs gearbeyt en geklautert hebben, zonder op te komen, eens schierlijk opdaegen, en een hooge sprong doen. d'Oorzaek hier van is, dat haere oeffening van 't waere onderwijs afdwaelt, of dat den anderen, die lang verdoolt liep, op een nader wegh geraekt. Maer laet iemant den naesten wech al hebben, hy zalze wederom quyt raken, indien hy met geduurige oeffening die niet en onderhoude.

Een Schilder moet zich geduurig oeffenen.

Schilders haer met geen Staetzaken te bemoeyen; noch Vorsten te tergen.

Solon begeerde dat in burgerlijke tweedracht een yder borger zijde zouw kiezen. Maer wy begeeren dat den Konstenaer zich alleenlijk met de konst bemoeye. *Protogenes* bleef schilderen in 't bestormen van Rhodes; *Parmens* in 't bloedich innemen van *Rome*; beyde, of hen den oorlog niet aenging. Men kan ook met schilderen zoo wel, als met dichten, de vorsten tergen, gelijk

Kluchje van Bruno.

Dicht tegen Kromwel.

reets gezegt is. *Bruno* een dichter onzes tijts had *Olivier Kromwel Protector* in Engelant met een bits en schandich gedicht getergt, en met Latijnsche vaerzen dapper geheekelt, ja zoo, dat hy 't naeulijks verkroppen kon. Dit by eender gemerkt, die een reys over Zee had, nam voor, tot vermaek van *Kromwel*, aen *Bruno* een part te speelen. Hy gaet hem dan tot Amsterdam vinden, en neemt hem tot leermeester van zijn kinderen aen, en belast hem op zekeren dach in den Haeg te komen, ondertusschen vertrekt hy na de maes, en in een Engels Schip, dat op hem wachte. *Bruno* ter bestemder plaets en tijt in den Haeg verschijnende, wort wel ontfangen, maer men geeft hem een briefje van zijn Heer, hem te post tot Rotterdam te volgen, alzoo hem daer noodich te spreeken hadde, waer op den Poëet zich strax derwaerts spoede: maer tot Rotterdam in de aengeweezene Herberge komende, zeyt men hem, dat dien Heer in een Schip op stroom leggende, te gast was, en geboden hadde, dat, als *Bruno* daer quam, men hem dadelijk aen boort zoude geleyden, om zich daer met het gezelschap vrolijk te maeken. Dit brocht den leermeester byna in twijffeling, maer van *Joviaele* natuur liet hem gezeggen, voer na boort, en wiert over den goeden voortgank van den aenslach met ruime teugen verwelkomt. Hy eenichzins goet inneems, en zoo wel onthaelt, verloor zijn kommer en voorzorg in den wijn, en most te kooy. Ondertusschen hyste matroos de zeylen op, 't schip raekte in zee, en de wind dienende, ontrent de kust van Britanje, eer *Bruno* half slaepdronken ontwaekte. Maer hy ontnuchterde wel haest, toen hy zach hoe 't hier geschapen lach, en men hem zijn lasterschrift wegens *Olivier* voorley; hy wenschte zich zelven wel op 't Eylant Teneriffe, of wel onder de Hottentots van de Zuitkaep: hy zach alreets, zoo hem dacht, den driehoek van *Tilborn*, of de Gerechtplaets van *Chaerenkras*. En te meer, als men hem, tot Londen komende, hoewel in een eerlijke kamer, opsloot, en aenzeyde, van voor den *Protector* te moeten verschijnen. Ondertusschen was'er een ander persoon, bequaem tot dezen trek, die hem trooste en moed gaf, en door ondervragen quansuis de oorzaek van zijn droefheit naspeurde. Maer hy was zoo ver in wanhoop geraekt, dat hem geenerley vertroostingen hielpen; want zijn schimpdicht lagh hem te zwaer op't hart, en d'overtuiging van zijn gewisse, door zijn ongeluk, onder 't gewelt geraekt zijnde van een geweldenaer, dien hy zoo zeer beleedicht hadde. Maer deeze zijn gemaekte vriend trooste hem, zoo veel hy kon, en voornamentlijk met deezen raet: Dat hy *Bruno* een nieuw vaers zoude maken, ter eeren van *Kromwel*, zoo heerlijk, als hy kon, en dat men 't zelve vertoonende, met hulpe van vrienden en voorspraek, een kans most wagen; om hem uit dezen

dezen nood te verlossen. Dezen raet dacht den Poëet wel goet, maer hy bevont zich byna van al zijn zinnen, ik zwijg van de *Pierides* verlaten. Doch gedwongen van de nood een deugt te maken, nam de pen in de hand, schreef dat het dreunde, om de galg t'ontrijmen, en, na de gewoonte der Poëeten, behagen in zijn werk krijgende, schiep moed, en betoonde eindelijk wat de kracht des geests in zoo hoogen nood te weeg kan brengen. Maer wat hy bedacht of dichte, ten voldeê zijn gemaekten vrient niet, die hem telkens berispte, en als met spooren noopte, om hooger sprongen te doen. *Bruno* dan zette zich schrap, hersmeede en hervormde zijn vaerzen, en putte al de schatten van zijn geest uit, in den Dwingelant te verheffen, en zijn lof te trompetten, tot dat hy als t'eynden aêm was. De Meesters van de klucht brachten toen dit gedicht voor *Olivier* en zijn gunstelingen, die'er groot vermaek in schiepen, 't werk preezen, en om den Poëet loegen. 't Eind was, dat men *Bruno* in vryheit stelde, en met een vereering verzach, om dat hy zoo braef, tegen zich zelven om strijt dichtende, had overwonnen. Dus was hy in korten tijt verleyt en verlost, bedrogen en beschonken, geprezen en teffens bespot. Zoodanich stael hebben wy ook van zeker Schilder tot Milanen, die, toen *Attila* gansch Italien afliep, een Roomschen Keyzer schilderde, die op een gouden praelzetel zittende, de Gotsche en Scythische Vorsten onder zijn voeten trat. Toen nu *Attila* de Stad Milanen inkreeg, en hy, onder andere dingen, ook dit Tafereel zach, zoo geboot hy terstont, dat men den Meester van dit werk zoude opzoeken, die ook wel haest gevonden, en voor hem gebracht wiert, maer byna doot van vreeze. *Attila* hem ziende matichde zijn toorn, en zeyde alleen tot den Schilder: Gaet heenen, en stelt mijn beeltenis op dien troon, en mael de Roomsche Koningen ootmoedich voor mijne voeten, zakken vol gouts uitstortende. Dit is den Poëet en den Schilder zeker wel gelukt: en zy betoonden dat men ook tot de kunst gedwongen zijnde, de zelve kan oeffenen, hoewel *Filippo Lippi* het tegendeel dreef: want toen hem hartog *Kosmus de Medicis*, op dat hy zijn werk zoude vorderen, opsloot, rechte hy niets uit, ja sneed zijn slaeplakens tot koorden, en klom uit de venster. Maer toen hy na eenige dagen gevonden, en met goede woorden weder aen 't werk gebracht was, en *Kosmus* hem zijn vryheit liet, zoo voer hy wakker voort, zeggende: De uitnementheden der zeltsame geesten zijn hemelsche beelden, onbequaem voor lastdragende vrachtezelen.

Wederleit het, en wort verlost.

Van een Schilder en Attila.

Konst door dwang geoeffent;

Van Lippi wedersproken.

Maer om onze zaek te besluiten, dat een konstenaer niet alleen geen grooten behoorde te tergen, maer zelf ook geen kleinen, zoo zal dit staeltje genoeg zijn. *Bupalus* en *Anthermus*, door een gril, die hun in't hooft quam, aengedreven, hebben de beeltenis van den Poëet *Hipponactes*, die een hal-

Geen eerlijke lieden te hoonen; voor al geen Poëten.

ven dwerg, en met eenen ook zeer leelijk en mismaekt was, opentlijk ten toon gestelt: 't welk *Hipponactes* vernomen hebbende, en dat daer dagelijx veel leedige gaepstokken en spotvogels tot den winkel van *Bupalus* en *Anthermus* toeliepen, om haren spotlust te verzadigen; zoo heeft hy deze schampachtige konstenaers, door een bitter wraekgedicht, in *Jambische* vaerzen, zoo dapper over den hekel gehaelt, dat zy haer zelven uit enkel spijt verhingen. Daerom vermaent *Socrates* wel te recht al de geene, die haer goeden naem liefhebben, haer te wachten datze geen Poëet te vyand krijgen, om dat zich haere kracht min in 't prijzen, dan in 't verachten en schelden uitstrekt. En zeker, hy loopt met zijn hooft tegens den prikkel, die de spreekende konst door de stomme poogt te overschreeuwen. Want zelf de vorsten, gelijk *Plutarchus* zegt, zijn ongelukkich, zoo zy gehaet worden van een stadt, die wel spreeken kan, of daer de dichtkunst, geleertheit, en welsprekentheit bloeit. (*a*) De goede *Minos*, *Jupiters* vrient, kon van den naem van quaet, door den haet der Atheners, niet gezuivert worden. Ja schoon hem *Hesiodus* en *Homeer* een waerdich Koning noemden, de dichters van Athenen banden hem voor eeuwich in de Hel. Dit Hooftdeel hebben wy onder 't gezach van *Calliope* wat te lang gemaekt, maer den yver dreef ons buiten 't spoor. Nu moogt gy *Urania* op haer beurt hooren.

(*a*) *Plutarchus in Theseus.*

URA-

URANIA.
de
Hemelbefster.
9.

URANIA
De Hemelheffster.

Het negende Boek.

Inhoudt.

DE loopbaen nu ten eind, zoo zal Urania
Ons veelderhande slach van schildren gaen verbeelen,
En melden het gebruik der Eedle Tafereelen,
En hoe deez' schoone konst den Schilders komt te staé.
Wat vergenoegings vrucht door Hemelsche genae,
Wat beurzen zwaer van gout, wat gloryrijker telgen
Te plucken staen, noch doodt noch graf zal oit verzwelgen
Den naem eens Konstenaers: maer zonder wederga
Geädelt zal zijn roem ten Starrenhemel steigren.
Wie zouw voor zulk een gunst zijn zweet en arbeit weigren?

Op de Print.

ZY die den geest tot in den Hemel kan doen streeven,
En daerom hier te recht met Starren is gekroont,
Wort met drie kinderen in deze plaet vertoont,
Die Eere, Rijkdom, of een vol vernoegen geeven:
't Vernoegen schaft de ziele op Aerde een zalich leeven:
De Rijkdom lijfsgemak; en d'Eer verquikt den geest:
Wanneer men telg op telg van versche lauren leest,
Word men ten Graeve uit in d'onsterflijkheit verheeven.
Wie dan in konst volhart, en zich geen moeite ontziet,
Vind hier een haven vry van stormen en verdriet.

INLEIDING.

Ie anders als gy, ô Hemelſche Zanggodin, zal my dit vertoog van de Schilderkonſt helpen eyndigen? Die den Hemel aen ons in een ſpiegel vertoont, en uw wit tafereel gereet hebt, als of gy zelf woud ſchilderen. Vertel ons, op hoe menigerley wijze de konſt zich wel verkleed heeft; en hoe veelerley ſlach van Schildery zy ter werelt bracht, dan zult gy ons, ten trooſt, uwe belooningen voorſtellen, en, met een minlijk toeknikken, de ſtarren om uw hooft doen tintelen.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van verſcheide gebruiken van ſchilderen.

E Schilderkonſt zijnde een naäepſter van de natuer, in zoo veelerley ja oneindlijke beſpiegelingen, hebben wy nu wel eenichſins verhandelt, voor zoo veel alsze in het verſtant begreepen wort; maer laet ons, eer wy tot ons beſluit komen, als in 't voorby gaen, de gedaentens en wijzen van ſchilderen, die van 't begin af tot deeze tijd toe, voor zoo veel ons bekent is, in 't gebruik zijn geweeſt, eens overloopen.

Wy zullen meeſt van het ſchilderen ſpreeken, van toen het alreets ten top geſteegen ſcheen, en zijne oeffenaers met glory kroonde. Maer laet ons dan eerſt onderzoeken, waer toe men de Schilderyen maekte, en wat dingen men al plach te beſchilderen. Van den op- en ondergang der konſt heeft *Melpomene*, voornamentlijk omtrent den Chriſtelijken Godtsdienſt, verſlach gedaen. Welk wy nu zullen overſlaen.

't Schilderen der Zeegevechten aen de wanden der raethuizen; begoſt Anno 490 na Romaes bouwing.

Tot Rome quam de kunſt meeſt in aenzien, toen *M. Valerius Maximus Meſſala* den zeeſlach, dien hy tegens de Kartagers won, en de zeege over *Hiero* in Sicilien, aen d' eene zijde van het Hoſtiliſche raethuis, hadde doen ſchilderen, 't welk ſedert een gewoonte veroorzaekte van de bloedige ſlagen der Romeinen tegens haere vyanden in de Raethuizen af te maelen.

Gebruik van *Appianus Alexandrinus lib.* 4.

Wat gebruik de Schilderkonſt ook in de tryomfen hadde, beſchrijft ons *Appianus Alexandrinus*, in de vertooninge van de Zeegefeeſt van *Pompejus*; want na dat hy vertelt heeft, wat groote perſonaedjen al voor zijn triomfwagen gingen, zoo zegt hy, dat boven de geene, die tegenwoordich waren,

ren, noch gedragen wierden d' afbeeldingen en gelijkenissen van de geene, die doodt waren, te weten, van *Tygranus* en *Mithridates*, zoodanich als zy gestreeden hadden, overwonnen en gevlucht waren: ook hoe *Mithridates* had belegert geweest, by nacht in stilte gevlucht was, zijn doodt, met beyde zijn dochters, die met hem begeerden te sterven, by hem geschildert, nevens al zijn andere kinderen, van beyderley Sexe, die reets voor hem gestorven waren. En daerenboven de beeltenissen van hunne Goden op de wijze der barbarisken gekleet en toegerust. Voorts wiert 'er een tafereel voorgedragen, waer in de schepen, die hy in 't oorloog gewonnen hadde, in afgebeelt en geschildert stonden, te weten, achthondert, die gallioenen voerden, met de steeden, die hy gebout hadde, of van hem onder schatting gestelt waren, als acht in Kappadocien, en twintich in Cilicien en Syrien; hier by stonden wederom de Koningen van hem overwonnen, geschildert, als *Tygranus* Koning van Armenien, *Attroces* van Iberien, *Orizes* van Albanien, *Darius* van Meden, *Aretha* van Nabathea, en *Antiochus* Koning van Comagene; alle zeer natuurlijk geschildert, en de beduidenissen, nevens de Schilderyen, in de tafereelen by geschrift verklaert. Maer wy hebben een tijdt beleeft, in welke men het schilderen van zeegetafereelen zoo hoog en euvel opnam, datmen daerom by na alleen een afschriklijken en bloedigen oorloog aenving, met meerder hevicheyts, als of 'er een *Helene* ontschaekt was; maer hy vind licht aenstoot, die in de wil heeft te struikelen. Schilderyen in Triomfen.

Om nu weder tot het gebruik van Schilderyen te komen: daer is als noch een zeer treflijke oratie van *M. Agrippa* in wezen, zegt *Plinius*, noopende het gemeyn maeken van alderhande Schilderyen en Statuen: 't welk geraetsamer ware geweest, dan datmen de zelve in de landthuizen verbant. Zoo zegtmen ook van *Apelles*, dat hy geen Schilderyen wilde maeken, als om in openbaere plaetsen gestelt te worden, en daerom zachmen zelfs in zijn eygen huis niets ter werelt beschildert.

De edele Romeinen, ten tijden van *Seneka*, hadden haer eygen beeltenissen, en die van hunne vooroudere met haere naemen, op een lange rijg, met veel strikken en banden gebonden, in haere voorhuizen te pronk hangende. En als 'er iemant van henlieden stierf, zoo hadden zy strax deeze menichte geschilderde namaegen by der hand, om haer uitvaert te verzelschappen. Ook stelden zy de konterfeytselen en beeltenissen der geleerde mannen in haere boekeryen.

Toen Keyzer *Claudius*, die van de pest storf, om zijn deugt van 't Roomsche volk wiert vereert, zoo wiert hem in 't kapitool een prachtich beelt opgerecht, en daer beneevens een gouden schilt ten toon gestelt, daer zijn beeltenis in kleyn begrip, en pennings wijze op geschildert was. 's Keyzers beelt op een schilt.

Maer

Konjngs beeldt op 't toneel. Toneelen.

Maer als de Athenienſen, Koning *Demetrius* ter eeren, een feeſtdach vierden, zoo ſtelden zy hem levens groot in Schildery, rijdende of zittende op een wereltkloot, op hun voortoneel. Wat de toneelen aengaet, de zelve zijn dikwils zeer aerdich beſchildert geweeſt, ja zoo, dat de ravens door 't geſchilderde dak van dat van C. *Pulcher* bedroogen wierden.

Schrikdieren.

Toen drieman *Lepidus* in een boſchachtige plaetſe eens huisveſte, en door het gezang der vogelen niet ruſten konde, zoo wiert'er een verſchrikkelijken draek op een lange parkement rolle geſchildert, en de plaetſe daer mede omhangen, en men zegt, zeyt *Plinius*, dat de vogelen door deezen ſchrik het quinkeleeren nalieten. En zoo plachmenze ook namaels, des noots zijnde, te ſtillen.

Poorten en deuren beſchildert.

Voort heeftmen de ſtatspoorten, en ook de deuren der byzondere huizen met *Minervaes* beelden beſchildert, en *Mars* Schilderye zachmen in de voorſteeden. Ook zijn de deuren met andere goden-of heldenbeelden verſiert geweeſt. En in groote huizen, ontrent des poortiers wooning, zachmen gemeenlijk een grooten geketenden hond aen de wand, met dit byſchrift, CAVE. CAVE. CANEM.

Kraemwinkels.

Het gevecht tuſſchen de wezels en muizen ſchilderdemen op de berden der kraemwinkeltjes, en aen de eynden twee ſlangen; op dat niemant die plaetſen zoude ontreynigen.

Martelſtukken. Æſkulapien.

Ontrent de plaetſen, daer d' oude Chriſten martelaers gedoot waren, ſchilderdemen de geſchiedeniſſen van haer volſtandich lijden. Maer de Heydenen, uit een krankheyt opſtaende, lieten de beeltenis van *Æsculapius* ſchilderen, en hingen die in haere beſte kamers op. De Chriſtenen, door dit voorbeelt tot dankbaerheit vermaent, lieten, wanneer zy van eenige krankheden, ſchipbreuken, of andere nooden verloſt waren, de geſchiedenis afmaelen, en zoodanigen heylich daer by, als zy voornamentlijk waenden hen geholpen te hebben; en dit gebruik duurt noch onder de Roomſche tot dezen huidigen dach.

Dankſtukskens.

Schilderyen in Badſtoven

M. Agrippa verſierde de heetſte plaetſen der badſtooven met kleyne tafereeltjes, die in 't marber bequamelijk waren ingevoegt.

Op drinkvaten.

d' Egyptenaers beſchilderden haere zilvere drinkvaten, in ſtede van daer op te graveeren, met het beelt van *Anubis*. d' Oude ſchilderden ook veel op glas.

Tuig beſchildert.

Voorts heeftmen tot verſieringe ook de toomen der paerden, en hangſelriemen, bortekijnen, pijlkokers, tenten, en ſchilden beſchildert gehadt. De ſchilden der nieuwe ſoldaeten bleven blank, ter tijt toe, dat zy een loflijke daed bedreven. Men gelooft dat het ſchilderen, in de nederduitſche tael, van ſchilden beſchilderen herkomt: want dat d' oude Batavie-

Schilden, oorſpronk van't woort ſchilderen.

vieren van geen andere Schilderyen, als van haere ſchilden geweeten hebben, is licht toe te ſtaen.

De Stokbeelden of Statuen plachmen ook ſomtijts te beſchilderen, niet alleen vermiljoen root, maer ook ſomtijts met al haere verwen, gelijk den *Bachus* te Kreuſis. Zoo droegen d'Egyptenaers op hare feeſten een houten beelt van een dooden man om, zoodanich geſchildert dat het een natuurlijken dooden ſcheen, en zoo deden ook de Mooren. *Ziet Herodoot. lib. 2. en 3.*

Maer eyndelijk wilde ik wel, datmen het voornaemſte gebruik van Schildery kon uitvinden tot voordeel van't gemeene beſt, en tot voorſtant van de Republijk, gelijk het zelve te weeg gebracht wiert door den Sicyoniſchen Kapitein *Aratus*: die door zijn liefde tot de Schilderkonſt de zelve geweldich vorderde, bevrijdende daer door zijn burgers en Vaderlant uit een bloetbat, en uiterſten ondergang, winnende voor zich zelven de grootſte eer, die oit menſch mocht verkrijgen. Sicyonia bloeide vaſt in de konſt, maer was in uiterſten noot door burgerlijke tweedracht: want tachtich ballingen, waer van eenige wel vijftich jaeren gedoolt hadden, weder ingeroepen zijnde, en haere verbeurtgemaekte goederen weder aengrijpende, ſtelden alles in een onſliſſelijken oproer. *Aratus* dit ziende, en zijn Vaderlant beminnende, begaf zich ter Zee nae Egypten, om hulp te zoeken by Koning *Ptolomeus*, dien hy gewoon was te onderhouden, met aen hem veel van de beſte en ſchoonſte Schilderyen, inzonderheit van *Pamphylus* en *Melanthus*, te zenden. Waer voor hem *Ptolomeus* reets vijfentwintich Talenten gezonden hadde, maer zijn liefde tot de konſt, nevens die van zijn konſtrijke Stad, Koninklijk willende erkennen, vereerde hem noch met hondert vijftich, of, als andere rekenen, 175 Talenten, van de welke *Aratus* veertich met hem in Peloponezen voerde, en de Koning zond hem de reſt in verſcheide poſten nae. Door middel van dit gelt ſtilde *Aratus* den twiſt in zijn Stadt, vereenigde de borgeren, en bracht zijn Vaderlant in eer en ontzach, by vyanden en bontgenooten. Maer de ballingen lieten ook in't byzonder een koperen beelt t'zijnder eere maken, onder aen het welke zy dit opſchrift lieten graveeren:

Leſte en beſte gebruik van Schildery.

Ziet Plutarchus in Aratus.

105000. kroonen.

Aratus heeft zich heerelijk gequeten,
Met vroomheit in d' afgrijsſelijken brandt,
Zijn glory rijſt in een verheven ſtant,
By Herkles roem alleenlijk af te meten.
Wy Ballingen zijn weder vry gezeten,
De ruſt vernieuwt in't lieve Vaderlant,
En huis en kerk herſtelt in d' oude ſtant:
Des wy hier, om zijn Deugt niet te vergeten,

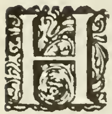
Dit koper beelt bestelden tot zijn eer.
ô Heylandt, van de Goôn bemint! Die meer
Ons heyl zocht als uw eygen: wy in 't ende,
Genieten noch de vryheit, en met lust
't Gemeene recht, in vrede en waere rust;
Daer wy zoo lang om zuchtten in d'ellende.

Wat dunkt u, of dit gebruik van Schilderyen niet te stade quam? *Hendrik de Groot* Koning van Vrankrijk, wel bezeffende hoe veel gelts jaerlijx uit het lant nae Italien om Schilderyen in te koopen vervoert wiert, was d'eerste, die zijn eygen landaert in de konst aenfokte, om alzoo die goutmijn tot zich te trekken, die sedert ook zoo heeft toegenomen, dat Italien in Vrankrijk verplaetst schijnt. Maer om dit eenichzins na te volgen, zoo wilde ik onze Hoogmogende gezachebbers der Republijke raeden, en bidden, Dat zy in acht geliefden te nemen, dat de Schilderkonst in onzen staet, als in een nieuw Grieken, in 't best van haer bloeijen is; dat zy den Vaderlande eygen, als een onkostelijke mijne, parelvisserye, en edelgesteente groeve, dagelijx veel rijke juweelen van kabinetstukken kan uitleveren, die, zonder veel kosten daer aen te verspillen, alleen door 't vernuft van weynige eeters tot hooge waerdije konden gebrocht worden, de porseleynen der Sinezen in geduurzaemheyt verde te boven gaen, en een ongelooflijke schat waerdich zijn; dat zy middelen gelieven te beraemen om deze schatten buitens 's lants te doen vertieren: de kooplieden, daer in handelende, te begunstigen; of, 't welk de konst tot hooger eere zouw dienen, wanneer 't haere Hoogmogende beliefde aen nabuurige of verafgezetene prinsen eenige vereeringen te doen, dat de zelve meest in ongemeen goede en nieuwe Schilderyen bestonden. Zeker, noch Keyzers, Koningen, noch geenerley grootvorsten zouden die versmaden, en den staet zouw daer geen kleyne eere mede inleggen. Dan zach ik de konst in ons Vaderlant Vrankrijk en Sicyonie trotsen, en het hooft ten Hemel beuren; en, dat wenschelijxt van al was, de schrobbery uitsterven. Van wijder gebruik, als ook misbruik, zullen wy in 't laetste van dit boek spreeken.

Tot nut van 't Vaderlant en Ingezeten.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van verscheiden aert en gedaente van Schildery, en wijze van schilderen.

Et is voorwaer een gansch duistere zake, de rechte wijzen van schilderen, die de oude Grieken gebruikten, uit te vinden. Wy weeten wel van eenige, die een sponsie beezichden, om het geene, daer in zy gemist hadden, uit te doen, maer dit brengt ons geen zekerheyt by van den aert hunner verwen; want men zoo wel oly- als waterverwe, jae ook gommelak verwe, alsze noch warm is, met een spons kan uitdoen. *Plinius* schrijft van een geschilderden treurspeeler, verzelschapt met een jongen, van de hand van *Aristides*, van Thebes tot Romen in den Tempel van *Apollo* gebracht, die, door *Markus Junius*, Rooms schout, aen eenen onverstandigen Schilder gegeven was om schoon te maken en af te droogen, tegens de feestspeelen van *Apollo*: maer dat het stuk door de beestige domheit deezes werkmans in al zijne bevallijke gratien vernieticht was. Doch dit kan ook, 't geen *Vermander* meent, dat de ouden van geen oly- of vaste verwen en wisten, niet verzekeren; want een dommekracht kan alles verderven. Onzekerheit van de wijze van schilderen der ouden.

Noch komt ons den trekstrijt tusschen *Apelles* en *Protogenes* vreemt voor, maer luister eerst, hoe dit toeging: *Apelles* door de faem van *Protogenes* verlokt, begaf zich na Rhodus, om zich door 't zien, van 't geen hem gezegt was wegens de uitnemenheit deezes konstenaers, te vergenoegen, doch aengeland, en op den winkel komende, vond hy *Protogenes* niet t' huis, maer wel een oude vrouwe, en een bereyt tafereel op den Ezel; des wilde hy wechgaen, maer de oude verzocht hem zijnen naem te melden, op dat haer meester weeten mochte, wie nae hem gevraegt hadde. *Apelles* hier op, nam een pinseel met verwe, en trok daer mede een wonderlijken fijnen trek, zeggende: Zegt hem, dat het dezen man is, die hem zoekt, en ging wech. Toen nu *Protogenes* wedergekeert was, de vrouwe gehoort hadde, en 't geen 'er geschiet was, zag, bekende hy dadelijk dat het *Apelles* most zijn: want, zeyde hy, het is onmogelijk, dat iemant anders, als *Apelles*, zoo volmaekt een trek kon haelen. Maer hy zelve nam een pinseel, met een andere soorte van verwe, en doorkloofde de linie van *Apelles*, met noch een veel dunneren trek, en uitgaende belaste 't oude wijf, dien aen den vreemdeling, indien hy weder quame, te toonen, en te zeggen: dat dit de hand Trekstrijt te Rhodus.

was van den man, dien hy zocht. Het geviel ook zoo, want *Apelles* quam andermael, en stond schier beschaemt van zich verwonnen te zien. Dies heeft hy de voorige linien, met een derde verwe zoodanich deursneeden, dat *Protogenes* bekennen most verwonnen te zijn, en na de haven liep om hem te zoeken, en, gelijk aen edelaerdige konstenaers past, hem minnelijk verwelkomde, en beleefdelijk onthaelde. En dit tafereel, daer niet anders, dan deeze drie trekken op stonden, en van verre niets op te zien was; is langen tijd bewaert geweest, en in 't paleis van *Cæsar*, onder de treffelijkste werken van de grootste meesters, opgehangen, daer het ook, ten tijden van *Plinius*, noch mede verbrand is. Maer deze historie maekt ons noch niet gerust in 't begrijpen van de wijze van handeling, en 't pinseelvoeren der ouden. Zommige waenen dit alleen maer fijne linien geweest te zijn: linien, gelijk *Junius* zegt, die met een vaerdige lichte hand zachtelijk getrokken waren, linien, die met anderverwige linien op 't aldersubtijlste waren deursneeden. En deeze stellen al de prijswaerdicheit in de handgreep, niet boven de O van *Giotto* te achten; die my hier wel te pas in den zin schiet. Toen Paus *Benedictus* de negende voorhad eenige stukken in Sint *Pieters* Kerk te doen maeken, zond hy een hoveling, om tot Siena, Florensen, en elders, de Schilders te bezoeken, en van hen eenige teykeningen te begeeren, om aen zijn Heylicheyt te vertoonen. Dezen hoveling quam eyndelijk ook by den geestigen *Giotto*, en verzocht ook teykening van zijnder handt. *Giotto* nam een vel papier, op welk hy trok met een pinseel, den arm vestigende tegen zijn zijde om zoo een passer te weezen, met een draejende hand, zonder den arm te verzetten, een zoo volkomen net getoogen rond, dat het wonder was. Dit gedaen zijnde, gaf hy 't al grenikkende den hoveling, zeggende: Zie daer de Teykeninge; waer over zich den anderen, meenende bespot te zijn, verontwaerdichde. Maer *Giotto* zeyde, dat het meer als genoeg was, om aen den Paus te vertoonen, en dat hy zien zoude, of men 't zouw kennen. Den anderen vertrok onvernoegt, doch vertoonde dit echter onder de teykeningen, tot groot vernoegen en verwondering van den Paus, en alle verstandigen, als zy verstonden, hoe *Giotto* zijn O zonder passer gemaekt hadde, waer op hy ook tot Romen ontboden wiert. En hier uit wies het spreekwoort, datmen tegens volk van grof deeg gebakken, gemeenlijk zeyde: Gy zijt ronder dan de O van *Giotto*. Maer om wederom tot de trekken van *Apelles* en *Protogenes* te komen, *Karel Vermander* geeft 'er, mijns bedunkens, beter oordeel van. My dunkt niet, zegt hy, dat dit slechte recht uit getrokke linien of streeken (gelijk veele meenen, die geen Schilders en zijn) geweest zijn, maer eenigen omtrek van een arm of been, of wel eenige tronie van ter zijden, of iet dergelijx, welkers omtrek zy zeer net hebben getrokken, en t' sommiger plaetsen door

Geest geen klare opening.

De O. van Giotto.

Spreekwoort.

mal-

malkanders trek met de verſcheidene verwen heenen, dat hier doorklieven van *Pliniius* zal geheeten weezen, gelijk de geleerden, die geen goet verſtant van onze konſt hebben, daer ook onverſtandich van ſchrijven en ſpreeken. En mijn meeninge beveſtich ik hier mede, dewijl *Plinius* getuigt, dat'er de geene, die de Schilderkonſt verſtonden, grootelijx van verwondert en verbaeſt waren: waer door wel te verſtaen is, dat het konſtige omtrekken, en geen ſimpele linien waeren, die zoo uitnemende oppermeeſters in onze konſt tegen malkander om ſtrijt getrokken hadden: want een rechte of kromme linie uit der hand heenen te trekken, zouw menich ſchoolmeeſter, ſchrijver, of een ander, die geen Schilder en is, dikwils veel beter doen, als de beſte Schilder van de werelt. En zulx wort by den Schilders niet veel geacht; want daer toe gebruikt men de ry of regel. Maer de konſtverſtandige verwonderen en ontzetten zich, wanneer zy zien eenen aerdigen en konſtigen omtrek, die met een uitnement verſtant behendich getrokken is, waer in de Teykenkonſt ten hoogſten beſtaet; maer de rechte linien zouden zy ongemerkt voor by gaen. Dus verre *Vermander.* Doch wy zullen, om de oude wijzen van doen uit te vinden, wat naeuwer onderzoek doen.

Plinius heeft driederley wijzen van ſchilderen aengeteykent, als in waſch. 't Welk ik houde dat een aert van bootſeeren geweeſt is, gelijk ik tot Weenen van *Nieuberger* aerdich gekoloreerde ſtukjes gezien hebbe; en wort verheven werk genoemt. Verheven werk.

De tweede wijze noemde men *Encauſticé*, met vier geſchilderde of gebrande Schildery, 't welk mogelijk met de manier van des Glaesſchrijvers bakken der verwen, of wel met het op gout amaljeeren, dewijl zy't graefyzer ook gebruikten, eenige gemeenſchap gehad heeft: hoewel, zoo 't ſchijnt, zy het zelve ook in yvoir deden, 't welk mooglijk een wijze van inleggen geweeſt is, doch valt zwaer te raeden. Echter meent *Vermander*, dat het maer een wijze was van met gloeijende yzers te trekken op hout, of yvoir: en dat dit geheeten wiert *Linearis Pictura*, gevonden van eenen *Philocles* van Egypten. En dat andere daer nae beſtaen hebben deeze omtrekken met een enkele verwe te vullen, welke gedaente van ſchilderen by de Grieken *Monochroma* genoemt wiert; die van *Zeuxis* en anderen gelukkig is in't werk geſtelt. Maer dat *Encauſticé* ſchilderen zoo ſlecht niet geweeſt is, dunkt my genoeg te blijken aen het konſtige ſtuk, dat *Auguſtus* van *Nicias* hadde, 't welk den tijtel voerde, dat het van *Nicias* gebrand was. Encauſticé, gebrande Schildery, en Monochroma.

De derde gedaente van werken was met het penceel, en geſmolte waſchverwen, 't welk, mijns bedunkens, iets gemeens met de Japoneeſche manier van lakwerk gehad heeft, te meer, dewijl dusdane Schilderyen noch door de Zon, noch den wind, noch door het zeewater beſchadigt wierden: en hoewel de lakwerken by de Japanders veeltijts eenige verheventheit hebben, zoo zoumen miſſchien in Eu- Waſchverwen, mooglijk lakwerk.

rope, daer de konst nu in zoo veel hooger graet, dan in 't oosten bloeit, de konst van met lakwerk platte Schildery te maeken, die in geduurzaemheit d'olyverwe te boven gaen, en in kracht overtreffen zoude, wel uitvinden; indien ons de wijze van doen, diemen in Japan heeft, te recht bekent waer.

Parergon, als grottissen.

Noch vind ik een wijze, die zy Parergon noemden, en was een werk als grottissen.

Wat soorte van Schildery het geweest is, die men *Meandrum* noemde, kan ik niet zeggen, alleenlijk zegt men, datze dien naem van de Rivier Meander ontleende, om datze, door 't menichvuldich draeyen en wenden, met den krommen loop dezer dwaelende Riviere scheen over een te komen.

Meandrum, Schildery.

Maer na dat het konstqueekende Roomsche rijk, door den zentvloet en overloop der barbarische volken, vernielt was, zoo zijn niet alleen de Aeloude konststukken geheel vernieticht geweest, maer zelf zoo zijn de wijzen van schilderen, en de geheele gedaentens van werken verlooren. Alleen vondmen ontrent den jare 1200 eenige weynich Grieksche Schilders in Italien, waer van eenige met ey-en ook lijmverwe, en andere op muuren in natte kalk schilderden; of wel met gebakke veelverwige glazen in daer toe gemaekte kalk inleyden, 't welk men Mosaik noemde, welke konst *Tafi* de meester van den kluchtenaer *Buffelmakko* van de Grieken leerde. En *Gaddo Gaddi* stelde deeze konst ook op kleyne Tafelkens te werk, en ook zelf met eyerschalen. Maer *Giotto* heeft de konst van Mosaik veel verbetert, gelijk noch in 't voorhof van *St. Pieters* Kerk, aen 't scheepken *Petri*, daer de glaesjens zoo net gevoegt zijn, als of 't met het pinseel geschildert was, te zien is. *St. Markus* Kapelle, die men de schoonste, voor een Kapelle, acht van de werelt, is t'eenemael van Mosaik gemaekt. Maer het voornaemste Mosaik werk, in de wereld bekent, is het welfsel van *St. Sofia* Kerk tot Konstantinopolen, gemaekt, zoo *Sandijs* vertelt, van geverfde en vergulde vierkante stukken marbers, zoodanich t' samen gevoegt, als of 't uitgehouwen werk was, zeer heerlijk en van groote duurzaemheit. Men vind ook noch eenige mosaikwerken hier en daer in Italien: ja zelfs aen den poel Avernus, in de grotte van de Kumaensche Sibille: ook is de ronde kap van de Kapel der geboorte tot Betlehem, zegt *Sandijs*, met Mosaik borduursel behangen; als ook de Kerk van de Maeget *Maria*. Van gelijken zijn in den Tempel van het heylig graf, tusschen den top van den muur in verscheyden hollen, Schilderyen van heyligen in Mosaik, maer, na de Grieksche wijze, zonder schaduwen.

Mosaik. De Venetianen beroemen zich de konst van Mosaik gevonden te hebben.

De vloeren waren eertijts in Griekenland zeer arbeytsamelijk, in gedaenten als Schilderyen geplaveyt, 't welk men houd dat *Lithostrota* genoemt was. In deze konst plach *Sosus* boven zijn tijdgenooten, na 't getuigen van *Pli-*

Lithostrata.

Plinius, uit te munten, zich eenen grooten naem gemaekt hebbende, door 't vloeren van een huis in de ſtadt Pergamo, 't welk met den naem *Aſarotos Oikos*, dat is, 't ongevaegde huis, genoemt wiert: om dat hy de ſnipperlingen en kruimpjes van de Tafel daer inne, van kleyne verſcheydenverwige ſteentjes zoo aerdich gemaekt hadde, als ofze onachtzaemlijk op den grond, na 't ſcheyden van de maeltijt, geſtroit lagen. Hier zachmen een verwonderens waerdige drinkende duive, die 't water door de ſchaduwe van haer hooft ſcheen te verbruinen, terwijl haer een andere 't eeten ontſnapte. Andere zaeten en ſpeelden op den rand van de kruik, andere bakerden haer als in de Zonne, en verſleeten den tijt met pikken, en het ſtreelen van haere vederen. Zeltzame vloer. *Plin:36.25*

Julius Cezar liet hem, zelfs in zijne oorlogstochten, zeekere vloeren, die of met vierkante ſteentjes beleyt waren, of met uitgehouwe ſtuxkens van marber, yvoor, of van eenige andere ſtoffe zeer konſtich in malkanderen gevoegt waren, naevoeren. Vloerſchildery. *C. Sueton: Divus I. Ceſar.*

Vorders heeft eenen *Ducio* van Siena, ontrent den jare 1356 met marbere groote ſteenen van verſcheyde verwen de vloeren beginnen te plaveyen, daer in hy beelden, hiſtorien en allerley ſieraden te weeg bracht, vullende de groefkens, die de Teykening en omtrekken vertoonden, met zwart Pik. Maer *Dominico Becaſurny*, zijn lantsman, heeft dezen vondt zeer verheerlijkt, gelijk ik in de Domkerk van Siena gezien hebbe, daer de Hiſtorien van ons eerſte Ouders in de vloer ingeleyt, en op een verwonderlijke wijze uitgebeelt zijn. d'Edele Regeerders van Amſterdam hebben op deze wijze ook den vloer van de groote zael, in haer nieuw Stadhuis, met Wereltgloben verſiert, en mogelijk hebben de kabinetmakers haer manier van met veel verwich hout in te leggen, bloemen, beelden, en gebouwen te verbeelden, uit deeze voorbeelden van Siena geleert. Met groote ſteenen vloeren bebeelden.

Want men ſchildert niet alleen met ſteenen, als verhaelt is, maer ook met het inleggen van hout, dat van verſcheide verwen te ſamen gevoegt, de pinſeel ſomtijts wil trotſen. Aldus zegtmen dat buiten *Bologna*, in het Klooſter van *Sint Michaëlo in Boſco*, zeer aerdige ſtoelen, met Lantſchappen, gronden en gebouwen verſiert, wonder aerdich te zien zijn. Ingeleit Schilderwerk van hout.

Maer om wederom tot met het pinſeel ſchilderen te komen, zoo is de grootſte manier der Italianen in *Freſco*, op 't natte kalk met kalkwater, vermengt met natuurlijke aertverwen, waer op naderhand, als 't droog is, met lak en Azuurgroen, of andere doorſchijnende eyverwe geglazeert en verbetert kan worden. Maer deeze wijze van ſchilderen wil onze locht niet lijden, ſchoonze by den grooten *Michel Angelo* voor Meeſterswerk, tegen 't ſchilderen in olyverwe, dat hy vrouwen werk noemde, geacht wiert. Freſco.

De geene die gewent zijn op natten kalk te ſchilderen, gebruiken ook een

Sgraffiato. een wijze van daer op te teykenen, 't welk zeer aerdich ſtaet, en bequaem is om hier te lande te gebruiken. Eerſtelijk, wanneer den gevel ofte muur eerſt ruw bezet is, zoo neemtmen geſtampte kool, gebrant ſtrooy of hooy, en mengt dat onder de kalk, daermen den muur dan zoo zwart mede aenſtrijkt, daer nae laetmen over dien donkeren gront zuivere kalk aenpleyſteren, hier op gaetmen dan, zijn kartons geſponſijt hebbende, met een puntich yzer te werk, trekkende arſeerende en kratſende 't geen men beraemt heeft, en tot meerder zachticheit kan men ook met eenich zwart, tot freſco bequaem, 't pinſeel of borſtel te hulp neemen. Deeze wijze van op den muur te ſchilderen of kratsſen, wort gelooft dat van *Andries di Coſimo* Florentijn eerſt gevonden is; en wort *Sgraffiti* geheeten.

Stcco en Grotiſſen. Het en is geen klein ſieraet voor de werken in fresco geweeſt, dat de groote meeſters in Italie zelfs haere werken met ſtucco verſiert en met grottiſſen gecomparteert hebben. Zelf ten tijde der ouden, gelijk gebleeken is, want eenen *Morto da Feltro*, in 't leven van Paus *Alexander* den zeſten, een zwaermoedich menſch zijnde, heeft in zijn eenicheit in de oude Roomſche ruwijnen de gecomparteerde welfſels gaen nateekenen, en zoo onder als boven der aerde in *Villa Adriana* by Tivoly, ja veel maenden tot Puzzuolo, en in Campana den ouden wech tot Trullo by der zee, in de Tempelen en grotten onder d'aerde tot Baja en Mercato; zoo dat het ſcheen dat hy de grotiſſen, die, om dat menze tot dier tijd toe niet dan in de Grotten onder d'aerde te zien vond, den naem van grotiſſen verkregen, al had ingezwolgen, gevende de zelve door zijn groote ervarentheyt in zijn ſchilderen meerder binding, en rijker verſierſelen, de lofwerken een graſelijker aert, en bequamer invoegingen van beeldekens. Maer *Johan da Udine* als geboren tot ſieraden, heeft, wanneer men by *St. Pieter* in *Vincula*, in de vervallen van 't Paleys van *Titus*, om eenige beelden groef, en aldaer eenige verwelfde kamers vol grotiſſen en Hiſtorikens nevens ſieraden van ſtucco vond, die, ſchoon veel hondert jaer oud, noch redelijk verſch ſcheenen, en van kunſt en teykening uitnemend waren; het geluk gehad dat hy niet alleen het grotisſchilderen wederom tot zijn volkomenheyt herbracht, maer het werken in ſtucco wederom uit de doot verwekt heeft. Want al hadden veele voor hem gezocht van pleyſter, kalk, Griex pek, waſch, en gebroken bakſteen ſtucco te maken, en daer op te vergulden, zoo en had noch niemand de deugd van deeze, deur de Antijken gedaen, bereykt. Hy beſtond dan kalk en pozzolana, een zant datmen buiten Rome graeft, onder een te mengen, en daer af beelden van halfrond te maken, maer noch en konde hy de gladdicheit en witticheyt der Antijkſche ſtucco niet bereiken. Anderwerf nam hy, om iets witter te hebben, dan pozzolana, en liet ſtampen ruwe ſtukken van Trevertijnſteen, en mengde dat

in

in Trevertijnſchen kalk, en bevond dit beter, maer eyndelijk nam hy van den ſchoonſten witte marber tot pulver geſtampt en geziſt, in gemelde kalk, en vond dit te zijn den rechten ſtucco der antijken. En deze konſt van ſtucco te maken, gevoegt by zijn aerdich grottiſeeren, ſchilderen van kruiden en biezen, vogelen en dieren, heeft zonderling cieraed gegeven aen de heerlijkſte werken des grooten *Rafaëls.* Doch *Baltaſar da Siena* wiſt met zijn verwen en pinſeelen de halfronde ſtucco op zijn platte Schilderyen zoo aerdich na te bootſen, dat de beſte Schilders daer door bedrogen wierden; maer men zouw hooger vermogen der verwen door exempels kunnen aenwijzen.

Dewijl wy hier van ſtucco iets gerept hebben, zoo laet ons ook dit weynige van 't plaiſtergieten zeggen, en ſchoon 't minder aen de Schildery, als de ſtucco behoort, zoo heeft het nochtans meerder nutticheit, als ik beluſt ben hier te verklaeren. Plaiſter gieten.

Het plaiſtergieten is, na *Plinius* getuigenis, eerſt aengevangen van *Lyſiſtratus,* broeder van den vermaerden *Lyſias,* hy ſtampte de *Gÿps* of plaiſter, en maekte die nat, vormende daer mede, met over 't aengezicht te gieten, de tronien, welk terſtont droogende hy weder met geſmolten waſch vulde. Deze plaiſter groeit in byzondere aderen, die loopende zijn door de kalkbergen van Syrien, Grieken, Italien, Spanjen en Duitslant. Maer dezen braven vond, na datze lang verloren geweeſt was, is wederom in gebruik gebracht en vernieuwt van *Andries Verochio,* ontrent den jare 1340. Hy brande en ſtampte eenen zachten ſteen, die gegraven wort ontrent Siena, Volterra, en andere plaetſen van Italie, welke geziſt zijnde met warm water gemengt wiert, en was dan bequaem om iets af te drukken, en droog zijnde tot vorm, om het ingedrukte wederom af te gieten. Die hier meer van gelieft te weten, keere zich tot de meeſters van deze konſt. Want ten zal een Schilder niet berouwen, dat hy eenige ledige uuren in eenige frajigheden af te gieten beſteet heeft.

De lijm- en Eyverwen zijn zeker niet geheel te verbannen, eerſtelijk, om haere quikke helderheyt, ten anderen, om haere handelbaerheyt in 't vaerdich ſchilderen; en voornamentlijk, om dat zy tot veel gebruiken bequaem zijn, daer de olyverwen te kort ſchieten. De klaerheit van de Sijs- en Eyverwe is zeer bequaem om iets by kaerslicht of van verre te vertoonen, gelijk als in verregezichten, of in beſloote ſpeeltoneelen. Ook, wanneer een ſtuk recht tegen over het licht of een venſter moet hangen, zoo is de Lijm- of Eyverwe beter, als d' olyverwe; vermitsze niet en blinkt. En dewijlze vlot uit de pinſeel glijt, zoo iſſe bequaemer tot overvloedige werken, als tot beſchutſels, behangſels, of geſchilderde tapijten; gelijkmenze daer toe over tweehondert jaren deurgaens gebruikt heeft; want men kanze, gelijk Lijm-Sijs- en Eyverwen.

 het

het konterfeitſel, dat *Durer* aen *R. Urbyn* zond, en de Sint *Jakobs* onthoofding van *Mabuze* was, zonder ſchade vouwen en kreuken.

Becafurni, Schilder van Siena, hielt het daer voor, dat de Eyverwe geduurzamer werk was, dan zelf de olyverwe, vermits, zeyde hy, dat de werken van broer *Joan*, broer *Philips Benozzo*, die van Eyverwe, en zeer oud waren, minder waren vergaen, als de ſtukken van *Lukas* van *Kortona*, of *Polaivoly*, in jonger tijd gedaen. Maer onze Nederlantſche lucht zouw miſſchien het tegendeel waer maken.

Nu zoo was 'er mooglijk noch een ander mengſel tot de verwen te mengen te vinden, 't welk by de Ooſtindiaenen in 't gebruik is: deze ſchilderen bloemen, fruiten en figuuren op zijden lywaten en katoenen, en dit houd zoo vaſt, datmen 't hondertmael machſuitwaſſchen, zonder dat de verwen verdooven. *Herodoot* zegt in *Clio*, dat d' inwoonders van den berg *Kaukaſus* bladeren van de boomen ſtampen, en datze dezelve met water vermengen, en gedierten op de kleederen ſchilderen, die niet uitgaen, maer met de wol verſlijten, en altijts zoo ſchoon ſtaen, als ofze daer eerſt op geweven waren. Zeker, wie weet, of by ons ook zulke boomen niet te vinden zijn.

Vaſthoudend mengſel.

Olyvernis.

Na zoo veelerley wijzen van ſchilderen, die de tijdt of verſchoven of verandert heeft, zoo ſchijnt het, dat eenige vlugge geeſten, die de Sijs-en Eyverwe gebruikten, t' onvreeden geweeſt zijn dat haere werken het water en 't afwaſſchen zoo wel niet, als van d' aeloude Schilderyen getuigt wort, konden lijden. Dies zoo heeft al vroeg eenen *Baldovinetti*, eenen *Piſello*, eenen *Antonello*, en zelfs onzen *Johan van Eyk* zijn Ey-en lijmwerk beginnen te verniſſen, met eenige olyen daer toe gediſtilleert, gelijk 'er gezegt wort, dat *Apelles* plach te verniſſen, met een vernis, die zoo dun en glad was, dat, wanneermenze aenroerde, men zich inbeelde dat de hand daer af als beſmet wiert: die de Schilderyen voor alle ſtof bewaerde, en in een ſchoone luiſter hielt, en nochtans by niemant als van hem kon gemaekt worden. Ook niemant, als van *Eik*, is dit verniſſen wel gelukt, zoo dat een yder verwondert was over de glans van zijn werk, maer hy zelfs was niet te vreeden, voor dat hy, nae een lang, en alchymiſtiſch onderzoek, de lijnzaet-en nootoly, met eenige andere ſtoffen vermengt en gezooden, voor de droogenſte en beſte verniſſen uitvond: ja eyndlijk zelfs, dat de verwen zich gaerne daer in vermengen, en gemakkelijker verwerken lieten, als in eenige der voormaels gebruikte vochten. En aldus is de olyverwe in Nederland gevonden, en tot Brugge door *Johan van Eyk* eerſt in 't gebruik gebracht, ontrent den jare 1410. Welken vond eenen Siciliaen *Antonello* van Meſſina van *Eyk* heeft komen afleeren, en heeftze tot Venetien gaen in 't werk ſtellen, van waerze zich voorts over Italie, ja ganſch Europe, verſpreyt heeft. Maer het is te verwonderen, dat de werken van onzen eerſten

Olyverwe.

vin-

vinder van de olyverwe zoo schoon en bestandich zijn gebleven, dat by nae niemant namaels die versheyt der verwen heeft konnen nakomen, gelijk *Lukas de Heere* van hem zegt:

Benevens zijne konst is't noch een Hemelval,
Dat al zijn verwen, schoon door outheit, niet bezwijken
In schier tweehondert jaer, maer houden duurich stal;
Dat zietmen nu ter tijd aen weynig werken blyken.

Maer alsmen overweegt hoe zorgvuldich onze oude Schilders geweest zijn, in haere werken te beleggen, zoo zalmen 't voor geen wonder keuren. Want vooreerst hebben zy, gelijk men op de natte kalk gewoon is, met groot gedult een teykening, zoo groot als het werk zoude zijn, gemaekt, welke zy dan op het eerste wit haeres paneels sponsten, en zuiverlijk trokken en schaduwden, waer over zy dan een vleesverwig primuursel leyden, 't welk het werk, byna als half gedaen, deede doorschijnen, en hier op voldeden zy dan hare stukken ten eersten op. Eenen *Barent* van Brussel liet een stuk, daer hy het Oordeel op voorhadde, eerst geheel over vergulden, en *Holbeen* heeft zijn zilverlakenen, is 't niet met Zilver, ten minsten met tenteel of witte foelie onderleit. Andere hebben goude, zilvere, en kopere plaeten gebruikt: andere hebben geheele altaerstukken, gelijk ik gezien hebbe, van tin laten gieten. *Sebastiaen del Piombo* vond uit, om met olyverwe op de muuren te schilderen; en om de zelve voor alle vochticheyt te bewaeren, zoo bereyde hy de steenkalk met mastik, en Grieks pek, t' samen gesmolten, en streek het op den muur, en effende dit dan met een mengsel van roodachtich kalk, zeer bequaem om zijn naekten bestandich te bewaeren. Andere beplaisteren de onbestreecke muuren met een mengsel van fijn terwe meel, en daer onder klein gestooten steen, gemengt met wit van Eyeren; en dit zoude zoo hart als marber zijn. *Hugo* en *Holbeen* hebben dit tot Brugge en Londen ook nagevolgt. Maer *Piombo* schilderde met behulp van zijn mengsel op allerley groote steenen. Zommige hebben de muuren slechts met het mengsel van een deel sement en een half deel versch geleste kalk, beslaegen met lijnolie, bestreeken. Het edel gesteente, als agaeten en toets, behoeven dit behulp niet. *Bassan* was aerdich in nachtjens op zwarten toetssteẽ, toetsende de vlammestraeltjes met een goudpen, die vernist zijnde natuurlijk verdweenen. Maer lywaet, gaes, of tijk, is bequaemst voor groote stukken, en wel geprimuurt zijnde lichtst om te vervoeren.

Op verscheyden stoffen schilderen.

Van Gomverwe, verlichtery, of lijmning, heeft Londen al lang de kroon gespannen, hebbende al over de hondert jaeren den overnetten *Holbeen* en zijn navolgers gehad, en praelende noch korts met den onnavolglijken *Koeper*, die meer wonders in elk deeltie van zijn tronyen bragt, als de moeder van *Lukas de Heere*, die een meulen met volle zeylen, meulewal,

Miniatuur.

meulenaer, paert, karre, en toekijkers, zoo kleyn afbeelde, datmen 't al te ſamen met een half koregraen konde bedekken.

DERDE HOOFTDEEL.

Vervolg van 't voorgaende Hooftdeel, en hoe Natuur ſomtijts zelfs ſchildert en beelden vormt.

De Schilderkonſt, dewijlze alleenlijk verbonden is, 't zy van naby of van verre, de natuur in gedaente en verwe na te bootzen, is zoo vry in 't veranderen van manieren van doen, en verkiezingen van ſtoffen, daer de natuur haer op duizenderhande wijzen van verziet, datter byna geen eynd aen te vinden is. Ja een meeſter in de konſt zal niet alleen in alle landen, maer ook zelf meeſt in alle huien zi ch van gereetſchap verzien vinden, om door zijn konſt verwondering te baeren.

Naeltſchildery. Acu pingere. De Naeldſchildery wort den Phrygianen toegeſchreeven. Zoo wierden ook de Borduurwerkers eertijts Phrigiones genaemt, om dat de konſt van allerley ſtikſelwerk te maken in Phrygie eerſt gevonden is; maer *Lukaen* geeft den Egyptenaeren deze eer.

Textilis pictura. Iudaïca vela. Weef-of Tapijt ſchildery is nu noch zoo wel, als in oude tijden, in waerden, en heeft zijn herkomſt uit Babilonien. De Joodſche voorhangſels waren deurwrocht met vremde gedrochten, zegt *Klaudianus*; maer of dit waer is, durf ik niet verzekeren.

d'Egyptenaers verwden, in *Plinius* tijd, haere kleederen, als ofze geſchildert waren. Zy overſtreeken haere katoenen of lywaten, na datze wel gevreven waren, niet met verwen, maer met dit of dat verwdrinkend nat; zoo datmen 'er niets op konde zien, voor datze in een ziedende verwketel wierden ingedoopt, en ſtrax daerna al geſchildert wierden uitgetrokken. Zoo was het wonderlijk, dat door eenderley verwe, die in den ketel was, het kleet veel verwich gemaekt wiert, verandert zijnde na de hoedanicheit des verwdrinkenden nats. En deeze verwen waren onmogelijk uit te waſſchen. En de ketel, die de koleuren buiten twijffel zoude vermengen, indienze geſchildert daer in geſmeten wierden, ſchakeerde en ſchilderde de zelvige al kokende, ja de verzengde kleederen waren veel ſterker, dan of zy noyt verzengt waren geweeſt.

Tapijt-en Lapſchildery. Maer ik zal Borduuren, Tapijtmaken, en met veelverwige lappen behanſels ſamen hechten (want de Schilders hand is daer te edel toe) overſlaen, ſchoon dit al natuurlijke kinderen van de Schilderkonſt zijn, maer onterft

door

door haere traegheden en moeilijkheden der handwerken; echter hebben zich doorluchtige geesten des ouden en nieuwen tijds verlusticht, in met schelpen, hoorens en Zeetuig te teykenen en schilderen, en zelf wel gekoloreerde figuuren van schelpkens zaem te zetten; die van verre niet alleen geschildert, maer in schaduwige grotten geplaetst levende scheenen. Alleen dunkt my, dat ik tot besluit noch schuldich ben te stellen den konstigen vond der Mexikanen; gelijkze *Acosta* beschrijft: Daer zijn, zegt hy, zommige goede meesters van Indiaenen, die met pluimpjes en veeren weeten na te bootsen de Schilderyen, met zoodanigen welstant, datter de Schilders van Spanjen gansch geen voordeel teegen hebben. En deeze manier van schilderen gaet aldus toe: Voor eerst hebben zy de *Tomenejos*, *Guaca*, *Mayas*, en andere veelverwich gevederde vogelen, waer uit zy, die dood zijnde, met een nijptangsken, zoodane kleurde vederkens trekken, als zy begeeren, klevende die, in een daer toe zeer bequame lijm, met zulk een raddicheit en netticheit, zoo effen en gelijk, in elkander, dat het teenemael geschildert schijnt: hebbende daer nevens zoodanig een klaerheyt en luister, dat het onze Schildery verdooft; zoo dat Koning *Filips* van Spanje drie kleine stuxkens, dienende tot een bladwijzer in een getyboek, van deeze zoo vreemde Schildery ziende, zeyde: dat hy noit in zoo kleyne figuuren waerdiger dingen gezien hadde. En Paus *Sixtus* de vijfde verblyde hem in 't ontfangen van een tafereel, waer in Sint *Franciscus* aldus met veeren was afgebeelt: maer als hy verstont dat het van d'Indianen en met pluimen gemaekt was, zoo wilde hy 't beproeven, strijkende een weinich met den vinger daer over, en aldus tastelijk verzekert zijnde, dat het niet dan veerkens waren, liet hy hem dunken, dat het wel een wonder dingen was, zoo veelerley verwige pluimkens zoo net in een te voegen, datmenze van met het pinseel geschilderde verwen niet en konde onderscheyden.

Zeetuig-Schildery.

Veerenschildery.

Eindelijk staet ons hier noch aen te merken, hoe konstich de natuur somtijts zelf schildert: Hier en wil ik niet spreeken van gevlakte Tijgers, en Luipaerden, geoogde Paeuwen, of veelverwige vogelen, Pergamische Oesterschelpen, of Indische Kinkhoorens, bloemen of diergelijke, die de natuur wel veelverwige vlekken geeft, maer zelden met iets kenlijks beschildert. Van Edele steenen zegtmen, datmen in den Dondersteen de verbeeldinge eens Blixems ziet; in den Robijn vuur; in den Hagelsteen de gedaente en koutheit des Hagels, al waer 't datmen hem in 't midden des vuurs wierp; in de Esmerauden diepe en doorluchtige golven der Zee. De Kreeftsteen volgt de gedaente eener Zeekreeft na. De Paddesteen, die by de Latijnen noch by geen naem bekent is, drukt de gedaente eener Padde van binnen in zich zoo natuurlijk uit, dat geen konst die zouw kunnen overtreffen. Zoo vertoont den Addersteen een Adder, de Scharites den visch

Natuurs Schildery. *Ziet Monsr. Gafarel in curiosites inouies.*

In Edelgesteente.

Erasmus in Peregrinatione. Col. 36.

 Schary,

Schary, den Haviksſteen een Havik, den Kranenſteen een verſierden Kraenenhals, de Boxoogenſteen het ooge eens Box. Daer is eenen, die een Verkens ooge, eenen die drie menſchen oogen te gelijk aenwijſt. De Wolfsoogenſteen maelt een Wolfsooge met vier koleuren af, als vuurroot, en bloetroot, en in't midden wort het zwart met wit omſingelt. Is't dat gy den zwarten Boonſteen opent, gy zult een Boon in't midden vinden. De Eykenboomſteen konterfeit een blok van een boom nae; en brant ook in maniere van hout. De Ciſſites en Narciſſites maelt Eyloof. De Aſtrapias ſchiet uit het halfwitte hemelblaeuw blixemſtralen. De Vuurſteen vertoont brant van binnen. In den Koolſteen zietmen de vonken herwaerts en derwaerts ſchieten. De Saffraenſteen geeft de verwe van Saffraen, de Roozeſteen van de Rooze, de Koperſteen van Koper, den Arentſteen drukt een Arent uit, met een blinkende ſtaert; en deze gedaente wort ook in't afſnijden van varenkruit gezocht. De Pauweſteen heeft de Schilderye van een Paeuw, de Chelidonia van een Aspis. Den Mierſteen heeft d'ingedrukte beeltenis eener Miere; den Schalbiterſteen die van een Schallebijter, den Schorpioenſteen van een Scherpioen, en elk op't verwonderlijkſt. Maer wat vervolg ik deze dingen, die ontallijk zijn, dewijl het klaer is, dat de natuur zelf als met vermaek in de Schilderkunſt behaegen ſchijnt te nemen.
In Agaet Lantſchappen. Wy hebben ook veel Agaetſchilderyen gezien, daer de natuur in den ſteen geeſtige luchten, aerdige verſchieten, eygentlijke lantſchappen, ſteeden, gebouwen en ſteenrotſſen wonder vreemt, en als kunſtich had afgebeelt. Zoo zouden ook de aders der ſteenen van Nogent op de Seyne geſchilderde geboomten natuurlijk vertoonen. Maer den Agaet van *Pyrrhus* d'Epirot was
Apol en de Muzen. aenmerkelijk, want men zegt dat'er *Apollo* met zijn harp, en onze zuſteren de negen Muſen, elk met haere byzondere eerteykenen, in te zien waren.

Albertus Magnus zegt tot Venetien in S. *Markus* Kerk een Agaet gezien te hebben, op de welke zeer natuurlijk het hooft van een Koning ſtond, zijnde met een kroon gekroont *(a)*. En te Romen toontmen noch in een Porphyr-ſteen een hooft met een pauzelijke kroon; alles door de natuur geſchildert.

(a) Maer ik vind by andere, dat dit te zien te zien is aen de Wand.

In Mansvelt worden ſteenen uit de mijnen gegraeven, die de gedaentens van viſſchen, vorſchen, en ander gewormte natuurlijk uitbeelden. Zy leven noch, zegt *L. van den Bos*, die gezien hebben een ſteen, die een vrouwe nae haer doodt uit de blaes genomen is, op de welke zoo natuurlijk een padde uitgedrukt, of, om beter te zeggen, opgedrukt was (want de beeltenis ſtondt daer hoog verheven op) als ofze met een konſtige beytel daer op gehouwen was.

Vriesſchildery. Olaus Magnus maekt gewach van wonderlijke Schilderyen in bevrooze glazen onder de noortkring. Wy moeten hier noch iets van de erfmerken in

de

degeſlachten der menſchen, als een wijze van ſchilderen ofteykenen in de natuer, byvoegen. De nakomelingen van Koning *Selcukus* hadden een anker als haer geſlachtmerk, gelijk hy de gedaente van een anker op zijn dije gehad heeft. De nakomelingen van *Pelops* waren op de rechter ſchouder geteikent: en *Iphigenia* kende haeren broeder *Oreſtes* aen den Olijfboom op zijn rechte ſchouder, het waere blijk, dat hy uit *Pelops* geſproten was. Het geſlacht der *Sparti*, binnen Theben, kendemen aen een lancie op haere lichaemen. De wratten, maelen of ſproeten, zegt *Plutarchus*, verdwijnen menichmael in de kinderen, en vertoonen zich wederom in de kintskinderen. Een Griekſche vrouwe, die een zwart kint ter werelt brocht, van overſpel beticht zijnde, wiert bevonden in 't vierde lit van Mooren afkomſt te zijn. *Heliodoor* maekt zijn Moorſche Koningin, door 't aenzien van een blanke Schildery, van de ſchoone *Chariklea* zwanger. Natuur ſchildert, zoo 't ſchijnt, door vrouwlijke inbeelding kunſtich genoeg: want zekere overſpeelſter by haren ſnoepigen boel zijnde, had haeren afweezigen man door de vrees zoo vaſt in haere gedachten gedrukt, dat het hoerenkint, dat zy namaels baerde, den man beter dan zijn echte kinderen geleek. Ik zwijg nu van moerbeyen, fruitteykens, en andere gedaentens, door vrouwe ſchrik of luſt den kinderen medegedeelt; want *Jakobs* oyen beſchilderden ook wel de lammeren na de halfgeſchilde ſtokken.

Geſlachtmerken.

Moeders inbeeldingen ſchilderen de vrucht.

Natuur is ook ſomtijts beelthouwſter in de bergen, en maekt wonderlijke gelijkeniſſen, maer een konſtenaer moetze met een geloken oog ſomtijts wat toegeven. In China, by Chunking, aen de Feuſtroom, leyt den berg Fe, die zich vertoont als een zittend mansbeelt, op zijn Chynees met de beenen over malkander, en de handen in den boezem over een, en zoo ſchrikkelijk groot, datmen zijn oogen, ooren, neusgaten en mondt twee Hoogduitſche mijlen verre duidelijk genoeg kan onderſcheyden. Op den berg van Kiu is een beelt te zien, dat zijne verwen nae de geſtalte des luchts verandert. Op 't gebergt Gaulo is een rots, die natuurlijk de gedaente van eens menſchen neus verbeelt, uit welx neusgaten twee fonteinen vloeijen, d' eene koudt en d' ander warm. Den berg Chinkang heeft de gedaente van een haen. Monien ziet als met twee zeer natuurlijke ſteene oogen. In een diepen afgrondt, van den berg Cokieu, wort eens menſchen-en beeſtenbeelt gezien. Maer dit alles is in China. In 't noorden vintmen de rots van de monnik met kop en kap. En men zegt dat 'er by de ſtranden der Oſtrogotten, voor by de ſtadt Horkop, een rivier is loopende, die bynae allerley gedaentens in haere keyen vormt, niet anders dan ofze door konſt gemaekt waren; want zommige hebben de geſtalte van een menſchelijk lichaem, of van handt of voet, of vinger, of dergelijk.

Natuurs beelthouwery.

Bergbeelt in China.

Allerley groejende gedaenten.

Maer dit is vry kunſtrijker, dat by de ſtadt Sneen, in Opperpoolen, aerden

Groejenden Huisraet, den potten, ketels, kannen, en dergelijken huisraet, van zelfs in d'aerde groeijen, zijnde week, wanneerze uitgegraven worden, maer hart, zoo haeſt alsze in de lucht komen. Doch wat zeg ik van het ſteenen Banketſuiker, dat in de beekjes opgeraept, en by de liefhebbers bewaert word? Natuur en 't geval bootſen de konſt nae, gelijk de konſt de natuur.

En Banket.

Pan. Maer 't geene Carneades verhaelt, is vreemder. Daer is, zegt hy, eertijts in de ſteen groeven van 't Eylant *Chios* een hooft van een kleinen *Pan* gevonden geweeſt, als de ſteenhouwers een groot ſtuk ſteens in ſtukken hieuwen. Ook vertelt *Plinius* datmen in de Pariaenſche putten eenen grooten ſteen midden doorbreekende, het beelt van *Silenus* daer in gevonden heeft. Maer ik zouw eer gelooven, dat een hooft van *Silenus* rybeeſt het daer voor heeft aengezien. Van kleyne houte mannekens of wijfkens, by ſommige Alraunen of liever Pisdieven genoemt, wort zelf by zeer geleerde mannen groot werk gemaekt, als of een natuurlijk gewas haer deze gedaente gegeven hadde. *Lauremberg* die anders overgeloovich genoeg is, ſpreekt 'er aldus van: Het zijn kleine beelden (zegt hy) geſneden na de figuur van mannen en vrouwen met al haer ledemaeten, welkers hoofden met lange hairen bewaſſen zijn, en een klein wit hemdeken aen hebbende, en in 't kort, even zoo toegemaekt als de Alraunen of wichlareſſen der oude Duitſchen, maer, om de waerheyt te zeggen, enkel bedroch. De wortel van het kruit Mandragora is van natuur even zoo geformeert, als een klein naekt menſch: deze wortel graven de bedriegers uit d'aerde, veegenze af, makenze ſchoon, en brengen door geeſtich uitſnijden zoo veel te wege, datze een mannetje of wijfje, zoo zy dan willen, gelijk zijn. Daer de hairen wezen zullen, ſteeken zy eenige gerſte korens of ander zaet in, laeten dat uitwaſſen en opdroogen, dan ſtaet het vaſt, en ſchijnt het natuurlijk hair niet ongelijk: deze trekken zy dan aerdige hemden aen, omgorden haer, en bewaerenze in een zuiver doosje, zoekenze duur te verkopen, bevelen de koopers die wel te bewaeren, alle week te waſſchen, en goede acht op te nemen: belooven hen daer uit geluk en goede fortuin, in handelen, koopen en verkoopen. Op zoodanige manier wort de blinde werelt bedrogen, en alzoo ſpeelt de Duivel zijn Perſonagie. Ik heb 'er zelf ook verſcheide gezien, en onder andere twee by de Heer *Pandelaer* in Beijerland: maer die verſtant van onze konſt heeft, moet om zulke beuzelingen lachen, die veel te onnoozel zijn, om een verſtandige te doen verwonderen.

Silenus.

Pisdiefjes.

In de 37 Hiſtorie van't derde hondert.

VIER-

VIERDE HOOFTDEEL.

Wat vruchten een Konstenaer ten loon van zijnen arbeyt te verwachten heeft.

ET ampt van *Urania*, Meestresse van ons negende boek, is het beste te verkiezen. Maer wat is'er beter als't leven van een vermaert Schilder? Wat oeffening, wat staet zou hy voor de zijne begeeren te verwisselen? Ons leeven is een gemeyne gave van de Natuur, maer een gelukkich leeven te kunnen verkiezen, is een byzondere Godlijke gunst. Wy zullen dan hier, tot besluit van dit werk, het gelukkich leven eens konstigen Schilders, die tot een uitnemenden trap geklommen is, aenwijzen, en de belooningen, die hy voor zijnen arbeyt en geduurigen vlijt te verwachten heeft, voorstellen. En dewijl de aenprikkelingen tot de konst driederley zijn, zoo zijn ook de eynden der zelve, daer de Konstenaer toe poogt te geraken, driederley. En dit zal, ô Schilderjeugt, het begrijp zijn van het geene gy in deeze onze negende en laetste winkel van *Urania* te leeren hebt.

Urania tanto è quanto cosa celeste, perche con l'elegger la miglior parte (come s'è detto) si vien ad aquistare il nome di celeste, & divino.

De vrucht van de konst, zegt *Seneka*, is iets anders, dan die van 't werk; *Fidias* maekt een beelt, de vrucht van de konst is, 't geen dat hy begeerde gemaekt te hebben; en die van 't werk, dat hy 't met vrucht en voordeel gemaeckt heeft. *Fidias* heeft zijn werk volmaekt, schoon hy't niet verkocht heeft. Hy heeft driederhande vruchten van zijn werk: d'een is't vernoegen van zijn geweeten, 't welk hy door 't volmaken van zijn werk ontfangt; d'ander van 't gerucht; en de derde van't voordeel en de nutticheit, die hem, of door de gift, verkooping, of door eenige andere profijtelijkheyt, aengebracht zal worden. Heerlijke belooningen voorwaer, en wel waerdich, datmenze met zoo vierich een drift en yver vervolgt: dewijl'er niets grooter noch gewenster op aerde te bejagen is. Wy zullenze, om de jeugt gestadich voor oogen te staen, in dit vaers, als den hoogsten prijs, ophangen:

Weldaden. cap. 33.

Driederley vruchten van de konst.

Drie driften prikkels zijn, waerom men konsten leert:
Uit liefde, om 't loon, en om by elk te zijn geëert.

Want schoon *Seneka* de twee laetste, loon en eere, als vruchten van de eerste stelt, gelijkze ook zijn, zoo is elk in't byzonder machtich genoeg om een wakker gemoed gaende te maken.

De eerste drift dan, die iemant tot de Schilderkonst komt aen te moedigen, is een natuurlijke liefde tot deze meer als gemeen bekoorlijke Go-

De liefde tot de kunst.

din, die haere oeffenaers alleenlijk door haere deugtſaeme beſpiegelingen in de ſchoonſte werkſtukken des wonderlijken ſcheppers gelukkich maekt, ja zoodanich, datze als een knaging in haer geweeten gevoelen, wanneerze eenigen tijd verzuimt hebben haere minlijke Meeſtreſſe te dienen. En even gelijk *Titus Veſpaſiaen* zich de vreugde des werelts beklaegde, wanneer hy eenen dach verzuimt hadde eenige weldaet te doen, zoo ſtelde onzen grooten voorganger *Apelles* zich zelven ook deeze wet voor:

Nulla dies abeat, quin linea ducta ſuperſit.
Geen Dagh en moet my oit ontwijken,
Voor ik een goede ſtreek kan ſtrijken.

In Marcel. 6. Wy willen ons nu niet ſtooren over 't geene *Plutarchus* van *Archimedes* zegt, dat hy alle konſten, die, in 't werk geſtelt zijnde, profijt aenbrengen, voor ſlecht en veracht hielt, en een huurling betaemende. Noch ook over 't geene *Seneka* voorgeeft: dat hy niet toeſtaen kan, datmen de Schilders als vrye konſtenaers ontfangt; jae zoo weynich, vervolgt hy, als de Beeldſnijders en Marberhouwers, of d' andere dienaers van pracht en overdaedt. En hy ſtelt onze konſt, nae de verdeeling van *Poſidonius*, onder de Speelkonſten, die alleen tot vermaek van oogen en ooren verſtrekken. Wat d' andere vrye konſten aengaet, die de Grieken *Eleutherai* noemen, deeze noemt hy kinderlijke konſten; en hy kent geen andere voor vry, als die alleen voor de deugdt zorg draegen; want hy heeft alreets te vooren bekent, dat hy geen wetenſchap eerde, die men voor gelt leeren kon, als alleen voor zoo veel zy den geeſt tot de Deugt bereyden, en niet wederhouden. Dat het enkel oogmerk onzer Schilderkonſt zouw zijn, den geeſt tot de Deugt te bereyden, willen wy niet drijven, wy kennen een naeder en zekerder weg, maer dat zy niemand van de deugd afhoudt, is onwederſprekelijk: jae datze den oprechten oeffenaer, door het geduurich beſpiegelen van Godts wondere werken, tot den Schepper aller dingen in hoogen aendacht optrekt, is kennelijk genoeg. En dat zy onder de vrye konſten behoort, blijkt daer uyt, om datmen die alleen vrye noemde, die men waerdich achte van vrye menſchen geleert te worden. Waer onder de Schilderkonſt geen van de geringſte getelt wiert. En waerom zoudemen haer geen vrye konſt noemen, daermen de Letterkonſt ofte *Grammatica* de eerſte onder de zelve rekent? want de Schilderkonſt brengt ook het zelve te weege. Jae zoo veel als de Redenkonſt of *Dialectica*; of de Redenrijkkonſt of *Rhetorica*, immers zoo veel het verſtant belangt, want ſchoonze gezegt wort ſtom te zijn, zoo ſpreektze nochtans overvloedich, op een *Hieroglipiſche* wijze. En wat iſſer edels in de Talkunde *Arithmetica*, en in de *Geometrie* ofte Meetkunde, datmen in de Schilderkonſt niet en heeft? Zeker, zy zijn beyde Dienareſſen van de Schilderkonſt. Wat de *Muſica* ofte Zang-

[Margin notes: *Seneka. Epiſt.* 88. — Van de vryheyt onzer konſt, — Tegens d'andere,]

Zangkonst belangt, wat onderscheyt is 'er tusschen haer en *Pictura*? Anders niets, als dat zy op 't gehoor met hooge en laege klanken werkt: maer diergelijk brengt onze konst op 't gezicht, door een overeenstemming van duizentderley verwen, te weege; of zal haer mooglijk de Astrologie, of Starrekracht-kunde, de laetste van de zeven vrye gezusters verbluffen? Zeker, deze vooral niet, dewijlze moogelijk zelfs niet verdient een konst genoemt te worden, ik zwijge, datze de voorrang van *Pictura* begeeren zoude.

Ook zoo mocht het den konstoeffenaers tot verkleyning dienen, wanneer men hun het oordeel van *Plutarchus* toestiet, daer hy in 't begin van *Pericles* leven aldus schrijft: dat daer noit eenig man van rechtschapen gemoed was, die, aenziende het beelt van *Jupiter* in de stad Pisa, zouw wenschen *Phidias* te zijn, noch ook *Polykletus*, indien hy dat van *Juno* binnen Argos zage: want ten volgt niet nootzaekelijk, zegt hy, dat wanneer het werk verheugt, de werkman daerom altijts te prijzen zy, gelijk hy even te voren *Antisthenes* invoert, die, wanneermen eender *Ismenias* als een goet Speelman en pijper aenprees, antwoorde, zulx waer te zijn, maer dat hy voort een deugniet was, en anders zoo goeden pijper niet zoude konnen zijn. Al waer hy ook *Filippus* byvoegt, die zijn Zoon *Alexander* bestrafte; zeggende, schaemt gy u niet dat gy zo wel zingt, als willende te kennen geeven, dat de konsten, en Muzen zelfs, eere genoeg ontfangen, wanneer deurluchte persoonen somtijts den tijdt quisten om haerer oeffenaers werken te zien of te hooren, Voorts *Anakreon*, *Fylemon*, en *Archilochus* vermaeklijke schrijvers, in de zelve ry gestelt hebbende, roemt hy alleen de deugt, en besluit, dat men wel behoort te vreden te zijn, van anderen te hebben de konstige werken, ja ook alle goederen des toeloopenden geluks, maer dat alle andere de deugt van ons hebben zullen. Wy zullen hier op aldus antwoorden: Dat wy zeer geerne belijden, dat de konsten, hoe hoog ten top gevoert, ja zelf de schoone *Muzen*, niemant zoo veel sieraet en waerde kunnen toebrengen, als de waerachtige werkingen van deugt en vroomicheit, die de zielen vergoden, en de menschen, waer zy ook zijn, in een Hemel stellen, maer wy en kunnen ook niet toestaen, dat het een nootzaekelijk gevolg is, dat de ondeugden aen de kunsten verbonden zijn; waer uit dan volgen mach dat *Phidias* of *Polykletus*, ja ook *Ismenias* zelf, zoo vroom en oprecht zouden kunnen geweest zijn, als zijnen *Perikles*, die, als veel doorluchtige mannen plegen te doen, de muzijk van *Damon* of *Pythoklydes* geleert heeft, ook, om my by onze konst te houden, zoo en kan ik niet bespeuren, dat zy meer van de Deugdt, van wat secte die ook beschreven wort, afleyt, dan de wapenen, of het burgerbestier: maer zy, zijnde een echte Zuster van de bespiegelende wijsgeerte, onderzoekt, met hulpe

En Plutarchus wedersproken.

 der

Zy onderzoekt de zichtbare natuur.

der meet-en telkunſt, de zichtbare natuur. En voorwaer ik mochte, om van *Plutarchus* af te ſcheyden, wel dus ſpreeken, ongequetſt zijn hoogachtbaer oordeel: dat daer noit eenich man van rechtſchapen gemoed was, of hy zou liever wenſchen te zijn zoo konſtigen beeldenaer als *Polykleet* of *Phydias*, als een woedenden *Hannibal*, een onruſtigen *Pirrhus*, of een alvernielenden *Alexander* zelf; want hoe groot haere daeden geweeſt zijn, zy zijn uit verwoetheit, onrechtvaerdicheit, en quaede begeerte voortgebracht; daer de oeffeningen der Edele konſten, in ſtille opmerkende betrachtingen van de geheymen der natuur, met de oeffeningen der deugden over een ſtemmen en gelijk loopen. Ik zoude wenſchen *Diogenes* te zijn, zey *Philippus* Zoon, indien ik geen *Alexander* was. Zijn geboorte belette zulks. Maer *Diogenes* waer mooglijk liever een Hond, dan een *Alexander* geweeſt.

Waer op ik dan derf vaſtſtellen, dat een oprecht oeffenaer der Schilderkonſt, die haer alleen om haer zelfs wil, en om haren deugtſaemen aert navolgt, waerlijk t'onrecht zoude verſmaet worden. Alle wijsgeerigen zijn tot geen ſtaeten of burgerbeſtieringen beroepen, en niettemin zijnze in't verſmaeden der wereltſche hoogheden by *Plutarchus*, daer 't hem te pas komt, hoog genoeg gepreezen, ſchoonze aen de werelt geen grooter ſieraet, noch aen haer zelven meerder geruſtheit en vernoegen, als onze Schilders in't oeffenen dezer bevallijke wijsgeerte, hebben toegebracht. Waer op ik dan beſluite, dat de geene, die de konſt alleenlijk uit een zuivere liefde hebben nagevolgt, haer doelwit voor eerſt hebben getroffen, te weeten, het genot van een vermakelijk vergenoegen.

Wort beloont met vergenoegen.

Jae zoodanich, dat een aendachtich Schilder, gelijk *Seneka* leert, meer aengenaemheyt vint in het ſchilderen zelfs, als in geſchildert te hebben: want deze beezicheyt, die hy aen zijn werk beſteet, heeft een groot vermaek in den arbeyt zelfs. Maer de geen, die zijn hand van een volmaekt werk afgetrokken heeft, vind geen zoo groot vermaek. Hy geniet dan de vrucht van zijn konſt, maer genoot de konſt zelve, toen hy ſchilderde. Treflijk zeker, en hier uit kan men verſtaen, hoe gelukkich dezen wijzen man henlieden geacht heeft, die waerdichlijk met onze gelukzalige Goddinnen verkeerden.

In zijn negenden brief

Daer op had *Frans Floris*, wel met recht deeze ſpreuk in den mond: Wanneer ik ſchilder, leef ik, en ſpeelengaende ſterf ik. *Nicias* was zoo opgetogen en verrukt, als hy beezich was, dat hy vraegen moſt, of hy ook genoenmaelt hadde. Maer *Protogenes* kon door al't gerucht der Soldaeten, die Rhodus quamen belegeren, niet zoo veel afgeſchrikt worden dat hy zijn werk zou geſtaekt hebben. Ja de Schilderkonſt was hem zoo lief en ſmakelijk, dat hy terwijl hy zijnen uitnemenden *Ialyſus* maekte, niet anders en at, als geweikte

Geeft den oeffenaers leeven en voetſel.

weikte lupynen, ſeigboonen of wolfsſchoten, anders vijgboonen, de welke hem dienden voor ſpijze en drank, op dat zijn lichaem onbezwaert en zijn aendacht onverhindert blijven mocht. De groote *Titiaen* was in de vermaeklijkheden der konſt zoo ingedompelt, datmen hem t'zijnen zes en tachtich jaren noch ſchilderende gevonden heeft, zoo dat het ſcheen, als of hy in de konſt wederom verjeugde. *Michiel Agnolo* beminde de konſt als een Huisvrouw, hem van den Hemel gegeven: want toen hem gezegt wiert, dat het jammer was dat hy wijf noch kint hadde, om de vrucht van zijnen arbeyt en eere te genieten: zoo antwoorde hy: de konſt is my genoeg een moeilijk wijf geweeſt, maer beminnens waerdich: en mijne werken zullen mijn kinderen zijn, zooze iets dogen. Gelukkich hadde *Giberti* geweeſt, die de ſchoone deuren van St. Jans gemaekt heeft, waer hy zonder andere kinderen geſtorven: want zy hebben alles verdaen wat hy naeliet, en de deuren ſtaen noch; gelijk wy in *Calliope* noch eens hebben aengemerkt. Lekkerny, En jonkheit.

Indien dit alles niet helpen kan, zoo moet ik noch hooger toon opheffen, en zeggen, dat het penſeel niet alleen de pen, maer de levendige ſtem tot vernoeging des Konſtenaers uittart. Indiẽ *Apelles Venus* niet en hadde geſchildert, voor d'inwoonders van't Eylant Koos, zegt *Ovidius*, zy lach als noch onder 't zeewater gedoken. Zie daer, of hy de ſchilderyen niet alleen de eere geeft van boeken der leeken te zijn; maer of hyze niet als de bewaerders van der Goden geheimeniſſen rekent? De Schilderkonſt trotſt de pen, Ja de ſtem.

De oogen zijn veel ſcherper getuigeniſſen, zegt een ander, dan de ooren. En *Nazarius*: die dingen die ons door d'ooren worden ingeſtort, worden nergens nae zoo vaerdich in ons gemoed gedrukt, als die wy door d'oogen indrinken. Hier op *Quintiliaen*, De Schilderye, een ſtilzwijgend werk, en altijts den zelven ſchijn houdende, doordringt en beweegt het gemoed zoodanich, datze meenichmael de kracht der welſprekenheyt zelve ſchijnt te boven te gaen. Maer hoor hoe St. *Baſilius* de kracht der Schilderye boven zijne welſprekenheyt verheft: Staet op nu, zegt hy, ô gy doorluchtige Schilders, die d'overtreflijke daden der Kampvechters afbeelt, verheerlijkt nu door uwe konſt 't verminkte beelt des Opperheers: verlicht, door de koleuren uwer wijsheyt, de vroome daeden des gekroonden Kampioens, die ik al te duiſterlijk heb afgeſchildert. Ik gae mijns weegs, van u lieden overwonnen zijnde in de Schilderye der kloeke daeden des Martelaers. Ja ik verheuge my zelven, dat ik dus verwonnen ben. Want ik zie de handen ontrent het vuur, den ganſchen ſtrijt, en den grooten worſtelaer veel bequaemer en eygentlijker in uwe verbeeldinge, dan in mijne woorden uitgedrukt. *Seneka* mede zegt, dat de vervaerlijke Schilderye van een droevige uitkomſte ons gemoed ontroert. De Jeſuyten mede, wel wetende hoe veel het zien voor 't zeggen gaet, hebben een ge-

woonte aengenomen van door vertooningen, zoo van ſchilderyen, als levendige beelden, de lijdingen onzes Heylants uit te drukken, en getuigen dat deze vertooningen de gemeene gemoederen meer tot mededogen en aendacht bewegen, als de beſte predikatie mogelijk zoude kunnen doen. En zy plegen dit niet alleen in het hart van Chriſtenrijk, maer meer onder de volken, die van ons geloof niet en weten. En zeker, deze eerſte beroerniſſen door de Schilderyen of andere vertooningen veroorzaekt, verwekken by den aenkomelingen een begeerte om nae alles te vraegen, en een lichticheyt om haeſtiger onderricht te zijn.

Voorbeeld. En ſchoon dit by mijn landtsluiden nae de mutſaert ruikt, zoo moet ik'er het volgende exempel byvoegen. *Bogoris* vorſt van Bulgaryen, op de jacht verſlingert, was ook begeerich om zijn hof met jachten en andere Schilderyen te ſtoffeeren: waer toe hy zeker Monnik, *Methodus*, van Romen geboortich, die redelijk wel ſchilderde, ontbood: hem beveelende het nieugebouwde Paleys met aenmerklijke ſtukken rijkelijk te verſieren: gevende hem nochtans, zoo als't behoort, de vryicheyt om de zwier van zijn geeſt en gedachten te volgen. *Methodus*, onder andere werken, ſchilderde den jongſten dagh, daer de zielen, wederom met het oude vleeſchelijk afſtroopſel aengedaen, voor den rechtvaerdigen Rechter verſchijnen, om de Eeuwige vreugde of ſtraffe te genieten; met een oneyndich getal van Hemelſche Heyrſchaeren der Engelen, die de begenadichden aen d'eene zijde vertrooſten en opvoerden, en de menichte der booze geeſten, die de verdoemden aen d'ander zijde wech rukten. Deze Schilderye heeft aen *Bogoris* en al dieze zagen, zoodanich een ontſteltenisse veroorzaekt, dat dien Vorſt, eerſt van de geheele zaek wel onderrecht zijnde, met al zijn volk het Chriſtelijke geloove omhelſt, en daer op den doop ontfangen heeft. Dat nu de doorluchtige mannen hervoortreden, en van haere daeden roemen; dat *Philippus* zoon vry praele met zeegeteykenen van 't ooſten; dat Julius optelle hoe veel hondert duizenden Gaulers en Germannen hy den nek brak; dat *Octavius* met de lijſt zijner mede burgeren, in zijn driemanſchap vermoort, voor den dach kome: *Methodus* zal hun en alle Helden beſchamen, en een rechtſchapen man zal liever *Methodus* zijn, als een tyran over alle volken. Ik zal overſlaen duizent andere daeden, door Schilders en haer Schilderyen uitgerecht, en door een ouder ſtaeltje betoonen, wat een konſtſtuk vermach.

Noch een. Een ongebonden jongeling, zegt *Nazianzenus*, had een gerieflijk meysken by hem ontboden: maer als zy in't Portael van haer vryers huis quam, zoo vielen haer oogen by geval op de ſtaetige Schilderye van *Polemo*, een man, die in zijn jeugt ook op een wonderlijke wijze was bekeert, en naderhand in bezadichrheyt uitmunte. 't Meysje, dit ſtaetich gezicht beſchouwende, kreeg zulk een ſchrik en verandering, datze haer omkeerende,

rende weer dadelijk nae huis liep. Wat rechtschapen man zou niet wenschen zulk een Schilderye gemaekt te hebben? Maer laet dit van de gerusticheyt, die onze konst geeft, voor de liefhebbers genoeg zijn.

VIJFDE HOOFTDEEL.

De tweede vrucht der konst. Winst en Rijkdom.

DE tweede aenprikkeling is de hoope van winst. Wy en willen nu de giericheyt met geen lofgedichten vereeren, maer staen echter toe met *Cassiodorus*, dat de oeffeningen der konsten met reedelijke winsten geaest behooren te worden. Den Goudthonger, zegt *Theophilactus*, is den menschelijken geslachte zeer profijtelijk: want daer door zijn alle goede konsten in dit nootdruftig leeven uitgevonden; de groote steeden volkrijk gemaekt, en allerley handel tot een gemakkelijke overeendracht gebracht. Het grootste deel des Aertbodems zou ongeboudt en ontsiert blijven, indien de tusschen komst van het goudt den menschen niet aen en wees, op wat wijze zy elkanders hulp konden genieten. Matroos zou naelaeten t' zeyl te gaen, en den Reyziger bleef in den hoek van zijn haert. Den Akkerman zouw nae de ploeg niet eens omzien. De Vorsten en overheden zouden haere eerbiedicheyt derven, en den Soldaer zouw 't geweer zelf in den nood verzuimen op te neemen. Maer 't gout, zegt hy verder, heeft zelfs den toom van de deugt en d' ondeugt in zijn macht, het toetst de heymelijke tochten onzes gemoeds; en openbaert de bastaertdeugden. Zeker, de armoê dempt de geesten, en de slaefachtige bekommernissen houden een edel gemoed als in een diepe Kerker gevangen. Zoo en kan ook een Schilder het behoorlijk vergenoegen in de konst, daer wy eeven af spraeken, niet volkomen genieten, ten zy hy van het bitter zorgenpak des brootkommers ontlaeden zy. Noch de geest en kan met die hooge driften, die de konst eygen zijn, niet voort, zoo lang de huiszorg haer in d' engten van nootdruft geboeyt houdt. Laet deze anxsten, ô Schilderjeugt, vry vaeren. *Pictura* schijnt hier in haer schamele Zuster Poëzy zeer ongelijk: want haere naevolgers hebben goede winst te verhoopen, jae wel zoo veel, als eenige konst ter werelt kan opbrengen; behalven dat zy, gelijk *Euterpe* haer begeert, tot eenen hoogen trap bequaem zijn op te klimmen; want de middelmaet in deeze konst is walglijker, dan in andere, ten zy 'er de Fortuin zonderling onder roeje. Hoor nu, hoe rijkelijk men somtijts de Schilderyen betaelt heeft.

Konst wel betaelt.

Kandaule Koning van Lydien heeft een Tafereel van *Bularchus* tegen gout opgewogen.

Aristides Thebanus heeft den slach met de Persiaenen geschildert, daer hondert figuuren in waren, en *Mnason* heeft hem tien minas voor elke figuur betaelt; en *Attalus* heeft voor een van zijne stukken hondert talenten gegeven.

Varro begroot den Attischen Talent op 16000 penningen, maer Budeus zegt zes duizent. Dit wort begroot op 60000 kroonen.

Als *L. Mummius* zach, dat Koning *Attalus*, in den uitroep van den Corintischen beuit, voor een stuk van *Aristides* zes duizent sestertien bood, zoo heeft hy zich over dien hoogen prijs geweldich verwondert, en denkende, dat achter deeze schilderye iet geheyms schuilde, zoo heeft hyze opgehouden, en niet willen verkoopen, waer over hem *Attalus* zeer onvernoegt hielt.

Den zelven *Attalus*, of, zoo andere zeggen, Koning *Ptolomeus*, bood *Nicias* voor een stuk van *Ulysses* in de Hel 60 Talenten, dat is, zes-en-dartich duizent goude kroonen, maer hy wilde zijn werk noit verkoopen, en schonk dit stuk aen zijn geboortestadt Athenen.

Als *Apelles* den grooten *Alexander* tot den Tempel van *Diane* t'Efezen met den Blixem in de hand hadde geschildert, zoo wiert hem zijn betaling in louter goud met een korenmaet toegemeeten. Maer *Quintius Kurtius* zegt, dat 'er twintig talenten gouts voor betaelt is.

3600 mienen zilver voor twalef goden.

Asclepiodorus schilderde de twalef goden, en *Mnason* gaf hem driehondert minas voor't stuk. De Attische mina wort gereekent op zeventien gulden en een half, komt voor yder beelt 5250 gulden; en voor al de twalef drie en sestich duizent guldens.

Den zelven Koning *Mnazon* betaelde ook aen *Theonnestes* hondert mienen voor 't stuk van yder der halfgoden.

En *Cesar* gaf aen *Timomachus* voor een stuk, andere zeggen twee, van *Ajax* en *Medea*, tachtich talenten, dat is, achtienduizent kroonen, omze aen de Godinne *Venus* toe te eygenen. En deze stukken waren, zoo ik elders vinde, van *Aristides* geschildert.

M. Agrippa gaf voor twee stukken, *Ajax* en *Venus*, twalef duizent sestertien.

Men zegt dat die van Koos hondert talenten voor de *Venus Anadiomene* genoten, die zy van de schattinge afkortten.

Koning *Nicomedes* wil de die van Gnidus van alle haere schulden ontlasten, die ongelooflijk groot waren, voor de *Venus* van *Praxiteles*, maer zy weygerden 't; doch dit was geen Schildery, maer een statue.

Uit deze weynige staeltjes kan men genoeg afmeeten, in hoe groote waerde de konstige werken der ouden gehouden wierden, ja den prijs daer van wiert eindelijk zoo verhoogt, dat *Cesar* die door wetten heeft moeten bepaelen; hoewel hy zelfs zoo grooten liefhebber was, dat hy, niet tegenstaende

ſtaende zijn zwaere bekommerniſſen, de oude Tafereelen, beelden en geſneede konſtſtukken, tot hooge prijzen opkocht.

De laetere tijden, toen de Konſt weer ten grave uit verrees, hebben wel van zoo overgroote prijzen niet geweeten, maer de belooningen zijn echter genoeg geweeſt om een verzaetbaer gemoed te vergenoegen.

Keyzer *Karel* gaf voor zijn Konterfeitſel aen *Titiaen* duizent kroonen, zoo dikwils hy hem ſchilderde. En zijn zoon *Filips* gaf hem daer voor twee hondert kroonen 's jaers.

Franſisko Markgraef van Mantua gaf aen *F. Monſignory* een heerlijk huis met hondert mergen lants. En *Fredericus* zijn nazaet onthaelde *Julio Romanus* overmiltdadich. *Joſeph* van *Arpijn*, zoo dra hy hand aen't werk op't kapitolium ſloeg, wiert hondert goude kroonen vereert, om zijn luſt te wakkeren.

Ik en wil my hier niet langer ophouden met de geene, die haere werken wel betaelt zijn nae haer begeeren. Want zulks is zelf geſchiet tegen haer wil, want als *Alcibiades* den onwilligen beeſteſchilder *Agatarches* een wijl tijts in zijn huis gevangen had gehouden, tot dat hy't zelve geheel beſchildert had, zoo heeft hy hem zijn konſt, nevens dit aengedaene gewelt, met ſchoone geſchenken vergolden. Zelf tegen wil.

ZESTE HOOFTDEEL.

Van de derde vrucht der Konſt, dat is, wat eer en glory door haer te bekomen is.

HET derde doelwit, daer de grootmoedige Schildergeeſt op mikt, is d'eer en glory, en het loflijk gerucht, dat een deftich Schilder te wachten heeft. Stel ju nu, ô Edelmoedige leerlingen, vry heerlijke banketten voor. Beelt u vry eens in, het vermaek dat gy ſcheppen zoud, zoo gy onder de Hofjonkers mocht zitten, en aen Vorſtlijke Tafels uw meug en vol op hebben. Bedenk de vreugt, die gy genieten zoud, wanneer ge by de beſte van uw ſtadt op een Bruiloft feeſt genoodt waert. Hoe ſoberen genoegen zal u dit alles toebrengen, zoo gy't vergelijkt met de welluſt, die in de genieting van de glory ſteekt, die een uitnement Schilder door 't oeffenen van zijn kunſt toevalt; wanneer de beſte der menſchen een kring om hem ſlaen, en haer eendrachtich over hem en zijn konſt verwonderen; als hy ſtille binnens deurs, en op zijn gemak gezeten, bynae zoo veel aenziens verkrijgt, als de braefſte der Helden, die te water en te lande beide 't leven en d'eer waegen; als hy Eerkitteling

ziet

ziet dat hem de Vorſten, Koningen en Keyzers, zoo gemeenzamelijk bejegenen; als hy bemerkt dat hy in vreemde landen komende, ſchoon hy niemant en kent, nochtans ſtraks van een yeder gekent is; dat men zijn naem in vreemde talen kromtongt, en dat yder een reets iet groots van hem vermoedt. Wie zou deeze eer en het vermaek daer uit ſpruitende, niet boven alle goederen ſchatten, en door deeze kitteling opgewekt, niet nacht en dach yveren? Want gelijk *Ovidius* zegt:

Des volks toejuichen, en 't geklap van zoo veel handen
Kan d'aldertraechſte wel in yver op doen branden.

Ik wil u hier met geen ydele hoop voeden, van dat gy de ſchoone konkubijnen der Vorſten genieten zult: gelijk men vertelt van *Apelles*, dat hy onder 't ſchilderen van zijne *Venus Anadyomene*, die als uit de Zee opklom, op *Campaſpe*, de vriendinne van *Alexander de Groot*, verlieft wiert, terwijlze, om deeze Godinne op't ſchoonſt uit te beelden, voor hem naekt zat: en dat *Alexander* dit merkende, haer aen hem ſchonk, liever willende zich zelfs overwinnen, dan dezen grooten konſtenaer bedroeven. Zulk een eer mochtmen beter voor oneer reekenen: en d'oprechte Konſtenaers hebben de glory uit haere loflijke werken, en niet uit de welluſten te wachten. De eere der geene, die niet alleen de welluſten, maer zelf de belooningen verſmaet hebben, is al vry beſtandiger. *Zeuxis* alreets door zijn konſt rijk geworden, ſchonk zijne konſtige werken weg, aen de Koningen, aen de vrye ſteeden, en aen de Kerken of Tempelen der Goden: en vernoegde zich met de glory, die hy daer door verkreeg. *Polygnotus*, de gunſteling van *Cimons* Suſter *Helpiniſe*, die *Laodiſe*, in't beſchilderde *Plaſianacteon*, zoo men uitgaf, na haer geſchildert had ontrent de Trojaenſche vrouwen, verſmade 't hooge loon, dat men hem voor dit groote werk aenbood, en vernoegde zig met den heerlijken naem, dien hy'er door verwierf. Daer de Poëet *Melanthius* deeze vaerzen op maekte.

Geen huurling om gewin heeft deeze Schilderſtukken,
't Gewelfſt Pekile dus met halve Goon vervult,
Maer dees Heldinnen, die den val en d'ongelukken
Van Trojes hoogen ſtaet met druk en ongedult
Beklaegen, zijn alhier door Polignoot *na't leeven*
Dus ſchoon geſchildert, en kerkplichtelijk gegeven.

Hoe menigerley eeren de Konſtenaers door haere wonderlijke werken verkreegen hebben, zouw zwaerlijk zijn uit te ſpreeken: want behalven de faem en het loflijk gerucht, dat de geheele werelt vervult, zoo zijn zy ook in't byzonder van Keyzers, Koningen en Vorſten met groote gunſt en achtinge aengezien geweeſt: en voor wonderen van haeren tijd gereekent geworden. Want zy wiſten wel dat het in haere macht ſtond groote mannen te maeken,

Faem en loflijk gerucht.

maeken, maer dat de konſtenaers alleenlijk als van den Hemel gezonden wierden.

De Schilderkonſt moet eertijts wel een zeer eedele konſt geweeſt zijn, zegt *Plinius*, dewijl de Koningen en Vorſten daer zoo veel mede voor hadden. En zeker, de voorrechten, die men door de zelve verkrijgt, betuigen genoeg, hoe zeer zy van oudts geëert is geweeſt: want nae 't uitwijzen der Rechten, zoo wert ter eeren van de konſt van Schilderye verſtaen, dat, die iet ter goeder trouwe op een anders doek of bert geſchildert heeft, den eygendom daer van bekomt, ſchoon iemant iets op een anders papier of bladeren ſchrijvende, dat recht niet en heeft: noch zelfs ook in het inweeven van goudt, in eens anders laeken, noch het zetten van een zilveren dekſel op eens anders kanne: want deze hebben alleen maer vergoedinge te eyſchen.

Ziet de Inleydinge tot de Hollantſche Rechtsgeleertheyt van H. de Groot. l. 2. c. 8. en 10.

Belangende den Adeldom der konſt, men kan niet ontkennen, of deeze is de alderzekerſte, die'er zijn kan, want d'Adelijke waerdigheden worden al dikwils aen perſoonen zonder verdienſten uitgedeylt; en 't overervende bloet liegt menigmael in d'afkomelingen van d'alderedelſte. Daer-en-tegen verkrijgt een Konſtenaer d'Adelijke achting uit louter waerdy, en hy pronkt als met zijn eygen vederen, zonder dat hy van yemandt anders iet verkreegen of geleent heeft.

Hoe hoogadelijk ook de groote Meeſters in de konſt, by Alleenheerſchers geëert zijn geweeſt, beſpeurt men onder andere in d'ontmoeting van *Albert Durer* met den Duitſchen Keyzer: want als zeker Edelman, op zijn adel ſteunende, weygerlijk viel een ladder voor *Durer*, om op te klimmen, vaſt te houden, toen hy bezich was met iets groots op een muur voor Keyzer *Maxmiliaen* te teykenen, zoo antwoorde de Keyzer, dat *Durer* meer Edelman was, dan hy: dewijl hy door zijn konſt dien ſtaet had verkregen, en dat hy wel van een gemeenen Boer een Edelman kon maken, maer van geen Edelman zoo edelen Konſtenaer. En van toen af geboot de Keyzer den Schilders een adelijk wapen te voeren, om niet meer wegens den Adeldom te twiſten, te weten, drie zilvere ſchilden in een blaeuw veld; maer elk zie toe, dat hy eerſt edel in de konſt zy, eer hy met dit wapen pronkt; op dat men hem voor geen onecht kind of overwonnen baſtaert uitſchelde. Wy hebben ook iets diergelijks van *Hans Holbeen*. Want als zeker Engels Graef, aen Koning *Hendrik* den achtſten over hem klachtich viel, dat hy hem in zeker geſchil, wegens 't met gewelt in dringen tot zijn kamer, wel ruwelijk van de trappen hadde geſtooten, en hy den Schilder daer over geſtraft begeerde, of hem zelven wilde wreeken: zoo nam hem de Koning in zijn beſcherminge, zeggende tot den Graef: Dat hy nu niet meer met *Holbeen*, maer met zijnen Koninklijken perſoon te doen hadde,

Vorſten gunſtich oordeel van den edeldom der Konſtenaers,

de, en, vervolgde hy, wat meent gy, dat my zoo weynich aen dien man geleegen is? ik zeg u Graef, dat ik van zeven boeren, als't my geliefde, wel zeven Graven kan maken, maer van zeven Graven geen een zoo kunstigen *Holbeen.*

Bestaeft met goude ketenen en genadenpenningen,

Desgelijks, gelijk men de braeve Kampvechters en verwinnende Soldaeten met zeegekroonen en kranssen plach te vereeren, zoo blijft noch de gewoonte by d'edelmoedige Prinsen, wanneer zy eenich konstenaer anderen zien overtreffen. Wy hebben zelfs over't zien van d'eerstelingen van onzen vlijt, van wegen *Ferdinandus* den derden, Roomsch Keyzer, een goude keeten met zijn Keyzerlijke Genadenpenning ontfangen. Zeker, eene miltheit, die meer spoorslagen dan vernoeging geeft. Ten was geen kleine prikkel voor *Paulo Calliary*, toen hy verstond, dat den raed van *Venetien* boven de betalinge aen den bestdoender, van verscheyde Schilders, die zy in't werk hadden, noch een gouden ketting beloofde, en ook geen kleyne eer voor hem, toen hy dat teken van overwinninge om zijne schouderen kreeg. *Parrhasius* hing tegen *Zeuxis* den halsband op om 't best schilderen, maer hy streek den prijs en 't merkteiken daer af, met meerder eere, dan te hoopen scheen. Maer wat schooner ketenen zijn dit, 't geen men zegt van *Michiel Agnolo?* dat hy niet alleen is bemint en geëert geweest van zeven Pauzen, maer ook aengezocht en begeert van den Koning *Fransois* van Vrankrijk, van Keyzer *Karel*, en van *Soliman* Turksch Keyzer; als ook van den staet van *Venetien.* Vorders, hoe veel Schilders de Ridderlijke waerdicheyt om haere groote verdiensten ontfangen hebben, waer te lang hier op te tellen, ik stel hier alleen de geene, die my gereetst in den zin komen. *Titiaen Usel* is van *Karel* den vijfden Ridder gemaekt: zoo is ook *Baccio Bandinel*, en om zijn konst rijkelijk beschonken: *Bartholomeus Spranger* van Keyzer *Rudolfus*; *Joseph van Arpino* van Paus *Clemens* den achtsten; *Antonio van Dijk* van *Karel* den eersten, Koning van Engeland. En in wat eer en waerdicheyt de Heer *Pieter Lely* in't Hof van Withal leeft, is overal genoeg ruchtbaer. Ik zwijge voort van de Ridders *Kavalier Bernijn*, *Calabreeze*, *Gout*, *Zwart*, en ontallijke andere. Ja *Raphael Urbijn*, dong zelfs na den Kardinaels Hoed. Maer dit alles en is niet nieuw, want hoe zeer de konst en de konstenaers in ouden tijden geëert zijn geweest, is genoeg bekent. Maer het antwoort, dat *Demetrius* den Rhodianen gaf, heeft veel zuiverder nadruk, Ik zoude veel eer de hand aen mijn Vaderlijk beelt slaen, zeyde hy, dan zoo een Schildery onteeren; veel min dat hy den Schilder in zijn handen gevallen zijnde, mishandelt zoude hebben. En hoe zouw den Konstenaer en zijn werk by edele gemoeden in kleinachtinge zijn, daer zelf de Barbaeren over haere deugt verwondert haer in waerden houden. Wanneer de Japansche Keyzer zich gaet vermeyen, zoo heeft hy onder de geene, die men zijn gezelschapheeren noemt, ook treffelijke Schilders.

En Ridderlijke waerdicheden.

Konst en Konstenaers by Vorsten altijd in eeren gehouden,

Ziet Caron.

Ook by Barbaeren.

Groote

Groote konstenaers, zegt de Kanselier (*a*) Bakon, hebben dit heerlijk voorrecht, dat zy over al en by alle volken welkom zijn. Zoo dat geen ballingschap (by andere menschen zoo gevreest) hun tot straffe of tot verdriet kan strekken; 't verwonderen over een konstenaer verbreyt zich wijd uit, te meerder over een vreemdeling, want de natuur des volx is, zijn eygen lantslieden, in iets dat konstich of verwonderlijk schijnt, min dan vreemden te achten. Maer wat helpt dit veelen?

(*a*) *In Dedalus.*

Hun deert geen ballingschap.

't Wild vogelkyn dat zingt, daer 't onbeknipt is:
Al d' ope lucht is mijn;
Noch steent het, om te zijn
By 't lieve nesje, daer het uitgekipt is.

Men jeukert al, om eens wederom in 't Vaderland den ouden haert te zien, d' oude kennissen te spreeken, en zijn wedervaeren aen de vrienden, die hem schaers gelooven zullen, te vertellen. Waer op dan veeltijts berouw en leetweezen volgt. Zijt gy door uw konst in de gunst van eenich konstliefdich hof geraekt, zoo neem uw tijdt waer van oegsten, want het zal ook eens Winter zijn: en de bloem van uw krachten kan ook verdorren. De konst kan ons de harten der machtigen en Vorsten winnen, maer men moet die Hemelgaef met aendachticheit waernemen.

Wijders, zoo heeft onze konst de macht om d' alderbarbariste harten gedwee te maken, en gunst en liefde, schier tegens de natuur, te verwekken. Gelijk gebleken is aen Broer *Filippo Lippi*, die op Zee gevangen, en voor slaef in Barbaryen gevoert zijnde, en buiten alle hoop, eens zijn Heer, voor tijtverdrijf, op een muur met een koole teykende, waer over den moor, verwondert zijnde, hem dadelijk van de kettingen ontsloeg, en na dat hy hem eenige dingen hadde doen schilderen, hem zijn vryheit gaf, en hem met vry geleyde na Napels zond. De konst is den onkundigen als iets wonderlijx, en geeft het vermoeden van eenige overnatuurlijke kracht. Eenen *Vasque Laurens* wiert van de Portugezen, om den vryen handel, aen den Koning van Borneo gezonden, hy dit verzoek doende, prezenteerde aen den Koning een kostelijk tapijtwerk, waer in het huwelijk van den Koning van Engeland met de moeje des Keyzers na 't leeven was uitgebeelt. De Koning van Borneo vraegde nae d' uitlegging der figuuren? En hoorende dat het, gelijk als hy, een gekroont Koning van Engeland was, vermoede hy dat de Portugezen hem eenigen quaden trek wilden speelen, en dat zy deeze figuur, en d' andere door toverkunste zouden levendich maeken, en hem en zijn volk om hals brengen; om in de bezittinge van zijn rijk te komen: 't welk hem zoodanich ontstelde, dat hy dit beeldtapijt haestelijk deede wech doen, en hy zou de Portugeezen qualijk gehandelt hebben, indien eenige moorsche koopluiden en andere, hem niet en hadden

Lippi uit slaverny verlost.

Tapijt beelden gevreest.

den onderrecht; immers hy belaste den afgezant met zijn tapijtschildery uit het eylant te vertrekken.

Schilderyen Kerkplichtich geëert,

Hoedanigen godlijken eere de Schilderyen tans in ons Christenrijk somtijts worden aengedaen, gaet de maete al vry wat te buiten: want hier doet deeze Lievrou mirakel, en daer geenen *Christus*: niet die in den Hemel zijn, maer deeze of die Schildery, diẽ daer over bedankt, gepreezen, aengebeeden, en met offerhanden vereert en opgesiert word.

't Misbruik der Schilderyen komt niet wegens de konst.

Maer deeze dwaze en overgeloovige eer, die de Schilderyen somtijts wort aengedaen, geschiet zeker niet wegens de konst, dit is des konstigen Schilders doel niet, maer wel het wit van geestlijke bedriegers. Ik heb voor Keyzer *Ferdinand* eens een berookte lievrouw met haer Kindeken, zoo men zeyde, van Sint *Lukas* in den Hemel na 't leven geschildert, gekopiëert: maer het principael was zoo slecht, dat ik my van Sint *Lukas* wegen daer over schaemde, en schoon mijn kopy het principael in konst mocht overtroffen hebben, zoo bleef het toch maer een gemeene Schildery, daer het andere als een Heylichdom bewaert, opgesloten en opgesiert wierd: want het hooft der Maget was met een goude kroon, dierbaere gesteenten en paerlen bezet; ja en den ganschen grondt met kleinodien besteken.

Schilders Kerkplichtich geëert.

Dit gaet de Schilderyen aen, maer behalven dat de Heylige Schrift ons konstenaers met godlijken geest begaeft aenwijst, zoo hebben wy tot besluit noch een staeltjen uit *Plutarchus*, die ons dit, hoe ongunstich, echter getuigt: Dat *Syllamon* en *Parrhasius* Kerkplichtelijk by de Atheners geëert wierden, om dat zy *Thezeus* beelden schilderden en gooten.

Betaemt geen van beiden.

Maer deze godlijke vereeringe, en aenbiddinge der Schilderyen, schaemt zich zelfs voor d' allerblinste Heydenen: Want als *A. Olearius* met de Holsteinsche Gezanten door Tartarijen na Persien reysde: en de Russen, die de Schilderyen der Heyligen aenbidden, eenige Ceremisse Kazakken berispten: van dat zy Zon en Maen als haere Goden eerden: zoo gaf een Ceremis hun tot antwoort: dat zy van deze Hemelsche lichten groote weldaet genooten, dat zy het leven scheenen te geven en te onderhouden, en de hoogste Majesteyt vertoonden van al wat ergens te vinden was. Maer wat isser doch in uwe heyligen (Vervolgde hy) die doodt aen de wand hangen, en niet anders en zijn dan verderflijk hout en verwe? 't Waer te wenschen, dat niet alleen de Russen, maer ook andere volken door dit verwijt ontwaekten, zich tot den levendigen Godt en Schepper bekeerden, en Schilderyen en beelden alleen tot gedenktekenen onderhielden. Want de Schilderyen en beelden hebben, gelijk de Priester *Lucianus* by *Eusebius* zegt, niet meer waerdicheyt, als 'er den konstenaer aen gegeven heeft. Daerom zegt David in den 97 Psalm:

Hist. Ecc. ib. 9.

Zy moeten zijn beschaemt, hoe zeer zy 't ook verbloemen,
Die beelden dienen, en den Afgoon hun beroemen.

Want

Want gelijk hy in den hondert vijftienden Psalm zingt, zy zijn arger als dooden:

d' Afgooden zijn van zilver ende goudt,
Door menschen konst en handen opgebouwt,
Haer monden niet en spreeken,
Haer oogen zien niet, wat 'er ook geschiet,
Zy hebben ooren, maer zy hooren niet,
Haer neuzen Reuk ontbreeken.
Haer handen grijpen nimmermeer iets aen,
Haer voeten zijn onnut om voort te gaen,
Haer keel geen locht kan geven:
Die zulke maeken worden wel te recht,
Met al die op hun hoopen, eeven slecht,
Al 't zelve toegeschreven.

Dus is het misbruik der Schilderyen teegen Godts gebodt, en by alle verstandigen bestraft en veragt. Maer dat het rechte gebruik daer van daerom afgeschaft zouw worden, was zoo onreedelijk, als of men den Wijn uit de werelt bande, om dat hy misbruikt zijnde, dronken maekt: of dat men alle lusthoven en tuinen tot wildernissen maekten, om dat onze voorouders zich in den eersten lusthof al te dartel vergreepen hebben, jae of men 't geheel vrouwelijk geslachte veroordeelde, om dat d' eerste zonde in haere Sexe begaen is. *Instit. lib. 1. cap. 11.*

Ik en ben niet zoo superstitieus, zegt *Calvijn*, dat ik zoude achten ganschelijk geene beelden lijdelijk te zijn: maer dewijl het snijden ofte graeven, en maelen of schilderen Gods gaven zijn, zoo eysche ik het oprecht en zuiver gebruik daer van: op dat het geene ons van de Heere tot zijn eere en ons nut gegeeven is, door het misbruik niet ontreynigt worde, noch tot ons verderf verkeere. Godt met zienlijke gedaente te maeken, achten wy ongeoorloft, dewijl hy dat zelfs verbied, en het zonder mismaekinge van zijn Heerlijkheyt niet geschieden en kan. En wijders, is 't dat het dan ongeoorloft is, Godt een lichamelijk beeldt te maeken, zoo is 't veel min geoorloft, zulk een beeld voor Godt, of Godt daer in te eeren. En men mag de Majesteyt Godts, die onzienelijk is, door geen onbehoorlijke vertooningen vervalschen: maer alleenlijk mach men die dingen snijden, graveeren of schilderen, die de oogen begrijpen kunnen. Als daer zijn Historyen en geschiedenissen, die eenig gebruik hebben tot leeren en vermaenen: of lichaemelijke dingen, die niets en beduiden, en derhalven niets anders en kunnen doen, dan het ooge behaegen. God mag noch kan men niet lichamelijk afbeelden; Maer al wat gezien word, mag maer geschildert worden.

Wat ook de Kerkplichtige eer, aen Schilders en Konstenaers beweezen, aengaet (ik ontschuldige gaerne die alleen de konst hebben nagetracht) die haer

haer bevlijticht hebben om het volk te verleyden, met het maken en vertoonen van afgoden, zy worden in't Boek der wijsheit nevens haer werken van Godt vervloekt geacht. Want wat is de Schilderye? De wijze man zegt, een gedaente, die bevlekt is met verscheyden verwen. Wederom, wat is een maker van Afgoden? De zelve zegt: zijn harte is assche, zijn hoope slechter dan aerde, en zijn leven is verachter dan leem. Hy en hebbe ook geen beter loon te verwachten, als *Pholomeus* voor de Werkbaezen van de groote Godinne *Diane* bereidt hadde, diemen naderhand uitgaf dat van den Hemel was afgedaelt, te weten, als zy dit Godlijk beelt voleynt hadden, en ter maeltijt genoodicht in vreugde zaten, en vol hoops waren van nu de eer en de belooning van haere konst te genieten, zoo viel het bankethuis, met voordacht ondergraeven, ter neer, en verplette deeze aertsche vaders van de naemaels gewaende Hemelsche Godin.

Cap. 14. 15.

Daerom gy, mijne Leerlingen, zult de maete betrachten, en de heerlijke Schilderkonst alleen als een konst eeren; en u zelven met een geoorlofde glory vernoegen. Een eerlijke faem en een loflijk gerucht, dat tot in de volgende eeuwen deurdringt, heeft de gloryziekste gemoederen vernoegt; en te meer, als zy witten, dat men zelfs haer geringste werken wegens de beroemtheyt haers naems zou in eeren houden. Want om des naems wille is den *Rhodiaenschen* doek, daer den trekstrijt van *Apelles* en *Protogenes* op geschiet was, schoon'er maer drie gebogen linien op stonden, van al de werelt met verwonderinge bezichticht, en onder de grootste rariteyten tot Roma gevoert, en in't Paleys van *Cesar* bewaert, tot dat den brant het gebouw en de konst daer inne vernietichde. Om des naems wille zijn de laetste en d'onvoldaene werken der uitnemende Konstenaers in grooter verwonderinge gehouden, als de volmaekte: als de *Iris* van *Aristides*, de *Tyndarides* van *Nicomachus*, de *Medea* van *Timomachus*, en de *Venus* van *Apelles*. Om datmen, gelijk *Plinius* zegt, in die eerste aenwijzingen en trekken de gedachten van die groote Meesters kon naespeuren; waer door men een innerlijk verlangen en begeerte kreeg tot die handen, die door de doodt verhindert waren zoo heerlijke voornemens te voltrekken. En dit is ook in de laeter eeuwen gebeurt.

Betaemelijke eer aen de nagelaete.

Onvolmaekte.

Om des naems wille zijn ook de kinderlijke teykeningen van leerlingen, die naemaels beroemt wierden, in eeren gehouden: zoo wiert de teykening van *Dominico del Grillandajo* by *Vasari* bewaert, om dat *Michiel Agnolo*, noch een kint zijnde, de zelve had bestaen te verbeteren. Om des naems wille zijn de jongste werken van *Lukas van Leyden* noch in zoo hoogen achting. Want men heeft onder zijn printen zommige, die hy t' zijnen acht of negen jaren al heeft uitgegeven. Maer wat zeg ik veel van geringe werken, daer de Liefhebbers het simpel handschrift in eenich stamboek van een oud

En kinderlijke werken.

en

en beroemt konstenaer, als een kostelijke Reliquie onder haere beste juweelen opsluiten.

Dit alles by u, ô mijn Schilderjeugt, wel overwogen zijnde, zoo tree dan welgemoedicht en vlijtich aen't werk, de lieflijke *Euterpe* heeft u in dienst aengenomen: *Polymnia* de Schermkonst en't drillen geleert: de groote *Clio* heeft u ten Kapitein en overste gemaekt: *Erato* heeft u met voorraet verzien, en lijftocht voor de konst bezorgt: de voorzichtige *Thaleye* leerde u de gelederen en groepen in slachordre stellē: *Terpsichore* wel treffen, en *Melpomene* deurdringen: overwin nu, en stae na den Palmtak van *Calliope*, zoo zal u de Laurier en de Kroone van *Urania* ook geworden, en gy zult een gelukkich eynde van uwen arbeyt zien; 't welk ik alle konstlievende tot een afscheit toewensche: en met eenen dat de verstandige, indien hen in dit mijn werk eenich misverstant voorkomt, of dat ik eenich deel der konst heb verzuimt te verhandelen, my't zelve gelieven te verwittigen, om te meerder stoffe te hebben om *Apollo* noch als voogt van een tiende boek te beroepen. Affscheit,

Hier mede zijn wy tot de uiterste bepalinge onzes voornemens. Doch ons werk blijft onvoleynt, en noch zal dit weynige, hoe zeer door de Zanggodinnen bewaert, 't zy door de tijd, of door *Jupiters* gramschap, of door vuur, of door stael geheel verslonden, vernieticht en vergeten worden. Maer kom vry, ô dach, die op onze werken en lichaemen macht hebt, en gy, ô dood, gy zult my niet heel vernielen. Mijn beste deel de dood niet vreezende, zal tot in de Hemelen vliegen, en schoon mijn faem op aerden uitgewischt wort, en de volken de Hollantsche naem en tael vergeeten, zoo verwacht mijn ziele een leven, dat het wezen der werelt zal verduuren. 't Welk ons God gunne: en dat alle konstenaers, met *Michiel Agnolo*, de pinseelen verlaetende, mogen zeggen: En besluit.

Mijn levens Schip bouwvallich komt vast drijven,
Door't woeste Meir, ter haven, daer elkeen
Wort afgeëischt en rekenschap en reên
Van al zijn doen, gedachten en bedrijven.
Dat's werelts gonst my vleyend toe wouw schrijven
Een Godt te zijn, dat ik de konst alleen
Begrepen had, zijn yd'le zotticheen
En valscheên, die den mensche niet beklijven.
Wat is't doch al, wat ik op aerd genoot,
Indien ik hier ontfang een dubble doodt?
d'Een ben ik wis, en d'ander dreigt te prangen.
Genoeg gedicht, geschildert en geslaeft:
Mijn ziel gerust nu tot de Liefde draeft,
Die d'armen spreide aen't Kruis, om ons t'ontfangen.

E I N D E.

REGISTER

Ofte inhoud der voornaemſte zaeken, in yder Boek en Hooftdeel verhandelt.

EUTERPE, 't eerſte Boek.

P O-

REGISTER.

POLYMNIA, tweede Boek.

CLIO, 't derde Boek.

Vijfde

R E G I S T E R.

MEL-

REGISTER.

MELPOMENE. 't Zevende Boek.

CALLIOPE. 't Achtste Boek.

REGISTER.

Vierde Hooftdeel. pag. 345.

Wat vrugten een Konstenaer ten loon van zijnen arbeyt te verwachten heeft. Driederley vrugten van de konst. De liefde tot de konst. De konst vryer dan eenige andere. Plutarchus wederleyt. De konst onderzoekt de zichtbaere natuur. Wort beloont met vergenoegen. Geeft haer oeffenaers leeven, voedsel, lekkerny en jonkheit. Zy trotst de Pen; ja de stem. Voorbeelden.

Vijfde Hooftdeel. pag. 351.

De tweede vrugt der konst. Winst en Rijkdom. Konst wel betaelt. Zelf tegen wil.

Zeste Hooftdeel. pag. 353.

Van de darde vrugt der konst, dat is, wat eer en glory daer door te bekomen is. Eerkitteling. Faem en loflijk gerucht. Vorsten gunstig oordeel, van den Edeldom der konstenaers. Bestaeft met goude ketenen en genaeden penningen. En Ridderlijke waerdigheden. Konst en Konstenaers by de Vorsten altijts in waerden gehouden. Ook by Barbaren. Hun deert geen Ballingschap. Lippi *uit slavernij verlost. Tapijt beelden gevreest. Schilderyen Kerkpichtig geëert: 't misbruik der Schilderyen komt niet wegens de konst. Schilders Kerkpligtig geëert. Betaemt geen van beyden. Godt mag, noch kan men niet lichamelijk afbeelden, maer al wat gezien wort, mag maer geschildert worden. Betamelijke eer aen de nagelaetene, onvolmaekte, en kinderlijke werken. Afscheid, en besluit.*

Drukfouten, by den Auteur in't naeleezen ter loops aengemerkt, met verzoek dat de Lezer de verdere letterfeylen gelieve te verschoonen of te verbeteren.

PAg. 71. lin. 26. voor in werelts. l. in 's werelts. pag. 83. op de kant, staet Lukullus Triomf schier 2 duim te hoog pag. 95. l. 7. voor statuten. l. Statuën. pag. 109. l. 25 voor zoogt, l. zocht. pag. 126. l. 17. voor uit Hemel, l. uit den Hemel, en in de onderste Regel, voor d' ongemengde. l. d' oud gemengde pag. 127. l. 20. voor en heeft door zijn arbeyd. &c. l. en door zijnen arbeyd heeft de. &c. pag. 151. l. 6. voor tabbaent. l. tabbaert. pag. 158. l. 14. voor Phodis. l. Rhodis. pag. 165. l. 26. voor uitschichtig. l. niet schichtig. pag. 169. l. 18. voor die hen. l. die hem. pag. 174. 't Italiaens op de kant, behoorde boven nevens d' inleyding te staen. pag. 190. voor vierde. l. vijfde Hooftdeel. pag. 202. l. 33. voor Lijnboom. l. Pijnboom. pag. 207. l. 34. voor staetig. l. gestaeg. pag. 218. leste regel, voor Ouma. l. Numa. pag. 226. in den inhoud van 't zeste Hooftdeel, staet Hair, doch dit komt eerst in 't zevende. pag. 268. l. 19. voor een gebeurt. l. hen gebeurt. l. 20. voor hen kaerse. l. een kaerse. pag. 272. l. 14. voor aenmerkelijk. l. aenmerkelijkst. pag. 306. l. 27. voor zal nochtans. l. zoo zal nochtans. pag. 316. l. 4. voor Fransta. l. Francia pag. 319. l. 27. voor zieleh. l. zielen. pag. 346. l. 5. voor gelijk Titus Vespasiaen zich de vreugde des werelds bek laegde. l. gelijk Titus Vespasiaen, de vreugde des werelds, zich beklaegde. pag. 347. l. 16. voor wanneermen eender. l. wanneer hem eender. pag. 359. op de kant, staet instit. lib. 1. cap. 11. een duim breet te hoog, pag. 360. l. 7. voor Pholomeus. l. Ptholomeus.

